

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**KARAR BİRİMLERİNİN DIŞ POLİTİKA YAPIM
SÜRECİNİN İŞLEYİŞİNE ETKİLERİ: TÜRK DIŞ
POLİTİKASI ÖRNEĞİ**

DOKTORA TEZİ

Fatma Anıl ÖZTOP

Enstitü Anabilim Dalı: Uluslararası İlişkiler

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ertan EFEGİL

ŞUBAT - 2016

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**KARAR BİRİMLERİNİN DIŞ POLİTİKA YAPIM
SÜRECİNİN İŞLEYİŞİNE ETKİLERİ: TÜRK DIŞ
POLİTİKASI ÖRNEĞİ**

DOKTORA TEZİ

Fatma Anıl ÖZTOP

Enstitü Anabilim Dalı: Uluslararası İlişkiler

Bu tez 10/02/2016 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Prof. Dr. Ertan Efeçil	Olumlu	Ertan Efeçil
Doç. Dr. Zeynel A. Kuluy	Olumlu	M. Zeynel
Doç. Dr. Bezen Coşkun	Olumlu	Bezen Coşkun
Doç. Dr. İrfan Kaya Ülger	Olumlu	İrfan Kaya Ülger
Doç. Dr. Köksal SAHİN	Olumlu	Köksal SAHİN

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygu olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Fatma Anıl ÖZTOP

10/02/2016

ÖNSÖZ

Bu tezin yazılması aşamasında, çalışmamı sahiplenerek titizlikle takip eden danışmanım Prof. Dr. Ertan EFEGİL'E değerli katkı ve emekleri için içten teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım. Bu süreç içerisinde desteklerinden ve katkılarından dolayı Doç. Dr. Zeynel Abidin KILINÇ ve Doç. Dr. Köksal ŞAHİN hocalarıma da ayrıca teşekkürlerimi borç bilirim. Son olarak bu günlere ulaşmamda emeklerini hiçbir zaman ödeyemeyeceğim sevgili eşim Uzm. Dr. K. Evren ÖZTOP'A, babam Mustafa KOPAN'A ve annem Sevgi KOPAN'A sonsuz teşekkürlerimi ve şükranlarımı sunarım.

Fatma Anıl ÖZTOP

10/02/2016

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	v
TERİMLER LİSTESİ	vii
ŞEKİL LİSTESİ	viii
TABLO LİSTESİ	ix
ÖZET	x
SUMMARY	xi
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE KARAR BİRİMİ KURAMI	23
1.1. Kavramsal Çerçeve	23
1.1.1. Dış Politika Kavramının Tanımı ve Kapsamı.....	23
1.1.2. Dış Politika Analizi.....	25
1.1.3. Analiz Düzeyleri	27
1.1.4. Dış Politika Analizine İlişkin Birinci ve İkinci Nesil Çalışmalar.....	29
1.1.5. Üçüncü Nesil Dış Politika Analizi Çalışmaları	34
1.1.6. Sistem Yaklaşımlarına Genel Bakış	35
1.1.7. Karar Alma Kavramının Kapsamı	38
1.1.8. Karar Alma Sürecinin İşleyişi.....	39
1.2. Teorik Çerçeve: Margaret Hermann, Charles Hermann ve Joe Hagan'ın Karar Birimi Kuramı	42
1.2.1. Hermann, Hermann ve Hagan'ın Karar Birimleri Modeli:.....	44
1.2.1.1. Modelin Temel Varsayımları.....	44
1.2.1.2. Yetkili Karar Birimleri	46
1.2.1.3. Baskın Lider	51
1.2.1.4. Baskın Grup.....	55
1.2.1.5. Özerk Aktörler Koalisyonu	57
1.2.1.6. Karar Alma Süreci Dinamikleri.....	59
1.2.1.7. Karar Alma Süreci Çıktıları.....	62
1.2.2. Hükümet/Rejim Yapıları.....	64
1.2.3. Dış Politikada İç Muhalefetin Etkisi ve Karar Birimi Kuramı	66

1.2.4. Siyasal Rejimin Belirlenmesi.....	67
1.2.4.1. Parlamenter Demokrasiler	70
1.2.4.2. Otoriter Yönetimler	71
1.2.4.3. Üçüncü Dünya Ülkeleri	72
1.2.5. Siyasi Muhalefetin Kavramsallaştırılması ve Analizi	74
1.2.5.1. Rejimin Parçalanma Boyutu	75
1.2.5.2. Rejime Politik Muhalefet	80
1.2.5.3. Muhalefetin Dış Politika Üzerindeki Etkilerini Belirleyen Politik Faktörler	88
1.2.5.4. Muhalefet ile Dış Politika Arasındaki İlişkilerin Analizi.....	90
1.2.6. Değerlendirmeler	94

BÖLÜM 2: LİTERATÜR TARAMASI..... 102

2.1. Karar Birimlerine Yönelik Genel Görüşler.....	104
2.1.1. Baskın Lider Birimine Yönelik Görüşler.....	109
2.1.1.1. Kişilik Özelliklerinin Etkisi.....	111
2.1.1.2. Bilginin Etkisi.....	118
2.1.1.3. Danışman Grubunun Etkisi	120
2.1.1.4. Siyasal Sistemin Etkisi	122
2.1.1.5. Kaynakları İşleyebilme Etkisi	128
2.1.2. Baskın Grup Üzerine Görüşler	130
2.1.2.1. Grup Üyelerinin Kişilik Özelliklerinin Etkisi	136
2.1.2.2. Hükümet Yapısının Etkisi	139
2.1.2.3. Kriz ve Çatışma Durumlarının Etkisi	141
2.1.2.4. Merkez Lider (Eşitler Arasında Birinci).....	142
2.1.2.5. Bürokratik, Psikolojik ve Sosyolojik Faktörlerin Etkisi.....	143
2.1.2.6. Karar Kuralının Etkisi	146
2.1.3. Özerk Aktörler Koalisyonuna İlişkin Görüşler.....	148
2.1.3.1. Hükümet Yapısı/Rejim/Siyasal Sistemin Etkisi.....	151
2.1.3.2. Küçük Parti Gruplarının Etkisi.....	153
2.1.3.3. Bürokratik, Psikolojik ve Sosyolojik Faktörlerin Etkisi.....	153
2.1.3.4. Karar Kurallarının Etkisi	154

BÖLÜM 3: ÖZERK AKTÖRLER KOALİSYONUNA İLİŞKİN ÖRNEK OLAY İNCELEMESİ I: 1 MART 2003 TEZKERESİ..... 156

3.1. Durum Tespiti	156
3.2. Türk Dış Politikasının Yapımı	161
3.3. Karar Anı (Occasion for Decision)	164
3.3.1. Karar Anının Arka Planı	164
3.4. Yetkili Karar Birimi	168
3.5. Karar Alma Süreci ve Dinamikleri	171
3.5.1. Kırılma Noktası 1: Resmi Temasların ve Ziyaretlerin Başlaması	175
3.5.2. Kırılma Noktası 2: AK Parti Hükümetinin İktidara Gelmesi	182
3.5.3. Kırılma Noktası 3: Türkiye'nin Operasyona Katılma Kararı Vermesi.....	196
3.5.4. Kırılma Noktası 4: Tezkere Müzakerelerinin Başlaması.....	197
3.5.5. Kırılma Noktası 5: Tezkerenin Reddi, Erdoğan'ın Başbakan Olması ve İkinci Tezkerenin Kabulü	203
3.6. Aktörlerin Değerlendirilmesi	204
3.7. Karar Alma Sürecinin Çıktısı.....	207
3.7.1. Mart Tezkere Karar Alma Sürecine Yönelik Değerlendirmeler.....	210

BÖLÜM 4: BASKIN GRUBA İLİŞKİN ÖRNEK OLAY İNCELEMESİ: 2009 TARİHLİ ERMENİ PROTOKOLLERİ..... 217

4.1. Durum Tespiti	217
4.2. Türk Dış Politikasının Yapımı	225
4.3. Karar Anı (Occasion for Decision)	228
4.3.1. Karar Anının Arka Planı	228
4.4. Yetkili Karar Birimi	231
4.5. Karar Alma Süreci ve Dinamikleri	233
4.5.1. Kırılma Noktası 1: Siyasi Diyalogun Başlamasına Yönelik Adımların Atılması.....	243
4.5.2. Kırılma Noktası 2: Siyasi Diyalogun ve Resmi Temasların Başlaması	249
4.5.3. Kırılma Noktası 3: Ahmet Davutoğlu'nun Dışişleri Bakanı Olarak Atanması	256
4.5.4. Kırılma Noktası 4: Protokollerin Parafe Edilmesi.....	259

4.5.5. Kırılma Noktası 5: Sürecin Askıya Alınması	265
4.6. Aktörlerin Değerlendirilmesi	267
4.7. Karar Sürecinin Çıktısı.....	269
4.8. 2009 Ermeni Açılımına Yönelik Değerlendirmeler	271

BÖLÜM 5: BASKIN LİDER ÖRNEK OLAY İNCELEMESİ: SURIYE

KRİZİ	276
5.1. Durum Tespiti	276
5.2. Türk Dış Politikasının Yapımı	285
5.3. Karar Anı (Occasion for Decision)	287
5.3.1. Karar Anının Arka Planı	287
5.4. Yetkili Karar Birimi	290
5.5. Karar Alma Süreci ve Dinamikleri	292
5.5.1. Kırılma Noktası 1: İkili İlişkilerin İyileştirilmesi Çabaları	296
5.5.2. Kırılma Noktası 2: Kurumsal İlişkilerin İnşası.....	302
5.5.3. Kırılma Noktası 3: Protestoların Başlaması ve Türkiye'nin Reform Tavsiyeleri	307
5.5.4. Kırılma Noktası 4: İkili İlişkilerin Kötüleşmesi	311
5.5.5. Kırılma Noktası 5: Suriye Rejimine Yönelik Yaptırımlar.....	314
5.5.6. Kırılma Noktası 6: Suriyeli Muhaliflere Fiili Destek, Mültecilerin Kabulü ve Suriye'ye Müdahale Tartışmaları.....	318
5.5.7. Kırılma Noktası 7: Türk Jetinin Düşürülmesi ve Angajman Kuralları.....	321
5.5.8. Kırılma Noktası 8: Tezkerenin Kabulü.....	322
5.6. Aktörlerin Değerlendirilmesi	327
5.7. Karar Sürecinin Çıktısı.....	329
5.8. Suriye Krizine Yönelik Değerlendirmeler	331
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	336
KAYNAKÇA	352
EKLER.....	385
ÖZGEÇMİŞ.....	444

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AK Parti	: Adalet ve Kalkınma Partisi
AKPM	: Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi
ANAP	: Anavatan Partisi
BM	: Birleşmiş Milletler
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CIA	: Merkezî İstihbarat Teşkilatı
CREON	: Ulusların Olaylarına İlişkin Karşılaştırmalı Araştırma
ÇGD	: Çağdaş Gazeteciler Derneği
DB	: Dünya Bankası
DON	: Ulusların Boyutsallığı
DSP	: Demokratik Sol Parti
DTP	: Demokratik Toplum Partisi
IBA	: Devletlerarası Davranış Analizi
İKDP	: Irak Kürdistan Demokrat Partisi
İHD	: İnsan Hakları Derneği
IMF	: Uluslararası Para Fonu
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MİT	: Milli İstihbarat Teşkilatı
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

- TBMM** : Türkiye Büyük Millet Meclisi
- TMMOB** : Türkiye Mimar ve Mühendisler Odası Birliği
- TÜSİAD** : Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği
- TTB** : Türk Tabipleri Birliği
- UNMOVIC** : Birleşmiş Milletler Gözetim, Doğrulama ve Denetim Komisyonu
- UNSCOM** : Birleşmiş Milletler Özel Komisyonu

TERİMLER LİSTESİ

Coalition of Autonomous Actors	: Özerk aktörler koalisyonu
Concurrence	: Uyuşma
Deadlock	: Tıkanıklık
Established norms favor majority rule	: Resmi normlar çoğunluk kuralını destekler
Established norms favor unanimity rule	: Resmi normlar oybirliği kuralını destekler
Factionalism	: Hizipçilik
Fragmented symbolic action	: Bölünmüş sembolik eylem
Highly sensitive	: Yüksek duyarlı
Lopsided compromise	: Orantısız uzlaşma
Members Act to Minimize Conflict	: Üyelerin çatışmayı en aza indirmek için hareket etmesi
Members Acknowledge Conflict is Unavoidable	: Üyelerin çatışmanın kaçınılmaz olduğunu kabul etmesi
Members recognize conflict may have no resolution	: Üyelerin çatışmanın çözümü olmadığını düşünmesi
Moderately sensitive	: İlimli duyarlı
Mutual compromise/consensus	: Karşılıklı uzlaşma/ konsensus
No establish rules for decision making	: Karar almada resmi kurallar yoktur
Occasion for decision	: Karar anı
One party's position prevails	: Tek parti pozisyonu hakimiyeti
Policy polarization	: Politik kutuplaşma
Political Opposition to the Regime	: Rejime politik muhalefet
Predominant Leader	: Baskın lider
Relatively insensitive	: Nispeten duyarsız
Regime Fragmentation	: Rejim parçalanması
Regime Vulnerability	: Rejimin güvenlik açığı
Single Group	: Baskın grup
The authoritative decision unit	: Yetkili karar birimi

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1	: Temel Politik Sistem	36
Şekil 2	: Snyder, Bruck ve Sapin'in Dış Politika Yapım Süreci	37
Şekil 3	: Karar Alma Süreci.....	42
Şekil 4	: Dış Politikada Üç Boyutlu Bir Karar Birimi Tipolojisi	44
Şekil 5	: Karar Birimi Çerçevesinin Süreç Aşamaları.....	48
Şekil 6	: Karar Anı İçin Yetkili Karar Biriminin Doğasını Belirlemede Rol Oynayan Etkenler	50
Şekil 7	: Karar Alma Birimi Belirleme Çizelgesi.....	59
Şekil 8	: Türk Dış Politikasında Karar Alma.....	169
Şekil 9	: Kriz Zamanında, Türk Dış Politikası Karar Alma Modeli.....	170

TABLO LİSTESİ

Tablo 1 : Analiz Düzeyi ve Dış Politika Çalışması	27
Tablo 2 : Dış Politika Analizinde İkincil Nesil Çalışmalar	30
Tablo 3 : Klasik Dış Politika Analizi- İkinci Nesil.....	33
Tablo 4 : Siyasi Engellerle Başa Çıkma, Bilgiye Açıklık ve Dürtü Açısından Lider Tipolojisi.....	54
Tablo 5 : Karar Birimi Dinamiklerinin Anahtar Verileri.....	60
Tablo 6 : Karar Birimi Çıktıları	62
Tablo 7 : Muhalefet Türlerinin, Dış Politikaya Etki Düzeyi ve Muhalefet Boyutları.	93
Tablo 8 : Karar Alma Süreçlerinin Karşılaştırılması.....	345
Tablo 9 : Karar Alma Sürecinde Başbakan Erdoğan'ın Liderlik Profili	348
Tablo 10 : Muhalefet Türlerinin Karar Süreçlerine Etki Derecesi	348

Tezin Başlığı: Karar Birimlerinin Dış Politika Yapım Sürecinin İşleyişine Etkileri: Türk Dış Politikası Örneği

Tezin Yazarı: Fatma Anıl ÖZTOP **Danışman:** Prof. Dr. Ertan EFEGİL

Kabul Tarihi: 10 Şubat 2016 **Sayfa Sayısı:** xi (ön kısım) + 385 (tez) +59 (ek)

Anabilimdalı: Uluslararası İlişkiler

Bu tez, bir dış politika olayı karşısında, Karar Birimi yapısında meydana gelen değişikliğin, karar alma sürecinin farklı bir şekilde işlemesine neden olduğu ve bu farklılığın dış politika karar çıktısında farklılıkların görülmesine yol açtığı varsayımına dayanmaktadır. Dolayısıyla çalışmanın amacı, Türkiye'nin dış politika yapım sürecini ve mekanizmasını Karar Birimi Kuramı çerçevesinde analiz etmektir. Bu çalışma, Karar Birimi Kuramının temel argümanlarının uygulanabilirliğini görmek adına, 2002-2012 yılları arası AK Parti iktidarında yaşanan 1 Mart Tezkeresi, 2009 Ermeni Protokolleri ve Suriye Krizi karar alma süreçlerini irdelemektedir. Mevcut çalışmanın merkez noktasını, Türkiye'nin dış politika yapım sürecinin ve mekanizmasının analiz edilmesi konusu oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu çalışma, dış politika yapım süreci ve yönetimi sırasında meydana gelen gelişmeleri analiz etmeyi hedeflemektedir. Bu çerçevede çalışmanın ana araştırma soruları şu şekildedir:

1. Dış politika yapım sürecine katılan iç aktörler kimlerdir?
2. Dış politika yapım sürecine katılan iç aktörlerin rejim içerisindeki pozisyonları ve çıkarları nelerdir?
3. Dış politikaya yön veren iç aktörler, dış politikada karar alma sürecinde müzakereleri nasıl yürütmektedir?
4. Dış politika yapım sürecine katılan iç aktörler, kendi aralarında ortaya çıkan farklılıkları nasıl yönetmektedir?
5. Dış politika çıktıları üzerinde yetkili karar alma birimlerinin etkisi ne derecede söz konusudur?

Karar Birimi literatüründe, yetkili karar birimleri “özerk aktörler koalisyonu”, “baskın grup” ve “baskın lider” olmak üzere üç farklı otorite etrafında şekillenmektedir. Bu duruma bağlı olarak, karar çıktıları ise “karşılıklı uzlaşma”, “tıkanıklık”, “uyuşma”, “bölünmüş sembolik eylem”, “tek parti hâkimiyeti” ve “orantısız uzlaşma” çerçevesinde meydana gelmektedir. Belirlenen örnek olaylara ilişkin yetkili karar birimleri, bu üç yetkili karar birimi etrafında şekillenmekte ve karar çıktıları da buna bağlı olarak belirlenmektedir. Belirlenen örnek olayların değerlendirmelerine dayanarak yapılan analiz neticesinde, Türk dış politika alanında bir sorun ile karşılaşıldığında, sorunun niteliğine göre yetkili karar mekanizmasının şekillendiği ve buna bağlı olarak da karar alma süreçlerinin farklılık arz ettiği bulgusuna ulaşılmaktadır. Bu noktadan hareketle, çalışmamızın temel varsayımı olan “karar birimi yapısındaki değişikliğin, karar sürecini ve çıktısını belirgin şekilde etkilediği” yargısı, AK Parti iktidarı dönemindeki dış politika yapımında mevcuttur.

Anahtar Kelimeler: Karar Birimi Kuramı, Özerk Aktörler Koalisyonu, Baskın Grup, Baskın lider, Türk Dış Politikası, AK Parti

Title of the Thesis: Impacts on the Functioning of the Foreign Policy Making Process at the Decision Units: The Case of Turkish Foreign Policy
Author: Fatma Anıl ÖZTOP Supervisor: Professor Ertan EFEGİL
Date: February 10 rd , 2016 Nu. of pages: xi (pre text) + 385 (main body) +59 (app)
Department: International Relations
<p>This thesis is based on the basic assumption that changes occurring in the structure of the Decision Units leads to different processing of the decision-making process in foreign policy events and these differences can cause differences in foreign policy decision outcomes. Therefore, the aim of this study analyzes Turkey's foreign policy decision-making process and mechanism by the framework of Decision Units Theory. In order to see the applicability of the main arguments of Decision Units Theory, this study research to the decision-making process occurred 1st of March Note, 2009 Armenian Protocols and Syrian Crisis by the ruling of AK Party between the years of 2002-2012. The center point of this study analyzes the subject of Turkey's foreign policy making process and mechanisms. Therefore, this study aims to analyze the developments that occurred during the foreign policy-making process and management. In this context, the main research questions of the study are as follows:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Who are the internal actors involved in the foreign policy-making process? 2. What are the positions and interests of internal actors in the foreign policy-making process involved in the regime? 3. How internal actors that shape foreign policy, to conduct negotiations in the decision-making process in foreign policy? 4. How internal actors that involved in the foreign policy-making process, is to manage the differences that arise between them? 5. What extent the impact on foreign policy outcomes of the authoritative decision units? <p>In the Literature on Decision Unit, authoritative decision units shaped around three different authorities: "coalition of autonomous actors", "single group" and "predominant leader". Depending on this situation, the decision outcomes classified under these topics: " concurrence", " one party's position prevails", "mutual compromise", "lopsided compromise", "deadlock" and "fragmented symbolic action". Authoritative decision units in the determined case studies, is framed by these three authoritative decision units and decision outputs are shaped in this direction. Based on the evaluations of the analysis results with determined case studies; we reached these conclusions that when faced with a problem in Turkish foreign policy, authoritative decision units is shaped by the nature of the problem and accordingly the differences occur in decision-making process.</p> <p>From this point, the basic assumptions of our study "The changes in the structure of authoritative decision units significantly affects decision-making process and output " is available in the foreign policy making during the period of AK Party.</p>
Keywords: Decision Units Theory, Coalition of Autonomous Actors., Single Group, Predominant Leader, Turkish Foreign Polity, AK Party

GİRİŞ

Karar Birimi Kuramı, devletlerin dış politika davranışlarını açıklamak amacıyla bürokratik siyaset yaklaşımı çerçevesinde karar alma süreçleri üzerine yapılan araştırmaları tanımlamaktadır. Karar Birimi Kuramının odaklandığı noktalar, bürokratik politikalar, grup dinamikleri, başkanlık danışma sistemleri, hükümet politikaları, iç muhalefete karşı stratejiler ve koalisyon politikalarıdır. Bu açıdan bakıldığında, Karar Birimi Kuramının, mevcut araştırma literatürünü bütünleştirmeye çalıştığı gözlenmektedir.¹

Dış politika analizinde, geleneksel ve yapısal realist yaklaşımdan farklı olarak, karar alma sürecine ve karar alıcılara odaklanan kuramlar, “değişik aktörlerin, aynı yapılara ve sistemik etkilere verdikleri tepkilerinin farklılaşması” üzerinde durmaktadır. Bu çerçevede, sistemin karar alıcılar tarafından nasıl algılandığı ve oluşan kısıtlamalara neden farklı tepkiler verildiği sorunsalı üzerinde yoğunlaşmaktadır. Karar Birimi Kuramı, realizm, liberalizm veya Marksizm gibi teorilerden bağımsız olarak, “orta boy/ düzeyde” teorilere odaklanmakta ve daha sınırlı/kısıtlı konulara eğilerek, problemi bir bağlam içerisinde ele almaktadır.²

Karar Birimi Kuramı, bir devletin dış politika yapım sürecine sadece sistemik düzeyde açıklama getiren genel yaklaşımların, ağırlıklı olarak devletlerin sadece genel dış politika yapımını ve yatkınlığını anlamada yardımcı olabildiğini iddia etmektedir. Bu açıdan Kuram, rejim içi siyasette ve karar alma sürecinde yer alan aktörlerin sistemik düzeye etkilerini ele almaktadır. Daha açık bir ifadeyle, Karar Birimi Kuramı, iç siyaset ve karar alma düzeyindeki değişkenlerin, devletlerin dış politikasına etki eden sistemik düzeyin etkisini artırdığını veya azalttığını ileri sürmektedir. Joe Hagan’ın yapmış olduğu çalışmalarda, devletlerin, uluslararası sistemden kaynaklanan sorunlara yönelik olarak vermiş oldukları tepkilerin beklenenden farklı olduğu ifade edilmektedir. Buna göre, kimi devletlerin düşük yoğunlukta yer alan bir soruna, kendi gücü ve kapasitesiyle örtüşmeyecek oranda fazla tepki verdiği veya tam tersine kriz seviyesi yüksek olan bir

¹ Margaret G. Hermann, “How Decision Units Shape Foreign Policy: A Theoretical Framework”, **International Studies Review**, Cilt 3, Sayı 2, (Yaz 2011), s.48.

² “Orta düzeyde”(midrange) kuramlar, uluslararası ilişkiler ile ilgili her şeyi açıklamaktan ziyade daha sınırlı alanlara yönelmekte ve karşılaştırmalı çalışmalara daha çok ağırlık verilmektedir. Bu açıdan genel geçer olmak yerine, belli bir konuyla sınırlı koşullu genellemeler içermektedir. Esra Çuhadar, “Dış Politikada Karar Birimleri Açısından Karar Alma Süreçleri ve Türkiye Örneği”, Ertan Efegil ve Rıdvan Kalaycı (Ed.), **Dış Politika Teorileri Bağlamında Türk Dış Politikasının Analizi** içinde (289-313), Ankara: Nobel Yayınevi, 2012, s.290.

soruna, gücü ve kapasitesi oldukça büyük olan kimi devletlerin ise düşük yoğunlukta yaklaştığı gözlenmektedir. Bu noktada sorunun ne şekilde algılandığı konusu ciddi önem taşımaktadır.³

İç-dış politika ayrımının giderek azaldığının kabul görmesinden hareketle her iki politikanın birbirleriyle etkileşim halinde olması, iç siyasi sınırlamaların önemini giderek artırmaktadır. Bu açıdan Hagan'ın iç muhalefet ve dış politika üzerine görüşleri doğrultusunda karşılıklı etkileşimi değerlendirildiğinde, devletlerin iç politikalarının dış politika yapım sürecini daha karmaşık bir hale getirdiği görülmektedir. Daha açık bir ifadeyle, iç siyasi sınırlamalar içerisinde önemli bir etkiye sahip olan siyasal muhalefet, rejim düzeyinde “rejim parçalanması” ve “rejimin savunmasızlığı” şeklinde iki duruma ayrılmaktadır.⁴

Karar alma sürecinde yetkili karar biriminin yer aldığı siyasal rejim sistemi de, dış politika yapım sürecini doğrudan etkilemektedir. Bu çerçevede rejimin parçalanmışlık düzeyi, diğer bir ifade ile rejim içerisindeki siyasi bölünmeler, karar alma sürecinde dış politika konuları üzerinde tartışmaların şiddetlenmesine neden olmaktadır. Bu noktada karar alma sürecine etkisi yadsınamaz olan rejim düzeyinin sınıflandırılması, konunun anlamlandırılması açısından önemli bir ayrıntıdır. Buna göre, rejim, üç temel siyasi alan içerisinde sınıflandırılabilir:⁵

- Kabine,
- Yasama ve
- Liderin kendi partisi.

Çok yapışık/bitişik rejimlerden yüksek düzeyde parçalanmış rejim yapısına kadar temel siyasi ayrışma düzeyini tanımlayan Hagan'a göre tek liderin hâkim olduğu rejimlerde lider, genellikle partiye hâkim olmakta ve çok az bir güç merkezi rejim içerisinde yer almaktadır. Diğer taraftan, tek bir partinin veya grubun baskın olduğu rejimlerde ise, ideolojik olarak birbirine yakın bir grubun varlığı söz konusudur. Bu tür rejimlerde yer

³ Joe Hagan, “Does Decision Making Matter? Systemic Assumptions vs. Historical Reality in International Relations Theory”, **International Studies Review**, Cilt 3, Sayı 2, (Yaz 2011), s.5-46; Çuhadar, 289-290.

⁴ Joe Hagan, “Regimes, Political Oppositions, and the Comparative Analysis of Foreign Policies”, **New Directions in the Study of Foreign Policy**, Charles F. Hermann ve diğerleri (drl.), Boston: Allen and Unwin, 1987,s. 339-366; Ertan Efeğil, **Dış Politika Analizi Ders Notları**, Ankara: Nobel Yayınları, 2012, s.167-171.

⁵ Efeğil, s.169.

alan liderin mutlak bir hâkimiyeti ise bulunmamaktadır. Tek bir grup veya parti tarafından hâkim olunan rejimlerde ise hizipleşme (faction) görülmekte ve bu durum rekabetin yaşanması durumunu beraberinde getirmektedir. Bu bakımdan hizipleşen gruplar arasında görüş ayrılıkları bulunabilmekte ve soruna dair farklı görüşler oluşabilmektedir. İktidarda yer alan parti veya grubun gücünü paylaştığı rejim yapılarında ise bir veya daha çok parti/grup tarafından otoritenin paylaşımı söz konusudur. Bu çerçevede, rejime hâkim düzeyde olan parti, mevcut sistemde tek başına kendi gücünü oluşturamamaktadır. Tek başına egemen bir partinin/ grubun yer almadığı rejim yapılarında ise, karar alma süreci oldukça dağınık bir yapı arz etmektedir. Çünkü bu koşullarda herhangi bir grubun liderliği elde edemediği ve dolayısıyla rejime yön veremediği görülmektedir.⁶

Rejim düzeyinde yer alan muhalefet türlerinden bir diğeri olan rejimin saldırıya açıklığı durumunda ise, rejimin gücü odak noktasını oluşturmaktadır. Yüksek düzeyde savunmasız olan rejimlerde, dış politika sorununa ilişkin olarak sınırlamalarla karşılaşma düzeyi yüksektir. Çünkü rejim değişikliğinin çokça yaşanması ve farklı siyasi ideolojilere sahip grupların bu değişim içerisinde yer alması, sıkıntılı bir süreç olarak değerlendirilmektedir. Bu noktada savunmasız ve saldırganlığa açık bir rejim sistemi ile karşılaşıldığı düşüncesi hâkim olmakta ve bu durum dış politika yapımını ciddi biçimde etkilemektedir. Burada kullanılan en önemli ölçüt, liderliğin değişim sıklığıdır. Rejim değişikliğinin aynı siyasi grup nezdinde gerçekleşmesinden ziyade, esas rekabeti doğuran unsur, farklı ideolojik yapılara sahip parti veya gruplar arasında gelişen durumdur.⁷

Karar Birimi Kuramında, dış politika alanında devletlerin davranışlarının daha iyi açıklanabilmesi için karar birimlerinin sınıflandırılmasına ihtiyaç duyulmuş ve Hagan, Hermann ve meslektaşları araştırmalarını bu yönde geliştirmiştir. Bu araştırmalara göre, hükümetler tarafından, dış politika olayları karşısında kararın alınması sürecinde, yetkinin üç farklı otorite tarafından kullanıldığı ve yetkili karar biriminin zamana ve

⁶ Hagan, "Regimes, Political Oppositions, and the Comparative Analysis of Foreign Policies,"s. 339-366; Efeğil, s.169.

⁷ Hagan, "Regimes, Political Oppositions, and the Comparative Analysis of Foreign Policies",s.339-366.; Efeğil, s.170-171.

konuya bağlı olarak değişim gösterdiği belirtilmiştir. Hagan ve Hermann'ın üzerinde durduğu üç farklı otorite şu şekildedir:⁸

- Baskın Lider,
- Baskın Grup ve
- Özerk Aktörler Koalisyonu.

Uluslararası sistem içerisinde yer alan hükümet yapıları incelendiğinde, dış politika alanında karar almanın tepesinde bir grup aktörün yer aldığını görülmektedir. Mevcut karar mekanizması içerisinde yer alan bu aktörler, Karar Birimi Kuramı tarafından yetkili karar birimleri olarak tanımlanmaktadır. Nihai karar alma yetkisine sahip yetkili karar biriminin yapısı, devletin karşılaştığı sorunun niteliğine bağlı olarak değişmektedir. Bu yönüyle “baskın lider, baskın grup veya özerk aktörler koalisyonu” şeklinde yetkili karar birimleri, mevcut soruna ilişkin olarak değişiklik arz etmektedir.⁹

Dış politikada hükümetlerin yetkili karar alıcıları olan aktörler, bu üç otoriteden birisine karşılık gelmektedir. Karar alma sürecinde baskın grup veya özerk aktörler koalisyonunun etkin olması durumunda, alınacak karar, grup dinamikleri tarafından şekillenirken; baskın liderin etkin olması durumunda ise, alınacak kararda, liderin kişisel özellikleri belirleyici etkiye sahiptir. Ancak her iki durumda da, uluslararası ve ulusal düzeydeki faktörlerin etkilerine son derece dikkat edilmelidir.

Diğer taraftan dış politikada alınacak kararların şekillenmesinde, liderlerin yetkili karar birimi pozisyonuna gelebilmesi için bazı önkoşullar bulunmaktadır. Öncelikle liderin, toplumun sahip olduğu kaynakları istediği amaçlar doğrultusunda seferber edebilme yeteneğine ve dış politika alanında önemli bir sorunla karşılaştığında hayati kararlar alabilecek siyasi güce sahip olması gerekmektedir.¹⁰ Bu yönüyle hükümetin dış politika araçları, hiyerarşik bir biçimde tek bir kişi tarafından düzenleniyorsa ve verilen herhangi bir kararda nihai sorumluluğa sahip olan bu kişi hiyerarşinin en üst tepesindeyse, karar birimi “baskın lider”dir. Bu durumda, tek bir birey, çeşitli şekillerdeki baskı rejimi ile mevcut toplum üzerinde kontrol sağlayabilmekte ve bunun sonucu olarak da

⁸ Hermann, s.56-57.

⁹ Efeğil, s.133; Hermann, s.58-60

¹⁰ Hermann, s.58-60

diğerlerinin herhangi bir nüfuzu söz konusu olmamaktadır. Karar durumlarının yüksek seviye diplomasi içerdiği alanlarda, baskın lider, bu alanın bir parçası olabilmektedir. Böylelikle yetki ve sorumluluğu alma ihtimali yükselmekte ve baskın lider, dış politikaya yön verme sürecine aktif olarak katılabilmektedir. Bir başka açıdan siyasi liderler üzerine yapılan araştırmalarda, baskın liderlerin, genellikle kendi ilgi alanlarına giren durumlara/gelişmelere dâhil olmaya, daha yatkın oldukları gözlenmektedir.¹¹

Hükümet yapısının baskın grup etrafında şekillendiği karar mekanizmalarında ise, karar süreci baskın liderden farklı bir şekilde seyir izlemektedir. Bu açıdan, baskın gruplar, karar alma sürecinde yer alan ve farklı görüşlere sahip aktörlerden oluşmaktadır. Bu aktörler, söz konusu karara ilişkin bir uzlaşma noktasına vararak, alınacak kararın şekillenmesinde siyasi açıdan ağırlıklı bir güç elde edebilmektedir. Grup üyeleri arasında, kendisini lidere sadık bireyler olarak görenler ve bu çerçevede liderin görüşlerini destekleyenler bulunabilmektedir. Bu durumun yer aldığı gruplarda, liderin kişiliği, grubun işleyişini ciddi düzeyde etkileyebilmektedir. Lider, bazen kendi görüşlerine uyulmasını isteyebileceği gibi, bazen de farklı görüşlerin ifade edilmesine izin vermektedir.¹²

Grup düşüncesi, daha çok küçük gruplarda görülmektedir. *Groupthink* (Grup düşüncesi) yaklaşımına göre, karar alıcılar, grup içerisindeki uyumu bozmama ve grup tarafından dışlanmama güdüleriyle hareket ederek, ortaya konulan görüşleri eleştirmeksizin ele almakta, analiz etmeden ve sağlıklı bir şekilde değerlendirme yapmadan karara ulaşmaktadır.¹³

Özerk aktörler koalisyonunu oluşturan karar alıcılar ise, birden fazladır. Koalisyonların oluşturulması sürecinin baskın gruplara göre daha kolay olmasının nedeni, bu yapılanma içerisinde yer alan aktörler arasında önceden bir mutabakatın bulunmamasıdır. Baskın gruplar ve koalisyonlar arasındaki temel farklılık, bir araya gelen kişi ve kurumların niteliğinden kaynaklanmaktadır. Baskın grubun üyeleri genellikle aynı/benzer siyasi ve ideolojik yaklaşımlara ve benzer dünya görüşlerine

¹¹ Hermann, s.59-60

¹² Efeğil, s.136; Hermann, s. 60-61.

¹³ Ramon J. Aldag and Sally Riggs Fuller, "Beyond Fiasco: A Reappraisal of the Groupthink Phenomenon and a New Model of Group Decision Processes", *Psychological Bulletin*, Cilt 113, Sayı 3 (1993), s.533-552.

sahiptir. Bu nedenle baskın gruplar kendi içerisinde homojen bir nitelik taşımaktadır. Buna karşılık koalisyonlarda ise, bu türden bir homojenlik bulunmamaktadır.¹⁴

Nihai karar alma birimlerinin her biri için anahtar/temel olasılıklar oldukça önemlidir. Çünkü bilgiye duyarlılık, çatışma yönetimi ve normların niteliği gibi olasılıklar, dış politika kararının yapımını analiz etmede “hangi durumlarda karar biriminin kendisine odaklanılacağını ve yine hangi durumlarda karara etki eden faktörlere birim dışından bakılacağı”nı anlamada belirleyici rol üstlenmektedir. Bu açıdan, baskın lider kapsamında anahtar olasılıklar, bilgiye duyarlılık temelinde şekillenmektedir. Bu değişkenlerin aralığı ise duyarlı ve duyarsız olma şeklindeyken, liderin durumu dışarıdan müdahaleye açık olma veya kendi kendine yetebilme yönünde değerlendirilmektedir. Baskın grup bazında bakıldığında ise, uzlaşma olgusu öne çıkmaktadır. Uzlaşma temelinde yer alan kontrol değişkenlerinin uç noktalarını ise, anlaşma veya anlaşmazlık oluşturmaktadır. Baskın grupta da, tıpkı baskın liderde olduğu gibi, kendi kendine yetebilme veya dışarıdan müdahaleye açık olma durumu söz konusudur. Özerk aktörler koalisyonunda da kontrol değişkenlerini oluşturan unsur, aktörler arası ilişkilerdir. Burada uç noktalar, sıfır toplamı veya sıfır toplamı olmayan şekilde belirginleşmekte ve kendi kendine yetebilme veya dışarıdan müdahaleye açık olma durumları bu birimde de söz konusudur.¹⁵

Karar alma sürecinin çıktıları ise, yetkili karar birimine göre değişiklik arz etmektedir. Bu çerçevede, karar çıktıları, simetrik ve asimetric olarak dağılım göstermektedir. Tek partinin hâkim olduğu rejimlerde, simetrik olarak karar çıktısı “uyuşma”, asimetric olarak da “tek bir partinin pozisyonu” hâkim olmaktadır. Rejim içerisinde birden çok partinin yer aldığı durumlarda ise, karar çıktıları, simetrik olarak “karşılıklı uzlaşma/uzlaşma” olarak kendisini gösterirken, asimetric düzlemde “orantısız uzlaşma” gerçekleşmektedir. Hiçbir partinin olmadığı rejimlere baktığımızda, karar çıktısı simetrik olarak “tıkanıklık”, asimetric olarak da “parçalanmış sembolik eyleme” tekabül etmektedir.

¹⁴ Efgil, 137; Hermann, s.61-63.

¹⁵ Hermann, s.64-68.

Çalışmanın Konusu

Yukarıda en genel hatlarıyla tanımlanmaya çalışılan bu temel noktalardan hareketle, Karar Birimi Kuramını anlamak, devletin dinamiklerini anlamakla eşdeğer görülmektedir. Bu çerçevede Karar Birimi Kuramının uygulanabilirliğini görmek adına, kuramın temel argümanları, Türk dış politikasına ilişkin örnek olayları (1 Mart tezkeresi, Ermenistan ile Protokoller ve Suriye sorununa yaklaşım) analiz ederek, test etmek ve böylece bilimsel değerlendirmelere ulaşmak, mevcut çalışmanın ana çıkış noktasını oluşturmaktadır.

Dış politika analizi üzerine yapılan çalışmaların gün geçtikçe artmasına ve gelişmesine karşılık, Türk dış politikası üzerine yapılan araştırmaların aynı oranda gelişme göstermediği bilinen bir gerçektir. Mevcut jeopolitik konumu itibariyle çok boyutlu bir yapıya sahip olan Türk dış politikası, oldukça geniş araştırma alanları sunmasına rağmen, mevcut literatür, tarihsel örnek olayları tasvir edici şekilde irdelemekten öteye gidememektedir. Daha açık ifadeyle, Türk dış politikası literatürü, genellikle uluslararası ve politik iç düzenlemeler, sistemsal değişimler ve dış politika çıktıları üzerine yoğunlaşmaktadır. Yine de sınırlı sayıda dış politika analizi bağlamında kaleme alınan çalışmalar, daha çok karar ve politika yapım mekanizmaları ile süreçleri üzerine odaklanmaktadır. Dış politika analizi çerçevesinde Türk dış politikası üzerine yapılan az sayıdaki çalışmalar da, genellikle dış politikayı etkileyen faktörler, karar alma süreci ve işleyişi, aktörler arası etkileşim ve liderlerin kişilik özelliklerini kapsamaktadır.

Bu bilgiler ışığında, mevcut çalışmanın merkez noktasını, Türkiye'nin dış politika yapım sürecinin ve mekanizmasının analiz edilmesi konusu oluşturmaktadır. Burada önemli olan nokta, ortaya çıkan sorunun, dış politika aktörleri arasında, ne şekilde ele alındığı ve nasıl sürdürüldüğü konusudur. Bu çalışma, dış politika yapım süreci ve yönetimi sırasında meydana gelen gelişmeleri analiz etmeyi hedeflemektedir. Bu amaçla, çalışmanın ana araştırma soruları şu şekilde sıralanmaktadır:

1. Dış politika yapım sürecine katılan iç aktörler kimlerdir?
2. Dış politika yapım sürecine katılan iç aktörlerin rejim içerisindeki pozisyonları ve çıkarları nelerdir?

3. Dış politikaya yön veren iç aktörler, dış politikada karar alma sürecinde müzakereleri nasıl yürütmektedir?
4. Dış politika yapım sürecine katılan iç aktörler, kendi aralarında ortaya çıkan farklılıkları nasıl yönetmektedir?
5. Dış politika çıktıları üzerinde yetkili karar alma birimlerinin etkisi ne derecededir?

Yukarıda ifade edilen araştırma soruları doğrultusunda, Türk dış politikasının analizini yapan mevcut çalışma, altı bölümden oluşmaktadır. Teorik çerçevenin ele alındığı birinci bölümde, Karar Birimi Kuramı detaylı bir biçimde irdelenecektir. Bu çerçevede Karar Birimi Kuramının ortaya koyduğu teorik çerçevenin daha net ve gerçekçi bir şekilde anlaşılabilmesi için Uluslararası İlişkiler disiplinin alt-disiplini olan dış politika analizinin temel bakış açısı özetlenecektir. Diğer bir ifadeyle dış politika analizine dair yapılan çalışmaların kısa tarihsel arka planının ardından, sistem yaklaşımları, karar almanın kapsamı ve karar alma süreci genel hatlarıyla ele alınacaktır. Çizilen bu genel çerçeveye birlikte çalışmanın temel teorik yaklaşımı olan Karar Birimi Kuramına geçilecek ve Joe Hagan, Margaret Hermann ve Charles Hermann'ın geliştirdiği modelin temel argümanları ve odak noktaları en ince ayrıntısına kadar ortaya konulacaktır. Kuramın girdi ve çıktılarının neler olduğu sorunsalı üzerine getirilen açıklamaların ardından, yetkili karar organlarının nasıl belirlendiği, bu sayede karar sürecinin ne şekilde işlediği ve karar çıktılarının neler olduğu konuları üzerinde durulacaktır. Tanımlanan bu teorik çerçeveden elde edilen bilgiler ışığında, kuramın alt yapısı temellendirilerek, çalışmanın teorik çatısı oluşturulacaktır.

Mevcut çalışmanın ikinci bölümünde ise, Karar Birimi Kuramına ilişkin literatür taranacak ve Kurama yönelik görüşler ve eleştiriler sınıflandırılarak özetlenecektir. Bu çerçevede yetkili karar mekanizmalarından olan baskın lider üzerine yapılan araştırmaların neler olduğu sorunsalından hareketle, mevcut literatür tasniflenecektir. Bu tasniflemeyi oluşturacak olan alt başlıklar ise, liderin kişilik özelliklerinin, danışman grubun, siyasal sistemin, kaynakları işleyebilmenin ve bilginin etkileridir. Bir diğer yetkili karar birimi olan baskın grup literatür taramasında da genel görüşlere yer verildikten sonra, karar alıcıların kişisel özelliklerinin, hükümet yapısının, kriz ve çatışma durumlarının, merkezi liderin, karar kuralının ve bürokratik, psikolojik ve

sosyolojik faktörlerin etkileri ele alınacaktır. Yetkili karar birimlerinin sonuncusu olan özerk aktörler koalisyonunda da, diğer iki karar biriminde olduğu gibi, literatürde yer alan genel değerlendirmeler üzerinde durulacaktır. Yapılan bu değerlendirmelerin akabinde özerk aktörler koalisyonu literatürü, alt başlıklar halinde ele alınarak, kurama dair yapılan çalışmaların daha net bir biçimde görülmesi sağlanacaktır. Bu bakımdan, hükümet yapısının, küçük parti gruplarının, karar kurallarının ve bürokratik, psikolojik ve sosyolojik faktörlerin etkileri şeklinde yetkili karar birimi tasnif edilecektir.

Bu değerlendirmeler doğrultusunda, araştırma metodolojisi olarak tespit edilen “örnek olay” tekniğine uygun olarak hipotezler, Türk dış politikasında farklı tipte yaşanan üç örnek olay (kriz) üzerinden test edilecektir. Bu çerçevede Türk dış politikası açısından yaşanan krizler temelinde, iç ve dış politikalar arasındaki ilişkinin dış politika kararı ve yetkili karar mekanizması üzerindeki ağırlığının ve etkisinin nasıl şekillendiği sorunsalı sorgulanacaktır. Seçilen örnek olaylar şunlardır: 1 Mart Tezkeresi, Ermenistan ile imzalanan Protokol süreci ve Suriye ile yaşanan kriz. Bu noktadan hareketle, çalışmada Türk siyasi hayatında büyük bir değişim ve dönüşüm yaratan AK Parti iktidarının 2002-2012 yılları arasına karşılık gelen dönem esas alınacaktır.

Belirlenen bu örnek olaylara dair, karar sürecinin daha net bir biçimde görülebilmesi için her üç örnek olayda da kronolojik alt yapı takip edilecektir. Ayrıca çalışmanın her üç örnek olayında da Türk dış politikasının bu dönemlerde nasıl şekillendiği ve hangi aktörlerin etkin rol oynadığı konuları da açıklanacaktır. Teorik alt yapının temel argümanlarının yardımıyla, belirlenen her üç örnek olayda da alt başlıklar aynı şekilde kâğıda dökülecektir. Bu bakımdan, döneme dair belirlenen kronolojik çerçeve ve Türk dış politikasının yapım sürecinin izah edilmesinin ardından, soruna dair durum tespiti, karar anı ve arka planı, yetkili karar biriminin belirlenmesi, karar alma süreci ve dinamikleri, karar alma sürecinde yer alan aktörlerin değerlendirilmesi ve karar alma sürecinin çıktısı detaylı bir biçimde irdelenecektir.

Soruna dair durum tespiti kısmında, mevcut sorunun ne olduğu ve bu soruna ne şekilde geldiği konusu tarihsel arka planları ile birlikte ele alınacaktır. Karar sürecinin önemli kırılma noktalarından olan karar anının daha net bir biçimde görülebilmesi için karar anına götüren sürecin arka planına yer verilerek, karar sürecinin nasıl bu noktaya geldiği konusu ifade edilecektir. Bu noktadan hareketle, sürece dair yetkili karar biriminin

belirlenmesinin ardından, karar süreci ve dinamikleri, kronolojik sıralamaya sadık kalınarak işlenecek ve detaylı bir analiz yapılacaktır. Yetkili karar mekanizmasının süreç boyunca ne tarz bir tutum takındığı ve rejim içerisinde yer alan aktörlerin, diğerlerinin tavırlarına ve soruna yönelik bakış açılarına ise aktörlerin değerlendirilmesi kısmında yer verilecektir. Çalışmanın üç örnek olayında da, Karar Birimi Kuramının çıktısını oluşturan karar alma sürecinin çıktısı, teorik çerçevemizde belirlenen çıktılar üzerinden değerlendirilecektir.

Bu genel bilgiler ışığında, çalışmanın üçüncü bölümünü oluşturan ilk örnek olay, 1 Mart Tezkeresi'ne giden karar sürecidir. AK Parti iktidarının ilk döneminde gelişen tezkere sorunu, bu bölümde detaylı bir biçimde analiz edilecektir. Bu çerçevede sürecin daha net bir biçimde anlaşılabilmesi amacıyla başlangıç noktası, 57. DSP-MHP-ANAP koalisyon hükümeti dönemi olarak kabul edilecek ve sürece dair kırılma noktaları dikkatli bir şekilde tespit edilecektir. Gelişen süreç neticesinde, 1 Mart Tezkeresi karar alma süreci, tezkerenin Parlamentoda oylama anıyla sonlandırılacaktır.

Çalışmanın dördüncü bölümünde ise, Ermenistan ile yürütülen protokol süreci yer almaktadır. Erdoğan liderliğindeki ikinci AK Parti iktidarına tekabül eden 60. Hükümet döneminde gelişen mevcut karar alma süreci, bu bölümde etraflı bir biçimde irdelenecektir. Ancak karar sürecinin daha net anlaşılabilmesi adına başlangıç noktası, Erdoğan'ın ilk Başbakanlığı dönemi olan 59. AK Parti hükümetinden itibaren ele alınacak ve kırılma noktaları bu süreçten itibaren belirlenecektir. Çizilen bu teorik zemin neticesinde, Ermeni protokollerine giden karar alma süreci, Protokollerin imzalanmasıyla sonlandırılacaktır.

Çalışmanın beşinci bölümünü oluşturan son örnek olay ise, Suriye ile Türkiye arasında gelişen kriz sürecidir. 61. AK Parti iktidarı döneminde zirve yapan kriz durumuna nasıl geldiği ve sürecin ne şekilde işlediği konuları, bu bölümde detaylı bir biçimde işlenecektir. Erdoğan liderliğindeki AK Parti iktidarının üçüncü döneminde ortaya çıkan Suriye krizinin anlaşılabilmesi adına, süreç, ANASOL-D olarak da bilinen 55. Hükümet döneminden itibaren ele alınacaktır. Bu noktada sürecin başlangıç noktası, 55. Hükümet dönemini kapsarken; kırılma noktaları bu dönemden itibaren tespit edilecektir. Teorik çerçevenin sağladığı koşullar doğrultusunda Suriye krizinin karar alma süreci, Suriye tezkeresinin Parlamento'ya sunulması ile sonlandırılacaktır.

Karar Birimi Kuramı çerçevesinde, Türk dış politikasını analiz eden bu çalışmanın altıncı ve son bölümü ise, değerlendirme ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Bu kısımda, çalışmanın çıkış noktasını oluşturan temel araştırma sorularının cevapları karşılaştırmalı olarak incelenecektir. Bu çerçevede çalışmanın dayandığı temel varsayımlara dair edinilen veriler, değerlendirme kısmında örnek olaylar bağlamında test edilecek ve bilimsel değerlendirmelere ulaşılmaya çalışılacaktır.

Sonuç itibariyle Türk dış politikası çerçevesinde analiz edilen Karar Birimi Kuramına dair çalışmanın temel varsayımı şu şekilde kurgulanmıştır:

“Bir dış politika olayı karşısında, Karar Birimi yapısında meydana gelen değişiklik, karar alma sürecinin farklı bir şekilde işlemesine neden olmakta ve bu farklılık dış politika karar çıktısında farklılıkların görülmesine yol açmaktadır.”

Bu durumda, bağımsız ve bağımlı değişkenlerimiz şunlardır:

Bağımsız Değişken: Karar Birimi Yapısı

Bağımlı Değişken: Dış Politika Karar Çıktısı

Bu temel varsayıma bağlı olarak Karar Birimi Kuramı çerçevesinde üç farklı karar süreci ele alınmaktadır. Bu açıdan ilk olarak, 1 Mart Tezkere karar alma sürecinin yetkili karar biriminin, özerk aktörler koalisyonu olduğu öngörülmektedir. Buna göre, 1 Mart Tezkere karar alma sürecinin temel varsayımları/hipotezleri şu şekilde belirlenmiştir:

1. AK Parti hükümeti içerisinde güçlü bir liderlik oydaşmasının olmayışı uzlaşmanın sağlanma derecesini/düzeyini düşürmektedir.
2. AK Parti hükümeti içerisinde kutuplaşma düzeyinin yoğun olması, karar alıcılar arasında uzlaşma sağlanması düzeyini düşürmektedir.
3. AK Parti hükümeti dışında karar alma sürecinde yer alan diğer aktörlerin süreci etkileme düzeyi, karar çıktısını aynı yönde etkilemekte ve uzlaşmayı gerekli kılmaktadır.

4. 1 Mart Tezkeresi ulusal çıkarlar ve ulusal güvenlik açısından hassasiyet içeren bir sorun olması nedeniyle karar sürecinde yasamanın inisiyatif alma düzeyi bulunmaktadır.
5. AK Parti-dışı muhalefetin varlığı, karar çıktısını etkilemekte ve bu durum yürütmenin karar alma serbestliğini sınırlandırmaktadır.
6. AK Parti-içi muhalefetin varlığı, karar çıktısını etkilemekte ve asimetrik taviz çıktısına ulaşmayı gerekli kılmaktadır.
7. 1 Mart Tezkere karar sürecinde, koalisyon yapısı içerisinde yer alan karar kurallarının yoğunluğu, kararın kimin lehine olduğunu göstermektedir.
8. 1 Mart Tezkere karar sürecinde, Hükümet, MGK ve Cumhurbaşkanlığı gibi aktörler arasında yasal yetkinin dağılımı, karar sürecinde bu kurumlar arasında uyumu sağlamayı gerekli kılmaktadır.
9. Ana muhalefet partisi CHP'nin iktidara göre genel siyasi yelpazenin diğer ucunda yer alması, iktidar karşıtlığını arttırmaktadır.
- 10.1 Mart Tezkere karar sürecinin konusu askeri içerikli olduğundan, askeri elitlerin karar sürecinde etkisi ve iktidara muhalefet gücü de artmaktadır.

İkinci olarak, Ermenistan ile imzalanan Protokollere ilişkin karar alma sürecinde yetkili karar biriminin baskın grup olduğu öngörülmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde Protokole ilişkin karar alma sürecinin temel varsayımları/hipotezleri şu şekilde tespit edilmiştir:

1. AK Parti hükümeti grup düşüncesine sahip olduğundan, AK Partili karar alıcılar arasında mutabakat, sadakat ve biat artmakta, bu durumda karar alıcılar tarafından karar sürecinin işleyişine ve çıktısına yönelik gözle görülür düzeyde bir sorgulama yapılmamaktadır.
2. AK Parti içerisinde partiye bağlılık derecesi ve gruba yönelik aidiyetlik duygusu yüksek düzeyde olduğundan, AK Parti hükümetinin dış politika kararları, parti kurullarında ve Bakanlar Kurulunda, eleştirilmeden karara bağlanmaktadır.

3. AK Parti üyeleri arasında bilgi, inanç ve dünya görüşüne dair benzerlik düzeyi yüksek olduğundan, AK Parti hükümetinin dış politika davranışları, parti kurullarında eleştirilmemektedir.
4. AK Parti grubu içerisinde mutabakat olduğundan, dış politika kararlarında oybirliği ile alınmaktadır.
5. AK Parti'de grup düşüncesi olduğundan, grup-içi disiplin artmakta, parti-içi muhalefet söz konusu olmamaktadır.
6. Grup düşüncesinin hâkim olduğu AK Parti'nin Meclis'te sandalye sayısının büyük çoğunluğunu işgal etmesi nedeniyle, Meclis'te bulunan orta güçte muhalefetin varlığı, AK Parti hükümetini karar alırken sınırlandıramamaktadır.

Son olarak, Suriye krizinde yetkili karar biriminin baskın lider olduğu öngörülmektedir. Buna göre, karar alma sürecinin temel varsayımları/hipotezleri şu şekilde kurgulanmıştır:

1. Suriye krizi yüksek seviye kriz durumu içerdiğinden yüksek seviyede karar alıcı olan Erdoğan, sürece doğrudan ve aktif bir şekilde dâhil olmakta ve bu durum da Başbakan Erdoğan'ın psikolojik yapısının ve kişilik özelliklerinin karar sürecini ağırlıklı olarak şekillendirmesine neden olmaktadır.
2. Suriye krizi yüksek seviye kriz durumu içerdiğinden, sürece dâhil olan karar alıcı sayısı azalmakta ve karar alma sürecinin çıktı oluşturma hızı artmaktadır.
3. Başbakan Erdoğan'ın soruna ilişkin ilgisi yüksek düzeyde olduğu için, karar sürecine daha fazla dâhil olma derecesi artmaktadır.
4. Başbakan Erdoğan'ın karar alma sürecine dâhil olması, parti-içi ve parti-dışı muhalefetin karar sürecine yönelik etki derecesini azaltmaktadır.
5. Başbakan Erdoğan'ın ılımlı duyarlı, bilgiye açık ve mücadele odaklı kişilik yapısı, karar çıktısını uzlaşma yönünde şekillendirmemektedir.

Çalışmanın Önemi

Uluslararası İlişkiler disiplininin bir alt dalı olarak kabul edilen dış politika analizi, geleneksel anlayıştan farklı olarak dış politika yapım sürecine, karar alıcıya, karar alma

sürecinde rol oynayan aktörlere ve bu aktörleri sınırlayan etmenlere odaklanmaktadır. Dolayısıyla dış politika kaynaklarının neler olduğu, dış politikaya ne şekilde yön verildiği ve dış politikanın nasıl uygulandığı gibi çeşitli sorunsallar üzerinde durmaktadır.¹⁶

Uluslararası İlişkiler literatüründe uzun yıllar etkisini sürdüren realist yaklaşım, dış politika analizinde de varlığını ciddi biçimde göstermiştir. Bu bakımdan realist yaklaşımın temel parametreleri olan “devletlerin davranış kalıplarının az sayıda ve değişmez nitelikte olduğu” ve “devletlerin, benzer koşullar altında benzer tepkiler verecekleri” anlayışı uzunca bir süre dış politika analizini etkisi altına almış ve rejimin iç siyasi yapısı uzun süre gözardı edilmiştir.¹⁷ Ne var ki, devleti yekpare ve rasyonel bir aktör olarak gören, karar alıcıları ve karar alma sürecini ihmal eden yalnızca realist yaklaşım değildir. Yapısalcı Marksist ve sisteme odaklanan liberal kuramlarda realizmle benzer tutum sergilemiş ve dış politika yapımında karar alıcıları ve karar alma sürecini göz ardı etmiştir.¹⁸

Soğuk Savaş döneminin sona ermesi, küreselleşmenin etkisi, ulus-devlet yapısının aşınması ve devletler arasında karşılıklı bağımlılığın artması gibi etkenlerin ortaya çıkmasıyla birlikte iç ve dış politika ayrımı giderek anlamsızlaşmış ve devletlerin dış politika süreçlerinin genel ifadelerle açıklanmasının eksik değerlendirmelere yol açtığı görüşü yaygın bir şekilde kabul edilmiştir.¹⁹ Değişen konjonktüre uygun olarak, Uluslararası İlişkiler disiplininde yer alan bu eksikliklerin giderilmesi adına dış politika analizine dair yapılan çalışmaların geliştirilmesi ihtiyacı doğmuştur. Dolayısıyla dış politika analizinin temel araştırma alanlarından olan karar alma literatürü üzerine de birçok çalışma geliştirilmiştir. Karar alma üzerine yapılan çalışmalar, devlet ve sistemi inkâr etmemekle birlikte, farklı aktörlerin devlet yapısına ve sisteme olan etkilerini de araştırmalarına dâhil etmişlerdir.

Ancak, karar alma üzerine ortaya konulan mevcut akademik çalışmalar incelendiğinde, araştırmaların genellikle Amerikan dış politikası odaklı olduğu ve teorik alt yapıya sahip analizlerin diğer devletlerde uygulanabilirliğinin sıkıntı yarattığı görülmektedir.

¹⁶ Efeğil, s.13-22.

¹⁷ Cevat Okutan ve Fulya Ereker, “Türk Dış Politikasının Belirlenmesinde “Rejim” Unsuru”, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl 4, Sayı 8 (Güz 2005/2), s.190.

¹⁸ Çuhadar, s.289.

¹⁹ Efeğil, s.15.

Bu açıdan değerlendirildiğinde, uygulamada yaşanan bu sıkıntının en temel nedeni olarak ABD rejiminin güçlü bir başkanlık sistemine dayanması ve sistemde yer alan devlet tipolojilerinin tamamında böyle bir başkanlık sisteminin bulunmaması söylenebilir. Genel geçerliliği tartışma yaratan bu türden dış politika analizlerinin en temel sorunu, uluslar-arasında oldukça geniş genellemelerde bulunması ve edinilen değerlendirmeler üzerinden genelleme yapılmasının oldukça zor olmasıdır. Ne var ki, dış politikada karar alma sürecine ilişkin yapılan bütün çalışmaların bu yönde olduğunu söylemek gerçekçi bir yaklaşım olmayacaktır. Parlamenter demokrasi veya İngiltere’de uygulanan rejim sistemine yönelik karar alma çalışmalarının varlığı da, literatürde az da olsa yer almaktadır.

Çizilen bu temel perspektiften hareketle, salt ABD merkezli olmayan, uluslararası sistemde yer alan diğer devletlerin dış politika eylemlerini genellemelerden bağımsız bir şekilde açıklamayı hedefleyen, orta ölçekli bir yaklaşım inşa etme gerekliliği nedeniyle Karar Birimi Kuramının geliştirildiğini söylemek mümkündür. Mevcut çalışmada, Karar Birimi Kuramının tercih edilmesindeki en önemli neden, bu kuramın, mevcut dış politika yaklaşımları arasında en kapsayıcı ve güncel olmasından ileri gelmektedir. Karar Birimi Kuramının, diğer yaklaşımların birçoğunun aksine, daha kapsayıcı ve bütünleştirici bir nitelik taşıması, kuramın önemini daha da artırmaktadır. Karar Birimi Kuramını önemli kılan bir diğer özellik ise, tüm karar birimlerine odaklanması ve hiçbirini kuramın dışında tutmamasıdır. Bu çerçevede Karar Birimi Kuramının, tüm birimleri ve yaklaşımları, koşula bağlı bir biçimde meta teori olarak yeniden düzenlemesi, kuramın önemini ortaya koyması açısından dikkate değer başka bir unsurdur.²⁰

Türk dış politikası açısından kuramın analiz edilmesinin önemine değinmeden önce, Türk dış politikasına ilişkin genel teorik çalışmalara değinmekte fayda vardır. Türk dış politikası üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında, daha çok stratejik ve jeopolitik kuramlara dayalı analizlerin yapıldığı bir literatür ile karşılaşmaktadır. Bu çerçevede, Türk dış politikasına yönelik çalışmaların, ağırlıklı bir biçimde tarihsel açıklamalar ve stratejik analizlere dayandırıldığı görülmektedir. Dış politikanın belirlenmesi noktasında, yapılan analizlerin çoğunda sürece dâhil olan aktörler ve süreçte etkin rol

²⁰ Çuhadar, s.294.

oyunayan unsurlar göz ardı edilmiş ve rejim içi unsurların dış politikaya olan etkisi değerlendirmeye tabi tutulmamıştır. Mevcut literatür araştırmalarında, Türk dış politikasında meydana gelen değişiklikler, uluslararası sistemle ilişkilendirilerek, karar mekanizmalarının dış politikaya yönelik davranış kalıpları, sistem analiz düzeyine bağlı kalınarak yorumlanmıştır.

Kuşkusuz uluslararası sistemin devletlerin davranışlarını şekillendirmede etken bir unsur olduğu genel kabul gören bir görüştür. Ancak devletlerin davranış kalıplarını, salt bu çerçevede açıklamak, dış politika yapım sürecinin eksik bir şekilde analiz edilmesine yol açmaktadır. Her ne kadar Türk dış politikasına dair yapılan analizlerin birçoğunun bu tür teorik yaklaşımlar temelinde kaleme alındığını belirtsek de, son on yıllık süreçte, rejimin iç siyasi yapısının da, dış politika analizine ilişkin çalışmalara dâhil edilmeye başlandığı ve iç-dış ayrımının gözetilmediği söylenebilir. Türk dış politikasının analizine yönelik son yıllarda yapılan çalışmalarda karar alıcılara ve karar alma sürecine yönelik çalışmalar artış göstermesine rağmen, literatürde halen ciddi boşlukların olduğu kabul edilmektedir.

Çalışmada analiz edilen örnek olaylar, konunun teorik temelini oluşturan Karar Birimi Kuramının belirlediği çerçeveye uygun olarak seçilmiştir. Bu açıdan 1 Mart tezkeresi, Ermenistan ile imzalanan Protokoller ve Suriye ile yaşanan kriz, karmaşık bir yapıya sahip olmakla birlikte, yetkili karar mekanizması ve karar süreci, seçilen bu örnek olaylarda ciddi derecede önem arz etmektedir.

Çalışmanın AK Parti iktidarı dönemini kapsamındaki önem ise, bu dönemde, geleneksel Türk dış politika yaklaşımının bir tarafa bırakılarak, yeni söylemlerin hayata geçirilmesi gayretlerinden gelmektedir. Örneğin, AK Parti'nin iktidara gelmesiyle birlikte, geleneksel Türk dış politika yaklaşımı olan statükoculuktan uzaklaşmış, merkez ülke olma, ritmik diplomasi ve komşularla sıfır sorun gibi yeni söylemlerle dış politikaya yön verilmeye çalışılmıştır. Kuşkusuz bu yeni dış politika vizyonunun geliştirilmesinde ve uygulanmasında, dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan ve Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun etkisi büyüktür. AK Parti iktidarına yön veren karar alıcı aktörler ve karar alma süreçleri, detaylı bir biçimde çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ele alınacaktır.

Diğer taraftan, 1 Mart tezkeresinin önemine değinilecek olursa, bu tezkereye ilişkin yetkili karar birimi, Türkiye'nin ABD ile yürütmüş olduğu geleneksel ilişkiden farklı bir tutum takınarak, beklenmeyen bir tavır sergilemiştir. Dolayısıyla 1 Mart tezkeresi, çok istisnai bir durum olması nedeniyle de ayrıca önem arz etmektedir. Tarihten gelen stratejik işbirliği ve ortak tavır, 1 Mart tezkeresinde hayat bulmayarak, iki ülke ile ilişkilerde güven bunalımının yaşanmasına neden olmuştur. Bu noktanın öneminden hareketle yetkili karar biriminin böyle önemli bir süreci nasıl yürüttüğü ve yetkili karar alıcılarının bu süreçte ne şekilde hareket ettiği sorunsalının irdelenmesi ihtiyacına dayanarak, 1 Mart tezkeresi örnek olay olarak seçilmiştir. Bu dönemde karar biriminin, özerk aktörler koasliyonu olduğu tahmin edilmiştir. Çünkü 1 Mart tezkere karar alma sürecinde AK Parti hükümeti, MGK, Cumhurbaşkanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı gibi diğer temel aktörlerle bilgi alış verişinde bulunmuştur. 1 Mart tezkere sürecindeki karar mekanizmalarına bakıldığında, karar sürecinde yer alan aktörlerin her biri sürece dahil olmuştur. Rejim yapısı açısından tek parti iktidarı mevcut olsa da, birbirinden bağımsız birden çok aktörün varlığına süreç boyunca rastlanmıştır.

Türk dış politikasının sorunlu alanlarından bir diğerini oluşturan Ermeni meselesinde ise, durum, 1 Mart Tezkeresinden biraz daha farklıdır. Bu noktada, AK Parti'nin iktidara gelmesinin ardından iki ülke arasındaki ilişkiler farklı bir boyuta taşınmıştır. Burada kastedilen, Türk siyasi hayatında ilk kez AK Parti hükümetinin Ermenistan ile bu denli yakın ilişkiler kurmayı denemesi ve müzakere süreci başlatmasıdır. Türkiye ile Ermenistan arasında ikili ilişkilerin geliştirilmesi adına atılan bu adımlarda, yeni dış politika söylemlerinin etkisi oldukça önemlidir. Türk dış politikasında böylesine sorunlu bir alanda karar alma sürecinin ne şekilde geliştiği ve yetkili karar biriminin kimler olduğu sorusu, protokol sürecini örnek olay olarak seçmemizde önemli bir unsur olmuştur. Bu dönemde, karar biriminin, baskın grup olduğu tahmin edilmiştir. Çünkü Ermeni Protokolleri sürecindeki karar mekanizmalarına bakıldığında, karar sürecinde yer alan aktör, AK Parti grubudur. Bu aşamada, karar sürecinin salt bir gruptan oluştuğu ve müzakerelerin gizli yürütüldüğü gözlenmiştir. Ermeni açılım sürecinde, AK Parti grubunun tam bir grup düşüncesinde hareket etmesi ve çatışma düzeyine rastlanmayışı da baskın grup özelliğini yansıtmaya açısından önemlidir. Diğer taraftan, sürecin başından sonuna kadar tam bir gizlilik içerisinde yönetilmesi ve süreç boyunca farklı

aktörlere rastlanmayışı da, yetkili karar birimi olan AK Parti'nin baskın grup özelliklerini yansıtmıştır.

Ermenistan ile ikili ilişkilerde olduğu gibi, Türkiye'nin Suriye'ye dönük dış politikası da, Devlet Başkanı Hafız Esad döneminden itibaren sorunlu bir düzlemde ilerlemiştir. 2000'li yıllardan itibaren Suriye'de Beşar Esad'ın Devlet Başkanı olması, Türkiye'de de AK Parti'nin iktidara gelmesiyle birlikte ilişkilerin iyileştirilmesi adına birtakım somut ve olumlu yönde atılımlar yapılmıştır. Burada AK Parti iktidarının, kendi dış politika anlayışını, yeni kavramlarla tasvir etmesinin ve bölgesel düzlemde ikili ilişkilerin geliştirilmesinin etkisi büyüktür. Bu çerçevede, Arap Baharının Suriye'ye yansımalarına kadar geçen süre içerisinde iki ülke arasında yürütülen ilişkiler, tarihte hiç olmadığı kadar olumlu düzeyde seyretmiştir. Ancak Ortadoğu bölgesinde yaşanan çatışmaların Suriye'ye sıçraması ve Esad rejiminin izlediği sert politika, iki ülke arasında geliştirilen ilişkilerin kriz seviyesine doğru evrilmesine yol açmıştır. Dönemin Başbakanı Erdoğan'ın "kardeşim Esad" diyecek kadar yakın ilişkiler kurduğu Beşar Esad ile nasıl bu noktaya gelindiği sorusu, örnek olay olarak Suriye ile yaşanan krizin analiz edilmesi ihtiyacını doğurmuştur. Bu açıdan, Suriye kriz sürecinin nasıl işlediği ve yetkili karar biriminin bu süreçte nasıl rol oynadığı sorunsalı, örnek olayın temel çıkış noktasını oluşturmaktadır. Bu örnek olayda, baskın lidere örnek bir karar biriminin olduğu tahmin edilmiştir. Çünkü Suriye konusu yüksek düzey kriz içeren bir durum olmakla birlikte, Başbakan Erdoğan'ın sorunu kontrol etme arzusu taşıdığı, kriz düzeyinde soruna bizzat dahil olduğu ve kişisel katılımının üst düzeyde seyrettiği görülmüştür. Suriye krizine dair karar sürecinde Başbakan Erdoğan'ın konuya ilişkin ilgisi yoğun ve aktif düzeyde seyretmiştir.

Çalışmanın Amacı

Geleneksel yaklaşımların Türk dış politikası literatüründe oldukça yoğun bir şekilde analiz edilmesi ve Karar Birimi Kuramına dair analizlerin yetersizliği nedeniyle oluşan literatür boşluğuna katkı sağlama amacı, bu çalışmanın çıkış noktasıdır. Burada en temel amaç, güncel ve kapsayıcı bir yaklaşım olan Karar Birimlerini, Türk dış politikası bağlamında analiz ederek, teorik ve ampirik bir bağlantının kurulmasını sağlamaktır. Dolayısıyla bu çalışma, Türk dış politikasının Karar Birimi Kuramı çerçevesinde incelenmesine dair bir başlangıç noktası oluşturmayı hedeflemektedir.

Çalışmanın Yöntemi

Çalışmada veri kaynakları olarak teorik çerçeveye ilişkin kitaplardan, makalelerden, resmi kurumlar ile siyasi partilerin internet sitelerinden ve yazılı basından, konuya ait araştırmanın desteklenmesi amacıyla faydalanılmıştır. Yazılı basın kapsamında gazete haberleri, köşe yazıları ve yorumlar değerlendirmeye katılmıştır. Kaynak verisi olarak kullanılan haberlerin seçilen örnek olayla bağlantılı ve belirli tarih aralığında olmasına dikkat edilmiştir. Ayrıca çalışmada, Meclis Tutanakları, Dışişleri Bakanlığı, Genelkurmay Başkanlığı, Başbakanlık ve MGK'ya ait basın açıklamalarına dair dokümanlara da yer verilmiştir. Bu bakımdan Ayın Tarihi'nden de çalışmada faydalanılmıştır. Diğer taraftan çalışma kapsamında, siyasi yelpazede farklı görüşleri temsil eden Hürriyet, Gazete Vatan, Habertürk, Milliyet, Radikal, Zaman, Cumhuriyet, Bugün, Sabah, Yeni Şafak, Taraf, The Guardian ve The Economist gazetelerinden yararlanılmıştır.

Bu temel veriler paralelinde çalışmada izlenen yöntem şu şekildedir: Öncelikle teorik yapıya dair literatürde yer alan kitaplar ve makaleler titizlikle taranmış ve tasniflenmiştir. Ardından örnek olayın daha iyi açıklanabilmesi adına resmi kurumların ve temsilcilerinin konuya ilişkin yaptıkları basın açıklamaları ele alınarak, teorik çerçeve ile bağlantısı olan noktalar tespit edilmiştir.

Çalışmanın Modeli

En genel ifade ile tanımlamaya çalışılan bütün bu teorik yapının neticesinde çalışmanın çıkış noktasını, Karar Birimleri Kuramı oluşturmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde, her karar biriminin farklı karar süreçlerine sahip olduğu gözlenmektedir. Bununla birlikte karar birimlerinde ki farklı durumların da farklı sonuçlara yol açtığı görüşü de savunulmaktadır.

Karar Birimleri Kuramından hareketle, çalışmada, ilk olarak sürecin girdilerini ele almak gerekmektedir. Dış politika probleminin ve karar anının ortaya çıkarılmasından sonra, yetkili karar biriminin doğuşuyla birlikte, sürecin girdileri oluşmaktadır. Buradan yola çıkarak karar birimi dinamikleri açısından yetkili karar biriminin baskın lider, baskın grup veya özerk aktörler koalisyonu olup olmadığı belirlenmeye çalışılacaktır.

Diğer taraftan analiz, tek bir devlet üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu açıdan farklı zamanlarda, farklı koşullarda ve farklı aşamalarda oluşan karar süreci, analizin çıkış noktasını oluşturmaktadır. Bu çalışmada, analiz birimi siyasal rejimdir. Daha önce de belirttiği gibi, rejimler, kabine, yasama ve liderin kendi siyasal partisi açısından siyasi bölünmelere göre sınıflandırılmaktadır. Tek bir liderin veya tek bir partinin hâkim olduğu, tek parti tarafından hâkim olunan, yönetici konumundaki partinin bir veya birden fazla küçük parti ile gücü paylaştığı rejim veya egemen bir partinin olmadığı rejimler, mevcut çalışmada önemli ayrışma düzeyleri olarak ele alınmaktadır. Siyasal rejimin belirlenmesi, mevcut karar birimlerinin daha net bir şekilde anlaşılması açısından önemli olmaktadır. Çalışmada ele alınan hükümet yapısına bağlı olarak rejimler sınıflandırılacaktır. Bu nedenle rejime hâkimiyetin ne şekilde olduğu belirlenmeye çalışılacak ve bu doğrultuda daha net bir açıklama getirilecektir.

Karar Birimleri Kuramı, teorik temeli teşkil ederken, Türk dış politikasının analiz edilmesi neticesinde, teorik alt yapı somutlaştırılmaya çalışılacaktır. Türk dış politikasının analizi çerçevesinde şekillenen örnek olaylar, Türk siyaseti açısından değerlendirileceğinden, bu çalışma hükümet sistemleri açısından Parlamenter Demokrasi modelini benimsemektedir.

Hükümet yapısında tek parti hâkimiyetinin yaşandığı siyasal rejim, çalışmanın temel çerçevesini oluşturmaktadır. Bu noktadan hareketle, tek parti hakimiyeti altında ki bir siyasal rejimde, farklı zamanlar ve farklı koşullarda alınan dış politika kararlarına ilişkin karar süreçlerinin irdelenmesi konusu çalışmanın odak noktasını oluşturmaktadır. Bu yönüyle tek parti iktidarı olarak ifade edilen siyasal rejim, AK Parti iktidarı dönemini kapsarken, farklı zamanlar olarak da üç farklı dönem olan 59'uncu, 60'ıncı ve 61'inci AK Parti hükümetlerinde yaşanan istisnai ve önemli dış politika karar alma süreçleri ifade edilmektedir.

Çalışmada, Karar Birimleri Kuramının, Türk dış politikası açısından nasıl uygulanabileceği konusu analiz edilecektir. Bu kuramın yardımıyla, AK Parti iktidarı döneminde uzun süren müzakereler de karşılaşılan zorluklar ve bunun sonucunda alınan kararlar irdelenerek, örnek olay bağlamında yaşanan gelişmeler tasvir edilmeye çalışılacaktır. Bu noktada yetkili karar biriminin ve karar anlarının belirlenmesi ayrı bir önem arz etmektedir. Her üç dönemde de, karar anını ortaya çıkaran olay veya olaylar

belirlendikten sonra, karar anları ortaya konulacaktır. Bu çerçevede karar alma sürecini belirleyen dinamikler de, bir başka etken olarak ortaya çıkmaktadır. Bu noktada aidiyet duygusu, kararların uzlaşma ile alınıp alınmadığı sorunsalı üzerinde durulması gerekmektedir. Bunlara ilaveten yetkili karar birimi arasında oybirliğinin olup olmaması veya arabuluculuk rolünü üstlenen bir bireyin varlığı veya yokluğu, diğer sorunsalları oluşturmaktadır.

Diğer taraftan Karar Birimi yapısında yer alan güç dağılımı da, analizde göz önüne alınacak bir başka olgudur. Bu açıdan AK Parti'nin tek başına iktidar olduğu Meclis çatısında ve sürece dâhil olan diğer aktörler arasında gücün ne şekilde dağıldığı açıklanmaya çalışılacaktır. Benzer şekilde, hâkim tek parti konumunda olan AK Parti döneminde, grup içerisinde mevcut bir güç dağılımının olup olmadığı konusu da ayrıca irdelenecektir. Daha öncede belirtildiği üzere, ülkelerin hayati çıkarlarının söz konusu olduğu konularda veya hassas durumlarda güçlü bir yapının varlığı önemlidir. Bu açıdan her üç dönemde de gerçekleşen müzakere süreçlerinde, bu türden konularla karşılaşıldığında gücün ne şekilde tezahür ettiği dikkate değerdir. Bu sebeple çalışmada, hem kabine içindeki hem de kabine dışındaki güç dağılımı dikkate alınarak, karar alma süreçleri analiz edilecektir.

Muhalefetin varlığı ve çeşitliliği de, dış politikanın şekillenmesinde bir diğer etkidir. Bu açıdan bakıldığında, dış politikanın şekillenmesinde muhalefetin varlığının üstlendiği rol, çalışmanın bir başka boyutudur. Bu noktada, tek parti döneminde, rejim içi veya dışı bir muhalefetin var olup olmadığı sorunsalı, modelin daha net bir biçimde anlaşılmasına yardımcı olması açısından önemlidir. Bunlara ilaveten, kabineye olan muhalefetin derecesi de önemlidir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, çalışmada, iç politikanın dış politikaya olan etkisi dikkate alınmaktadır. Bununla birlikte partiler arasındaki muhalefet, diğer siyasi partilerin muhalefeti, askeri ve bölgesel aktörler, Karar Birimi Kuramının değerlendirilmesi açısından örnek olay çalışmasında göz önünde bulundurulmuş etkenlerdir. Politik sistem yapısı ve rejim zafiyetine yönelik etkiler de, bir başka değerlendirme alanını teşkil etmektedir.

Çalışma açısından bir diğer önemli olgu, karar sürecinde herhangi bir aktörün hâkimiyetinin var olup olmadığı ve politik kutuplaşmanın yaşanıp yaşanmadığı konularıdır. Karar sürecinin işleme açısından her üç örnek olayda da gerçekleşen

müzakerelerde, liderlerin durumu tanımlaması, sorunun karakteristiği ve rejim organizasyonu çalışmada ifade edilmeye çalışılacaktır. Teorik alt yapıda vurgulandığı üzere bu koşulların bir örnek olaydan diğerine farklılık arz etmesi nedeniyle, her üç dönem de kendi içerisinde ayrı ayrı ele alınacaktır. Böylelikle gelişen durum neticesinde hangi dönemde ne tür etkilerin yaşandığı konusu belirlenmeye çalışılacaktır. Konunun iç politik yansıması, karar alıcıların politik pozisyonları, konunun nasıl algılandığı ve ülkenin hayati çıkarlarına etki derecesi gibi durumlar, değerlendirme kısmında dikkate alınacaktır. Diğer taraftan iç politik düzende güçlü normların bulunup bulunmadığı konusu da, çalışmada dikkat edilecek bir diğer etkidir.

Teorik modelin oluşturulmaya çalışıldığı bu çalışmada, “Karar Birimleri Kuramı”, önemli bir statüye sahip bulunmaktadır. Bu açıdan dış politika yapım sürecine ve dış politika çıktısına etki eden karar birimini sorgulayan model, tezin ana kuramını oluşturması açısından önemlidir. Karar Birimi Kuramının bazı açılardan diğer modellerden farklılık arz ettiği bir vakiydir. Bu noktada Kuram, dış politika karar alıcılarının uluslar-arası analizine olanak sağlamaktadır. Diğer taraftan, farklı türlerdeki siyasal rejimlere uyarlanabilmesi, bu kuramın en önemli özellikleri arasında gösterilmektedir. Dış politikada karar anını içeren hükümetlerin önemli aktörlerine odaklanması açısından dikkat edici bir özelliğe sahiptir. Bu özellikleri nedeniyle Karar Birimi Kuramı, dış politika çalışmalarının teorik modelleri arasında en kabul edilebilir olarak gösterilmektedir. Bu sebepten dolayı, çalışmanın ana iskeletini Karar Birimi Kuramı oluşturmaktadır.

BÖLÜM 1: KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE KARAR BİRİMİ KURAMI

1.1. Kavramsal Çerçeve

1.1.1. Dış Politika Kavramının Tanımı ve Kapsamı

Dış politika kavramı, Realistler açısından, “bir devletin karar alıcıları tarafından geliştirilen, diğer devletlere ve uluslararası sisteme yönelik olarak, ulusal çıkarları hayata geçirmek amacıyla planlanan davranışlar ve stratejiler” olarak tanımlanmaktadır.²¹ Bu tanıma bağlı olarak, dış politika kavramı, bir devletin dış dünyaya ilişkin siyasi, ekonomik ve hukuki vb. tüm tutumlarını kapsamakla beraber, daha çok siyasi ilişkiler ve diplomasi anlamında kullanılmaktadır.²²

Aslında dış politika olgusu çok geniş bir alanı kapsamaktadır. Bu nedenle dış politika kavramına dair tam bir tanım vermek neredeyse imkânsızdır. Yapılan araştırmalarda dış politika kavramına ilişkin birçok tanım ifade edilse de, literatürde bu kavramın herkes tarafından kabul edilen bir tanımını bulmak mümkün değildir. Buna rağmen uluslararası ilişkilerin önde gelen isimlerinin dış politika alanı üzerine yapmış oldukları tanımlamalara değinmekte fayda vardır.

Clarke ve White açısından, dış politika, iç politika gibi, devlet ile birlikte formüle edilmektedir ve devletin dış ortamına uyumlu olmak zorundadır.²³ Christopher Hill ise, uluslararası ilişkilerde bağımsız bir aktör tarafından yürütülen resmi dış ilişkilerin toplamı olarak dış politikayı tanımlamaktadır. Hill’in bakış açısında dış politika fikri, aynı zamanda politika ve tutarlılığın her ikisini de içermektedir. Benzer şekilde dış ve iç politikaların birbirleri ile olan bağlantısına vurgu yapan Hill, dış politika kavramı yerine “uluslar-içi”(intermestic) ifadesini kullanmaktadır.²⁴

Wallace’a göre dış politikada iki açıdan sınır problemi bulunmaktadır. İlk olarak, dış politika, ulus-devlet ve onun uluslararası çevresi arasında bir köprü görevi görmektedir. İkinci olarak, dış politika, hükümet/iç politika (Siyaset Bilimi) ile diplomasi/

²¹ Efeğil, s.16.

²² Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, 4. Basım, İstanbul: Filiz Kitabevi, 2005, s.241.

²³ Brian White, “Analyzing Foreign Policy: Problems and Approaches”, Michael Clarke ve Brian White (Ed.), **Understanding Foreign Policy Systems** içinde (1-26), Aldershot: Edward Elgar, 1989, s.5.

²⁴ Christopher Hill, **The Changing Politics of Foreign Policy**, New York: Palgrave MacMillan, 2003, s.3-4.

uluslararası politika (Uluslararası İlişkiler) arasında bir sınır oluşturmaktadır. Bu yönüyle dış politika, Siyaset Bilimi ile Uluslararası İlişkilerin her ikisini de kapsayan bir bilgi karışımını gerektirmektedir.²⁵ Bu doğrultuda dış politika, yönelimler, planlar, taahhütler ve faaliyetler olarak egemen devletlerin yetkili temsilcileri tarafından formüle edilen ve uygulanan resmi faaliyetlerdir.²⁶

Rosenau ise yukarıdaki görüşe uygun bir şekilde “yönelimler olarak dış politika, planlar ve taahhütler olarak dış politika ve faaliyetler (davranışlar) olarak dış politika” şeklinde dış politikayı üç açıdan kavramsallaştırmaktadır. Yönelimler, bir örgütün anayasası gibi, eylem için en üst kılavuz görevi üstlenmektedir. Bu yönüyle dış politika, uluslararası konularda devletlerin davranışlarını vurgulayan genel eğilimler ve ilkeler anlamına gelmesinin yanı sıra, plan ve taahhütler şeklinde de kendisini göstermektedir.²⁷

Tayfur’a göre uluslararası sistem içerisinde yetkili organ ve temsilciler aracılığıyla hareket eden devletler, diğer devletlere yönelik olarak bir takım davranışlarda bulunmakta ve bunun sonucunda devletler arasında karşılıklı etkileşimler meydana gelmektedir. Bu doğrultuda oluşan karşılıklı etkileşimler neticesinde dış politika ortaya çıkmaktadır. Kısacası dış politika karşılıklı etkileşimi kapsayan bir olgu şeklinde ifade edilmektedir.²⁸

Diğer taraftan dış politika, uluslararası siyasal sorunlara bir devletin veya genel olarak devletlerin amaçları, hedefleri ve davranışları açısından bakmakta, bir devletin uluslararası sisteme veya diğer devletlere karşı tutumunu incelemektedir.²⁹ Dinamik bir süreç olarak görülen dış politika, bu süreç boyunca özel amaçları ve beklentileri ulusal çıkarlara dönüştürmektedir. Bu açıdan bir devletin karar alıcılarının, diğer devletler veya diğer uluslararası birimlere doğru geliştirdiği bir strateji veya planlı hareketler yöntemi olarak da tanımlanmaktadır.³⁰

²⁵ William Wallace, “Establishing the Boundaries”, James Barber ve Michael Smith (Ed.), **The Nature of Foreign Policy: A Reader**, Edinburgh: The Open University Press, 1974, s. 12-17.

²⁶ M. Fatih Tayfur, “Main Approaches to the Study of Foreign Policy: A Review”, **METU Studies in Development**, Cilt 21, Sayı 1 (1994), s.117.

²⁷ James N. Rosenau, “The Study of Foreign Policy”, James N. Rosenau (Ed.), **World Politics: An Introduction** içinde 15-35, New York: The Free Press, 1976, s.16-17.

²⁸ M. Fatih Tayfur, “Systemic-Structural Approaches, World-System Analysis and the Study of Foreign Policy”, **METU Studies in Development**, Cilt 27, Sayı 3-4 (2000), s.265-299.

²⁹ Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**, 3. Basım, İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım, 1999, s.12.

³⁰ Efeğil, s.16-17.

Mevcut çalışmada, dış politika kavramının tanımı şu şekilde benimsenmiştir: “Karar alma mekanizmaları tarafından belirlenen dış politika, ulusal çıkarları hayata geçirme amacı taşıyan devletlerin uluslararası sisteme ve diğer devletlere karşı yürüttükleri planlı davranışları ve stratejileridir.”

1.1.2. Dış Politika Analizi

Dış politika analizi, planlama sürecini, birden fazla aktörü ve süreci etkileyen faktörleri içermektedir. Planlama sürecinde, çeşitli faktörlerin etkisi altında hareket eden ve toplumun kaynaklarını belli dış politika hedeflerini hayata geçirmek amacıyla tahsis etmeye yetkili olan karar alıcılar arasında mutabakatın sağlanmış olması gerekmektedir.³¹ Bu çerçevede devletlerin dış politika davranışlarını daha net bir şekilde anlayabilmek için dış politikanın planlama sürecinin daha kapsamlı bir şekilde irdelenmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle dış politika analizi yaklaşımı alt-disiplin olarak gelişme göstermiştir.

Devletler, hem iç hem de dış alanda sorunlar ve dönüşümler yaşamakta ve bu durum da dış politika analizini önemli kılmaktadır. Ayrı bir araştırma alanı olarak dış politika analizi, uluslararası ilişkiler çalışmaları ile iç politika çalışmalarını birbirlerine bağlamaktadır.³²

Dış politika analizinde, dış politikaya ilişkin kararların, kimler tarafından, hangi sebeplerden ötürü ve hangi koşullar altında alındığı konuları incelenmektedir. Bu noktada dış politika analizinin temelinde yer alan karar alma yaklaşımında öne çıkan olgu, var olan seçenekler arasından marjinal fayda sağlayacak tercihi yapmak veya diğer ifadeyle rasyonaliteye uygun hareket etmektir. Daha açık söylemek gerekirse, uluslararası sistem içerisinde, devletler karşılaştıkları olay veya sorun karşısında mevcut olan duruma tepki verme gerekliliğinden dolayı, alternatifler arasından bir seçim yapmak durumundadır. Tercihlerin her zaman açık ve net olmaması nedeniyle mevcut tercihler arasından seçim yapmak oldukça zorlaşmaktadır.

³¹ Binnur Özkeçeci Taner, “Koalisyon Hükümetleri ve Türk Dış Politikasının Oluşturulması”, Ertan Efeğil ve Rıdvan Kalaycı (Ed.), **Dış Politika Teorileri Bağlamında Türk Dış Politikasının Analizi** içinde (271-287), Ankara: Nobel Yayın, s. 272-273.

³² Juliet Kaarbo ve diğerleri, “The Analysis of Foreign Policy in Comperative Perspective”, Ryan K. Beasley, Juliet Kaarbo, Jeffrey S. Lantis ve Michael T. Snarr(Ed.), **Foreign Policy In Comperative Perspective: Domestic and International Influences On State Behavior** içinde (1-27), ABD: CQ Press, 2001, s.1.

Bir başka açıdan dış politika analizinde, birçok faktör hesaplanarak, dış politikanın hangi koşullar altında alındığı konusu incelenmekte ve liderlerin beklentilerine, önceliklerine, kişiliklerine, bilişsel kapasitelerine ve karar alma sürecinin işleyişine yönelik sorular sorulmaktadır.³³ Aynı zamanda dış politika analizinde, karar alıcılar ve karar alma süreci ön plana çıkmakta ve bu doğrultuda dış politikanın rasyonalitesine odaklanılmaktadır. Bu noktada rasyonalitenin kavramsal tanımına değinecek olursak; rasyonalite, “sonuca giden en etkin yolların seçimi” olarak ifade edilmektedir.³⁴

Rasyonalitede, bir karar alıcının aklında bazı kararlar vardır ve önceden belirlenmiş amaçlara ulaşmak için tasarlanmış seçimler yapılmaktadır.³⁵ Modern toplumların çıkış noktalarında görülen rasyonalite olgusu, Sosyal Bilimler de uzun bir dönem geleneksel bir hal almıştır. Ne var ki günümüzde rasyonalite kavramına yüklenen anlamda bir takım kaymalar mevcuttur ve bu noktada kavram genel geçerliliğini yavaş yavaş yitirmektedir. Burada öne çıkan durum, rasyonelliğin kısıtlı olduğu gerçeğidir. Daha açık bir ifadeyle rasyonellik kavramı, Herbert Simon tarafından geliştirilerek, “tam rasyonellik (full rationality)” ve “kısıtlı rasyonellik (bounded rationality)” olmak üzere iki kısma ayrılmıştır.³⁶

Kısıtlı rasyonellik de, bilgiye ulaşmada sınırlılık ve bilginin taraflı seçicisi olma durumu söz konusudur. Tam rasyonellik de ise, bilgiye sınırsız ulaşma yetisi ve bilginin tarafsız seçicisi olma durumu yer almaktadır.³⁷ Kısıtlı rasyonellik de, karar alıcı çeşitli kısıtlayıcı faktörlerin etkisi altında olduğu için rasyonel bir seçim durumu olamamaktadır. Bu açıdan koşulları değerlendiren karar alıcı, uygun olan koşul ne ise o koşula bağlı olarak tercihini belirlemektedir. Bu yönüyle tatminkâr olmaya çalışmaktadır.³⁸ Karar alıcıyı kısıtlayan faktörler olarak problemin belirsizliği, bilgi akışının tam sağlanamamış olması gibi durumlar örnek verilebilir.

³³ Efeğil, s.20.

³⁴ Mary Gibson, “Rationality”, **Philosophy and Public Affairs**, Cilt 6, Sayı 3, (1977), s.194.

³⁵ Marijke Breuning, **Foreign Policy Analysis: A Comparative Introduction**, New York: Palgrave Macmillian, 2007, s.3-4.

³⁶ Herbert A. Simon, **Administrative Behaviour**, New York: MacMillian, 1959, 1-8.

³⁷ Numan Kurtulmuş, “İki Farklı İnsan Modelinin Analizi: Ekonomik İnsan-Davranışçı İnsan”, **İktisat Fakültesi Mecmuası**, Cilt 47, Sayı 1-4, (1989), s. 186.

³⁸ Tamer Koçel, **İşletme Yöneticiliği**, 11. Basım, İstanbul: Arıkan Yayınları, 2007, s.79; Orhan Adıgüzel ve Umut Can Öztürk, “Örgütsel Değişim Sürecindeki İki Reformsal Kavramın Melezlenmesi: Süreç Danışmanlığında Olumlu Sorgulama Yaklaşımı”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 13, (2011), s. 131; Şebnem Seçer, “Çalışma Yaşamında Duygular ve Duygusal Emek: Sosyoloji, Psikoloji ve Örgüt Teorisi Açısından Bir Değerlendirme”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, Sayı 50, (2005), s.821.

Diğer taraftan dış politika analizi, dış politikanın kaynakları ile dış politikanın tasarlandığı, kararlaştırıldığı ve uygulandığı süreçleri açıklama girişimlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmış bir çözümleme düzeyidir.³⁹ Dış politika analizi ile ilgili çalışmalar, sadece devlet odaklı olmamakta, sistem, birey gibi farklı unsurları da bünyesinde barındırmaktadır. Sonuçta birbirine bağımlı birçok parçanın çözümlenmesi gerekmekte ve bunun sonucunda tek bir açıdan analiz yapılması ve tek bir düzleme ait değişkenlerin irdelenmesi yeterli olamamaktadır.

1.1.3. Analiz Düzeyleri

Çok faktörlü ve birden çok seviyeli olması nedeniyle dış politika analizi çalışmaları, farklı analiz düzeylerinde gerçekleştirilmektedir. Burada analiz seviyesinden kastedilen nokta, değerlendirmelerin hangi düzeyde ve hangi değişkenlere bağlı olarak yapılacağı konusudur. Bu doğrultuda karşımıza üç tip analiz düzeyi seviyesi çıkmaktadır: Birey, devlet ve sistem düzeyleri.⁴⁰

Tablo 1
Analiz Düzeyi ve Dış Politika Çalışması

Analiz Düzeyi	Dış Politika Odağı
Birey – Liderlik, kişilik	Seçenekler/Kararlar – Liderlik, kişilik özellikleri
Devlet – Resmi ve gayri resmi kurumlar	Davranışlar – Sosyolojik unsurlar
Sistem – Diğer devletler ve uluslararası sistem	Çıktılar – Değerler, normlar, ilkeler ve yapı

Kaynak: Marijke Breuning, **Foreign Policy Analysis: A Comparative Introduction**, New York: Palgrave Macmillian, 2007, s.12.

Birey düzeyi, liderlere ve karar alıcılara odaklanarak, bireylerin algıları, seçimleri, davranışları ve hareketleriyle ilgilenmektedir. Buna göre, dış politika, bireyler tarafından şekillenmektedir.⁴¹ Burada iki temel nokta üzerinde durulmaktadır. Bunlardan ilki, bireysel özelliklerin tanımlanması; ikincisi ise, bireylerin kişisel özelliklerinin dış politika sürecine etkisidir. Bu bağlamda, uluslararası sorunlarla ilgilenen bir Papa, nükleer bir savaşın çıkmasından çekinmeyen bir ABD Başkanı, üzerinde faaliyet gösterdiği ülkenin diğer ülkeler ile olan ilişkilerini etkileyebilen bir

³⁹ Cevat Okutan ve Fulya Ereker, “Türk Dış Politikasının Belirlenmesinde “Rejim” Unsuru”, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 8,(2005), s.190.

⁴⁰ Breuning, s.11-13; Efeğil, s.22.

⁴¹ Efeğil,s.22; Breuning, s.11.

ayrılıkçı hareketin yönlendirici kadroları gibi analiz birimleri doğrudan bu düzeyde incelenmektedir.⁴²

Devlet düzeyi, devlet-içi aktörleri irdelemektedir. Devlet-içi aktörler de, devlet kurumları ve devlet-dışı sosyal örgütsel gruplar olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır.⁴³ Devlet düzeyinde yapılan analizlerde, bir ülkenin dış politikasını etkileyen faktörlerden içsel olanları öncelik taşımaktadır. Bu yönüyle devlet düzeyinde yapılan analizlerde, baskı gruplarının, medyanın ve kamuoyunun dış politika kararlarını ne şekilde etkilediği konularına odaklanılmaktadır.⁴⁴ Devlet düzeyinde yürütülen analizlerde ulusal politikaların arkasındaki dürtüleri, amaçları ve hedefleri ortaya koyma olanağı bulunmaktadır. Devletlerin kapasitelerinin, ülkelerin yapılarında yer alan çeşitli büyüklükler ve niteliklerin toplamı olarak ölçülmesi bu çerçevede ele alınmaktadır.⁴⁵

Sistem düzeyinde ise, devlet ve devlet-dışı uluslararası aktörler, uluslararası sistemin yapısı ve sistemin benimsediği değerler olmak üzere üç farklı unsura bakılmaktadır. Devletler arası etkileşim ve uluslararası sistemin yapısının devletlerin davranışlarına etkileri, devlet-dışı aktörlerin, devletlerin dış politikalarına ve dünya siyasetine etkileri ile uluslararası hukuk başta olmak üzere, devletler topluluğunun kabul ettiği değerler, normlar ve ilkeler de, bu analiz düzeyinde incelenmektedir.⁴⁶ Sistem düzeyi analizinde esas olarak yapı üzerinde durulmaktadır.⁴⁷

Hangi analitik ayırım veya tercih yapılırsa yapılsın, aslında bu kategoriler karşılıklı olarak dışlayıcı değil, birbirlerine bağlıdır. Bir birimin analizinin diğerlerine gereken ilgiyi göstermeksizin yapılması eksik bir durumdur. Gerçekte mutlak bir sınır çizgisi çizmek mümkün olmadığından, bazen ortaya atılan soru, hangisinin daha önemli olduğuna yöneliktir. Böylelikle analiz birimleri açısından bir tercih yapmak kaçınılmazdır. Bu noktada analiz seviyelerinde tercih yapmaya iten unsur, bu tercih sorusudur.⁴⁸

⁴² Sönmezoğlu, s.84.

⁴³ Efeğil, s.23; Breunning, s.12.

⁴⁴ Sönmezoğlu, s.81-83.

⁴⁵ Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma Hegemonya, İşbirliği**, 5. Basım, Bursa: Marmara Kitap Merkezi, 2008, s.141.

⁴⁶ Efeğil, s.23; Breunning, s.13.

⁴⁷ Arı, **Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma Hegemonya, İşbirliği**, s.144.

⁴⁸ Nuri Yurdusev, ““Analiz Seviyesi “ve “Analiz Birimi”: Bir Ayırım Argümanı”, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 4, Sayı 16, (2007-2008), s.10.

Sonuçta dış politika analizi, devletler arasında oluşan bütün ilişkilerin karar alıcıların kararları doğrultusunda oluştuğunu ileri sürmektedir. Bu açıdan karar alıcılar, tek başına veya gruplar halinde hareket edebilmekte ve karar alıcıların davranışlarıyla karar alma süreçlerinin analizi önemli bir gereklilik arz etmektedir.

1.1.4. Dış Politika Analizine İlişkin Birinci ve İkinci Nesil Çalışmalar

Dış politika analizine ilişkin çalışmaların tarihsel gelişimine baktığımızda birinci ve ikinci nesil çalışmalar göze çarpmaktadır.

Dış politika analizinin bir yöntem olarak belirginleşmesinde Richard C. Snyder, H. W. Bruck ve Burton Sapin'in "Uluslararası Politika Çalışmalarında Bir Yaklaşım Olarak Karar Alma" isimli çalışmaları önemlidir. Birinci nesil araştırmacılardan olan Richard Snyder ve meslektaşları, çalışmalarında temel analiz seviyesine ulus-devlet düzeyinde yaklaşmışlardır. Karar alma yaklaşımını "örgütsel davranış" olarak görmüşlerdir. Ayrıca çalışmalarında dış politika çıktılarında ziyade karar alma yaklaşımına odaklanmış ve kararların arkasında yatan etmenlere dikkat çekmişlerdir.⁴⁹

James Rosenau, "Dış Politika Ön-Kuramı ve Kuramları" adlı çalışmasında ise dış politika analizine ilişkin olarak "aktör-spesifik" teorisine dikkat çekerek orta-aralık teori düzeyindeki önermelerin genelleştirilmesini geliştirmeyi hedeflemiştir. Buna göre, bireysel liderlerden uluslararası sisteme kadar çok yönlü analiz düzeyindeki bilgilerin birleştirilmesinin gerekliliğine vurgu yapmıştır.⁵⁰

Harold ve Margaret Sprout'un dış politika açıklamaları, karar alma sürecinde bireylerin dâhil olduğu psiko-çevre bağlamındadır. Bu psiko-çevreden kastedilen ise psikolojik, durumsal, politik ve sosyal içeriktir. Burada karar alıcıların dış politika kararlarını alırken, uluslararası ve operasyonel çevreyi nasıl algıladıkları ve yorumladıkları konusu önemli bir olgudur.⁵¹

Birincil nesil olan üç tür çalışmadan anlaşılacağı üzere, karar alma sürecinde rol oynayan karar alıcıların insani özellikleri önem arz etmektedir. Ayrıca mikrodan makro

⁴⁹ Richard C. Snyder ve diğerleri, "Decision-Making as an Approach to the Study of International Politics", **Foreign Policy Analysis Project Series**, Sayı 3, New Jersey: Princeton University Press (1954), s. 53.

⁵⁰ James Rosenau, "Pre-theories and Theories of Foreign Policy", **Classics of International Relations**, John A. Vasquez (drl.), 3. Basım, New Jersey: Prentice Hall, 1996, s.179-190; Hudson, s.14.

⁵¹ Harold Sprout ve Margaret Sprout, **Man-Millieu Relationship Hypotheses in the Context of International Politics**, Princeton NJ: Princeton University Press, 1956.

düzydeki analiz aralığına kadar çoklu analiz düzeyinin ele alınmasının gerekliliği vurgulanmaktadır.⁵²

İkinci nesil araştırmalar olarak belirtilen ve özellikle 1974-1993 yılları arasında hissedilir yoğunluğu bulunan bu dönem çalışmaları, bir dizi paralel araştırma yollarını geliştirmiştir. Birincil nesil paradigmatik çalışmaların temelleri üzerinden inşa edilen ikinci nesil çalışmalar, “gruplar, karar alma süreci, karşılaştırmalı dış politika, örgütsel süreç ve bürokratik politikalar, psikolojik etkiler ve toplumsal çevre” alanlarına odaklanmıştır.

Tablo 2
Dış Politika Analizinde İkincil Nesil Çalışmalar

Bilişsel süreç	Biliş, öğrenme, duygu vs.
Liderin kişiliği ve yönelimi	Operasyonel Kod, dürtü, psiko-biyografi vs.
Küçük grup dinamikleri	Grup-düşüncesi, yeni-grup, koalisyon vs.
Küçük grup oluşumu ile lider kişiliğinin ara-yüzeyi	
Örgütlenme süreci	Artımlı öğrenme, standart davranış prosedürü, uygulama vs.
Bürokratik politikalar	Etki, bütçe, kurumlar-arası grup politikası vs.
Kültür ve dış politika	Kimlik ve milliyet, destansı tarih, rol teorisi vs.
İç politika tartışması	Rejim tipi, medya, siyasi çıkar grubu, örgütlenmiş parti tartışması ve seçim siyaseti vs.
Ulusal nitelikler ve dış politika	Coğrafya, kaynaklar, ekonomik faktörler vs.
Dış politikada sistemin etkisi	Anarşi, güç dağılımı, bölgesel güç dengeleri vs.

Kaynak: Valerie M. Hudson, “The History and Evolution of Foreign Policy Analysis”, Steve Smith, Amelie Hadfield ve Tim Dunne (Ed.), **Foreign Policy Theories-Actors-Cases** içinde (13-34), New York: Oxford University Press, 2008, s.18.

Küçük gruplarda karar almaya ilişkin olarak Irving Janis’in “Grup-düşüncesi Kurbanları (The Victims of Groupthink) ” çalışması dikkate değerdir. Bu çalışmada, grup içerisindeki bireylerin gruptaki bütünlüğu bozmamak ve gruptan dışlanmamak adına, grup üyeleri arasında dış politika seçeneklerini yeterli düzeyde incelemeyen ve tam olarak tartışmadan karar alma eğilimlerine vurgu yapmaktadır. Bu durumun da kararın

⁵² Valerie M. Hudson, “The History and Evolution of Foreign Policy Analysis”, Steve Smith, Amelie Hadfield ve Tim Dunne (Ed.), **Foreign Policy Theories-Actors-Cases** içinde (13-34), New York: Oxford University Press, 2008, s.15.

niteliğine zarar verdiğini ve böylece alternatif faktörlerin ve düşüncelerin ihmal edildiğini belirtmektedir.⁵³

Diğer taraftan Charles F. Hermann ise bu düzeyde karar gruplarını sayı, liderin rolü, karar alma kuralları ve grup üyelerinin özerkliği gibi çeşitli açılardan farklı alt kategorilere ayırmaktadır. Buradan hareketle karar alma sürecinde sonuçların ne şekilde olacağını incelemektedir.⁵⁴

Örgütsel süreç ve bürokratik politikalar aşamasında Graham Allison'un "Kararın Esası (Essence of Decision)" adlı çalışması önem arz etmektedir. Bu çalışmada üç farklı model öne sürülmektedir. Bunlar; rasyonel aktör, bürokratik ve örgütsel modellerdir. Çalışmasında 1962 Küba Krizi'ni irdeleyen Allison, ABD ve SSCB arasında olmak üzere, her iki taraf açısından da baktığında rasyonel aktör modelin bu noktada sıkıntılı olduğunu ve süreci açıklamada yetersiz kaldığını ifade etmektedir. Buna mukabil bürokratik ve örgütsel modellerin daha kapsayıcı bir nitelikte olduğunu belirtmektedir.

55

Karşılaştırmalı dış politika analizi çalışmalarında ise, vaka çalışmaları üzerinde durulmuş ve tüm dönemlerde ve ülkelerde geçerli olabilecek bir yapı/kuram oluşturma hedeflenmiş, ancak bunun mümkün olma ihtimalinin zayıf olduğu belirlenmiştir. Bu alanda iki temel çalışma konusu üzerinde durulmuştur. Bunlar; "olay verisi" ve "bütüncül açıklamalar"dır. Olay verisi alanında, dış politika olayına ilişkin verilerin toplanması ve kodlanması gündeme gelmektedir. Bunun sonucunda ele geçen bilgilerin, oluşabilecek krizlere karşı, önleyici nitelikte olması hedeflenmiştir.⁵⁶ Bütüncül açıklamalar alanında ise, çeşitli düzeylerde bağımsız değişkenlerin varlığı söz konusudur. Buradan hareketle çeşitli bağımsız değişkenler farklı dış politika davranışlarıyla eşitlenmektedir. Buradaki ara bağlantı ise, teorik hipotezler aracılığıyla mümkün olabilmektedir. Bunun sonucunda da bağımsız değişkenlerin neden olabileceği

⁵³ Irving L. Janis, **Victims of Groupthink: A Psychological Study of Foreign-Policy Decisions and Fiascoes**, Boston: Houghton Mifflin Company, 1972, s.9.

⁵⁴ Margaret G. Hermann ve diğerleri, "How Decision Units Shape Foreign Policy Behavior", **New Directions in the Study of Foreign Policy**, Charles F. Hermann, Charles W. Kegley Jr., ve James N. Rosenau (drl.), Boston: Unwin Hyman, 1987, s.309-338.

⁵⁵ Graham T. Allison ve Philip Zelikow, **The Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis**, 2. Basım, New York: Longman, 1999, s.143.

⁵⁶ Örneğin; "ABD, Afganistan'ı işgal etti" şeklinde bir olay kodlanmak istendiğinde, biz öncelikle, "tarih (GG/AA/YY)", "aktör (ABD)", "nesne (Afganistan)" ve "işgali" içerecek bazı kodları belirlemeliyiz. Burada birden çok kod kullanılabilir. "İşgal" kavramının kodu "317" olarak belirlendiğini farz edersek, burada "3 kodu saldırgan bir eylemi, "1" kodu askeri bir eylemi ve "7" kodu ise tam anlamıyla bir işgal olduğunu belirtebilir.

değişiklikler üzerinden kuramlar geliştirilmeye çalışılmıştır. Michael Brecher ve meslektaşları tarafından geliştirilen IBA⁵⁷, DON⁵⁸ ve CREON⁵⁹ Projeleri, bu alana örnek gösterilebilir.⁶⁰

Düzenli ve tanımlanabilir bir yöntem araştırmasında, karşılaştırmalı dış politika analizi yaklaşımı, her olayın tamamen tek veya özgün olduğu görüşünü reddetmektedir. Burada sadece spesifik⁶¹ bir politikaya etki edeni değil, genel olarak devletin davranışını etkileyen faktörlerin açıklanması önemlidir. Çünkü genel bilgi, gelecekteki hareketi tahmin etmekte kullanılabilirse, bu durumda bütün devletlerin dış politikalarını aynı şekilde açıklamak mümkün hale gelebilecektir. Devletlerin dış politikasında ki benzerlikleri ve farklılıkları keşfetmek için “karşılaştırmalı yöntem” kullanılmaktadır. Karşılaştırmalı yöntem, incelenen ve belirlenen model için ne seçmesi gerektiğini içermektedir.⁶²

Karşılaştırmalı dış politika analizinde, bir devletin karar alma sürecinin ve kararlarının, diğer devletlerin süreçleri ve kararları ile karşılaştırılması beklenmektedir. Genellemelere ulaşmak için, birden fazla devletin dış politika davranışlarındaki farklılıkları ve benzerlikleri ortaya koymakta ve farklı durumlar ile farklı koşullar altında devletlerin farklı davranışlarını inceleyerek, benzer davranış kalıplarını su yüzüne çıkarmaya çalışmaktadır. Aynı zamanda bağımlı ve bağımsız değişkenlerin ölçülebilir şekilde tanımlanması önemli bir etkidir.⁶³

Rosenau’ya göre karşılaştırmalı dış politika analizine yönelik artan ilginin nedeni, iki gelişmeden kaynaklanmaktadır. Bunlardan ilki, iç politika ve dış politika analizinde karşılaştırmalı çalışmaların artan öneminin yansıması; ikincisi ise, 1945-65 yılları

⁵⁷ Interstate Behavior Analysis’in kısaltılmışı olan IBA devletlerarası davranış analizi olarak ifade edilmektedir. Bu proje dış politika yapımının analitik bir model geliştirmesi, operasyonelleştirilmesi ve test edilmesidir. Thomas J. Price, “Foreign Policy Behavior: The Interstate Behavior Analysis Model”, Jonathan Wilkenfeld, Gerald W. Hoppo, Paul J. Rossa, and Stephen J. Andriole (Ed.), **The Journal of Politics**, Cilt 43, Sayı 4, (1980), s.1302.

⁵⁸ Dimensions of Nations’ın kısaltılmışı olan DON ise ulusların boyutlarıyla ilgilenmektedir. Bu çerçevede çoğu siyasi, sosyal ve ekonomik göstergelerde, ulusların topolojilerinde ve ampirik olarak ulusların boyutlarında büyük delil üretmek için verileri kullandığı, işlediği ve değerlendirdiği görülmektedir. R. J. Rummel, “The Dimensions of Nations”, **American Political Science Review**, Cilt 68, Sayı 3, (1974), s.1408 – 1409.

⁵⁹ Comparative Research on the Events of Nations olarak ifade edilen CREON ise ulusların etkinliklerini karşılaştırmalı olarak analiz eden bir projedir. Dış politika çıktılarından ziyade dış politika süreci üzerine yoğunlaşmaktadır. Philip A. Schrodt, “Event Data in Foreign Policy Analysis”, Laura Neack, Patrick J. Haney ve Jeanne A.K. Hey (Ed.), **Foreign Policy Analysis: Continuity and Change in Its Second Generation** içinde (145-166), New York: Prentice-Hall, 1995, s.11

⁶⁰ Hudson, s. 19-20.

⁶¹ Spesifik kelimesi burada “özellikli” anlamında kullanılmaktadır.

⁶² Kaarbo ve diğerleri, s.5.

⁶³ Efeğil, s.24-25.

arasında ulus-devlet sayısında hızlı bir artışın olması ve dünya çapında bir sorun olarak ortaya çıkmasıdır. İki veya daha fazla siyasi sistem için geçerli olan dış politika davranışlarıyla ilgili önermelerin test edilmesi ve oluşturulması açısından yararlı bir yöntemdir. Bununla birlikte tek bir devlet üzerinde farklı zaman çizelgelerinin karşılaştırılması da söz konusu olabilmektedir.⁶⁴

Dış politikada karar alma sürecinde psikolojik etkenlere baktığımızda bireyin zihninin “boş bir levha” (tabula rasa) olmadığı kabul edilmektedir. Bu noktadan hareketle kültür, tarih, coğrafya, ekonomi ve demografi gibi birçok etmenin varlığı söz konusu olmaktadır. Bu etmenler, bireyin zihin olgusunu, değerler, duygular, inançlar ve deneyimler gibi hassas noktalarda etkilemekte ve bireyin şekillenen kişilik özellikleri ile birlikte etkin rol oynayabilmektedir.⁶⁵

Diğer yandan toplumsal çevre konusunda ulusal özelliklerin önemi ön plana çıkmaktadır. Aynı zamanda kültürün ve toplumsal yapının dış politika kararlarını etkilemedeki rolü üzerinde durulmaktadır.⁶⁶

Tablo 3
Klasik Dış Politika Analizi- İkinci Nesil

Küçük grup karar alma	Dış politikada karar almada grupların yapısını ve süreci ifade etmektedir. Grupların yapısı, çok küçük gruplardan büyük örgütlere ve bürokrasilere kadar değişmektedir.
Örgütsel süreç ve bürokratik politikalar	Kurumlar ve bürokrasiler, öncelik listelerinin en üst seviyesine kendilerinin bekasını yerleştirmektedir. Genellikle bunların görece gücünü arttırmak için çalışacaktır.
Karşılaştırmalı dış politika	Rosenau'nun, dış politikada uluslar-arası ve çok-seviyeli teori oluşturmaya çalışmasının sonucunda meydana gelmiştir. Olayların karşılaştırması vasıtasıyla çıkarımların yapılabileceği ileri sürülmektedir. Tüm zaman dönemlerinde ve tüm ülkelerde, dış politika davranışında geçerli olabilecek büyük bir birleşik teorinin ortaya konması istenmiştir.

⁶⁴ James N. Rosenau, “Comparative Foreign Policy: Fad, Fantasy, or Field?”, *International Studies Quarterly*, Cilt 12, Sayı 3 (September 1968), s.308

⁶⁵ Hudson, s.20.

⁶⁶ Hudson, s.22-23; Efeğil, s.30.

Tablo 3'ün Devamı

Dış politikada karar alma üzerine psikolojik etkiler	Dış politikada karar alıcının “akıl/zihin” olgusuna doğru giderek artan bir ilgi yönelmesi bulunmaktadır. Bazı stresli koşullar altında, bireysel özellikler, kararların nasıl alındığının anlaşılmasında çok önemli bir hal almaktadır.
Toplumsal çevre	Toplumsal bağlam ön plana çıkmaktadır. Araştırmacılar, dış politikayı belirleyen ulusal özellikleri incelemektedir.

Kaynak: Hudson,s. 19

1.1.5. Üçüncü Nesil Dış Politika Analizi Çalışmaları

1993 sonrası dönemde, dış politika analizi alanında yeni çalışmaların yapıldığını görmekteyiz. Bu bağlamda karşımıza çıkan çalışmalar şu şekilde özetlenebilir.⁶⁷

- Karar alma sürecine,
- Lider özelliklerine dayalı olarak ve
- Kültür, kimlik ve sosyal gruplara ilişkin teori geliştirme arayışları.

Karar alma sürecine ilişkin yaklaşımlarda karar alıcılar üzerine odaklanılmakta ve gelişmeleri nasıl algıladıkları, durum tanımlaması, rekabet halinde olan girişimciler arasındaki etkileşim, grup halinde karar alma ve ikna gibi faktörler üzerine yoğunlaşmaktadır.⁶⁸

Liderlerin özellikleri ise diğerlerine oranla nispeten daha yeni bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çerçevede liderler üzerine yapılan analizlerde gelişen teknolojinin etkisi göz ardı edilmez. Kişilik özelliklerinin tanımlanmaya çalışılması, literatüre yeni boyutları kazandırmıştır. Bu noktada “bilişsel sinirbilimi (neuroscience)” konusu örnek verilebilir. Bu yaklaşım, insan vücuduna ilişkin duyuların ve genetik faktörlerin dış politika alanındaki etkisini irdelemektedir.⁶⁹

⁶⁷ Efeğil, s.31.

⁶⁸ Efeğil, s.31.

⁶⁹ Janice Gross Stein, “Foreign Policy Decision-Making: Rational, Psychological and Neurological Models”, Steve Smith, Amelie Hadfield ve Tim Dunne (Ed.), **Foreign Policy Theories-Actors-Cases** içinde (130-146),2. Basım, New York: Oxford University Press,2012, s.109-113.

Kültür, kimlik ve sosyal gruplara ilişkin teorilerde ise ulusal rolün ve kimliğin inşası, sosyal grupların etkisi ve kültür ile dış politika arasındaki ilişkilere değinilmektedir.⁷⁰

1.1.6. Sistem Yaklaşımlarına Genel Bakış

Sistem modeli, “girdiler (inputs)”, “süreçler (processes)” ve “çıktılardan (outputs)” oluşmaktadır. Almond’un araştırmasında, ülkenin temel rolünü belirleyen politik yapı, ekonomik kaynaklar ve kültürel etmenler gibi ana faktörler, girdi kısmını oluşturmaktadır. Diğer taraftan dış politika oluşturma sürecinde hükümet ve hükümet dışı birimler birlikte ele alınmaktadır. Dış politikanın çıktısı olarak da “ekonomik dış politika”, “kültürel ve ideolojik dış politika” ve “güvenlik dış politika” gibi dış politika davranışları ifade dilmektedir.⁷¹

Easton’ın temel politik sistem modelinde, girdi-çıkıtı süreci, genel bir politik sistemi oluşturmaktadır. Bu modelde bir “geribildirim (feedback)” veya “geribildirim döngüsü (feedback loop)” bulunmaktadır. Sistemin yanıt vermesi gereken daha çok girdinin olması için çıktılarının ortama/çevreye gitmesi gerekmektedir. Bu noktada “geribildirim döngüsü” yaşanmaktadır (Şekil 1’de bu modelin süreçte nasıl bir hal aldığı anlatılmaya çalışılmıştır).⁷²

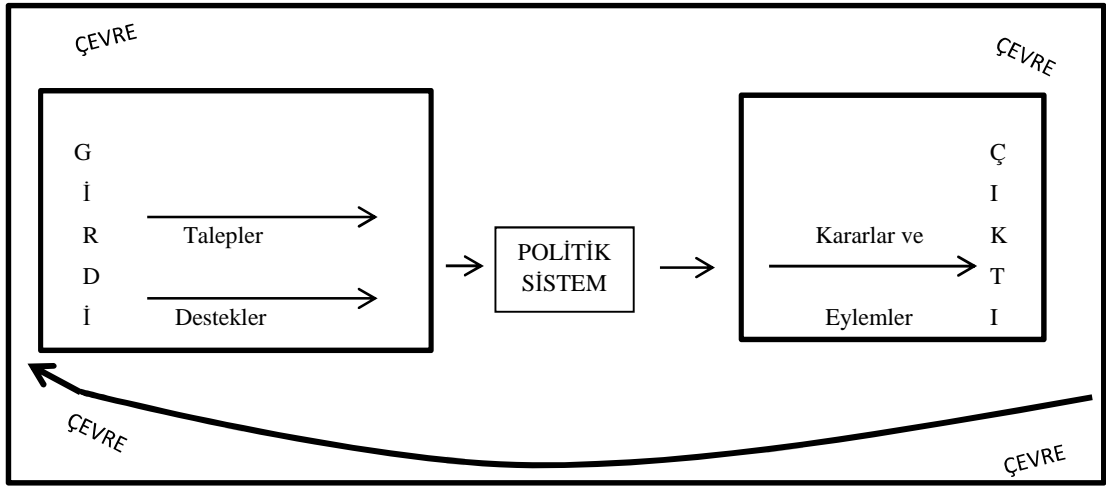
Burada girdiler olarak ihtiyaçlar, talepler ve vatandaşın istekleri belirtilebilir. Yapılar, rol oyuncular ve siyasal kültür vb. durumlar da süreci oluşturmakta; yasama, bütçe, kararlar gibi etmenler de çıktılarını içermektedir. Girdilerin sisteme dahil olmasıyla süreç işlemeye başlamakta ve bu süreçte yaşanan etkileşim sonucunda çıktılar meydana gelmektedir. Çıktıların toplum tarafından benimsenip benimsenmeme durumu ise seçimler sayesinde kendisini belli etmektedir. İşte bu noktada bahsetmiş olduğumuz “geribildirim döngüsü” oluşmaktadır. Geribildirim olarak seçimler, devrimler, kamuoyu yoklamaları, isyanlar ve kamuoyu tartışmaları gibi durumlar gösterilebilir.⁷³

⁷⁰ Valerie M. Hudson, **Foreign Policy Analysis Classic and Contemporary Theory**, USA: Rowman&Littlefield Publishers, 2007, s. 31-32; Efeğil, s.31.

⁷¹ Gabriel Almond, “Introductory: Comparative Study of Foreign Policy”, R. C. Macridis (Ed.), **Foreign Policy in World Politics**, USA: Prentice Hall, 1958, s.7 Aktaran: Ömer Göksel İşyar, “Bilimsel Gelişme Tarihi Açısından Karşılaştırmalı Dış Politika Analizi: “Birinci Nesil” Çalışmalar”, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt 5, Sayı 18, (2009), s.19.

⁷² D. A. Easton, **Framework for Political Analysis**, Englewood Cliffs, Prentice Hall, NJ, 1965, s. 112 Aktaran: Michael Clarke, “The Foreign Policy System: A Framework for Analysis”, Michael Clarke ve Brian White (Ed.), **Understanding Foreign Policy The Foreign Policy Systems Approach** içinde (27-59), UK: Edward Elgar, 1989, s.29.

⁷³ Efeğil, s.89-90.

Şekil 1: Temel Politik Sistem

Kaynak: Easton, s.29.

David Easton'ın temel politik sistem modeli, Kent-Brown ve Roux'un basitleştirilmiş sistem modelinin temelini oluşturmaktadır. Bu model, her siyasal sistemde uygulanabilir nitelikte olmayı hedeflemiştir. Burada her devlet tipinde farklı karar alma birimlerinin olabileceği konusu dikkate alınmıştır.⁷⁴ Ayrıca sistem, çevresiyle karşılıklı etkileşim içerisindedir. Böylelikle kendisine gelen girdileri, bir süreçten geçirmekte ve sonuçta çıktıları ortaya çıkarmaktadır. Burada girdileri, “bütün iç ve dış baskılar, talepler ve destekler”; süreci, “yapı ve aktör” ve çıktıları ise “beyanatlar, deklarasyonlar, emirler, ilişkiler vb.” oluşturmaktadır. Ne var ki Easton'ın modeli, sistemdeki temel değişimleri açıklayamadığı yönünde eleştirilmiştir.⁷⁵

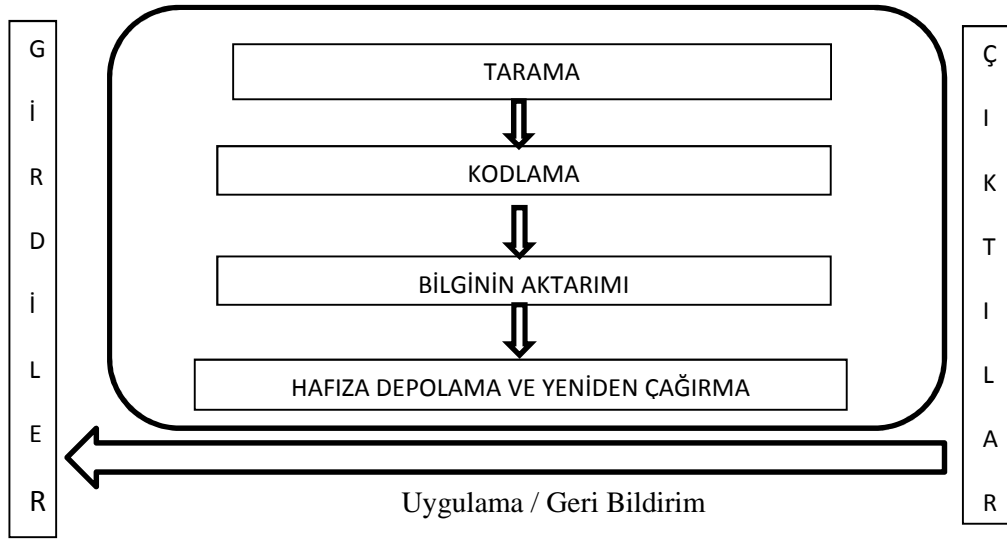
Snyder, Bruck ve Sapin'in “Politika Yapımı için Hayali İdeal Makine” modelinde ifade edilen siyasal sistem, açık ve kapalı olmak üzere iki farklı yapıya sahip olabilmektedir. Dış ortamdan soyutlanan ya da diğer açıdan dış ortamdan etkilenmeyen sistemler, kapalı sistem olarak belirtilmiştir. Buna mukabil açık sistemler ise dışsal ortamdan gelen etkenlere karşı duyarlı sistemlerdir. Bu modelde açık sisteme vurgu yapan Snyder ve meslektaşları, dış politika yapım sürecinde girdi-çıkı olgusuna değinmişlerdir. Bu yönüyle dışsal ortamdan gelen talepler ve destekleyici hareketler, girdileri kapsamakta ve bunların etkileşimleri sonucunda süreç oluşmaktadır. Sürecin işlemesiyle birlikte

⁷⁴ İşyar, s.19.

⁷⁵ Efegil, s.91.

çıktılar ortaya çıkmaktadır. Burada çıktıların hedefi, dışsal ortama uyum sağlama veya dışsal ortamı etkisi altına alma durumudur.⁷⁶

Girdi olarak alınan bilgi, karar alıcılar tarafından yorumlanmakta, tanımlanmakta ve sınıflandırılmaktadır. Girdileri çıktıya dönüştürme sürecine de “karar alma süreci” denilmektedir. Karar alındıktan ve eylemler yapıldıktan sonra çıktı, dışsal ortamın bir parçası olmakta ve bu çıktılar daha sonra “takip eden girdileri” üretmektedir.

Şekil 2: Snyder, Bruck ve Sapin'in Dış Politika Yapım Süreci

Kaynak: Efeğil, s.93.

Dış politika alanında kararlar alınırken ilk olarak dünyada ne olduğuyla alakalı bilgiye gereksinim duyulur ve bu nedenle dünyadaki gelişmeler izlenerek bilgi taraması yapılır. İlk girdiden sonra, siyasal sisteme bilgi edinilmek istenen konu ile ilgili olarak çok sayıda girdi gelmekte ve girdiler birbirleri ile rekabet halinde bulunmaktadır. Bu girdiler, karar alıcılar tarafından tanımlanmakta ve ayrıştırılmaktadır. Burada dikkat çeken husus, kimi durumların hayati önem arz etmesi, kimi durumların ise sıradan olması veya acil bir talep içermemesidir. Buna göre karar alıcılar, gelişen durumları niteliklerine göre kodlamaktadır. Bununla birlikte mevcut bilgilerin aktarımı da sürecin bir diğer unsurudur. Burada karar alıcıların bilgi aktarımı yaparken çok dikkatli olmaları gerekmektedir. Çünkü bilgi bir birimden diğerine aktarılırken kaybolabilir, hatalı olabilir veya çarpıtılabilir. Sonuçta bilgiler karar alıcıların kişisel özelliklerine göre

⁷⁶ Snyder ve diğerleri, s.21-152.

yorumlanmaktadır. Diğer taraftan, ileride gerekli olabilme ve yeniden çağırma ihtimaline karşılık, siyasal sistemler bilgileri depolamaktadır. Geri bildirim durumu ise, sistemin çıktıları ile sonraki girdiler arasında, çıktının çevresel etkilerinin izlenmesi ve sonraki çevresel değişimlerin takip edilmesi neticesinde kurulan bağlantılardır. Böylece, yürütülen eylemler ve programlar gözlemlenebilecek, gerekli düzenlemeler yapılabilecektir.⁷⁷

1.1.7. Karar Alma Kavramının Kapsamı

Karar alma kavramı, devlet adına hareket eden karar alıcıların, otoriter hareketlerini, niyetlerini ve amaçlarını izah etmektedir.⁷⁸ Önceden de ifade edildiği gibi, karar alma, en yalın haliyle, mevcut alternatifler arasından en uygun seçimi yapmaktır. Ne var ki dış politikada seçenekler her zaman açık ve net olmadığı için genellikle alternatifler arasından bir seçim yapmak oldukça zordur.⁷⁹ Bu noktada karar alma, sorun çözme ile ilgili bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Oluşan bir aksaklığı ve eksikliği giderme, birimde değişiklik yapma, birim elemanlarını etkileme ve verimliliği artırma ya da bir çatışmayı önleme, karar alıcıların başlıca görevleri arasındadır.⁸⁰

Karar alma yaklaşımı oldukça karmaşık ve çok yönlü bir yapıya sahiptir. Bu noktada karar alma yaklaşımı üzerine yapılan çalışmalar, dış politika kararlarının nasıl alındığı kadar karar alıcıların tercihlerinin ne olduğuna da odaklanmaktadır.⁸¹ Ayrıca yaklaşım, dışsal davranışlarını muhafaza etmek veya değiştirmek için, yetkililerin ne beklediğini analiz etmeye çalışmaktadır.

Aynı zamanda yaklaşımın başlangıç noktasını, bağımsız değişkenler oluşturmakta ve daha sonra karar alma sürecine dâhil olan aktörlerin (bireyler, gruplar, örgütler) bu seçeneğe nasıl ulaştığı konusu açıklanmaya çalışılmakta, bütün bu olasılıklar ve karmaşıklıklar içinde ilk olarak karar alma davranışına odaklanılmaktadır.⁸²

⁷⁷ Efegil, s.93-85.

⁷⁸ Detaylı bilgi için bkz. Ertan Efegil, "Türk Dış politikasında Yeni Bir Karar Verme Modeli Önerisi", **Türkiye'nin Değişen Dış Politikası**, Cüneyt Yenigün ve Ertan Efegil (drl.), Ankara: Nobel Yayınları, 2010, s.103-125; Ertan Efegil, **Körfez Krizi ve Türk Dış Politikası: Karar Verme Modeli**, Ankara: Gündoğan Yayınları, 2002; Efegil, **Dış Politika Analizi Ders Notları**, s.105-127.

⁷⁹ Arı, **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politikayı Belirleyen Faktörler**, s.119.

⁸⁰ Turan Genç, "Çağdaş Yönetimde Karar Verme Süreci", **Türk İdare Dergisi**, Sayı: 392, (Eylül 1991), s.51.

⁸¹ Binnur Özkeçeci-Taner, **The The Role of Ideas in Coalition Government Foreign Policymaking: The Case of Turkey between 1991 and 2002**, USA: Republic of Letters, 2009, s.43-93.

⁸² Douglas T. Stuart, "International Ethics", Christian Reus-Smit ve Duncan Snidal (Ed.), **The Oxford Handbook of International Relations** içinde 594-611, US: Oxford University Press, 2008, s. 594-611.

Yukarıda denildiği gibi, karar alma süreci, bir problemin ortaya çıkışından itibaren kararın şekillenmesine ve neticelenmesine kadar olan zaman dilimini kapsamaktadır.⁸³ Bununla birlikte önceden de ifade edildiği üzere, karar alma sürecine etki eden içsel ve dışsal olmak üzere birtakım faktörler bulunmaktadır. Kişisel özellikler, deneyim, rol, inanç, siyasi kültür, ideoloji ve liderlik özellikleri gibi etmenlerin etkili olduğu bireysel faktörler, bunlardan bir kısmıdır. Karar alıcının birey olmasından kaynaklanan özellikleri ve bilişsel yapısı, kararın alınmasında önemli bir yer tutmaktadır. Bu noktada bireyin, değer ve inançlarının yanı sıra karar alıcının kişiliği, toplum nezdindeki rolü, deneyimi ve aldığı eğitim düzeyi vb. karar sürecinde birey üzerinde etkili roller oynamaktadır.⁸⁴

Bir diğeri ise devlet yapısı, yasama, yürütme ve yargı organları ile bürokrasiyi bünyesinde barındıran içsel çevredir. Dışsal çevre ve sosyolojik etmenler de, karar almayı etkileyen diğeri faktörlerdir.⁸⁵ Sonuçta önceden de vurgulandığı gibi, farklı faktörler ve farklı analiz düzeyleri, dış politikada farklı sonuçların ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

1.1.8. Karar Alma Sürecinin İşleyişi

Sistem yaklaşımlarında değinildiği üzere, dış politikada karar alma süreci genel anlamda altı aşamadan oluşmaktadır. Bunlar:

1. Durumun algılanması,
2. Durumun tanımlanması,
3. Seçeneklerin belirlenmesi,
4. Seçeneklerin kar-zarar hesabına tabi tutulması,
5. Kararın alınması ve
6. Kararın uygulanması.

⁸³ Oğuz Onaran, **Örgütlerde Karar Verme**, 2. Basım, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1975, s.79.

⁸⁴ Ben D. Mor, **Decision and Interaction Crisis: A Model of International Crisis Behavior**, London: Praeger, 1993, s.4.

⁸⁵ John P. Lovell, **Foreign Policy in Perspective: Strategy, Adaptation and Decision-Making**, New York: Holt, Rinehart and Winston, 1970, 1-45.

Karar alma sürecinin harekete geçebilmesi için, öncelikli olarak *durumun karar alıcılar tarafından farkına varılması* gerekmektedir. Sorunun farkına varılmasından sonraki süreçte, belki de en önemli etken *durumun algılanmasıdır*. Bu aşama, diğer aşamaların nasıl işleyeceği konusunda belirleyici rol oynamaktadır.⁸⁶ Çünkü tüm bireylerin aynı olay karşısında aynı davranışı göstermemeleri *algılama farkından* kaynaklanmaktadır. Hatta karar alıcılar benzer durumlarda farklı şekilde hareket edebilmektedir.⁸⁷ Algılama da birey, tıpkı bir filtre gibi bilgiye karşı seçici davranmakta ve bu durum bir kısım bilginin algılanmasına, diğerlerinin ise yok sayılmasına neden olmaktadır. Böylece, algılama, karar alıcı için bir prizma görevi üstlenmekte ve bu prizma sayesinde karar alıcı gerçekliği algılamaktadır. Bu algılamalar gerçekçi olmadığı takdirde, karar alıcının görüşleri çarpıtılmış olacaktır. Böylece, karar alıcı, yanlış algılama nedeniyle diğerlerinin davranışları hakkında yanlış değerlendirmelerde bulunabilecektir.⁸⁸ Bireyler, karmaşık dünyayı çerçevelemede ve düzenlemede *imajları* kullanmaktadır. Karar alıcıların durumu algılamasında imaj olgusu önemli bir etkidir. Bu noktada oluşan bir durum, imajlar vasıtasıyla doğru veya yanlış algılanabilmektedir.⁸⁹

İmajlar yoluyla doğru veya yanlış algılanan mevcut durum bu sayede tanımlanmakta ve gelişen etkiye göre durum yorumlaması yapılmaktadır. Bu yönüyle karar alma sürecinin ikinci aşaması olan *durumun tanımlanması* aşamasına geçilmektedir.⁹⁰

Durumun tanımlanması ve yorumlanması kısmında, karar alıcı, öncelikle soruna ne kadar dâhil olduğuna bakmakta ve bu açıdan ülke çıkarlarını değerlendirmeye almaktadır. Böylelikle nasıl bir tutum ve davranış sergilemeleri gerektiğini belirlemeye çalışarak, mevcut durumu daha net bir şekilde görmeye gayret etmektedir. Diğer taraftan, karar alıcının psikolojik ve işlevsel (operasyonel) çevresi de, kararın tanımlanmasında etkili olabilmektedir.⁹¹

“Önceden fark edebilme”, “tehdidin derecesi” ve “karar alma zamanı”, kararın alınmasında yer alacak kişilerin sayısını ve gelen bilgilerin nasıl değerlendirileceğini belirleyen değişkenlerdir. “Önceden fark edebilme” kavramı, durumun önceden

⁸⁶ Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, s.187.

⁸⁷ Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, s.523.

⁸⁸ Efeğil, *Dış Politika Analizi Ders Notları*, s.235-236.

⁸⁹ Efeğil, *Dış Politika Analizi Ders Notları*, s.237.

⁹⁰ Sönmezoğlu, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, s.176.

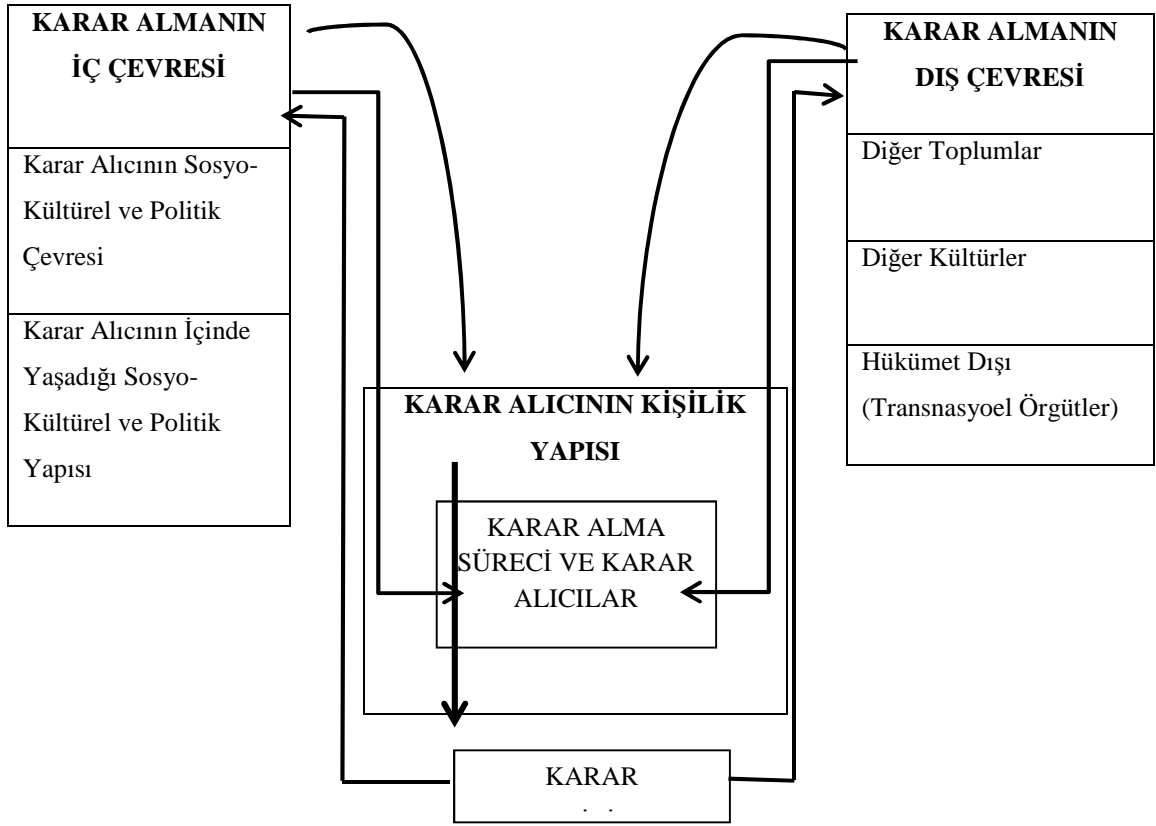
⁹¹ Sönmezoğlu, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi* s.176-177; Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, s. 141-142.

bilinebilme derecesini ifade etmektedir. Bir diğer değişken olan “tehdidin derecesi”nde ise, tehdidin büyüklük derecesi önemlidir. Daha açık bir ifadeyle, ortaya çıkan durum, ne derece karar alıcının temel değerlerine ters düşen sonuçlar ortaya çıkarıyorsa, tehdit o derece büyük demektir. “Karar alma zamanı”na gelince, karar alıcıların, krizin daha fazla büyümesini veya aleyhlerine olacak şekilde gelişmesini önlemeye yönelik çabaları, karar alma zamanı olarak belirtilmektedir. Bu üç kavramın karşılıklı etkileşimi sonucunda ortaya çıkan durum, önceden beklenmeyen bir durumsa, yüksek tehdit içeriyorsa ve zaman da sınırlıysa, böyle durumlarda (kriz dönemlerinde) kararlar az sayıda kişiler tarafından en üst seviyede alınmaktadır. Fakat tam tersine, ortaya çıkan durum önceden beklenen bir gelişmeysen, fazla tehdit içermiyorsa ve zaman da varsa, bu defa kararlar orta ve aşağı seviyede bürokratlar tarafından ve daha kalabalık bir grubun katılımıyla alınmaktadır.⁹²

Seçeneklerin ortaya çıkmasıyla birlikte, seçeneklerin belirlenme süreci başlamaktadır. Seçeneklerin belirlenmesi sürecinde kar-zarar hesabı önemli bir etkidir. Burada seçenekler kar-zarar hesabına tabi kılınarak, olumlu ve olumsuz sonuçları hakkında öngörülerde bulunmaya çalışılır. Seçenekler, kar-zarar hesabına tabi kılındıktan sonra, ulusal çıkarları hayata geçirecek en uygun seçenek belirlenir. Yani dış politika kararı alınır. Ardından da karar alma sürecinin son aşaması olan “kararın uygulanması” kısmına geçilir. Bu son aşama, artık kararın eyleme dönüşme aşaması olarak kabul edilebilir. Bu açıdan kararın yürürlüğe konulmasıyla devlet eylemlerine başlamış olur. Kararın alınmasından uygulanmada net bir sonuca ulaşınca kadar geçen kısımda, mevcut kararlarda, düzeltme yapılabileceği gibi, alınan karar sonrası gelişen bir durum neticesinde mevcut eylem durdurulabilir veya hedef değiştirilebilir. Öngörülme krizler, dış baskılar/müdahaleler, kamuoyu veya baskı grubu gibi olaylar, eylemin durdurulmasında veya hedefin değiştirilmesinde etkin rol oynayabilecek örnekler olarak verilebilir.⁹³

⁹² Arı, **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**, s.142-143.

⁹³ Feridun Ergin, **Uluslararası Politika Stratejileri**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, 1974, s.52.

Şekil 3: Karar Alma Süreci

Kaynak: Arı, s.139.

1.2. Teorik Çerçeve: Margaret Hermann, Charles Hermann ve Joe Hagan'ın Karar Birimi Kuramı

Devletlerin dış politikalarının ve dış politika karar alma süreçlerinin analizinde her devletin kendine özgü karar alma mekanizmaları bulunmaktadır.⁹⁴ Dinamik bir sürecin var olduğu dış politika yapımında özel amaçlar ve beklentiler, ulusal çıkarlara dönüştürülürken; kararlar ve eylemler dış politikanın çıktıları olarak sonuçlanmaktadır. Burada devletlerin dış politikalarına dair çıktılarını belirleyen karar mekanizmaları ve buna bağlı olarak da karar birimleri bulunmaktadır.

Uluslararası arenada devletler, dışsal yapılarda meydana gelen gelişmelere karşılık birçok etmenin tesiriyle belirli davranışlar göstermekte ve bu davranışsal tepkilerde, karar alma birimleri merkezi konumda yer almaktadır. Bu davranışsal olgular, sistem

⁹⁴ Rıdvan Kalaycı ve Mustafa Yetim, "Dış Politika Karar Verme Süreçlerinin Karşılaştırmalı Analizi I: ABD, Brezilya, Almanya ve Türkiye", Ertan Efeğil ve Rıdvan Kalaycı (Ed.), **Dış Politika Teorileri Bağlamında Türk Dış Politikasının Analizi** içinde 103-138, Ankara: Nobel Yayınları, 2012, s.131.

içerisindeki devletlerin birbirleri ile olan ilişkilerinde referans ve dış politika çıktısı sağlamaktadır.

Bu noktada, Karar Birimleri Kuramı, mevcut çalışmanın teorik temelini oluşturmaktadır. Karar Birimleri Kuramının çalışmamızın merkezinde yer almasının nedeni, çalışmanın varsayımını test edebilmek amacıyla kullanılabilen en uygun yaklaşım olmasından ve Uluslararası İlişkiler alanında yer alan mevcut yaklaşımlar arasında kapsayıcı ve güncel bulunmasından kaynaklanmaktadır. Kendisinden önce gelen savları kapsamasıyla birlikte tüm karar birimlerini ele alması önemli bir ayrıntıdır. Daha önceki yaklaşımların tek bir karar birimine odaklanması ve yapıyı bu yönde tasnif etmeye çalışması nedeniyle oluşan aksaklıklar, Karar Birimi Kuramında aşılmaya çalışılmıştır. İşte bu nedenle Karar Birimi Kuramının en belirgin özelliği kapsayıcı olmasıdır.

Karar Birimleri Kuramı, mevcut olan araştırma literatürünü bütünleştirmeye çalışmaktadır. Bu bakımdan Kuram, dış politika yapımı hakkında üç noktaya dayanmaktadır. Bunlardan ilki, dış politika kararlarının nasıl yapıldığını açıklamaya çalışmaktadır. İkinci olarak, Uluslararası İlişkilerde olduğu kadar, karar alma literatürü de “sınırlamalara/baskılara (constraint)” maruz kalmaktadır. Karar birimleri, dış politika yapımında genellikle aktif katılımcı olarak yer almaktadır. Üçüncü olarak, her türden ülkede, kararların nasıl yapıldığının araştırılması öncelikli hedefdir.⁹⁵

Karar Birimi Kuramı, dış politikada karar alma üzerine yapılan araştırmaları tanımlamaktadır. Karar Birimi, her koşul altında karar alıcıları içermediği gibi, her bir kurum, karar sürecine farklı şekilde dâhil olmaktadır. Büyüklük, yapı, kurumsal yapıdaki yeri, diğer bürokratik birimler ile ilişkileri, birimin süresi ve hedefleri, karar biriminin türünü belirleyen unsurlardır.⁹⁶

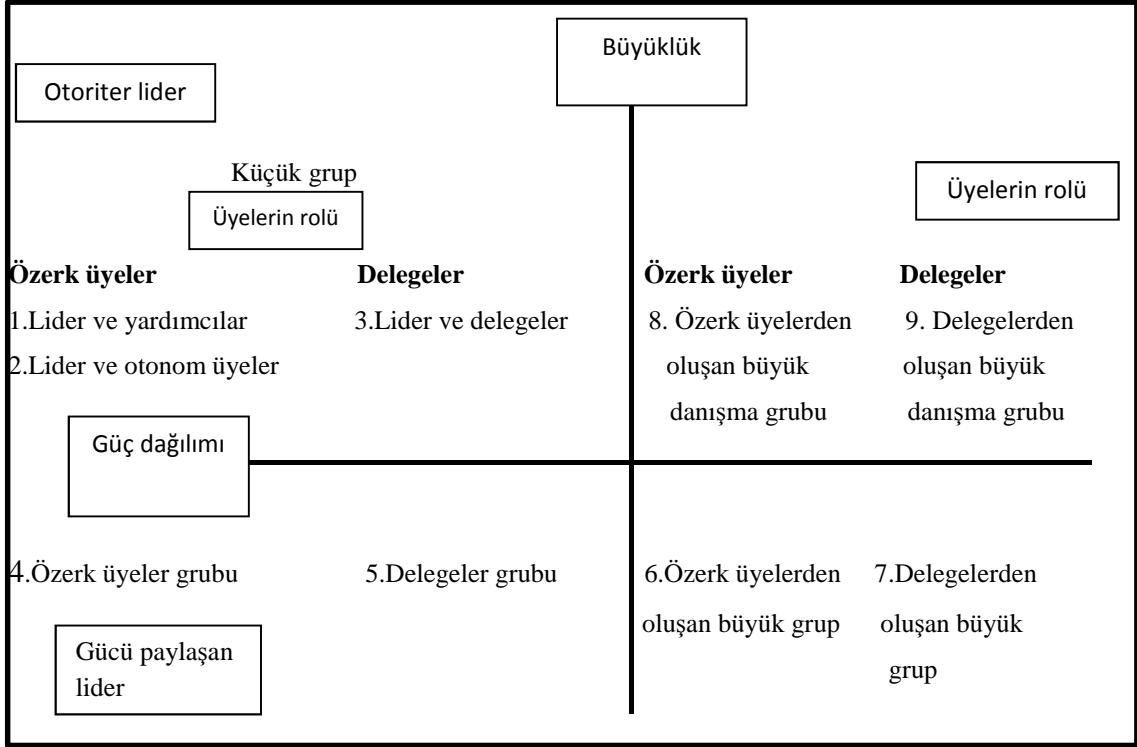
Charles F. Hermann'ın geliştirmiş olduğu Karar Birimi tipolojisinde dokuz tür bulunmakta ve her tür açısından büyüklük, güç dağılımı ve üyelerin rolü olmak üzere başlıca üç boyut dikkate alınmaktadır. Bu yönüyle Şekil:6'daki yapı, bu tipolojinin bir yansımasıdır.⁹⁷

⁹⁵ Margaret G. Hermann, s. 48-49.

⁹⁶ Efeğil, **Dış Politika Analizi Ders Notları**, s.132.

⁹⁷ Sönmezoğlu, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, s.224.

Karar Biriminin büyüklüğü, karar sürecinin işleyişini etkilemektedir. Diğer taraftan, oluşan karar süreçleri, farklı dış politika karar türlerine ve karar alıcının farklı gruplara dahil olmasına göre değişiklik gösterebilmektedir.⁹⁸

Şekil 4: Dış Politikada Üç Boyutlu Bir Karar Birimi Tipolojisi

Kaynak: Charles F. Hermann, “Decision Structure and Process Influences on Foreign Policy”, Maurice A. East, Stephen A. Salmore, Charles F. Hermann (Ed.), **Why Nations Act, Theoretical Perspectives for Comperative Foreign Policy Studies** içinde (69-102), Beverly Hills: Sage Publications, 1978, s.79 Aktaran: Sönmezoğlu, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, s.224.

1.2.1. Hermann, Hermann ve Hagan’ın Karar Birimleri Modeli:

1.2.1.1. Modelin Temel Varsayımları

Charles Hermann, Margaret Hermann ve Joe Hagan tarafından geliştirilen Karar Birimleri Kuramı, birçok dış politika modelini birleştirerek, bunların hangisinin, hangi koşullarda dış politika davranışını açıklayabileceğini gösteren orta-aralıklı bir teoridir. Bu yönüyle karar birimleri modeli, önceki modellerin hangisinin ne koşulda geçerli olduğu sorusuna odaklanmıştır.⁹⁹ Ayrıca Kuramın odaklandığı diğer noktalar,

⁹⁸ Efeğil, **Dış Politika Analizi Ders Notları**, s.133.

⁹⁹ Çuhadar, s.295.

bürokratik politikalar, grup dinamikleri, hükümet politikaları, liderlik tarzları, koalisyon politikaları ve iç muhalefete karşı stratejilerdir.¹⁰⁰

Kuramın yapısı, literatürün çok fazla ABD-merkezli bir durumda olduğunu belirtmekte ve ülke genelinde bulguları genellemenin neredeyse imkânsız olduğuna dikkat çekmektedir. Dolayısıyla, Kuramın temel amacı, ABD dışında (non-USA) da geçerli olabilen uygulanabilir orta-aralıklı teorileri inşa etmektir. Bunun için de çok daha kapsamlı ve koşullu bir şekilde önceden var olan karar alma yaklaşımlarını da içermektedir. Bu noktada dış politikaya yön veren, bunları belirleyen karar alıcıları anlayabilmek için hükümetlerin “kara kutusu” olarak tarif edilen noktaya girmek gerekmektedir. Burada karşımıza iki soru çıkmaktadır:¹⁰¹

1. Dış politika kararlarını ne tür aktörler belirlemektedir?
2. Bu karar birimlerinin dış politika sonuçları üzerindeki etkisi nedir?

Karar Birimleri Kuramı, dış politika yapımı ile ilgili şu noktalara da değinmektedir. İlk olarak bu Kuram, hükümet içerisinde yer alan karar birimlerini incelemekte ve dış politika kararlarının nasıl yapıldığına dair açıklamada bulunmaktadır. İkinci olarak, bu Kuramda sınırlamalar mevcuttur ve bu sınırlamalar, Karar Birimlerinin ne yapabildiğinin sınırını oluşturmaktadır. Bu açıdan Karar Birimleri, dış politika yapımında aktif katılımcı durumundadır. Son olarak, farklı yapılara sahip ülkelerde de kararların nasıl yapıldığını açıklamaya çalışmaktadır. Teorik koşulların altında bulunan olgu ise, oluşma olasılığı yüksek olan karar dinamiklerinin her bir kümesidir. Bu Kuramda vurgulanmak istenen nokta, teorik koşulların altında yatan olguların belirlenmesinin mümkün olduğudur. Dolayısıyla, bu Kuramda çeşitli karar alma modellerinin tümünün politika yapım sürecinin anlaşılması için gerekli olduğu varsayılmaktadır.¹⁰²

Allison’dan bu yana, karar alma yaklaşımı üzerinde durulmakta ve bu konularda araştırmalar yapılmaktadır. Dış politika analizi üzerine çalışan akademisyenler,

¹⁰⁰ Esra Çuhadar- Gürkaynak ve Binnur Özkeçeci- Taner, “Decisionmaking Process Matters: Lessons Learned from Two Turkish Foreign Policy Cases”, *Turkish Studies*, Cilt 5, Sayı 2 (Yaz 2004) s. 45; Hermann, s.48.

¹⁰¹ Hermann, s.45-47.

¹⁰² Hermann, s.49.

uluslararası ilişkilerde, hükümetlerin eylemlerini açıklamada birbirleri ile rekabet halinde olan modelleri inceleme eğiliminde olmuşlardır.¹⁰³

Dış politika sürecinin işleyişine yönelik önceki açıklamalarda ifade edildiği gibi, politikaya yön veren kesimler ve politika analistleri, genellikle yerleşmiş bulunan problemlere karşı, karar alıcılara tepki vermeyi önermektedirler. Karar alıcıların önemli olduklarına inandıkları hedefleri ve amaçları bulunmaktadır. Bu hedef ve amaçlarını yönetimleri esnasında elde etmek istedikleri için, bunların dış politika gündemleri, bu planlar çerçevesinde oluşmaktadır. Ne var ki, bu amaç ve hedefler için harekete geçecekleri zaman, iç ve dış ortamda buna karşı çıkabilecek problemlerle/tepkilerle karşılaşabilmektedirler. Ya da dünyanın bir başka yerinde, kendi öncelikleri olmayan bir duruma katılmak zorunda kalabilirler ve bu durum onların gündemini değiştirebilir. Sonuç itibariyle, dış politikada bir problemin algılanmasıyla hükümetler harekete geçebilmektedir. Burada problemden kastedilen olgu, “mevcut koşullar” ve “ne istendiği” arasında ortaya çıkan uzlaşmazlıkların algılanması durumudur. Bu aşamada problemler öznel ve sorunun doğası ve gerçekten var olup olmadığı görüşü karar alıcıların algılamalarına bağlıdır. Buradan hareketle, farklı politikacılar ve farklı hükümetler, aynı devletin ilişkilerini gözlemleyebilir. Fakat farklı problemler algılayabilir veya hiçbir problem görmeyebilir. Problemler, karar birimleri yapısının kavranması için bir neden veya tetikleyici rolü oynamaktadır.¹⁰⁴

Margaret Hermann, çalışmasında, karar alma sürecini bir “film şeridinde” benzetmekte ve süreci film kareleri ile benzer nitelikte tutmaktadır. Bu yönüyle film kareleri gibi, süreçler de birden fazla “karar anından (occasion for decision)” oluşabilmektedir. Sürecin daha iyi işleyebilmesi ve sonucun öngörülebilmesi adına, bu karar anlarının her biri için, ayrı ayrı yetkili karar birimi belirlenmektedir.¹⁰⁵

1.2.1.2. Yetkili Karar Birimleri

Karar birimleri modelinin öncelikli olarak üzerinde durduğu konu, “yetkili karar birimi” kavramıdır. Bu açıdan yetkili karar birimi, kararı belirleyenlerin kümesini oluşturmaktadır. *Yetkili karar birimi, bir devlette, toplumun ve devletin kaynaklarını,*

¹⁰³ Hermann, s.49.

¹⁰⁴ Hermann, s.52-54.

¹⁰⁵ Hermann, s.57.

bağlayıcı bir şekilde, dış politika sorununun çözümü için taahhüt edebilecek nihai karar alıcıdır. Burada karar alıcı, birey, kurum veya gruptan oluşabilir. Bununla birlikte, verilen bu kararın, başka kurum, kişi veya grup tarafından tersine çevrilmeyecek nitelikte olması da gerekmektedir.¹⁰⁶

Yetkili karar birimi üyeleri, belirli bir hareket yönü seçmekte, kısacası bir seçim yapmaktadır. Burada seçim süreci açıkça oluşmamakta, önemli kararlar ve bunları yapanlar mevcut faktörler tarafından kısıtlanmaktadır. Bu durumda kararın bir sonraki uygulaması onun bozulmasına neden olabilmektedir. Kararın nasıl alındığı hakkındaki bilgi, hükümetler gibi karmaşık yapıların ne yaptığına dair güçlü bir kaynak oluşturmaktadır.¹⁰⁷

Bütün hükümetlerde veya iktidar partilerinde dış politikada karar almanın tepesinde bir grup aktör bulunmakta ve yetkili karar birimi olan bu aktörler de hükümetin Dışişleri Bakanlığının olanaklarını kullanabilme/işleyebilme yeteneğine sahip olmaktadır. Burada yetkili karar biriminin elinde bulundurduğu yetkinin derecesi, sorunun niteliğine göre değişmekte ve bu yetkiye göre süreç belirlenmektedir.¹⁰⁸

Bir devlet için önem derecesi çok yüksek olan durumlarda, karar birimleri, genellikle “en üst düzeydeki siyasi otorite” şeklinde kendisini göstermektedir. Bu noktada önemli olan bir diğer konu ise, sorunun/problemin kendisidir. Dış politikaya yön verenler, dış politikada bir problem algıladıklarında, öncelikli olarak kendi hükümetlerini harekete geçirme yanlısı bir tutum izlemektedirler.¹⁰⁹

Dış politika yapım süreci, bir devlette normalde birden çok bürokratik kurumu içeriyorsa, sorun, birçok farklı grup tarafından (bir grup içinde, kurumlararası veya kurumlar arası gruplar arasında) ele alınabilir. Sorun, hükümet içindeki hukuki açıdan tanımlanmış idari birimler arasında gidip gelebilir. Veya bu aktörler, sürece hiçbir şekilde dâhil olmayabilir. Ayrıca, hükümet dışındaki kişi ve kuruluşlar da, tam ve/veya yarı katılımcı olarak karar sürecine girebilir.¹¹⁰

¹⁰⁶ Margaret G. Hermann and Charles F. Hermann, “Who Makes Foreign Policy Decisions and How: An Empirical Inquiry”, *International Studies Quarterly*, Cilt 33, Sayı 4 (December 1989), s. 361-387; Margaret G. Hermann, s.48.

¹⁰⁷ Hermann, s. 48.

¹⁰⁸ Margaret G. Hermann ve Charles Hermann, s. 363.

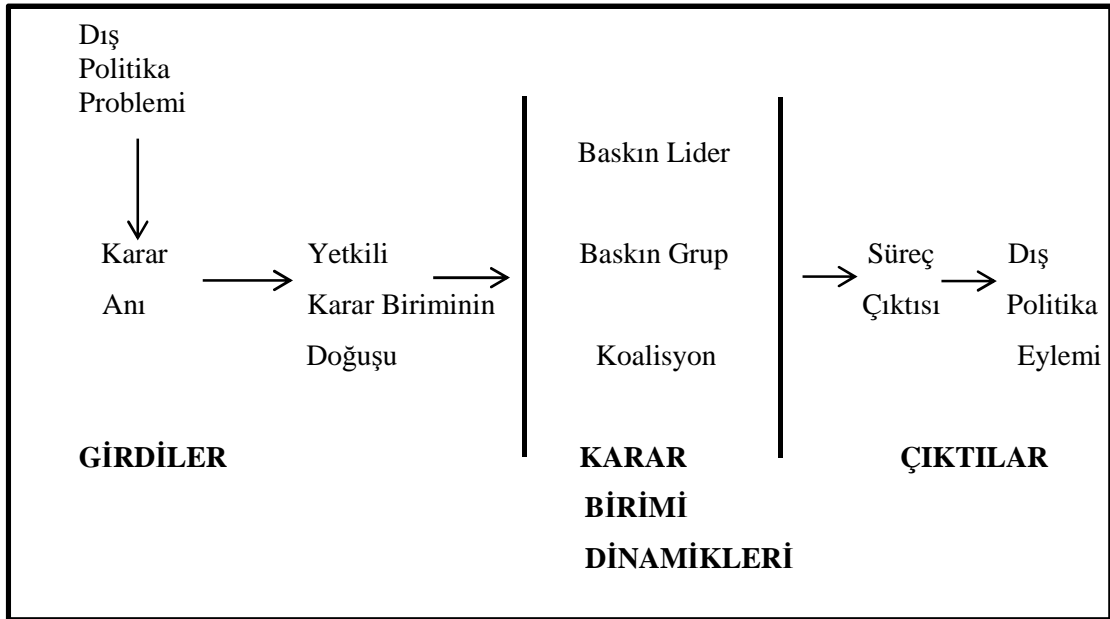
¹⁰⁹ Hermann, s.53-54.

¹¹⁰ Margaret G. Hermann ve Charles Hermann, s.363

Bu nedenle devletlerin davranışlarını dış politika alanında daha iyi açıklayabilmek için karar birimlerinin yapısı sınıflandırılmalıdır. Bu noktada Joe Hagan ve Margaret Hermann tarafından yapılan sınıflandırma dikkati çekmektedir. Yapılan sınıflandırmada çeşitli siyasi oluşumların bulunduğu üç tip yetkili karar birimi vardır. Bunlar:

- Baskın Lider,
- Baskın Grup ve
- Özerk Aktörler Koalisyonu.

Karar Birimleri Kuramı, karar alma yaklaşımının, dış politika sorunlarına yanıt vermesini içermektedir. Kuram, üç tip karar alma birimine odaklanmakta ve alternatif karar alma süreçlerine etki eden faktörlere dayanmaktadır. Karar birimi bileşenlerinin birleştirilerek incelenmesi, dış politikada karar alma çalışmalarına değişik bir bakış açısı getirmektedir. Bu yönüyle Şekil:5, çeşitli bileşenlerin etkilerini ve karar birimi kuramında yer alan süreç aşamalarını göstermektedir.

Şekil 5: Karar Birimi Çerçevesinin Süreç Aşamaları

Kaynak: Hermann, s.52.

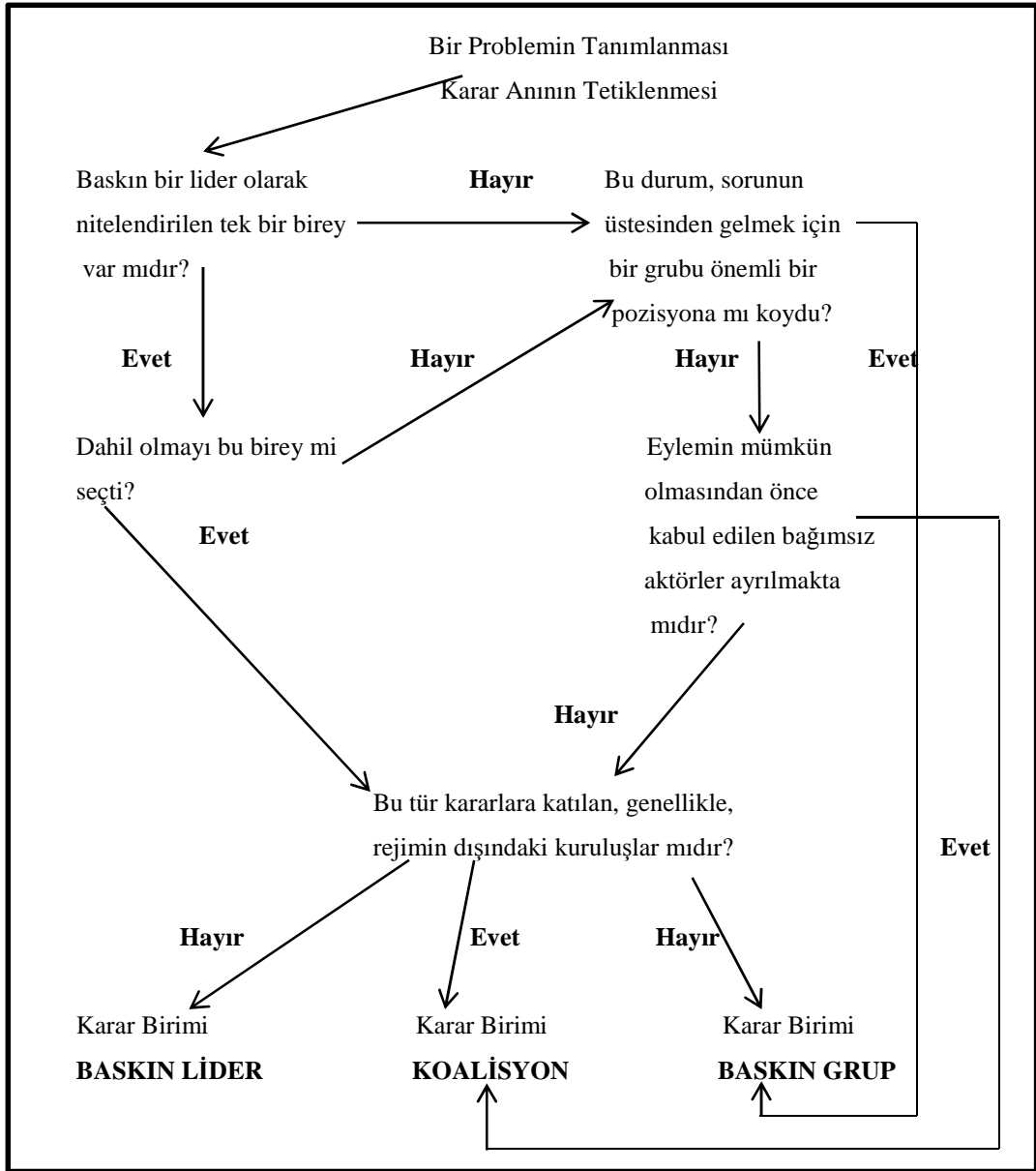
Her bir karar birimi, farklı karar alma süreçleri öngörmekte ve farklı süreç çıktıları ortaya koymaktadır. Karar birimi türünün saptanmasından sonra, kuramın diğer önemli önermesi, birimin ne olduğuna bağlı olarak, karar alma sürecini şekillendiren koşulların

ortaya konulmasıdır. Bu noktada birimin niteliği, sürecin nasıl geliŒeceđini belirler; yani lider, grup veya koalisyon olmasına bağlı olarak, süreci Œekillendiren deđiŒkenler farklılaŒacaktır.¹¹¹

Bu aŒamada “her bir karar birimi için, hangi koŒullar önem kazanmaktadır?” sorusu, önemli bir soru olarak karŒımıza çıkmaktadır. Diğer taraftan oluŒan bu koŒullar, karar alma sürecini baŒlatan girdiler ile ıktular arasındaki bağlantıyı kuran bir nitelik taŒımaktadır.

Hermann, Hermann ve Hagan, karar anında hangi birimin yetkili olduğuna karar vermek için önemli birtakım sorular geliŒtirmiŒ ve bunların yanıtlanması gerektiğine vurgu yapmıŒtır.

¹¹¹ uhadar, s.296.

Şekil 6: Karar Anı İçin Yetkili Karar Biriminin Doğasını Belirlemede Rol Oynayan Etkenler

Kaynak: Hermann, s.58.

Şekil 6 ile ifade edilmek istenen nokta, bir karar anında bu üç karar biriminden hangisinin nihai yetkiye sahip olduğu konusudur. Öncelikle, daha öncede belirttiğimiz gibi, burada bir dış politika sorununun farkına varılması gerekmekte ve bu doğrultuda politik deklerasyon veya stratejik seçim olarak bilinen karar anı ile yüzleşilerek, bu sayede kimin karar vereceği belirlenmektedir.

Şekil 6'daki faktörler, hükümetin resmi veya gayrı-resmi yapılarını dikkate almaktadır. Problemin nerede bulunduğu olgusu ve karar anının dikkate alınma olasılığı ise önemli bir noktadır. Burada bulunan sorular, öncelikli olarak yönetimin yapısına, bundan sonra ise belirli bir karar anında geçerli olan gayrı-resmi yapılara odaklanmaktadır.

Her bir karar biriminin, kendisine özgü önemli noktaları olduğu bir gerçektir. Baskın lider için önemli nokta, onun bilgilere olan duyarlılığıdır. Diğer taraftan baskın grup için, gruptaki çatışmayı yönetmek ve gruba olan bağlılık için kullanılan teknikler önemlidir. Birçok özerk aktörün olduğu koalisyonlarda da, karar alma kurallarının ve prosedürlerinin doğası dikkate değerdir.¹¹²

1.2.1.3. Baskın Lider

Baskın lider, tek başına karar alma gücüne sahip tek bir birey olduğunda görülen karar birimidir. Hükümetin dış politika araçları, hiyerarşik bir şekilde, tek bir kişi tarafından yönlendiriliyorsa ve verilen herhangi bir kararda nihai sorumluluğa sahip olan bu kişi, hiyerarşinin en üst tepesindeyse, o zaman karar birimi, "baskın lider" tipidir. Baskın lider, yalnız başına karar alma gücünün yanı sıra muhalefeti ve karşısında olan herkesi bastırma yeteneğine de sahip olan bireydir.¹¹³

Karar anının yüksek seviye diplomasi içerdiği durumlarda baskın lider, karar anının bir parçası olabilmektedir. Bu durumlara örnek olarak zirve toplantıları verilebilir. Diğer taraftan, genellikle olmasa da, bir kriz durumu ile karşı karşıya kalındığında, baskın liderin dış politikada yaşananlara müdahil olması yüksek ihtimaldir. Hükümetin varlığını sürdürmesi gerçeğinden hareketle, örgüt ve bürokrasi literatüründe, kritik durumlarda baskın liderin karar alma biriminin en üst seviyesinde bulunmasıyla, yetkide bir daralma yaşanması söz konusu olabilmektedir.¹¹⁴

Siyasi liderler üzerine yapılan araştırmalar, baskın liderlerin, dış politika konularında, çoğunlukla kendilerinin daha çok ilgi duydukları gelişmelere müdahale etmeye yatkın olduklarını göstermektedir.¹¹⁵ Genel olarak baskın liderlerin görev almayı isteme

¹¹² Efeğil, **Dış Politika Analizi Ders Notları**, s.134; Çuhadar-Gürkaynak ve Özkeçeci-Taner, s.46.

¹¹³ Hermann, s.58-59.

¹¹⁴ Hermann, 1972; Lebow, 1981; Hampson, 1988; 't Hart, 1990 Aktaran: Hermann, s.59.

¹¹⁵ Margaret G. Hermann, "Personality and Foreign Policy Decision Making: A Study of 53 Heads of Government", Donald A. Sylvan ve Steve Chan (Ed.), **In Foreign Policy Decision Making: Perceptions, Cognition, and Artificial Intelligence** içinde 53-80, New York: Praeger, 1984; Richard Ned Below, "Miscalculation in the South Atlantic: The Origins of the Falklands War", Robert Jervis, Richard Ned Lebow ve Janice Gross Stein (Ed.), **In**

konusunda kendilerinin daha az eğilimli oldukları bir gerçektir. Ne var ki hâkim oldukları konularda uzmanlıkları ve deneyimleri daha kapsamlı olmasından ötürü, bu tür liderler kendilerini daha rahat hissettikleri politika alanlarına doğru çekilmeyi arzulamaktadır. Bir baskın lider, dış politikayla genelde ilgilenmemesine veya dış politika deneyiminin çok fazla olmamasına rağmen, dış politika probleminin belirli bir türüyle özellikle ilgilenebilir veya bu konuda uzmanlaşabilir. Bu duruma ABD eski Devlet Başkanı D. Eisenhower örnek verilebilir. Eisenhower'ın özel ilgi alanı, nükleer silahların yayılması konusuydu ve bu sayede atom enerjisinin barışçıl yollardan kullanımını ile ilgili konuda görev almaya gayret ederdi.¹¹⁶

Bilgi ağının merkezi haline gelerek kontrolü sürdürmek isteyen baskın liderler ise sadece “çok önemli” kararlarla ilgilenerken, bunu hiyerarşi aracılığıyla yapmaktadır. Bu tip liderler, değerlendirme aşamasında diğerlerinin direktiflerini düzenlemek suretiyle dış politikayı belirlemektedir.

Margaret Hermann ve meslektaşları, çalışmalarında, eğer lider sürece dahil olmayı tercih ederse, bu aşamada liderin karar sürecini nasıl etkileyeceği konusunu anlamak için genelde üç kıstas üzerinde durmuşlardır. Bunlar:¹¹⁷

- Lider, karşısına çıkan engelleri kabul mü ediyor yoksa onlara karşı bir direnç mi gösteriyor?
- Lider dışarıdan gelen bilgiye açık mı, kapalı mı?
- Lideri harekete geçiren dürtü/motivasyon nedir? Başarı mı harekete geçiriyor, yoksa ilişkilerini koruma ve başkaları tarafından kabul görme isteği mi mevcut?

Bu aşamada Margaret Hermann durumu izah ederken yukarıda ki kıstasları kullanmaktadır. Tablo 4, “siyasi engellerle başa çıkma”, “bilgiye açıklık” ve “dürtü” olguları üzerinden liderlik tipolojilerini özetlemektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde eğer lider, herhangi bir engellemeyle mücadele etmede sorun görmüyor ve mücadelecisi

Psychology and Deterrence içinde 89-124, Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 1985; James David Barber, **The Presidential Character**, Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1977; James Macgregor Burns, **Leadership**, New York: Harper and Row Burns, 1978; Thomas Preston, **The President and His Inner Circle: Leadership Style and the Advisory Process in Foreign Policy Making**, New York: Columbia, University Press, 2001 Aktaran: Hermann, “How Decision Units Shape Foreign Policy: A Theoretical Framework”, s.59.

¹¹⁶ Margaret G. Hermann, “How Decision Units Shape Foreign Policy: A Theoretical Framework”, s.59-60.

¹¹⁷ Margaret G. Hermann ve diğerleri, “Who Leads Matters: The Effects of Powerful Individuals”, **International Studies Review**, Cilt 3, Sayı 2, (2001), s.90.

bir ruh taşıyorsa, dışsal ortamdaki gelen söylemlere veya bilgilere karşı kendini kapatmışsa ve dürtü düzeyi başarı ile artıyorsa, o zaman mücadeleci liderin¹¹⁸ dış politikada kendi gücünü göstermesi ve tesirini yayması olasıdır. Diğer taraftan bütün olumsuz durumları ve engelleri kabul eden ve bilgi nezdinde açık bir yapıya sahip olan liderler ise, mesuliyeti diğerleriyle paylaşmak amacındadır. Bu açıdan baktığımızda, fırsatçı liderlerin¹¹⁹ bir görüşbirliği oluşturma çabası içerisinde olduğunu görmekteyiz. Çevresindekilerin ne düşündüğüne oldukça önem veren baskın liderler, genelde çevresindekilerin ne istediğine odaklanmakta ve ona göre hareket etmektedir.

Mücadeleci ve fırsatçı lider tarzının ortasında yer alan lider türleri ise, stratejik¹²⁰ ve pragmatik¹²¹ olanlardır. Stratejik lideri yukarıda tasvir edilen birinci grup lider tipinden ayıran özellik, bilgiye açık olmasıdır. Bu açıdan stratejik liderler, şartların olgunlaşmasını beklemekte ve bu aşamadan sonra eyleme geçmektedir. Burada en uygun zamanı kollamak, önemli bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Stratejik liderlikte, kendi arasında iki kısma ayrılmaktadır. Bu açıdan dürtüde başarıya öncelik veren stratejik liderler, koşullar karşısında sürekli olarak manevra alanlarını genişletme arzusu taşımaktadır. Diğer taraftan kendi çevresiyle ilişki halinde olan stratejik liderler ise, oluşan sürece çevresindekileri de katma eğilimi içerisindedir.

Pragmatik liderlerde durum biraz daha karmaşıktır. Bu tür liderlikte, ortaya çıkan engellerle mücadele edebilecek herhangi bir çaba/arzu bulunmamaktadır. Bu duruma ilaveten pragmatik liderlerde, bilgiye karşı açık veya kapalı olma durumu göreceli olarak farklılık arz etmektedir. Bu bağlamda dürtü faktörünün başarı etkisinde kalan liderler, kendi görüşlerini uygulamaya gayret etmektedir. Ne var ki, bu uygulama, ancak mevcut sınırlamalar ve çevrelemeler neticesinde kalmaktadır. Diğer açıdan,

¹¹⁸ Mücadeleci liderler, hedef odaklı hareket etmekteyi tercih eden, yönlendirici ve görev odaklı liderler olarak tanımlanmaktadır. Bu noktada buldukları ortamı kendi inançları, tutumları ve güdülerini doğrultusunda algılamaktadırlar. Diğer taraftan, mücadeleci liderler doğru zaman gelmeden eyleme geçme taraftarı değildirler. Margaret G. Hermann ve diğerleri, "Who Leads Matters: The Effects of Powerful Individuals", s. 96.

¹¹⁹ Fırsatçı liderler, daha ziyade siyasi kısıtlamalara saygılı ve bilgiye açık bir yapıdadırlar. Siyasi bağlamda bilgiye oldukça önem veren fırsatçı liderler, içeriksel bağlamsal bilgilere oldukça duyarlıdır. Margaret G. Hermann ve diğerleri, "Who Leads Matters: The Effects of Powerful Individuals", s. 96.

¹²⁰ Ne yapmak istediğini bilen liderler olarak tasvir edilen stratejik liderler bilgi hedefe ulaşmada en uygun araçtır. Margaret G. Hermann ve diğerleri, "Who Leads Matters: The Effects of Powerful Individuals", s. 96.

¹²¹ Çevrelerinden gelen siyasi kısıtlamalara saygılı olan Pragmatik liderler ise doğru zamanda kendi pozisyonlarını belirlerken, zamanın uygun olmadığı durumlarda ise baskı söz konusu olabilmektedir. Margaret G. Hermann ve diğerleri, "Who Leads Matters: The Effects of Powerful Individuals", s. 97.

çevresindekilerle ilişki içerisinde olan pragmatik liderler ise, onların istedikleri şeyleri test etme vasıtasıyla eylemlerini gerçekleştirmektedir.¹²²

Karar biriminde yer alan baskın lider profilinde bilgi almada önemli bir kriterde, *bireyin duyarlılık derecesidir*. Bu bakımdan baskın lider tipi, “duyarlı” ve “duyarsız” olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Burada liderin dünya hakkında ki görüşleri iyi tanımlanmışsa ve gelen bilgiyi kendi görüşleri ışığında analiz ediyorsa, lider, bilgiye karşı “duyarsız lider” olarak tanımlanmaktadır. Bu tür liderler, daha ziyade diğerlerini ikna etmeye odaklanmaktadır. Bundan kastedilen nokta, kendisinin inanmış olduğu bilgilerini ve tasarımlarını çevresindekilere kabul ettirmeye çalışmasıdır. “Duyarlı lider” ise, dış politika sorunuyla ilgilenmek için geniş bir desteği elde etmeye ve görüş birliğini sağlamaya çabalamaktadır. Duyarlı lider, diğer aktörlerin görüşlerine ve gelen bilgilere hassas ise, kararını belirlemeden önce, durumunu incelemeye gayret edecektir.¹²³ Baskın lider birimine örnek olarak Libya’nın eski Lideri Muammer Kaddafi ve Küba’nın eski Lideri Fidel Castro gösterilebilir.

Tablo 4

Siyasi Engellerle Başa Çıkma, Bilgiye Açıklık ve Dürtü Açısından Lider Tipolojisi

Siyasi Engellerle Başa Çıkma	Bilgiye Açıklık	Dürtü	
		Problem Odaklı	İlişki Odaklı
Sınırlamalara karşı meydan okuyan niteliktedir (Genellikle mücadeleci)	Bilgiye kapalıdır (Genellikle mücadeleci)	Yayılmacı Lider: Kendi gücünü ve etkisini artırmaya odaklanır	İkna Edici Lider: Diğer kişilere görüşlerini kabul ettirmeye ve onları sürece dahil etmeye çalışır
Sınırlamalara karşı meydan okuyan niteliktedir (Genellikle stratejik)	Bilgiye açıktır (Genellikle stratejik)	Adım Adım İlerleyen Lider: Başarıya öncelik verenler, koşullar karşısında manevra alanını genişletme isteğindedir	Karizmatik Lider: Kendi çevresiyle ilişkili olanlar ise, sürece çevresindekileri de katma isteğindedir

¹²² Margaret G. Hermann ve diğerleri, “Who Leads Matters: The Effects of Powerful Individuals”, s.90-95; Margaret G. Hermann, “Assessing Leadership Style: Trait Analysis”, **The Psychological Assessment of Political Leaders: With Profiles of Saddam Hussein and Bill Clinton**, Jerold M. Post (drl.), US: University of Michigan Press, 2005, s.178-212.

¹²³ Margaret G. Hermann, “How Decision Units Shape Foreign Policy: A Theoretical Framework”, s.64-65; Efeğil, **Dış Politika Analizi Ders Notları**, s.134-135.

Tablo 4'ün Devamı

Engellere uyum sağlar/saygılı niteliktedir (Genellikle pragmatik)	Bilgiye açıktır (Genellikle pragmatik)	Yönetici Lider: Başarı etkisinde olanlar kendi görüşlerini uygularlar	Danışma Odaklı Lider: Çevresindeki önemli kişilerin destekleyeceği veya karşı çıkmayacağı durumlara odaklanır
Engellere uyum sağlar/saygılı niteliktedir (Genellikle fırsatçı)	Bilgiye açıktır (Genellikle fırsatçı)	Duyarlı/tepkili Lider: En iyi kararı almaya odaklanır	Uzlaştırıcı Lider: mutabakat sağlamaya odaklanır

Kaynak: Margaret G. Hermann ve diğerleri, "Who Leads Matters: The Effects of Powerful Individuals", **International Studies Review**, Cilt 3, Sayı 2, (2001), s.90-95

1.2.1.4. Baskın Grup

Bir grup birey, birbirlerine danışıp, kolektif olarak ortaklaşa bir eylemi seçtiği/belirlediği takdirde, baskın grup durumu geçerlidir. Diğer bir ifadeyle, tek bir bünyenin üyesi olan ve birbirlerine danışarak hareket eden bireyler kümesi olarak belirtilen yetkili karar birimi, baskın gruptur. Grubun görevi, kriz sorunları ortaya çıktığında onları ele almak ve karar sürecini harekete geçirmektir. Bu doğrultuda sorun kritik bir hal aldığı anda, bu tür birimler karar alma sürecinde önemli hale gelmektedir.¹²⁴

Grup içerisinde üyelerin ortak bir paydada buluşmasını engelleyen unsurlar bulunmaktadır. Bu unsurlardan bazıları şunlardır: Bilginin sağlandığı kaynak, üyelerin birbirlerine bağlılık dereceleri ve grup üyeleri arasında var olan güç dağılımındaki adaletsizlik. Ortak bilgi, inanç, değer ve göreceli eşit güce sahip olan grup üyeleri arasında mutabakat sağlanması daha kolaydır. Tam tersi bir konumda ise, grubun içerisinde hâkim durumda olan, diğer bir ifadeyle diğerlerine oranla daha güçlü konumda bulunan liderin telkin ve yönlendirmeleri neticesinde harekete geçme olasılığı yüksektir. Diğer taraftan ortak mutabakatın sağlanamaması durumunda ve krizin ciddi boyutlara varabilme ihtimaline karşılık, grup-dışı faktörlerin sürece daha fazla etkide bulunması söz konusu olabilmektedir. Burada söz konusu olan konu, grup üyelerinin kendilerine destek aramasıdır. Bu noktada ortaya çıkan mevcut konjonktürde yapılması planlanan şey, sorunun yeniden tanımlanması ve çıkış yollarının bulunmaya

¹²⁴ Margaret G. Hermann, "How Decision Units Shape Foreign Policy: A Theoretical Framework", s. 60-61.

çalışılmasıdır. Dolayısıyla böyle bir durumla karşılaşıldığında dış dinamiklerin incelenmesi yararlı olmaktadır.¹²⁵

Grup içerisinde birbirinden değişik farklı fikirlerin ortaya çıkmasını engelleyen diğer bir unsur ise, “çatışmadan kaçınma” duygusudur. Örneğin, grup üyeleri, grupta etkin rol oynayan lider ile karşı karşıya gelmek istemeyebilir. Biat etme veya sadakat mevhumundan yoksun oldukları algısını yaratmamak için grup üyeleri, görüşlerini açıklamaktan zaman zaman kaçınabilmektedir. Diğer yandan grubun devamlılığına zarar vermemek ve grubu yıpratmamak adına görüşlerini belirtmek istemeyebilirler.¹²⁶

Gruba uyum baskısı ve grubun dışarıya kapalı olması gibi unsurlar, karar alma sürecinde “grup düşüncesini (groupthink)” ortaya çıkarır. Burada söz konusu olan gruba uyumdur ve bu doğrultuda hareket edilmesi gerektiği düşüncesidir. Bu açıdan seçenekler detaylı şekilde tartışılmadığı gibi, gerekli bilgilerin tam olarak açıklanmadığı durumlarda, grup düşüncesinin varlığı söz konusudur. Sonuçta seçeneklerin tartışmaya açılmadığı bir ortamda, nitelikli karar almak mümkün olamamaktadır. Burada öne çıkan bir diğer husus da, aidiyet duygusudur. Farklı seslerin çıkmasına olanak tanımayan gruplarda aidiyet duygusu, grubun kendisine karşı duyulmaktadır.¹²⁷

Fakat Graham Allison’un Bürokratik Siyaset Modeli açısından baktığımızda, aidiyet duygusunun, grubun kendisine değil, bürokratik kurumlara gösterilmesi gerekmektedir. Burada ortaya çıkan husus, grubun kendi bürokrasisinin ilkelerini onaylatırma arzusudur. Bunu yaparken de uzlaşmazlık, bu sürecin tabii bir durumu olarak algılanmakta ve bununla başedilmeye çalışılmaktadır.¹²⁸ Burada genellikle uzlaşmazlıkların çözüm süreci hayli zorlu geçmekte ve çoğunlukla da çözümsüzlük yaşanmaktadır. Arabulucu rolü gören herhangi bir kişi veya birimin olmaması ve çıkarların ortak bir noktada buluşmaması, genellikle tıkanıklığa neden olmaktadır.

Grup üyeleri arasında uzlaşmazlık ve çatışma ihtimali olsa dahi, bazen “çoğunluğun kazanması” durumu kendisini gösterebilmektedir. Grubun hem çatışmadan kaçınmaması hem de uzlaşmazlığın çözümünün olmaması durumunda, grup üyelerinin

¹²⁵ Efeğil, **Dış Politika Analizi Ders Notları**, s.136.

¹²⁶ Çuhadar, s.300.

¹²⁷ Mark Schafer ve Scott Crichlow, “Antecedents of Groupthink: A Quantitative Study”, **Journal of Conflict Resolution**, Cilt 40, Sayı 3, (1996), 415-435.

¹²⁸ Allison ve Zelikow, s.274-284.

çoğunluğunun vermiş olduğu karar onaylanabilmektedir. Bu durumun ortaya çıkabilmesi için oyçokluğu kuralının geçerli olması gereklidir.¹²⁹ Oybirlüğünün uygulanabilmesi için üyelerin tamamının uzlaşması gerekmektedir. Her zaman oybirlüğünün sağlanması mümkün olmamaktadır. Çünkü çözüm süreci her zaman yaşanmayabilir ve bu durum grubun bekasını tehlikeye atabilir.

Grup üyeleri, genellikle grup içerisindeki konumlarını korumak istemektedirler. Bununla birlikte gruptaki inanç olgusunun sürdürülmesi, üyelerin bütünlüğünün korunması açısından önem arz etmektedir. SSCB içerisindeki Politbüro, bu tip gruba örnek olarak verilebilir.

1.2.1.5. Özerk Aktörler Koalisyonu

Aktörlerin hükümetlerin eylemleri için bireyler, gruplar veya kurumların temsilcilerine ayrıldığı durumlarda yetkili karar birimi, “özerk aktörler koalisyonu”dur. Birden fazla bağımsız aktörü içeren kuruluşlar, hükümetin içerisinde oluşabileceği gibi, hükümet dışından da olabilmektedir.¹³⁰ Özerk aktörler koalisyonu, farklı bireyler, örgüt temsilcileri, gruplar vb. bir eylem üzerinde karar almak için bir araya geldiklerinde ilgili karar birimi olmaktadır.

Yetkili karar biriminin koalisyon olduğu durumlarda, karar alma sürecini düzenleyen normların mevcudiyeti, etkin bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Sonucun belirlenmesi açısından önemli olan bu olgu, kaos ortamının doğup doğmamasına da etki etmektedir. Sonuçta normların hali hazırda yer almadığı bir ortamda düzenden bahsetmek mümkün değildir. Buradan hareketle düzensizliğin olduğu ortamda, anarşinin hüküm süreceği ve buradan da kaos ortamının doğabileceği bir gerçektir. Her ne kadar normların olmadığı bir yerde kaosun hüküm süreceği görüşü hakim olsa da, normların olduğu ortamda da uzlaşma sağlanmasına kesin gözüyle bakılmamaktadır. Kuralların mevcut olduğu ortamlarda da, tikanıklığın yaşanma ihtimali her zaman mümkündür.¹³¹

Koalisyonlarda bir kararın alınabilmesi için her bir grubun tek tek onayının alınması gerekmektedir. Burada koalisyonları oluşturan gruplar arasındaki fikir ayrılıklarını

¹²⁹ Charles J. Hermann ve diğerleri, “Accept or Avoid: Effects of Group Conflict on Foreign Policy Decision”, **International Studies Review**, Cilt 3, Sayı 2, (2001), s.146.

¹³⁰ Margaret G. Hermann, “How Decision Units Shape Foreign Policy: A Theoretical Framework”, s.61.

¹³¹ Joe Hagan ve diğerleri, “Foreign Policy by Coalition: Deadlock, Compromise and Anarchy”, **International Studies Review**, Cilt 3, Sayı 2,(2001) , s.177.

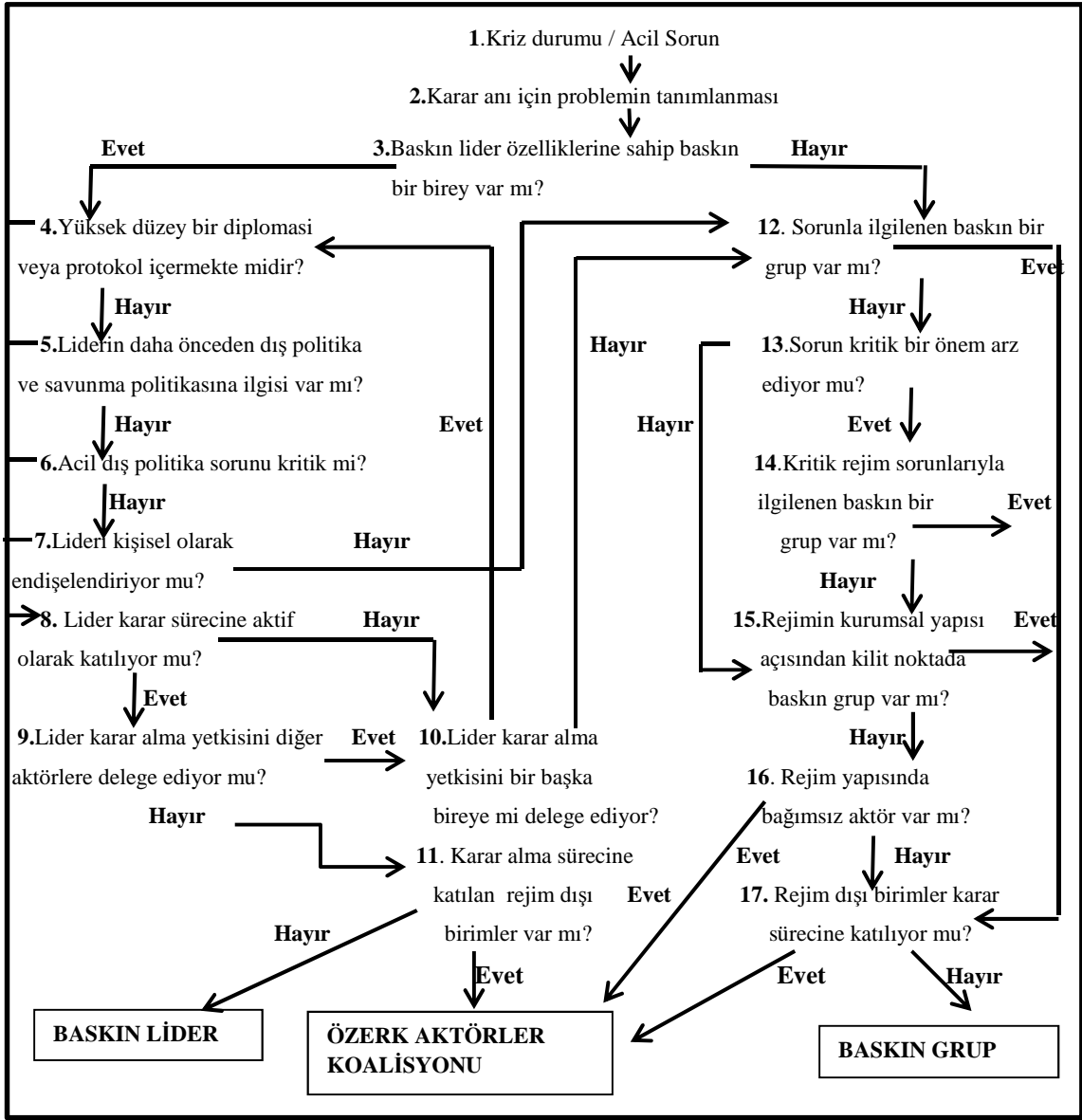
çözebilecek her hangi bir üst otorite bulunmadığı için, oluşan uzlaşmazlıklar, genellikle çözüm sürecinin tıkanmasıyla sonuçlanmaktadır.¹³²

Gruplar ile koalisyonlar arasındaki en temel farklılığı oluşturan nokta, ortak paydada buluşan kişi veya birimlerin nitelikleridir. Grup üyeleri, genellikle aynı siyasi görüş ve ideolojik bakış açısına sahiptir. Böylelikle kendi içlerinde benzer nitelikler taşıdıkları bir gerçektir. Buna karşılık özerk koalisyonlarda böyle bir durumun varlığı söz konusu değildir. Diğer bir ifadeyle aynı siyasi görüşe ve ideolojik bakış açısına sahip benzer bir yapının mevcudiyeti, koalisyon olgusunda yer almamaktadır.

Şekil 7’de daha önce tanımlamış olduğumuz karar alma birimlerinin belirlenme algoritması yer almaktadır. Buradan hareketle algoritmada yer alan ana konu, yetkili karar biriminin hangisi olacağı sorunsalıdır? Burada karşılaşılan soruna ilişkin olarak çeşitli sorular sorulmakta ve alınacak cevaplar neticesinde karar biriminin tespit edilmesi mümkün olmaktadır. Bu çerçevede, her bir karar süreci için farklı karar birimleri ve çıktıları gelişmektedir. Daha önce de belirttiğimiz üzere, karar sürecinde yetkili karar birimlerinin kimler olduğu ve nasıl belirlendiği sorusu önem kazanmaktadır. Şekil 7, bize bu soruların cevabını vermesi açısından önemli bir yol haritasıdır. Burada hükümetlerin dış politika alanında bir kriz/sorun algılamasıyla eyleme geçme isteği doğmakta ve süreç bu andan itibaren işlemeye başlamaktadır. Bu çerçevede Şekil 7’de de ifade edildiği üzere, sorunun ortaya çıkmasının ardından, mevcut duruma ilişkin bir problem tanımlaması gerekmektedir. Burada soruna dair hassas veya hayati nitelik taşıyan bir durumun varlığının veya geçmişte soruna dair bir tavrın olup olmaması gibi faktörler önemli noktaları oluşturmaktadır. Buradan hareketle, problemin tanımlanmasının ardından öncelikli olarak sorulması gereken soru, baskın lider özelliklerine sahip bir kişinin var olup olmadığıdır. Bu belirlemenin yapılmasının ardından, sorunun yüksek düzey diplomasi içerip içermediği veya baskın bir grubun varlığının olup olmadığı konuları, diğer cevaplanması gereken soruları oluşturmaktadır. Rejimin siyasi yapısı içerisinde muhalefetin etkisi veya bağımsız aktörlerin soruna dâhil olma düzeyleri, yetkili karar biriminin belirlenmesi aşamasında cevaplanması gereken diğer önemli sorular arasındadır. Diğer taraftan, rejim dışı birimlerin varlığının da, belirleyici rol oynadığı dikkate değerdir. Çizilen bu çerçeveden

¹³² Efeğil, **Dış Politika Analizi Ders Notları**, s.137.

yola çıkararak, sorunun tespitinin ve karar alma sürecinin analizinin yapılmasıyla, Şekil 7’da yer alan sorular sorularak yetkili karar birimi belirlenmektedir.

Şekil 7: Karar Alma Birimi Belirleme Çizelgesi

Kaynak: Çuhadar-Gürkaynak ve Özkeçeci-Taner, s.70.

1.2.1.6. Karar Alma Süreci Dinamikleri

Her üç karar birimi yapısı içinde de, eylemde yer alan farklı karar alma dinamiklerini belirleyen önemli olasılıklar vardır. Bu çerçevede baskın lider, baskın grup ve özerk aktörler koalisyonu için farklı bir yapılanmada yer alan bu değişkenler, yetkili karar

birimlerinin niteliğine göre değişmektedir. Genel bir değerlendirme yapmadan önce karar süreci dinamiklerini bir tablo üzerinde şekillendirmek, konuyu daha net görmemize yardımcı olacaktır.

Tablo 5
Karar Birimi Dinamiklerinin Anahtar Verileri

Karar Birimi	Anahtar Veriler	Örnek Kuramlar	Karar Süreçleri
Baskın Lider	Bilgiye olan duyarlılık a) Nispeten duyarlı b) İlimli duyarlı c) Çok duyarlı	a) Kimlik teorisi b) Teoriler Kişi/Durum etkileşimine dayanır c) Teoriler yalnızlık durumu üzerine odaklanır	→ Prensipli → Stratejik → Pragmatik
Baskın Grup	Grup içinde çatışmayı yönetmede kullanılan teknikler a) Üyeler çatışmayı en aza indirmek için hareket ederler b) Üyeler çatışmanın kazanılmaz olduğunu kabul ederler c) Üyeler çatışmanın çözümü olmadığını düşünürler	a) Grup dinamikleri (grup düşüncesi) b) Bürokratik politikalar c) Azınlık/çoğunluk etkisi ve seçici kurul karar alma	→ Çatışmayı reddeden ve uyuşma arayan b) Tartışma ve uzlaşma yoluyla çatışmayı çözen c) Çatışmayı kabul eden ve çoğunluğun kazanımı
Koalisyon	Kuralların doğası a) Karar almada resmi kurallar yoktur b) Resmi normlar çoğunluk kuralını destekler c) Resmi normlar oybirliği kuralını destekler	a) Siyasi istikrarsızlık teorileri b) Koalisyon oluşumu teorileri c) Büyük ve küçük ölçekli koalisyonların geliştirilmesine yönelik teoriler	→ Anarşi → Asgari bağlantılı kazanan koalisyon → Birim veto

Kaynak: Margaret G. Hermann, "How Decision Units Shape Foreign Policy: A Theoretical Framework", s.67.

Karar biriminin baskın lider olduğu durumlarda ilk önemli olasılık, kendisine sunulan bilgiye karşı duyarlılık derecesidir. Bu çerçevede, önceden de ifade edildiği üzere, baskın lider, bilgiye karşı duyarlı ve duyarsız olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Eğer baskın lider, dışarıdan gelen bilgiye çok az duyarlı ise, liderlik tarzı önemli bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Hermann'ın da çalışmasında belirttiği üzere, duyarlı baskın liderler, diğer aktörleri dinleme veya tavsiye alma yerine, ikna etme ve mevcut konumunu devam ettirme niyetindedir. Bu tür liderler, bilgiyi irdelemek yerine, kararlarını teyit ettirme ve uygulama arzusundadırlar. Siyasi koşullara duyarlı baskın

lider yapısında ise, problemin ve konunun belirlenmesi söz konusudur. Bu tür lider tiplerinde karşılaştıkları soruna dair hızlı çözümler üretme ve kararlı olma yanlısı tutum görülmektedir. Liderin inançları, tutum ve tutkuları, soruna ilişkin verdikleri yanıtlarda oldukça etkilidir. Hermann, araştırmasında, soruna dair kısıtlamaların olduğundan bahsederek, bunun bir sıkıntı oluşturmadığını vurgulamaktadır. Baskın liderin duyarlılık derecesinin yanı sıra, bir diğer olasılık ise, liderin kısıtlamalara karşı meydan okuması ya da saygı durması ile ilgilidir. Oldukça duyarlı liderlerde bulunan özellikleri sıralayacak olursak;¹³³

1. Çevrelerine empati yapanlar,
2. Durumu inceleme ve destek arama,
3. Pazarlık, uzlaşmazlık ve değiş tokuş ile
4. Temel olaylara eğilme.

Bu türden liderler, karar anından önce, kendi çevrelerinden destek görmek istemektedirler. Liderliğin önemli araçları arasında esneklik, siyasi zamanlama ve görüş birliği yer almaktadır. Diğer taraftan bir diğer olasılık ise, liderin eylemlere yönelik motivasyonudur. Siyasi liderler ya bir iç odak yoluyla ya da geribildirim şeklinde motive olmaktadır. İç motivasyonda liderler, düşünceler veya görüntüler vasıtasıyla harekete geçmektedirler.¹³⁴

Baskın gruba ilişkin grup dinamiklerine baktığımızda karşımıza çatışmanın yönetimi sorunsalı çıkmaktadır. Karar Birimi Kuramına göre, baskın grubun çatışma ile mücadelesini üç başlık altında toplamakta fayda vardır. Buna göre:¹³⁵

- İşbirliğini teşvik etme adına üyeler çatışmayı en alt seviyede tutmaya gayret ederler (grup düşüncesi).

¹³³ Margaret G. Hermann, "Who Leads Matters: The Effects of Powerful Individuals", 92.

¹³⁴ Ryan K. Beasley ve diğerleri, "People and Processes in Foreign Policymaking: Insights from Comparative Case Studies", Margaret G. Hermann (Ed.), **International Studies Review, Leaders, Groups and Coalitions: Understanding the People and Processes in Foreign Policymaking** içinde (217-250), USA: Blackwell, Cilt 3, Sayı 2, 2001, s.217-245; Margaret G. Hermann, "Who Leads Matters: The Effects of Powerful Individuals", 93.

¹³⁵ Margaret G. Hermann and Bruce W. Dayton, "Transboundary Crises through the Eyes of Policymakers: Sense Making and Crisis Management", **Journal of Contingencies and Crisis Management**, Cilt 17, Sayı 4 (Aralık 2009), s.239; Charles F. Hermann ve diğerleri, "Resolve, Accept, or Avoid: Effects of Group Conflict on Foreign Policy Decision", Margaret G. Hermann (Ed.), **International Studies Review, Leaders, Groups and Coalitions: Understanding the People and Processes in Foreign Policymaking** içinde (134-168), USA: Blackwell, Cilt 3, Sayı 2, 2001, s.134-168; Ryan K. Beasley ve diğerleri, s.230.

- Anlaşma, karar almanın temel bir parçasıdır ve çatışmayı tartışma ve uzlaşma yoluyla çözmeye çalışırlar (bürokratik politikalar).
- Üyeler, bu tür çatışmaların bir sonucunun olmadığını farkındadır, yine de karar almayı yönetmede bir kural çıkarmak zorundadır (kazanılan çoğunluk).

Özerk aktörler koalisyonunda ise, kuralların ve prosedürlerin doğası, karar alıcılar arasındaki etkileşime rehberlik etmektedir. Bu çerçevede kuralların olmadığı zamanlarda, genellikle farklı aktörlerin yer aldığı hükümetlerde anarşi ve kararsızlık hüküm sürmektedir. Kuralların olduğu yapılarda ise, kararın doğası ve koalisyon yapılanması teorileri, kararı anlamada yardımcı olan unsurlardır. Diğer taraftan, koalisyon yapısı içerisindeki bir grup aktör anlaşma sağladığında, karar kuralları yetkili karar birimine izin veriyorsa, asgari bağlantılı koalisyonun oluşması muhtemeldir. Koalisyon yapısı içerisinde yer alan aktörler arasında oybirliğini gerektiren durumların varlığı söz konusu olduğunda, “birim veto” sisteminin oluşması kaçınılmazdır. Burada herhangi bir aktörün süreci kilitleme durumu söz konusu olabilir.

1.2.1.7. Karar Alma Süreci Çıktıları

Karar Birimi Kuramı çerçevesinde yer alan karar çıktıları, karar alma sürecinde yetkili karar birimlerinin tercihlerinin karara yansımaları şeklinde ifade edilebilir. Bu çerçevede Karar Birimi Kuramında yer alan karar çıktıları açıklanmadan önce konuyu tablo üzerinde özetlemekte fayda vardır.

Tablo 6
Karar Birimi Çıktıları

Karar Birimi	Anahtar Veriler	Çıktı
Baskın Lider	Siyasal bağlamda nispeten duyarsız	Şek partinin pozisyonu hakim
	Siyasal bağlamda ılımlı duyarlı	Etkisizlik, uyuşma, orantısız uzlaşma tercih edilen seçeneğiz fizibilitesine dayanmaktadır

Tablo 6'nın Devamı

	Siyasal bağlamda çok duyarlı	→ Karşılıklı uzlaşma
Baskın Grup	Üyeler çatışmayı en aza indirmek için hareket ederler	→ Uyuşma
	Grup çatışmanın kaçınılmaz olduğunu kabul eder; grup çatışma ile uğraşmak zorundadır	→ Karşılıklı uzlaşma veya tıkanıklık
	Grup çatışmada çözüm olamayacağını farkındadır bu yüzden çoğunluğun kuralını kabul eder	→ Tek partinin pozisyonu hakim
Koalisyon	Karar sürecinde hiçbir kural oluşmamaktadır	→ Bölünmüş sembolik eylem
	Normların oluşturulması çoğunluk kuralı lehinedir	→ Tek partinin pozisyonu hakim
	Normların oluşturulması oybirliği lehinedir	→ Tıkanıklık veya karşılıklı uzlaşma

Kaynak: Margaret G. Hermann, "How Decision Units Shape Foreign Policy: A Theoretical Framework", s.73.

Tablo 6'da belirttiğimiz üzere, Karar Birimi Kuramında altı tür karar çıktısı bulunmaktadır. Bunlar; tek parti konumunun hakim olması, uyuşma, karşılıklı uzlaşma, orantısız uzlaşma, tıkanıklık ve bölünmüş sembolik eylemdir. Hermann'ın yapmış olduğu araştırmada, karar birimi çıktıları, karara tercihlerin nasıl yansıdığı ve kazanımların dağılımı şeklinde iki ayrı gruba ayrılmaktadır. Bu çerçevede karara tercihlerin yansımaları kısmında, tek tarafın, çoklu tarafın veya hiçbir tarafın tercihinin yansımada olmadığı durumlar söz konusudur. Buna göre, kazanımların dağılımı açısından değerlendirdiğimizde, simetrik ve asimetrik bir yapılanmanın varlığı kendisini göstermektedir. Bu çerçevede, uyum karar çıktısında, tercih edilen kararı herkesin

benimsediği görülmektedir. Bu durum simetrik bir yapılanma içerisinde kendisini göstermektedir.¹³⁶

Diğer taraftan tek parti konumunun hakim olduğu karar çıktısı, asimetric bir yapılanma olmakla birlikte, sadece tek bir taraf kararı benimsemekte, diğer taraf ise, sorunu yeniden gündeme getirmek için sonucu takip etmektedir. Karşılıklı taviz karar çıktısında, tıpkı uyuşma da olduğu gibi, kazanımların dağılımı simetrikdir. Bu çerçevede taraflar arasında karşılıklı olarak birtakım talep ve beklentilerden vazgeçme durumu söz konusudur. Ancak, kazanımların dağılımında asimetric yapılanma içerisinde yer alan orantısız uzlaşmada ise, bir tarafın talep ve beklentileri daha ön plana çıkmaktadır. Karar sürecinde hiçbir tarafın tercihinin karara yansımadağı durumlarda, kararsızlık, diğer bir ifadeyle tıkanıklık söz konusu olmaktadır. Asimetric olarak kazanımların dağılımında ise, bölünmüş sembolik eylemin varlığı da dikkat çekici niteliktedir. Burada hiçbir taraf, çıkan sonucu sahiplenmemekte ve sonuca sadık kalmadan kendi başına hareket etmektedir.¹³⁷

1.2.2. Hükümet/Rejim Yapıları

Devletlerin dış politikalarını oluşturan kişi veya kurumların, devletlerin iktidarlarını oluşturduğu varsayımından hareketle, her ülkenin sahip olduğu rejim tipolojisindeki farklılıktan dolayı, dış politika yapım süreçleri de aynı olmamaktadır. Bu nedenle ülkenin hükümet şeklinin veya rejim yapısının, dış politikanın şekillenmesinde önemli derecede etkisinin olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Burada dikkat edilmesi gereken husus, her devletin dış politika yapımında farklı karar birimlerinin rol oynamasıdır. Bu açıdan devletlerin sahip oldukları rejimlere göre dış politika yapımında farklılık görülmektedir. Ülke rejimlerinin dış politika yapımında genellikle üç yönlü etkisi bulunmaktadır. Bunlar¹³⁸:

- Rejim, bir ülkenin uluslararası sistemdeki davranışlarını ve sınırlarını tanımlamaya yardımcı olur.

¹³⁶ Margaret G. Hermann, "How Decision Units Shape Foreign Policy: A Theoretical Framework", s.68-69.

¹³⁷ Margaret G. Hermann, "How Decision Units Shape Foreign Policy: A Theoretical Framework", s.71.

¹³⁸ Mustafa Aydın, **2000'li Yıllara Doğru Türkiye'nin Önde Gelen Sorunlarına Yaklaşımlar: 33-Dış Politika**, TÜGIAD (Mart 1998), s.36; Ramazan GÖZEN, "Türk Dış Politikasında Karar Alma Mekanizması, Turgut Özal ve Körfez Krizi", **Yeni Türkiye**, Sayı 9, Yıl 2 (1996), s.286.

- Rejim, bir ülkenin uluslararası sistemde diğer devletler nezdindeki algılanışını belirlemede etkili rol oynar.
- Rejim, bir ülkedeki karar alıcıların hangi kişi veya birim olduğunun belirlenmesine katkı sağlar.

Demokratik Barış Yaklaşımına göre, yönetimler, demokratik ve demokratik olmayanlar şeklinde ikiye ayrılmaktadır.¹³⁹ Bu noktada modern bir devlette mevcut olan üç temel devlet erkinin- yasama, yürütme ve yargı- yerine getireceği işlerin ayrı ayrı kurumlar tarafından icra edilmesi, demokratik rejimin temelini oluşturmaktadır.¹⁴⁰

Anayasal bir tercih olarak soyut düzlemde kabul gören hükümet sistemleri, iktidar ve iktidar gücünün kullanımında etkin bir rol üstlenmektedir. Kuvvetler ayrılığı veya birliği ilkeleri çerçevesinde, teorik kaynaklı farklılıklar gösteren hükümet sistemleri, uygulama açısından ise yaşamsal bir önem arz etmektedir.¹⁴¹ Demokratik yapılarda veya anayasal yönetim anlayışına sahip ülkelerde, yasama ile yürütme arasındaki ilişkiler doğrudan dış politika kararlarına tesir etmektedir. Çünkü yasama ile yürütme arasındaki ilişkilerde yaşanan farklılıklar, ülkenin dış politikasının tarzını ve içeriğini etkilemektedir.¹⁴²

Hükümet sistemleri, kuvvetler ayrılığı ve kuvvetler birliği olmak üzere iki yaklaşımla incelenmektedir. Bu çerçevede kuvvetler birliği sisteminde güçlerin yürütmede birleştiği sisteme, diktatörlük veya monarşi, güçlerin yasamada birleştiği sisteme ise, meclis hükümeti sistemi denilmektedir.¹⁴³ Kuvvetler ayrılığına dayalı bulunan demokratik hükümet sistemleri, kuvvetlerin sert veya yumuşak bir şekilde ayrılmasına göre tasnif edilmektedir. Buna göre kuvvetlerin katı ayrılığına dayalı demokratik hükümet sistemi olarak başkanlık rejimi ön plana çıkarken, kuvvetlerin karşılıklı bir etkileşim ve işbirliği temelinde yumuşak bir şekilde ayrılmasını esas alan hükümet sistemi açısından parlamenter demokrasi karşımıza çıkmaktadır.¹⁴⁴

¹³⁹ Efeğil, **Dış Politika Analizi Ders Notları**, s.162.

¹⁴⁰ Mehmet Merdan Hekimoğlu, "Türkiye'deki Hükümet Sistemi Tartışmalarına Eleştirel Bir Bakış", **Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, (2012), s.3.

¹⁴¹ Mustafa Okşar, "Yarı-Başkanlık Hükümet Sistemi Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme: Fransa ve Litvanya Modelleri", **Türkiye Adalet Akademi Dergisi**, Cilt 1, Sayı 7 (2011), s.317.

¹⁴² Efeğil, **Dış Politika Analizi Ders Notları**, s.153.

¹⁴³ Kemal Gözler, **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, 7.Basım, Bursa: Ekin Kitabevi, 2009, s. 397.

¹⁴⁴ Hekimoğlu, s.4.

1.2.3. Dış Politikada İç Muhalefetin Etkisi ve Karar Birimi Kuramı

Joe Hagan'ın “*Karşılaştırmalı Açından Siyasi Muhalefet ve Dış Politika*” isimli analizinde belirttiği üzere dış politika literatüründe iç politika yapılarının etkilerinin önemi yaygın bir şekilde kabul görmektedir.¹⁴⁵ Bu bağlamda Hagan, yerel siyaset ile dış politika arasındaki ilişkiyi siyasal sistemlerdeki eşdeğer muhalefet türlerini içine alacak şekilde yeniden biçimlendiren kavramsal bir çerçeve geliştirmiştir.¹⁴⁶

Hagan bu çerçeveyi çizerken, kendisine üç temel hareket noktası belirlemiştir. Bunlar:¹⁴⁷

1. Parlamenter demokrasiler,
2. Otoriter yönetimler ve
3. Üçüncü Dünya ülkeleri.

Bununla birlikte karşılaştırmalı dış politika yönelimleri açısından iki kavram üzerinde durmuştur. Bu kavramlar:¹⁴⁸

- Açık- kapalı ve
- Gelişmiş-az gelişmiş.

Hagan araştırmalarında özellikle şu sorular üzerinde durmaktadır;¹⁴⁹

1. Parlamenter demokrasiler, otoriter yönetimler ve Üçüncü Dünya ülkelerinde belirgin bir muhalefetin varlığından söz edilebilir mi?
2. Bu ortamlarda, muhalefetin, dış politika alanında, karar alıcı üzerinde herhangi bir etkisi var mıdır?
3. Hangi şartlarda liderler muhalefete karşı duyarlı hale gelmektedir? Bu durumda lider, muhalefet ile ne şekilde başa çıkmaktadır?

¹⁴⁵ Joe D. Hagan, *Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective*, USA: Lynne Rienner Publishers, 1993, s.1.

¹⁴⁶ Özkeçeci-Taner, s.272.

¹⁴⁷ Hagan, *Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective*, s.23.

¹⁴⁸ Hagan, *Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective*, s.23.

¹⁴⁹ Hagan, *Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective*, s.23-25.

4. Muhalefetin karar çıktıkları üzerinde bir etkisi var mıdır? Hangi açıdan dış politika, bu siyasi süreçlerden etkilenir?

Joe Hagan analizinde, siyasal rejimi, ulus-devlete karşı analiz birimi olarak ele almış ve siyasi muhalefet üzerine yapılan araştırmada bu analiz birimini uygun görmemiştir. O'na göre ulusların nitelikleri, çok uzun süreli dönemler hariç, değişime tabi olamamaktadır. Çünkü zaman içinde herhangi bir ulus dahilinde iç muhalefet ve diğer siyasi koşulların düzeyinde büyük değişiklikler meydana gelebilmektedir.¹⁵⁰

1.2.4. Siyasal Rejimin Belirlenmesi

Siyasal rejimin belirlenmesi olgusu, mevcut karar alma birimlerinin daha net anlaşılması açısından önemli bir etkidir. Bu yönüyle siyasal rejim, bir analiz birimi olarak ele alınabilmektedir. Bununla birlikte rejimin analiz birimi olarak ele alınması, birtakım soruları da gündeme getirmektedir. Bunlar:¹⁵¹

- Güç değişimi olarak tanımlanan bir rejim değişikliğini neler oluşturmaktadır?
- Siyasi olayların hangi türleri, bir rejimin sona ermesini sağlamaktadır?
- Bir diğer rejimin başlamasına yönelik ne tür göstergeler uygulanmaktadır?

Çalışmasında Hagan, siyasal rejim analizinde Devlet Başkanı düzeyinde bir analiz yapmamaktadır. Hagan'a göre, bir rejim değişikliğinde, bireysel olarak en temel konumda yer alan bir bireyde oluşan değişiklik durumunda, Devlet Başkanına odaklanılmaktadır. Ne var ki devlet görevindeki Başkanın değişikliği, büyük bir siyasi değişimi temsil etmemektedir. Bunun nedeni ise, genelde aynı grup veya koalisyonun temel pozisyonunu koruması ve mevcut işleyişine devam etmesidir.

Rejimlerin tanımlanması açısından bir başka kurala ihtiyaç duyulmakta ve bu durumda da karşımıza rejimin parçalanma/bölünme düzeyi çıkmaktadır. Aynı liderin iktidarda kalmasına karşılık bir rejimin sona ermesi ve diğerinin başlaması, rejimin parçalanması halinde görülmektedir. Bu açıdan Devlet Başkanının görev süresi boyunca çeşitli durumlarda rejimin parçalanma seviyesinde temel değişiklikler kendisini gösterebilir. Diğer türlü rejimin grup yapısındaki bir değişiklik, büyük fraksiyon/hizip/teşkilatlanmış

¹⁵⁰ Uluslararası araştırmalarda analiz biriminde yaygın olarak ulus-devlet kullanılmaktadır.

¹⁵¹ Hagan, **Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective**, s.109.

grup veya koalisyon ortaklarının yükselişi veya düşüşü ile meydana gelebilir. Bununla birlikte sistemdeki kabinede seçim veya ayrılma nedeniyle çoğunluğun kazanılması veya kaybedilmesi durumlarında da, parçalanma ortaya çıkabilir. Bu durum, daha ziyade demokratik sistemlerde meydana gelmektedir. Kutuplaşma düzeyleri de, rejim değişikliğine yol açmaktadır. Liderin hakimiyetinin artmasına veya azalmasına ve liderin siyasi konumunun durumuna bağlı olarak yeni bir rejimin tanımlanması söz konusu olmaktadır.¹⁵²

Siyasi olayları kavramsal açıdan sınıflandırmada belirleyici rol oynayan unsurlar şunlardır:¹⁵³

- Rejim parçalanması,
- Rejimin dışında ki siyasi muhalefet,
- Siyasal sistem yapısı ve
- Rejim açığının yönleri.

Rejimin gruplanmasında, grup yapısı, baskın bir liderin varlığı veya yokluğu ile dış politika konularında ki kutuplaşmanın ölçüsü belirleyici niteliktedir. Grup yapısında ise, tek bir tutarlı grup, hizipçi ayrıma sahip tek bir grup veya özerk gruplardan oluşan bir koalisyon yer almaktadır. Tutarlı tek grupta, kendi örgütsel kuruluşları bulunmakta ve özerk bir grup şeklinde hareket etmektedir. Hizipçi ayrıma sahip gruplar ise, hükümetin farklı yapılarında yer alan ve kurumsal özerklik içinde bulunan gruplardır. Bunlar, rekabetçi bir ilişki içerisinde yer almaktadır. Parlamenter sistemlerde, parlamento da çoğunluğu olan herhangi bir partinin yeterli olmadığı dönemlerde koalisyon hükümetleri oluşturulur. Böylece iki veya daha fazla siyasi partiden temsilciler, bakanlar kurulunda görev almaktadır. Başkanlık sisteminde koalisyonlar, kongrenin ve icracıların farklı siyasi partiler tarafından kontrol edildiğinde ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan yarı-başkanlık sistemlerinde koalisyon, başkanlığın gücü yasal olarak belirlenen bir veya daha fazla kabine veya muhalefet partileri tarafından kontrol edildiğinde

¹⁵² Hagan, **Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective**, s.108-110.

¹⁵³ Hagan, **Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective**, s.117.

belirginleşmektedir. Otoriter rejimlerde ise anahtar soru, farklı kurumsal merkezlerin güçlerinin ayrı siyasi gruplar tarafından kontrol edilip edilmediğidir.¹⁵⁴

Baskın lider açısından baktığımızda, parçalanmış rejime bireysel olarak hâkim olan bir baskın lider ile iktidar koalisyonu içindeki kaynaklara sahip baskın bir siyasi grup şeklinde bir yapı karşımıza çıkmaktadır. Nispeten birbirine bağlı rejimlerde baskın lider, ülke kaynakları açısından rejim içerisinde herhangi bir şekilde doğrudan dengelenemeyen bir güce sahiptir ve siyasi karar sürecinden de başarılı şekilde çıkmaktadır. Karizmatik bir yapıya sahip olması, bağımsızlık hareketlerinde başarılı bulunması ve devrimci bir yapıya sahip olması gibi özellikler, baskın liderler için örnek verilebilir. Ne var ki baskın liderlerin özellikleri, bağımsızlık ve devrim sonrası darbeci liderlerle sınırlı tutulmamaktadır. Bunlara ilaveten bireysel üstünlük başarısı ve dış güçler tarafından güçlü bir biçimde desteklenmesi de, bu kıstaslar arasında yer almaktadır.¹⁵⁵

Baskın bir siyasi grupta parlamenter koalisyonlar için ana kriter, koalisyon tarafından kontrol edilen yasama koltuklarının en az dörtte üçünün tek bir partinin kontrolünde olmasıdır. Başkanlık ve yarı-başkanlık sistemlerinde ise yürütmenin kurumsal hakimiyetinde bir baskın aktörün varlığı söz konusu olabilmektedir. Bu durum başkanlık ve yasama organının karşı/muhalefet partileri tarafından kontrol edilmesiyle kendisini göstermektedir. Otoriter sistemlerde durum biraz daha farklıdır. Öyle ki koalisyonla beraber eğer kaynaklar üzerinde kontrol sahibi olarak askeri güç, ideolojik veya milliyetçi meşruiyet gibi başka gruplar tanınıyorsa, baskın grup oluşmaktadır.¹⁵⁶

Dış politikada kutuplaşma anlayışı, siyasi liderin rolü ile bağlantılıdır. Buna göre, dış politika konularında net bir ayrımın olduğu durumlarda kutuplaşma görülmektedir. Genel bir kural olarak, eğer karar alıcılar genel siyasi yönelimlerine bağlı olarak temel dış politika farklılıkları içerisinde olurlar ise, bu rejim kutuplaştırılmış olarak kabul edilir.¹⁵⁷

¹⁵⁴ Hagan, *Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective*, s.117-119.

¹⁵⁵ Hagan, *Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective*, s.119-121.

¹⁵⁶ Hagan, *Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective*, s.120-121.

¹⁵⁷ Hagan, *Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective*, s.121-125.

1.2.4.1. Parlamenter Demokrasiler

Batı demokrasilerindeki dış politika oluşumlarına baktığımızda, bu yönetimlerin genelde demokratik sistemler olduğunu görmekteyiz. Bu sistemlere örnek olarak Kanada, Yeni Zelanda ve Batı Avrupa ülkeleri zikredilebilir. Bu ülkeler, parlamenter sisteme sahip olmalarından ötürü ABD'den farklıdır.¹⁵⁸

Başbakanın/Başkanın özerk bir yasama organıyla karşı karşıya kalması durumu, genelde parlamentonun yasama organına hâkim olmasından kaynaklanmaktadır. Bu yüzden parlamento liderliğinin iç siyasi kısıtlamalardan daha az etkilendiği varsayılmaktadır. Buna karşılık geleneksel açıdan, parlamenter sistemde, Bakanlar Kurulu uyumlu bir organ olarak görülmektedir. Yasama organına hâkim olsa dahi, Başbakanın bazı dezavantajları bulunabilmektedir. Çünkü Başbakan diğer siyasi parti liderleriyle birlikte siyasi gücü paylaşmak zorunda kalabilmektedir.

Batı demokrasilerinde, genelde dış politikada etkin rol oynayan muhalefet partileri/grupları bulunmaktadır. Bunların temelinde sıklıkla çok partili bir koalisyon hükümeti veya tek parti hükümeti yer almaktadır. Koalisyon hükümeti, politik durum açısından parçalanmış/iç bölünmelerin olduğu bir yapı arz etmektedir. Burada öne çıkan nokta, “ koalisyon hükümetlerinde iç bölünmelerin veya parçalanmanın üstesinden gelmede önemli olan faktörlerin belirlenmesi ve rekabet eden taraflar arasında çıkmaza sürükleyen etkenlerin tanımlanması” sorunsalıdır.¹⁵⁹

Diğer taraftan koalisyon karar birimi yapısında, karar alma sürecinde etkin rol oynayan faktör, üye gruplar arasındaki hassas güç dağılımıdır. Her ne kadar partilerin sayısının önemli bir yeri olsa da, bu yapılanma içerisindeki güçlü veya üst düzey olan partinin varlığı da önem arz etmektedir. Koalisyon içerisinde bir anlaşma sağlanabilmesi için dış politika alanında genel bir anlayış oluşturmak, sürece olumlu yönde katkı sağlamaktadır. Ülkelerin hassas olduğu konularda veya hayati çıkarların söz konusu olduğu durumlarda, güçlü bir liderlik oydaşmasının olması, belirleyici bir uzlaşmanın elde edilebilmesi için gereklidir.¹⁶⁰

¹⁵⁸ Hagan, *Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective*, s.25.

¹⁵⁹ Hagan, *Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective*, s.26.

¹⁶⁰ Hagan, *Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective*, s. 28-29.

Koalisyon bünyesinde yer alan siyasi partilerin kendi aralarındaki ilişkilerinin yapısı da, bir başka etmen olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir ülkede güçlü normların bulunduğu durumlarda, koalisyonun elinin güçlenmesi ihtimali yüksektir. Güçlü normlar sayesinde partiler arasındaki istişarelerin olumlu seyretmesi neticesinde aktif bir işbirliği sağlanmış olacaktır. Karar alma noktasında koalisyon birimine etki eden bir diğer yön ise, parti içerisindeki unsurların kabineye olan muhalefetinin derecesidir.¹⁶¹

Kabine içerisindeki güç dağılımı, politik konular üzerinde kutuplaşma, siyasi ilişkilerdeki güvensizlik ve rekabet ile parlamentodaki partilerin koalisyon yapısı içerisindeki muhalefet dereceleri, dış politika alanında ciddi engellemelere ve/veya kısıtlamalara neden olabilir. Tam tersine bu baskıların olmadığı yerlerde de, koalisyon kabineleri çeşitli engellemelerle karşılaşmamakta, aksine koalisyonun girişimleri desteklenmektedir. Burada ayırt edilmesi gereken nokta, en istikrarsız yapıdaki koalisyon bile önemli dış politika konularında eyleme geçmeyi deneyecektir. Çünkü önemli olan konu, mevcut krizle başa çıkılıp, meşruiyet elde etmek ve böylece kendi kabiliyetini göstermektir.¹⁶²

Tek parti yönetimlerinde ise, koalisyon yapılarına oranla durum biraz daha farklıdır. Bu yönetimlerde iç siyasetin dış politika üzerinde kapsamlı bir etkisi olabilmektedir.¹⁶³

1.2.4.2. Otoriter Yönetimler

Otoriter yönetimler açısından karar sürecine baktığımızda, kapalı bir yönetim biçiminde, dış politika üzerindeki iç politikanın etkisinin daha az olduğu varsayılmaktadır. Sovyetler Birliği'ndeki totaliter Komünist yönetim modeli olan Politbüro, bu duruma örnek teşkil edebilir. Politbüro, oldukça merkezileşmiş ve sınırsız bir güce sahip karar birimiydi. Burada iç siyasi etkiler, bilinen şekilde önemli olmamaktaydı. Vurgulanmak istenen şey, politik açıdan homojen olduğu varsayılan rejimin tek parti yönetimine karşı olabilecek nitelikte bir muhalefetin bulunmamasıdır. Bu nedenle Hagan'ın analizine göre, otoriter rejimler, dış ilişkilerinde daha fazla esnekliğe sahip olmaktadır. Ayrıca dış politikanın oluşturulmasında elde tutulan gücün çok fazla sayıda karar alıcıya dağılmamış olması, dış politika karar alma sürecinde

¹⁶¹ Hagan, *Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective*, s.29.

¹⁶² Hagan, *Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective*, s.28-29.

¹⁶³ Hagan, *Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective*, s.36.

liderlerin kişiliklerinin etkisini önemli kılmaktadır. Yine de Stalin sonrası dönemde ise, Sovyetler Birliği dış politikasında iç politikanın etkisinin giderek arttığı görülmüştür. Burada iki önemli faktörün etkisi söz konusudur. Bunlar:¹⁶⁴

- Dış politika konularının giderek daha karmaşık bir hal alması,
- Stalin sonrası dönemde birbirleri ile ilintili iki düzey olan bürokratik aktörler ile Politbüro üst düzey siyasi liderleri arasında siyasi otoritenin artan dağılımı.

1.2.4.3. Üçüncü Dünya Ülkeleri

Üçüncü Dünya ülkelerinde ise yerleşik güçlü bir siyasi aktörün varlığı söz konusu değildir. Bu tip ülkelerin çoğunda, karmaşık bürokratik ve siyasi yapılar bulunmamaktadır. Bu ülkelerde ulusal liderler dış politika karar alma sürecine genellikle hâkim olmakta ve liderlerin kişisel özellikleri, süreçte hatırı sayılır düzeyde belirleyici olabilmektedir. Hagan'ın analizinde belirttiği üzere, Üçüncü Dünya ülkelerinin dış politikası, hükümetin karşılaşmış olduğu iç ve dış baskılardan kopuk bir şekilde tanımlanmakta ve bu bağlamda hem karar alma hem de iç siyasi kısıtlamalar büyük ölçüde önemsiz hale gelebilmektedir. Üçüncü Dünya ülkelerinde genellikle baskın liderlerin yaygınlığı göze çarpmaktadır. Sadece baskın liderin dış politika yapımında hakim olduğu durumlarda, bu tür liderlerin iç ve dış baskılarla başa çıkmaya çalıştığı görülmektedir. Ayrıca bu liderler, ülkesinin güvenliği, ekonomik refahı ve iç/dış tehditler ile ilgilenmek zorundadır. Diğer açıdan baskın lider, rejim dışındaki iç siyasi muhalefete dikkat etmek zorundadır. Bu noktada güç, önemli bir olgu haline gelmektedir.¹⁶⁵

Üçüncü Dünya ülkelerindeki dış politika konuları, daha ziyade ayrıştıran karakterde ve siyasi rejimleri de istikrarsız nitelikte olmaktadır. Burada rakip siyasi kurumlar arasında herhangi bir güvenden söz edilememektedir. Öyle ki bağımsızlığını yeni kazanmış devletlerde dahi, siyasi partiler, sivil ve askeri elitler ile farklı etnik grupların üyeleri arasında uzun süre var olan düşmanlıkların yaşandığı durumlarda görülmektedir. Her ne kadar bu tür anlaşmazlıklar yaşansa da, küçük anlaşmaların zaman zaman kendisini

¹⁶⁴ Hagan, *Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective*, s.38-39.

¹⁶⁵ Hagan, *Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective*, s. 46-47.

gösterdiği yerlerde bulunmaktadır. Bu açıdan değerlendirdiğimizde, siyasi düzenin kendine has temel unsurlarının etkili bir şekilde kurumsallaşmadığını görmekteyiz.¹⁶⁶

Üçüncü Dünya ülkelerindeki siyasi istikrarsızlık durumu, karar alma sürecine doğrudan etki edebilmektedir. Bu açıdan siyasi baskılar, dış politika sürecinde baskın bir rol oynamaktadır. Bu doğrultuda iç ve dış siyasi kısıtlamalar, dış politika seçeneklerinin belirlenmesinde etkili olabilmektedir. Burada genel kabul gören görüş, iç siyasi ihtiyaçların dış politikanın şekillenmesinde güçlü bir dayanak noktası oluşturmasıdır. Kırılgan ve yeni kurulmuş devletlerde dış politikanın ana belirleyicisi, devletin inşası görevidir. Diğer taraftan muhalefetin yönetimi ise, pazarlık ve uzlaşma şeklinde olmamaktadır. Aksine dış politika konularında gücü elinde tutarak mevcut rejimin meşrulaştırılmasına ve bunun için de muhalefetin yönlendirilmesine çalışılmaktadır.¹⁶⁷

Üçüncü Dünya ülkelerinin en çok üzerinde durdukları konu, “gelişme”dir. Bir ülkenin ekonomik gelişimi için dış kaynakların harekete geçirilmesi gerekmektedir. Diğer taraftan algılanan tehditlere karşı ülkenin bağımsızlığının savunulması açısından da dış politika kullanılmaktadır. Ancak yabancı/dış güçlerin hâkimiyetine karşı bir oluşum içerisinde olan bu ülkeler, ekonomik olarak modernize olmak için onların yardımına gereksinim duymakta ve yatırımlarını çekmeye çalışmaktadır.¹⁶⁸

Üçüncü Dünya ülkeleriyle ilgili olarak yaygın olan görüş, dış politika alanında kendilerine olan güvenin daha fazla olması yönündedir. Bu ülkelere ilişkin yapılan çalışmalarda, karar alma alanında farklı siyasal yapılanmaların olduğu görülmüştür. Hagan çalışmasında bunları şu şekilde tasniflemektedir:¹⁶⁹

- Rakip gruplar tarafından oluşturulan kurum-dışı ve istikrarsız koalisyonlar bulunmaktadır.
- Bazı siyasi kısıtlamalar altında faaliyet gösteren istikrarsız rejimler vardır.
- Merkeziyetçi rejimlerde iç siyasete karşı duyarlı olan tek bir baskın lider hâkimdir.

¹⁶⁶ Hagan, *Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective*, s.47.

¹⁶⁷ Hagan, *Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective*, s. 47-48

¹⁶⁸ Hagan, *Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective*, s. 49.

¹⁶⁹ Hagan, *Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective*, s.51.

- Belirgin bir biçimde rejimler, bürokratikleşmiş yönetim şekilleridir.

Üçüncü Dünya ülkelerinde dış politika konularının keskin bir biçimde politize edildiği görülmektedir. Burada farklı devlet kurumlarında yer alan güç merkezleri ile gruplar arasında yetkinin geniş bir biçimde parçalanmış olduğu tespit edilmektedir. Tüm bunlar otoriter ve tek parti yapılarına rağmen gerçekleşmiştir. Çin’de yaşanan Kültür Devrimi’nde liderlik yetkilerinin beş siyasi grupta toplanması, bu duruma verilebilecek örnekler arasındadır. Bu beş grup şu şekildedir: Parti aygıtı (Liv Shaoqi ve Deg Xiaoplung), Hükümet yöneticileri (Cu Enlay), Askeri (Lin Biao), Çeşitli radikal gruplar (Kızıl Muhafızlar ve Kültür Devrimi Grubu) ve Mao Zedong’un kendisi.¹⁷⁰

Koalisyon aktörleri arasındaki siyasi durumun oldukça kararsız bir yapı seyrettiği gözlenmektedir. Burada sadece tek bir grup dış politika üzerinde kontrol sahibi değildir. Bu bakımdan rejim içerisindeki güç dağılımında belirsizliğin hakimiyeti söz konusudur. Liderlik çatışmalarının olduğu ortamlarda, siyasi istikrarsızlık olgusu daha fazla karşımıza çıkmaktadır. Sonuç olarak yabancı çatışmaların tırmanmasında hükümetin arkasındaki baskın güç iç siyasi hayatta kalma dürtüsü gibi görünmektedir. Üçüncü Dünya ülkelerinin dış politikalarına ilişkin literatüre göre karar alma karmaşık bir yapıya sahiptir. Diğer ülke yapılarında olduğu gibi, burada da liderler, çeşitli yerel ve uluslararası etkenlere tabi olmaktadır. Bununla birlikte genellikle siyasi istikrarsızlığın ve politik anlaşmazlığın karışımı ile birlikte değişken bir hal almaktadır.¹⁷¹

1.2.5. Siyasi Muhalefetin Kavramsallaştırılması ve Analizi

Siyasi muhalefetin kavramsallaştırılmasında öne çıkan durum, mevcut muhalefeti, farklı türdeki politik sistemler üzerinden kavramsallaştırmaktır. Bu yönüyle farklı kurumsal düzenlemelerde yer alan ve kabaca eşit seviyedeki politik etkenlerin mukayesesine de olanak sağlanabilmektedir. Hagan’a göre dört bileşen dizisinden oluşan bu durumun ilki, *politik muhalefet aktörlerinin mevcudiyeti veya yokluğudur*. Diğer bir bileşen de, rejimin genel politikalarını ve iktidar üzerindeki gücünü sorgulayan *rejim dışındaki farklı siyasi muhalefet tiplerinden* oluşmaktadır. İktidardaki partinin, diğer siyasi partilerin, askeri ve paramiliter aktörlerin ve bölgesel grupların muhalefetini de içermesi açısından önemlidir. Diğer iki bileşen, liderlerin rejim içinde ve dışında muhalefete olan

¹⁷⁰ Hagan, *Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective*, s. 52.

¹⁷¹ Hagan, *Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective*, s.52-58.

yanıtlarını yöneten bir takım olasılıkları içermektedir. Böylece üçüncü bileşen, *muhalefetin dış politika üzerindeki etkisinin gücünü ve yönünü* ¹⁷² saptayan unsurları kapsamaktadır. Bu çerçevenin son bileşeni, *siyasi muhalefetin bağlı olduğu varsayılan dış politika davranışının farklı boyutlarıdır*. Bunlar iç politikanın engelleyici etkilerini yansıtacak şekilde kavramsallaştırılmıştır. Burada Hagan'ın üzerinde durduğu nokta, tüm konularda etkili olan ve iktidardaki mevcut liderler ile sürekli olarak üç aşağı beş yukarı rekabet halinde bulunan aktif aktörlerdir.¹⁷³

İç siyasi muhalefeti dış politikaya bağlayan kavramsal çerçeve olarak bir sınıflandırma yapılacak olursa:¹⁷⁴

- Rejimin parçalanmasının boyutu,
- Grup yapılanması,
- Aktör hâkimiyeti,
- Politik kutuplaşma,
- Rejim dışındaki muhalefetin güç ve şiddeti,
- Partiler arası muhalifler,
- Diğer siyasi partiler,
- Askeri aktörler,
- Bölgesel aktörler,
- Politik sistem yapısının ve rejim zafiyetinin etkileri ile
- Dış politikada taahhüt, bağımsızlık ve etki düzeyleri.

1.2.5.1. Rejimin Parçalanma Boyutu

Rejimin parçalanma boyutunda, bir hükümetin merkezi politik karar alıcıların birbirine rakip kişilikler, kurumlar, bürokrasiler ve/veya rakip partiler ya da gruplar şeklinde iç siyasi fraksiyonlara ayrılması ve parçalanması ile ilgilidir. Bu noktaya önem

¹⁷² Örneğin görüşmeler, çelişkilerden kaçınma veya politik yasallaşma.

¹⁷³ Hagan, *Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective*, s.67-68.

¹⁷⁴ Hagan, *Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective*, s.98.

verilmesinin nedeni ise, dış politika kararlarını veren kişilerin tartışmalara ve rejim içindeki itirazlara karşı hassasiyetleridir. Burada üç temel varsayım bulunmaktadır. İlk olarak, ulusal kaynakların tahsisinde gereken siyasi güç, rejimi oluşturan yetkililerin elinde olup, bu yetkililer hükümetin dış politikada son derece anlamlı eylem yapmasını engelleyebilir. Muhalefet tiplerine göre rejim içerisindeki muhalefet grupları doğrudan hükümetin girişimlerini engelleyebilecek durumda olabilir. İkinci olarak, bir rejim koalisyonunun tüm aktörleri karar alma sürecine katılmasa da, politikaya yön verenler, kendi kararlarının rejim içindeki güçlü grupları dışlamayacağını düşünmek zorundadır. Çünkü bu gruplar, rejimin güç tanımı için vazgeçilmez olup, rejimden sapmalara ve/veya rejimin çökmesine sebebiyet verebilir. Liderlerin siyasi gücü ellerinde bulundurdukları varsayılmaktadır. Güce sahip olma imkânlarını bertaraf edebilecek ciddi dış politika seçeneklerini devre dışı bırakacaklardır. Son olarak, merkezi liderlikte bölünmelerin olması, rejim dışındaki grupların süreci etkilemesini önemli ölçüde artıracaktır. Sonuçta, bölünmüş bir rejimdeki karar alıcılar, bürokrasi, siyasi parti veya hukuk düzenindeki önemli aktörler ile birleşerek ve dolayısıyla politika üzerinde daha fazla etkiye sahip olarak kendi kavramlarını güçlendirme çabası içinde olacaklardır.¹⁷⁵

Rejimin grup-içi yapısının da ayrı bir önemi bulunmaktadır. Burada gücün dağılım oranı belirleyici bir faktördür. Bu açıdan rejimin tek bir siyasi grup tarafından mı kontrol edildiği yoksa gücün rejimin kontrolünü paylaşan birkaç grup arasında mı paylaşıldığı konusu önemlidir. Sonuçta bu sorulara bağlı olarak, *tek bir birleşik grup*, *tek bir parçalanmış grup* ve *özerk grupların bir koalisyonu* adı altında üç tip yapılanma görülmektedir.¹⁷⁶

Tek bir birleşik grup, en az sınırlamaya tabi rejimdir. Yerel düzlemde kenetlenmiş tek bir siyasi grup tarafından kontrol edilmekte ve politik açıdan düzenlenmektedir. Hizipleşme olmadan faaliyet gösteren bu üniter gruplarda her ne kadar iktidardaki partinin unsurları arasında bürokratik ve kişisel çelişki olma ihtimali varsa da, bu bölünmeler ve tartışmalar konudan konuya ve durumdan duruma değişebilmektedir. Bu rejimlerde dış politika kararlarının alınması daha kolaydır. Çünkü dış politika konularında ve rejimin içindeki yetki dağılımı konusunda geniş bir mutabakat bulunmaktadır. ABD’de Başkanlık rejiminde tek bir parti yürütmeyi kontrol ettiğinde,

¹⁷⁵ Hagan, *Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective*, s. 68-69.

¹⁷⁶ Hagan, *Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective*, s. 69.

diğer partide Kongrede çoğunluğa sahip olmakta ve her iki kurumda kendi içerisinde bütünleşmektedir.¹⁷⁷

İçsel olarak gruplara bölünmüş grup veya tek bir parti tarafından kontrol edilen rejimlerde ise, merkezi otorite, tek bir politik grup tarafından kontrol edilmektedir. Ancak burada bu grup organize olmuş alt birimlere veya gruplara ayrılmaktadır. Karar alıcılar, rejimin karşılaştığı hemen hemen bütün konularda kendi grupları ile birleşme eğilimindedirler. Bu da, basit anlamda, grubun tüm üyelerine olan politika inancını yansıtmaktadır. Ancak rejim kontrolü için yapılan çatışmanın ciddi olduğu hallerde, bu grupların siyasi menfaatleri, büyük bir olasılıkla her üyenin kendi politik pozisyonunu tanımlamaktadır. Bu rejimlerde dış politika sürecindeki siyasi tartışmalar oldukça düşük kalmaktadır.¹⁷⁸

İki veya daha fazla özerk gruptan oluşan bir koalisyona sahip rejimlerde, tek bir parti veya grubun rejim üzerinde kontrolünün olmadığı durumları içermektedir. Bu rejimlerde otorite ya tek bir yürütme organının kolektif liderliği altında¹⁷⁹ ya da güçlerin ayrılması gibi bir takım kurumlar arası düzenlemeler ile politik aktörler tarafından paylaşılmaktadır. Bu tip rejimlerde ulusun kaynaklarını kendi başına üstlenme yetkisi olan tek bir grup yoktur. Çok partili koalisyonun yetersiz uzlaşmasının ardında uzun vadeli menfaatler söz konusudur.¹⁸⁰ Rejimin yıkılma tehlikesi, çelişkili politik kararlar öneren dış politika yapıcılarını üzerinde güçlü bir baskı oluşturabilmekte ve hayati çıkarılara yönelik dış politika konularında karara ulaşmak zorlaşabilmektedir. Oldukça kapsamlı şekilde kaleme alınmış koalisyon protokolü olsa bile, süregelen politik güvensizlik ve farklı ideolojik yönelimler, farklı parti ve kurumlar arasında mutabakat sağlamak amacıyla birlikte çalışmayı güçleştirebilmektedir.¹⁸¹

Koalisyon rejimleri klasik olarak, hiçbir partinin, kabineyi kendilerinin kontrolü altına alabilecek yeterli sandalyeye sahip olamadığı parlamenter sistemdir. Sonuç olarak rejimin kontrolü, zorunlu olarak iki veya daha fazla partiye geçer. Örneğin, savaş sonrası İtalya ile Dördüncü Fransa Cumhuriyetinde, uzun yıllar bazı önemli dış politika konularında işbirliği yapmada çok az istekli olan birkaç partiden oluşan zayıf kabineler

¹⁷⁷ Hagan, **Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective**, s. 70

¹⁷⁸ Hagan, **Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective**, s.70-71.

¹⁷⁹ Örneğin koalisyon hükümeti veya askeri cunta.

¹⁸⁰ Örneğin üye olan partiler gelecekte rejim üzerinde tek başına hâkimiyet kazanmayı tercih ederler.

¹⁸¹ Hagan, **Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective**, s.72-73.

mevcuttu. Ancak koalisyon rejimleri, parlamenter demokrasiler ile sınırlı değildir. Eşit düzeyde parçalanma, Başkanın temsil ettiği partinin Kongrede çoğunluğu elde edemediği koşullara sahip Başkanlık demokrasilerinde de meydana gelmektedir. Politika yapıcıların otoritesi, farklı partiler tarafından paylaşılır ve hiçbir grup tek başına rejimi devirme gücüne sahip değildir. Başkanlık ve Kongrenin elinde bulunan farklı veto güçleri, rejimin işleyişini engelleme konusunda eşit bir konuma sahiptir. Bu durum, ABD de, Cumhuriyetçi Başkanlarla Demokratların kontrol ettiği Kongre ortamında düzenli olarak meydana gelir. Aynı durum parçalanmış parti sistemini yansıtan çok partili sistemlerin bulunduğu Latin Amerika için de geçerlidir. II. Dünya Savaşı sonrası dönemde Finlandiya ve Beşinci Fransa Cumhuriyetindeki yarı başkanlık sistemleri de, bu modele uygundur.¹⁸²

Baskın siyasi aktörde ise, parçalanmanın boyutu, rejim içinde oldukça hâkim politik güce sahip tek bir kişi veya grubun bulunup bulunmadığı ile ilgilidir. Ancak baskın aktörler, sadece bireysel liderler ile sınırlı değildir. Gruplar veya partiler gibi, baskın gruplar, daha fazla parçalanmış rejimlerde eşit öneme sahiptir. Koalisyon teorisi literatürü, parlamentoda orantısız sandalye sayısı olan ve farklı koalisyonlara girme yeteneği bulunan bir partinin bulunmasının, bir koalisyon kabinesi kurmada, ihtilaf halindeki partiler arasında uzlaşmayı kolaylaştıracağını ifade etmektedir. Aynı mantık, anlaşma sağlamada ve bu anlaşmanın şekli konusunda bir koalisyon kararının verilmesinde de uygulanabilir.¹⁸³

Tek bir grubun hâkim olduğu bir rejimde, baskın aktör, şahsen rejim içindeki tüm güçleri kontrol edebilecek şekilde baskın olan liderdir. Aslında lider, rejimin kendisini temsil etmektedir ve rejimin içerisindeki hiçbir güç, liderden bağımsız değildir. Bu bakış açısıyla tüm diğer resmi görevliler, sadece danışman olarak hareket ederler ve lideri sorgulayamazlar.¹⁸⁴

Aynı zamanda daha fazla seviyede parçalanmış rejimlerde baskın liderler bulunabilir. Bu kurgudaki liderlerin rejim içindeki hâkimiyetleri hakkında hiçbir itiraz söz konusu dahi değildir veya sadece yardımcılarının politikayı tartışmasına imkân tanınmaktadır. Çünkü baskın lider, kendi tercihlerini, liderin politika ile ilgili konumunu açıkça

¹⁸² Hagan, *Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective*, s.73-74

¹⁸³ Hagan, *Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective*, s. 74-75.

¹⁸⁴ Hagan, *Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective*, s.75.

sorgulayacak şekilde empoze etmemektedir. Kimi liderlerin ulusal bağımsızlık veya bir ihtilal lideri olmasından ötürü politik güç sahibi olmaları doğaldır. Burada vurgulanan nokta, yeni bir politik düzenin yaratılmasıdır. Ulusal bağımsızlık liderlerine Hindistan'ın lideri Nehru, ihtilal liderlerine de Küba'nın lideri Castro örnek verilebilir.¹⁸⁵

Diğer taraftan baskın liderler, çok daha karmaşık ve kurumsallaşmış politik sistemlerde de görülebilmektedir. Herhangi bir lider, rejim içerisinde elde etmiş olduğu politik zafer sayesinde tek başına hâkimiyeti elde edebilir ve bu sayede partisini iktidara taşıyabilir. İngiltere'de Demir Leydi sıfatıyla anılan M. Thatcher, bu duruma örnek verilebilir. Zorla veya rızaya dayalı olarak, parti içerisinde ki diğer kişilerin itirazı bulunmaksızın, bir lider, kendi politik gücünü oluşturabilmektedir. Irak'ta Saddam Hüseyin, bu duruma örnek gösterilebilir.¹⁸⁶

Dış politika alanında birtakım kutuplaşmaların yaşanması söz konusu olabilmektedir. Kutuplaşma esnasında rejimin aktörleri arasında bir sürtüşme görülebilir. Bununla birlikte rejimin çatışan aktörleri arasında ülkenin karşı karşıya olduğu temel tehdit ve sorunların tanımı konusunda bir mutabakat sağlanabileceği gibi, tam tersi bir durumda söz konusu olabilmektedir. Uzlaşma yanlısı ılımlı gruplar ile meydan okuma yanlısı muhalifler arasında mevcut tehditleri gidermek adına stratejiler uygulanabilmekte, benzerlikler veya farklılıklar üzerinden hareket edilebilmektedir. Burada önemli olan ulusal menfaat açısından bir uzlaşmanın ortaya çıkıp çıkmayacağıdır. Ayrıca iktidar, politik bir rekabet haline gelebilir. Burada kutuplaşma, parçalanmış bir rejimde çatışan gruplar arasındaki uzlaşma olasılığını etkileyebilmekte ve politik ihtilafların yaşanmasına da zaman zaman sebebiyet verebilmektedir. Politik farklılıklar, rejim içerisinde yalnızca politik ihtilafları artırmakla kalmayarak, politik bölünmelerin dış politika tartışmaları ile daha fazla ilişkili olmasına da yol açmaktadır.¹⁸⁷

Hagan'ın belirttiği üzere, çok yönlü parçalanmış rejimlerde dahi, dış politika konuları üzerinde genel bir uzlaşma sağlanabilmektedir. Bu uzlaşma da, ortak çalışma ortamlarının sağlanması anlamına gelmektedir. Belirli konularda düzenli olarak sağlanan uzlaşmanın nedeni, dış politika menfaatleridir. Buradaki uzlaşma, daha çok

¹⁸⁵ Hagan, *Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective*, s.75.

¹⁸⁶ Hagan, *Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective*, s. 75.

¹⁸⁷ Hagan, *Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective*, s.76-77.

kriz zamanlarında, dış tehditler ve bazı aktörlerin güçlü tercihlerinin bulunmadığı durumlar şeklinde kendisini göstermektedir. Ancak bazı parçalanmış rejimlerin dış politika konuları üzerinde açıkça kutuplaşmamış olduğu durumlarda mevcuttur. Bunların bölünmeleri ve partileri, genellikle ideolojik değildir. Bu yapılar, daha ziyade parti liderliğinin kontrolünü ve bakanlık kaynaklarını ele geçirmek amacı ile kurulmuşlardır. Bunun en açık örneği, Japonya'nın Liberal Demokratik Partisi'dir. Parti içindeki fraksiyonlar, çatışan politik pozisyonlar neticesinde oluşmamıştır. Bu nedenle parti üyeleri, Japonya'nın ulusal menfaatleri konusunda tam bir mutabakat içerisindedir.¹⁸⁸

Kısacası baskın bir liderin bulunmaması ve dış politika konuları üzerinde kesin bir kutuplaşma olması, çatışan gruplar veya bölümler arasında otoritenin paylaşımında baskıları yoğunlaştırmaktadır. Benzer şekilde eğer baskın bir aktör varsa ve dış politika temel konuları üzerinde bir kutuplaşma yoksa politik baskılar azalacaktır. Rejimin bölünmesi, dış politika yapıcılarının çevresinde yer alan muhalefeti içermekte ve bu parçalanmalar liderliğin rejim dışındaki muhalefete karşı daha fazla yanıt vermesine yol açmaktadır.¹⁸⁹

1.2.5.2. Rejime Politik Muhalefet

Hagan çalışmasında muhalefeti çeşitli türlere ayırmaktadır. Bunlar:¹⁹⁰

- İktidardaki parti veya grup içindeki muhalefet,
- Diğer siyasi partilerden gelen muhalefet,
- Askeri ve/veya paramiliter aktörlerden gelen muhalefet ve
- Bölgesel gruplardan gelen muhalefet.

Hagan'a göre muhalefetin rejimi sorgulama şiddeti, üç düzey üzerinden incelenebilir:¹⁹¹

1. Rejimin genel politika anlayışına yönelik muhalefet,
2. İktidardaki rejimin devamına yönelik muhalefet ve

¹⁸⁸ Hagan, *Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective*, s.77-78.

¹⁸⁹ Hagan, *Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective*, s.78.

¹⁹⁰ Hagan, *Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective*, s.79.

¹⁹¹ Hagan, *Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective*, s.79-80.

3. Tesis edilmiş politik sistemin norm ve yapılarına karşı muhalefet.

Rejimin genel politik programına yönelik muhalefette, rejimin sorgulanması, liderlerin iktidardan çekilmesini talep etme boyutlarına kadar uzanmamaktadır. Bunun bir kademe daha şiddetlisi ise, iktidardaki rejimin devamına yönelik muhalefettir. Bu tür muhalefette, grubu tarafından mevcut liderleri görevden almak ve rejimin kendisinin kontrolünü ele geçirmek esastır. En şiddetli muhalefet şekli ise, politik sistemdeki temel düzenlemeler ile ilgilidir. Bu sistem karşıtı muhalefet, sadece rejime karşı olmayıp, aynı zamanda rejimin iktidarı elinde bulundurmasının, iktidara geldiği politik sistem norm ve prosedürlerinin meşruiyetine karşı muhalefettir.¹⁹²

İktidardaki parti veya grup içindeki muhalefet türünde, rejime ve politikalarına karşı kendi ulusal örgüt ve liderlik içindeki muhalefet yapısı yer almaktadır. Yapısal bölünmeler veya kutuplaşmış eğilimler etrafında organize olmuş parti ve gruplarda temel konu, bu aktörlerin rejimden dışlanıp dışlanmadığı ve dolayısıyla politikalarını değiştirmeyi isteyip istemedikleridir. Her ne kadar partiler genelde rejim içinde temsil edilse de, bazı ayrılıklar veya liderlerin liderlikten ayrıldığı ve liderliğe muhalefet ettiği önemli olaylar vardır. Bir parlamenter rejimde kabinenin parlamentodaki parti veya partilere dayalı olması, son derece açık bir durumdur. Eğer bir parti meclisteki çoğunluğunu parti üyelerinin kaybı sonucu kaybederse, iktidarı elinde bulunduramaz. Aynı şekilde tek partili rejimlerde liderler ve gruplar daha geniş parti organlarından gelen desteğin kaybından korkmaktadırlar. Hagan'ın değerlendirmesinden hareketle, partiler arası muhalefet, hem demokratik hem de otoriter politikalarda politik baskıların temel arenasıdır.¹⁹³

Parti içi muhalefet, tek parti rejimlerinde görülen hizipleşmiş liderlik ayrımları ile karıştırılmamalıdır. Demokratik rejimlerde bu durum, Parlamentoda veya Kongrede parti liderliği için geçerlidir. Tek parti otoriter sistemlerinde muhalefet, partinin merkez komitesi içerisinde yer alırken; askeri rejimlerde ise, bu muhalefet türü, askeri birimlerin üst düzey komutanlarının etrafında merkezileşmektedir. Diğer taraftan herhangi bir parti içi muhalefetin olmaması durumu, parti üyelerinin rejime itaat ettiği veya partinin son derece disiplinli olduğu açıklamalarından anlaşılmaktadır. Bu noktada

¹⁹² Hagan, **Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective**, s.80.

¹⁹³ Hagan, **Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective**, s.80-81.

partinin son derece disiplinli olduğu ve son zamanlarda herhangi bir önemli politika veya liderlik krizleriyle karşı karşıya kalmadığı şeklinde kabul edilebilir. Parti içi muhalefetin gücünü ölçmek, gücün ve yoğunluk boyutlarının etkileşimine dayanmaktadır.¹⁹⁴

Hagan bu tip bir yapılanmada güç boyutu açısından ölçüğünü şu kıstaslarda belirlemiştir.¹⁹⁵

- İktidar partisinin ya da grubun, yapısal gruplar etrafında örgütlenmesi,
- İktidar partisinin ya da grubun, rekabet etrafında örgütlenmesi,
- İktidar partisinin ya da grubun liderinin, rakip hizipler veya gruplar etrafında örgütlenmesi ve
- Partinin ya da grubun kaynaşmış bir örgüt olması.

Benzer şekilde Hagan, analizinde yoğunluk boyutunu üç şekilde ölçeklendirmektedir:¹⁹⁶

- Muhalefetin rejimi devirme arzusu,
- Muhalefetin rejim politikalarını sınırlandırması ve
- Liderlere ve politikalarına karşı meydan okumanın olmaması.

Diğer politik partilerden gelen muhalefetten kasıt, meclisteki diğer partilerden rejime karşı gelen muhalefettir. Bu büyük ölçüde ideolojik boyutludur ve ulusal rejimin kontrolü için menfaatlerini birleştirmek ve rekabet etmek üzere örgütlenmiş diğer sivil gruplardan gelmektedir. Aslında disiplinli ve uyumlu iktidar partilerinin mevcut olduğu durumlarda, parlamentodaki muhalif siyasi partiler, rejimin en önde gelen sorgulayıcısıdır. Bir muhalif partinin gücü, parti politikaları için kritik olan ulusal meclisteki sandalye sayısıdır. Literatürde rakip siyasi partiler arasındaki güç dengesi, her birisinin kontrol ettiği meclisteki sandalye sayısı ile tespit edilir. Bir rejim için en uç noktadaki durum, kabinenin, meclis sandalye sayısının çoğunluğunu kontrol edemediği durumdur. Hem başkanlık hem de parlamenter sistemlerde bu durum sürekli bir veto hakkı verir ve parlamenter sistemlerde aynı zamanda kabinenin düşmesine yol açar. Bu

¹⁹⁴ Hagan, *Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective*, s.81-82.

¹⁹⁵ Hagan, *Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective*, s.128.

¹⁹⁶ Hagan, *Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective*, s.128.

düzyeydeki parti muhalefetine daha tipik bir örneği, rejimin meclis çoğunluğuna sahip olduğu, ancak bu çoğunluğun çok büyük olmadığı ve bir muhalefet partisinin çok sayıda sandalyeyi kontrol ettiği durumdur. Bu rejimlerde, kısa vadede kendi partilerinden ayrılmalar ve meclisi tıkayacak parlamenter manevralar yaşanabilir. Uzun vadede ise, bir sonraki seçimi kaybetme olasılığı ile karşı karşıya kalınabilir. İki büyük partili politik sistemlerde, meclisteki partiler, hâkim iktidar partisi veya koalisyon hükümeti üzerinde önemli etkiye sahiptir.¹⁹⁷

Parti muhalefetine gücü, kendi iç uyumuna bağlıdır. Önemli sayıda muhalefet sandalyesi farklı partiler tarafından kontrol ediliyor ise, rejim ve politikaları üzerinde etkili bir saldırı yapmak üzere birlikte çalışma olasılığı ve imkânı daha az olmaktadır. Her ne kadar muhalefet kaynakları tek bir parti tarafından kontrol edilse de, eğer bu parti, kendi içinde bölünmüş ise, benzer kural geçerli olmaktadır. Meclisteki iktidar partisi, büyük bir çoğunluğa sahipse, meclisteki muhalefeti engellemeye çalışacaktır. Böylece iktidardaki parti, muhalefete öne sürdüğu her türlü olumsuz duruma karşılık bağışıklık kazanmış olacaktır. Ancak bu durum muhalefete önemsiz olduğu algısına yol açmamalıdır. Sonuçta meclisteki çoğunluğu ne olursa olsun, muhalefete de, politik kararlar üzerinde birtakım etkilerinin olduğu yadsınmaz.¹⁹⁸

Siyasi partilerin politik sistemin meşruiyetini sorguladığı durumlar da söz konusu olabilmektedir. Her ne kadar aşırı bir durum olsa da, bu türden bir muhalefet çok ciddidir. Çünkü burada muhalefet dış politika uyumunun temel varsayımlarını, politik rekabet ve yönetim kurallarını sorgulamaktadır. Bu duruma örnek olarak, Kenya'nın lideri Kenyatta, Meclis'te %10'dan daha az sandalye sayısına sahip olan Kenya Halk Birliği Partisinin varlığını görmezden gelememişti.¹⁹⁹

Parti muhalefeti, “çok güçlü muhalefet”, “güçlü muhalefet”, “zayıf muhalefet” ve “küçük parti muhalefeti” olmak üzere çeşitli düzeylere ayrılmaktadır. Sistemdeki temsil sayısı ile doğru orantılı olacak bir şekilde, çoktan aza doğru bir düzen içerisinde. Muhalefet partisi, temsil oranında tüm muhalefete %75'ine sahipse, tutarlı olmakta ve bu yönüyle yapısal hiziplere sahip bulunmamaktadır. Muhalefete temsil oranı, birden çok parti veya gruplar arasında dağılmışsa, buradaki muhalefete gücü, orta dereceli bir

¹⁹⁷ Hagan, *Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective*, s.82-83.

¹⁹⁸ Hagan, *Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective*, s.83.

¹⁹⁹ Hagan, *Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective*, s.84.

nitelik taşımaktadır. Diğer taraftan burada öne çıkan nokta, rejime karşı olunup olunmadığıdır. Diğer bir ifadeyle rejim partisi ile ana muhalefet arasındaki ideolojik ayrılığın mesafesi önemlidir. Her iki tarafta ideolojik yönden benzer nitelikler taşıyorsa, muhalefet nispeten zayıf kabul edilmektedir. Ancak, rejim partisi ile muhalefet partisi arasındaki yelpaze geniş bir aralığa sahipse, daha yoğun muhalefet kabul edilmektedir. Son olarak, eğer bir muhalefet partisi demokratik siyasi norm ve kurumların temel meşruiyetini reddeder ve iç siyasi düzende önemli yapısal değişikliklere gidilme niyetinde bulunursa, muhalefet en yoğun düzeyde sayılmaktadır.²⁰⁰

Hagan analizinde siyasi partilerin muhalefet ölçümlerini güç ve yoğunluk ölçeklerinin kombinasyonuna/bileşimine bağlamaktadır. Bu açıdan güç ölçümünü altı kıstasta ortaya koymaktadır. Bunlar:²⁰¹

- Muhalefet partilerinin yasama organını kontrol etmesi,
- Güçlü bir parti muhalefeti (sandalyelerin % 33-49'na sahiptir),
- Orta güçlü parti muhalefet (sandalyelerin % 33-49'una sahip olmakla birlikte birden çok parti ve/veya yapısal gruplar tarafından ayrılmaktadır),
- Zayıf parti muhalefeti (sandalyelerin % 10-32'sine sahiptir),
- Küçük parti muhalefeti (sandalyelerin % 1-9'una sahiptir) ve
- Muhalefetin olmadığı durumlar.

Hagan yoğunluk açısından ise şöyle bir ölçek belirlemektedir:²⁰²

- Ana muhalefet partisinin, sistem karşıtı bir yönelim benimsemesi,
- Ana muhalefet partisinin, genel siyasi yelpazenin karşıt ucunda yer alması,
- Ana muhalefet partisinin, genel siyasi yelpazenin aynı ucunda yer alması ve
- Hiçbir ana muhalefet partisinin, mevcut rejime karşı çıkmaması.

²⁰⁰ Hagan, *Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective*, s.83-84.

²⁰¹ Hagan, *Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective*, s.132.

²⁰² Hagan, *Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective*, s.132-133.

Askeri ve paramiliter aktörlerin muhalefetinde, askeriye ile sivillerin karşı karşıya geldiği durumlara odaklanılmaktadır. Basit anlamda ülkenin askeri tesisleri ile ilgili olsa da, bazı durumlarda toplumun önemli zorlayıcı kaynaklarına kumanda eden diğer aktörleri de içerebilmektedir. Örneğin Çin Kızıl Muhafızları, İran Devrim Muhafızları ve Nazilerin kahverengi yakalıları gibi polis güçleri veya paramiliter gruplar, bu tip bir örgütlenme olarak gösterilebilir. Bu durumda ordunun etkisini dikkate almak son derece kritiktir. Çünkü ulusal politikalarda ya sivil bir rejim için temel destek grubu ya da rejimin kendisini kontrol eden bir muhalif olarak siyasi hayatta aktif yer alabilmektedir. Her iki şekilde ordunun iç politikadaki rolü, profesyonel veya kurumsal askeri konuların çok ötesindedir. İç ve dış politika konularının tümüyle ilgilenmektedir. İyi tesis edilmiş sivil yönetimlerde askeriye'nin etkisi oldukça sınırlıdır. Burada dikkat çeken husus, askeri aktörlerin siviller tarafından iktidardan uzaklaştırılmasıdır.²⁰³

Askeri aktörlerin bu tür yönetimlerdeki rolü, daha ziyade bürokratik ölçüde olmakta ve savunma politikalarına odaklanmaktadır. İktidara uzak kalan askeri aktörler, rejimin kontrolü konusunda yok denecek kadar az etkiye sahiptir. Tam tersi durumlarda, yani iktidara yakın pozisyonlarda duran askeri aktörlerin varlığında ise, askeri liderler, rejimin en yüksek seviyelerindeki politik mevkileri işgal etmektedir. Bu durum ile genellikle vasat yönetim biçimlerinde karşılaşılmaktadır. Bu yönetimler de askeri menfaatinde ötesine geçen bir yetkiye sahip olmaktadır. Bununla birlikte çok daha güçlü askeri müdahale düzeyleri de mevcuttur. Burada, askeri yapılar, özerk bir aktör olarak faaliyet göstermekte ve hükümet eylemleri üzerinde resmi veto hakkına sahip olabilmektedir. Bütün bunlarda önemli olan ise, kendi içerisindeki iç uyumdur. Askeri muhalefet, bölünmüş bir karakter yapısına sahip veya kaynakları paramiliter gruplar ile paylaşıyor ise, etkisinin zayıf olacağı bir gerçektir. Burada ki en yumuşak şekilde muhalefet şekli, mevcut rejimin desteklenmesi ve genel politik program ile uzlaşma içerisinde olunmasıdır. Mevcut lidere karşı yürütülen muhalefet türünde, yine de sivil liderlere hâkimiyet verilebilmektedir. Örneğin eski SSCB'de Gorbaçov'un reformlarına karşı ordu muhalefeti bu seviyede ortaya çıkmıştır. Ordu, Gorbaçov'un liderliğine karşı gelmiş, ancak teşebbüs edilen Ağustos ihtilalinde diğer sivil parti muhalifleri ile birlikte işbirliği yapmıştır. Yozlaşmış politik yönelimleri olan ordular, sistematik olmamakla

²⁰³ Hagan, *Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective*, s.84-85.

birlikte, tek taraflı ve anayasa dışı yöntemler ile sivil liderlere karşı etkilerini daha fazla gösterebilmektedirler.²⁰⁴

Ordunun siyasallaşıp siyasallaşmadığının göstergesi, ulusal siyasi süreçlere fiilen katılıp katılmadığıyla ilgilidir. Rejimin görev süresi boyunca askeri darbe girişimi olduğunda, ülkenin iki önceki rejimlerinin askeri bir rejim içinde bulunduğu veya sivil rejime karşı askeri tehditlerin belgelenmesi durumlarında, askeri muhalefet en güçlü seviyededir.²⁰⁵

Hagan'ın çalışmasında askeri muhalefet için güç ölçümü şu şekildedir:²⁰⁶

- Askeri ve/veya paramiliter grupların siyasal egemenlik için aktif rakipler olması,
- Uyumlu ordunun sivil bir rejimde büyük aktör olması,
- Hizipleşmiş askeri ve/veya paramiliter grupların sivil bir rejimde büyük aktör olması ve
- Ordunun siyasi olarak tarafsız olması

Askeri muhalefetin yoğunluk ölçeği ise şöyledir:

- Askeri ve/veya paramiliter grupların sistem karşıtı bir yönelime sahip olması,
- Asker ve/veya paramiliter grupların, siyasi sistem normlarını ve yapılarını zorlamayacak şekilde, mevcut lider ve onun politikalarına karşı olması ve
- Askeri ve/veya paramiliter grupların mevcut rejimi ve genel politikalarını desteklemesi.

Bölgesel grup muhalefetinde, ülke içindeki politik yetki merkezi değildir. Bu muhalefet türü, genellikle politik yapılardan ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bölgesel ve etnik alt grupları yansıtan politik baskıları dikkate almaktadır. Bölgesel muhalefetin gücü, büyük ölçüde ulusal ve bölgesel hükümetler ile iktidardaki partiler arasındaki ilişkileri düzenleyen yapılardan kaynaklanmaktadır. Bölgesel düzeyde örgütlenmiş gruplar, aynı zamanda ulusun bölgesel alt birimleri üzerindeki kontrolleri sayesinde etkili

²⁰⁴ Hagan, *Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective*, s.85-86.

²⁰⁵ Hagan, *Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective*, s.85-86.

²⁰⁶ Hagan, *Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective*, s.138.

olabilmektedir. Mevcut durumu ulusal partilerin nasıl algıladığı konusu ayrı bir önem arz etmektedir. Eğer bölgesel hükümetler muhalefeti kontrol etmeleri gereken bir tehdit olarak algılasa, kendilerini baskı altında hissedebileceklerdir. Bölgesel hükümetlerin ülkeyi tümüyle idare etme hissi içerisinde olması, mevcut ülke açısından sorun teşkil edebilmektedir. Üniter yapıya sahip politik sistemlerde, bölgesel muhalefetin etkisi zayıf kalmaktadır. Buna karşılık yarı-federal sistemlerde bölgesel muhalefetin etkisinin daha fazla olduğu gözlemlenmiştir. Çünkü bu tip yapılanmalarda bölgesel ve etnik çıkarların temsili açık bir şekilde ifade edilmektedir. Bölgesel muhalefetin en güçlü olduğu yer, konfederasyondur. Bölgesel aktörlerin ulusal politika ve politik süreçler üzerinde hâkimiyetinin olması en belirgin özelliğidir. Bu aktörler, sadece bölgesel özerkliğe sahip değildir, aynı zamanda ulusal rejimdeki diğer grupların faaliyetleri üzerinde anayasal veya veto etme yetkileri vardır. Bölgesel muhalefet, yerel konuların dışına taşıdığı ve rejimin genel politikalarını aştığında, ulusal liderliğin oluşumunun ve ulusal-bölgesel yapılar arasındaki ilişkinin ötesine geçtiğinde önemli hale gelmektedir.²⁰⁷

Bölgesel düzeydeki muhalefette, bölgedeki siyasi yapı üzerinde kontrolü arttırmaya yönelik çabaların olup olmaması ve bölgesel aktörlerin rejim ya da diğer ulusal kurumlarda temsil edilip edilmemesi öne çıkan bir diğer olgudur. Bu olguların olumsuz bir görünüm arz etmesi halinde, bölgesel aktörlerin bulunmadığı görüşü ağırlık kazanmaktadır. Her iki duruma da olumlu cevap verilmesinde ise, dengenin kapsamı önemli olmakta ve karşımıza federal veya konfederal bir sistem çıkmaktadır. Federal sistemlerin ulusal ve bölgesel hükümetler arasında otorite üzerinden bir ayrıma veya paylaşımına sahip olduğu söylenebilir. Bölgesel temelli muhalefet için ölçü, güç ve yoğunluk boyutlarına ilişkin birleşimlere bağlıdır. Buna göre:²⁰⁸

- Konfederal,
- Federal,
- Yarı federal ve
- Birimsel sistem düzenlemeleridir.

²⁰⁷ Hagan, *Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective*, s.86-88.

²⁰⁸ Hagan, *Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective*, s.141-142

Yoğunluk ölçüsü için ölçek dört unsurdan oluşmaktadır. Bunlar:²⁰⁹

- Bölgesel aktör, sistematik olmayan bir yöne sahiptir.
- Bölgesel aktör, temel siyasal sistemin normlarını ve yapılarını zorlamadan ulusal-bölgesel düzenlemeleri aramaktadır.
- Bölgesel muhalefet grupları, mevcut rejimi ve politika programına karşı olmakla birlikte temel ulusal-bölgesel düzenlemeleri sorgulamamaktadır ve
- Bölgesel liderlerin hepsi rejimi desteklemektedir.

Muhalefetin örgütsel gücü ve itirazlarının şiddeti önemli birer olgudur. Muhalefetin gücü, rejimin örgütsel yetenekleri ile ilişkilidir. Dış politika hakkında karar alanlar, rejimin uzun vadeli gücünü tehdit etmeye yetecek derecede güçlü muhalefet gruplarına karşı daha dikkatli davranırlar. Parlamentodaki sandalye sayısı ve cebri güç gibi etmenler önemli olmakla birlikte, bir muhalefet grubunun gücü, aynı zamanda iç uyumu ile orantılıdır. Eğer bir muhalefet grubunda iç bölünme varsa veya farklı gruplara bölünmüş ise, üyelerinin birlikte çalışma konusunda daha az istekli veya daha az yetenekli olacağı varsayılmaktadır. Bunun tam tersi durumda ise, rejimi sorgulamada muhalefetin etkisinin daha belirgin olduğu ileri sürülmektedir.²¹⁰

Hagan'ın çalışmasında da görülebileceği üzere, ülkelerin rejimlerinin çoğu muhalefet düzeyleri açısından farklılık göstermektedir. Kullanılan ölçümler neticesinde çeşitli otoriter rejimlerin yüksek ve orta dereceli muhalefet sıralamasına sahip olduğu görülmektedir. Buna karşılık, demokratik rejimlerde ise, oldukça büyük bir kısmı, düşük muhalefet sıralamalarında yer almaktadır.²¹¹

1.2.5.3. Muhalefetin Dış Politika Üzerindeki Etkilerini Belirleyen Politik Faktörler

Muhalefetin dış politika üzerindeki etkilerini belirleyen iki önemli politik faktör vardır. Bu faktörleri, Hagan, çalışmasında şu şekilde belirlemiştir:²¹²

1. Politik sistem yapısı ve
2. Rejimin zaafiyeti.

²⁰⁹ Hagan, *Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective*, s.143.

²¹⁰ Hagan, *Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective*, s. 86-87.

²¹¹ Hagan, *Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective*, s.155-159.

²¹² Hagan, *Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective*, s.89.

Sorumluluk ve kurumsallaşma, politik sistem yapısını belirleyen iki temel boyuttur. Sorumluluktan kastedilen, bireyin politik sürece dâhil olması ve itiraz edebilme yeteneğidir. Burada itiraz, resmi görevlilere ve politikalarına karşı olmakla birlikte, demokratikleşme ölçüsü ile de ilgilidir.²¹³

Kurumsallaşma ise, rejim içerisindeki politik süreçlerin kabul edilmesiyle ilişkilidir. Bu noktada iyi kurumsallaşmış bir yapıya sahip politik sistemlerde geniş çapta kabul edilmiş yapı ve normlar bulunmaktadır.²¹⁴ Bu açıdan karar alıcıların alanları bellidir ve oyunun kurallarını ihlal etme gibi bir durumları bulunmamaktadır. Daha az kurumsallaşmış politik sistemlerde ise liderler muhalif grupları kolayca bastırabilir ve/veya hedeflerini elde etmek ve güç kazanmak için anayasal normları ihlal edebilir.

Hagan'a göre İskandinavya ülkeleri gibi oldukça kurumsallaşmış sistemlerin ve muhtelif dengesiz Üçüncü Dünya devletleri gibi kurumsallaşmamış yapıların ortak bir noktası bulunmaktadır. Bu nokta, politik liderlerin dış politikayı ciddi iç politik baskılardan izole edilmesine olanak verilmesi durumudur. Daha açık bir ifadeyle kurumsallaşmış politik düzenlemeler, liderlerin ve muhalefetin uzlaşmasına ve dolayısıyla dış politikalarını politik bozulmalardan izole etmelerine olanak sağlamaktadır. Kurumsallaşmamış politikalarda ise, liderler aynı zamanda dış politikayı iç politikadan izole edebilmektedir. Burada politik normların ihlali söz konusudur.²¹⁵

Rejimin zaafiyeti açısından değerlendirdiğimizde, liderlerin muhalefet kanadından beklentileri karşımıza çıkmaktadır. Burada muhalefetin çalışmaları önemlidir. Bu çalışmalar neticesinde, liderin iktidardan uzaklaştırılıp uzaklaştırılmayacağı durumu, liderde beklentiye yol açmaktadır. Genellikle politik sistemin ve rejimin geçmişteki rekabet gücü ile mevcut rejim içindeki politik belirsizlik derecesi, güçlü ve şiddetli bir muhalefet karşısında rejimin olası bir çöküşünü göstermektedir. Geçmiş dönemlerde rejim içerisindeki kontrolün ne yönde olduğu konusu burada öne çıkmaktadır. Diğer bir deyişle daha önce rejimi tek bir partinin kontrol edip etmediği konusu önem arz etmektedir. Çünkü bu durumda politik sisteme tek parti hükmetmektedir. Uzunca bir süre iktidarı elinde bulunduracak düzeyde hâkim bir konuma gelip gelmemesi ve önemli

²¹³ Robert Dahl, **Regimes and Opposition**, New Haven, CT:Yale University Press, 1973 Aktaran: Hagan, **Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective**, s.90.

²¹⁴ Samuel P. Huntington, **Political Order in Changing Societies**, New Haven, CT: Yale University Press, 1966 Aktaran: Hagan, **Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective**, s.90.

²¹⁵ Hagan, **Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective**, s.90-91.

bir muhalefet ile karşılaşp karşılaşmaması, bir diğer önemli hususlardır. Buna mukabil Meksika'daki PRI²¹⁶, Japonya'daki LDP²¹⁷ ve İsviçre'deki Federal Konsey gibi tek bir partinin veya koalisyonun uzun yıllar hâkim olduğu ve tek partinin iktidarda bulunduğu demokratik yönetimlerde mevcuttur. Türkiye, Nijerya ve muhtelif Latin Amerika ülkelerinin politikaları gibi ordu ve sivil liderler arasında süreli olarak değiş tokuş yapılan politik sistemler de mevcuttur. Hagan'ın çalışmasında da belirttiği üzere, sistemin yapısı ne olursa olsun, rejimler politik rekabet geçmişlerine sahip olabilir veya olmayabilirler.²¹⁸

Sonuç olarak rejim zaafiyeti, politik sistemin geçmişteki rekabeti ile rejimin içindeki düzenlemelerin iç dengesinin bir bileşimidir. Aşırı koşullarda her iki durumun da mevcut olduğu hallerde, liderler iktidarı ellerinde bulundurmak için yoğun çaba harcarlar ve dış politika kararları büyük ölçüde iç politik ihtiyaçların bir fonksiyonu haline gelir. Bir diğer husus, liderlerinin bazı iç tehditler ile karşılaştıkları ve uzun yıllar iktidarı elinde bulundurdukları durumlarda zayıf göründükleri rejimlerdir.

1.2.5.4. Muhalefet ile Dış Politika Arasındaki İlişkilerin Analizi

Muhalefetin bağımlı değişkenini dış politika davranışı oluşturmaktadır. Bu noktada Hagan, çalışmasında, dış politika davranışında temel boyutlar üzerindeki politik etkileri dikkate almıştır. Bunlar:²¹⁹

- Taahhüt,
- Bağımsız davranış,

²¹⁶ Kurumsal Devrim Partisi (PRI): 1929'da kurulan PRI, Meksika'da 1929-2000 yılları arasında kesintisiz iktidarda kalan, eski rejimle özdeşleşen ve 2012'de tekrar iktidara gelen PRI'nin kısmen Tayvan ile benzerlik göstermekle birlikte 1930'lardan itibaren "devletin partisi" olarak anılmıştır. PRI, "parti devleti"ni kurumsallaştırarak siyaset biliminde "baskın parti rejimi" kategorisinin ortaya çıkışına adeta ilham kaynağı olmuştur. Işık Özel, "Krizle Krizlerle Hazırlanmak: Meksika Ekonomisinde Süreklilik ve Dönüşüm", **Ülke Deneyimleri Işığında Küresel Kriz ve Yeni Dünya Düzeni**, Fikret Şenses ve diğerleri (drl.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2013 Aktaran: Işık Özel, Ekonomik Küreselleşme Sürecinde Türkiye-Meksika İlişkileri, **SETA Analiz**, Sayı 116, (Şubat 2015), s.12.

²¹⁷ Liberal Demokrat Parti (LDP): 1955'de kurulan LDP, Japon partiler sistemini belirleyen iki partiden birisidir. LDP'nin dışındaki diğer partide Sosyal Demokratik Parti'dir(SDP). LDP, 38 yıl boyunca kesintisiz bir biçimde iktidarda kalmıştır. 2001 yılında yapılan seçimlerde LDP, tüm skandal ve krizlere rağmen, kendini yenileyip Japon seçmenin güvenini yeniden kazanmayı başarmıştır. LDP'nin bu başarısı, araştırmacılar arasında Japonya'nın "Tek Parti Demokrasisi" şeklinde tanımlanmasına yol açmıştır. Michio Muramatsu - Ellis S. Krauss, "The Dominant Party and Social Coalitions", T.J. Pempel (Ed.), **Uncommon Democracies: The One-Party Dominant Regimes**, Ithaca NY: Cornell University Press, 1990, s. 282-305 Aktaran: Hakkı Büyükbaş, JaponSiyasal Sisteminin Gelişimi Üzerine Bir İnceleme (1868-2003), **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 28, (Nisan 2013), s.57-58.

²¹⁸ Hagan, **Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective**, s.91-92.

²¹⁹ Hagan, **Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective**, s.93-94

- Etkileme yönü ve
- Etkileme şiddeti.

Taahhüt boyutunda, liderlerin, kendi ülkelerini uluslararası sistem içerisinde belirli bir faaliyete doğru yönlendirme durumu yer almaktadır. Dış politika hedeflerine ve stratejilerine yönelik olarak kaynakların tahsisinde ve politik aktörlerde beklentilerin oluşturulması açısından taahhüt etkili olmaktadır.²²⁰ Kaynakların taahhüdü, rejim içinde pazarlık ve uzlaşma yolunun açılması anlamına gelebileceği gibi, politik meşruiyeti de açığa çıkarabilir.²²¹

Davranışın ve/veya eylemin bağımsızlığı, dış politika davranışlarında hükümetin sürdürmeye çalıştığı özerkliği ile ilgili bir durumdur. İnisiyatif-reaktif boyuttan baktığımızda, eylemi kendisinin başlatıp başlatmadığı ya da bir diğer hükümetin eylemine yanıt verip vermediği konusu önem arz etmektedir. Tek taraflı- çok taraflı boyuttan değerlendirdiğimizde ise, hükümetin kendi başına hareket edip etmediği ve eylemlerini başka hükümetlerle ortaklaşa yapıp yapmadığı konusu diğer önemli noktadır. Hagan'a göre dış politikada ifade edilen bağımsızlık teması, destek sağlamak ve muhalifleri izole etmek için temel yöntemdir.²²²

Etkileme yönü açısından ise, düşüncelerde bir farklılaşma yaşanmaktadır. Buna göre, eylemden etkilenen tarafta pozitif, negatif ve nötr olmak üzere farklılaşma yaşanmaktadır. Bu sayede işbirliği ve çatışma kavramları ortaya çıkmaktadır. *Etkinin şiddetinde* ister pozitif ister negatif olsun, güç öne çıkan bir durumdur. Şiddetin yönü güçlüden, zayıfa veya tarafsıza doğru değişmektedir.²²³

Muhalefetin dış politika ile bağlantısını inceleyen Hagan, taahhüt, eylem bağımsızlığı, etki yönü ve etki şiddeti boyutları üzerinden ölçeklendirmeler yaparak, bir durum analizi ortaya koymaktadır. Bu açıdan öne çıkan olgulardan bir tanesi, muhalefetin, dış politika üzerindeki etkisinin gücüdür. Belirtilen etki gücünün bu dört boyut arasında eşit dağılıp dağılmadığı ve bu boyutların birleşik etkilerinin dereceleri de önemli

²²⁰ Patric Callahan, "Commitment", Patrick Callahan ve diğerleri (Ed.), **Describing Foreign Policy Behavior**, Beverly Hills, CA: Sage Publications, 1982 Aktaran: Hagan, **Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective**, s. 94.

²²¹ Hagan, **Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective**, s.94.

²²² Hagan, **Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective**, s.95-96.

²²³ Hagan, **Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective**, s.96.

olmaktadır. İç muhalefet, bağımsız davranış ve etki yönü ile bağlantılıyken, dış politika taahhütü en az etkilenendir. Diğer bir ifadeyle bağımsızlık ve etki yoğunluğu, iç muhalefet ile bağlantılı olarak saptanmıştır. Son olarak, bu bulgular, dış politikayı etkilemek için muhalefetin etkisinin nasıl olduğuna dair temel bir bakış açısı sağlamaktadır.²²⁴

Dış politikanın çoklu boyutlarına karşı siyasi muhalefetin göreceli etkilerinin neler olduğu konusu da önem arz etmektedir. Bu açıdan, daha önce izah etmiş olduğumuz, muhalefetin farklı türleri üzerinde, bu boyutların ayrı bir şekilde etkileri bulunmaktadır. Buradaki amaç, dört farklı dış politika boyutlarına karşılık, farklı muhalefet türlerinin nispi etkileri hakkında bir genelleme yapmaktır. Kısacası muhalefetin hangi türlerinin en güçlü etkilere; hangi türlerinin ise en zayıf etkilere sahip olduğu konusu saptanmaya çalışılmaktadır. Yapılan araştırmalarda tüm muhalefet türlerinde, bu boyutların aynı derecede önemli olmadığı anlaşılmaktadır. Muhalefet türlerinden olan rejimin parçalanması durumu, en zayıf ve en az yaygın dış politika etkilerine sahip olarak görülmektedir. Buna karşılık siyasi partilerin ve askeri muhalefetin dış politika üzerinde nispeten güçlü ve yaygın etkilerinin bulunduğu konusu, Hagan'ın analizinde belirtilmektedir. Bununla birlikte parti içi muhalefetin oldukça büyük ve çok sayıda etkisi bulunmaktadır. Bunlar, dış politika boyutu olan taahhüt etrafında toplanmakta ve önemli ölçüde rejim açığının ve parçalanmasının bağlamsal etkisi ile güçlendirilmektedir. Parti içi muhalefetin, öncelikle taahhüt ile bağlantılı olmasına rağmen, bağımsız davranış, etki yönü ve yoğunluğuyla da ilgilidir. Bu etkilerin dinamikleri ve meydana geldikleri koşullar, siyasi parti muhalefeti ve rejimin parçalanması ile paralellik göstermektedir. Bölgesel muhalefet açısından baktığımızda, herhangi bir dış politika davranışına etkileri olmayan tek muhalefet türüdür.²²⁵

²²⁴ Hagan, **Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective**, s.191-194.

²²⁵ Hagan, **Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective**, s.117-159.

Tablo 7
Muhalefet Türlerinin, Dış Politikaya Etki Düzeyi ve Muhalefet Boyutları

Muhalefet Türleri	Dış Politika Etki Düzeyi	Muhalefet Boyutları			
		Taahhüt	Bağımsız davranış	Etkileme yönü	Etkileme şiddeti
Parti-içi muhalefet	Çok güçlü	Güçlü	Orta	Orta	Orta
Parti-dışı muhalefet	Orta güçlü	Orta	Güçlü	Güçlü	Güçlü
Askeri muhalefet	Orta güçlü	Orta	Güçlü	Güçlü	Güçlü
Bölgesel muhalefet	Bulunmamakta	Zayıf	Zayıf	Zayıf	Zayıf
Rejimin parçalanması	Çok zayıf	Sınırlı	Sınırlı	Sınırlı	Sınırlı

Tablo 7, Hagan'ın çalışmasında belirttiği muhalefet türlerinin dış politikaya etki düzeyi ve muhalefet boyutlarını göstermesi açısından değerlendirilebilir. Sonuçta Hagan'a göre beş tür muhalefetin etkisi, büyüklük açısından değişiklik göstermektedir. Siyasi partilerin ve askeri muhalefetin etkileri, özellikle bağımsız davranış, etki yönü ve etki yoğunluğu için en güçlü ve en yaygın olanıdır. Parti içi muhalefetin benzer orta-güçlü etkileri vardır, fakat onlar ağırlıklı olarak taahhüt ile ilişkilidir. Bölgesel muhalefetin yaygın etkileri mevcuttur, fakat daha zayıftır ve diğer üçü gibi açık bir kalıp olarak yer almazlar. Rejimin parçalanması, daha sınırlı bir etkiye sahiptir ve bu projede verilmiş olan teorik merkezi yapıyı hemen hemen hiç etkilememektedir.²²⁶

Bağlamsal etkilerin muhalefet ve dış politika arasındaki bağlantıda önemli bir etkiye sahip olduğu bir gerçektir. Koşullandırma etkileri üzerine olan kurumsallaşma, hesap verilebilirlik, güvenlik açığı ve parçalanma dinamikleri ile ilgili olarak muhalefet türleri ve boyutları açısından değerlendirme yapmak, bir diğer husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Hagan açısından kurumsallaşma, güvenlik açığı ve parçalanma ile ilgili olarak dış politikada daha az ve genellikle zayıf muhalefetin etkilerini ortaya çıkarmaktadır. Açık rejimler arasında muhalefetin çeşitli türleri ve dış politika

²²⁶ Hagan, *Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective*, s.194-197.

arasındaki bağlantıların²²⁷ tümü nispeten zayıftır. Hagan'a göre liderler, genelde düşük kurumsallaşmanın olduğu durumlarda muhalefet ile anlaşmaya ulaşmak için köklü siyasi normlara ve prosedürlere bağlı olduğundan, yüksek kurumsallaşmanın olduğu durumlarda muhalefetin önünde kısıtlamalar azalmaktadır. Diğer taraftan son derece savunmasız rejimlerde iç muhalefet en duyarlı konumdadır. Ayrıca taahhüt ile parti içi muhalefet ilişkisi tutarlı rejimler için en güçlü olan bağlantı olarak görülmektedir.²²⁸

1.2.6. Değerlendirmeler

Hagan'a göre, ulusların politik muhalefet gruplarını ölçmede bir veri kümesi oluşturmak mümkündür. Siyasi rejimi, analiz birimi olarak kabul eden Hagan, çalışmasında sadece rejim içerisindeki siyasete odaklanmayarak, liderlik yapıları içindeki seçme noktasına da dikkat çekmektedir. Bu açıdan politik muhalefetin de bağlantısını kurabilen kavramsal yöntemi sağlamaktadır. Ancak eksiksiz ve belirli muhalefet tipleri ile politik olguların açık bir şekilde ihmal edildiğini vurgulayan Hagan, bu konuda büyük-ölçekli veri toplamanın mümkün olduğunu önermektedir.²²⁹

Diğer taraftan analiz, birden çok türde yerli muhalefetin ve rejimin kendisinin dış politika davranışlarının, çoklu boyutlarıyla ilgili olduğunu göstermiştir. Tüm muhalefet türleri ile boyutları arasında bir ilişki olduğunu saptayan Hagan, rejimin dışındaki üç türde muhalefetin etkilerinin en belirgin olduğunu önemle vurgulamaktadır. Bu çerçevede parti içi muhalefet, politik parti muhalefeti ve askeri muhalefet, tüm örnek olaylarda mevcuttur. Ne var ki rejim içerisindeki politik saflaşmaların etkileri hakkında kesin yargılara varılamamaktadır. Rejim parçalanmasının genel olarak dış politika ile bağlantılı olmadığı ve farklı koşullar altında sadece sınırlı şekillerde ortaya çıktığı sonucu, çalışmanın en beklenmedik bulgusunu oluşturmaktadır.²³⁰

Hagan'ın çalışması, karar alıcıların, gücü ellerinde tutmalarına meydan okuyan ve daha geniş politik arenada yer alan muhalefete ne şekilde tepki verdikleri konusunda genel kalıpları göstermektedir. Muhalefet ile dış politika arasındaki alternatif teorik ilişkilerin önemi yadsınamaz bir gerçektir. Bununla birlikte liderlerin muhalefete belirgin şekilde farklı tepkiler verdikleri ve bunun dış politika üzerinde aynı oranda farklılaşan etkileri

²²⁷ İki veya daha fazla bileşen arasındaki ilişkiyi tanımlamaktadır.

²²⁸ Hagan, *Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective*, s.197-201.

²²⁹ Hagan, *Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective*, s.209.

²³⁰ Hagan, *Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective*, s.210.

olduğu görüşü de ayrıca önemlidir. Askeri muhalefetin ve daha düşük bir seviyede bölgesel muhalefetin, bağımsızlık, etki ve yoğunluk seviyeleri açısından arttığı gözlemlenirken, dış politikada da daha az seviyede taahhüt ile bağdaştığı görülmüştür.

Askeri ve bölgesel muhalefet içeren ortamlarda, politik meşruiyet dinamikleri baskın çıkarken, rejimin parçalanması, parti içi muhalefet ve politik parti muhalefetinin önemli olduğu durumlar, pazarlık/zıtlaşmadan kaçınma unsurunu karakterize etmektedir.

Hagan'a göre rejimlerin yönelimleri, dış tehditlerin ve problemlerin belirlenmesinde ve bunların nispi şekilde sıralanmasında, tehditlerin doğasının veya ciddiyetinin ve bunlara karşı koymak için uygun stratejilerin tespit edilmesinde etkin rol oynamaktadır. Ancak iç politika perspektifinden bakıldığında, liderlerin dış tehditlerin ciddiyeti ve bunlara karşılık vermek için uygun stratejilerin tespiti hakkındaki inançları üzerine odaklanmak muhtemelen daha önemlidir. Bunun nedeni de şu şekilde ifade edilebilir: Politik sistem içerisinde çatışan aktörler, dış tehditlerin ve problemlerin belirlenmesinde mutabık kalsalar da, sıklıkla bunlara ne şekilde tepki verileceği konusunda uzlaşma sağlanamamaktadır. Diğer taraftan ulusal düzeyde analiz yapabilmek amacıyla rejimleri sınıflandırmak için dört temel lider yönelimini ayırt etmek mümkündür. Bunlar:²³¹

- İlmli veya uysal rejimler,
- Pragmatik rejimler,
- Militan rejimler ve
- Radikal rejimler.

İlmli rejimlerdeki liderler, uluslararası düzeydeki gelişmeleri büyük oranda ılımlı yönde algılamakta ve ülkesinin güvenliğini, ekonomik refahını veya uluslararası sistemdeki statüsünü tehdit edebilecek nitelikte büyük bir faktör görmemektedir. Bu tip liderler, dış politika davranışlarında ölçülü ve esnek olma eğilimindedirler. Bu yönüyle değişen uluslararası sorunlara karşı uyum sağlamakla kalmaz, bunların çözümü için diğer devletlerle işbirliği içerisinde bulunurlar. Bunlara ilaveten uzlaşmazlıkların çözümünde rol aldıkları vakit, daha geniş açıdan bir dizi problemlere vurgu yaparlar.

²³¹ Hagan, **Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective**, s.215-217.

Carter'ın Başkan olduğu dönemdeki ABD veya Gorbaçov'un Genel Sekreter olarak görev yaptığı dönemdeki Sovyetler Birliği, bu tür rejime örnek gösterilebilir.²³²

Pragmatik rejimlerin liderleri ise, uluslararası sistemi, doğası gereği tehditkâr ve tehlikeli görmektedirler. Bu türden liderler, karşı tarafı sınırlı hedeflere ve kısıtlı yeteneklere sahip olarak algıladıkları için nispeten ölçülü olarak kabul edilmektedirler. Buna ek olarak, bu tip durumlarda liderler ülkesinin varlığına ve bekasına yönelik olarak ciddi bir tehdit algısına sahip değildirler. Pazarlık, uzlaşma ve zaman zaman sınırlı işbirliği yöntemini benimsemeleri nedeniyle diplomasiye açıktırlar.²³³ Çatışma olgusu literatürlerinden tamamen çıkmamakla birlikte, dış tehditlere yönelik olarak bir parça esneklik katsayısına sahiptirler. Nixon/ Kissinger yönetimindeki ABD, Brejnev yönetimindeki Sovyetler Birliği ve Deng yönetimindeki Çin, bu duruma örnek teşkil etmektedir.²³⁴

Militan rejimlerde ise sıfır-toplamlı bir algı söz konusudur. Burada liderler uluslararası sistemi doğası gereği tehditkar algılamaktadır. Liderler, politik, ekonomik ve sosyal sistemlerin kendilerini doğal olarak saldırgan dış politikalara doğru ittiğini düşünmekte ve ülkesinin varlığına ve bekasına yönelik olarak ciddi tehdit algısına sahip olmaktadır. Bu tür rejimlerde tehdidi kontrol altında tutmak ve kişinin kendi caydırıcılığının kredibilitesini muhafaza etmek için çatışma sürekli olmaktadır. Stalin yönetimindeki Sovyetler Birliği, Adenauer yönetimindeki Batı Almanya ve Truman'ın son dönemlerindeki ABD, bu türden rejimlere örnek gösterilebilir.²³⁵

Radikal rejimler, inanç olarak en aşırı nitelikte olanıdır. Bu açıdan karşı tarafın yayılmacı bir ideoloji içerisinde olduğunu düşünmektedirler. Bu türden rejimlerde pazarlık ve itidal anlamsızdır. Burada önemli olan olgu, üstün askeri güç ve yüksek derecede aktif dış politikadır. Radikal liderlerin, mevcut uluslararası statükonun meşruiyetini reddetme ihtimalleri bulunmaktadır. Bu türden rejimlerde liderler, gerekirse kendi dış politikalarının ahlaki mecburiyetlerini yürütmek için uluslararası normları ve iç kısıtlamaları ihlal edebilecek nitelikte olabilmektedir. Küba eski lideri

²³² Hagan, **Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective**, s.215.

²³³ Daniel Yergin, **Shattered Peace: The Origins of the Cold War and the National Security State**, Boston: Houghton Mifflin, 1977 Aktaran: Hagan, **Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective**, s.215.

²³⁴ Hagan, **Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective**, s.216.

²³⁵ Hagan, **Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective**, s.216-217.

Castro, Çin'in eski lideri Mao, İran'ın eski dini lideri Humeyni ve Irak'ın eski lideri Saddam, bu türden liderler olarak örnek gösterilebilir.²³⁶

Hagan'ın bakış açısıyla nispeten sert rejimlerin çatışma davranışları, muhtemelen gittikçe artan seviyelerde taahhüt, eylem bağımsızlığı, düşmanlık ve yoğunluk ile belirginleşmektedir. Burada önemle vurgulanmak istenen nokta, rejim yönelimi kavramının, iç politik muhalefetin ülke-çapındaki etkilerini değerlendirmekte anlamlı olduğudur. Diğer taraftan sert bir muhalefetle karşılaşan ılımlı bir rejim, daha iddialı bir davranışa doğru kayarken, nispeten ılımlı bir muhalefetle karşılaşan sert bir rejim de daha iddialı bir davranışa girebilir.

Hagan'ın analizinde belirttiği üzere, karar süreçlerini kavramsallaştırmada faydalı bir başlama noktası, "*nihai karar birimi*" kavramıdır. Hagan'a göre belirli bir türde karar biriminin meydana gelmesi, sadece bir rejim tarafından değil, ayrıca meselenin karakteri ve liderlerinin durumu tanımlaması ile de mümkün olmaktadır. Dahası, üç karar biriminin her birinden komple bir karar sonuçları dizisi, kendileri de mevcut durum ve meselenin yönlerine büyük oranda bağımlı olacak şekilde çıkabilir.²³⁷

Hagan açısından tek bir rejim sırasında farklı türlerde karar birimleri meydana gelebilir. Her bir türde karar birimi bünyesinde anlaşma, uzlaşma veya çözümsüzlükte kalma durumu oluşabilir. Her bir karar biriminin açık veya kapalı karakteri, bunun dış muhalefete ne şekilde tepki vereceğini etkileyebilir. Parçalanmış bir rejimde karar birimi her zaman en çok parçalanmış karar birimi olan özerk aktörlerin koalisyonu değildir. Uluslararası veya iç koşullar, politik liderlerin bir meseleyi kritik veya kriz olarak tanımlamalarına neden olabilmektedir. Bu nedenle, rejim içinde yer alan bir aktörler alt kümesine, yani baskın grup olarak kaynakları taahhüt etme yetkisi verilebilir. İsrail'in 1967 Savaşını başlatma kararı, tüm Ulusal Birlik Koalisyonu tarafından değil, bunun yerine baskın grup olarak hareket eden kilit liderlerden oluşan bir alt-küme tarafından verilmiştir. Buradaki vurgu, parçalanmış rejimlerde, karar birimlerinin ille de kıdemli grup/hizip ve parti liderlerinden oluşan koalisyon birimlerini içermediğidir.²³⁸

²³⁶ Hagan, s.216.

²³⁷ Hagan, **Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective**, s.218-219.

²³⁸ Hagan, **Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective**, s.219-220.

Hagan'ın analizinde, politik olarak uyumlu bir rejimde karar alma, otoritenin, özerk aktörleri içeren ortamlara doğru ters bir şekilde evrilmesiyle oldukça parçalanmış olabileceği belirtilmektedir. Burada politik liderler, meseleyi kritik olarak tanımlarlar ve bu nedenle daha alt seviyede kurumlar-arası bürokratik koalisyonlara durumu delege edebilirler. Ancak, daha kritik meselelerde bile eğer kıdemli liderlik aktif değilse veya yetkiyi aşma davranışı kötü tanımlanmışsa, politik parçalanma meydana gelmektedir. ABD ve SSCB arasındaki silahların kontrolü pazarlığında, Reagan yönetiminde ki pasif liderlikten ötürü, karar almanın Dışişleri ve Savunma Bakanlıklarındaki özerk yardımcı sekreterler tarafından yapılması durumu, buna örnek gösterilebilir. Rehine krizi de, bu türden duruma verilebilecek bir diğer örnektir. Şöyle ki, Humeyni hâkimiyetinde ki İran da, karar alma Humeyni bazında olabilirdi, fakat kendi liderlik rolü nedeniyle hükümetin günlük işlerinden uzak durdu ve otoriteyi kötü tanımlanmış bir devrim aktörleri koalisyonuna bıraktı.²³⁹

Karar almada rejimin parçalanması, politik liderliğin başarısını etkileyecek nitelikteyse, bir karara, güçlü bürokratik veya toplumsal aktörleri katma zorunluluğu doğabilir. Mısır'ın hâkim lideri Enver Sedat'ın 1973 Ekim Savaşında otoriteyi Genelkurmay Başkanı ile paylaşmak zorunda kalması, bu türden bir örnektir. Bu gibi gelişen durumlarda, aktörlerin bir devlet organı olması da gerekmemektedir. Toplumsal aktörler de, zaman zaman karar sürecine dâhil edilmektedirler. Bunlar, IMF veya DB gibi uluslararası nitelikteki örgütler olabileceği gibi, bölge-dışı aktörler de olabilirler.²⁴⁰

Diğer taraftan Hagan açısından özerk grupların politik olarak parçalanmış bir koalisyonu anlamlı bir anlaşmaya varabilirken, nispeten uyumlu olan baskın grup, karar sürecinde tıkanma yaşayabilir veya önemli ödünler vermek zorunda kalabilir. Karar biriminin türünün belirleyicilerinde olduğu gibi, karar biriminin işlemesi de, liderlerin durumu tanımlamasına, sorunun karakteristiğine ve rejim organizasyonunun durumuna bağlıdır. Burada vurgulanmak istenen konu, bu koşulların bir vakadan diğerine önemli oranda değişiklik gösteriyor olmasıdır. Sorunun iç politik yansımaları, karar alıcıların politik pozisyonları, sorunun algılanması, ülke için kriz teşkil edip etmediği gibi durumlar, bazı koşullar olarak gösterilebilir. Parçalanmış bir rejimde, belirli konularda liderliğin

²³⁹ Hagan, *Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective*, s.220.

²⁴⁰ Hagan, *Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective*, s.220-221.

kutuplaşması durumu da dikkate değer bir diğer olgudur. Kutuplaşmanın yaşanmadığı durumlarda, anlamlı ödünlerin ortaya çıkması muhtemeldir.²⁴¹

Tüm bu gelişmeler, karar alma için yerleşik kuralların mevcudiyeti ile oluşmaktadır. Hagan'ın da belirttiği üzere, karar almada, güçlü oydaşma normları, koalisyon hükümetlerinin nispeten uyumlu bir şekilde hareket etmelerine olanak verirken, kuralların hiçe sayıldığı ortamlarda bu durum zorlaşmaktadır. Nispeten uyumlu baskın grupta, bir sorunun veya durumun politik yansımaları da değişiklik arz edebilir. Her ne kadar grup içinde ödünler olsa da, grup üyelerinin temel politik meseleler konusunda farklı ve çelişen görüşleri savunmaları söz konusu olabilir. Ayrıca grup üyeleri ödün vermeye istekli değilse, anlaşma ihtimali kalmayabilir. Her iki durumda, oybirliği isteyen bir karar kuralının olup olmaması veya herhangi bir güçlü lider veya politik savunucunun bulunmaması durumunda, karar süreci bir sorun haline gelebilmektedir. Grubun üyelerinin dış kurumlara ve organizasyonlara bağlılık borçları varsa, anlaşmazlıkları kontrol altında tutmak için normlar önemli ölçüde zayıflar ve tartışmaların yoğunlaşma ihtimali doğar. Çekoslovakya'ya askeri müdahale konusunda Sovyet Politbüro içindeki uzayan çözümsüzlük hali, bu duruma örnek verilebilir.²⁴²

Karar birimi kavramı, liderlerin iç muhalefete tepki verip vermediklerine odaklanırken, bu tepkiyi ne şekilde verdiğiyle de ilgilenmektedir. Bu açıdan, politik baskıların karar alıcıların hareket etme olasılığını artıracak mı, azaltacak mı yoksa izole mi edeceğini açıklamaya çalışmaktadır. Burada üzerinde durulan nokta, her bir karar birimi için “kilit kontrol değişkeni”nin göz önüne alınmasıdır. Bununla birlikte bazı koşullar altında karar biriminin dış etkilere açık olacağı, bazı koşullarda da kendi iç dinamikleri ile yönleneceğini önermektedir. Böylelikle, Hagan'a göre açık karar birimleri, muhalefet aktörlerinin çıkarlarına ve pozisyonlarına tepki vermekte; kapalı karar birimlerinde ise muhalefetin baskıları, sadece o muhalefetin liderlik imajı açısından önem arz etmemektedir. Hagan'ın analizinde açık karar birimlerinde:²⁴³

- Pragmatik hâkim liderlerdir.
- Güçlü iç sadakati olmayan baskın gruplardır.

²⁴¹ Hagan, *Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective*, s.221.

²⁴² Hagan, *Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective*, s.222.

²⁴³ Hagan, *Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective*, s.222.

- Tam yerleşik karar kuralları olan özerk aktörler koalisyonlarıdır.

Baskın grup ve koalisyon birimlerinde, dış baskıların karar alıcılar tarafından hesaba katılacağı yönünde bir tavır sergilenmektedir. Bununla birlikte baskın grupların münferit üyelerinin her birisi, kendi bürokratik veya politik grubu ile ilişki içerisinde. Bu dış gruplar, tek bir otoriter grubun kararlarını bloke edemeseler de, bunların karar birimlerindeki temsilcileri, grubun karar sürecinde belirli çıkarlarını ifade etmektedirler. Koalisyon karar birimi açısından baktığımızda ise, kurallar, sadece karar birimindeki aktörlerin ve süreçlerin meşruiyeti üzerine iç çatışmaları azaltmakla kalmaz, liderlerin davranışlarından mesul tutulmalarına olanak sağlar. Pragmatik baskın liderler, dış politik aktörlere karşı tepki vermektedirler. Bunların karar stili, kendilerini içeride baskılara karşı duyarlı olmaya meyilli yapar ve önemli iç muhalefet ortaya çıktığında pragmatik yaklaşımlarından ötürü muhalefetin baskıları karşısında uzlaşmaya yönlendirir. Karar birimlerinin her birinin dış muhalefete karşı tepki vermesi olasılık dâhilindedir. Bununla birlikte, tepkilerin de, pazarlık/çatışmadan kaçınma dinamiklerini yansıttığı ve daha ölçülü bir dış politika kararı ile sonuçlandığı belirtilmektedir.²⁴⁴

Kapalı karar ünitelerinde durum oldukça farklıdır.²⁴⁵

- Prensipli baskın liderler,
- Güçlü iç sadakati olan baskın gruplar ve
- Tam-yerleşik karar kuralları olmayan özerk aktörler koalisyonu.

Prensip sahibi baskın lider, kendi ortamına daha az duyarlıdır. Baskın liderin kendisine ait inançları ve kişiliği, politik ortamın imajını tanımlamaktadır. Bu tür liderlerin rakiplerle uyuşması olası değildir ve bunun yerine saldırgan bir şekilde onları bastırmayı veya izole etmeyi tercih eder. Baskın grupta, grup-düşüncesi söz konusu olmaktadır. Burada rejim karşısındaki iç tehditlere yönelik olumsuz duygu, grup üyelerinin içinde muhalefet karşıtı düşünce yapısı yaratabilir. Böyle bir muhalefetin mevcut olduğunun algılandığı yerde, grup-düşüncesi yoğunlaşmakta ve bu dinamikler muhalefetle çatışmak için tırmanan bir iç baskıya işaret etmektedir. Koalisyon karar birimlerinde, dış odakların grup içindeki aktörlere kendi menfaatlerini yansıtmaları için

²⁴⁴ Hagan, *Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective*, s.222-223.

²⁴⁵ Hagan, *Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective*, s.223.

baskı yapmaları muhtemel değildir. Dış gruplar, sadece çatışan hiziplerden birisiyle bir bağlantı kurabildiklerinde karar sürecine erişim kazanabilmektedir. Çatışan gruplar, kendi gruplarını ilerletmek için politik meşruiyet temalarına başvururlar ve diğerlerinin toplumsal pozisyonlarını zedelemeye çalışırlar.²⁴⁶

²⁴⁶ Hagan, **Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective**, s.223.

BÖLÜM 2: LİTERATÜR TARAMASI

Teorik yaklaşım kısmında da ifade edildiği gibi, dış politikada karar alma yaklaşımı, “birbirleri ile rekabet halinde olan alternatifler arasından tercih yapma eylemi” şeklinde tanımlanmaktadır. Literatür de yer alan ve neredeyse tüm çalışmalarda bir süreç olarak değerlendirilen karar alma yaklaşımında, karar biriminin nihai hedefi, “ideal açıdan var olan en iyi tercihi belirlemektir”. Karar alma sürecinde problemin tanınması ve tanımlanması, alternatif çözümlerin araştırılması, alternatiflerin belirlenmesi, bunların birlikte değerlendirilmesi, tercihlerin uygulanması ve çıktılarının geri bildirimlerinin incelenmesi gibi aşamalar yer almaktadır.²⁴⁷

Dış politika analizi ve karar alma alanında önemli çalışmalara imza atan Richard C. Snyder'e göre, devletlerin eylemleri, tepkileri ve etkileşimleri, Uluslararası İlişkiler disiplinin odak noktasını oluşturmaktadır. Snyder, karar alma yaklaşımını, algı olgusu üzerinden açıklamaya çalışarak, karar alıcıların dünyayı nasıl algıladıklarıyla ilgilenmektedir. Bu sayede algı çerçevesinden devletlerin davranışlarını açıklamayı tercih etmektedir.²⁴⁸ Snyder ile benzer şekilde Donald A. Sylvan ve James F. Voss da algı olgusuna dikkat çekmektedir. Buna mukabil, Sylvan ve Voss'un yaklaşımı, karar alıcıların düşünce dünyalarının devletlerin birbirleri ile olan etkileşimlerini etkilediğini ifade etmektedir. Algı, çıkar, hedef, inanç ve bilgi sistemi etmenlerinin önemini vurgulayan Sylvan ve Voss, konuya problem temelinde yaklaşmaktadır. Problemin ortaya çıkmasından çıktıların alınmasına kadar geçen süreçte, bireylerin inanç ve bilgilerinin belirleyici rol oynadığı vurgulanmaktadır. Aynı zamanda dış politikada karar alma sisteminin örgütsel, küçük grup ve bireysel aktörler arasında bölündüğünü belirten çalışma, ayrıca sistemin, örgütsel aktörler, istihbarat servisi, dış politika ve askeri bürokrasi gibi çeşitli alt aktörlerden oluştuğunu söylemektedir.²⁴⁹

Juliet Kaarbo, dış politikada karar alma yaklaşımı üzerine yapmış olduğu çalışmasında, parlamenter veya demokratik rejimlere yönelik çalışmaların azlığına vurgu yapmaktadır. Çalışmaya göre, Başkanlık veya otoriter siyasi sistemlerin dış politika

²⁴⁷ Özkeçeci-Taner, s.43-93; Margaret G. Hermann, “How Decision Units Shape Foreign Policy: A Theoretical Framework”, s.54; Ranan D. Kuperman ve Binnur Ozkececi-Taner, “Making Research on Foreign Policy Decision Making More Dynamic”, **International Studies Review**, Cilt 8, Sayı 3 (September 2006), s. 537-554.

²⁴⁸ Snyder ve diğerleri, s. 76-86.

²⁴⁹ Donald A. Sylvan, “On the Representation of Problems: An Information-Processing Approach to Foreign Policy Decision Making”, Donald A. Sylvan ve James F. Voss (Ed.), **Problem Representation in Foreign Policy Decision Making** içinde (8-28), UK: Cambridge University Press, 1998, s.8-28.

karar alma süreçlerine ilişkin edinilen bilgiler, parlamenter rejimler için mutlak surette geçerli değildir. Parlamenter rejimlerde gücün ve kaynakların paylaşılma durumu söz konusudur. Ayrıca politik veya ideolojik parti çizgilerine göre bölünmeler görülmektedir. Yürütme gücü, başbakan ve kabine üzerine yoğunlaşmaktadır. Meşruiyet, parlamentoya aittir ve kabine yasama organının güvenini almak zorundadır. Gücün gösterilmesi ve karar almanın gerçekleştirilmesi kabinenin yetkisi dâhilindedir. Başkanlık sistemi ile karşılaştırıldığında, karar alma otoritesi, yasama ve yargı ile birlikte yürütmenin elindedir. Başkanlık demokrasileri ile otoriter sistemler karşılaştırıldığında, otorite genellikle yürütme içerisinde paylaşılmaktadır. Diğer taraftan karar alıcılar arasındaki görüş ayrılıklarını çözme sürecinin parlamento kabinelerinde farklılık gösterdiğine değinen Kaarbo, politika yapımının ve kabine oluşumunun pazarlık ve müzakere içerdiğini söylemektedir. Bu açıdan, koalisyon kabinesinde, başbakan ve kabine bakanları arasında ve/veya parti hizipleri ile farklı siyasi partiler arasında pazarlık ve müzakere gerçekleşmektedir.²⁵⁰

Bakanlıkların dağılımının önemli bir etken olduğunu ileri süren varsayımlarda, koalisyon ortaklarının Bakanlıkları kontrol/elde etme derecesi veya parti içi çatışmaların çıktılarında hangi bakanlıkların daha belirleyici olduğu önemlidir. Bu açıdan ortakların bakanlıklardaki oranı, genellikle partilerin göreceli büyüklüğüne veya Meclisteki sandalye sayısına bağlıdır.²⁵¹

Otoritenin yeri açısından bakıldığında, kabinede karar alma yetkisinin bulunduğu yer, küçük ortağın etkisi açısından önemlidir. Bu noktada bakanlıkların dağılımının bu küçük ortağın gücünü nasıl etkilediği dikkate değerdir. Üç yapısal değişkenin rol oynadığına dikkat çeken Kaarbo, bu değişkenleri de başbakanın konumu, bakanların özerkliği ve kabinenin etkisi şeklinde sıralamaktadır. Bu değişkenler, başbakan ve kendi kabinesi arasındaki güç dengesi etrafında dönmekte ve bu değişkenleri koalisyon içerisindeki otorite odağı belirlemektedir. Otoritenin odağı ile ilgili olarak, ülkeler arasındaki farklılara ilaveten kabineler, konular ve kararlar açısından da değişiklikler söz

²⁵⁰ Juliet Kaarbo, "Power and Influence in Foreign Policy Decision Making: The Role of Junior Coalition Partners in German and Israeli Foreign Policy", *International Studies Quarterly*, Cilt 40, Sayı 4 (Aralık 1996), s.502-503.

²⁵¹ Kaarbo, s. 509.

konusu olabilmektedir. Bu bakımdan, belirli bir karar için karar alma sürecine kimin katılacağını dikkate almak önemlidir.²⁵²

Liderlik hipotezlerinde, başbakanın kurumsal yetkisinin ülkeler ve kararlar arasında yaygın olarak değişebileceğine dikkat çeken çalışma, liderliğin, kendi tarzına bağlı olarak bir konum işgal eden farklı bireyler arasında değişebileceğinin altını çizmektedir. Bununla birlikte, politika yapımında küçük partinin etki ölçüsü, liderin tarzına bağlıdır. Liderlik tarzları durumlara göre değişiklik gösterebilmekte, lider karar alma aşamasında az veya çok taraflı bir konum sergileyebilmektedir.²⁵³

2.1. Karar Birimlerine Yönelik Genel Görüşler

Karar birimlerine ilişkin olarak literatür taraması yapıldığında çok sayıda bilimsel çalışmaların kaleme alındığı görülmektedir. Bu araştırmalarda, kimi yaklaşımlar, ortak bir düzlemde buluşurken; kimisi de, farklılık göstermektedir. Bu noktadan hareketle çalışmamızın ana çıkış noktasını oluşturan Joe Hagan'ın karar birimleri modeline ilişkin yapılan literatür taramasında çeşitli verilerle karşılaşılmıştır. Buna göre literatüre katkı sağlayacak görüşlerden bir tanesi Richard C. Snyder, H. W. Bruck ve Burton Sapin'in karar alma üzerine yapmış olduğu araştırmadır. Karar alma üzerine yapılan diğer çalışmalar gibi bu çalışmada, karar almayı bir süreç olarak tanımlamaktadır. Bu süreçte odaklanılan nokta ise, karar birimleri ve karar alıcılardır. Bu açıdan tüm karar birimleri, temsilci olma özelliğine sahiptir. Hagan, Hermann, Beasley ve diğer araştırmacılarda olduğu gibi burada da dış politika hedeflerine vurgu yapılmaktadır. Bu hedefler, politik, askeri, ekonomik ve daha birçok alanda sınıflandırılabilir. Burada, karar birimleri örgütsel bir yapı olarak görülmektedir. Sistemin faaliyetleri ve ilişkilerin yapısı, karar birimlerinin örgütsel yapısını oluşturmaktadır. Bu bakış açısıyla görevlerin yerine getirilmesi, problem çözme, iletişim, motivasyon/dürtü, sorumluluk ve gücün tahsisi, sistemin faaliyetlerini ve ilişkilerini oluşturan unsurlardır.²⁵⁴

Çalışmaya göre, karar birimleri içinde yer alan tüm üyeler, her koşulda sorumlu karar alıcılar olmayabilir. Ayrıca, birimlerin tümü kararların tamamında aynı yolu izlemeyebilir. Gücün dağılımında ise birimler arası önem derecesi de eşit değildir.

²⁵² Kaarbo, s.510.

²⁵³ Kaarbo, s. 511.

²⁵⁴ Snyder ve diğerleri, s. 78-85.

Birimlerin ortak katılımının olduğu durumlarda, birbirleri ile mutlak surette ilişkili olmayabilir. Bazen eşit, bazen de farklı derecede ve farklı problemler açısından, kurumların farklı üyelerinin de katılması mümkün olmaktadır.²⁵⁵

Ryan Beasley, Charles F. Hermann, Margaret Hermann ve meslektaşları da karar birimleri kuramına Hagan'ın bakış açısıyla katkı sağlamaktadır. Buna göre Margaret Hermann ve meslektaşlarının geliştirmiş olduğu karar birimi kuramı da, Hagan'da olduğu gibi, karar alıcıların dış politikayı nasıl şekillendirdiği sorunsalı üzerinde durmaktadır. Bu açıdan karar alma sürecinde, yetki üç farklı otorite tarafından paylaşılmaktadır. Baskın lider, tek grup ve koalisyonun oluşturduğu bu otoriteler, yetkili karar birimidir. Burada karar süreci, zamana ve konuya bağlı olarak değişmektedir. Karar alma sürecinde lider, grup veya koalisyonların etkin olmasında, farklı etkenler söz konusudur. Grup veya koalisyon otoritelerinden herhangi birisi tarafından alınacak karar, grup dinamikleri tarafından şekillenir. Liderin etkin olması durumunda ise, alınacak kararda, liderin kişilik özellikleri önem arz etmektedir. Bütün otoritelerde uluslararası ve ulusal düzeydeki faktörlerin etkisi son derece önemlidir.²⁵⁶

Diğer bir çalışma da, Margaret G. Hermann ve Charles F. Hermann da, dış politika kararlarının nasıl ve kimin tarafından oluşturulduğu konusuyla ilgilenmektedir. Bu noktada, dış politika kararlarını kimin belirlediğine ilişkin incelemeler yapmakla birlikte, dış politikada karar birimlerine etki eden unsurların neler olduğu konusuna da yer verilmektedir. Hagan'da olduğu gibi, çeşitli iç ve dış faktörlerin de dış politika davranışına etki ettiğini belirten çalışma, bu etkilerin hükümetlerin siyasi yapıları içerisinde kaynaklandığını ileri sürmektedir.²⁵⁷ Baskın lider açısından edinilen değerlendirmeler de, siyasi ortamdaki bilgilere, liderin nispeten duyarlı olup olmadığı konusu önem arz etmektedir. Bu bakımdan duyarsız baskın lider, kendi kendisine yeten bir liderdir. Duyarlı baskın lider ise, nihai karar birimi olarak dışarıdan etkilenebilir.²⁵⁸

Küçük grubun yetkili karar birimi olduğu durumlarda ise, uzlaşma/konsensüs istenip istenmemesi önemlidir. Uzlaşma hızlı bir şekilde ortaya çıkarsa, grubun sadece iç dinamikleri üzerinde yoğunlaşılır. Tam tersi durumda ise, dış politika kararlarını

²⁵⁵ Snyder ve diğerleri, s. 85-89.

²⁵⁶ Margaret G. Hermann ve diğerleri, s.230.

²⁵⁷ Margaret G. Hermann and Charles F. Hermann, s. 361-363.

²⁵⁸ Margaret G. Hermann and Charles F. Hermann, s. 365-366.

belirlemek amacıyla, süreci etkileyebilecek grup dışındaki diğer güçlerin tespiti önemlidir. Bu durumda grup, dışarıdan etkilenebilir. En aşırı/uç dış politika davranışını gösteren karar birimi, baskın gruptur. Bu durumu sırasıyla baskın lider ve daha sonra özerk aktörler koalisyonu izler.²⁵⁹

Özerk aktörler koalisyonunda sıfır toplamı bir ilişki mevcuttur ve genellikle birbirlerinin gücünü inkâr ederler. Sıfır toplamı olmayan bir ilişkide ise, anlaşma için bir zemin bulunmaktadır. Özerk aktörler koalisyonunda çatışma nadiren görülmektedir.²⁶⁰

Hızlı bir şekilde uzlaşmanın olduğu baskın grup ve duyarlı baskın lider, muadillerine göre çok daha fazla bağlılık davranışı sergiler. Kendi kendine yetebilen baskın grup, devletin diplomatik araçları üzerine daha fazla odaklanır. Özerk aktörler koalisyonu ise, daha ziyade diplomatik olmayan araçlar kullanır.

Tüm hükümetlerin veya iktidar partilerinin dış politika yapımının tepesinde, hükümetin kaynaklarını işleme yeteneğine sahip aktörler bulunur. Burada Hagan'ın üzerinde durduğu güç olgusu öne çıkmaktadır. Bu karar birimi, dış politika sorununun doğasını değiştirirse de, yapısı, hükümetin dış politikasını şekillendirir.

Hagan ile Hermann ve meslektaşlarının yaklaşımlarını destekleyen bir diğer çalışma da, Ryan Beasley'in araştırmasıdır. Buna göre, lider, grup ve koalisyondan oluşan karar birimlerinin rolü, karar sürecinde belirleyici etkiye sahiptir. Bu noktada bir sorunla yeniden karşılaşıldığında, karar alıcılar olup bitenlerle ilgili olarak, “*ne olduğu*”, “*neden olduğu*” ve “*ne yapılması gerektiği*” hakkında görüşlerini bildirmektedir. Böylelikle karar birimi güçlü hale gelmektedir.²⁶¹

Beasley, analizini, örnek olay çalışmasına yer vererek test etmektedir. Burada karar birimlerinin üç tipi de örnek olaylara dahil edilmektedir. Bu olguların yüzde kırkı baskın liderlerin, yüzde otuz yedisi küçük grubun ve yüzde yirmi üçü koalisyon türünün dâhil olduğu karar birimine odaklanır. Devletler, uluslararası sistem içerisindeki demokratikleşme derecelerine, gelişim düzeylerine ve statülerine göre temsil edilir.

²⁵⁹ Margaret G. Hermann and Charles F. Hermann, s. 366-367.

²⁶⁰ Margaret G. Hermann and Charles F. Hermann, s. 367-369.

²⁶¹ Margaret G. Hermann, “How Decision Units Shape Foreign Policy: A Theoretical Framework”, s.48-49.

Ancak, belirlenen sorunların açıklığa kavuşturulması önemli olsa da, soruna dair nihai bir çözüm, bu çalışmada da sağlanamamıştır.²⁶²

Hükümetlerin dış politika eylemleri, karar alma sürecine dahil olan birimin niteliğine göre değişmektedir. Hagan'ın da modelinde belirttiği gibi, Beasley'de dış politika faaliyeti üzerinde çok sayıda yerel ve uluslararası faktörlerin etkisini vurgulamaktadır. Bu etkiler, dış politikayı tanımlayan, uygulayan ve dış politika kararı alan hükümetlerin siyasi yapısıyla yönlendirilmektedir. Çünkü yerel ve uluslararası ortam tarafından yaratılan baskılar ve kısıtlamalar, karar birimleri tarafından algılanmakta ve yorumlanmaktadır.²⁶³

Demokratikleşme seviyesi, gelişme düzeyi ve uluslararası sistem içindeki statülerine göre devletlerin örnek olay olguları değişiklik göstermektedir. Çok sayıda iç ve dış faktör, dış politikayı etkileyebilir. Buna göre, dış politikayı tanımlayan, uygulayan ve karar veren hükümetin siyasi yapısı aracılığıyla bu etkiler yönlendirilmektedir. Bu noktada gözlem yapılması gereklidir. Çünkü karar birimlerinin türleri arasındaki sınırların özellikleri ve ne olduğunu tanımlama önem arz etmektedir.²⁶⁴

Sürecin çıktılarında, karar alma sürecine son noktayı koyanın kim olduğu ve kimin nihai kararı aldığı önemlidir. Uyuşma, tek parti konumunun hakim olduğu durum, karşılıklı uzlaşma, orantısız uzlaşma, tikanıklık/kilitlenme ve parçalanmış sembolik hareket gibi kavramlar, sürecin muhtemel çıktılarını oluşturan unsurlardır.²⁶⁵ Karar birimlerinin bütün üyeleri, başından beri ne yapıldığı hakkında ortak bir anlayışa sahip ise, karara ilişkin az da olsa bilgi sahibi olabilmektedirler. Bu duruma, Türkiye'nin Kıbrıs'a yapmış olduğu müdahale örnek gösterilebilir.²⁶⁶

Karar birimi üyeleri arasında ilk aşamada uzlaşmanın veya herhangi bir anlaşmazlığın olup olmadığı konusu önem arz etmektedir. Bu açıdan karar birimi çerçevesi, bize

²⁶² Beasley ve diğerleri, s. 217-250.

²⁶³ Beasley ve diğerleri, s. 219.

²⁶⁴ Beasley ve diğerleri, s.219.

²⁶⁵ Karar birimi çerçevesini uygularken tercihlerini güven üzerinde yoğunlaştıran araştırmacılar, bu noktada kararlarında yüksek ve düşük güven belirtmektedir. Buna göre, çerçevenin kullanılmasıyla tahmin edilen çıktı ve tarihsel çıktı arasındaki eşleşmede, yüksek güvenilirlik ortalaması yüzde seksen beştir. Diğer taraftan uyumun zayıf olduğu durumda ise güvenilirlik ortalaması yüzde kırk beş civarındadır.

²⁶⁶ Makarios'un devrilmesine yönelik olarak Türkiye'nin yapmış olduğu müdahaleye Yunan hükümetinin tepkisi dikkate değerdir. Beasley'e göre, burada hükümetin meşruyetine karşı olarak bir dış tehdit veya meydan okuma söz konusudur. Rejimin hayatta kalması odak noktayı oluşturmasından ötürü, karar birimi üyeleri kendi aralarındaki anlaşmazlıkları bir tarafa koyma eğilimindedir. Beasley ve diğerleri, s.221.

herhangi bir uzlaşmazlık halinde sorunla nasıl başa çıkmamız gerektiğine ya da sorunu ne şekilde yapılandıracağımıza dair bir yön verir. Genel olarak baktığımızda anlaşmazlıkların büyük çoğunluğu çözülmekte ve bazı türden uzlaşmalara varıldığı görülmektedir. Beasley'in araştırmasında, muhtemel alınacak kararın ne olduğu kadar, kimin pozisyonunu yansıttığı konusu da vurgulanmaktadır.²⁶⁷

Karar Birimleri Kuramının dinamik olduğuna vurgu yapan Beasley, daha fazla sayıda gözleme dayalı (ampirik) ve teorik çalışmalara ihtiyaç duyulduğunu belirtmektedir. Beasley'e göre, bu karar birimlerinin nasıl şekillendiği veya şekillenebildiği ile ilgili farklı yolların ayrıntılı bir biçimde analiz edilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.²⁶⁸

Literatürde karşımıza çıkan bir diğer çalışma, Alex Mintz ve Karl DeRouen Jr.'ın karar alma kuramına yönelik incelemeleridir. Çalışma, devletlerin eylemlerine karar veren bireylerin, grupların ve koalisyonların seçenekleri nasıl şekillendirdiği sorusuna odaklanmaktadır. Bu açıdan dış politika kararlarının nasıl ve neden yapıldığını açıklamaya çalışmakta ve dış politika analizinde neden karar alma yaklaşımının incelenmesi gerektiği sorusunu sorgulamaktadır. Bu yazarlara göre, dış politika kararlarının yapımı, kapsamlı etkilere sahip karmaşık bir süreçtir. Karar çevresi, psikolojik faktörler, uluslararası ve iç faktörler, dış politika kararlarını etkilemektedir. Karar alma yaklaşımını, karar probleminin tanımlanması, alternatiflerin araştırılması, alternatifin seçimi ve alternatifin yürütülmesi şeklinde dört bileşenden oluşturan çalışma, Hermann ve Hagan'ın karar birimlerine dair yaklaşımlarını desteklemektedir. Dış politika kararlarının, baskın lider, grup veya koalisyon tarafından planlandığı görüşü hâkimdir. Bu yaklaşımın ışığında baskın lider, grup ve koalisyon olgularına açıklık getirmeye çalışan mevcut araştırmaya göre, baskın liderin bulunduğu sisteme başkanlık sistemi, tek grubun yer aldığı sisteme Kongreyi ve koalisyonun yer aldığı sisteme de parlamenter demokrasiyi örnek göstermek mümkündür.²⁶⁹

²⁶⁷ 1979 İran rehine krizi üzerinden bir değerlendirme yapan çalışmaya göre, Amerikan politika uygulayıcıları, Ayetullah Humeyni'nin baskın lider olduğu bir rejimle uğraştıklarına inanmaktaydılar. Karar birimleri çerçevesinin uygulanmasıyla birlikte, Amerikan politika uygulayıcılarının koalisyon aktörleri ile uğraştıkları görülmektedir. Burada devrimden sonra İran siyasi yapısının niteliğinin belirlenme süreci de etkilidir. İran hükümetinin sorunla ilgili olarak davranış biçimi parçalanmış sembolik bir hareketi yansıtmaktadır. Beasley ve diğerleri, s.221-222.

²⁶⁸ Beasley ve diğerleri, s.244-245.

²⁶⁹ Alex Mintz ve Karl DeRouen Jr., **Understanding Foreign Policy Decision Making**, USA: Cambridge University Press, USA, 2011, s. 1-21.

2.1.1. Baskın Lider Birimine Yönelik Görüşler

Dış politikada karar alma üzerine yapılan araştırmalarda liderlik analizleri, dış politikayı şekillendiren unsurlar arasında gösterilmekte ve çeşitli lider tipolojileri üzerinde durulmaktadır. Çalışmamızın temel noktasını oluşturan karar birimleri kuramında ise liderlik olgusu, etkinlik derecesi ve yetkili karar birimi pozisyonu ile bağlantılıdır. Bu çerçevede çalışmamızda lider, “baskın lider” olarak alt değerlendirmeye tabi tutulmaktadır.

Diğer taraftan baskın liderin yer aldığı koşullar, Margaret Hermann ve meslektaşları tarafından şu şekilde tasniflenmektedir:²⁷⁰

- Dış politika ve savunma konularına katılmanın yanı sıra, genel ve aktif olarak ilgilidirler.
- Acil dış politika sorunu, rejimin refahı için kritiktir.
- Mevcut durum yüksek düzey diplomasi veya protokol içerir (bir devlet ziyareti, bir zirve toplantısı veya uluslararası müzakereler).
- Dikkate alınan konu, lider açısından özel ilgi alanı olabilir.

Bu dört olgunun da gösterdiği nokta, karar biriminin baskın bir lider olduğu durumda, liderin duyarlılığındaki belirgin farklılıklar karar alma üzerinde bir dizi etki yaratmaktadır.²⁷¹

Baskın lider ile ilgili literatür taramasında çeşitli bulgulara ulaşılmıştır. Bu bulgulara göre, dış politika alanında önemli bir sorunla karşılaşıldığında liderin hayati kararlar alabilecek siyasi bir güce sahip olması da önemli bir etkidir. Baskın liderin yetkili karar birimi olabilmesi için bazı şartlar gerekmektedir. Baskın lider olarak nitelendirilen tek bir bireyin olması, toplumun sahip olduğu kaynakları istediği amaçlar doğrultusunda

²⁷⁰ Hermann ve diğerleri, “Who Leads Matters: The Effects of Powerful Individuals”, s.83-131.

²⁷¹ Angola Kurtuluşu için Popüler Hareket’in (MPLA) 1975 yılında tanınması ile ilgili Nijerya’nın kararı, Nisan 1973’de İsrail’e karşı Mısır kabinesinin almış olduğu savaş kararı, 1965 yılında Johnson yönetimi tarafından alınan Vietnam kararı ve Ağustos 1990’da Irak’ın Kuveyt’i işgali ile ilgili nasıl başa çıkılacağına yönelik Bush yönetiminin almış olduğu kararlar olarak dört vaka üzerinde inceleme yapılarak baskın lider karakterize edilmeye çalışılmıştır. Muhammed Murtala gibi mücadeleci liderlerden Bush gibi oportünist liderlere, ve yayılmacı liderlerden bağdaştırıcı liderlere hareket ettikçe kararlar daha az tanımlayıcı ve kesin olacaktır. Baskın liderin etrafında yer alan bireylerin, pragmatik, oportünist veya stratejik liderlerin kararlarını etkilemede şansları olabilmektedir. Liderlerin ortamlarında bu türden kararların alınmasına dair ipuçları görebilmek mümkündür. Hermann ve diğerleri, “Who Leads Matters: The Effects of Powerful Individuals”, s.101-103.

kullanabilme yeteneğinin bulunması ve dış politika alanında önemli bir sorunla karşılaşıldığında liderin hayati kararlar alabilecek siyasi güce sahip olması, baskın liderin yetkili karar birimi olabilmesi için gereken şartlardır. Bu şartlar ile siyasi güce ne derece sahip olduğunun daha açık bir biçimde anlaşılabilmesi için baskın liderin tanımlanan özelliklerine göre kendi içerisinde sınıflandırılması gerekmektedir. Buradan hareketle liderin kişisel özellikleri, bilgi düzeyi, danışman grubu, rejimin yapısı ve kaynakları işleyebilme yeteneği, bu sınıflandırmanın alt başlıklarını oluşturmaktadır.²⁷²

Foyle'ye göre, teknolojinin ilerlemesiyle birlikte, dış politikanın planlanmasında ve yürütülmesinde bireyler daha belirleyici hale gelmektedir. Bu noktadan hareketle liderler uygulanmakta olan politikaları değiştirmede zaman zaman etkili olabilmektedir. İç siyasetin dış politikanın şekillenmesinde rol oynayabileceğini belirten Doyle, yerel yapının ve toplumun önemine de vurgu yapmaktadır. Giderek küreselleşen uluslararası çevre, dış politika da liderlere dikkat etmeleri gereken bir dizi yeni kurumsal aktörler ortaya çıkarmaktadır. İç siyasi hesapların dış politika tercihlerini etkilemesine rağmen, teoride liderlerin iç baskılara yönelik benzer tepkiler verdikleri varsayılmaktadır. Her ne kadar bu baskılara karşı bir kişisel deneyimin varlığı söz konusu olsa da, liderlerin mevcut baskılara karşı aynı şekilde tepki vereceğine yönelik bir beklenti gerçekçi değildir.²⁷³

Johnson ve George tarafından geliştirilen modeller, liderlerin kişisel özelliklerine daha çok yoğunlaşmakta ve dış politika krizlerini buradan hareketle açıklamaya çalışmaktadır. Johnson'ın yaklaşımında, liderin dış politika yapımında nasıl başarılı olacağı konusu önem kazanmaktadır. Çünkü bilgiyi sağlamada takımın iyi bir şekilde yönetilmesi gerekmektedir. Beyaz Saray üzerinden hareketle, dış politikanın nasıl şekillendiğine odaklanılmaktadır. George ise, Johnson'ın bu tanımlamalarına ilaveten, dış politika alanında, ABD Başkanları'nın danışma ağlarını nasıl planladığını ve bunun bilgi işleme sürecine olan etkisini çözümlenmeye çalışmaktadır.²⁷⁴

²⁷² Margaret G. Hermann ve diğerleri, "Who Leads Matters: The Effects of Powerful Individuals", s.118-121.

²⁷³ Douglas Foyle, "Foreign Policy Analysis and Globalization. Public Opinion, World Opinion, and the Individual", **Foreign Policy Analysis in 20/20: A Symposium**, International Studies Review, Cilt 5, Sayı 2 (Haziran 2003), s.167-170.

²⁷⁴ Richard Tanner Johnson, **Managing the White House: an intimate study of the Presidency**, New York: Harper & Row, 1974 Aktaran George C. Edwards III ve Stephen J. Wayne, **Presidential Leadership, Politics and Policy Making**, 9. Edition, US: Cengage Learning, 2014, s.224-225; Charles E. Walcott ve Karen M. Hult, "White House Structure and Decision Making: Elaborating the Standard Model", *Presidential Studies Quarterly* 35, Sayı 2 (Haziran 2005); David S. McLellan, "Presidential Decision-making in Foreign Policy: The Effective

Burke'nin 1992'de yayınlamış olduğu "Kurumsal Başkanlık" adlı çalışmasından elde ettiği bulgulara dayanarak Haney, ABD'nin başkanlık çalışmalarına yönelik olarak, Başkanlığın kalıcı kurumsal özellikleri ile yönetim stratejileri arasında daha derinlemesine bir araştırma yapmaya ihtiyaç olduğunu belirtmektedir. Kuralların içsel olarak belirlendiği Beyaz Saray'ı bir kurum olarak algılamakta ve böylece liderliğin etkisinin açık bir hale geldiğini vurgulamaktadır. Karar alma sürecinde iç politika ile bürokratik kurumların etkisinin de son zamanlarda arttığının altını çizmekte ve bütün bunlara ilaveten, liderin yalnız hareket etmedeki artan gücüne de vurgu yapmaktadır.²⁷⁵

Liderin güç ve kontrol faktörlerine duyduğu ihtiyaca değinen Preston, politika yapımında liderlik seviyesine de vurgu yapmaktadır. Bununla birlikte bilişsel karmaşıklık olarak da zaman zaman tasvir edilen, liderin, bilgiye olan ihtiyacının yanında, dış ortama ne derece dikkat ettiği de önem arz etmektedir. Nihai karar birimlerinin farklı türleri açısından dış politika kararlarındaki farklılık sorunsalına yer veren Haney, çalışmasında liderin psikolojik ve bilişsel kapasitesinin dikkate alınması gerektiğini belirtmektedir. Sadece geniş bir siyasi ortamın değil, aynı zamanda içinde liderin ve danışma grubunun da yer aldığı daha geniş kurumsal ortamın varlığının da değerlendirilmesi gerektiği öne sürülmektedir.²⁷⁶

2.1.1.1. Kişilik Özelliklerinin Etkisi

Baskın liderin kişisel özelliklerini öne çıkaran çalışmaların varlığı literatürde azımsanmayacak kadar çoktur. Edinilen bulgular arasında liderin kişilik özellikleri üzerinde uzlaşılı sağlayan çalışmalar olduğu gibi, diğer faktörlere yer veren çalışmalar da bulunmaktadır.

Liderin kişilik özelliklerinin dış politika karar alma sürecinde etkin rol oynadığını ileri süren araştırmaların ortak özelliği, baskın liderin, kişilik özelliklerinden etkilendiği konusudur. Bu yaklaşıma göre, mevcut olan/olacak problemin algılanmasından sürecin sonuna kadar geçen zaman diliminde gerçekleşen veya gerçekleşecek tüm eylemler,

Use of Information and Advice By George Alexander L.. (Boulder, CO: Westview Press, 1980.)", **American Political Science Review**, Cilt 74, Sayı 04 (Aralık 1980), ss. 1082 - 1083

²⁷⁵ Patrick J. Haney, "Foreign-Policy Advising: Models and Mysteries from the Bush Administration", **Presidential Studies Quarterly**, Cilt 35, Sayı 2 (Haziran, 2005), s. 291.

²⁷⁶ Margaret G. Hermann ve Thomas Preston, "President, Advisers, and Foreign Policy: The Effect of Leadership Style on Executive Arrangements", **Political Psychology, International Society of Political Psychology**, Cilt 15, Sayı 1 (1994), s.75-82.

baskın liderin kişilik özelliklerinden gözle görülür düzeyde etkilenmektedir. Burada kastedilen kavramlar, bireyin doğuştan itibaren sahip olduğu özellikler, sosyal ve psikolojik yapısı, inanç sistemi ve değer yargıları gibi çok yönlü olgulardır.

Joe Hagan'ın baskın liderin kişilik özellikleri açısından net bir tanımlaması olmamasına karşılık, liderlerin kendi inanç sistemlerine göre tehditleri nasıl algıladığı ve yorumladığı üzerinde durulmaktadır. Bu durum hükümetlerin tepkilerine dayanmaktadır. Liderin inanç sistemi ve algı faktörleri burada önemlidir. Lider, “ödünleşim (trade-off)²⁷⁷” ile karşı karşıya kaldığında bir takım yargılar ile yüzleşmek zorundadır. Bu yargılar, tehditlere karşı tepkiler, dış politika eylemlerinin hükümetin gücü elinde tutmasını nasıl etkileyeceği konusu da dâhil olmak üzere, diğer politik konular hakkında eş zamanlı noktaları içermektedir. Hagan'a göre, bu baskıların karmaşıklığı göz önüne alındığında, liderin nasıl tepki vermesi gerektiği konusu net değildir.²⁷⁸

Uluslararası İlişkiler uzmanlarının, uluslararası kurumların ne zaman ve nasıl iç politikayı etkilediğine yönelik çalışmalarına yer veren Judith Kelley'in yaklaşımında ise liderin kişilik özellikleri önemli bir yer tutmaktadır.²⁷⁹ Kelley gibi, Margaret G. Hermann'da “*Karar Birimleri Dış Politikayı Nasıl Şekillendirmektedir: Teorik Çerçeve*” adlı çalışmasında baskın liderin kişilik özelliklerinin karar sürecinde etkin rol oynadığını ifade etmektedir. Hermann'a göre, kişinin karakteristik ve bireysel ilgiyi içeren özellikleri önemlidir. Bu açıdan, hükümetin dış politika araçları hiyerarşik bir biçimde düzenlenebilir. Bu hiyerarşi, tek bir kişi üzerinde organize ediliyorsa ve nihai sorumluluğa sahip olan lider mevcut şemanın en üstündeyse, o kişi baskın liderdir. Bir diğer açıdan inançlar ve stratejiler gibi güdüler de, liderin yorumunu etkileyebilecek düzeyde belirleyici olabilir. Hiyerarşik düzen, inanç, strateji ve güdü faktörlerini de, kişilik özelliklerinin yanına ekleyen Hermann, baskın lider bazında literatüre önemli katkılar sağlamıştır.²⁸⁰

²⁷⁷ Literatürde trade-off olarak ifade edilen ve Türkçede kelime karşılığı tam olarak belirlenemeyen bu kavram bir şeyi elde etmek için diğer şeylerden vazgeçme durumu olarak açıklanabilir.

²⁷⁸ Hagan, “Does Decision Making Matter? Systemic Assumptions vs. Historical Reality in International Relations Theory”, s. 5-46.

²⁷⁹ Judith Kelley, “International Actors on the Domestic Scene: Membership Conditionality and Socialization by International Institutions”, **International Organizations**, Cilt 58, Sayı 3 (Yaz 2004), 425-457.

²⁸⁰ Margaret G. Hermann, “How Decision Units Shape Foreign Policy: A Theoretical Framework”, s. 58-60.

Margaret Hermann'ın dış politika davranışını, siyasi liderlerin kişilik özelliklerini kullanarak açıklamaya çalıştığı bir başka araştırmasında da, bireysel ilgiyi içeren karakteristik özellikler yine ön plandadır. Burada dış politika davranışı ile kişilik özellikleri arasındaki ilişkiye odaklanılmaktadır. Karar almada tercih edilen yöntemler, karar tarzını yansıtan unsurlardır. Bu noktada liderin konumu önemli bir olgudur. Diğer taraftan bireysel ilgiyi içeren karakteristik özellikler de önem arz etmektedir. Yapılan araştırmalar sonucunda ortaya çıkan nokta, ulusal siyasi hükümetlerin, diğer hükümetlerle olan ilişkilerinde saldırgan veya uzlaştırıcı olmasıdır. Elde edilen verilere göre saldırgan yapıya sahip hükümetlerde güce olan ihtiyaç yüksektir. Kavramsal karmaşıklık ise düşük seviyededir.²⁸¹ Buna karşılık başkalarına karşı güvensiz bir tutum takınılırken, milliyetçi bir anlayışta ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan dâhil olunan olaylar üzerinde kontrol sahibi olma inancı, baskın lider tarafından hissedilir.²⁸²

Uzlaşmacı lider tipinde ise, bağlılığa olan ihtiyaç ve kavramsal karmaşıklık yüksektir. Diğer taraftan, başkalarına karşı güven duygusu vardır. Buna mukabil milliyetçilik duygusu düşük seviyededir. Bunlara ilaveten, olayları kontrol etmede kendi yeteneğine inancı tamdır. Bu çalışma, aynı zamanda dış politika davranışı ile kişilik özellikleri arasındaki ilişkiye yönelik dış ilişkilerin yeniden kavramsallaştırılmasının gerekliliğini vurgulamaktadır.

Hükümetlerin dış politika davranışlarında ve çeşitli koşullarda liderlerin kişilik özelliklerinin doğrudan etkilerini inceleyen Hermann'ın çalışmasında birçok değişken yer almaktadır. Bu değişkenler arasında çevreden gelen geribildirim²⁸³, değişiklik için yönelim²⁸⁴, eylemin bağımlılığı/bağımsızlığı²⁸⁵, taahhüt²⁸⁶ ve etki²⁸⁷ yer almaktadır.

²⁸¹ Diğer insanları, yerleri, politikaları ya da fikirleri nitelendirirken veya tartışırken, kişinin farklılaşma derecesini gösterir. Margaret G. Hermann, "Explaining Foreign Policy Behavior Using the Personal Characteristic of Political Leaders", *International Studies Quarterly*, Cilt 24, Sayı 1 (Mart 1980), s.21.

²⁸² Margaret G. Hermann, "Explaining Foreign Policy Behavior Using the Personal Characteristic of Political Leaders", s.7-46.

²⁸³ Çevreden gelen geribildirim durumunda ise, bir ülkenin dış politika davranışına diğer ülkelerin nasıl cevap verdiği yer almaktadır. Margaret G. Hermann, "Personality and Foreign Policy Decision Making: A Study of 53 Heads of Government", s.37.

²⁸⁴ Değişiklik için yönelimden kastedilen; uluslararası bir ortamda değişim ihtiyacına yönelik, bir hükümetin kamu duruşudur. Margaret G. Hermann, "Personality and Foreign Policy Decision Making: A Study of 53 Heads of Government", s.26-27.

²⁸⁵ Eylemin bağımlılığı/bağımsızlığı ile anlatılmak istenen; bir ülkenin dış politika eylemlerini sürdürmedeki özerklik derecesidir. Margaret G. Hermann, "Personality and Foreign Policy Decision Making: A Study of 53 Heads of Government", s.30.

²⁸⁶ Taahhüt/bağımlılık durumunda ise belirli bir amaç için, ülkenin gelecekteki kaynaklarını/kapasitesini sınırlama söz konusudur. Çünkü belirlenen amaç için, ülkenin fiziksel kaynakları kullanılabilir, geleceğe yönelik kaynak sözü içerebilir veya kaynakların kullanılmasına yönelik niyet beyanlarını içerebilir. Taahhütte, ülkenin kaynak havuzu

Buna göre, koşulların değişmesi durumunda baskın olmayan liderin aksine baskın lider oluşabilir. Ayrıca parçalanmış bir rejimin aksine, kaynaşmış/uyumlu bir rejim gelişebilir. Bu duruma ilaveten yapısal bir duruma karşı belirsiz bir durum oluşabilir ve büyük bir bürokrasiye karşı küçük bir yapı ile uğraşmak zorunda kalınabilir.²⁸⁸

Liderin kişiliği veya karakteri ile karar anında var olan siyasi ortama dikkat çeken Barbara Kellerman'ın yaklaşımında ise, karar alıcının deneyimleri, yetenekleri, sorunları, kuralları ve genel tarzı, önemli diğer etkenler olarak sıralanmaktadır. Buna göre, ilk olarak, iç ve dış cephelerin her iki açısından da nesnel ortam söz konusudur. İkinci olarak, liderin özellikle yarattığı beklentiler iklimi, siyasi ortamın daha öznel yönünü oluşturmaktadır.²⁸⁹

Karşılaştırmalı karar alma süreçleri hakkında henüz tam bir bilgiye sahip olunmadığı ve bu açıdan farklı modellerin gücünün açık bir biçimde analiz edilemediği konularında çalışmada yer almaktadır. Ancak yine de araştırmaların geliştirilmesinin önemine vurgu yapan çalışma, farklı ülkelerde de karar süreçlerine bakmanın faydalı olacağına değinmektedir. Diğer ülkelerde de geçerli olabilecek kuramlara ihtiyaç olduğunu belirten çalışma, bu noktada Joe Hagan ve Margaret Hermann'ı destekler niteliktedir.²⁹⁰

Mark Webber ve Michael Smith, çalışmalarında dış politika kararlarının bir kişinin kişilik özelliklerine göre şekillenme eğiliminde olduğunu belirtmektedir. Burada dış politika konularında güçlü inançlara sahip ve dışarıdan yapılan tavsiyelere duyarsız baskın lider göze çarpmaktadır.²⁹¹

Üçüncü Dünya ülkelerine odaklanarak dış politikaya karşılaştırmalı bir perspektiften bakan Beasley ve meslektaşlarının araştırmasında, liderin kişilik özellikleri ve inançları, karar alma sürecinde belirleyici bir faktör olarak ele alınmaktadır. İlk olarak dış politikanın tanımlanmasına yer veren araştırmacılar, bunun devamında karşılaştırmalı

azalabilmektedir. Margaret G. Hermann, "Personality and Foreign Policy Decision Making: A Study of 53 Heads of Government", s.33.

²⁸⁷ Etki de ise, bir ülkenin politikasına yön verenler, diğer bir ülkenin politikası, eylemleri veya hükümetine yönelik bildirimlerde bulunabilme söz konusudur. Burada düşmanlıktan samimiyete değişen duygular gösterilmektedir. Margaret G. Hermann, "Personality and Foreign Policy Decision Making: A Study of 53 Heads of Government", s.36.

²⁸⁸ Margaret G. Hermann, "Explaining Foreign Policy Behavior Using the Personal Characteristic of Political Leaders", s.26-47.

²⁸⁹ Barbara Kellerman, "Three More Decision-Making Models", *Polity*, Cilt 15, Sayı 3 (Bahar 1983), s.357-358.

²⁹⁰ Kellerman, s.366-367.

²⁹¹ Mark Webber ve Michales Smith, **Foreign Policy in a Transformed World**, USA: Prentice Hall, 2002, s.75.

dış politikaya değinmektedir. Dış politika analizini çok faktörlü bir yapı olarak gören araştırma, günümüz dış politikasını iç ve dış faktörler olarak ikiye ayırmaktadır.²⁹²

Beasley, çalışmasında, yayılmacı liderlik stilleri sergileyen oldukça duyarsız liderlerin, hedef ve eylem arasında en iyi uyumu sağladıkları görüşüne ulaşmaktadır. Burada Saddam Hüseyin ve Slobodan Miloseviç gibi liderler dikkate alınmaktadır. Diğer taraftan hedef ve eylem arasındaki uyum açısından kötü düzeyde olan ise orta derecede duyarsız liderlerdir. Bu tür liderlerin kendi hedeflerine ulaşması durumu, siyasi ortamın doğası tarafından belirlenmektedir. Hafız Esad ve Enver Sedat gibi liderler, bu türden gruba dâhil edilmektedir.²⁹³

Benzer şekilde bireysel karar alma çalışmalarında psikolojik faktörlere odaklanan Greg Cashman da, yaklaşımında, karar alıcının kişiliği, operasyonel kodları²⁹⁴, öğrenme ve yanlış algılama gibi durumlar üzerine eğilmektedir.²⁹⁵

Dış politika kararlarını ve davranışlarını gerçekçi bir şekilde irdeleyebilmek için liderlerin anlaşılması gerektiğine vurgu yapan Marijke Breuning, modelinde, kişilik, algı ve dürtünün önemine dikkat çekmektedir. Diğer taraftan, liderlerin, herkese eşit şartlar altında, dış politika davranışına etki edemediğini ileri sürmektedir. Liderlerin kamuda yer alan kişilikleri ile özel alandaki kişilikleri arasında farklı bir görüntünün olabileceği bulgusuna yer veren çalışma, liderlerin kişiliğini değerlendirmede, operasyonel kod, başkanlık karakteri ve liderlik özellikleri gibi farklı kavramların dikkate alınmasına vurgu yapmaktadır.²⁹⁶

Valerie M. Hudson ile Christopher S. Vore'nin modelinde, dış politika yapımında bireylerin özellikleri hakkında bilgi sahibi olmanın, bu süreçte yapılan tercihleri

²⁹² Beasley ve diğerleri, s.218-222.

²⁹³ Beasley ve diğerleri, s.230.

²⁹⁴ Karar alıcının karşılaşılan problemin çözümünde kullandığı yol, onun, problemin içeriğini algılayışından kaynaklanmaktadır. Bu algıda öne çıkan olgu kişinin inançlarıdır. Bu anlayışa ve inanç sistemlerine, Operasyonel Kod (Operational Code) adı verilmektedir. Operasyonel Kod, liderlerin dış politika kararlarını, davranışlarına odaklanarak açıklamaya çalışan bir yöntemdir. Operasyonel Kod analizi, araştırmacıların, karar alıcıların siyasi düşüncelerini incelemek için kullandıkları önemli bir araçtır. Cengiz Erişen ve diğerleri, **Dış Politika Analizi**, Murat Erdoğan (Ed.), Anadolu Üniversitesi, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, No: 2947, Eskişehir, 2013, s.29.

²⁹⁵ Greg Cashman, **What Causes War? An Introduction to Theories of International Conflict**, USA: Rowman & Littlefield, 2014, s.113.

²⁹⁶ Breuning, , s.27-48.

anlamada faydalı olacağı ileri sürülmekte ve bireysel farklılıkların önemine dikkat çekilmektedir.²⁹⁷

Dış politika kararlarının iç politik sistemden tamamen ayrıştırılmasının mümkün olmadığını belirten Robert L. Rothstein, dış politikanın tek bir amaca hizmet etmesinin nadir durumlarda söz konusu olduğunu belirtmektedir. Bu açıdan güvenlik, ticaret, yardım, durum ve prestij arayışını ayırt etmenin zor olduğunu da eklemektedir. Rothstein, kısıtlamaları iç ve dış olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Bu çerçevede, dış kısıtlamalar, uluslararası sistemin doğasını, mevcut teknoloji türünü, entelektüel modelleri²⁹⁸ ve komşu çevrenin doğasını²⁹⁹ kapsamaktadır. İç kısıtlamalar ise, boyutuna/büyüklüğüne göre belirlenen sınırlamalar, gelişmişlik düzeyi ve siyasal sistemin doğasından oluşmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde baskın lider ve ekibinin öncelikleri ve kişilikleri önemlidir. Bu açıdan neden ve ne dereceye kadar bu duruma dikkat edilmesi gerektiği sorunsalı üzerinde durulmaktadır. Gelişmekte olan ülkelere kısıtlamalar açık bir şekilde tercihlere hâkim olmaktadır. Burada öne çıkan nokta, gelişmekte olan ülkelere örgütsel ve bilgi eksikliklerinin yoğun olmasıdır. Az gelişmiş ülkelere, dış politika, lider ve ekibinin korunması eğiliminde olabilmekte ve böylece dış politika son derece kişiselleşebilmektedir. Çalışmada, baskın liderin özellikle popüler olduğu ve onun kurallarına karşı çıkılamayan durumlarda, kişisel görüşler ve devlet politikası arasındaki ayrımın kaybolduğu bulgusuna ulaşılmaktadır. Diğer taraftan kişiselleştirilmiş dış politikanın, tamamıyla az gelişmiş ülkelere görüldüğü yönünde bir sonuca ulaşmak söz konusu değildir.³⁰⁰

Joshua S. Goldstein ve Jon C. Pevehouse açısından ise, bireysel karar alma çalışmaları, rasyonelite sorusu etrafında dönmektedir. Aynı zamanda bireysel karar alıcıların eylemlerine de odaklanılmaktadır. Bu açıdan bireysel karar alıcılar, yaygın psikolojik faktörler kadar, kendi kişiliklerinden, değerlerinden ve inançlarından etkilenmektedir. Diğer taraftan bireysel karar alma da, yanlış algılama, algıda seçicilik, duygusal

²⁹⁷ Valerie M. Hudson ve Christopher S. Vore, "Foreign Policy Analysis Yesterday, Today, and Tomorrow", **Mershon International Studies Review**, Cilt 39, Sayı 2 (Ekim 1995), s.209-238.

²⁹⁸ Entelektüel modeller, geleneksel bilgeliği sağlama ve düşünceye hâkim olma şekillendirir. Robert L. Rothsteini, "Foreign Policy and Development Policy: From Nonalignment to International Class War", **International Affairs**, Cilt 52, Sayı 4 (Ekim 1976) s. 598.

²⁹⁹ Özellikle yeni ve zayıf devletler için etken bir faktördür. Rothsteini, s. 598.

³⁰⁰ Rothsteini, s. 599.

önyargılar ve bilişsel önyargılar da bulunmaktadır.³⁰¹ Bunlardan yanlış algılama, bilişsel ve kurumsal olabileceği gibi duygusal sorunlardan da kaynaklanabilmektedir. Bu noktada, bireyin kendisini ve kendi ülkesini olduğundan daha fazla önemsemesi ve bu nedenle empati eksikliği yapması, olaylara dar çerçeveden bakma durumu, diğer bir ifadeyle tünel vizyonuna sahip olma ile tutarlılık ve basitlik arayışı, yanlış algılamaya sebep olabilen faktörler arasındadır. Burada herhangi bir devlete veya aktöre yönelik önyargı durumu söz konusudur.³⁰² Bireyin değerleri, grup normları ve ritüelleri, algılar sayesinde şekillenmektedir. Bir olayı veya nesneyi görmek istenildiği şekilde algılamaya, “algıda seçicilik” denilmektedir.³⁰³ Bilişsel önyargılarda, irrasyonel davranışlar sergileme eğilimi vardır. Bilişsel önyargı da, bilgiyi organize etme şekli söz konusudur.³⁰⁴ Duygusal önyargılarda da çoğunlukla duygusal bazda hareket etme eğilimi olmakla birlikte, olaylara duygusal açıdan yaklaşılabilir.

Howard H. Lenter, liderlerin kişilik özelliklerini, belirlenen en güçlü değişkenler arasında göstermektedir. Bu açıdan, liderin inanç sistemi ve siyasi tarzı, ne yapabileceğinin sınırlarını belirlemektedir. Bu noktada liderin tarzı her zaman ve her koşulda tüm siyasi şartlara uygun olmayabilir.³⁰⁵

Foyle’ye göre liderler, dış politika tercihlerinde, seçim faktörlerini göz önünde bulundururlar. Buna göre, tüm dış politika yetkililerinin bu baskıları hesapladığı ve tepki verdiği varsayılmaktadır. Liderin bu baskıları algılaması, yorumlaması ve tepki vermesinin nasıl şekillendiği konusu da ayrıca önemli bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁰⁶

³⁰¹ Joshua S. Goldstein ve Jon C. Pevehouse, **International Relations**, 10. Basım, USA: Pearson, 2012, s.126-133.

³⁰² Goldstein ve Pevehouse, s.130-132; Christopher Hill, **The Changing Politics of Foreign Policy**, New York: Palgrave MacMillan, 2003, s.113-114.

³⁰³ B. Senem Çevik-Ersaydı, “Suriye - Türkiye: Güç Algısı ve Kriz İletişimi”, **Ortadoğu Analiz**, Sayı 43 (Temmuz 2012), s.62.

³⁰⁴ Ateş Bayazıt Hayta, “Bireysel Yatırımcıların Finansal Risk Algısına Etki Eden Psikolojik Önyargılar”, **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Sayı 18 (Aralık 2014), s.335-342.

³⁰⁵ Howard H. Lenter, “Foreign Policy Decision Making: The Case of Canada and Nuclear Weapons”, **World Politics**, Cilt 29, Sayı 1 (Ekim 1976), s.55-66.

³⁰⁶ Douglas Foyle, “Foreign Policy Analysis and Globalization. Public Opinion, World Opinion, and the Individual”, **Foreign Policy Analysis in 20/20: A Symposium**, International Studies Review, Cilt 5, Sayı 2 (Haziran 2003), s.163.

2.1.1.2. Bilginin Etkisi

Baskın lider ile ilgili olarak bir diğer görüş, bilginin lider üzerindeki etkisidir. Bu alanda yapılan çalışmalarda, liderin bilgiye olan duyarlılık derecesi, bilgiye olan açıklık/kapalılık durumu ve bilginin yönetimi konuları karşımıza çıkmaktadır.

Yapılan çalışmalarda liderin dışarıdan gelen bilgiye karşı açık veya kapalı olması, karar alma sürecinde etkin rol oynamaktadır. Çünkü bilgi almada bireyin duyarlılık derecesi önemlidir. Bu konuda Margaret G. Hermann'ın literatüre olan katkısı büyüktür. Hermann, bilgiye duyarlılık açısından, baskın lideri duyarlı ve duyarsız olmak üzere iki şekilde analiz etmektedir. Buna göre, dış politika sorunuyla ilgilenmede geniş bir destek elde etmeye ve görüş birliğini sağlamaya çalışan lider, duyarlı liderdir. Ancak, dış politika sorununa ilişkin görüşler iyi tanımlanmışsa ve lider gelen bilgiyi kendi görüşleri doğrultusunda analiz edebiliyorsa, bu tür lider, bilgiye karşı duyarsızdır. Böyle liderler, daha ziyade, diğerlerini ikna etmeye çalışırlar. Kısacası kendisinin inanmış olduğu bilgi ve tasarımları çevresine kabul ettirmekle uğraşırlar.³⁰⁷

Diğer taraftan Hermann'ın çalışmasında bilginin etkinliği açısından stratejik ve pragmatik lider türüne de yer verilir. Buna göre, stratejik lider tipi bilgiye açıktır. Burada liderin bilgiyi değerlendirmeye tabi tutması muhtemeldir. Bu sayede lider dışarıdan gelen bilgiye karşı açık bir tutum sergilemektedir. Bir diğer lider tipi olan pragmatik lider de ise durum biraz daha farklılık göstermektedir. Bu tip liderlerde bilgiye olan açıklık veya kapalılık durumu değişiklik göstermektedir. Bu noktada mevcut süreç ve durum etkili olmaktadır.³⁰⁸

Margaret G. Hermann'ın Thomas Preston ile yapmış olduğu bir başka araştırmada ise, bilginin lider üzerindeki etkisi, Hermann'ın yukarıda bahsetmiş olduğu modelinden farklı olarak bilginin yönetimi üzerinden yorumlanmaktadır. Buna göre, bilgilerin yönetilmesinde iki temel süreç karşımıza çıkmaktadır. Bunlar, stratejilerin tercihi ve çatışmaları çözme sürecidir. Problemlerin tanımlanması, seçeneklerin ortaya konulması ve değerlendirilmesi ile eylemler, bilgi yönetimi yoluyla şekillenir.³⁰⁹

³⁰⁷ Margaret G. Hermann, "How Decision Units Shape Foreign Policy: A Theoretical Framework", s. 64-65.

³⁰⁸ Hermann ve diğerleri, "Who Leads Matters: The Effects of Powerful Individuals", s.119.

³⁰⁹ Hermann and Preston, s.79-81.

Çalışmanın edindiği görüşlere göre, karar alma sürecinde koalisyonlar oluşmakta, uzlaşma inşa edilmekte, insanlar karar alma birimlerinin bir parçası haline gelmekte ve çatışmaları çözmek için oyunun kuralları tasarlanmaktadır.³¹⁰

Bilginin etkisinin yanı sıra liderlik türü değişkenleri ve örgütsel fonksiyonlar arasındaki bağlantıya da yer verilmektedir. Buna göre, liderlik türü değişkenleri olarak, dış politika yapım sürecine katılım, bilgileri yönetmede tercih edilen stratejiler, çatışmanın tolere edilmesi isteği, liderin motivasyonu veya lidere verilen destek gösterilmektedir.³¹¹ Örgütsel fonksiyonlar, uzmanlaşma, hiyerarşi (kontrol) ve merkezileşme odağı (koordinasyon) şeklinde sınıflandırılmaktadır. Bu noktada uzmanlaşma kısmında, dış politika yapım sürecine katılım yer almaktadır.³¹²

Hiyerarşik fonksiyon, bilgilerin yönetimi ve çatışmaların çözümü için stratejileri tercih etme gibi iki ana değişkene ayrılmaktadır. Bilgilerin yönetimi konusunda resmi komuta zinciri ve bilgilerin merkezi elde toplanması süreci ön plana çıkmaktadır. Çatışmaların çözümünde ise liderlerin tercihleri hâkim unsur olarak görülmekte ve kararlar uzlaşma veya yeterli çoğunluk yoluyla alınmaktadır. Merkezileşmenin odağında ise, çatışmayı tolere etmek için ya çatışmaya tahammül etmeye istekli ya da az istekli durumu yer almaktadır. Güç/durum noktasında, onay ve destek arama dürtüsü belirginleşmektedir. Diğer taraftan doğru olanın yapılması/görevin tamamlanması açısından bu dürtü önemli bir değişkendir.³¹³

Lider nihai kararın hayata geçirilmesini istiyorsa, dış politika arenasında nelerin yaşandığını ve kimlerin yer aldığını kontrolü altında tutmalıdır. Bu durumda lider nihai otorite haline gelmekte ve bu durumu geri almak mümkün olamamaktadır. Bilgi işleme, problem tanımı ve seçenek oluşturma, düşük seviyede ortaya çıkabilir ve danışmanlık sistemi resmi olarak düzenlenebilir. Bu durumun aksine kararların oybirliği veya mutabakat yoluyla belirlendiği durumlarda ise lider daha rahat bir konumdaysa, otoritesinin resmi hiyerarşik modelini daha az kullanır.³¹⁴

³¹⁰ Hermann and Preston, s.82.

³¹¹ Bu durumun üstesinden gelmesine yönelik desteği ve onayı içermektedir. Hermann and Preston, s.83.

³¹² Hermann and Preston, s.83.

³¹³ Hermann and Preston, s. 81-88.

³¹⁴ Hermann and Preston, s. 87.

2.1.1.3. Danışman Grubunun Etkisi

Baskın lider üzerinde danışmanların etki düzeyi, literatürde karşılaştığımız bir başka olgudur. Bu çerçevede danışmanlar açısından bir değerlendirme yapacak olursak, Charles F. Hermann ve meslektaşlarının geliştirdikleri modelde, karar birimleri açısından baskın lider, koalisyon ve baskın grup ayırımında bazı sınır sorunlarına ilişkin bir takım görüşler yer almaktadır. Bu noktada güçlü bir lider, danışman grubuyla çalıştığı zaman, karar biriminin baskın lider mi yoksa baskın grup mu olduğunu belirlemek zorlaşmaktadır. Burada danışman grubunun kararlarının temsilci niteliğinde olmaması gerekir. Charles Hermann, baskın lider açısından sınırlamalara değinmekte ve danışmanların lider üzerinde bazı sınırlamalar oluşturabildiğini ifade etmektedir.³¹⁵

Literatürde yer alan bir diğer araştırma olan Margaret G. Hermann ve Bruce W. Dayton'un çalışması, gücün, liderler ve onların yakın danışmanlarının elinde yoğunlaştığı duruma odaklanmaktadır. Buna göre kararlar, bürokratik uzlaşma veya kitle halkalarının tercihlerinden en az seviyede etkilenmektedir. Bu çalışmada liderlerin özel çıkarları dışarıda tutulmaktadır.³¹⁶

Baskın liderin danışman grubuna yönelik Margaret G. Hermann ve Thomas Preston'un yaklaşımı da, bir diğer önemli çalışmadır. Bu yaklaşım, özellikle liderlik tarzına ve onun danışmanlık sisteminin doğasına odaklanır. Böylece liderlik tarzının, bu sistemi nasıl etkilediği sorgulanır. Bu açıdan ne tür danışmanların seçildiği ve nasıl organize olduğu konuları temel sorunsalı oluşturur. Örgütsel işlevleri karşılamak için danışmanlık sistemini liderin nasıl şekillendirdiği de önemli bir olgudur. Görev, dürtü, kontrol, koordinasyon ve tutarlılık, kayda değer etkenlerdir. Problemlerle uğraşmak ve fırsatlardan yararlanmak için hükümetteki diğer aktörlere yetki verilmektedir. Liderin dış politika üzerinde kontrolü nasıl sürdürdüğü konusu da ayrıca önem arz etmektedir. Bu noktada liderlerin ilk stratejileri, çatışmayı çözmektir. Çatışmanın çözümü esnasında liderin tercihlerinin hâkim olduğu durumlarda, lider çok daha güçlü bir rol oynamaktadır. Fikir birliğinin olduğu durumlarda ise, liderler, danışmanlarıyla birlikte

³¹⁵ Charles F. Hermann ve diğerleri, s. 134.

³¹⁶ Hermann ve Dayton'un yapmış oldukları çalışma kriz dönemlerini değerlendirmeye yöneliktir. Buna göre, siyasi liderlik açısından kriz durumları yetkide daralmaya yol açmaktadır. Bu tip durumlarda başa çıkmak için, karar alma en çok sorumlu olanların etrafında merkezileşmekte ve kararlardan sorumlu olanlar seçim sürecine hâkim olmaktadır. Hermann ve Dayton, s.234-241.

karar almaktadır. Ayrıca burada daha çok uzlaşmacı tavır sergileme ve farklı görüşleri bir araya getirme süreci yaşanmaktadır.³¹⁷

Danışmanların seçimi ve organizasyonunda liderlik türünün etkisine bakıldığında, hiyerarşik olarak resmi ve gayri-resmi olmak üzere iki yöntem bulunmaktadır. Bu bakımdan, resmi yöntemde danışmanlar arasında mutabakat oluşturma konusunda sadakat öne çıkmaktadır. İlâveten, önemli kararlara odaklanma daha fazla görülmekte, seçenekleri oluşturmaktansa değerlendirme ile daha fazla ilgilenilmektedir. Liderde grup-düşüncesi baskın olabilmektedir. İşleyişe yönelik kurallar iyi tanımlanarak, yapılandırılmaktadır.³¹⁸

Gayri-resmi yöntemde, danışmanlar arasında mutabakat oluşturma sürecinde danışmanlar, takımın bir parçası olarak hareket etmektedir. Hesap verilebilirlik olgusu paylaşılmakta ve grup uyumuna kıymet verilmektedir. Bu duruma ek olarak danışmanlar, psikolojik destek sağlamakta, çatışmanın ve anlaşmazlığın en aza indirildiği seçenekleri belirlemeye gayret etmektedir.

Probleme odaklanmada, diğer bir ifadeyle görevi yerine getirmede, resmi yöntemde ideolojiyi paylaşan danışmanlar seçilmektedir. Danışmanlar, politikayı uygulayan ve savunan kişiler olarak görünmekte, bir veya iki danışman ise, bilgi ve erişim için denetleyici rolü oynamaktadır. Kararlar ise paylaşılan vizyonla şekillenmektedir.³¹⁹

Gayri-resmi yöntemlerde probleme odaklanmada ise danışmanlar olarak görülen uzmanlar istenmekte ve bu kişiler bilgi ve rehberlik sağlayan kişiler olarak görülmektedir. Bilgi almak için bürokrasiyi kullanmaya açık olmak gerekmekte, zaman seçenekler üretmeye ve sonuçları dikkate almaya harcanmaktadır. Burada soruna “yapılabilir” çözüm aramak önemli bir olgudur. Diğer taraftan anlaşmazlıklar değerli görülmektedir.³²⁰

Valerie M. Hudson ile Christopher S. Vore'nin yaklaşımında elde edilen bilgilerde, belirli lider türlerinde danışma yapısına ve işleyişine odaklanılmalısı gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu açıdan liderin danışman grubu şekillendirme olasılığına ve bu

³¹⁷ Hermann and Preston, s.76-83.

³¹⁸ Hermann and Preston, s.83-85.

³¹⁹ Burada önemli pozisyonda olan danışmanlar, bilgi ve bireysel erişime olanak sağlamaktadır. Hermann and Preston, s.85.

³²⁰ Hermann and Preston, s.85.

koşulların geliştirilmesine yönelik çalışmaların daha fazla yapılması gerektiğine vurgu yapılmaktadır.³²¹

Hermann'dan farklı olarak, Janice Gross Stein ise çalışmasında danışmanların rolünü parlamenter sistemler üzerinden değerlendirmektedir. Parlamenter sistem içerisinde yer alan lider, karar alma sürecinde danışmanlarına durumu danışır ve daha sonra kararını verir. Bu açıdan danışmanların parlamenter sistem içerisinde daha aktif rol oynadığı öngörülmektedir. Öncelikle danışmanlara kararlar danışıldıktan sonra lider, kabinenin önüne konuyu getirmekte ve bu silsile sonunda kararlar alınmaktadır.

2.1.1.4. Siyasal Sistemin Etkisi

Dış politikada karar birimleri açısından yapılan değerlendirmelerde baskın lider analizinde karşımıza çıkan bir diğer olgu da, rejimin iç yapısıdır. Buna göre devletin otoriter, demokratik, parlamenter veya oligarşik olmasına istinaden liderin tutumlarında değişikliğin yaşandığı gözlenmektedir. Rejimin iç yapısından, karar yapısı ve süreci zaman zaman etkilenebilmekte ve bu sayede dış politikada benimsenen eylemler farklılık arz etmektedir.

Hükümet yapısı-rejim açısından karar sürecinin işleyişi üzerine Joe D. Hagan'ın literatüre yaptığı katkı oldukça değerlidir. Hagan, rejimin baskın lider üzerindeki etkisini değerlendirirken, muhalefet olgusunu da işin içine katmaktadır. Bu açıdan muhalefetin etkisiyle birlikte rejimin yapısı içerisinde baskın liderin tutum ve davranışlarını yorumlamakta ve örnek olaylarla durumu analiz etmektedir. Buna göre, iç ve dış politika arasındaki bağlantının, İkinci Dünya Savaşı'nda daha belirgin olduğunu vurgulayan Hagan, Birinci Dünya Savaşı koşulları ile kıyaslandığında, muhalefetin varlığının güçler arasında yaygın bir şekilde değiştiğini ifade etmektedir. 1930'lardaki liderler çok az örgütlü muhalefetle karşılaşmıştır. Otoriter ve totaliter rejimlerin tümünde muhalefet gruplarının ve özerk siyasi kurumların büyük ölçüde etkisizleştirildiği sonucuna ulaşan Hagan, halkın çoğunluğunun milliyetçi dış politikaya destek verdiğini ileri sürmüştür. Diğer taraftan, demokratik İngiltere'de siyasi kısıtlamalar önemli ölçüdedir. Buna göre, Muhafazakâr Parti, Parlamentonun çoğunluğunun desteğini uzun bir süre alabilmiştir. Hagan'ın analizine göre, Churchill

³²¹ Hudsoni ve Vore, s.209-238.

gibi yalıtılmış muhalifler hariç, Baldwin ve Chamberlain kabineleri, en alt düzeyde muhalefetle karşılaşmıştır. Amerika ve Fransa örneklerinde ise önemli bir iç kısıtlama olmakla birlikte, oldukça güçlü bir yapı da söz konusuydu.³²²

Hagan'a göre, Temmuz 1914 krizinde her ne kadar Fransa ve İngiltere gibi büyük güçlerin liderleri benzer tepkiler verseler de, karar aşamasında benzer şekillerde davranış göstermemişlerdir. Fransa'da güçlü bir liderin varlığına, Avusturya-Macaristan ve İngiltere'de ise keskin bir şekilde bölünmüş resmi grupların mevcudiyetine vurgu yapan Hagan, karar almanın son derece tutarlı ya da çok parçalanmış devletlerle ilgili olduğunu ifade etmektedir. ABD Ulusal Güvenlik Konseyi veya Sovyet Politbüro gibi küçük gruplar, Soğuk Savaş'ın karar organlarının anahtarı olarak ortaya çıkıyorken, bu çatışmanın kökenlerinin ise çok daha geniş bir karar yapısı içermesi dikkat çekicidir.³²³

Fransa'da 1914 yılında Cumhurbaşkanlığı'nın yetkilerinde bir artış olduğunu söyleyen Hagan, böylece kabine bölünmelerinin üstesinden gelebilme yeteneğine sahip baskın bir liderin karar almada egemen olduğunu belirtmektedir.³²⁴

Karar yapıları ve dinamikleri, demokrasi ve demokratikleşme gibi rejimin iç yapısının doğrudan bir fonksiyonudur. Bu açıdan Hagan'a göre karar yapıları, rejimin yapısının benzer türlerinde değişiklik gösterebilmektedir. Baskın liderlerin sadece, Nazi Almanya'sı, Sovyet Rusya ve Faşist İtalya gibi totaliter rejimlerde değil, aynı zamanda 1914 Fransa'sı, 1930'ların sonlarında ki İngiltere ve Soğuk Savaş'ın zirvesindeki ABD gibi demokratik devletlerde de görülüyor olması, çalışmanın önemli sonuçları arasındadır. Yetkinin parçalanması konusu, 1914 yılında İngiltere, 1930 sonlarında Fransa ve 1930'ların sonları ile 1940'ların ortalarında ABD gibi demokratik ülkelerde ortaya çıkmamaktadır. Aynı zamanda, 1930'lardaki Japonya, 1914'deki Almanya ve Avusturya-Macaristan gibi otokratik rejimlerde de benzer durum görülmektedir.³²⁵

Hagan'ın yapmış olduğu bu gözlemler sonucunda, karar yapılarının siyasi dinamiklerinin aynı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu noktada Almanya, Avusturya-

³²² Hagan, "Does Decision Making Matter? Systemic Assumptions vs. Historical Reality in International Relations Theory", s.21.

³²³ Hagan, "Does Decision Making Matter? Systemic Assumptions vs. Historical Reality in International Relations Theory", s.33.

³²⁴ Hagan, "Does Decision Making Matter? Systemic Assumptions vs. Historical Reality in International Relations Theory", s.33.

³²⁵ Hagan, "Does Decision Making Matter? Systemic Assumptions vs. Historical Reality in International Relations Theory", s.34.

Macaristan ve Rusya örneğine yer veren Hagan, bu devletler arasında karar almada küçük bir ortak unsurdan bahsetmektedir. Bu açıdan Avusturya-Macaristan'ın iç bölünmelerle kısıtlandığına, Almanya'nın bazı kısıtlamalarla birlikte koordinasyonsuz olduğuna, Rus dış politikasının ise baskın bir grup tarafından planlandığına dikkat çekmektedir. Buradaki ortak unsur ise, liderin iç muhalefet açığını nasıl algıladığı konusudur.³²⁶

Uluslararası rakiplerini yatıştırmak amacıyla, otoriter liderlerin, uluslararası normları takip ettiği konusu Judith Kelley tarafından söylenilmektedir. Nitekim uluslararası baskıları yok etmek ve rejim otoritesi ile meşruiyetini desteklemek için bu durum gerekli görülmektedir.³²⁷

Dış politikayı analiz ederken, siyasal sistemin türlerine yer veren ve bu bağlamda demokratik, otoriter veya çokuluslu olsun, devletlerin kendi siyasal sistemleri açısından farklılık gösterdiğini belirten Mark Webber ve Michael Smith, bu açıdan Hagan'ın görüşlerini desteklemektedir. Demokratik sistemler, katılımın teşvik edildiği, görüş farklılıklarının bulunduğu ve hükümetin hesap verilebilirlik olgusunu içinde barındırdığı bir siyasal sistem inşa etmeye çalışmaktadır. Modele göre, demokrasiler, her türlü bölgesel çıkarlara açıktır. Bu açıdan çıkar grupları kamuoyunda değişiklik sağlayabilmektedir. Politik değişikliğin yaşanmasına yönelik kararlar doğrultusunda baskı yapılabilir ve böylelikle kritik noktalarda etki yaratılabilir.³²⁸

Otoriter rejimler bazında ise güç genellikle baskın liderin elinde yoğunlaşmaktadır. Otoriter devletlerin liderleri, genellikle çıkar grupları, siyasi partiler veya bağımsız yasama gibi özerk güç odaklarıyla yarış halinde değildir. Bu tür liderler, genellikle iktidardaki rejimin kendi içerisinde yer alan siyasi gruplaşma varlığıyla sınırlıdır. Siyasi çatışma, otoriter rejimlerde görülmemekle birlikte bu tür rejimlerin bazılarının dikkate değer bir dayanıklılık gösterdiği de bir gerçektir.³²⁹

³²⁶ Hagan, "Does Decision Making Matter? Systemic Assumptions vs. Historical Reality in International Relations Theory", s.34.

³²⁷ Kelley, s. 425-457.

³²⁸ Webber ve Smith, s.65.

³²⁹ Bu çerçevede Çin ve Küba gibi siyasi muhalefetin etkisizleştiği veya elimine olduğu kimi otoriter rejimlerin varlığı da söz konusudur. Diğer taraftan diğer bazı rejimlerin demokratik baskılara yenik düştüğü veya iç savaş ve tekrarlayan darbeler nedeniyle bir özür geçmişi olduğu da ifade edilmektedir. Webber ve Smith, s.72.

Burada ki bütün durumlarda en önemli iç aktör, siyasi yürütmedir. Dış politika yapımında aynı zamanda pazarlık ve rekabet olağan görülmektedir. Bu süreçlerin yoğunluğu ve etkisi değişse bile, yürütme, önemli siyasi aktörlerin dayattığı kısıtlamalar içinde faaliyet göstermektedir. İkinci olarak, karşılaştırmalar yapıldığında siyasal sistemler arasındaki farklılıklar daha açık bir şekilde görülmektedir.³³⁰ Hagan'ın çalışmasını da destekleyerek siyasal sistemin herhangi bir türü hakkında genelleme yapmanın zorluğu görüşünden hareketle politik etkilerin farklı konular, durumlar ve liderler arasında değişebileceğine dikkat çekilmektedir.³³¹

Juliet Kaarbo ve meslektaşlarının yaklaşımında dikkat çeken husus ise, devlet kurumları bünyesinde demokrasi ve bürokrasidir. Bu çerçevede hükümetin dış politikaya etki edebilmesinin nasıl şekillendiği önemlidir. Dış politika yapım süreci demokratik yönetimlerde oldukça farklılık arz etmektedir. Baskın liderlerin genellikle kendi kendilerine karar aldıkları savunulmaktadır. Buna göre, demokratik liderler, siyasi partilere ve kamuya karşı doğrudan sorumludur. Böylelikle demokratik liderlerin dış politika da uzlaşma içerisinde oldukları belirtilmektedir. Otoriter liderler, bu türden bir kısıtlama ile karşılaşmamakta, kendi politikasını belirlemede önemli bir serbestlik elde etmektedir.³³²

Hermann ve Hagan'ın liderlik üzerine yapmış oldukları araştırmada belirtildiği üzere, liderler, iç baskılara etkili bir şekilde yanıt vermek durumundadır. “Hangi liderlerin yorumları dış politikanın şekillenmesinde hâkim olmakta” ve “karar almada nihai sorumluluğun kimde olduğu” gibi konular; iki önemli etken olarak ortaya çıkmaktadır. Baskın lider karar aldığı anda teorisinin odaklandığı nokta, siyasal bilgi, siyasal toplumsallaşma ve liderliktir. Karar birimlerinin doğası her zaman öngörüldüğü şekilde açık değildir. Oligarşik bir iktidarda, tek bir kişinin hâkim olması olasıdır. Otoritesi belirgin bir biçimde görünen lider, bir koalisyonda sorumlu olabilir. Margaret Thatcher, Fidel Castro gibi kendilerinin ikna edilmesiyle değil, başkalarını ikna etmekle ilgilenen liderler olduğu gibi, Ali Ekber Haşimi ve Rafsancani gibi görüşlerini yansıtan liderler de bulunmaktadır. Bunlar çevreden ipuçlarını aramakta ve bu sayede hâkim olması

³³⁰ Webber ve Smith, s.74.

³³¹ J. D. Hagan, “Domestic Political Explanations in the Analysis of Foreign Policy”, Laura Neack, Jeanne A.K. Hey ve Patrick J. Haney (Ed.), **Foreign Policy Analysis, Continuity and Change in Its Second Generation**, Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1995, s.120.

³³² Juliet Kaarbo ve diğerleri, s.16-19.

muhtemel pozisyonu seçmeye çalışmaktadır. Hafız El-Esad gibi liderler, çok daha stratejik bir yaklaşım içerisinde olmakta, nereye gitmek istediklerini bilmektedirler. Bununla birlikte eylem için zamanın uygun olup olmadığını görmeye çalışmaktadırlar. Böylece, tercihler stratejik ve pragmatik liderler için çok daha akışkan olurken, diğerleri için çok daha sabit olabilmektedir.³³³

Alt hareket olarak tek parti sistemini Mısır örnek olayı ile birlikte ele alan Iliya Harik, yaklaşımında, Mısır'ın parti sistemini bir işbirliği hareketi olarak betimlemektedir. Uç kutuplardan ziyade ideolojik disiplinin ve kişisel kontrolün karışımı üzerine odaklanmaktadır. Burada işbirliği, eylemin gücünün yoğunluğu ve dağılımı üzerine kurulmuş kavramsal bir yapıdır.³³⁴ Ayrıca alt-ulusal liderlerin konumlarının güvenliği ve sürekliliği için ulusal rejimle uygunluğunun farkında olmaları gerekmektedir. Bu açıdan resmi parti aracılığıyla işbirliğine hazır olunmalıdır. Yerel konular ve marjinal savaşlarda kıt siyasi kaynakları, rejim tüketmek zorunda değildir. Diğer taraftan tek parti sistemlerinde güçlü lider kuralına dikkat çeken araştırma, çoğu gelişmekte olan ülkelerde tek partinin, baskın liderin siyasi amaçlarını hayata geçirdiğini öngörmektedir. Ayrıca yerel düzeyde politikaların uygulanmasında lidere yardımcı olmaya çalışmaktadır. Buradan hareketle bu çalışmada Mısır otoriter rejime sahip ülke olarak betimlenmiştir.³³⁵

Çalışmanın bulguları açısından, tek parti sistemleri, güçlü-adam kuralının ifadesidir. Buna göre, gelişmekte olan çoğu ülkede parti, egemen liderin siyasi amaçlarını yerine getirmek ve alt-ulusal düzeyde politikaların uygulanmasında lidere yardımcı olmak için hizmet etmektedir.³³⁶

Baskın bir rejimde, merkez ile çevre arasında son derece asimetrik ilişkiler mevcuttur. Güç, diğer liderlere devredilen bir nitelik içermemektedir. Bir topluluk liderinin, temel seçim bölgesinin ötesine nüfuzunu genişletmesi pratikte zor bir olgudur. Bu açıdan bir

³³³ Margaret G. Hermann ve Joe D. Hagan, "International Decision Making: Leadership Matters", **Foreign Policy**, Sayı 110 (Bahar 1998), s. 129-132.

³³⁴ Mısır'da politik gücün merkezde yoğunlaşma eğiliminde ve sistemin geri kalanının üzerinde marjinal bir dağılım olduğu ifade edilmektedir. Bu nedenle, önemli siyasi aktörler, siyasi arenada diğer siyasi aktörleri çıkarmak için kullanılan silahlı kuvvetler ve bürokrasiyi yakalamaya doğru kendilerini yönlendirmektedirler. Iliya Harik, "The Single Party as a Subordinate Movement: The Case of Egypt", **World Politics**, Cilt 26, Sayı 1, (Ekim 1973), s. 81.

³³⁵ Harik, s. 82.

³³⁶ Harik, s. 82.

ulus-altı liderin kendi topluluğu dışında görünebilirlik eksiği vardır. Aksi halde rejimi kontrol etmede bu tür liderlerin gücü ulusal düzeydedir.³³⁷

Bir siyasi alt kurum olarak siyasi parti, siyasi bir rol üstlenmekte ve yerel liderleri kuvvetlendirme, rejimi destekleme ve bürokrasiyi tamamlama gibi görevler de ifa edebilmektedir. Alt-ulusal liderler (subnational leaders), topluma bağlı, yerel düzeyde etkili kişilerdir.³³⁸

İliya Harik'e göre, temel birimlerin gücü, ulusal kararlar açısından marjinaldir. Bu açıdan yerel anlamda önemli olmalarının yanı sıra toplumda nüfuz mücadelesini yansıtabilmektedir. Bu nedenle bu düzeydeki insanlar tarafından siyasi katılım daha anlamlıdır.³³⁹

Elde edilen değerlendirmelere göre, tek parti yönetimi, hareketin içindeki görüş farklılıklarını çözmeye çalışarak, toplum arasındaki sınıf ve segmental/bölünmüş çatışmaların etkilerini azaltabilir. Tek parti yönetimini, tek parça bir örgüt olarak görmeyen Harik, baskın rejimlerin geniş tabanlı olmalarına olumlu yaklaşmaktadır. Tek parti yönetimi, genellikle rejimin bütünleştirici hedeflerini yansıtacak, geniş ve eklektik ideolojileri geliştirmektedir. Bu açıdan, parti ideolojisi, her grubu tanımlayan uygun sembollerini sağlamaktadır. Bu sayede makul sınırlar içerisinde ki parti ideolojisi, her kesim için bir şeyler sunmaktadır.³⁴⁰

³³⁷ Harik, s. 82.

³³⁸ Komuta yapısının üst kısmı doğrudan rejim liderine bağlanmakta ve parti faaliyetlerinin rehberliği ve yönlendirilmesi lider için hareket etmektedir. Burada komuta yapısı genellikle liderin atanan yardımcılarının kadrolaşmasından oluşmaktadır. Çalışmada bu duruma örnek olarak Mısır'da ki Sekreterlik birimi, Tunus'ta ki Siyasi Büro verilmiştir. Bu durum parti örgütü içerisindeki en yüksek makam olarak tasvir edilmekle birlikte, partinin ulusal organizasyonu çok az ağırlığa sahiptir. Buna mukabil, yerel düzeyde tüm parti organları tamamen oluşmakta ve kısa bir süre içinde işlevsel hale gelmektedir. Harik, s. 82.

³³⁹ İl veya ilçe düzeyindeki parti birimleri ise daha az aktif olmakla birlikte birbirleriyle güçlü ilişkiler kurmaktan yoksundurlar. Birbirleri ile olan ilişkilerinde ulus-altı parti birimleri, otoritenin hiyerarşik sistem biriminden ziyade, daha bir konfederasyon gibi hareket etmektedirler. Parti örgütü içindeki gücün kümülatif etkisi en az düzeyde olma eğilimindedir. Harik, s. 103.

³⁴⁰ Parti kadrolarının gücü rezidüel/artık olduğunda, baskın bir rejim ulus-altı ofisler için siyasi rekabeti tolere edebilir. Özgür siyasi rekabet, yeni ortaya çıkan fakat sadık parti liderleri ve personelin değişimine yol açabilmektedir. Buna göre, yerel nüfuzlu kişilerden yetkililere kadar parti kadrolarında bir değişme söz konusu olabilmektedir. Çalışmaya göre, bu türden değişimler rejimlerin daha da iyi kurulmasına sebebiyet verebilmektedir. Bireysel vatandaşların aktif işbirliğini gerektiren politikaların uygulanması değişimi meydana getirebilir. Kitlelerin olumlu tepkisini ve işbirliğini ilerletmek adına, partinin eğitici bir rol üstlenmesi ve örgütsel disiplini sağlaması gerekli olmaktadır. Parti kadroları hükümetin politikalarını ve toplumsal kalkınma projelerini yürütmeye yardımcı olabilir veya belediye meclislerine ve diğer yerel organizasyonlara sorumluluk verebilir. Harik, s. 104.

2.1.1.5. Kaynakları İşleyebilme Etkisi

Kaynakların işlenebilmesi durumu, yetkili karar biriminin belirlenmesinde belirleyici rol oynamaktadır. Bu çerçevede literatürde yetkili karar biriminin özellikleri arasında devletin ve kamunun mevcut kaynaklarını işleyebilme yeteneğine sahip olma durumu da yer almaktadır. Burada belirleyici ölçüt, dış politikanın oluşturulması aşamasında, bu kaynakların taahhüt edilebilirliği ve kaynakların tahsisinde gerekli olan siyasi iradedir.

Ulusal kaynakların tahsisi konusunda yapılan literatür taramasında, Joe D. Hagan'ın yapmış olduğu çalışma kayda değerdir. Bu açıdan Hagan, karar birimlerinin hükümetin kaynaklarını işlemekten sorumlu olduğuna değinmektedir. Bu şekilde çatışma sarmalı, caydırıcılığın yetmezliği veya her ikisine de katkı sağladığı görüşü ileri sürülmektedir. Ancak, karar birimleri bu çatışmanın başlıca nedeni değildir. Karar birimleri, uluslararası ve iç politikanın her ikisinde de zorlayıcı kısıtlamalardan bağımsız bir şekilde çalışmaktadır. Hagan'ın sonucuna göre, zaman ve siyasi sistemler arasında farklılık gösteren karmaşık yollar olmasına rağmen, karar birimleri önem arz etmektedir.³⁴¹

Margaret G. Hermann ve meslektaşlarının yaklaşımında ise, toplumun kaynaklarını işleyebilme yeteneğine sahip bir bireyin olduğu karar birimi türü, “*baskın lider*” olarak tanımlanmaktadır. Bu çerçevede liderlik tarzları önemlidir. Edinilen görüşe göre, dış politika sorununa ilişkin olarak, bir devletin nasıl tepki vermesi gerektiğiyle ilgili tek bir birey tercihte bulunma gücüne sahipse, karar birimi o bireydir. Bu tür bireyler de baskın lider şeklinde davranmaktadır. Elde edilen verilere göre, dış politika sorunu ile ilgili olarak karar biriminin baskın lider olmasına ilişkin muhtemel durumlar şunlardır:³⁴²

- Dış politika yapımı açısından hükümetin kaynaklarını işleme yetkisine sahip bir liderin rejimde olması gerekir.
- Hükümetin dış politika araçları hiyerarşik bir biçimde düzenlenmeli ve bu hiyerarşinin en üstünde alınan tüm kararlardan sorumlu bir birey olmalıdır ve

³⁴¹ Joe D. Hagan, “Does Decision Making Matter? Systemic Assumptions vs. Historical Reality in International Relations Theory”, s. 5-46.

³⁴² Margaret G. Hermann ve diğerleri, s. 83-131.

- Bir kişi toplumdaki mevcut zorlamaları, çeşitli şekillerde kontrol etmeli ve bunun sonucu olarak diğerleri üzerinde bir güce sahip olmalıdır.

Hermann ve Hagan'ın araştırmasında, muhalefetin, gücün merkezine doğru yakınlamasıyla birlikte liderin iç baskılara odaklandığı görölmektedir. Problemlerle başa çıkmak için kaynakların kontrolüne ihtiyaç duyulmakta, iç siyasi düzene meydan okunabilmekte veya kendi meşruiyetine sahip olunmaktadır. Çoğu lider, kuralları ve normları tanımlanan bölgesel ve uluslararası rejimlere katılmaktadır. Bu açıdan kendi ülkelerini etkileyen önemli uluslararası faktörlerin neler olduğunu ve iç zorunluluk olarak neye inandığını görmek önemlidir.³⁴³

Marijke Breuning'in yaklaşımını değerlendirdiğimizde, bir ülkenin dış politika kararlarının, farklı konu ve zamanlarda farklı karar birimleri tarafından planlandığı olgusu karşımıza çıkmaktadır. Nihai karar biriminin tek bir birey olduğu durumlarda, hükümetin kaynaklarını kullanma yetkisine sahiptir.³⁴⁴

Literatürde yer alan çalışmalardan bir tanesi de Callahan'a aittir. Callahan'ın çalışmalarına araştırmasında yer veren Hagan'a göre hükümetin kaynaklarını işleyebilme yeteneği, baskın liderin siyasi gücü açısından önemlidir. Taahhüt boyutunda liderler ülkelerini uluslararası sistem içerisinde belirli bir faaliyete doğru yönlendirirler. Dış politika hedef ve stratejilerine yönelik olarak kaynakların tahsis edilmesi ve politik aktörlerde beklentiler yaratılması açısından taahhüt etkilidir. Kaynakların taahhüdü, rejim içinde pazarlık ve uzlaşma yolunun açılması anlamına gelebileceği gibi, politik meşruiyeti de açığa çıkarabilir.³⁴⁵

Margaret G. Hermann ve Joe Hagan gibi, Charles Hermann ve meslektaşlarıda, baskın lider profilinde mevcut kaynakların işlenebilme özelliğine yer vermektedir. Bu açıdan rejimin kaynaklarını tek başına işleme gücüne sahip tek bir lider olduğu ve danışman grubun kararları, resmen veya zımnen temsilci nitelikte olmadığı sürece, karar birimi, baskın lider olarak tanımlanmaktadır.³⁴⁶

³⁴³ Margaret G. Hermann ve Joe D. Hagan, s. 124-137.

³⁴⁴ Breuning, s. 86.

³⁴⁵ Callahan Aktaran: Hagan, s. 94.

³⁴⁶ Charles F. Hermann ve diğerleri, s.134.

Howard H. Lentner'in kaynakların kullanımına yönelik elde ettiği görüşlere göre, siyasi elitler ve lider arasında gelişen etkileşim sonucunda kararlar belirlenmektedir. Diğer taraftan dış politika kararlarının alınmasında sınırlılıklar bulunmayabilmektedir. Burada iki eylem türü karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan ilki, kaynakların yönlendirilmesi tahsisi. Buna göre, kaynakların tahsisi konusu, kitlesel kamu ve çıkar grupları ile siyasi elitler ve başbakan arasındaki ilişkileri içermektedir. İkinci olarak da, kararların uygulanmasıdır.³⁴⁷

2.1.2. Baskın Grup Üzerine Görüşler

Karar birimi kuramının bir diğer önemli ayağını oluşturan baskın grup, üyelerin birbirleri ile olan etkileşimleri sonucunda oluşmaktadır. Burada grup üyeleri açısından belirleyici olan olgu, birlikte karar almaktır. Literatüre baktığımızda karar sürecinde nihai karar organı olarak baskın grupların yer aldığı durumlarda, bu süreci etkileyen birtakım olgulardan bahsedilmektedir. Bu olguları, Çuhadar, çalışmasında, şu şekilde sıralamaktadır:³⁴⁸

- Grup içerisinde bir çatışmanın yaşanıp yaşanmadığı,
- Çatışmanın mevcut olduğu durumlarda, bu çatışmanın nasıl yönetildiği ve
- Üyelerin öncelikli aidiyetinin karar alıcı grup olup olmadığı.

Grup içerisinde herhangi bir çatışmanın yaşanmaması için grup üyeleri farklı görüşleri izah etmekten kaçınabilmektedirler. Gruba mensup üyeler, genellikle liderle uzlaşmazlık yaşamamaktadır. Burada lidere karşı durmamak adına bu tür bir yöntem seçilebilir. Lider açısından baktığımızda, uzlaşmazlıkla karşılaşan lider, bu davranışı sadakatsizlik olarak yorumlayabilir. Sadakatsiz ve itaatkar olmayan bu tutuma karşılık liderin saldırgan bir tavır alması muhtemeldir. Diğer taraftan, liderin böyle bir tutum içinde olmadığı durumlarda görülen ikinci seçenek ise, grubun geleceğidir. Grup üyeleri mevcut durumun sürdürülmesi ve grubun itibarı açısından görüş ayrılıklarını ileri sürmeyebilirler. Burada Çuhadar'ın da araştırmasında belirttiği gibi, gerektiği kadar tartışılmayan tercihler sonucu alınan karar çok sağlıklı/rasyonel olmayacaktır.³⁴⁹

³⁴⁷ Lentner, s. 29-66.

³⁴⁸ Çuhadar, s. 300.

³⁴⁹ Çuhadar, s. 300-301.

Uluslararası ilişkiler alanında Irving L. Janis'in çalışmaları da literatüre oldukça katkı sağlamıştır. Bu açıdan grup içerisindeki uyum ve dışlanmama güduları önemli birer etkidir. Bu güdülerin olumsuz etkileri nedeniyle, karar alıcıların düşüncelerine eleştirel yaklaşım getirilmemekte ve rasyonel analiz yapılmadan kararlar alınmaktadır. Grup içerisinde, grup üyelerinin kendileriyle ilgili uyumsuz bir algılama oluşturmama amacı vardır. Bu nedenle alternatif hareket ve düşünceler, tam bir değerlendirmeye tabi tutulmadan kararlar alınmaktadır.³⁵⁰

Aidiyetlik olgusu da, grup içindeki çatışmayı engellemektedir. Gruba olan aidiyet derecesi yüksek düzeyde ise grubun sürdürülebilirliği için çatışma yaşanma ihtimali düşük düzeydedir. Irving Janis'in de üzerinde önemle durmuş olduğu "*Grup Düşüncesi (groupthink)*" olgusu burada kendisini daha net göstermektedir. Aidiyet ve dayanıklılık derecesinin yüksek olduğu dışa kapalı gruplarda grup düşüncesi ağırlık kazanmaktadır. Gruba uyum gösterme baskısının yüksek olduğu durumlar, dayanışma kaynaklıdır. Burada tercihlerin çok fazla tartışılmadığı alanlarda mevcuttur. Bu noktada bilgiye olan duyarlılık derecesi düşük düzeyde olduğunda, yani gelen bilgi grup ortamında etraflıca tartışılmadığında, alınan kararın niteliği zayıf olabilir.³⁵¹

Literatürde yer alan bir diğer önemli yaklaşım ise Allison tarafından dile getirilmiştir. Allison'a göre, grup üyelerinin birincil aidiyetlik alanı, grupta temsil ettikleri bürokratik kurumlardır. Burada grup üyeleri mevcut gruptan ziyade kendi kurumlarını ön planda tutmaktadır. Bu açıdan kurumlarının hedef ve çıkarları doğrultusunda kendi kararlarını kabul ettirmeye çalıştıkları için uzlaşmazlık yaşanmakta ve böylelikle çatışma ortamı doğmaktadır. Bu nedenle grupta bir çatışmanın var olması olağan bir durumdur. Karar alma sürecinde tercihlerin değerlendirilmesi noktasında yoğun tartışmaların olması muhtemeldir. Bu noktada arabuluculuk faktörü önemli bir etkidir. Veto yetkisinin olduğu, tıkanıklığın yaşandığı veya pazarlığın olumsuz yönde seyrettiği durumlarda arabulucu aktör devreye girmekte ve sorunu çözmeye yönelik adımlar atmaktadır. Burada arabulucunun etkisiz kalması halinde ise süreç tamamen tıkanabilmektedir.³⁵²

³⁵⁰ Paul't Hart, "Irving L. Janis' Victims of Groupthink", **Political Psychology**, Cilt 12, Sayı 2 (Haziran, 1991), s. 247-278.

³⁵¹ Hart, s.253-263.

³⁵² Kellerman, s.353.

Grup içerisinde çoğulcu bir yaklaşımın benimsenmesi halinde ise, grup üyelerinin bir bölümünün tercih ettiği kararlar kabul edilebilir. Böyle bir durumun söz konusu olabilmesi için oybirliği kuralının bulunmaması gerekir.

Charles F. Hermann, çalışmasında, grupları, boyut, liderin rolü, karar alma kuralları ve grup üyelerinin özerkliği gibi çeşitli faktörler kullanarak sınıflandırmaktadır. Bu çalışmada her bir grup tipinin kendine ait karar alma süreçlerinden nasıl sonuçlar çıkaracağı incelenmekte ve karar alma kuramı değerlendirilmektedir.³⁵³ C. Hermann'dan farklı olarak Beasley ise grup analizine bireysel açıdan yaklaşmaktadır. Buna göre, grup açısından, kişisel bazda bakıldığında gruptaki bireylerin farklı kişisel ve/veya kurumsal hedefleri olabilmektedir. Kavramsal olarak problemin temsili/sunumu çalışmaları, dış politika alanında kolektif karar alma çalışmalarını destekleyen temel bir varsayımdır. Durumu temsil eden bireyin nasıl bir fark yaratacağı önemlidir. Problemin temsillerinde, bilgi edinme ve nedensel yorumlar ayırt edici bir niteliktedir.³⁵⁴

Ryan Beasley'da problemin tanımlanması ve temsiline odaklanma açısından literatürde yer alan diğer çalışmalarla benzer nitelikte yaklaşım benimsemektedir. Ancak Beasley'ın yaklaşımını diğerlerinden ayıran özellik, "grup analiz seviyesidir". Burada dış politikada karar alma sürecinin karmaşık doğasının anlaşılması gerektiğine vurgu yaparak, bu alanın daha da geliştirilmesi gerektiğini söylemektedir. Bu açıdan bireysel karar almaya odaklanan dış politika çalışmaları, bireysel kişilikler, dürtü, bilgi-işleme eğilimleri, dünya görüşü, operasyonel kod ve durumun tanımlanması gibi alanlarda gelişmekte, yayılmaktadır. Ancak dış politika ve grup çalışmalarının ise, karar kuralları, uzlaşmalar, pazarlık ve alternatifin gelişimi gibi tercih-merkezli kavramlara odaklandığı ifade edilmektedir.³⁵⁵

Billings ve Hermann'da, Charles F. Hermann ve James F. Voss'da olduğu gibi karar alma gruplarına odaklanmaktadır. Burada gruplar için problemin temsili/sunumu, karar almanın merkezi özelliğini oluşturmaktadır. Buna göre gruplar, problemin

³⁵³ Charles F. Hermann, "Decision Structure and Process Influences on Foreign Policy", **Why Nations Act**, Maurice A. East, Stephen A. Salmore ve Charles F. Hermann (drl.), Beverly Hills: Sage Publications, 1978, s.69-102

³⁵⁴ Ryan Beasley, "Collective Interpretations: How Problem Representations Aggregate in Foreign Policy Groups", Donald A. Sylvan ve James F. Voss (Edl.), **Problem Representation in Foreign Policy Decision Making** içinde (80-115), UK: Cambridge University Press, 1998, s.86

³⁵⁵ Beasley, s. 80-115.

temsilinde/sunumunda süreç ve sonucun her ikisinde de önemli bir etkiye sahip olmaktadır.³⁵⁶

Karar almayı bir süreç olarak tanımlayan Richard C. Snyder, H. W. Bruck ve Burton Sapin³⁵⁷, akademik yaklaşımlarında, toplumsal sistemin türünü bir yapıya benzetmektedir. Devletlerin davranışlarını açıklamada “durum tanımlaması” kullanılmakta ve bu durum örgütsel sistemde karar alma sürecinden kaynaklanmaktadır. Burada tercihlerin nasıl yapıldığından ziyade, hangi durumlar altında alındığına daha çok dikkat çekilmektedir. Çalışmada birim, analitik bir araca benzetilmekte ve karara kimin, nasıl ve neden dâhil olduğuna açıklık getirilmeye çalışılmaktadır.

Karar alıcıların davranışlarını beş sonuç üzerinde birleştiren çalışmaya göre,³⁵⁸

- Aynı değerler ve bakış açıları tüm görevlilere tahsis edilmektedir.
- Dürtüler önemli bir olgu olarak kabul edilmektedir.
- “Şartlar” ve “Kaynaklar”, karar alıcıların eylemlerinde göz önünde bulundurulmalıdır.
- Basit bir tanım, genellemenin çok düşük bir seviyesinde yer almaktadır.
- Herhangi bir kuruluştan bağımsız olarak tasvir edilen diplomatların varlığı mevcuttur.

Karar almanın, “projeye dayalı bir hareket tarzı” olduğu vurgulanan çalışmada projeden kastedilen kavramlar ise, “hedefler” ve “teknikler”dir. Örgütsel karar alma ise bir tür “faaliyetler dizisi” olarak betimlenirken, bunları bir “olay” olarak tanımlamaktadır.

³⁵⁶ İlk basamak olarak karar birimlerinin hedeflerinin belirlenmesi öne çıkmaktadır. Bu açıdan durumun “nasıl gittiği” ve “nasıl olması gerektiği” arasındaki boşluk ayırımından sonra, problemin durum tespitinin yapılması gerektiği ileri sürülmektedir. Sorunun nedeni ve sonuçlarının değerlendirilmesiyle birlikte çözümün tanımının konulması ve seçeneklerin geliştirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Girişilecek eylemin sonuçları ile ilgili beklentiler de önemli bir olgudur. Burada “seçim”, diğer bir aşama olarak gösterilmekte ve beklentilerle arasındaki ilişkiye dikkat çekilmektedir. Uygulama ve bilgi sonuçlarının alınmasıyla bilgilerin değerlendirilmesine geçildiği belirtilirken, beklentiler ile olan ilişki, bu noktada bir kez daha öne çıkmaktadır. Sorunun yeniden değerlendirilmesiyle birlikte yeni bir karar anı söz konusu olmaktadır. Çalışmada tercihlerin takibi son aşama olarak karşımıza çıkmakta ve burada da çeşitli alternatifler belirtilmektedir. Ayrıca, problemin yeniden tanımlanmasına dikkatle odaklanan Billings ve Hermann, problem yeniden yapılandırıldığında eylem açısından büyük değişimlerin ortaya çıktığı savını ileri sürmektedirler. Robert S. Billings ve Charles F. Hermann, “Problem Identification in Sequential Policy Decision Making: The Re-representation of Problems”, Donald A. Sylvan ve James F. Voss (Edl.), **Problem Representation in Foreign Policy Decision Making** içinde (53-79),UK: Cambridge University Press, 1998, s.53-79.

³⁵⁷ Snyder ve diğerleri, s. 76-78.

³⁵⁸ Snyder ve diğerleri, s.78.

Olay, birleşik bir bütün olarak kabul edilebileceği gibi, kendisinin kurucu unsurlarına da ayrılabilir. Karar alma öncesi faaliyetler, tercihler ve uygulamalar, bir dizi aktivite olarak sıralanmaktadır. Buna mukabil, bazı tercihler, karar alma sürecinin her seviyesinde mümkün olabilmektedir. Nihai karar, yetkili otorite tarafından alınmaktadır. Bu noktada, karar, kurumsal bir nitelik kazanmaktadır. Tercihlerin, referans çerçevesi açısından, “değer biçme/değerleme” ve “değerlendirme” içerdiğini belirtmektedir.³⁵⁹ Alternatif projelerin sınırları da önemli olabilmektedir. Burada karar alıcıların sınırlı düşünme yetenekleri söz konusu olmakta ve sınırlamalar amaç ve araç olarak yansıtılmaktadır.³⁶⁰

Çalışmasında karar almayı sınırlayan faktörlere de yer veren araştırmacı, bunu sistem dışı, sistem içi ve iç ile dış sınırlamaların bileşimi şeklinde üç türe ayırmaktadır. Alternatif hedefler, alternatif teknikler, bileşimler, stratejiler veya projeler, zaman, enerji ve bilgi gibi karar alma kaynakları ve dış ortamın kontrolünün derecesi, karar alma üzerindeki önemli sınırlamalar olarak belirtilmektedir. Sistem dışı açısından, dış koşullar, hedefler, olaylar ve herhangi bir devletin sınırlamaları gibi diğer aktörlerin kararları iki türlü olabilmektedir. İlk olarak, burada tereddüt veya hata için pek az olanak ve daha az nitel değerlendirmeler söz konusudur. Bu olgu, kabul edilen standartlara göre kimlik ve ölçüm yatkınlığını algılamaktadır. Nicel ve somut veriler bu açıdan örneklendirilebilir. İkinci olarak, kabul edilen standartlara göre daha az ölçülebilen ve nitel değerlendirmeler söz konusudur. Burada, bireysel muhakemelerde daha fazla olanak mevcuttur.³⁶¹

Sistem içi sınırlamalar açısından, karmaşık örgütsel sistem içerisindeki karar alma, işlevi ve birçok konu açısından bir dizi performans gerektiren karmaşık bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Karar alıcılar açısından bilgi eksikliği olabileceği gibi, yanlış bilgi doğrultusunda harekete geçmede söz konusudur. Bu noktada bilgi her daim tamamlanamayacağı gibi tamamen test edilebilir bir nitelik de taşıyabilir. Bu durum karar alma sürecinde kalıcı bir sorumluluk olarak görülebilir ve ayrıca sistem içerisindeki bilgi karar alıcı açısından uygun olmayabilir. İletişim başarısızlığı

³⁵⁹ Buna göre, tercihler, karar alma sürecinin her aşamasında yapılabilmekte ve bu seçimler değerlendirme içerebilmektedir. Problem, bir karar gerektirdiği gibi, kimi zaman da karar alma sistemi içinden uyarıcı nitelikte bir eylemde ortaya çıkabilmektedir. Snyder ve diğerleri, s. 79.

³⁶⁰ Snyder ve diğerleri, s.79-86.

³⁶¹ Snyder ve diğerleri, s.86-87.

açısından, makul olan tüm bilgiler karar birimi içerisinde mevcut olabilmektedir. Bu noktada karar alıcı, görevini tatmin edici bir şekilde gerçekleştirebilmek için bilgiye ihtiyaç duymaktadır. Bu bilginin gerektiği şekilde yayılmaması durumunda, karar alıcı, bilgiye tümüyle ulaşamaz ve işte bu noktada iletişimin başarısızlığı ortaya çıkar. Bu çerçevede karar birimi yeni bilgiye direnç gösterebilir veya yeni bilgilerin önemi kaybolabilir. Diğer taraftan geçmiş örnek olaylar, sistem içi sınırlamalar açısından önemli bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Önceki eylemler ve politik kurallar, karar alıcıların müzakerelerini kısıtlayıcı nitelikte olabilmektedir. Çalışmaya göre algı, dış sınırlamalar ve yargılar yoluyla önem kazanmaktadır. Buna göre, bir gözlemci tarafından nesnel tanımlanabilen etkenler, karar alıcılar açısından göz ardı edilebilir. Kıt kaynaklar da, sistem içi sınırlamalarda yerini alan bir başka etkindir. Buna göre, zaman, enerji ve beceriler açısından sınırlı olabilmektedir.³⁶²

İç ve dış sınırlamaların bileşiminde ise dış sınırlamalar bağımsız bir varlık olarak ifade edilmekte ve bunların öneminin karar alıcıların yargılarına dayandığı belirtilmektedir. Bu noktada karar alıcıların iç sınırlamalar altında faaliyet gösterdiği vurgulanmaktadır. Buna göre, iç sınırlamalar ya dış sınırlamaları güçlendirmekte ya da en aza indirgemektedir.³⁶³

Hükümetlerin dış politika davranışlarına yönelik öneriler getiren Paul A. Anderson, dış politika yapım sürecini tanımlayan teorilerin geliştirilmesi gerektiği üzerinde durmaktadır. ABD ile ilgili bilgilerde olduğu gibi, diğer hükümetlerin karar almaları ile ilgili olarak ayrıntılı bilgilerin hazır bulunmadığını da sözlerine eklemektedir. İkinci olarak, dış politika davranışına karar alma sürecinin nasıl etki ettiğini de tanımlamaya çalışmakta ve bunun basit olmadığını vurgulamaktadır. Üçüncü olarak, farklı karar alma süreçlerinde kullanılan şartların belirlenmesi gerektiğinin altını çizmektedir. Karar alıcılar, sınırlı geleneksel yorumlardan ziyade, çok daha fazla alternatifler düşünmektedirler. Bu noktada alternatiflerin büyük çoğunluğu karşılıklı olarak uyumsuz olmamaktadır. Bu durum hükümetlerin dış politika davranışlarında bazı etkilerin farklı olmasına yol açmaktadır. İlk olarak, dış politika davranışını üreten mekanizmanın yapısını anlamak, dış politika karar alma sürecine ilişkin teorileri anlamaya yardımcı olabilmektedir. İkinci olarak, sürecin altında yatan sebepleri/unsurları anlamak,

³⁶² Snyder ve diğerleri, s.87-88.

³⁶³ Snyder ve diğerleri, s.88.

hükümetlerin dış politika davranışlarındaki temel önyargıları ve hataları su yüzüne çıkarmaktadır.³⁶⁴

Bütün bu kısa tanımlamaların neticesinde yapılan literatür taramasında karar biriminin baskın grup olduğu durumlarda çeşitli akademik görüşler ileri sürülmektedir. Bu doğrultuda grup yapısının da tasniflenme ihtiyacı doğmaktadır. Buna göre grup üyelerinin kişilik özellikleri, hükümet yapısı, kriz ve çatışma durumları, merkezi lider (eşitler arasında birinci), bürokratik, psikolojik ve sosyolojik faktörler ile karar kuralları şeklinde baskın grup literatürü alt başlıklarda irdelenecektir.

2.1.2.1. Grup Üyelerinin Kişilik Özelliklerinin Etkisi

Grup üyelerinin kişilik özelliklerinin karar alma sürecine etkisine baktığımızda, kişilik özelliklerinin grup kararlarını etkileyebileceği yönünde ortak kanaate ulaşılmaktadır. Bu çerçevede Kaarbo gibi akademisyenler, çoğunlukla analizlerinde kimlik olgusuna yönelmektedir. Kellerman ve Kaarbo çalışmalarında grup dinamikleri konusunda görüş birliğine varmışlardır. Grup içerisindeki uyumu bozmamak, grup tarafından dışlanmama güdüsü gibi etmenler, grup dinamiklerini oluşturan unsurlardır. Buna göre, grup dinamikleri doğrultusunda karar alma sürecinin etkilenme olasılığı yüksektir. Bireylerin değişime olan dayanıklılığı konusunda Maoz ile ortak bir çatı altında buluşan Houghter, duygu ve sınırlılık açısından Maoz'dan ayrılmaktadır.

Küçük grupların rolüne, baskın liderin etkisine ve bilişsel sürece, kendi çalışmasında yer veren Barbara Kellerman'ın modelinde, grup etkisi olgusu dikkate değer bir şekilde vurgulanmaktadır. Küçük grup etkisinin, Amerikan hükümetlerinde önemli rol oynadığını söyleyen Kellerman, yasama, yürütme ve yargı organlarına dikkat çekmektedir. Küçük grupta nelerin yaşandığını anlayabilmek için bir bütün olarak dinamiklere bakılması gerektiğini vurgulayan Kellerman, grup üyelerinin her birinin kişiliği ile performansına özel önem vermektedir. Edinilen bulgulara göre, küçük gruplar, belirli bir eylem alanında karar almada yirmiden fazla kişinin yer almadığı karar birimidir. Burada üyelerin birbirlerine karşı tutum ve değerlendirmeleri

³⁶⁴ Paul A. Anderson, "What Do Decision Makers Do When They Make a Foreign Policy Decision? The Implications for the Comparative Study of Foreign Policy", Charles F. Hermann, Charles W. Kegley Jr. Ve James N. Rosenau (drl.), **New Directions in the Study of Foreign Policy**, Boston: Unwin Hyman, 1987, s.285-308.

şekillendirici rol oynamaktadır.³⁶⁵ Bu açıdan, ortak veya farklı çıkar ve hedefler tanımlanmakta ve böylelikle birlikte çalışma geleneği geliştirilmektedir. Grup karar alma süreçlerine üyelerin bireysel katılımı, onların kim olduğuna, nerede oturduğuna ve nihai karar üzerindeki etkilerinin ne derece olduğuna bağlıdır. Grupta yer alan liderin rolü ve kimliği, gayri-resmi bir liderin ortaya çıkması açısından önemlidir. Çünkü belirli bir durumda grubun özel ihtiyaçlarını karşılama gerekebilir. Karar alma yapısı ve modeli ile grup hedefine ulaşmadaki yol, nihai tercihin içeriğini etkiler. Alternatiflerin aralığı, grup toplantılarında ele alınan tercihlerin toplamından daha büyük değildir. Çalışmaya göre, grup üyeleri kendi kişisel ve siyasi kaynaklarından en üst düzeyde faydalanma eğilimi içerisinde olduğundan, grup kararları müzakere ve pazarlık şeklinde alınmaktadır.³⁶⁶

Kellerman gibi Zeev Maoz'da dış politika kararlarının gruplar tarafından alındığını ifade etmektedir. Böylece küçük grup dinamiğine önemle vurgu yapılmaktadır. Kellerman'dan farklı olarak, Maoz grup düşüncesi (groupthink), çoklu düşünce (polythink) gibi olgulara da çalışmasında değinmektedir. Bu noktada kararların sadece güçlü liderler tarafından alınmadığına dikkat çeken Maoz'a göre, grup görüşmeleri esnasında bireylerin düşünceleri değişebilmektedir. Bu nedenle grup tartışmasından önce grubun tercihini bilmek imkânsızdır. Grup kaynaklı değişim açıklamalarının çoğu, grup dinamiği ile uyarılmış bireysel tercihlerdeki önemli değişikliklere odaklanmaktadır. Zeev Maoz, bu araştırmasında grup tartışmalarında bireylerin tercihlerinin değişmediği olasılığını incelemektedir. Bu açıdan bir veya birkaç kişinin istenilen sonucu elde etmek için karar alma sürecini yönlendirdiği varsayımını çalışmasında gözlemlemektedir.³⁶⁷

Literatürde yer alan David Patrick Houghton'un yaklaşımında öne çıkan psikolojik olgulardan ilki, bireysel konulardır. Bu bakış açısı, kişiliğin önemi üzerinde durmaktadır. Bireysel karar vericilerin önemini belirtmek amacıyla değişik şartlar altında ne olabileceğinin veya olduğunun muhakemesi sık sık yapılmakta, bu durum da karşı-olgusal muhakeme olarak ifade edilmektedir. İnsanın doğası gereği "sınırlı"

³⁶⁵ Kellerman, s.352-353.

³⁶⁶ Kellerman, s. 353-354.

³⁶⁷ Maoz araştırmasında bu süreci açıklamak adına kriz durumlarındaki ABD ve İsrail dış politikasını örnek vaka çalışması olarak değerlendirmeye almaktadır. Zeev Maoz, "Framing the National Interest: The Manipulation of Foreign Policy Decision in Group Settings", **World Politics**, Cilt 43 (1990), s.77-110.

bilişsel kapasiteye sahip varlıklar olduğunu vurgulayan modele göre, beynimizin, operasyonel kod, inanç sistemi gibi bilişsel yapısı değişime oldukça dirençlidir. Bireylerin tercihlerine olan dayanıklılığını vurgulamaları açısından Houghton ile Maoz'un görüşlerinin örtüştüğü gözlenmektedir. Buna mukabil, karar alıcının kişiliği, alınan kararın karakteri üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Houghton'un çalışmasını diğerlerinden ayıran bulgu ise, duygudur. Duygu etkenine dikkat çeken araştırmaya göre, duygunun karar alma üzerinde kritik bir etkisi bulunmaktadır.³⁶⁸

Karar birimine ilişkin literatüre oldukça önemli katkılar sağlayan bir diğer araştırmada, Juliet Kaarbo'ya aittir. Kaarbo çalışmasında gruplara ve grup ilişkilerine dikkat çekmektedir. Bu çerçevede Juliet Kaarbo, toplumsal kimliklere yönelik yapılan araştırmalara değinerek kimlik analizine yoğunlaşmaktadır. Burada kimliğin etkisi ve gruplar hakkında bilginin işlenmesi önem arz etmektedir. Kellerman gibi Kaarbo'da grup dinamiklerinin önemi üzerinde durmaktadır. Grup dinamiklerinin yanı sıra bilgi işleme süreci de, dış politika yapım sürecini incelemeye gereklidir. Ne var ki ortaya çıkan resimde yine de bir boşluk bulunmaktadır. Buna göre, politik oyunların rolü, karışık güdüler, politik stratejiler, hukuk düzenleri, amaç ve araçlar üzerindeki çatışma, dış politikanın pek çok yerinde arka plandadır. Ancak çalışmada son yapılan araştırmaların siyasi ve kurumsal bağlamda daha ciddi bir hal aldığı belirtilmektedir.³⁶⁹

Andrew Farkas'ın çalışmasında ise, bir dış politika tercihi olarak grup özellikleri, bireysel özelliklerin bir toplamı olarak görülmektedir. Grup özellikleri, kalıtsal bilgiler tarafından belirlenirse, evrimsel modellerin bu özellikleri anlamada daha fazla yararlı olabileceği ifade edilmektedir. Evrimsel modellerin temel ilkesi, bilgi parçalarını, bilgi özelliklerine göre farklı oranlarda iletmektir. Bu modelin temel özelliği, iletilen bilgi türünü belirlemektir. Evrimsel modeller, devlet gibi kolektif aktörlerin nasıl rasyonel davrandığını göstermektedir. Dış politika yapımında evrimsel bir model oluşturmada, politikaya ilişkin bilgilerin tanımlanması gerekir. Dış politika değişikliklerinin açıklanması ve dış politika yapmakla görevlendirilen grup üyeleri arasında seçimin

³⁶⁸ David Patrick Houghton, **The Decision Making Point, Six Cases in U.S. Foreign Policy Decision Making**, New York: Oxford University Press, 2013, s.3-15; Zeev Maoz, "The Decision to Raid Entebbe: Decision Analysis Applied to Crisis Behaviour", **Journal of Conflict Resolution**, Cilt 25, Sayı 4 (December, 1981), s. 677-707.

³⁶⁹ Juliet Kaarbo, "Foreign Policy Analysis in the Twenty-First Century: Back to Comparison, Forward to Identity and Ideas", **Foreign Policy Analysis in 20/20: A Symposium**, International Studies Review, Cilt 5, Sayı 2 (Haziran 2003), s.155-202.

yapılması önemlidir. Bu açıdan dış politika, bir devletin niteliği ve bu yüzden bir grup özelliğidir. Edilen bulgular arasında grup üyelerinin kötü kadar iyi kararları ayırt edebilme özelliği de bulunmaktadır. Karar alma grubunun yeni üyelerinin farklı tercihlere veya tatminkar politikalar hakkında farklı inançlara sahip olması, bir diğer görüştür.³⁷⁰

2.1.2.2. Hükümet Yapısının Etkisi

Kriz durumlarında karar alma sürecini inceleyen Trumbore ve Boyer'in modeli, demokratik, sivil/otoriter ve askeri rejim türleri üzerinde durmaktadır. Bu çerçevede analiz birimi olarak siyasal rejim kullanılmaktadır. Demokratik rejimlerde karar alma uzun bir süreç olarak değerlendirilmektedir. Ancak, bu çalışmada her üç rejim türünün de benzer tepkiler sergilemesi nedeniyle, varsayımın öngördüğü şekilde sonuca ulaşamamıştır. Gerçekte demokratik ve demokratik olmayan rejimler arasında belirgin bir fark bulunmamaktadır. Kriz sırasında karar alma sürecinin daralması, siyasal sistemin diğer iki türünde olduğu gibi demokrasilerde de dramatik değildir.³⁷¹

İç etkilerin dış politikaya olan etkisini ele alan Joshua S. Goldstein ve Jon C. Pevehouse'un çalışması, bu açıdan Joe Hagan'ın yaklaşımını desteklemektedir. Bütün devletlerde toplumsal baskılar dış politikaya etki etmektedir. Çoğulcu demokrasilerde, ilgili taraflar dış politikayı çıkar grupları ve siyasi partiler aracılığıyla etkilemektedir. Uluslararası faktörlerin iç politikada güçlü bir etkiye sahip olmasının yanı sıra, dış politika, genellikle iç koalisyon sürecini de yansıtmaktadır. Çıkar grupları, bireylerin koalisyonu şeklinde tanımlanmaktadır. Bu açıdan, bireyler politik kararlarda ortak bir çıkarı paylaşmakta ve bu kararlara etki etmeyi istemektedirler. Dış politika kararlarının çeşitli analiz düzeylerinden kaynaklandığını savunan bu çalışmada, bir ülkeden diğerine dış politika süreçleri arasındaki farklılıklar, askeri diktatörlük, komünist parti kuralları, tek-parti kuralları ve çok partili demokrasilerin çeşitli türleri gibi devletlerin hükümet yapılarındaki farklılıklara bağlanmaktadır.³⁷²

³⁷⁰ Andrew Farkas, "Evolutionary Models in Foreign Policy Analysis", **International Studies Quarterly**, Cilt 40, Sayı 3, Special Issue: Evolutionary Paradigms in the Social Sciences, (Eylül 1996), s.343-361.

³⁷¹ Peter F. Trumbore ve Mark A. Boyer, "International Crisis Decisionmaking as a Two-Level Process", **Journal of Peace Research**, Cilt 37, Sayı6, (Kasım 2000), s.679-697.

³⁷² Joshua S. Goldstein ve Jon C. Pevehouse, **International Relations**, 10. Basım, New Jersey: Pearson, 2014, s. 127-132.

İç aktörün, çoğunlukla kamuoyunu etkilemeye çalışması doğal karşılanmaktadır. Buna göre, dış politika konusunda demokratik yönetimlerde ki kamuoyunun etkisi, otoriter hükümet yapısına sahip yönetimlere oranla daha fazladır. Bu çerçevede diktatörler dahi kendi vatandaşlarının ne düşündüğüne dikkat etmek zorundadır.³⁷³

Frankel'in yaklaşımı ise, totaliter devlet yapısında tek partinin, karar alma hiyerarşisi olarak hükümet aygıtını büyük ölçüde değiştirebildiğini savunmaktadır. Buna mukabil, Batı demokrasilerindeki siyasi partilerin ise çok daha sınırlı etkiye sahip olduğu belirtilmektedir. Bu yapı içerisindeki partiler, seçilmiş liderler ile kamuoyu arasında aracı rolü oynamakta ve anayasal kurallar tarafından belirlenen görevleri ifa etmektedir.³⁷⁴

Küçük gruplarda karar alma yaklaşımına yer veren Marijke Breuning'e göre bu çerçevede alınan kararlar, çeşitli kurum ve bölümler tarafından sağlanan analiz ve bilgi temellidir. Burada grup analizinde, kabine hükümeti odak noktasını oluşturmaktadır. Buradan hareketle kabine hükümeti, liderin grubudur. Parlamento küçük grup olarak tanımlayan araştırmalara Breuning itibar etmemektedir. Parlamento üyeleri her ne kadar bir grup olarak yüz yüze görüşmeler de, bu görüşmeler son derece resmi kurallar ve protokoller tarafından yönetilmektedir.³⁷⁵

Howard H. Lentner'in araştırmasında göze çarpan olgu ise, bazı bireylerin siyasi süreci iyilik ve dostluk alışverişi olarak görmesidir. Diğer bazı bireyler ise, siyasi süreci genel saygının hâkim olduğu bir alan olarak tasvir etmektedir. Bu çalışmanın örnek olayında elde edilen değerlendirmelerden birisi, işlevsel kararın, lider ve onun kabinesi tarafından değil, muhalefet lideri tarafından alınmış olmasıdır. Bu çerçevede, baskın ve uyumlu olmak üzere iki müttefik arasındaki bir durumu ele alan bu çalışmada, birbirleriyle olan etkileşim durumu, bütünleştirici bir özellik içermektedir.³⁷⁶

Parlamente sistemlerde kararların, kabine ve resmi düzeylerde özel pazarlık yoluyla alınması, diğer bir görüş olarak karşımıza çıkmaktadır. Kabine birliği, yönetim için

³⁷³ ABD gibi başkanlık sistemine sahip demokratik sistemlerde yasamanın, dış politikanın yapımında doğrudan rol aldığını belirten çalışmada Büyük Britanya gibi parlamente sistemlerde de dış politikanın dizaynında ve uygulanmasına yasama organının anahtar rol aldığına dikkat çekmektedir. Goldstein ve Pevehouse, s.127-132.

³⁷⁴ Joseph Frankel, **The Making of Foreign Policy, An Analysis of Decision Making**, London: Oxford University Press, 1963, s.65-85.

³⁷⁵ Breuning, s. 99.

³⁷⁶ Lentner, s. 43-55.

sadece biçimsel bir düzenleme değildir. Etkin bir çalışma için siyasi birlik durumu gereklidir. Bu birliğin yokluğunda ise, muhalefetin yararlanabileceği bir yönetim krizi yaşanabilir. Parlamenter sistemin resmi yönetim kuralları tek başına yeterli değildir. Bu noktada sistem, tek başına lidere hizmet etmemektedir.³⁷⁷

2.1.2.3. Kriz ve Çatışma Durumlarının Etkisi

İç gruplar, kendi lehlerine olacak şekilde politika belirlemeleri için hükümete baskı kurarlar ve bu sayede etkinlik derecelerini artırırlar. Trumbore ve Boyer'in yaklaşımına göre gruplar, tüm politik süreçlerde rol almak istemektedir. Bu sayede grup, politikaya veya çıktıya etki etmeyi deneyebilir. Demokratik, sivil/otoriter ve askeri rejim türlerinin de kurumsal araçları kullanma eğilimi vardır. Böylelikle kriz durumlarında karar alma sürecinde etkin rol oynayabilirler.³⁷⁸

Joshua S. Goldstein ve Jon C. Pevehouse'un yaklaşımına göre, kriz durumlarında karar alıcılar zaman kısıtlaması altında çalışmaktadır. Bununla birlikte grup-düşüncesi, kriz zamanlarında kolayca oluşabilmektedir.³⁷⁹

Literatürde karar alma üzerine yapmış olduğu çalışmalarla yer alan Paul A. Anderson, grup karar alma açısından Küba füze krizini incelemektedir. Dış politika davranışlarının tamamı gruplarda yer almadığı gibi, gruplar sosyal etkileşim gerektiren yapılardır. Daha da önemlisi, ulusal çıkar gibi örgütsel hedefleri kısmen sağlamakta, meşruiyet standartlarının paylaşılması kapsamında sosyal etkileşim gerekli olmaktadır.³⁸⁰

Margaret G. Hermann ve Bruce W. Dayton'un kriz yönetimine ilişkin ileri sürdükleri görüşler, grup dinamikleri açısından değerlendirilmelidir. Bu açıdan dikey ve yatay olmak üzere iki tür grup düşüncesi vardır. Çalışmanın görüşüne göre, dikey olarak grup düşüncesinde baskın liderin varlığı söz konusudur ve karar alma sürecini yönlendirmektedir. Yatay grup düşüncesinde ise uyumlu/kaynaşmış bir grubun varlığından bahsedilir. Burada genellikle eşitlik olgusu öne çıkmakta ve tamamı sürece

³⁷⁷ Lentner, s.65.

³⁷⁸ Peter F. Trumbore ve Mark A. Boyer, "International Crisis Decisionmaking as a Two-Level Process", **Journal of Peace Research**, Cilt 37, Sayı 6 (Kasım 2000), s.679-697.

³⁷⁹ Bu duruma örnek olarak da 1962 yılında meydana gelen Küba Füze Krizi'nde Başkan John F. Kennedy'nin danışmanlarının küçük, kapalı bir grup kurması ve dış teması kesilmiş bu grubun yoğun bir şekilde çalışması gösterilmektedir. Goldstein ve Pevehouse, s.134-136.

³⁸⁰ Paul A. Anderson, "Decision Making by Objecton and the Cuban Missile Crisis", **Administrative Science Quarterly**, Cilt 28, Sayı 2 (Kasım 1983), s.201-222.

dahil olmak istemektedir. Yine de pozisyon, neden, ideoloji veya arka plan gibi olguların etkisiyle sürecin bir parçası olma isteği de bulunmaktadır. Karar alıcılar zamansal anlamda bir aciliyet algıladığı takdirde, dikey grup düşüncesinde otoritede bir daralma olurken, yatay grup düşüncesinde karar alıcıların bir tehdit algılaması vardır.³⁸¹

Greg Cashman, savaşa yol açan nedenleri incelemektedir. Burada bütün demokrasilerin barışçıl eğilimde olduğu yönündeki önermeyi sorgulamaktadır. Eğer bir devlet demokratik ise, o devletin daha barışçıl bir yapıda ve daha az savaş deneyimine sahip olduğu yönünde varsayımlar üzerinde duran Cashman, bu noktadan hareketle analiz düzeyi olarak, birey, grup, devlet, iki devlet arasındaki etkileşimin dual etkisi ve uluslararası sistem düzeylerini ele almaktadır. Burada küçük grup, bireylerin biraraya gelmesi olarak görülür. Bu açıdan dünya siyasetinde liderlerin durum tanımlaması üzerinde durarak, savaşa götüren olguları analiz etmektedir.³⁸² Küçük grup açısından ise, bireyler, savaşa götüren kararlarından sorumludurlar ve bu kararlar, ulusal hükümet içerisindeki küçük grubun yetkilileri tarafından alınmaktadır.³⁸³

2.1.2.4. Merkez Lider (Eşitler Arasında Birinci)

Dış politika alanında grup dinamiklerinin ve grup kararlarının önemine dikkat çeken Jean A. Garrison, çalışmasında, başkanların, başbakanların ve dış politika aktörlerinin dış politika alanında neler yaptığına ilişkin durumları incelemektedir. Bu çalışma, gelecekteki araştırmalara zemin oluşturması amacıyla, geçmişteki grup karar alma çalışmalarını değerlendirmektedir. Grup üyelerinin etkileşim yolları, grubun açıklık düzeyi ve grupta rol oynayan merkezi liderin rolü, burada önemli unsurlar olarak ön plana çıkmaktadır. Kapalı bir sistemde alınan kararlarda rızaya dayalı etkileşim vardır. Bu süreçte belirli bireyler baskın hale gelebilir. Açık sistemlerde ise farklı görüşler sunulmaktadır. Bu açıdan merkezi lider zayıftır ve genellikle olası seçenekler üzerinde bir dizi tartışma çıkabilmektedir. Uzlaşmanın sağlanabileceği öngörülse de, aynı zamanda üyeler arasında geniş bir anlaşmazlık söz konusu ise, tikanıklık yaşanması da muhtemeldir. Her iki sistem türünde de politik sürece kimin dahil olduğu önem arz etmektedir. Bu çerçevede, tercihlerin anlaşılması için kararların nasıl yapıldığına dair

³⁸¹ Hermann ve Dayton, s.234-241.

³⁸² Araştırmacı savaşın insan doğasından veya devletini savaşa götürecektir belirli bir bireyin özel doğasından kaynaklandığını ileri sürmektedir.

³⁸³ Cashman, s.11-12.

kuralların ve işlemlerin yönetilmesi gerekmektedir. Grup karar alma çalışmalarının henüz başlangıç seviyesinde olduğunu belirten araştırma, bu doğrultuda henüz tutarlı bir model veya paradigmanın olmayışını neden olarak göstermektedir. Problemin tanımlanmasına katılan, seçimler yapan, kararların uygulanmasını denetleyen ve sonucu değerlendiren gruplar veya grup üyeleri arasında nelerin yaşandığına yönelik bilgi talep etmek, dış politikayı anlayabilmek için gereklidir.³⁸⁴

Frankel'in araştırmasında öne çıkan tespitlerden birisi, merkezi lider olarak tanımlanabilen eşit grup üyeleri arasından birisinin daha fazla öne çıkmasıdır. Eşitler arasında birinci (primus inter pares) modelinde, grubun bir üyesi, bu duruma yol açmaktadır. Burada kişiliği, özel bilgisi veya konumuna dayanarak karar vericilerden birisi ön plana çıkmakta ve böylelikle gerçek karar alıcı düzeyine yükselmektedir. Diğer tespitler ise tüm üyelerin anlaşması ve çoğunluk kararı temeline dayalı uzlaşmasıdır. Buna göre tek bir bireye atfedilen bir kararın varlığı söz konusu değildir.³⁸⁵

2.1.2.5. Bürokratik, Psikolojik ve Sosyolojik Faktörlerin Etkisi

Literatürde David Patrick Houghton, bürokratik, sosyolojik ve psikolojik olmak üzere üç model üzerinden dış politikaya yaklaşmaktadır. İlk etapta dış politikada karar almanın geleneksel bakış açılarını değerlendiren araştırmacı, iktisadi ve rasyonel aktör modeline araştırmasında yer vermektedir. Bürokratik model temelinde baktığımızda, devlet bütüncül bir aktör değildir. Bu açıdan devletin çok çeşitli örgüt, kurum ve güçlerden oluştuğu bir gerçektir. Bununla birlikte bu yapılar genellikle birbirleri ile rekabet halinde ve aynı fikirde değildir. Burada dış politika tek bir kişinin niyetleri sonucu değişmemektedir. Bürokratik birimler arasındaki rekabet, hükümeti daha az etkili ve koordineli hale getirmektedir.³⁸⁶

Sosyolojik modelde ise çeşitli politik ve psikolojik nedenlerden dolayı kararlar, tek taraflı olarak değil, çoğunlukla gruplar tarafından alınmaktadır. Eğer lider ilgili politika konuları üzerinde yeterli bilgiye sahip değilse, grup halinde çalışmayı tercih etmektedir. Ayrıca grup bazında karar almak, kararın kendisine daha fazla meşruiyet kazandırırken, liderler üzerindeki gerginliği de azaltmaktadır. Grup-düşüncesinin desteklendiği

³⁸⁴ Jean A. Garrison, "Foreign Policymaking and Group Dynamics: Where We've Been and Where We're Going", *Foreign Policy Analysis in 20/20: A Symposium*, Cilt 5, Sayı 2 (Haziran 2003), s.177-183.

³⁸⁵ Frankel, s.10.

³⁸⁶ Houghton, s. 4-38.

araştırmada, uzlaşma yönündeki toplumsal baskıların, aktörün rasyonel olmayan şekilde davranmasına neden olabileceği belirtilmektedir. Grup-düşüncesi açısından yüksek düzeydeki grup dayanışması, beklentilerde uyumluluk ve bireyselleşme (grup içinde kimlik belirsizliği) şeklindeki en az üç farklı yol, grup üyeleri tarafından liderlere ifade edilmektedir. Diğer taraftan yeni gelen yönetimler, “*Yeni-grup Sendromu (Newgroup Syndrome)*”³⁸⁷ durumuna karşı eğilimli olabilmektedir. Yeni-grup sendromu, grup-düşüncesi yaklaşımında olduğu gibi, grup uyum ve uygunluğuna odaklanmaktadır. Grup-düşüncesinin doğasını karakterize eden uzlaşma, uyum ve uygunluk kadar grup içinde tıkanıklık/kilitlenme riski de bulunmaktadır. Bu durum da, başa çıkılması mümkün olmayan bilgi ve görüşlerin, grupları çıkmaza soktuğu görülmektedir. Psikolojik model de, sadece karar vericilerin içerisinde olduğu örgütsel ve grup ortamlarına yer verilmemekte, aynı zamanda bireysel konulara da dikkat çekilmektedir.³⁸⁸

Joshua S. Goldstein ve Jon C. Pevehouse, dış politika sürecini, karar alma süreci olarak tanımlamakta ve karar alma sürecinde rasyonel, örgütsel süreç ve bürokratik politikalar (hükümet pazarlık) modellerine yer vermektedir. Dış politikada karar almanın grup psikolojisinden etkilendiği ve grup düşüncesini içerdiği de ileri sürülmektedir.³⁸⁹

Psikolojik verilerle rasyonel tercih modellerinin varsayımlarını uzlaştırma amacı taşıyan Andrew Farkas, bu noktada rasyonel olmayan birey gruplarının, üniter rasyonel aktörler gibi nasıl davrandığını göstermeye çalışmaktadır. Psikolojik teoriler, bireylerin neden özellikle belirli tercihlerde bulunduğunu açıklamak için uygundur. Ancak, birçok bireyin grup kararı üretmede nasıl hareket ettiği konusuna bu tür teoriler sessiz kalmaktadır. Bu açıdan grupların ortak kararlara nasıl ulaştığı konusu önemlidir. Bununla birlikte siyasi psikologlar, bireysel sezgilerin ve önyargıların grup kararlarında nasıl toplandığını açıklamaya yönelik bir teori geliştirme amacıyla değildir. Çalışmaya

³⁸⁷ Houghton, s.57-60.

³⁸⁸ Houghton, s.71-84.

³⁸⁹ Rasyonel modelde öncelikli olarak hedeflerin belirlenmesi gerektiği ve bunların görece bir şekilde değerlendirilmesinin önemine değinmektedir. Bu noktadan hareketle gerçekleştirilmek istenen eylemin maliyet ve faydalarının iyi bir şekilde hesaplanması ve daha sonra en iyi fayda ile en az maliyetin bulunduğu seçeneğin tercih edilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Örgütsel süreç modelinde ise kararlar rutin idari prosedürler sonucunda oluşmaktadır. Diğer taraftan bürokratik politikalarda kararlar, kamu kurumları arasındaki müzakereler yoluyla alınmaktadır. Goldstein ve Pevehouse, s.132-134.

göre siyasi psikologlar, karar alma patolojilerini tespit etmeye çalışarak, bir gruptaki toplama stratejilerinin sonuçlarını belirlemektedir.³⁹⁰

Valerie M. Hudson ise çalışmasında bireylerin karar almada tek başına veya gruplar halinde hareket ettiklerini belirtmektedir. Bu çerçevede teorik olarak en uzun ömürlü çalışmalar, küçük gruplara ilişkin olanlardır. Toplumsal gruplar ve onların dış politika üzerindeki etkilerini de irdeleyen Hudson, bu açıdan Joe Hagan'ın yeni kavramsal çalışmalarını desteklemektedir. Hagan'ın siyasi rejimlerin güvenlik açığı ve parçalanma olgusu üzerine büyük bir veri tabanı oluşturduğuna dikkat çekmektedir. Dış politika tercihlerinde siyasi muhalefetin etkisi önemlidir. Bu bakımdan iç muhalefet araştırma programının bir parçası olarak görülmektedir.³⁹¹

Dış politika analizinin ilk kuşak araştırmalarının küçük gruplar üzerinde yoğunlaştığını belirten Valerie M. Hudson ile Christopher S. Vore'nin modelinde, sosyal psikologların küçük grup kararları üzerinde çalışmalar yaptığı ifade edilmektedir. Boyut, liderin rolü ve kararlar için kurallar gibi sınıflandırmalar önemlidir. Daha önceki araştırmalar, meşruiyetin tesisi için gerekli görülen grup karar alma yapıları ile süreçlerine odaklanmaktadır. Son nesil çalışmaların daha ziyade bilişsel görevler üzerinden yapıldığını ileri süren mevcut çalışma, gruplar tarafından sorunların nasıl tanımlandığı, durumların nasıl “tespit edildiği” ve “yansıtıldığı”, seçeneklerin nasıl geliştiği, grupların durumu nasıl yorumladığı, grupların nasıl yenilik getirdiği ve öğrendiği, grup eylemlerine grup hafızasının nasıl etki ettiği gibi sorular üzerinde yoğunlaşmaktadır. Burada farklı grup yapılarının ve normlarının, farklı grup süreçlerine nasıl yol açtığı da ifade edilmektedir.³⁹²

Lentner, kendi yaklaşımında, bürokratik siyaset modeli, siyasi elitler ve bürokrasi arasında belirli ayrımlar yapmaktadır. Çünkü üç farklı olguda, personel, meşruiyet ve otorite tabanları ile işlevleri birbirinden farklılık göstermektedir. Bürokratik siyaset modeli, liderin rolünü anlamada önemli olan bu ayrımları yapmakta başarısızdır. Bu model, genellikle örgütleri vasıtasıyla hareket eden bürokratların siyasal davranışlarına değinmektedir. Bazen örgütsel davranışların yerine birey gibi hareket ettikleri

³⁹⁰ Farkas, s. 346-347.

³⁹¹ Hudson, s. 19.

³⁹² Hudsoni ve Vore, s.209-238.

görülmektedir. Bu açıdan siyasi elitlerle etkileşim halindedir. Temel fonksiyonları politikayı uygulamak ve karar alma süreci içerisinde yer almaktır.³⁹³

2.1.2.6. Karar Kuralının Etkisi

Karar, süreç ve gücü, kavramsal bir yaklaşım olarak değerlendiren Ghosh, siyasi kararları, iktidarın ortaya çıkması ve daha önceki mevcut güç yapısının değişiminin sonucunda oluşan kararlar olarak tanımlamaktadır. Çalışmasında siyasi kararları üç geniş türe ayıran Carl Friedrich'in varsayımına da yer veren Ghosh, bu çerçevede “bireysel kararlar”, “grup kararları” ve “kamu kararları”nı ele almaktadır. Bireysel karar türünde, tek bir bireyin kararı öne çıkmakta ve bu tür kararlar yönetici ve vatandaş için karakterize edilmektedir.³⁹⁴ Diğer taraftan grup kararlarında, kamu katılımı olmadan da hareket edilebilmektedir. Grup kararlarında oybirliği veya çoğunluk kuralından birisine yer verilmektedir. Üçüncü tür karar yapısı olan kamu kararları ise, çoğu toplum içinde yer alan argüman ve tartışmaları ayrıntılı bir biçimde içermektedir. Kararların alternatifler arasından bir tercih olduğunu belirten bu çalışma, grup kararlarını karmaşık yapılar olarak tanımlamaktadır.³⁹⁵

Paul A. Anderson'a göre, fikir birliği oluşturmak, rakiplerin yenilgisini sağlamak ve destek kazanmak isteniyorsa, kamu argümanlarına ve gerekçelerine ihtiyaç duyulmaktadır. Anderson, kurmuş olduğu modeli, davranış açıklaması olarak tanımlamakta ve karar alma ile ilgili birincil kaynak bilgileri ayrıntılı bir biçimde ele almaktadır. Karar birimleri açısından, davranışın ve eylemin sonucunun tanımlanması önemlidir. Karar anında ise, yetkili karar biriminin varlığı dikkat çekmektedir.³⁹⁶

Charles F. Hermann ve meslektaşları, “*grupların*” hükümetler içerisinde oluşan gruplar, yaygın bir karar birimi olduğunu vurgulamakta ve yasama komiteleri, kabineler, askeri cuntalar, iktidardaki partilerin politbüroları ve yürütme konseyleri, bu gruplara örnek olarak gösterilmektedir. Bu çerçevede bürokratik süreçlerin özünde sık

³⁹³ Lentner, s. 47.

³⁹⁴ Bu çalışmada vatandaş için karakterize edilen durumda oylamada kime oy vereceğine karar vermesi örnek olarak gösterilebilir.

³⁹⁵ S. C. Ghosh, “Decision, Process and Power: A Conceptual Approach”, *The Indian Journal of Political Science*, Cilt 36, Sayı 4 (Ekim-Aralık 1975), s.349-350.

³⁹⁶ Anderson, s.201-222.

sık gruplar yer almaktadır. Hükümetlerde gruplar genellikle sorunların çözümünde kendisini göstermektedir³⁹⁷

Bilginin işlenmesi ve seçeneklerin yönetimi, gruplarda, problem çözümü açısından tercih yapmak için gerekli olan iki ana kategori olarak belirlenmektedir. Bilgi yönetiminden kastedilen, bir grup içerisinde bilginin yaygınlaştırılması, yapılandırılması ve niteliği ile ilgili konulardır. Seçeneklerin yönetimi ise, bir seçeneğin veya tercihin seçimi, değerlendirilmesi, savunulması ve geliştirilmesi ile ilgilidir. Grup araştırmalarının çoğu, iletişim ve bilgi yönetimi üzerinedir. Fikir birliği (grup çatışmasını önlemek için bir eğilim üreten), oybirliği (grup çatışmasını çözmek için bir eğilim üreten) ve çoğulculuk (grup çatışmasını kabul etmek için bir eğilim üreten) olmak üzere üç farklı yol, grup içi anlaşmazlıklarla veya çatışmalarla başa çıkabilmek için önerilmektedir. Kilitlenme/tıkanıklık, hakim/yaygın çözüm, altküme çözümü ve bütünleştirici çözüm olguları, bu çalışmada bağımlı değişkenlerdir.³⁹⁸

Fikir birliği modelinde, üyeleri bu grupla birlikte birincil kimliğe³⁹⁹ sahip grupların, birincil kimliği grubun dışında⁴⁰⁰ olan gruplara göre, problemde baskın çözümleri seçmesi daha muhtemeldir. Birbirlerinin önerilerinin değerlendirildiği ve iç anlaşmazlık olanağına sahip normların yer aldığı gruplarda baskın çözümlerin seçilme ihtimali daha azdır. Böyle gruplarda daha büyük olasılıkla bütünleştirici çözümler tercih edilmektedir. Diğer taraftan birden fazla seçeneği teşvik eden liderler ile muhalifliğe olanak sağlayan normların olduğu gruplarda büyük olasılıkla bütünleştirici çözümler tercih edilmektedir.⁴⁰¹

Oybirliği modelinde, üyelerinin birincil kimliğe sahip gruplarda kilitlenme ve bütünleştirici çözümler büyük olasılıkla kararları oluşturmaktadır. Burada problemle başa çıkmada sunulan teklifi, tümünün kabul etmesi söz konusudur. Grup üyeleri

³⁹⁷ Charles F. Hermann ve diğerleri, s.133.

³⁹⁸ Çıkılmaz bir durum olarak tanımlanan kilitlenme/tıkanıklık değişkeninde, grup üyelerinin aralarındaki farklılıkları nasıl çözeceklerine yönelik olarak bir karara varılamamaktadır. Baskın çözüm değişkeni ise, en başından itibaren tartışılan bir seçeneği grup üyelerinin tercih etmesidir. Burada belli bir seçim üzerinde fikir birliği bulunmaktadır. Altküme çözümü, grup içerisinde bazı hizipleri tatmin etse de grubun tamamının tercihlerini kapsamamaktadır. Bütünleştirici çözüm değişkeni, grup tartışması sırasında grup üyelerinin tercihlerini temsil eden bir alternatif niteliğindedir. Grup üyelerinin ilk tercihlerinden farklılıklar içerir.

³⁹⁹ Burada birincil kimliğe sahip gruplardan kastedilen şey, grup üyelerinin grup haricindeki kendi kimlikleridir.

⁴⁰⁰ Burada birincil kimliği grubun dışında olan gruplardan kastedilen şey, grup üyelerinin grup haricindeki kendi kimliklerini bir yana bırakarak grup kimliğini ön plana çıkarmaları durumudur.

⁴⁰¹ Charles F. Hermann ve diğerleri, s.143.

arasında kişilerarası saygı derecesinin yüksek olduğu durumlarda bütünleştirici çözümlerin yaşanması ihtimali daha fazla, kilitlenme olasılığı ise daha azdır.⁴⁰²

Çoğulculuk modelinde ise, üyelerin birincil sadakatinin olduğu ve anlaşma için oybirliğinin gerekli olmadığı gruplarda, üyeler hemfikir olmadıklarında genellikle altküme çözümlerini benimserler. Azınlıkta bulunan üyelerin saygınlığı ve tercihleri önemli etkidir. Bu açıdan, saygın nitelikteki üyeler arasında çıkan anlaşmazlık durumunda, altküme çözümüne göre tıkanıklık veya bütünleyici çözümlerin yaşanması daha yüksek ihtimaldir. Burada üyelerin tercihlerini yoğun bir biçimde savunması da söz konusudur. Bunun aksine azınlıktaki kişiler yüksek itibara sahip değilse veya yoğun tercihlerin savunucusu değilse, altküme çözümünün yaşanması muhtemeldir. Gelecekteki diğer sorunları grubun ele alması bekleniyorsa ve güncel bir azınlık tercihlerine yoğun olarak sahipse, bütünleştirici bir çözüm yaşanabilir. Grup gelecekteki sorunları ele almaz veya yoğun tercihlerini ifade etmez ise, altküme çözümü gerçekleşir. Burada yoğun tercihler ile saygın bir azınlığın yer alması önemlidir. Bu durumda altküme çözümünün yaşanması muhtemeldir. Bu çalışmada bütün durumlar ve sorunlar için en iyi şekilde çalışabilecek tek bir karar sürecinin yer almadığı belirtilmektedir. Bir grupta anlaşmazlıkların nasıl ele alınacağı konusu önemli bir anahtar olmaktadır.⁴⁰³

Küçük gruplarda karar alma yaklaşımına yer veren Marijke Breuning'e göre, küçük grup danışmanlarının, pazarlık, ikna, uyuşma ve tıkanıklık şeklindeki etkileşimlerin farklı modelleri ile faaliyette bulunabileceği ifade edilmektedir. Bu süreçlerin bütünleştirici, alt küme veya baskın çözümlere yol açacağı olgusu, bir diğer görüş olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.1.3. Özerk Aktörler Koalisyonuna İlişkin Görüşler

Özerk aktörler koalisyonu, birden fazla aktörden oluşmaktadır. Bu aktörler, grup yapısından farklı olarak, benzer görüşlere sahip olan aktörler olabilmektedir. Buna

⁴⁰² Charles F. Hermann ve diğerleri, s. 150.

⁴⁰³ Elde edilen bulgular açısından Fikir-birliği Modeline karşılık gelen kararlarda baskın çözümler dahil edilebilir. Bu konuya ilişkin olarak analiz edilen vaka olayında Başbakan Chamberlain kabinesindeki dinamikler böyle bir kararın nasıl meydana gelebileceğini göstermiştir. Oybirliği Modelinde ise, kararların kilitlenme veya bütünleştirici çözümden birisine doğru yöneldiği bulgusu mevcuttur. Bu doğrultuda incelenen vakada İsveç'in toprakları üzerindeki Sovyet denizaltısında olası nükleer silahlara tepkisi bütünleştirici karar açısından bu grubun bir örneğini teşkil etmektedir. Çoğulculuk Modelinde de çözümlere ulaşmak için altküme çözümü önerilmekte ve bu noktada incelenen vaka olayı olarak da İsrail'in 1967'de vermiş olduğu karar ele alınmaktadır. Buradan hareketle kabinenin alt küme üyelerinin tercihlerinin kabul görmesi bu noktada önemli olmaktadır. Charles F. Hermann ve diğerleri, s. 153-156.

karşılık birbirinden bağımsız birimlerden oluşma ihtimali de yüksektir. Literatürde yapılan araştırmalara baktığımızda, koalisyon oluşturma ihtimali bulunması halinde önceden bir mutabakatın olup olmaması önemli rol oynamaktadır. Buna göre, önceden var olan bir mutabakat neticesinde koalisyonların daha kolay oluştuğu bir gerçektir. Böylelikle alınacak karar üzerinde daha fazla etki sahibi olunması mümkündür.

Koalisyonlara yönelik olarak yapılan çalışmaların ortak bulgusu, siyasi otoritenin varlığıdır. Buna göre, siyasi otoritenin farklı aktörler arasında paylaşılmış olması, koalisyonun belirgin özelliğidir. Kaynakları kullanma yetkisine sahip tek bir bireyin olmaması durumu, zaman zaman koalisyonları çıkmaza sokabilmekte ve neticede çatışmanın ve uzlaşmazlığın yaşanmasına yol açabilmektedir.

Yetkili karar biriminin koalisyon olduğu durumlarda nihai yetki bazında zaman zaman sıkıntılar yaşanmaktadır. Buna göre, bu üçgende yer alan birimlerin ortak kaygısı kendi tabanlarına yöneliktir. Hem kendi tabanlarına hem de muhakeme ettikleri tarafa yönelik ortak bir nokta da buluşma ihtiyacı vardır. Mevcut düzen içerisinde müzakerelerin devam etmesi ve kaos ortamının oluşmaması adına bazı sınırlamalar ile kurallar yer almalıdır.⁴⁰⁴

Karar birimleri açısından Joe Hagan'ın kuramına destek veren Binnur Özkeçeci Taner, dış politika yapımında birden fazla aktörün varlığından bahsetmektedir. Bu aktörler arasında bir mutabakatın sağlanmış olması gereklidir. Özkeçeci Taner'e göre dış politika oluştururken koalisyonu etkileyen faktörler şunlardır:⁴⁰⁵

- İç politikanın güçlü etkisi,
- Gücün dağılımı,
- Kutuplaşmalar veya siyasi anlaşmazlıklar (kalıcı sorunlar üzerinde),
- Partiler arası ilişkilerin genel yapısı,
- Kuruldaki partinin bakanlar kuruluna karşı olan muhalefeti,
- Koalisyon ortaklarının ideolojik farklılıkları ve

⁴⁰⁴ Çuhadar, s.302.

⁴⁰⁵ Özkeçeci-Taner, s. 272-273.

- Koalisyon ortaklarının doğası.

Çoklu metodolojik araştırmaların gelecekte yapılması gerektiği üzerinde duran Kaarbo, sayısal ve istatistiksel analizlerin kabinedeki dış politika eylemleri ile karşılaştırılmasının gerekliliğini vurgulamaktadır. Burada öne çıkan olgu, büyüklük, güç ve ideolojik yönlendirme gibi farklı özelliklerdir. Bu bakımdan koalisyon kabinelerinin dış politikadaki davranışları üzerine çok az çalışma, bahsedilen değişkenleri ele almaktadır. Koalisyon sınıfı içerisinde ayrılan bu özelliklerin genellikle kurumsal mantıkla ele alındığı gözlenmekte ve müdahil faktörler olarak kabine özelliklerinde açık bir uzlaşma sağlanamamaktadır.⁴⁰⁶

Koalisyon aktörleri arasındaki politik inançlar ve siyasi aktörler, kararların şekillenmesine yardımcı olmada koalisyon yapısı ile etkileşim halindedir. Burada siyasi ortamdan gelen bilgilere açık olan koalisyonların farklılıkları vurgulanmaktadır. Bu açıdan İran’da meydana gelen rehine krizi olgusunda, İran’daki koalisyon hükümetinin açıkça çevresel baskılara en kapalı karar alıcı olduğu görülmektedir. Diğer iki olgudan ziyade, İran’ın kararları, iç zorunluluklar tarafından yönlendirilmektedir.⁴⁰⁷

Koalisyonların davranışlarını anlamada kurumsal bağlam önemlidir ve kabineler grup düzeyindeki süreçlerden etkilenmektedir. Diğer taraftan koalisyon kabinesinin kurumsal şekillenışı, belli bir grubun etkisini artırabilmektedir. Grup kutuplaşması, ikna ve diğer etki stratejileri, karar alma kalitesini etkileyen psikolojik faktörler, koalisyon kabinesinde önemli rol oynamaktadır. Bu tip yönetim şekli, özel kurumsal dinamikler tarafından desteklenmekte ve güçlendirilmektedir.⁴⁰⁸

⁴⁰⁶ Juliet Kaarbo, “Coalition Cabinet Decision Making: Institutional and Psychological Factors”, **International Studies Review** (2008) 10, s.80.

⁴⁰⁷ Hollanda ve Japonya vakalarının ise çevresel etkilere nispeten daha açık olduğu gözlenmektedir. Köklü karar kuralları, dış baskılarla başa çıkmada birlikte hareket etmek için koalisyon üyelerini etkinleştirmektedir. Ancak Hollanda ve Japonya örnek vakalarında karar birimlerinin baskılara aynı şekilde tepki vermediği bulgusu da önemli bir gerçektir. Daha açık bir ifadeyle burada iki karar birimi açısından mantık farklı yönde işlemiştir. Hollanda’da ki karar birimi ciddi kısıtlamalarla karşı karşıya kaldığından bir tepki alamamıştır. Burada ki kısıtlamalar iç iç dinamiklerle alakalı olmamakla birlikte Parlamento ve kamuoyu gibi daha geniş bir iç siyasi ortamı kapsamaktadır.

Japonya’da ise karar biriminin uluslararası baskılara karşı bir hassasiyet içerisinde olduğu gözlenmektedir. Bu çerçevede yetkili karar birimleri kamuoyunun kutuplaşmasına ve hizipçi siyaset konularına dikkat çekmektedir. Uzun süre tikanıklık/kilitlenme yaşansa da, koalisyon politikalarının durgun olmadığı bulgusu bu çalışmada ileri sürülmektedir. Kaarbo, “Coalition Cabinet Decision Making: Institutional and Psychological Factors”, s. 80.

⁴⁰⁸ Kaarbo, “Coalition Cabinet Decision Making: Institutional and Psychological Factors”, s. 80.

2.1.3.1. Hükümet Yapısı/Rejim/Siyasal Sistemin Etkisi

Hagan'ın modeline göre, koalisyonlar, çok partili kabinelerle birlikte parlamenter demokrasilerde, yasama ve yürütmeye karşı başkanlık sistemlerinde, gücün gruplar ve/veya kurumlar arasında dağıldığı otoriter rejimlerde ve bürokratik aktörlerin yetki kazandığı merkezi olmayan ortamlarda oluşabilmektedir. Her ne kadar siyasi otorite parçalansa da, koalisyon karar birimleri çeşitli karar çıktıları üretebilmektedir.⁴⁰⁹

Kaarbo'ya göre, demokratik koalisyon kabineleri, kurumsal baskılara ve sosyal psikolojik dinamiklere karşı duyarlıdır. Çalışmada, çok partili kabine hükümetlerinde, partilerin bağımsız siyasi aktörler olduğu ve koalisyon siyaseti ve dış politika üzerine yapılan tartışmaların karmaşık sonuçlar verdiği belirtilmektedir. Buradan hareketle koalisyonların saldırgan bir dış politika izlediği yönünde elde edilen bulguları örneklendirmektedir. Devletlerarası anlaşmazlıklarda koalisyon kabineleri tek partili parlamenter hükümetlerden çok daha fazla militarist davranışlar gösterebilmektedir. Bununla birlikte koalisyonlar uluslararası anlaşmazlıklara daha fazla müdahil olmaya çalışmaktadır. Buna mukabil, anlaşmazlık konusunda tek parti ile koalisyon kabineleri arasında herhangi bir farklılığın bulunmadığı belirtilmektedir.⁴¹⁰

Juliet Kaarbo'nun literatürde yer alan bir diğer araştırmasında, koalisyon politikasının dış politikayı nasıl etkilediği üzerinde durulmaktadır. Koalisyon politikalarının dış politika ve uluslararası ilişkilerdeki önemine değinen Kaarbo, parlamenter demokrasilere bu açıdan dikkat çekmektedir. Parlamenter demokrasiler, nispi temsil ilkesine dayanmakta ve siyasi manzara, parçalanmış bir yasama organı şeklindedir. Parlamento koltuklarının büyük bir çoğunluğunu tek bir parti kontrol etmediğinde, büyük çoğunluğa sahip parti bir veya daha çok küçük parti ile birlikte koalisyonu oluşturmakta ve koalisyon ortakları kabineyi paylaşmaktadır. Diğer taraftan Kaarbo'ya göre koalisyon ortakları her zaman dış politikaya katılmamakla birlikte, bu türden uyuşmazlıklar, politika-yapımını, politik tercihleri ve uluslararası politikayı etkileyebilmektedir.⁴¹¹

⁴⁰⁹ Hagan ve diğerleri, s. 170.

⁴¹⁰ Kaarbo, "Coalition Cabinet Decision Making: Institutional and Psychological Factors", s. 57-59.

⁴¹¹ Juliet Kaarbo, **Coalition Politics and Cabinet Decision Making A Comparative Analysis of Foreign Policy Choices**, US: The University of Michigan Press, 2013, s.1-13.

Kaarbo'nun araştırmasında koalisyon açısından iki tür hâkim görüş vardır. Bunlardan baskın olan görüşe göre, birden çok parti ve dikkatli bir yasama, saldırgan ve militan eylemlere karşı liderleri sınırlayacağından dolayı, koalisyonun dış politikada barışılı olması yüksek ihtimaldir. Diğer bir bakış açısına göre ise koalisyonlar, iç politik zayıflığı ve belirsizliği telafi etmede daha saldırgan olabilirler. Bu açıdan koalisyon kabinelerinde sorumluluğun yayılması onları çatışmaya götürebilir.⁴¹²

Kaarbo'ya göre bir ülkenin dış politikasını planlamada yetki, siyasi partiler arasında bölünebilir. Bu değerlendirmeye birlikte dış politika davranışı ve karar alma açısından bölünmenin etkilerinin olduğu bir gerçektir. Çok partili ve tek partili kabineler arasında dış politika davranışlarındaki genel farklılığı belirlemede uluslararası çalışmalar önem arz etmektedir.⁴¹³

Tek parti kabinesinin daha barışılı bir dış politikaya sahip olup olmadığını araştıran önceki araştırmalar birbirleriyle çelişen sonuçlar ortaya çıkarmışlardır. Bu duruma rağmen, bazı tespitlerde koalisyonlar çok daha saldırgan bir hal alabilmektedir. Bu çalışmaların diğer bir boyutu da, tek-parti ve çok-parti kabineleri arasında herhangi bir farkın olmadığı yönündedir. Kaarbo açısından bu analiz çalışması, koalisyon politikasının dış politikayı, daha barışılı ve saldırgan bir şekilde teşvik ettiğini göstermektedir.⁴¹⁴

Koalisyon gücü, koalisyondaki partilerin sayısı ve küçük ortağın ideolojik konumu, koalisyonun kendisine has özellikleri olarak ifade edilmektedir. Sorumluluk ve hesap verilebilirliğin parçalanması ve yayılması, koalisyonlarda riskli ve saldırgan davranışlara yol açmaktadır. Ayrıca destek düzeyi yüksek olan koalisyonlar, bağlılık düzeyi yüksek dış politika davranışları sergilemektedirler. Bu çalışmada, sağcı küçük partilerle koalisyonların daha işbirlikçi bir dış politika izlediği belirtilmektedir.⁴¹⁵

⁴¹² Kaarbo, **Coalition Politics and Cabinet Decision Making A Comparative Analysis of Foreign Policy Choices**, s.8-9.

⁴¹³ Kaarbo, **Coalition Politics and Cabinet Decision Making A Comparative Analysis of Foreign Policy Choices**, s.3-8.

⁴¹⁴ Kaarbo, **Coalition Politics and Cabinet Decision Making A Comparative Analysis of Foreign Policy Choices**, s.22-41.

⁴¹⁵ çalışmasında örnek vaka çalışmalarına yer veren Kaarbo Hollanda, Japonya ve Türkiye'nin dış politikalarını mercek altına almaktadır. Hollanda dış politikasının ilkeler, kar ve barış temasını içerdiğini belirten araştırmacı, Soğuk Savaş sonrası Türk dış politikasının da yeni tehditler ve fırsatlar ile i politikadaki önemli değişiklikler tarafından karakterize edildiğini belirtmektedir. 1990'lar boyunca çok-partili kabineler tarafından yönetilen Türkiye'nin rolü ve diğerleri ile olan ilişkileri üzerine yönelimler bu siyasi partiler tarafından gerçekleştirilmiştir. Kaarbo alışmasında Hollanda dış politikasının daha çok uzlaşma şeklinde tasvir edildiğini belirtirken, Japon dış

Charles Hermann ve meslektaşlarının çalışmasına göre, parlamenter hükümet yapısında çok partili koalisyon kabinesinin oluştuğu durumlarda özerk aktörler koalisyonu ile tek grup arasında bir ayrımın yapılması gerekmektedir. Bu durum, kimin temsilcileri ile bir araya gelineceği sorunsalının çözüme kavuşması açısından önemlidir. Kabine üyeleri, danışma dışında olmadan, bir problem üzerindeki konularını değiştirdiği veya oluşturduğu durumlarda, karar birimi tek gruptur. Diğer taraftan, tek kabine üyelerinin bir başka yere alınmaları belirli pozisyonlara bağlı olduğu ve bağımsız hareket etmede serbest olunmadığı durumlarda, karar birimi koalisyondur.⁴¹⁶

2.1.3.2. Küçük Parti Gruplarının Etkisi

Marijke Breuning, çalışmasında, parlamenter sistemin benzersiz bir altkütmesi olan koalisyon hükümetlerine değinmektedir. Bu bakımdan, koalisyon hükümetlerinde küçük koalisyon ortaklarının belirli şartlar altında karar alma üzerinde olağanüstü bir etkiye sahip olduğu ileri sürülmektedir.⁴¹⁷

Bazı koalisyonların dış politika davranışlarını diğerlerinden ayırmak gerekmektedir. Parlamenter demokrasilerin dış politikalarında, koalisyon hükümetleri ile bağlantılı kurumsal özellikler önem arz etmektedir. Kaarbo'ya göre zayıf koalisyonlar ve küçük parti grupları tarafından yöneltilecek ülkelerin davranışları güçlü hükümetler ve çok sayıda koalisyon ortaklarına sahip ülkelerden oldukça farklıdır.⁴¹⁸

Karar alma normları, partiler arası ilişki, başbakanın liderlik tarzı ve küçük parti etkisi, koalisyonun karar süreçlerinde önemli faktörlerdir. Bu özellikler, koalisyon politikalarında çok farklı açılardan arabuluculuk yapmaktadır.

2.1.3.3. Bürokratik, Psikolojik ve Sosyolojik Faktörlerin Etkisi

Dış politika ve karar alma üzerindeki etkileri analiz ederken, çok partili koalisyon kabinesinde oluşan psikolojik ve kurumsal koşullar da dikkate alınmalıdır. Bu alanda

politikasının ise 1990'lar boyunca partizan farklılıkların içerisinde yer aldığını belirtmektedir. Türk dış politikasında ise ideolojik tehlikelere dikkat çekmektedir. Kaarbo'ya göre birçok faktör parti uzlaşmazlıklarının çıktısını oluşturabilmektedir. Hollanda üzerine yapılan vaka çalışmaları, koalisyon politikalarının dış politika ve hükümet üzerine nasıl etki ettiğinin karmaşıklığını göstermektedir. Kaarbo, **Coalition Politics and Cabinet Decision Making A Comparative Analysis of Foreign Policy Choices**, s.49-54.

⁴¹⁶ Charles F. Hermann ve diğerleri, "Resolve, Accept, or Avoid: Effects of Group Conflict on Foreign Policy Decision", s. 134.

⁴¹⁷ Breuning, s. 110.

⁴¹⁸ Kaarbo, **Coalition Politics and Cabinet Decision Making: A Comparative Analysis of Foreign Policy Choices**, s. 58.

Juliet Kaarbo'nun araştırması, koalisyon karar alma mekanizmasını, hem sosyal psikolojik hem de kurumsal açıdan mercek altına almaktadır. Buna göre dış politika kararına ilişkin rekabet beklentisi önemlidir. Koalisyon karar alma çalışmaları, küçük grup sürecinin dinamiği üzerindeki psikolojik anlayışlar ile zenginleşir. Psikolojik veya kurumsal faktörler tek bir bakış açısı sağlamamaktadır. Ayrıca koalisyon kabinesini anlamak için her ikisine birden ihtiyaç duyulması gibi bir durumda söz konusu değildir.⁴¹⁹

Koalisyon kabinesinde, sosyal psikolojik perspektifin tamamlayıcı bir unsuru olarak politik-kurumsal bakış açısı da eklenmelidir. Diğer taraftan bu araştırma kendinden önceki araştırmalara ve sınırlılıklara değinmektedir. Önceki çalışmaların teorik ve ampirik olmak üzere her iki açıdan da sınırlandığı belirtilmektedir. Teorik olarak bu durum barışın yönüyle ilgilidir. Politik pozisyondaki aktörlerin kurumsal açıklamaları, bu noktada önemli bir olgudur. Koalisyonun daha barışçıl olduğunu ileri süren çalışmalar, Kaarbo'ya göre barış-eğilimli aktörler tarafından sınırlandırılmaktadır. Ampirik açıdan, önceki çalışmalar çatışmayla-ilintili bağımlı değişkenlere odaklanarak sınırlandırılmaktadır.⁴²⁰

2.1.3.4. Karar Kurallarının Etkisi

Karar kuralları açısından literatüre baktığımızda, koalisyon karar biriminin iki özelliği dikkat çekmektedir. Bu özelliklere çalışmada yer veren Kaarbo'ya göre, bunlardan ilki karar birimi içerisinde siyasi otoritenin parçalanmasıdır. İkinci özellik ise, her aktörün seçmenlerinin karar birimi üyeleri üzerinde sahip olabileceği etkilerdir. Birim veto, kazanan koalisyona minimum bağlanma ve anarşi modelleri, koalisyonlarda oluşabilmektedir. Birim veto sisteminde kurallar oybirliğini gerektirmektedir. Ayrıca, koalisyon karar birimlerinin politik kurallarının iyi tanımlanmış olması gerekmektedir. Burada herhangi bir politik girişimi desteklemek için tüm üyelerin ortak bir çatı altında buluşması, anlaşmanın sağlanmış olması önemlidir. Kazanan koalisyona en alt düzeyde bağlanmada koalisyon karar birimlerinin tümünde karar kuralları ile oybirliği gerekmeyebilir. Burada anlamlı bir dış politika eylemi için karar birimi üyelerinin bir

⁴¹⁹ Kaarbo, *Coalition Politics and Cabinet Decision Making: A Comparative Analysis of Foreign Policy Choices*, s. 58.

⁴²⁰ Kaarbo, *Coalition Politics and Cabinet Decision Making: A Comparative Analysis of Foreign Policy Choices*, s. 17.

altkümesi arasında anlaşma yeterli olabilmektedir. Anarşi modelinde ise karar kuralları büyük ölçüde yer almamaktadır. Burada siyasal sistemin daha az kurumsallaşmasından söz edilebilir. Karar kurallarının sistemde yer almaması, politik süreci büyük ölçüde zorlaştırmaktadır. Politik sürecin bu zorluğu özellikle koalisyon karar birimi içinde ki aktörler arasında dağılmış olan güç açısından olmaktadır.⁴²¹

⁴²¹ Karar kuralları açısından üç temel koalisyon yapılandırması tanımlanmakta ve bu doğrultuda vaka çalışmaları analiz edilmektedir. Bunlardan ilki çok partili koalisyon kabinesidir ve karar kuralı oybirliği olmaktadır. Burada 1980’lerde NATO füze savunmasının kabulüne ilişkin olarak Hollanda hükümetinin karar alması örnek olarak gösterilmektedir. İkinci olarak, inter-bürokratik karardır ve burada karar kuralı oy çoğunluğudur. 1971 “Nixon şokları” veya devalüasyonuna ilişkin baskı ile çevrelenen Japon karar alması örnek olarak verilmektedir. Son olarak otoriter rejimde ki devrimci koalisyon bu durumda tanımlanmakta ve hiçbir karar kuralı aranmamaktadır. Bu açıdan 1979 yılında Amerikan rehinelerine ilişkin İran ile yaşanan rehine krizinde ki İran’ın karar alması örnek vaka olarak tanımlanmaktadır. Hagan, Foreign Policy by Coalition: Deadlock, Compromise, and Anarchys. 169-216.

BÖLÜM 3: ÖZERK AKTÖRLER KOALİSYONUNA İLİŞKİN ÖRNEK OLAY İNCELEMESİ I: 1 MART 2003 TEZKERESİ

1 Mart tezkeresine giden süreç kronolojik çerçeveye uygun bir biçimde sunulacak ve teorik çerçevenin temel noktaları olan durum tespiti/sorun tanımlaması, dış politika yapım sürecinin işleyişi ve karar anları ele alınacaktır. Bu çerçevede durumun/sorunun arka planı, yetkili karar birimlerinin tanımlanması, karar sürecinin işleyişi ve kararın çıktıkları üzerinde durulacaktır.

3.1. Durum Tespiti

Saddam Hüseyin rejimi altındaki Irak Hükümeti ile ABD arasında yaşanan gerilimin temelleri, Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi sonucunda başlayan I. Körfez Savaşı'na kadar gitmektedir. Irak yönetimi, askeri kapasitesini I. Körfez Savaşı öncesi arttırmaya başlamış ve savaş boyunca da bu tutumunu devam ettirmiştir. Irak'ın silaha yapmış olduğu yatırım, bölge ülkeleri arasında bu alanda ilk sırada yer almasına yol açmıştır. Irak'ın Kuveyt'i kendi toprakları üzerinde bulunan yapay bir devlet olarak görmesi, petrol rezervleri açısından oldukça verimli olan Bubiyan ve Varba adalarına Kuveyt'in sahip olması, Irak'ın savaş sırasında bölge ülkelerine olan borcundan kurtulmak istemesi ve Irak yönetiminin bölgesel lider olma arzusu, Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesinin nedenleri arasında gösterilebilir.⁴²²

Orta Doğu'da yaşanan Körfez Krizi ile birlikte hem ABD'nin hem de Batılı ülkelerin bölgedeki ekonomik çıkarları ve petrolün güvenliği konusu tehlike altına girmiştir. Bunun üzerine BM Güvenlik Konseyi 661 sayılı kararıyla⁴²³ Irak'a dönük ekonomik yaptırımlar uygulamaya başlamışsa da, Irak'ın tavrında bir değişim olmaması sonucu

⁴²² Tayyar Arı, **Geçmişten Günümüze Orta Doğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, 2. Basım, İstanbul: Alfa Yayınları, 2005, s.561-564.

⁴²³ BM'nin Irak konusundan almış olduğu kararlar için bknz:
UN Security Council, 46/197. Financing of the United Nations Iraq-Kuwait Observation Mission, 1991, http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/46/197, s.272-273;
UN Security Council, 46/135.Situation of Human Rights in Kuwait under Iraqi Occupation, 1991 http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/46/135, s.207;
UN Security Council, 46/134. Situation of Human Rights in Iraq, 1991, http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/46/134, s. 206-207;
UN Security Council,45/245. Financing of the United Nations Iran-Iraq Military Observer Group, 1990, http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/45/245, s.339-340;
UN Security Council,45.260. Financing of the United Nations Iraq-Kuwait Observation Mission, 1991, http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/45/260, s.9. (11.03.2015)

BM'nin askeri müdahalesi kaçınılmaz hale gelmiştir.⁴²⁴ Operasyon sonrası Saddam Hüseyin geri adım atmak zorunda kalmış ve 28 Şubat 1991'de ateşkesi kabul ettiğini açıklayarak Kuveyt'ten geri çekilmiştir.⁴²⁵ Irak'a gerçekleşen müdahale sonrasında, Irak'ın bütün nükleer ve kimyasal tesisleri yok edilmekle kalmamış ekonomik gücü de önemli bir darbe almıştır.⁴²⁶ BM Güvenlik Konseyi'nin 3 Nisan tarihli 687 sayılı kararı, ateşkes şartlarını düzenlemekte ve Irak'ın kitlesel, nükleer ve biyolojik silahlardan tamamen arındırılmasını en temel şart olarak ileri sürmektedir.⁴²⁷ Bu çerçevede BM Özel Komisyonu'na (UNSCOM)⁴²⁸ ve Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'na (IAEA)⁴²⁹ Irak'ı denetleme görevi verilmiştir. Bu kurumların Irak'ın nükleer, biyolojik ve kitlesel silahlardan tamamen arındığını rapor etmesine kadar geçen sürede, Irak'a yönelik askeri, ekonomik ve siyasi ambargo uygulanması da, alınan kararlar arasındadır. Burada ekonomik ambargo ile amaçlanan, Irak'ın fakirleşen halkının Saddam Hüseyin yönetimine karşı tepki göstermesidir. Siyasi ambargo da, Irak'ın diğer Arap ülkelerince tehlikeli sayılması ve Irak'a karşı cephe almaları amaçlanarak, Irak'ı hem Arap ülkeleri hem de Batı dünyası nezdinde yalnızlaştırmaktır. Askeri ambargo da ise amaçlanan, Irak'ın yasadışı ilan edilen silahları buldurması halinde büyük tepki toplaması ve bölge ülkelerini tehdit edebilecek nitelikte gösterilmesidir. Gerçekleşen operasyonun ardından, Irak ciddi ekonomik yaptırımlara ve denetimlere maruz bırakılmıştır. Buna mukabil geçen sürede kitle imha silahlarının denetimine yönelik Irak yönetiminin sıkıntı çıkartması, bölgeye yönelik endişeleri güçlendirmiştir. Bu doğrultuda UNSCOM'un işlevi giderek etkisiz hale gelmiştir.⁴³⁰ 1991 yılının Nisan ayında ABD ve İngiltere'nin Irak'a yönelik bir diğer girişimi ise uçuşa yasak bölgelerdir. Bölgedeki Kürt nüfusunu korumak amacıyla 36. Paralelin kuzeyinde uçuşa yasak bölge oluşturulmuştur. Benzer şekilde bölgedeki Şiiileri korumak amacıyla da Ağustos 1992'de 32. Paralelin güneyinde Irak uçaklarının girmesine izin verilmeyen alan sağlanmıştır. Ne var ki Bağdat

⁴²⁴ BBC Turkish, "Irak'ın Yakın Tarihi", 2 Şubat 2004,

http://www.bbc.co.uk/turkish/indepth/story/2004/02/040202_irk_kronoloji.shtml (11.03.2015)

⁴²⁵ Aydın Beden, "Türk Basınına Göre, 2003 Irak Savaşı'nın Temel Nedenleri Hakkında Bir Değerlendirme(Kitle İmha Silahları ve El-Kaide Bağlantısı)", **History Studies**, ABD ve Büyük Ortadoğu İlişkileri Özel Sayısı (2011), s.65.

⁴²⁶ Arı, **Geçmişten Günümüze Orta Doğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, s.569.

⁴²⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz: UN Security Council, Resolution 687,1991,

<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/596/23/IMG/NR059623.pdf?OpenElement> , s.11-15, (11.03.2015).

⁴²⁸ UNSCOM: United Nations Special Commission- BM Özel Komisyonu

⁴²⁹ IAEA: International Atomic Energy Agency- Uluslararası Atom Enerjisi

⁴³⁰ Beden, s.18.

yönetimi, bu bölgeye yapılan uçuşlara müdahalede bulunarak, kuralı sık sık ihlal etmiştir.⁴³¹

Bağdat yönetimi ile UNSCOM arasında “*Haziran 1991, Eylül 1991, Temmuz 1992, Ekim 1994, Mart 1996, Haziran 1996, Haziran 1997, Ocak, Ağustos, Ekim ve Kasım 1998*” tarihlerinde olmak üzere çeşitli zamanlarda silahların denetlenmesine ilişkin krizler yaşanmış ve bu krizlerin neticesinde UNSCOM etkisizleşmiştir. Yaşanan bu krizlerin üzerine UNSCOM’un faaliyetlerinin durdurulması kararlaştırılmış ve akabinde 11-19 Aralık tarihleri arasında ABD’nin öncülüğünde “Çöl Tilkisi Operasyonu” başlatılmıştır. Bağdat yönetiminin UNSCOM’un Irak’a dönmesine izin verilmeyeceğini açıklaması ile birlikte yapılan operasyonla kitle imha silahlarının da denetimi sona ermiştir. BM Güvenlik Konseyi, 17 Aralık 1999’da 1284 sayılı kararla⁴³², Irak’ın denetlenmesine ilişkin olarak, UNSCOM’un yerine, BM Gözetim, Doğrulama ve Denetim Komisyonu’nu (UNMOVIC)⁴³³ görevlendirmiştir.⁴³⁴

Yaşanan bu gelişmelerle birlikte, Irak’a yönelik ambargonun Bağdat yönetimini köşeye sıkıştırmak yerine, ülke halkına ve bölge ülkelerine zarar veriyor olması, dünya kamuoyunda giderek daha yüksek bir şekilde dillendirilmiştir. Bu açıdan ABD ve İngiltere politikaları, akademik alan ve sivil toplum kuruluşları gibi birçok arenada zaman zaman sert bir biçimde eleştirilmiştir. Irak’a yönelik ambargonun, hukuksal ve politik meşruiyetinden ziyade, Irak halkını derinden etkilemesi ve durumun giderek kötüleşen bir hal alması, bölgeye yönelik toplumsal bir tepkinin doğmasına yol açmıştır. Çizilen bu çerçeve doğrultusunda, BM Güvenlik Konseyi daimi üyeleri arasında da ciddi görüş ayrılıkları yaşanmıştır. Rusya, Çin ve Fransa, Irak’a yönelik yaptırımların siyasi açıdan bir sonuç getirmediğini Güvenlik Konseyi’nde açıkça belirtmişlerdir. Buna karşılık ABD ve İngiltere’nin tutumunda bir değişiklik olmamış ve Saddam Hüseyin’in bir tehdit unsuru olduğunu vurgulamışlardır.⁴³⁵

2001 yılına gelindiğinde ise, Amerikan dış politikasında dönüm noktası sayılabilecek 11 Eylül terörist saldırıları gerçekleştirilmiştir. Bu saldırılar, Amerikan güvenlik

⁴³¹ Arı, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, s.571-587.

⁴³² Ayrıntılı bilgi için bkz: UN, Security Council, Resolution 1284, 1999, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/396/09/PDF/N9939609.pdf?OpenElement> (11.03.2015)

⁴³³ United Nations Monitoring, Verification, and Inspection Commission.

⁴³⁴ Arı, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, 571-577.

⁴³⁵ Arı, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, s.577-578.

anlayışında değişimler yaşanmasına sebep olmuş ve terör, kitle imha silahları, rejim değişikliği ile önleyici savaş kavramları yeni parametreler olarak belirlenmiştir. ABD'nin “*Ulusal Güvenlik Stratejisi*”⁴³⁶, 17 Eylül 2002 tarihinde imzalanmış ve 20 Eylül tarihinde Başkan Bush'un Kongre'de yaptığı konuşmayla tüm dünyaya ilan edilmiştir. Literatüre “Bush Doktrini” diye geçen ABD'nin yeni Ulusal Güvenlik Stratejisi, uluslararası güvenliğe ve barışa vurgu yaparken, ulusal güvenliğin de öneminin altını çizmiştir. Bu açıdan, Başkan Bush, ABD'ye yönelik güvenlik tehdidinin, Irak, Afganistan, İran ve Kuzey Kore gibi ABD karşıtı totaliter rejimlerden kaynaklandığını ileri sürmüştür.⁴³⁷ 11 Eylül saldırılarının ardından ABD'nin tehdit algılamasında meydana gelen değişmeler neticesinde terör olgusu ilk sıraya yerleştirilmiş ve terörü bünyesinde barındıran devletler “şer eksenii” olarak nitelendirilmiştir. Böylece Irak, İran, Suriye, Afganistan ve Kuzey Kore, şer ekseninde yer alan devletler olarak tanımlanmıştır. Bundan sonra yaşanan süreçte, bölge ülkelerinden en zayıf halkayı oluşturan Afganistan ve akabinde Irak'a yönelik operasyon yapılması gündeme gelmiştir. Öncelikle, ABD 11 Eylül olayının sorumlusu olarak gördüğü Usame Bin Ladin ve uzantısı El Kaide'nin cezalandırılması adına Afganistan'a BM Güvenlik Konseyi çatısı altında terörizme karşı askeri operasyon başlatmıştır. Afganistan operasyonunun ardından ABD, Irak'ın da BM silah denetçilerinin şartlarını yerine getirmediği ve kitle imha silahlarını bulundurduğunu ileri sürmüştür. Irak'ı potansiyel bir tehdit unsuru olarak gören ABD, bu çerçevede, Irak'a yönelik yapacağı operasyonda, başta Türkiye olmak üzere, bölge ülkelerinin desteğini aramış ve bu yönde bir dizi görüşmeler gerçekleştirmiştir.

ABD, olası Irak operasyonuna yönelik Türkiye'nin desteğini gerekli görmüştür. Bu çerçevede Türkiye'den açılacak bir kuzey cephesi ile operasyonun daha rahat bir şekilde yürütüleceği ABD'li yetkililer tarafından Türkiye'ye iletilmiştir. Kuzey cephesinin açılmasına yönelik yürütölen müzakerelerde ABD'nin somut taleplerinin Türkiye'ye iletilmesi ile durumun varlığı belirginleşmeye başlamıştır. ABD tarafından iletilen bu somut taleplerin salt askeri anlaşmalarla çözümlenecek nitelikte olmaması, konunun TBMM çatısı altında ele alınmasını gerektirmiştir. Türk Anayasası gereğince, Meclis'in

⁴³⁶ Yeni Ulusal güvenlik stratejisi ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz: USA, National Security Strategy, 2010, https://www.whitehouse.gov/sites/default/files/rss_viewer/national_security_strategy.pdf (01.04.2015)

⁴³⁷ Ertan Efeğil, “Bush Doktrini ve Dünya Güvenliğine Etkileri”, **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü**, Sayı 8 (Bahar 2008), s.109.

onayı olmaksızın, böyle bir duruma onay verilememektedir. Bu çerçevede yapılacak askeri/teknik modernizasyon, ABD askerinin Türkiye’de konuşlanması ve Türkiye üzerinden Irak’a geçişinin sağlanması, hava sahasının açılması ve lojistik destek gibi taleplerin tamamı, TBMM’nin onayına tabi olmuştur.

6 Kasım 1998 tarihinde, olası askeri operasyona yönelik ilk sinyalleri veren ABD’li yetkililer, olaya başta temkinli yaklaşmayı yeğlemişlerdir. 2002 yılına kadar geçen sürede hem iç hem de dış dinamikler açısından ABD uygun zemin şartlarını sağlamaya dönük politikalar izlemiştir. Bu çerçevede geçen süre zarfında ABD’li yetkililer, Türkiye’ye ziyaretlerde bulunmuş ve zaman zaman olası Irak operasyonuna yönelik yetkililerin nabzını tutmuştur.⁴³⁸

19 Mart 2002 tarihinde ABD Başkan Yardımcısı Dick Cheney’in Ankara’ya yapmış olduğu ziyaret, çalışmaya ilişkin ilk kırılma noktasını oluşturmaktadır. Burada Irak’a yapılacak operasyona ilişkin pazarlıklarda bulunulmuşsa da, net bir kazanım elde edilememiştir.⁴³⁹

3 Kasım 2002 günü Türkiye’de yapılan genel seçimlerden AK Partinin birinci parti olarak çıkması ve iktidarı yalnız başına kuruyor olması, karar sürecinde kırılma noktalarından ikincisini oluşturmaktadır. Karar alma mekanizmasındaki bu köklü değişim, süreçte önemli bir noktayı teşkil etmiştir. Bu açıdan AK Parti’nin henüz yeni bir parti oluşu ve karar mekanizmalarının dış politika alanında tecrübesiz oluşları, sürecin değerlendirilmesinde etkin bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır.⁴⁴⁰

6 Şubat 2003 tarihinde, Meclis’te Irak konusunda askeri üs ve limanların modernizasyonu ile ilgili Hükümet’e yetki veren tezkerenin, kapalı oturumda 308 kabul, 193 ret ve 9 çekimser oyla kabul edilmesi, bu durumun üçüncü kırılma noktasını teşkil etmektedir.⁴⁴¹ Bu açıdan üslerin ve limanların modernizasyonu da olsa, yapılan müzakerelerde bir mutabakatın sağlandığı görülmektedir. Meclis tarafından verilen bu

⁴³⁸ Uluslararası Politika Akademisi, 1 Mart Tezkeresinin Türk Dış Politikasına Etkisi (Haziran 2012), <http://politikaakademisi.org/2012/06/15/1-mart-tezkeresinin-turk-dis-politikasina-etkisi/> (06.03.2015)

⁴³⁹ TÜSİAD, Türk Amerikan İlişkilerine Bakış: Ana Temalar ve Güncel Gelişmeler, **TÜSİAD ABD Temsilciliği Değerlendirme Raporu**, İstanbul, 2002, s. 13-29.

⁴⁴⁰ Yüksek Seçim Kurulu, Türkiye Geneli Partilerin Kazandıkları Milletvekilleri Sayıları, Karar No. 883, 09.11.2002.

⁴⁴¹ TBMM, Dönem 22, Cilt 4, Birleşim 32, Yasama Yılı 1 (**TBMM Tutanak Dergisi**, Şubat 2003), s.583.

yetki, ABD’li yetkililerce olumlu karşılanmış ve Türkiye’nin Irak operasyonunda ABD’ye tam destek vereceği algısının oluşmasına yol açmıştır.

Türk askerinin yurtdışına gönderilmesi ve yabancı ülke askerlerinin Türk topraklarında bulunmasına ilişkin tezkerenin reddedilmesi ise, bu süreçte ki bir diğer kırılma noktasını oluşturmaktadır. Bu açıdan tezkerenin reddi sonrası oluşan olumsuz hava, iki ülke arasındaki ilişkilerin gerilmesine sebebiyet vermiştir. Bununla birlikte ABD’li karar alıcılar tarafından Türkiye, ABD tarafını oyalayan bir ülkeymiş gibi algılanmış ve neticede Kuzey Irak’ta yer alan Barzani ve Talabani ile ABD’nin ittifakı perçinlenmiştir. Nitekim sürecin sonlarına doğru ABD her koşulda Irak’a askeri operasyon düzenleyeceğini ve bunu gerekirse Türkiye olmadan da yapacağını vurgulayarak, Türkiye’yi köşeye sıkıştırmaya çalışmıştır.

Bütün bu gelişmelerin ve yaşanan zorlu sürecin ardından, ABD, bölgeye özgürlük ve demokrasi götürme adı altında askeri müdahalede bulunmuştur. Her ne kadar dünya kamuoyunda uluslararası meşruiyet olgusuna önemle vurgu yapılsa da, ABD, 20 Mart 2003 sabahı “Irak’a Özgürlük Operasyonu” tanımıyla İngiltere ile birlikte operasyonu başlatmıştır.⁴⁴²

3.2. Türk Dış Politikasının Yapımı

50 yılı aşkın süredir stratejik işbirliği içerisinde olan Türkiye ile ABD, Irak’a yönelik askeri operasyon öncesi çeşitli düzeylerde müzakerelerde bulunmuştur. Bu müzakerelerde Türkiye’nin bölge açısından önemi her fırsatta ABD tarafından dile getirilmiştir. Türkiye, yapılan müzakerelerde, uluslararası meşruiyeti öne çıkaran vurgular yapsa da, olası operasyonda nasıl bir tavır takınacağını, kendi iç dinamikleri açısından da uzunca bir süre değerlendirme altına almıştır.

Diğer taraftan ABD’li yetkililer açısından Irak operasyonunda kuzey cephesinin önemi, sıklıkla Türkiye’ye belirtilmiş ve Türkiye’den beklenen taleplerin gerçekleşmesi adına zaman zaman Türk yetkililerine diplomatik baskılarda bulunulmuştur. Yapılan müzakerelerde, Irak’ta mevcut olan rejimin değiştirilmesine yönelik destek arayışları, operasyon öncesi müdahale alanlarının belirlenmesi, askeri operasyona ilişkin kararın bir an önce alınması, bölgeye yönelik yeniden yapılanmanın ve istikrarın sağlanması,

⁴⁴² Arı, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, s.595.

Kürtler ile Türkmenler gibi büyük etnik grupların koruma altına alınması ve risk faktörlerinin azaltılması, kritik öneme sahip konular olmuştur.⁴⁴³

Irak'a yönelik operasyona ilişkin ABD ile yürütülen temaslarda ve müdahale sonrasında, Türkiye zorlu bir süreçten geçmiştir. Bağdat yönetiminin hem uluslararası hem de bölgesel tutum ve davranışlarından rahatsız olan Türkiye, ABD'nin müdahale etme kararına yine de temkinli yaklaşmıştır. Kuşkusuz bu temkinli yaklaşımda I. Körfez Krizi sonrası özellikle ekonomik ve PKK terör örgütü bağlamında yaşananların etkisi büyüktür. Buradan hareketle Irak konusunda kuzeyden açılması planlanan bir cepheye yönelik bir kararın alınması konusu, Türkiye açısından hiç de kolay olmamıştır. Yetkili karar birimleri çerçevesinde risk analizlerinin etraflıca yapıldığı da bir diğer gerçektir.

ABD ve Türkiye arasında yetkili karar alma mekanizmaları tarafından yürütülen ikili müzakerelerde görüşülen konuların başlıklarını ana hatlarıyla sıralanacak olursa:⁴⁴⁴

- Askeri üslerin ve havaalanlarının yerinde incelenmesi,
- Askeri üslerin ve havaalanlarının yerinde hazırlanması ve tadilatı,
- Bölgeye gelecek askerlerin konuşlandırılması,
- Hava sahasının açılması,
- Kuzey Irak'a Türk askerinin gönderilmesi,
- Irak'a yönelik harekât sonucu, Türkiye'nin uğrayabileceği ekonomik zararların karşılanması,
- Türkmenlerin durumu ve
- Saddam rejiminin devrilmesinden sonra yeniden yapılanmanın şekli.

ABD'nin Irak müdahalesine yönelik kararın temellerinin 11 Eylül saldırıları öncesi alındığı gerçeğinden hareketle, bu konuda Türkiye ile temas sürecinin 1998 yılının ikinci yarısında başladığı görülmektedir. Bu bakımdan 1 Mart tezkeresine gidilen süreçte hükümet yapılarına bakıldığında, 1998 yılının son aylarında mevcut iktidarın

⁴⁴³ Deniz Bölükbaşı, **1 Mart Vakası, Irak Tezkeresi ve Sonrası**, İstanbul: Doğan Kitap,2008, s.26-64.

⁴⁴⁴ Fikret Bila, **Sivil Darbe Girişimi ve Gizli Belgelerde 1 Mart Tezkeresi, Ankara'da Irak Savaşları**, 6. Basım, İstanbul: Güncel Yayıncılık, 2007, s. 170-175.

Demokratik Sol Parti (DSP)- Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)-Anavatan Partisi (ANAP) koalisyon hükümeti olduğu görülmektedir. ABD ile Türkiye'nin temaslarının giderek sıklaştığı 2000'li yılların sonlarına doğru ise, Türkiye'de hem siyasi hem de ekonomik anlamda krizler baş göstermiştir. Böyle bir iç siyasi bunalım içerisinde yer alan mevcut koalisyon hükümetinin erken seçim kararı almasıyla birlikte işin yapısı başka bir boyut kazanmıştır. Burada, mevcut koalisyon hükümetinin operasyonun sorumluluğunu almayı istememesi, anlamlı ve anlaşılır bir tutumdur. Bu yüzden ABD'li ve Türk yetkililer arasında, bu ara dönemde yapılan müzakerelerde, seçim ve kurulacak yeni hükümet olguları dikkate alınmıştır. Ayrıca, ABD ile yürütülen müzakere sürecinde Kıbrıs sorunu, AB ile bütünleşme süreci, ekonomik reformlar ve IMF politikaları varlığını hep sürdürmüştür.

Siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar ile birlikte Başbakan Ecevit'in sağlık problemleri ve MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli'nin erken seçim çağrısıyla Türkiye seçim sürecine girmiştir. ABD'nin olası Irak operasyonu gölgesinde Türkiye, seçimlere istikrarsız ve huzursuz bir ortamda gitmiştir. Bu süre zarfında ABD'li yetkililer, 3 Kasım seçimleri sonrası kurulacak olan yeni hükümet ile Irak konusuna yönelik müzakereleri yürütmeyi kararlaştırmıştır.

3 Kasım 2002 seçimleri sonrası güçlü bir şekilde ve tek başına iktidara gelen AK Parti Hükümeti ile ABD arasında müzakereler kaldığı yerden devam etmiştir. Burada dikkat edilmesi gereken bir diğer konu ise, dönemin Başbakanı Abdullah Gül ile AK Parti Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın konumlarıdır. Hem Abdullah Gül, hem de Recep Tayyip Erdoğan bu süreçte aktif rol oynamışlardır. 11 Mart 2003'de Cumhurbaşkanı Sezer'in hükümeti kurma yetkisini Erdoğan'a verene kadar geçen sürede, Erdoğan'ın Hükümet adına resmi bir yetkisinin olmadığı dikkate değer bir olgudur.⁴⁴⁵

İki ülke arasında yapılan müzakereler uzadıkça ABD'nin Türkiye'ye yönelik huzursuzluğu ve baskısının arttığı da görülmektedir. Ne var ki ABD'nin Türkiye'den istediği talepler, basit bir nitelik taşımamakla birlikte, Türkiye açısından ciddi sorumluluk ve belirsizlik içermektedir. Beklenen talepler, salt askeri bir metin üzerinde anlaşma sağlanmasını yeterli kılmamış, Meclis onayını gerektiren yükümlülükleri de

⁴⁴⁵ TBMM, Dönem 22, Cilt 6, Birleşim 43, Yasama Yılı 1, (**TBMM Tutanak** Dergisi, Mart 2002), s.443.

bünyesinde barındırmıştır. Bu açıdan değerlendirdiğimizde, aslında 1 Mart Tezkeresi'nin gelişi, bu dönemlerden kendisini belli etmeye başlamıştır.

3.3. Karar Anı (Occasion for Decision)⁴⁴⁶

Çalışmanın teorik kısmından da hatırlanacağı gibi, karar sürecinin ve çıktılarının daha net bir biçimde değerlendirilebilmesi için öncelikli olarak sürecin girdilerini ele almak ve karar anını oluşturan dış politika problemini ortaya koymak gerekir. Bu çerçevede bir dış politika problemi doğduğu andan itibaren sürecin girdileri de oluşmaya başlamaktadır. Öyle ki oluşan problem neticesinde gelişen olaylar, karar anlarını meydana getirmekte ve böylece her bir karar anı için yetkili karar birimi belirlenmektedir.

Karar anının arka planına değinileceği bundan sonraki kısımda karar anının ne şekilde doğduğu ele alınacaktır. Bu karar anının yetkili karar mekanizmaları, “*yetkili karar birimleri*” kısmında; karar anına ilişkin detaylı bilgi ve sürecin işleyişi, “*karar süreci*”nde; ve nihai karar alma mekanizmalarının tercihlerinin yansıdığı süreç çıktıları da, “*karar alma süreci çıktıları*” kısmında ele alınacaktır. Bu kısımda sürecin girdilerini görme açısından kısa bir değerlendirme yapılacaktır.

3.3.1. Karar Anının Arka Planı

ABD'nin Irak'a yönelik olası müdahalesi, Türkiye açısından önemli bir dış politika sorunudur. Çünkü bölgedeki mevcut dengelerin değişebileceği ve bu değişimlerin Türkiye'yi etkilemesi ihtimali, Türkiye'nin Irak sorununa daha temkinli yaklaşmasına neden olmuştur.

Türkiye'nin ABD'ye yönelik tereddütlü yaklaşımının altında yatan sebepler, I. Körfez Krizi sonrasında yaşanan gelişmelerden kaynaklanmıştır. Bu çerçevede her ne kadar Körfez Krizi'nin başladığı ve geliştiği ortam bambaşka olsa da, Türkiye bu krizden en fazla zarar gören ülkelerin başında gelmektedir. Çünkü Körfez Krizi öncesi Türkiye ile Irak arasında yıllık yaklaşık 2,5 milyar doları bulan bir ticaret hacmi söz konusuydu. BM'nin Irak'a karşı uyguladığı ambargo kararının ardından, Türkiye'nin ticari zararı, yılda 2,5 milyar doları bulmuş ve bu ambargo yaklaşık 13 yıl devam etmiştir. Bu

⁴⁴⁶ 1 Mart 2003 Tezkere döneminin karar birimi yapısını inceleyen çalışmanın daha anlaşılır ve mukayeseli olması açısından 57. Hükümet döneminden itibaren süreç başlatılmıştır.

ambargo sürecinde Kerkük-Yumurtalık boru hattının faaliyetleri de durdurulmuştur. Türkiye'nin o dönemdeki tutumunun altında yatan neden, Irak'ın Kuveyt'i işgali ile birlikte bölgede egemen güç konumuna yükselmesi ve böylece sorunlarını güç yoluyla çözmesi ihtimaliydi. Diğer taraftan Irak yönetimi tarafından tehdit edilen ve yok edilme tehlikesiyle karşılaşan Kürt halkına karşı Türkiye kendi topraklarını açmış ve BM tarafından güvenli bölge oluşturulmasını öngören karara öncülük etmiştir. Ancak, Körfez Krizi'nin sona ermesi sonrası, 1992 yılında yapılan seçimler sonucu Kürt grupların kendi yerel otoritelerini oluşturmaları ve bölgede bir devlet yönetiminin ortaya çıkması, Irak'ın toprak bütünlüğünü tehdit ederken, Türkiye'nin bölgeye yönelik endişelerini daha da arttırmıştır. Özellikle 1994 yılında KDP ve KYP arasında başlayan çatışmalar neticesinde ABD'nin soruna dâhil olması ve bu grupları uzlaştırarak, bir yönetim altında örgütlenme çabası, Türkiye'nin ABD'ye karşı olan güvenini zedelemiştir. 1991 yılında yaşanan Körfez Krizi ve ardından gelen BM'nin ambargo kararına uyulmasının Türkiye'ye olan askeri, siyasi ve ekonomik faturası ağır olmuştur. Bütün bu gelişmeler neticesinde Türkiye ile ABD arasında bir güvensizlik durumu meydana gelmiştir.⁴⁴⁷

Körfez Krizi ve sonrasında yaşanan bu gelişmeler, Türkiye'nin karar alıcılarını etkilemiş ve bu yönüyle Irak sorunu, Türkiye'nin iç ve dış politikasında hassas bir konuma yükselmiştir. 11 Eylül saldırılarının akabinde Irak'a yönelik olası askeri müdahalenin yeniden gündeme gelmesiyle birlikte, Türkiye önemli bir karar alma durumuyla karşı karşıya kalmıştır.

Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı bu karar alma sürecinde tetikleyici unsur olarak ABD Savunma Bakan Yardımcısı Paul Wolfowitz'in 17 Temmuz 2002'de Türkiye'ye yapmış olduğu ziyaret gösterilebilir. Bu ziyarette, Türkiye'den beklenen desteğin somut olarak dile getirilmesi, 1 Mart Tezkere karar alma sürecinin başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Somut talepler açısından baktığımızda, hem bölge politikaları hem de ABD ile olan ilişkiler bakımından Türkiye'nin bu denklemde yer almaması çok zor bir ihtimaldi.⁴⁴⁸ Bu çerçevede, Türk karar mekanizmasının önünde iki seçenek durmaktaydı:

⁴⁴⁷ Arı, *Geçmişten ünümüze Orta Doğu, Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, s.579-581.

⁴⁴⁸ Bila, s. 141-143; Bölükbaşı, s.27.

- Türkiye, ABD'nin Irak politikasına yeniden destek vermeliydi ya da
- Mevcut politikasını değiştirmeliydi.

Bütün bu gelişmelerin sonucunda, öncelikli olarak ele alınması gereken durum, Türkiye'yi karar anına götüren olaylardır. ABD'nin Türkiye'den talepleri, Türkiye'nin belirlemiş olduğu kırmızı çizgileri, Irak'ta izlenebilecek gelişmeler ve Türkiye'nin seçenekleri, bu süreçte karşımıza çıkan karar olaylardır.

Öncelikli olarak, olası Irak operasyonunda kuzey cephesinin açılmasına büyük önem veren ABD'nin Türkiye'den beklediği taleplerini en genel hatlarıyla sıralayacak olursak:

- Irak'ın kuzeyinde ikinci bir cephe açmak için ABD askeri güçlerinin konuşlanması,
- ABD ve koalisyon güçlerine, Türk topraklarını ve hava sahasını kullanmada tam bir yararlanma, konuşlanma ve üst uçuş hakkı tanınması,
- İstihbarat ekiplerinin (NILE449) Kuzey Irak'a geçişleri,
- Bazı Türk havaalanlarında ve limanlarında keşif (site survey) yapılması, bu havaalanlarının ve limanlarının modernizasyonu ve hazırlanması,
- Kürt gruplara mensup 40-60 kişinin ABD'de askeri eğitime tabi tutulmak için Türkiye'den geçişleri,
- Kısa dönemde Kuzeyden Keşif Harekatı (KKH) kapsamındaki mutad uçuş sayısının, süresinin ve sahasının genişletilmesi ile Muharebe Arama ve Kurtarma (Combat Search and Rescue - CSAR) güçlerinin hazır bulundurulması,
- Operasyon hazırlıklarıyla ilgili olarak Türkiye – ABD askeri danışma toplantılarının başlatılması ve
- Türk askerinin barış gücü olarak Irak'a gönderilmesi.⁴⁵⁰

⁴⁴⁹ NILE: Northern Iraq Liaison Element Teams, Bila, s.171.

⁴⁵⁰ Bila, s.171; Bölükbaşı, s.28-29.

Olası Irak operasyonuna yönelik Türkiye'nin kırmızı çizgileri de, iki ülke arasında yapılan müzakerelerde etkin faktörler olarak ortaya çıkmaktadır. 2002 yılının Mayıs ayının ilk haftalarında dönemin Dışişleri Bakanı İsmail Cem ile Genelkurmay İkinci Başkanı Yaşar Büyükanıt'ın başkanlığında geçen toplantılar neticesinde Irak konusuna ilişkin ortak bir komite oluşturulmuştur. 2, 10 ve 24 Temmuz 2002 tarihlerinde Dışişleri Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı yetkilileri tarafından gerçekleşen toplantılarda, Türkiye'nin Irak konusuna ilişkin “kırmızı çizgileri” belirlenmiştir. Bu kırmızı çizgileri sıralanacak olursa:

- Bağımsız bir Kürt devletinin Kuzey Irak'ta ilan edilmesi,
- Musul ve Kerkük'ün Kürtlerin denetimine girmesi,
- Kürtlerin bağımsızlığına yol açacak adem-i merkeziyetçi yapıların ortaya çıkması,
- Türkmenlerin de Kürtler gibi Irak nüfusunun ana unsurlarından biri olarak görülmediği adem-i merkeziyetçi yapılar kurulması,
- Meşruiyet zemini olmadan uluslararası bir müdahaleye taraf olunması ve
- ABD'nin bölgeye yönelik hazırlık ve hedeflerinin tam resmi görülmeden ve Türkiye açısından kabul edilebilir sonuçlar üzerinde mutabakata varılmadan müdahaleye taraf olunması.⁴⁵¹

Türkiye'nin kırmızı çizgilerinin yer aldığı Dışişleri belgesinde, Irak'ta görülebilecek gelişmeler de belirtilmiştir. Bu gelişmeleri ana başlıklar altında toparlanırsa;⁴⁵²

- Senaryo 1: Üniter yapının Saddam'lı veya Saddam'sız olarak korunduğu bir Irak,
- Senaryo 2: Federasyona uzanmayan adem-i merkeziyetçilik,
- Senaryo 3: Federasyon ve
- Senaryo 4: Irak'ın tamamen parçalanması.

⁴⁵¹ Bila, s.160-161.

⁴⁵² Bila, s.161.

Yaşanması muhtemel bu gelişmeler, Türk karar alıcılar açısından konunun etraflı bir biçimde ele alınmasını gerekli kılmıştır. Böylece mevcut sorunlar ve bu sorunlara yönelik alternatif tercihler, müzakere heyeti tarafından geliştirilmeye çalışılmış ve en nihayetinde nihai karar organına, mutabakat metinleri (atılması muhtemel adımlara ilişkin öneriler) son şekliyle sunulmuştur.

3.4. Yetkili Karar Birimi

Türk dış politikasının yapımı, “konuya özel önem verme” ve “tartışmalı konular üzerinde uzlaşma sağlama” ile ilgilidir. Türk dış politikasında süreç, genellikle Başbakan, Bakanlar Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu tarafından işletilmektedir. Türk dış politikasında, Cumhurbaşkanının karar almada aktif rol oynadığı durumlar çok azdır. Buna mukabil, kriz durumlarında ve ulusal güvenliği doğrudan etkileyen kararlarda hükümet, karar sürecinde diğer temel aktörlere veya gruplara danışma ihtiyacı hissedebilmekte ve bu aktörlerle ortak hareket edebilmektedir.⁴⁵³ Irak sorunu da, Türkiye açısından oldukça hayati bir durumu içermekte ve bu nedenle Hükümet karar sürecinde Dışişleri Bakanlığı, Savunma Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı gibi diğer temel aktörlerle bilgi alış verişinde bulunmaktadır.

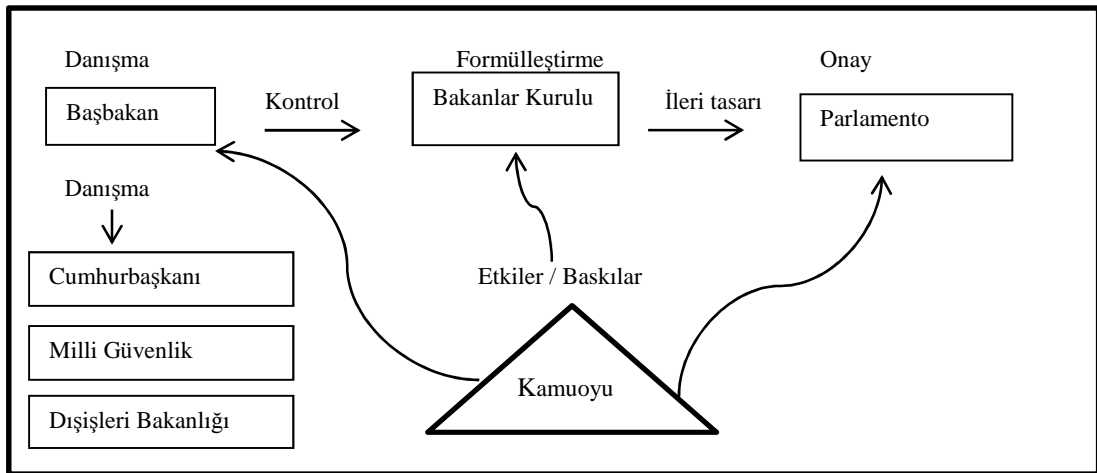
1 Mart Tezkeresine giden karar sürecinde, Erdoğan’ın daha çok parti lideri bazında konuya dâhil olduğu gözlenmiştir. Bu süreçte Başbakan Abdullah Gül, baskın liderin özelliklerini taşıyan bir güçte değildir. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer açısından baktığımızda ise dış politika alanında yoğun bir ilgisinin olmadığı ve bu alanda özel bir uzmanlık edinmediği sonucuna ulaşılabılır. Diğer taraftan Irak konusunda Genelkurmay Başkanlığı da, Dışişleri Bakanlığı ile ortak müzakereler de bulunmuştur. Kısacası, ABD’nin Irak operasyonunu planladığı ve Türkiye’ye resmi taleplerini ilettiği döneme baktığımızda, Türkiye’nin yetkili karar mekanizmalarında baskın bir liderin varlığı görülmemektedir.

Tezkere sürecindeki karar mekanizmalarına bakıldığında, karar sürecinde yer alan aktörlerin her biri sürece dâhil olmaktadır. Bu karar sürecinde birçok aktörün varlığı söz konusudur. Bu aktörler; Cumhurbaşkanı, yürütme ve onun lideri, iktidar partisi, Genelkurmay Başkanlığı, Milli Güvenlik Kurulu (MGK), Dışişleri Bakanlığı, TBMM

⁴⁵³ Zeynep Taydaş ve Özgür Özdamar, “A Divided Government, an Ideological Parliament, and an Insecure Leader: Turkey’s Indecision about Joining the Iraq War”, *Social Science Quarterly*, Vol. 94 (March 2013), s.223.

ve TBMM Başkanıdır. Karşılaşılan konu kritik bir öneme sahip olmakla birlikte, rejime ilişkin kritik sorunlarla ilgilenen tek bir gruptan söz edilemez. Rejim yapısı açısından bakıldığında, birbirinden bağımsız birden çok aktörün varlığıyla süreç boyunca karşılaşmakta ve bu aktörler, karar alma sürecine fiili olarak katılmaktadır.

Irak sorununda karar alma aktörlerinden olan TBMM, sürecin kilit noktasını oluşturmaktadır. Çünkü 1982 Anayasasının 92. Maddesi gereğince, 1 Mart Tezkeresinin onaylanmasında ve hayata geçirilmesinde nihai kararı TBMM vermektedir.⁴⁵⁴ Irak sorunu dış politika açısından büyük öneme sahip olduğu kadar, askeri boyutuyla da dikkat çekmektedir. Konunun güvenlik boyutu önemli bir etkidir. Bu güvenlik boyutu nedeniyle askeri yetkililerle uzlaşmaya dayalı bilgi alışverişinde bulunma ve askeri yetkililerin rıza ve tavsiye niteliğindeki kararları kritik önemde sayılmaktadır. Bu çerçevede MGK'nın ve diğer aktörlerin onayı, Parlamento'nun karar almasında etkili olan bir başka faktördür. Diğer taraftan TBMM çatısı altında da iktidar ve muhalefet partileri içerisinde konuya ilişkin farklı görüşler bulunmaktadır. Ana muhalefet partisi CHP'nin görüşleri, başından beri netliğini korumaktadır. İktidar partisinde olası Irak operasyonuna Türkiye'nin dâhil olmasına sıcak bakmayan milletvekillerinin bulunduğu da bilinmektedir. TBMM Başkanı Arıncı'nın konunun Meclis'e gelmesi öncesinde ve sonrasında yapmış olduğu açıklamalar da, belirleyici bir diğer olgudur.

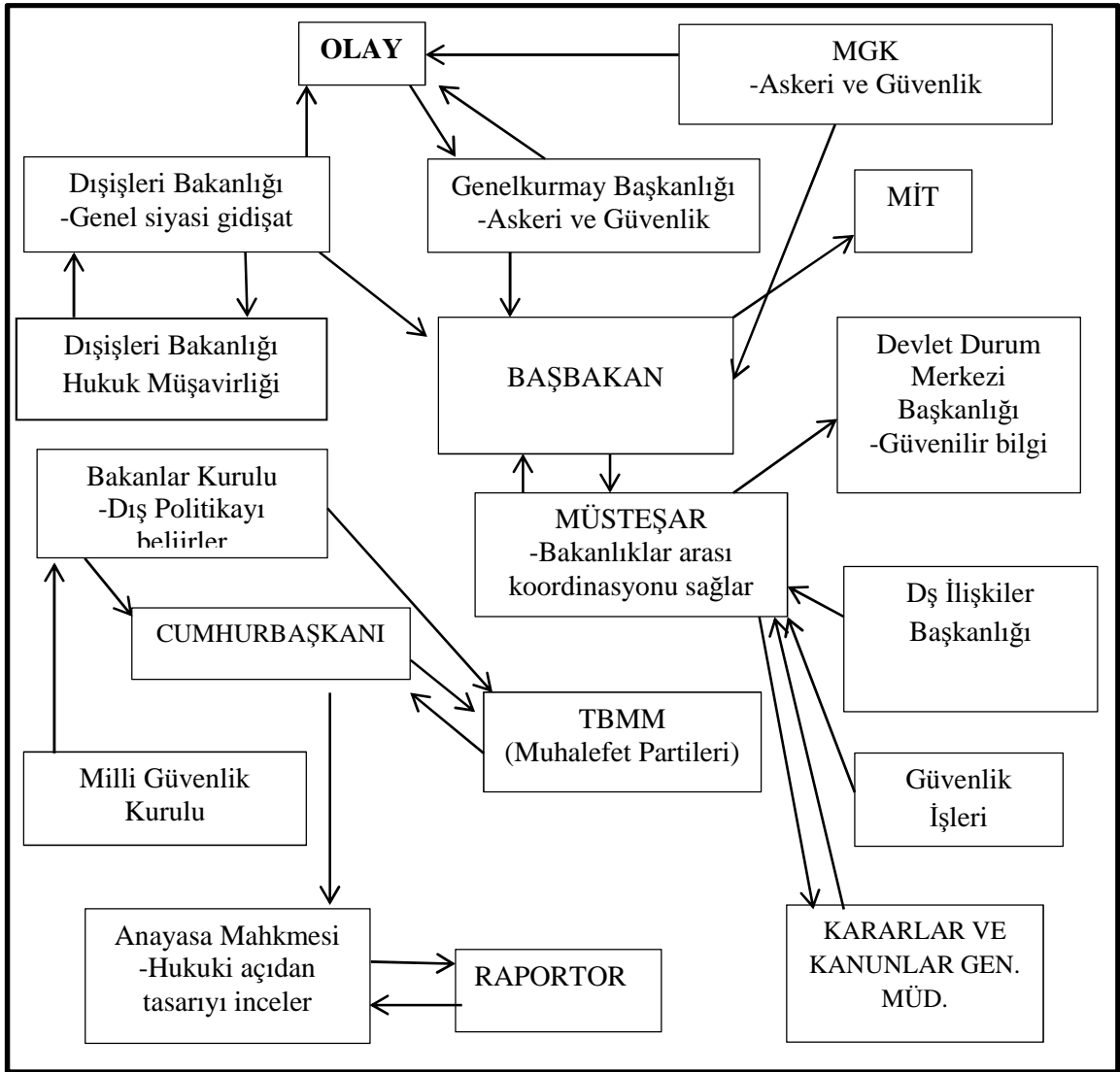

Şekil 8: Türk Dış Politikasında Karar Alma

Kaynak: Zeynep Taydaş ve Özgür Özdamar, "A Divided Government, an Ideological Parliament, and an Insecure Leader: Turkey's Indecision about Joining the Iraq War", *Social Science Quarterly*, Cilt.94, (Mart2013), s. 225.

⁴⁵⁴ T.C. Anayasası, 92. Madde, Kanun No. 2709, Tertip 5, Cilt 22, 18.10.1982, s.151.

Tüm bu değerlendirmeler doğrultusunda, çalışmanın bu kısmında yetkili karar biriminin “bağımsız aktörler koalisyonu” olduğu ileri sürülmektedir. Anayasanın 92. Maddesi gereğince Parlamentonun kararı olmadan askeri konuşlandırma ve Türk askerinin yabancı bir ülkeye gönderimi söz konusu dahi olamamaktadır. Irak’a dönük operasyona ilişkin olarak, sadece yürütme gücüyle böyle ciddi bir kararın alınması, Türkiye açısından oldukça sıkıntılı bir durumdur. Dolayısıyla Hükümet böylesi önemli bir kararda temel aktörlerle işbirliği içerisine girmekte ve bu sayede yetkili karar birimi “özerk aktörler koalisyonu” olmaktadır.

Şekil 9: Kriz Zamanında, Türk Dış Politikası Karar Alma Modeli

Kaynak: Ertan Efeğil, **Körfez Krizi ve Türk Dış Politikası Karar Verme Modeli**, Gündoğan Yayınları, 2002, s. 163.

3.5. Karar Alma Süreci ve Dinamikleri

Çalışmanın teorik bölümünden de hatırlanacağı üzere, siyasi otoritenin parçalanması koalisyon karar biriminin en belirgin özelliğidir. Burada tek bir partinin veya grubun rejim üzerinde herhangi bir kontrolü söz konusu değildir. İki veya daha fazla sayıda bağımsız aktörden oluşan bir koalisyonun varlığı halinde, otorite ya tek bir yürütme organının kollektif liderliğinde ya da güçler ayrılığı gibi kurumlar arası düzenlemelerle paylaşılmaktadır. Bu yapılarda ulusun kaynaklarını işleyebilme yetisine sahip tek bir grubun varlığı bulunmamaktadır. Koalisyon karar alma sürecine en çok etki eden değişken, “karar alma kurallarıdır.”⁴⁵⁵

Türkiye'nin Irak konusuna ilişkin karar sürecinde, özerk aktörler koalisyonu yer almakta ve koalisyon kuralları da çoğunluğun lehine şeklindedir. Burada karar birimi içerisindeki aktörlerin bir alt kümesi tarafından yapılan yetkili karara da olanak sağlanmaktadır.

1 Mart Tezkere sürecine yönelik politika, Başbakan Gül ve Dışişleri Bakanı Yakış başkanlığında belirlenmiştir. Bunun yanı sıra Cumhurbaşkanı Sezer ve MGK ile de sık sık istişarelerde bulunulmuştur. Askeri, siyasi ve ekonomik alanda yürütülen müzakereler neticesinde Bakanlar Kurulu'nda oybirliği ile kabul edilen tezkere, Parlamento'nun onayına sunulmuştur.

Irak sorununun, Türkiye'nin karar alıcıları açısından hayati öneme sahip olması nedeniyle 1 Mart Tezkeresi'ne giden karar sürecinin kronolojik sıraya sadık kalınarak ayrıntılı bir biçimde ele alınması gerekmektedir. AK Parti döneminde yer alan 1 Mart Tezkeresi'nin başlangıç noktası, bir önceki hükümet dönemine denk gelmektedir. Konunun anlaşılabilirliği ve sorunun daha iyi analiz edilebilmesi hedeflendiğinden, tezkerenin karar süreci, 57. Hükümet döneminden başlamaktadır.

ABD'nin kuzeyden ikinci bir cephe açma arzusu ve bu çerçevede Türkiye'ye iletilmiş olduğu taleplerin her biri hassas nitelik taşımaktadır. Bu süreçte her iki ülkenin de müzakere heyetleri yoğun bir çalışma programı yürütmüştür. Müzakereler de, özellikle Türkiye açısından hassas öneme sahip konular, kırmızı çizgiler olarak defalarca vurgulanmış ve uzun tartışmalar yaşanmıştır. Süreç boyunca verilecek karar, “tarihi

⁴⁵⁵ Hagan, *Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective*, s.222.

karar” olarak yansıtılmış ve alınacak kararın iki ülke arasındaki ilişkileri belirgin bir şekilde etkileyeceği düşüncesi hâkim olmuştur.

2001 yılının sonlarına doğru ABD’nin Irak’a müdahalesi gündeme yeniden gelmiş ve konuya ilişkin olarak Türkiye ile ABD arasında temaslar giderek artmıştır. ABD, ikinci bir cephe olarak kuzeyi açma arzusu içinde olmuş ve bu amaçla Türkiye ile müzakereler yürütmüştür.

ABD’nin Türkiye’den beklediği tam ve koşulsuz bir destektir. Ancak 1991 yılındaki Körfez Kriz sırasında ve sonrasında yaşananlar, Türkiye’yi temkinli bir politika izlemeye itmiştir. Türkiye her ne kadar böyle bir yaklaşım içerisinde olsa da, ABD, Irak rejimini değiştirmeye yönelik ciddi hamlelerde bulunacağını ve bunu yaparken de Türkiye ile birlikte hareket etmek istediğini göstermiştir.

Bu çerçevede AK Parti döneminde 1 Mart Tezkeresine giden karar sürecinin daha açık bir biçimde anlaşılabilmesi için, Irak sorununun başlangıç noktasında yer alan somut taleplerin ve önerilerin öncelikli olarak tanımlanmasında yarar vardır. ABD tarafından bu talep ve öneriler, ilk olarak DSP-MHP-ANAP Koalisyon Hükümetine iletilmiştir. Bu sebeple karar sürecinin talep ve önerileri, bu koalisyon döneminden itibaren ortaya konulacaktır.

ABD’nin Irak’a yönelik olası harekâtının başlangıç noktasını, 11 Eylül 2001 tarihi oluşturmaktadır. Bu noktada 11 Eylül’de ABD’de gerçekleşen bu terörist saldırı, Dünya Ticaret Merkezi’ni, İkiz Kuleleri ve Pentagon’u hedef almıştır. ABD Başkanı Bush, 20 Eylül 2001 tarihinde Kongre’de yaptığı konuşmasında Amerika’nın dünyada terörizmle mücadele yolunda her türlü müdahaleye hazır olduğunu ilan etmiştir. Bu konuşma, Amerika’nın yeni ulusal güvenlik stratejisini belirlemiş ve tarihe Bush Doktrini olarak geçmiştir.⁴⁵⁶

11 Eylül saldırılarının ardından 19 Eylül 2001 tarihinde Türkiye’de Güvenlik Zirvesi yapılmıştır. Başbakanlık Merkez binasındaki toplantıya, Başbakan Bülent Ecevit, Genelkurmay Başkanı Hüseyin Kıvrıkoğlu, Devlet Bakanları ve Başbakan Yardımcıları Devlet Bahçeli ve Mesut Yılmaz, Dışişleri Bakanı İsmail Cem ile MİT Müsteşarı

⁴⁵⁶ Buket Önal, “Türkiye Amerika İlişkilerinde “Stratejik Ortaklık”tan Nereye?”, **Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi**, Cilt V, Atatürk Üniversitesi, 2006, s.155-156.

Şenkal Atasagun katılmıştır. Bu toplantıda, ABD'ye yapılan saldırılar sonrası güvenlik konuları ele alınmıştır.⁴⁵⁷

21 Eylül 2001'de Başbakan Bülent Ecevit ile Başbakan Yardımcıları Devlet Bahçeli, Mesut Yılmaz ve Hüsamettin Özkan, Dışişleri Bakanı İsmail Cem, Genelkurmay Başkanı Hüseyin Kıvrıkoğlu ve MİT Müsteşarı Şenkal Atasagun'un da katıldığı Güvenlik Zirvesi'nin ikinci ayağı, Çankaya Köşkü'nde gerçekleştirilmiştir. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in başkanlık ettiği zirveye, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Kemal Nehrozoğlu, ABD Büyükelçiliği'ne yeni atanan Faruk Loğoğlu, Dışişleri Müsteşar Yardımcısı Uğur Ziyal ve Cumhurbaşkanlığı Dış Politika Danışmanı Tacan İldem de katılmıştır. Bu zirvede ABD'ye terörizmle mücadelede destek verilmesi yönünde karar alınmıştır. Türkiye'nin terörizmle savaşımı için dost ve müttefiki ABD başta olmak üzere, tüm ülkelerle dayanışmasını sürdüreceğini ve işbirliğini güçlendireceğini dile getiren Tacan İldem, ABD'nin halen gelişmeleri değerlendirme aşamasında olduğunu ifade etmiştir.⁴⁵⁸

22 Eylül 2001 tarihinde Başbakan Ecevit, ABD Başkanı Bush'a destek mektubu göndermiş ve bu mektupta, Türk hava sahasının ve havaalanlarının, Amerikan nakliye uçakları tarafından kullanılması yönündeki ABD talebinin, Türk Hükümeti'nce olumlu karşılandığı bildirilmiştir.⁴⁵⁹

Başbakan Ecevit ve Genelkurmay Başkanı Kıvrıkoğlu, 5 Ekim'de ABD Savunma Bakanı Rumsfeld ile görüşmüştür. Rumsfeld, bu görüşme sonrasında Türkiye'nin tam desteğinden memnun olduklarını ve terörizm konusundaki deneyimlerinden faydalanmak istediklerini söylemiştir.⁴⁶⁰

Hükümet'e "Sürekli Özgürlük Harekâtı" kapsamında yabancı ülkelere asker gönderme yetkisi öngören tezkere, 10 Ekim'de TBMM'den geçmiştir. 422 milletvekilinden, 319'u kabul, 101'i ret oyu kullanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti hükümetleri, Körfez Krizi'nden bu yana yurt dışına asker göndermek için 7 kez TBMM'den izin almıştır.⁴⁶¹

⁴⁵⁷ **Hürriyet**, "Ankara'da Güvenlik Zirvesi Toplandı", 19.09.2001.

⁴⁵⁸ **Yeni Şafak**, "Bekle Gör, Politikası", 21.09.2001.

⁴⁵⁹ **Hürriyet**, "Ecevit'ten Bush'a Destek Mektubu", 22.09.2001.

⁴⁶⁰ Ayın Tarihi, "Ekim 2001", <http://www.ayintarihi.com/XRhgZ/date/2001-10-21> (20.04.2015)

⁴⁶¹ TBMM, Dönem 21, Cilt 71, Birleşim 5, Yasama Yılı 4 (**TBMM Tutanak Dergisi**, Ekim 2001), s.337

Kamuoyuna liderler zirvesi olarak sunulan Güvenlik Zirvesi, 30 Ekim 2001 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Bu toplantı, Milli Güvenlik Kurulu'nda alınan bir karar sonrası acil olarak güvenlik zirvesine dönüştürülmüştür. Çünkü ABD Büyükelçisi Robert Pearson'un bilgi notlarını göndermesiyle birlikte özel bir güvenlik zirvesinin yapılması kararlaştırılmıştır.⁴⁶²

9 Kasım'da Genelkurmay Başkanı Kıvrıkoğlu vermiş olduğu bir demeçte, Irak'a yapılacak askeri saldırının kabul edilemez olduğunu bildirmiştir. Böyle bir saldırının Türkiye'yi kötü yönde etkileyeceğini belirten Kıvrıkoğlu, Türkiye'nin geçmişte bundan 30-40 milyar dolarlık bir kayba uğradığını söylemiştir.⁴⁶³

ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell, 4-5 Aralık tarihleri arasında Ankara'ya gelmiş ve bu ziyarette Irak sorunu masaya yatırılmıştır. Bu görüşme sonrasında, Irak konusunda ABD'nin Türkiye'den yardım beklediği ifade edilmiştir.⁴⁶⁴

ABD'nin Afganistan'dan sonra Irak'a saldırmaya hazırlandığı günlerde ABD Senatörlerinden oluşan dokuz kişilik heyet, 4 Ocak 2002 tarihinde Türkiye'ye ziyarette bulunmuştur. Başbakan Ecevit'in 14 Ocak tarihinde ABD'ye yapacağı ziyaret öncesindeki bu ziyaret, Türkiye'nin Irak operasyonuna yönelik itirazlarını yumuşatmayı amaçlamıştır. Bu ziyarette teröre karşı birlik olunması gerektiği yönünde açıklamalar yapılmıştır.⁴⁶⁵

14 Ocak 2002 tarihinde başlayan Başbakan Ecevit'in ABD ziyaretinde Irak konusu gündeme gelmiş ve Başbakan Ecevit konuya ilişkin olarak Türkiye'nin kaygılarını ABD Başkanı Bush'a iletmiştir.⁴⁶⁶ ABD ziyaretinde Başbakan Ecevit, Başkan Bush'un yanı sıra Başkan Yardımcısı Cheney ve Dışişleri Bakan Yardımcısı Grossman ile de temaslarda bulunmuştur. Bu temaslarda Grossman, Ecevit'e, Irak'ın mutlaka kontrol altında tutulması ve Irak rejiminin değişmesi gerektiğini ileterek, ABD'nin bu

⁴⁶² **Yeni Şafak**, "Ecevit Kafaları Karıştırdı", 31.10.2001.

⁴⁶³ **Yeni Şafak**, "K. Irak'a Saldırı İstemeyiz", 10.11.2001.

⁴⁶⁴ **Hürriyet**, "Powell Ankara'da", 01.04.2001.

⁴⁶⁵ **Yeni Şafak**, "Irak için Geldiler", 05.01.2002.

⁴⁶⁶ Bu çerçevede Başbakan Ecevit, olası Irak operasyonuna ilişkin olarak Ankara'nın görüşünü şu maddeler halinde sunmuştur: "*Türkiye, Kuzey Irak'ta bir Kürt devleti kurulmasını asla kabul edemez. Irak parçalanamaz, Türkiye müdahalenin nedenlerinden çok, sonuçlarıyla ilgilidir. Doğacak sonuçlar Türkiye'yi siyasi, ekonomik ve askeri açıdan ciddi ölçüde etkiler, müdahalenin yapılması halinde doğacak sonuçlar şu çerçevede kabul edilebilir: Irak'ın toprak bütünlüğü korunmalıdır, Kuzeyde bir Kürt özerk bölgesi, Güneyde bir Şii özerk bölgesi oluşacaksa, bir Türkmen özerk bölgesi de oluşturulmalıdır ve Türkiye, müdahale yapılması halinde gelişmeleri Türkiye-Irak sınırında karşılama ve seyretme yoluna girmez, ulusal bütünlüğü ve çıkarları doğrultusunda aktif olarak karşılamayı tercih eder.*" Bila, s.45-46.

tutumunda kararlılığını göstermiştir. Aynı şekilde Başkan Bush'ta Irak'a müdahalede kararlı olduklarını ve demokratik bir yönetime sahip Irak'ın herkesin lehine olacağını sözlerinde ifade etmiştir.⁴⁶⁷

29 Ocak 2002'de ABD Başkanı Bush, Ulusa Sesleniş konuşmasında, Irak, İran ve Kuzey Kore'yi "şer eksenini" ilan edip, Irak'ı ilk hedef olarak göstermiştir. Şer eksenini ifade edilen bu ülkeler, uluslararası güvenlik açısından ciddi birer tehdit olarak nitelendirilmiştir.⁴⁶⁸

ABD'nin, olası Irak operasyonuna yönelik kararlı tutumunu net biçimde Türkiye'ye iletmesi sonucu Başbakan Ecevit, 1 Şubat'ta Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin'e bir mektup yazmıştır. Ecevit, bu mektubunda Bağdat yönetiminin BM silah denetçilerine kapıyı açması gerektiğini, aksi takdirde ABD'ye müdahale gerekçesi vereceğini bildirmiştir. Her ne kadar Başbakan Ecevit'in beklentisi, Saddam Hüseyin'in bu uyarıyı dikkate alacağı yönünde olsa da, durum hiç de öyle gelişmemiştir. Saddam Hüseyin, Başbakan Ecevit'in önerilerini geri çevirmekle kalmamış, İncirlik Üssü'nün ABD keşif uçuşlarına kapatılmasını istemiştir.⁴⁶⁹

3.5.1. Kırılma Noktası 1: Resmi Temasların ve Ziyaretlerin Başlaması

Türkiye'nin Irak konusundaki karar sürecine ilişkin ilk kırılma noktası, resmi temasların ve ziyaretlerin başlaması ile söz konusu olmuştur. Bu çerçevede Dick Cheney'in 19 Mart tarihli Türkiye ziyareti, önemli bir nokta olarak karşımıza çıkmaktadır. ABD Başkan Yardımcısı Dick Cheney, Irak sorununa ilişkin olarak Körfez ülkelerine tura çıkmış ve bu turun son durağını da Ankara ziyareti oluşturmuştur. 19 Mart 2002 tarihinde gerçekleşen bu ziyaret, Irak'a yönelik olası operasyonda açılması planlanan kuzey cephesi için ilk nabız yoklaması olarak nitelendirilmiştir. Ne var ki bu görüşmede somut görüşler ortaya konulamamış ve Başkan Yardımcısı Ankara'dan aradığı desteği bulamadan ayrılmıştır.⁴⁷⁰

⁴⁶⁷ Bila, s.48-50, Murat Yetkin, **Tezkere, Irak Krizinin Gerçek Öyküsü**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2004, s. 39-42.

⁴⁶⁸ Ömer Kurtbağ, **Amerikan Yeni Sağ ve Dış Politika**, Ankara: Usak Yayınları, 2010, s.316.

⁴⁶⁹ Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin, Başbakan Ecevit'e mektup yazmış ve bu mektupta özetle şu üç konuya değinmiştir: "*Silah denetçilerine izin verilmeyecekti, BM talepleri hukuk dışıydı ve Türkiye sınır ihlali yapıyordu*", Yetkin, s.41; Bila, s.58-59.

⁴⁷⁰ Bölükbaşı, s.27; Yetkin, s.64-67.

Bu dönemde Başbakan Ecevit'in rahatsızlığı, Irak sorunu ve koalisyon ortakları arasındaki görüş ayrılıkları, Türkiye'nin karar alma mekanizmasını zorlayan unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Ankara Hükümeti'nin Irak'a yönelik operasyona sıcak bakmamasına karşılık, ABD'nin Irak'a dönük operasyon zamanının yaklaşıyor olması ve Türkiye'ye bu yönde baskının giderek artması, Türkiye'nin işini daha da zorlaştırmıştır. Ayrıca Türkiye'de yaşanan ağır ekonomik kriz de, hem ABD'ye, hem de IMF'ye olan bağımlılığı ağırlaştırmaktadır. DSP-MHP-ANAP Koalisyon Hükümeti'nin son dönemde yaşadığı uzlaşmazlıklar, iç ilişkilerde gerginliği giderek tırmandırmıştır. DSP içinde olduğu kadar askeri kanat ve iş dünyasından da Ecevit'in başbakanlığı bırakması ve siyasetten çekilmesi yönünde yapılan baskılar artmıştır. Özellikle DSP'de yaşanan parti içi yaprak dökümü, koalisyon hükümetini de sallamaya başlamıştır. Başbakan Ecevit, DSP çatısı altında yaşanan ayrılıkçı hareketi yatıştırmaya çalışırken, MHP Genel Başkanı ve Başbakan Yardımcısı Devlet Bahçeli ise gidişattan duyduğu rahatsızlığı 11. Kocayayla Türkmen Kurultayı'nda yüksek sesle ifade ederek, 3 Kasım'da erken seçime gidilmesi önerisinde bulunmuştur. Bahçeli'ye göre, Türkiye'de yaşanan siyasi belirsizlik, ekonomik programın uygulanmasını engelleyen faktör olarak görülüyorsa, o zaman erken seçime gidilmelidir.⁴⁷¹

Türkiye erken seçim arifesine girerken, Türkiye'nin Washington Büyükelçiliği, Haziran ayında Dışişleri Bakanlığı'na uyarıda bulunmuştur. Bu uyarıda; ABD'nin Irak'ı mutlaka vuracağı, bu müdahaleyi BM kararı olmadan da yapacağı, Türkiye'yi yanında istediği ancak Türkiye olmasa da Irak'a müdahale edeceği bildirilmiştir. Bu uyarıların Dışişleri Bakanlığı'na iletilmesinin ardından, resmi bir durum değerlendirmesi yapılmasına karar verilmiştir. Bu çerçevede 20 Haziran'da Dışişleri Müsteşar Yardımcısı Ali Tuygan'ın başkanlığında bir toplantı gerçekleştirilmiştir. Bu toplantıya Genelkurmay Plan ve Prensipler ile Harekât Başkanlıkları, Özel Kuvvetler Komutanlığı ve MİT Müsteşarlığından üst düzey yetkililer katılmıştır. Toplantıda ilk kez ABD'nin olası Irak müdahalesine karşılık Türkiye'nin alacağı tavır tartışılmıştır. Ayrıca mevcut durum, muhtemel senaryolar ve Türkiye'nin seçenekleri de değerlendirme altına alınmıştır.⁴⁷²

17 Temmuz 2002 tarihinde ABD Savunma Bakan Yardımcısı Paul Wolfowitz, Dışişleri Bakanlığı yetkilisi Mark Grossman ile NATO Kuvvetleri ve ABD Hava Kuvvetleri

⁴⁷¹ Bila, s.64-139.

⁴⁷² Yetkin, s.51.

Komutanı Joseph Ralston, ABD'nin olası Irak operasyonuna ilişkin görüşlerini Türk yetkililere somut bir şekilde iletmiştir.⁴⁷³ Bu ziyarette Wolfowitz, Türkiye'nin vereceği askeri desteğin önemine dikkat çekmiş ve Türkiye'nin Irak'taki kırmızı çizgilerini ve kaygılarını anladıklarını ifade etmiştir. Ne var ki Wolfowitz, olası Irak operasyonunun Türkiye olmadan da gerçekleşebileceğini vurgulamıştır.⁴⁷⁴ ABD'nin iletildiği somut talepleri sıralanacak olursa:

*Irak'ın kitle imha silahlarına yönelik tutumu, terörizme verdiği destek ve ABD'ye karşı sergilemiş olduğu tavır bir tehdit niteliği taşımaktadır. Bu noktada ABD, Irak rejiminin değiştirilmesinde karardır, Irak'a yönelik operasyonun nasıl ve ne zaman yapılacağı kararlaştırılmamıştır, KİS'siz, toprak bütünlüğü korunan, demokratik, bölge ve dünya ülkeleriyle uyumlu bir Irak arzulanmaktadır. Olası Irak harekâtının Türkiye'ye yansımaları ve Türkiye'nin hayati çıkarları bilinmektedir. Bununla birlikte ABD, bu harekât planında Türkiye'yi de yanında görmek istemektedir ve Olası Irak harekâtı Türkiye olmadan da yapılacaktır. Burada ki fark Türkiye'nin içinde yer almadığı bir harekâtın daha güç olacağı yönündedir.*⁴⁷⁵

ABD Başkanı Bush'un teminatları ise, Temmuz 2002 tarihli Milli Güvenlik Kurulu toplantısında sunulan Dışişleri Bakanlığı raporunda açıkça yer almıştır. Wolfowitz, ayrıca iki ülke arasında yapılacak görüşmelerin gizli görüşme kanalları çerçevesinde ilerlemesini de talep etmiştir.⁴⁷⁶ ABD'nin iletmiş olduğu mevcut talepler, 25 Temmuz 2002 tarihinde MGK toplantısında incelenmiştir.⁴⁷⁷ Türkiye her ne kadar ABD'nin

⁴⁷³ Bila, s.141-143; Bölükbaşı, s.27.

⁴⁷⁴ Bölükbaşı, s.28.

⁴⁷⁵ ABD'nin iletildiği somut talepleri sıralayacak olursak:

"Irak'ın kitle imha silahlarına yönelik tutumu, terörizme verdiği destek ve ABD'ye karşı sergilemiş olduğu tavır bir tehdit niteliği taşımaktadır. Bu noktada ABD, Irak rejiminin değiştirilmesinde karardır. Irak'a yönelik operasyonun nasıl ve ne zaman yapılacağı kararlaştırılmamıştır. KİS'siz, toprak bütünlüğü korunan, demokratik, bölge ve dünya ülkeleriyle uyumlu bir Irak arzulanmaktadır. Olası Irak harekâtının Türkiye'ye yansımaları ve Türkiye'nin hayati çıkarları bilinmektedir. Bununla birlikte ABD, bu harekât planında Türkiye'yi de yanında görmek istemektedir. Olası Irak harekâtı Türkiye olmadan da yapılacaktır. Burada ki fark Türkiye'nin içinde yer almadığı bir harekâtın daha güç olacağı yönündedir." Bila, s.143.

⁴⁷⁶ Bila, s.145.

⁴⁷⁷ ABD Başkanı Bush'un teminatları ise şöyledir:

"Planlanan bu harekât kesinlikle yarım bırakılmayacak, tamamlanacaktır. Rejimin değişmesiyle birlikte, Türkiye'nin de dâhil olduğu uluslararası toplumla birlikte azınlıklara demokratik haklar tanınacaktır. Bu çerçeveye Türkmenler de dâhildir, Musul ve Kerkük' yönelik olarak Kürt grubun hedeflerinin gerçekleşmesi söz konusu dahi değildir. Böyle bir ihtimal her şekilde engellenecektir, Kürt devletinin kurulması mümkün değildir. Bu konuda herhangi bir anlaşma yapılmayacaktır, Kürt gruplarıyla Irak'ın toprak bütünlüğü çerçevesinde bir anlaşma sağlanacaktır. Türkiye'nin mülteci sorunuyla karşı karşıya kalmaması için olası operasyon bu çerçevede planlanacaktır,

Irak'a müdahalesine karşı olduğunu vurgulasa da, bu görüşmede, ABD'ye kapıları tamamen kapatmamıştır. Diğer taraftan Ankara Hükümeti, ABD'ye Irak konusunda destek olabilmek için siyasi koşullar da öne sürmüştür. Aralık ayında yapılması planlanan Kopenhag Zirvesi öncesinde Türkiye'nin AB üyeliği ve Kıbrıs konusunda destek verilmesi bu koşullardandır.⁴⁷⁸

Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Uğur Ziyal'in de temaslarda bulunmak üzere ABD'ye gitmesi kararlaştırılmış ve 26 Ağustos tarihinde Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Büyükelçi Uğur Ziyal ve beraberindeki heyet, Washington'a gitmiştir. ABD'li yetkililer, Irak'a müdahale konusunda ABD'nin ciddiyetini Türkiye'ye yeteri kadar gösteremediklerini düşünmüşlerdir. Bu çerçevede Müsteşar Ziyal, Başbakanlardan daha iyi ve üst düzeyde kabul görmüştür. Ziyal, ABD Dışişleri Bakanı Powel ve üst düzey bakanlık yetkililerinin yanı sıra ABD Savunma Bakanı Donald Rumsfeld ve Savunma Bakan Yardımcısı Wolfowitz ile de görüşmüştür. Kuzey cephesi fikrini resmen ilk kez Rumsfeld, Ziyal'e söz etmiştir. ABD, Irak operasyonunda kuzey cephesinden Türkiye topraklarını kullanarak askeri birliklerini Irak'a göndermek istemiş ve bu yüzden de Türkiye'ye ihtiyaç duymuştur. Müsteşar Ziyal, Başkan Yardımcısı Dick Cheney ile de bir video konferans gerçekleştirmiştir. Bu görüşmede Cheney, ABD'nin Irak'ta ki yönetimi değiştirmede kararlı olduğunun ve bunun için de Türkiye'den aktif destek beklediklerinin altını sık sık çizmiştir. Ziyal ise, diğer görüşmelerde olduğu gibi, Cheney'e de 1991'de ki Körfez Krizi'nde Türkiye'nin yeterince zarar gördüğünü ifade ettikten sonra, belirli garantiler doğrultusunda 50 yıllık müttefiki olan ABD'ye destek verilebileceğini iletmiştir. Ne var ki bunun bir anayasal süreç olduğunu belirten Ziyal, bu süreçte kararın Meclis tarafından alınabileceğini de vurgulamıştır.⁴⁷⁹

Gelinen bu aşamada Türkiye, Irak konusunun öncelikle Dışişleri Bakanlığı ile Genelkurmay Başkanlığı yetkilileri arasında çalışılmasına karar vermiştir. İki kurum arasındaki istişarelerin ardından, Başbakan Bülent Ecevit'e bir brifing verilmiştir.

Türkiye'nin uğrayacağı ekonomik zararlar ABD tarafından karşılanacaktır, Irak füzelerinden korumak için, ABD Türkiye'ye Patriot füzelerinin yerleştirilmesine hazırdır ve KİS'lere yönelik olarak bilgi alışverişinde bulunulacaktır.” Bila, s.144.

⁴⁷⁸ Dışişleri Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı 17 Temmuz'da yapılan bu ziyaretten birtakım sonuçlar çıkarmıştır. Buna göre; “Amerika, Irak'a yapacağı müdahalede Türkiye'nin katkısına ihtiyaç duyuyordu, katkının verilmesi halinde Amerika'nın işleri kolaylaşacaktı, Ankara'da hükümet değişebilir. Ancak TSK ile ABD kuvvetlerinin geleneksel dostluğu çerçevesinde yeni iktidar da bu katkıyı vermeye ikna edebilirdi.” Yetkin, s.62-65.

⁴⁷⁹ Yetkin, s.74-75; Bila, s.165-170.

Brifing sonrası yapılan açıklamada, olası bir operasyona ilişkin askeri ve siyasi gelişmeler değerlendirilirken, Türkiye'nin pozisyonunun ele alındığı bildirilmiştir.⁴⁸⁰ Eylül 2002'nin son haftasında Dışişleri Bakanı Şükrü Sina Gürel'in ABD ziyareti sırasında beklenen talepler daha bir netlik kazanmıştır. ABD, Türkiye'nin kuzey cephesi önerisine biran önce yanıt vermesi gerektiğini bildirmiştir.⁴⁸¹ 30 Eylül 2002'de yapılan MGK toplantısında Dışişleri Bakanlığı'nın hazırlamış olduğu “*siyasi karar hazırlığı*” raporu ele alınmıştır. 26 Eylül 2002 tarihini taşıyan bu belgede, ABD'nin kısa dönemde yanıt beklediği talepler⁴⁸² belirlenmiş ve bu taleplere karşılık verilebilecek yanıtlar detaylı bir biçimde irdelenmiştir.⁴⁸³

Türkiye, ABD'nin kısa vadeli yardım taleplerinin bir kısmını olumlu karşılarken, ileriye yönelik kararlarını da oluşturmaya çalışmıştır. Diplomatlar ile askeri yetkililerin ortak yürüttükleri bu çalışmada, muhtemel durumlara karşılık olası seçenekler geliştirilmiştir. Bu seçenekler arasında, Meclis'ten savaş yetkisi istemek ve ABD'den bağımsız kendi askeri harekâtını gerçekleştirmek de bulunmaktadır.⁴⁸⁴

ABD'nin giderek artan baskısı ve Kuzey Irak'ta bulunan KDP ve KYB'nin yeni atılımları, Türkiye'yi oldukça huzursuz etmiştir. Bunun üzerine 4 Ekim 2002'de Cumhurbaşkanı Sezer öncülüğünde Çankaya'da Irak Zirvesi gerçekleştirilmiştir. Bu Zirve'ye Cumhurbaşkanı'nın yanı sıra Başbakan Ecevit, Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Şükrü Sina Gürel, Genelkurmay Başkanı Hilmi Özkök, Milli Savunma Bakanı Sabahattin Çakmakçoğlu, Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Uğur Ziyal, Başbakanlık Danışmanı ve Genelkurmay Harekât Başkanı Köksal Karabay, MİT Müsteşarı Şenkal Atasagun, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Kemal Nehrozoğlu, Cumhurbaşkanlığı Özel Kalem Müdürü ve Dışişleri Başdanışmanı Tacan İldem katılmıştır. Bu toplantı

⁴⁸⁰ Bila, s. 82; Ayın Tarihi, “Eylül 2002”, <http://www.ayintarihi.com/turkce/date/2002-09-16> (20.04.2015)

⁴⁸¹ Yetkin, s.165-171.

⁴⁸² Bu noktada ABD'nin netlik kazanan talepleri şu şekildedir: U-2 uçaklarının Türk hava sahasını kullanması, İstihbarat ekiplerinin Kuzey Irak'a geçişleri, Bazı Türk havaalanlarında ve limanlarında keşif yapılması, Kürt gruplara mensup 40-60 bin kişinin ABD'de askeri eğitime tabi tutulmak için Türkiye'den geçişleri, Kuzeyden Keşif Harekâtı kapsamında mutad uçuş sayısının süresinin ve sahasının genişletilmesi ve güçlerinin hazır bulundurulması, Türkiye-ABD askeri danışmalarının başlatılması ve Türkiye'nin Kuzey seçeneğine izin verip vermeyeceğini bildirmesi. Yetkin, s.171-172.

⁴⁸³ ABD'nin taleplerine verilecek yanıtlar ise şunlardır: U-2 uçuşlarına talep geldiğinde izin verilecektir. İki ülke arasındaki askeri danışmalar, Dışişleri Bakanlığı tarafından başlatılmıştır. Danışma sürecinin devamı olarak yapılabilir. İstihbarat ekiplerinin geçişi, Türk havaalanları ve limanlarında keşif yapılması ve KKH çerçevesindeki mutad uçuşların sayı ve kapsamının genişletilmesi konuları ayrıca değerlendirilebilir. Kuzey Irak'ta 40-60 bin kişilik grupların ABD'ye eğitim amacıyla götürülüp geri getirilmesi işlemine, Türk makamlarının tam bilgi ve onayı çerçevesinde yapılması kaydıyla, izin verilecektir. Yetkin, s.172.

⁴⁸⁴ Yetkin, s.173.

yapılacağı sırada Irak konusunda ki gidişat, Türkiye'nin hiç de istemediği bir şekildedir. Şöyle ki; BM kararlarına uyma konusunda Irak Hükümeti ciddi direnç göstermekte ve Türkiye'nin uyarılarını dikkate almamaktadır. Irak'taki Kürt gruplar ise devletleşme politikalarına hız vermekte ve ABD'nin siyasi desteğini sağlamaktadırlar. Diğer taraftan ABD ise Kürt grupların bu tutumunu Türkiye'ye karşı kullanmakta ve Türkiye'den bir an önce yanıt beklemektedir. Ankara Hükümeti ise, Irak operasyonuna onay vermede istekli olmamakla birlikte, koalisyon ortakları, seçim arifesinde böyle bir sorumluluğu almak istememektedir.⁴⁸⁵

Toplantı sonrası Tacan İldem'den bir açıklama gelmiştir. Buna göre; *“Türkiye'nin Irak konusundaki gelişmeleri yakından izlemesi komşusu olma nedeniyle doğaldır. Temennimiz Irak'ın uluslararası işbirliğine açık olmasıdır. Uluslararası yasallık temeline dayanmayan bir operasyon kabul edilemez.”* şeklinde basına beyanat verilmiştir.⁴⁸⁶ Bu toplantıda son gelişmeler değerlendirilmiş ve ABD'nin müdahalesi beklenmeden Türkiye'nin Kuzey Irak'a bir kolordu ile girmesi kararlaştırılmışsa da, bu karar uygulanmamıştır. Çünkü o günün siyasi koşullarında böyle bir kararı yeni hükümetin uygulaması gerekmiş, ancak AK Parti Hükümeti bu kararı uygulamayarak, 1 Mart tezkeresine giden süreci başlatmıştır.⁴⁸⁷

30 Eylül tarihinde gerçekleşen MGK'da mevcut talepler değerlendirilip, buna göre bir yol haritası çıkarılmaya çalışırken, 15 Ekim 2002'de ABD yeni ek taleplerini Türkiye'ye iletmiştir.⁴⁸⁸ Bu çerçevede ABD, kuzey cephesine yönelik talebini askeri ve sivil kanallardan Türk yetkililere resmen iletmiştir. Bu talepler, Dışişleri Bakanlığı yetkililerine değil, ABD'nin Avrupa'daki komutanlığı aracılığıyla Türk Genelkurmayı'na iletilmiş, Genelkurmay'da bu ek talepleri Dışişleri Bakanlığı'na bildirmiştir. Genelkurmay Başkanlığı ile Dışişleri Bakanlığı, bu taleplere yönelik ortak hareket ederek değerlendirmelerde bulunmuş, kendi değerlendirmelerini ve önerilerini

⁴⁸⁵ Bila, s.83-84.

⁴⁸⁶ Bila, s.175-176; **Hürriyet**, “Ankara: Operasyonda Uluslararası Yasallık Şart”, 04.10.2002; Ayın Tarihi, “Ekim 2002”, <http://www.ayintarihi.com/XRhGZ/date/2002-10-10> (20.04.2015); Bila, s.175-176.

⁴⁸⁷ Bila, s.175-176.

⁴⁸⁸ ABD'nin yeni ek talepleri şu şekildedir: Türkiye'de 80 bin ABD askeri personelin ve Türkiye'deki havaalanlarında 250 uçağın konuşlandırılması, ABD'nin 6 ana havaalanı ve 8 yedek havaalanından yararlandırılması, Limanlarda tam kolaylık sağlanması ve bu havaalanları ile limanlar arasında tüm karayolları, demiryolları ve su yollarının serbestçe kullanılması Türkiye'de konuşlanacak ABD askerine hareket eğitimi için alan tahsis edilmesi, ABD kuvvetlerinin Türkiye'ye intikal sırasında destek ve güvenlik hizmetleri sağlanması, ABD tanklarının taşınmasında intikal desteği sağlanması ve bu aşamada intikal edilecek-konuşlanılacak havaalanları, yollar ve demiryollarında keşif yapılması, Bu süre zarfında her türlü güvenliğin sağlanması ve Irak'a yapılacak harekâta Türk topraklarının kullanımına izin verilmesi. Bila, s.177-178.

Hükümet kanadına iletmiştir. İki kurumun önerileri kısaca özetlenecek olursa şunlar ifade edilebilir;⁴⁸⁹

Bu yeni taleplerle “kuzey cephesi” seçeneğine ağırlık verilmekte ve bu sayede Türkiye’ye bahsedilen bilançonun çok üzerinde olmaktadır. Türkiye bu türden bir taleple daha önce hiç karşılaşmamıştır. ABD bir anlamda açık çek istemektedir. Böyle bir açık çek ise Türkiye’yi, örneğin Kuveyt’in konumuna indirgeyecektir. ABD, harekât sonrasında nasıl bir Irak tasarladığını ayrıntılarıyla henüz Türkiye’ye açıklamış değildir. ABD’ye Irak rejimini kuvvet kullanarak değiştirmesi için destek olacağını resmen açıklamış başka bir ülke bulunmamaktadır. Olası harekâttan uğrayacağımız zararların telafisine ilişkin beklentilerimize henüz bir yanıt alınmamıştır.

21 Ekim 2002 tarihinde ABD Merkezi Kuvvet (CENTCOM) Komutanı Tommy Franks ile ABD Avrupa Kuvvetleri Komutanı ve NATO Başkomutanı Joseph Ralston, Genelkurmay Başkanı Hilmi Özkök’ü ziyaret etti. Bu temaslar sırasında, Irak harekâtı için Türkiye’den hava üssü ve hava sahasını kullanma izni isteyebilecekleri öne sürülürken, ziyaretle ilgili bilgi veren bir yetkili, ABD'nin Türkiye topraklarını kullanma yönünde bir talebinin söz konusu olmadığını ifade etti.⁴⁹⁰

İngiltere’de yayımlanan The Financial Times gazetesinin 21 Ekim tarihli nüshasında, Leyla Boulton ve Guy Dinmore imzalarıyla “Türkiye Endişe İçerisinde Hem Savaş Hem de Seçimleri Düşünüyor” başlığı altında bir haber yapılmıştır. Bu haberde, Irak’ta olası bir ABD harekâtını görüşmek üzere Türkiye’de bulunan ABD'nin Orta Doğu’daki birliklerinin Komutanı Tommy Franks’in, iç politika konularına uzak durmakta zorlanacağı ifade edilmiştir. Türkiye’de 3 Kasım seçimleri için yapılan kampanyalarla Irak konusundaki tartışmaların birbirlerine karışmış olduğu belirtilmiş ve haberde, koalisyonun küçük ortağı Anavatan Partisi’nin, Türkiye’nin olası bir savaşa "katılımını" desteklediği ve Ankara'nın dışarıda kalmaktansa savaşa dâhil olmasının daha yararlı olacağını ifade ettiği bilgisi yer almıştır. Milliyetçi Hareket Partisi’nin (MHP) ise, Kürtlerin bağımsız bir devlet kurmasını önlemek için Türkiye'nin, Kürt hâkimiyeti altında bulunan Kuzey Irak’ı işgal edebileceği tehdidini yinelediği vurgusu yapılmıştır. Diğer taraftan, Türkiye'nin, bir ABD harekâtını tehlikeli ve gereksiz olduğunu

⁴⁸⁹ Bila, s.178-180.

⁴⁹⁰ **Hürriyet**, “ABD’den Ankara’ya Irak Çıkarması”,21.10.2002.

düşünmesine rağmen -seçim sonrası iktidara hangi parti gelirse gelsin- Washington'dan, desteğini, yani Güneydoğuda bulunan hava üslerinin kullanımını esirgemesinin beklenmediği de ifade edilmiştir. Ancak Türkiye'nin, aynı zamanda ekonomik tazminat ve ABD'den bir Kürt devletinin oluşumuna destek vermeyeceğine dair güvence alma konusunda çok sıkı bir pazarlık yürüttüğüne de bu haberde değinilmiştir. Dolayısıyla bu ve benzeri konuların Tommy Franks ve beraberindeki heyetin, Türk ordu yetkilileri ile yapacağı görüşmelerde gündeme gelmesi beklenmiştir.⁴⁹¹ ABD Merkezi Kuvvet Komutanı Tommy Franks'ın Genelkurmay Başkanı Hilmi Özkök'e vermiş olduğu brifing, Ecevit Hükümeti dönemindeki ABD ile yapılan son temastır.⁴⁹²

22 Ekim'de Cumhurbaşkanı Sezer başkanlığında toplanan MGK'dan Irak Hükümeti'ne tavsiye niteliğinde bir karar çıkmıştır. Bu karara göre, Kurul, Irak'ın BM Güvenlik Konseyi kararlarını uygulamasına dikkat çekilmiş ve yasallık ile uzlaşma ilkelerinin gözetilmesi gerektiği ifade edilmiştir.⁴⁹³

2002'nin sonuna doğru, Türkiye'nin 3 Kasım'da yapılacak olan seçimlere odaklandığı ve Ecevit Hükümetinin gideceği ön görülmekeydi. Bu açıdan Bülent Ecevit'in Başbakanlığını yaptığı 57. Koalisyon Hükümeti, ABD ile yürütülen müzakerelerin yeni kurulacak hükümet vasıtasıyla sonuçlandırılması taraftarıydı. Dolayısıyla ABD Yönetimi de Irak konusunda yürütülen müzakereleri seçim sonrasına bırakmıştı.⁴⁹⁴

3.5.2. Kırılma Noktası 2: AK Parti Hükümetinin İktidara Gelmesi

Türkiye'nin Irak konusundaki karar sürecine ilişkin ikinci kırılma noktasını ise, AK Parti Hükümetinin iktidara gelmesi oluşturmaktadır. 3 Kasım 2002 tarihinde Türkiye'de yapılan genel seçimler sonrası Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) büyük bir zafer elde etmiştir. 11 yıl sonra ilk kez bir parti, yani AK Parti tek başına iktidara gelmiş ve 1946'dan bu yana ilk kez iki partili bir Meclis yapısı ortaya çıkmıştır. AK Parti'nin her üç seçmenden birisinin oyunu alarak iktidara gelmesi, Türkiye'nin yarım asır sonra

⁴⁹¹ BYEGM, "Türkiye Endişe İçerisinde Hem Savaş Hem de Seçimleri Düşünüyor", 21.10.2002, <http://www.byegm.gov.tr/turkce/haber/trkiye-ende-ersnde-hem-sava-hem-de-seimler-dnyor/46448>.

10 (20.04.2015)

⁴⁹² Bila, s.183.

⁴⁹³ **Hürriyet**, "MGK'dan Irak'a Tavsiye Çıktı", 22.10.2002.

⁴⁹⁴ 3 Kasım 2002 seçimlerine dönük yapılan anketlerde DSP, MHP ve Anavatan Partisi'nin oy oranı oldukça düşüktür. Yapılan nabız yoklamalarında bu üç partinin de %10'luk ülke barajını aşamayacağı, bu barajı sadece AK Parti ile CHP'nin aşabileceği görülmektedir. Bila, s.183.

yeniden “ikili Meclis” ile yönetilmesine yol açmıştır.⁴⁹⁵ 3 Kasım seçimleri sonrası Parlamento seçim sonuçlarına göre, AK Parti %34,29, CHP %19,38 ve bağımsızlar % 6,10 oy oranına sahip olmuştur. Buna göre, Meclis’te ki milletvekili dağılımı ise AK Parti 363, CHP 178 ve bağımsızlar 9 milletvekili şeklindedir.⁴⁹⁶ Koalisyon ortakları DSP, MHP ve ANAP’ın oy oranı oldukça düşük olduğundan %10 seçim barajının altında kalarak Meclis’e girememişlerdir.

AK Parti Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan, yasaklı olduğu gerekçesiyle Yüksek Seçim Kurulu kararıyla seçimlere katılamamıştır. Erdoğan milletvekili olmadığı için başbakanlık görevini 16 Kasım 2002 tarihinde AK Parti Kayseri milletvekili Abdullah Gül üstlenmiştir. Abdullah Gül, 58. Hükümeti 19 Kasım’da kurmuş, 28 Kasım’da da Meclis’ten güvenoyu almıştır.⁴⁹⁷

Abdullah Gül Hükümeti’nin göreve başlamasıyla birlikte, ABD’nin Irak konusundaki baskıları hemen artmıştır. 58. Hükümet döneminde Dışişleri Bakanlığına deneyimli diplomat Yaşar Yakış getirilmiştir.⁴⁹⁸

Türkiye’nin genel seçimlere odaklandığı 3 Kasım günü Genelkurmay Başkanı Özkök’te ABD yolculuğuna çıkmıştır. Özkök, Dışişleri Müsteşar Yardımcısı Ali Tuygan ile birlikte 10 Kasım’a kadar sürecek temaslarına başlamıştır. Özkök’ün, Başkan Yardımcısı Dick Cheney, Ulusal Güvenlik Danışmanı Condoleezza Rice, Dışişleri Bakanı Colin Powell, Savunma Bakanı Donald Rumsfeld ve Irak operasyonu sonrası Irak’taki geçici yönetimi üstlenmesi planlanan Tommy Franks ile de görüşmüştür.⁴⁹⁹ ABD’li yetkililer, Türk askerinin ikna edilmesi halinde yeni hükümetin Irak konusunda kendileriyle ortak hareket ederken daha rahat olacağını düşünmüşlerdir.⁵⁰⁰

10 Kasım 2002’de, BM Güvenlik Konseyi 1441 sayılı kararı onaylamıştır. Bu kararda, Konsey ABD’nin beklediği askeri müdahaleyi onaylamamıştır. Karara göre, Irak yönetimi KİS üretme olanakları ve balistik füzelerin imhasında yetersizdir. Irak Hükümeti, UAEA ve UNSCOM denetçilerini engelleyerek, BM’nin daha önceden

⁴⁹⁵ **Hürriyet**, “Sokakta Değil Sandıkta Patladı”, 4.11.2002.

⁴⁹⁶ Yüksek Seçim Kurulu, Türkiye Geneli Partilerin Kazandıkları Milletvekilleri Sayıları, Karar No. 883, 09.11.2002

⁴⁹⁷ TBMM, Dönem 21, Cilt 1, Birleşim 5, Yasama Yılı 1 (**TBMM Tutanak Dergisi**, Ekim 2001), s.112.

⁴⁹⁸ *Bila*, s.185.

⁴⁹⁹ **Hürriyet**, “ABD’ye Kritik Ziyaret”, 05.11.2002.

⁵⁰⁰ *Yetkin*, s.89.

aldığı 687 sayılı kararını ihlal etmiştir. Diğer taraftan bu karar UNMOVIC'ın kurulmasına olanak sağlayarak silahlılandırma projesini tamamlamayı amaçlamış ve Irak'a son bir şans vermiştir. BM Güvenlik Konseyi, bu kararla, Irak'ı son kez uyarılmış, aksi takdirde Irak'ın ciddi yaptırımlarla karşılaşacağını bildirmiştir. Burada ciddi yaptırımların neler olduğu konusu açıkça belirtilmediğinden, ileriki dönemde, bu karar, ABD'nin Irak'a savaş ilan etmesine yasal dayanak olarak ileri sürülmüştür. Irak, işbirliği yapmazsa ve rapor yükümlülüğünü yerine getirmese, ABD, BM adına Irak'a karşı savaş açılacağını belirtmiştir.⁵⁰¹

Cumhurbaşkanı Sezer ve Başkan Bush, Prag'da NATO Zirvesi öncesi Irak konusunu görüşmek üzere 20 Kasım günü bir araya gelmiştir. Cumhurbaşkanı Sezer, Türkiye'nin Irak politikasını aynı düzeyde koruduğunu belirterek, BM raporlarının beklenmesi gerektiğini vurgulamıştır.⁵⁰²

Savunma Bakan Yardımcısı Paul Wolfowitz ve Dışişleri Bakan Yardımcısı Marc Grossman, 3 Aralık günü Ankara'da temaslarda bulunmuştur. Başbakan Gül'ün yanı sıra askeri ve sivil yetkililerle de görüşen Wolfowitz ve Grossman, Türkiye'nin Irak Hükümeti'ne ilişkin tavrını öğrenmeye gayret etmiştir. Wolfowitz, mevcut askeri planlamanın tamamlandığını ve yeni aşamada hangi üslerin kullanılacağı, askerlerin hangi üslere konuşlandırılacağı ve hangi üslerin gerekli standartlara ulaştırılacağı konularının yer aldığını söylemiştir.⁵⁰³ ABD ile birlikte hareket etmeyi kabul ettiği takdirde, Türkiye'nin, Irak Savaşı'nın ana ikmal ve tali harekât üssü olması kararlaştırılmıştır. Bu açıdan işbirliğinin üç aşamalı olması planlanmıştır. Buna göre:

- Üs incelemesi,
- Üs hazırlama ve
- Fiziki harekât.⁵⁰⁴

Wolfowitz, üs incelemesi için 150 kişilik bir istihkam birliğinin, askeri mühendis ve teknisyenin çalışmaya başlaması önerisini Başbakan Gül'e iletmiştir. Yapılan

⁵⁰¹ UN Security Council, Resolution 1441, 2002.
<http://www.un.org/depts/unmovic/documents/1441.pdf> (20.04.2015.)

⁵⁰² **Hürriyet**, "Sezer Prag'da Bush'la görüşecek", 20.11.2002.

⁵⁰³ **Hürriyet**, "Wolfowitz: Sıra üs seçiminde", 04.12.2002. (20.04.2015)

⁵⁰⁴ Yetkin, s.99-100.

görüşmeler neticesinde Başbakan Gül, Wolfowitz'e üslerin incelenmesine yönelik izni verebileceklerini söylemiştir. Üslerin incelenmesi için, İncirlik'te yer alan ABD personeli kullanılırsa, TBMM'nin iznine gerek kalmayacaktır. Aksi takdirde Anayasa'nın 92. Maddesi işlerlik kazanacak ve TBMM'nin onayı şart olacaktır. Bu üs inceleme izni verilmesi sözünün, ABD'ye olası Irak operasyonunda harekât desteği verileceği anlamını taşımadığı sık sık vurgulanmıştır.⁵⁰⁵

Büyükelçi Pearson'ın 3 Aralık günü evinde vermiş olduğu yemeğe, AK Parti Genel Başkanı Erdoğan'ın yanı sıra danışmanları Cüneyd Zapsu, Ömer Çelik ve Egemen Bağış'ta katıldı. Burada Erdoğan, havaalanları ve limanlardaki keşif ve inşaat için 15 Ocak gününü işaret etti. Bu yemeğin akabinde Wolfowitz, Erdoğan'a Başkan Bush'un davetini ilettiler. Bu durum, ABD için kuzey cephesinin son derece önemli olduğunun bir diğer kanıtıdır. Çünkü Washington Yönetimi protokol kurallarını AK Parti Genel Başkanı Erdoğan için bozmuştur.⁵⁰⁶

10 Aralık günü Erdoğan, Başkan Bush ile Beyaz Saray'da görüştü. Recep Tayyip Erdoğan, bu görüşmede Irak konusunda ağırlıklı olarak barıştan yana olduğunu belirtti.⁵⁰⁷ Erdoğan, Başkan Bush'un yanı sıra, Yardımcısı Cheney ve Güvenlik Danışmanı Rice ile de görüşmüş, Irak brifingi almıştır. Erdoğan'ın Washington ziyaretinin ardından iki ülke arasındaki temaslar hızlanmıştır. Başkan Bush ile Erdoğan'ın kameralar karşısında verdikleri mesaj, Türkiye ile ABD'nin omuz omuza olduğu yönündedir.⁵⁰⁸

Erdoğan, 11 Aralık günü verdiği demeçte, Irak'ta operasyon olasılığının daha fazla olduğu izlenimi edindiğini belirtmiş ve bu gibi önemli durumlarda, gerekirse halkın görüşüne başvurabileceğini kaydetmiştir.⁵⁰⁹

18 Aralık 2002 tarihinde Çankaya Köşkü'nde Irak konusunun da ele alındığı bir zirve gerçekleştirilmiştir. Cumhurbaşkanı Sezer başkanlığında yapılan zirveye Başbakan Gül, Dışişleri Bakanı Yaşar Yakış, Genelkurmay Başkanı Hilmi Özkök, Dışişleri Müsteşarı Uğur Ziyal, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Kemal Nehrozoğlu, Başbakanlık

⁵⁰⁵ Yetkin, s.100-101.

⁵⁰⁶ Bila, s.188.

⁵⁰⁷ **Hürriyet**, "Erdoğan: Bush AB liderlerini bir kere daha arayacak", 10.12.2002.

⁵⁰⁸ Bila, s.188.

⁵⁰⁹ **Hürriyet**, "Savaş ihtimali ağır basıyor" , 11.12.2002.

Müsteşarı Fikret Üçcan, Genelkurmay Harekât Başkanı Köksal Karabay ve Cumhurbaşkanlığı Özel Kalem Müdürü Tacan İldem katılmıştır. İlk bölümde Irak'a düzenlenecek olası operasyon öncesinde ABD'nin talepleri ele alınmıştır. Zirvenin ardından yapılan açıklamada, Irak'ın *"kitle imha silahlarından arındırılması yönünde, uluslararası toplumla somut ve doyurucu bir işbirliği içinde olması gereği"* vurgulanırken, İldem, *"Türkiye'nin ancak uluslararası yasallık ve oйдаşma temelinde, Irak'a karşı askeri güç kullanımına gideceğini"* kaydetmiştir.⁵¹⁰

Bu toplantı neticesinde Hükümet, Dışışleri Bakanlığı'na 15 Ocak tarihine kadar Suriye, İran, Mısır, Ürdün ve Suudi Arabistan'a ziyaretlerde bulunma talimatı vermiştir. Burada Cumhurbaşkanı Sezer'in uluslararası oйдаşma konusunda hassas olması da dikkate değer bir olgudur. Ayrıca zirvede, Başbakan Abdullah Gül, bölgedeki belli başlı ülkelerle görüşülerek Irak'ın ABD ile zıtlaşmasının önüne geçilmesini teklif etmiş ve Cumhurbaşkanı Sezer'in de destek vermesi sonucu bölge ülkelerine yönelik ziyaretlerin yapılması kararlaştırılmıştır. Ne var ki düzenlenmesi planlanan bu diplomatik girişime ABD'nin tepki verme ihtimalinin yüksek olması nedeniyle, ABD'nin üs ve asker taleplerine 20 Ocak'a kadar yanıt verilebileceği basına sızdırılmıştır.⁵¹¹

ABD'nin askeri destek talepleri, 19 Kasım 2002 tarihinde resmen Dışışleri Bakanlığı'na iletilmişse de, bu taleplerin somutlaştırılmış son şekli 21 Aralık'ta ABD Büyükelçisi tarafından bizzat Başbakan Abdullah Gül'e sunulmuştur. Bu taleplerde, Irak'ın silahsızlandırılmasının zorunluluğuna vurgu yapılarak, gerekirse askeri harekâtın yapılacağı ifade edilmiştir. Bu çerçevede ABD, yapılması muhtemel askeri harekâta, Türkiye'nin bu harekâta desteklemesini veya fiilen harekâta katılmasını istemiştir.⁵¹²

23 Aralık günü Başbakanlık'ta Başbakan Abdullah Gül başkanlığında gerçekleşen Irak Zirvesi'nin ilk bölümüne Hilmi Özkök, Yaşar Yakış ve Fikret Üçcan katılmıştır. Toplantının ikinci bölümünde ise Başbakan Yardımcıları Ertuğrul Yalçınbayır, Abdullatif Şener, Mehmet Ali Şahin, Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanı Ali Babacan, İçişleri Bakanı Abdülkadir Aksu, Milli Savunma Bakanı Vecdi Gönül, MİT yetkilileri ve Devlet Bakanı Beşir Atalay da yer almıştır. Bu zirvede olası bir Irak savaşının Türkiye ekonomisi üzerine etkileri masaya yatırılmıştır. Körfez Savaşı'nda Türkiye'nin

⁵¹⁰ Yeni Şafak, "Köşk'ten müzakere çıktı", 19.12.2002.

⁵¹¹ Yetkin, s.114.

⁵¹² Bölükbaşı, s.28.

100 milyar dolar civarında bir zararının bulunduğu dile getirilmiş ve olası bir savaşın da, Türkiye'ye vereceği zararın ve bedelin daha ağır olabileceği kaydedilmiştir.⁵¹³

23 Aralık'ta yapılan zirve öncesinde Dışişleri Müsteşarı Uğur Ziyal'in Genelkurmay'a gitmesi önemli bir ayrıntı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, Dışişleri ve Genelkurmay'ın kritik konularda ortak tutum ve dil arayışının devam ettiğinin göstergesidir. Bu zirvede Genelkurmay heyeti, beş ana başlık altında seçenekleri değerlendirmiştir. Buna göre;

- Hiç destek vermemek,
- Hava sahasını açmak,
- Hava sahasına ek olarak liman ve üsleri açmak,
- Diğerlerine ek olarak kara desteği vermek ve
- Koalisyonla asker vermek dâhil tam katılım.⁵¹⁴

Kuzey Irak ile ilgili fiili bir durum olması ve bu durumun Türkiye'nin geleceği için askeri ve siyasi açıdan bir tehdit oluşturması nedeniyle askeri yetkililer, bu kez Irak konusunda aktif rol oynamayı istemişlerdir. Ayrıca, ABD'nin olası operasyonu karşısında Türkiye'nin seyirci kalmaması gerektiği de vurgulanmıştır. TSK'nın kontrolü altında gerçekleşecek sınırlı ve müşterek bir operasyona sıcak bakılmıştır. ABD'nin kuzeyden cephe açmasına izin verilmesine karşılık, Türkiye'nin de Kuzey Irak'ta kontrolü sağlaması öngörülmüştür.⁵¹⁵

Başbakan Abdullah Gül, 24 Aralık'ta CHP Genel Başkanı Deniz Baykal ile Irak konusunda görüşmüştür. Başbakan Gül, Türkiye'nin önündeki seçenekleri tek tek sıralayarak henüz bir kararın oluşmadığını belirtmiştir. Bu noktada Başbakan Gül, muhalefetin de görüşlerinin önemli olduğunu dile getirerek, görüş alışverişinde bulunduğunu söylemiştir.⁵¹⁶ TBMM Başkanı Bülent Arınç ise 25 Aralık'ta bir demeç vermiş ve bu demeçte olası Irak operasyonuna yönelik gelişen durumların adım adım

⁵¹³ **Hürriyet**, "Gözler Irak zirvesinde", 24.12.2002.

⁵¹⁴ Yetkin, s.115-116.

⁵¹⁵ Bila, s.193.

⁵¹⁶ **Hürriyet**, "Baykal'a Irak brifingi", 24.12.2002.

Meclis'e bildirilmesi gerektiğini vurgulayarak, kararın Meclis'te alınacağı konusuna dikkat çekmiştir.⁵¹⁷

25 Aralık'ta gerçekleşen Bakanlar Kurulu toplantısında Irak'a dönük herhangi bir karar çıkmamış, böylece konunun tartışılması 27 Aralık'ta toplanacak MGK'ya bırakılmıştır. AK Parti Hükümeti, ilk kez siyasi karar sorumluluğunu MGK yoluyla devletin diğer kurumlarıyla paylaşma ihtiyacı duymuştur. 26 Aralık günü gerçekleştirilen Yüksek Askeri Şura'da iki etkene dikkat çekilmiştir. Bunlardan ilki, Irak'a yönelik olası operasyonun engellenemeyeceği; ikincisi ise, bu operasyonun dışında kalınmayacağıdır. Başbakan Abdullah Gül, MGK sonrası Meclis'i her ihtimale karşı açık tutmak istemiştir. Buna karşılık AK Parti grubu, CHP ile birlikte hareket ederek Meclis'in Yılbaşı tatiline girmesi yönünde oy kullanmıştır. Buradan da anlaşılacağı üzere, AK Parti içinden de ABD ile ortak hareket etmeye karşı olan vekillerin sesleri giderek daha çok yükselmiştir. TBMM İnsan Hakları Komisyonu Başkanı Mehmet Elkatmış ve komisyonun bütün üyeleri, Dışişleri Komisyonu Başkanı Mehmet Dülger ve komisyonun bütün üyeleri, AK Parti Grup Başkan Vekillerinden Eyüp Fatsa, Diyarbakır Milletvekili Fehmi Uyanık ve Başbakan Yardımcısı Ertuğrul Yalçınbayır gibi isimler, halkın operasyona karşı olduğunu vurgulayarak, Türkiye'nin ABD ile birlikte hareket etmemesi gerektiğini ifade etmişlerdir.⁵¹⁸

27 Aralık'ta yapılan MGK toplantısında Irak'a yönelik olası askeri operasyon ele alınmış ve BM kararlarının gözetilmesi gerektiği yönünde bir görüş vurgulanmıştır.⁵¹⁹ Bu çerçevede MGK toplantısından, 27 Ocak'ta açıklanacak BM silah denetçilerinin raporunu bekleme kararı çıkmıştır. ABD ile resmen müzakerelerin başlatılması ve Türkiye'nin taleplerine verilen karşılık ile uzlaşma noktalarının yazılı metne geçirilmesi, MGK'da ele alınan önemli konular arasındaydı. Bu noktada siyasi, askeri ve ekonomik alanlarda olmak üzere üç komite oluşturulması ve bu komitelerin mutabakat metinleri hazırlaması kararlaştırılmıştır. Mutabakat metinlerinde uzlaşmaya varılmadan ABD ile anlaşma yapılamayacağı ifade edilmiştir. Askeri görüşmeleri

⁵¹⁷ **Radikal**, "Arınç, Irak için gizli oturum istedi", 25.12.2002.

⁵¹⁸ Yetkin, s.118-120.

⁵¹⁹ **Yeni Şafak**, "Gül, Ortadoğu gezisine çıkıyor", 27.12.2002.

Genelkurmay'ın, siyasi görüşmeleri Dışışleri'nin ve ekonomik görüşmeleri de Hazine'den sorumlu Devlet Bakanlığı'nın yürütmesi öngörölmüştür.⁵²⁰

27 Aralık'ta Recep Tayyip Erdoğan, hiçbir AK Parti'linin savaşa razı olmayacağını vurguladı. Erdoğan'ın bu sözleri söylediği sırada ise, ABD Hazine Bakan Yardımcısı John Taylor ile Dışışleri Bakan Yardımcısı Marc Grossman, olası Irak operasyonunun Türkiye'ye getireceği maliyet ve ABD yardımlarını görüşmek üzere Hazine Müsteşarlığı'nda temaslarını sürdürmekteydi. Toplantıya, Hazine, Merkez Bankası, DPT ve Dışışleri Bakanlığından 18 kişilik üst düzey bürokratlar da katılmıştı. İki ABD'li yetkili, daha sonra Başbakan Abdullah Gül, CHP Genel Başkanı Deniz Baykal, Devlet Bakanı Ali Babacan ve Dışışleri yetkilileriyle görüşmüştür. AK Parti Genel Başkan Yardımcısı Murat Mercan ise, savaşa karşı olduklarını belirtmiş, ancak olası bir durumda da Türkiye'nin yararına olacak kararların alınmasının gerekliliği üzerinde durmuştur. Ayrıca geçici bütçe görüşmelerine ek madde konularak, olası Irak operasyonuna yönelik bir durumda, bütçeden yardım ve hibe için para harcanmaması kararlaştırılmıştır. Bu konudaki harcamaların yurtdışından karşılanması ve bütçeden hibe yardımı yapılabilmesi ilkeleri benimsenmiştir.⁵²¹

27-28 Aralık tarihleri arasında Marc Grossman Ankara'ya ziyarette bulunmuş ve bu ziyarette Türkiye, ABD'ye taleplerini ileterek ilk cevabını vermiştir. Bu cevabın içeriği, Türkiye'nin kuzey cephesinde ABD'ye yardımcı olacağı, keşif faaliyetlerine başlanacağı, Türkiye'ye konuşlanacak ABD askeri gücüne bağlı olarak inşaat izni verileceği, ABD'nin talep ettiği büyüklükteki askeri gücün kabul olmasının mümkün olmayacağı ve ABD'nin özel harekât ve hava kuvvetlerine ağırlık vermesi gerektiği şeklindedir. Kısacası Türkiye, ABD'nin taleplerini sınırlı bir şekilde karşılayabileceği mesajını vermiştir. Burada ABD'nin duyduğu en büyük rahatsızlık, sınırlı sayıda kara birliklerinin Türkiye üzerinden Irak'a geçmesine izin verilmesidir. ABD'nin ilk tepkisi ise askeri müzakereler ile ekonomik yardım paketini ilişkilendirmek olmuştur.⁵²² Üs incelemesi, üs modernizasyonu, havaalanı ve limanların tahsisi, kara birliklerine izin verilmesi ve hava sahasından geçiş hakkı, Grossman'ın Türkiye'den beklediği talepler

⁵²⁰ Yetkin, s.120-121.

⁵²¹ **Hürriyet**, "MGK: Barışçı yollarla çözüm aranmalı", 27.12.2002.

⁵²² Bölükbaşı, s.29-30.

idi.⁵²³ 28 Aralık günü ABD Hazine Bakanlığı Müsteşarı John Taylor, Dışişleri Bakanlığı'nda görüşmelerde bulunmuş ve bu görüşmede Türk ekonomisinin durumu, ekonomik reformlar ve ABD'den Türkiye'ye yardım paketi gibi konular ele alınmıştır.⁵²⁴

Aynı zamanda Amerikan yönetimi, Türkiye'nin önermiş olduğu üç komitelik çalışma yöntemini kabul etmiştir. ABD siyasi müzakereler için resmi müzakerecilerinden Büyükelçi Marisa Lino'yu, Türkiye ise uluslararası hukuk uzmanı Büyükelçi Deniz Bölükbaşı'nı görevlendirmiştir.⁵²⁵

Yürütülen müzakerelerde somut adımların ilki, ekonomik alanda atılmıştır. Bu çerçevede 2 Ocak günü TOBB Başkanı Hisarcıklıoğlu'nu ziyaret eden Pearson, ABD'nin destek paketini açıklamıştır. Bu destek paketinin miktarı ise, en az 4, en çok 15 milyar dolar olarak ifade edilmiştir. Burada ABD'li yetkililer karmaşık bir hesap yöntemi belirlemiş ve bu nedenle gerçekte kullanılacak miktar 26 milyar doları bulmuştur. Ancak bu yardım paketi, Türkiye'nin operasyona tam destek vermesi ile doğru orantılıdır.⁵²⁶

3 Ocak 2003 tarihinde Genelkurmay Başkanlığı'nda ABD'li askeri yetkililer ile görüşme sağlanmış ve görüşmede ABD Heyeti Başkanı Sylvester, Türkiye üzerinden yapılacak kara harekâtının önemine dikkat çekmiştir. Kara harekâtı gerçekleşmediği takdirde Kürtler ile Türkmenler arasındaki gerginliğin önlenemeyeceğini ve Musul ile Kerkük petrol hatlarının güvenliğinin tam olarak sağlanamayacağını belirten Sylvester, Türkiye üzerinden Irak'a geçecek asker sayısında, ABD'nin bir azaltma yapabileceğini de ifade etmiştir.⁵²⁷

Suriye, Mısır ve Ürdün'e 4 Ocak günü Başbakan Abdullah Gül'ün ziyareti başlamıştır. Suriye Devlet Başkanı Esat ile görüşen Başbakan Gül, Irak sorununun barışçıl yollardan çözümü konusunda görüş alışverişinde bulunmuştur.⁵²⁸ 6 Ocak günü Gül, vermiş olduğu demeçte, bölge ülkeleriyle ortak hareket edeceklerini açıklamıştır.⁵²⁹

⁵²³ Yetkin, s.122.

⁵²⁴ **Hürriyet**, "Amerikan yardımı tamam", 28.12.2002.

⁵²⁵ Yetkin, s.122-123; Bölükbaşı, Ek 1 ve Ek 2, s.179.

⁵²⁶ Yetkin, s.124.

⁵²⁷ Bölükbaşı, s.30.

⁵²⁸ **Radikal**, "Gül'ün Ortadoğu gezisi başladı", 04.01.2003.

⁵²⁹ Başbakan Abdullah Gül, Irak'ta yaşanabilecek muhtemel savaşın kargaşa yaratabileceğini belirtti. **Hürriyet**, "Gül: Ortak hareket edeceğiz", 06.01.2003.

ABD’li yetkililer, 9 Ocak günü yapmış oldukları açıklamada, kara kuvvetinin kabul edilememesi halinde, Türkiye ile olan stratejik işbirliğinin zarar göreceğini ve ekonomik yardım paketinin askıya alınacağını söylemişlerdir. Buna karşılık Türkiye’nin tek taraflı olarak Kuzey Irak’a müdahale etmesine de karşı olduklarını belirten Pearson, harekât komutasının da ABD’de olması gerektiğini vurgulamıştır.⁵³⁰ Ertesi gün ABD Büyükelçisi Pearson, Başbakan Abdullah Gül’den acil randevu talep etmiştir. ABD’nin Irak’a yönelik operasyonda kuzey veya güney cephesinden mutlak bir harekât gerçekleştireceğini ve bu harekâta Türkiye ile birlikte yol almak istediklerini vurgulamıştır.⁵³¹

Başbakan Gül, 10 Ocak’ta Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi Başkanı (IKPD) Mesut Barzani ile temaslarda bulunmuştur. Mesut Barzani, aynı zamanda AK Parti Genel Başkan Yardımcısı Dengir Mir Mehmet Fırat ile de bir görüşme gerçekleştirmiş ve bu görüşmelerin neticesinde, ilişkileri geliştirmek için olumlu bir zeminin oluştuğu ifade edilmiştir.⁵³² Aynı tarihte Devlet Bakanı Kürşat Tüzmen de, dış ticaret heyetiyle birlikte Irak’a ekonomik temelli bir ziyarette bulunmuştur. Bakan Tüzmen, kalıcı ticari ilişkilerin, kalıcı siyasi ilişkilere yol açtığını belirterek, ekonomik temelli olan bu ziyaretin aynı zamanda siyasi bir mesaj niteliği taşıdığını söylemiştir.⁵³³

Başbakan Abdullah Gül, Irak sorununu görüşmek üzere Suudi Arabistan’a ve İran’a 11 Ocak günü gitmiştir. Başbakan Gül’ün, Irak sorununun çözümüne barışçıl yollardan katkı sağlamak amacıyla bu ziyaretleri gerçekleştirdiği bildirilmiştir.⁵³⁴ Devlet Bakanı Kürşat Tüzmen, Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin ile 12 Ocak günü görüşmüş ve görüşmede, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda işbirliğinin yapılması, özellikle bölge ülkeleri olarak ortaklaşa kalkınmanın sağlanması konusu gündeme getirilmiştir. Bu görüşmede, ayrıca Bakan Tüzmen, Başbakan Gül’ün mektubunu Saddam Hüseyin’e sunmuştur. Mektubun içeriğinde Türkiye ve Irak’ın içinde bulunduğu durum ve bölge barışı için neler yapılabileceği yönünde görüşler yer almaktaydı.⁵³⁵

⁵³⁰ Bölükbaşı, s.30-41.

⁵³¹ Bölükbaşı, s.30.

⁵³² **Hürriyet**, “Barzani: İlişkileri geliştirmek için zemin var”, 10.01.2003.

⁵³³ **Radikal**, “Tüzmen’den Bağdat çıkarması”, 10.01.2003

⁵³⁴ **Yeni Şafak**, “Başbakan Gül’ün gezi programı belirlendi”, 10.01.2003

⁵³⁵ Ayın Tarihi, “Ocak 2003”, <http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/haber/ocak-2003/3539> (20.04.2015)

12 Ocak 2003 tarihinde ABD'nin eski Ankara Büyükelçisi Marc Parris, Ankara'da temaslarda bulunmuştur. Buna göre Parris, Türkiye'nin karar vermekte çok geciktiğini ve Suudi Arabistan ile Ürdün'ün ABD'ye destek kararını çoktan açıkladığını belirtmiştir.⁵³⁶

13 Ocak'ta ise Türkiye ve ABD arasında Irak harekâtına ilişkin karşılıklı destek ve işbirliği hakkında mutabakat muhtırası sağlanmıştır. Bu mutabakat muhtırası, Türkiye'ye konuşlandırılacak ABD birliklerinin faaliyetlerinin tabi olacağı ilke ve esaslara yöneliktir. Buna göre, ABD yönetimi askeri birlik, uçak ve savaş gemisi sayısı belirtmeden, on iki havaalanı⁵³⁷ ile dört limanı⁵³⁸ kapsayan askeri talepler de bulunmuştur. Ayrıca Mardin, Midyat, Silopi ve Güneydoğu'da manevra alanı olarak kullanılabilir destek bölgeleri de istemiştir. Bununla birlikte ABD askeri güçlerine hukuki ve cezai dokunulmazlık ile vergi ve gümrük muafiyetinin tanınması hususları da mutabakat metninde yer almıştır. Operasyonun hızlılığı açısından bazı Türk yasa ve yönetmeliklerine ilişkin olarak izin, asgari başvuru ve bekleme sürelerinin de askıya alınması talep edilmiştir.⁵³⁹ Aynı tarihte Hükümetin verdiği yetki çerçevesinde, ABD silahlı kuvvetlerinden 150 kişilik bir heyet, Türkiye'nin bazı üs ve limanlarında incelemelerde bulunmaya başlamıştır.⁵⁴⁰

Dışişleri Bakanı Yaşar Yakış, Irak sorununa ilişkin ABD'nin Türkiye'ye yönelik ciddi baskılarının olduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda Türkiye'nin amacının, BM ile Irak arasında bir köprü oluşturma olduğunu ifade etmiştir.⁵⁴¹

Çankaya Köşkü'nde Cumhurbaşkanı Sezer başkanlığında Irak Zirvesi gerçekleştirilmiştir. 17 Ocak günü gerçekleşen zirvenin ardından yapılan açıklamada üç noktanın altı çizilmiştir. Bunları sıralayacak olursak; ilk olarak ABD, Türkiye'nin

⁵³⁶ **Hürriyet**, "Uzatırsanız Beyaz Saray meşgul çalar", 12.01.2003.

⁵³⁷ Afyon, Adana, Batman, Çorlu, Diyarbakır, Erhaç-Malatya, Erzurum, İncirlik, Mardin, Muş, Oğuzeli-Gaziantep, Sabiha Gökçen havaalanları, Bölükbaşı, s.25.

⁵³⁸ İskenderun, Mersin, Taşucu, İzmir limanları, Bölükbaşı, s.25.

⁵³⁹ Bu metin üzerine Müsteşar Uğur Ziyal müzakereleri yürütmesi için Dışişleri Bakanı Yaşar Yakış'a Deniz Bölükbaşı'nı önermiştir. Bunun üzerine 31 Ocak 2003 tarihinde Deniz Bölükbaşı Dışişleri Bakanı Yakış'ın imzasıyla askeri mutabakat muhtırasını hükümet adıma müzakere etmeye ve imzalamaya yetkili kılınmıştır. Bölükbaşı, s. 25-26.

⁵⁴⁰ **Radikal**, "Gül: ABD'ye keşif izni verdik", 10.01.2003.

⁵⁴¹ **Hürriyet**, "Yakış: ABD'nin baskısı var", 16.01.2003.

politikalarından haberdardır. İkincisi Türkiye'nin vereceği destek sınırlıdır. Son olarak, barış Irak'ın tutumuna bağlıdır.⁵⁴²

Bu süreçte CHP lideri Deniz Baykal, Irak'a yönelik askeri müdahale konusunda Parti olarak Meclis'te ret oyu kullanacaklarını açıklamıştır. Baykal, TBMM'den harekât yönünde bir karar çıkması halinde, AK Parti'nin bu kararı tek başına alacağını da sözlerine eklemiştir.⁵⁴³

Başbakan Gül, Türk ve Amerikan heyetleri arasında görüşmeler sürerken, barışçıl yollardan sorunun çözülmesi için İstanbul'da Irak Zirvesi düzenlemiştir.⁵⁴⁴ Irak konusunda Bölgesel Girişim-Dışişleri Bakanları Toplantısı, Türkiye'nin ev sahipliğinde 23 Ocak'ta gerçekleştirilmiştir. Toplantıya, Başbakan Abdullah Gül, Dışişleri Bakanı Yaşar Yakış, Mısır Dışişleri Bakanı Ahmed Mahir, Suudi Arabistan Dışişleri Bakanı Suud El Faysal, Ürdün Dışişleri Bakanı Mervan Muaşer, Suriye Dışişleri Bakanı Faruk El Şara ve İran Dışişleri Bakanı Kemal Harrazi ile üst düzey bürokratlar katılmıştır. Toplantı sonrası açıklamalarda bulunan Yaşar Yakış, amacın, Irak sorununa barışçıl bir çözüm getirmek olduğunu vurgulamıştır. Ürdün Dışişleri Bakanı Mervan Muaşer, savaşın hala büyük bir risk oluşturduğunu belirterek, bölge ülkelerinin hem ABD'ye, hem de Irak'a verecekleri mesajın önemine dikkat çekmiştir. Bu açıdan Irak'ın BM kararlarına uygun davranması gerektiğine de vurgu yapmıştır. Mısır Dışişleri Bakanı Ahmed Mahir ise, Irak'ta savaşın çıkması durumunda sonuçlarından en çok etkilenenlerin bölge ülkeleri olacağını ve askeri bir çatışmanın ise en son ihtiyaç duyulan seçenek olduğunu belirtmiştir.⁵⁴⁵

NATO Genel Sekreteri George Robertson, Türkiye'nin Irak konusunda karşılaşılabileceği herhangi bir saldırıda NATO tarafından "tam destek" göreceğini söylemiştir.⁵⁴⁶ Bu çerçevede konuya ilişkin olarak, 24 Ocak günü NATO Müttefik Kuvvetler Komutanı James Jones Ankara'ya ziyaret etmiş ve temaslarda bulunmuştur.⁵⁴⁷

Dışişleri Bakanı Powell, Başbakan Gül ve AK Parti Genel Başkanı Erdoğan ile 25 Ocak'ta Davos'ta bir araya gelmiştir. Zirve sonrası açıklamalarda bulunan Başbakan

⁵⁴² **Hürriyet**, "Türkiye'nin Irak politikası net", 17.01.2003.

⁵⁴³ **Hürriyet**, "Irak operasyonuna CHP 'ret' verecek", 18.01.2003.

⁵⁴⁴ Bila, s.199.

⁵⁴⁵ **Radikal**, "İstanbul girişimi ortak deklarasyonu", 24.01.2003.

⁵⁴⁶ **Hürriyet**, "NATO'dan Türkiye'ye tam destek", 19.01.2003.

⁵⁴⁷ Ayın Tarihi, "Ocak 2003", <http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/haber/ocak-2003/3539> (20.04.2015)

Gül, ABD ve Powell'ın savaşız bir çözüm istediğini belirtmiş ve uluslararası meşruiyet sağlanmadan TBMM'den karar çıkmasının çok zor olduğunu da Powell'a iletmiştir.⁵⁴⁸

BM Silah Denetim Komisyonu Başkanı Hans Blix'in 27 Ocak'ta, Irak'ın hem silahsızlanma hem de denetim çalışmalarında gösterdiği işbirliği çabalarının yetersiz olduğunu söyledi. Açıklanan BM raporu ise her iki taraf açısından tatmin edici bulunmadı. BM raporu özü itibarıyla, ne Irak'ta silah olduğunu ne de olmadığını belirten bir içerik taşımıştır. Bu açıdan, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı Başkanı Muhammed El Baradei ise Irak'ta herhangi bir yasaklanmış nükleer aktiviteye rastlanmadığını, fakat denetimin daha aylarca sürmesi gerektiğini söylemiştir.⁵⁴⁹

31 Ocak tarihinde Cumhurbaşkanı Sezer başkanlığında yapılan MGK toplantısından hükümete, "Irak operasyonunda ulusal çıkarların korunması için, TBMM'ye gerekli görülen askeri önlemlere işlerlik kazandırmaya yönelik kararların alınması" doğrultusunda tavsiye kararı çıkmıştır.⁵⁵⁰ MGK'dan çıkan tavsiye niteliğindeki kararda, "soruna yönelik öncelikli olarak barışçıl yolların denenmeye devam edilmesinin gerekliliği" vurgulanmıştır. Diğer taraftan, Anayasanın 92. maddesinin aradığı uluslararası yasallık koşulunun gerçekleşmesi halinde Türkiye'nin gereken önlemleri alması gerektiğine dikkat çekilmiştir. İstenmeyen olası gelişmelerin yaşanmasına istinaden, TBMM'nin harekete geçmesi gerektiği belirtilmiştir. Burada hedeflenen amaç, Türkiye'nin ulusal çıkarlarını korumaktır. Bu nedenle gerekli görülecek askeri önlemlere işlerlik kazandırılmasına yönelik kararların alınmasını sağlayacak adımların atılması için gelişmelerin izlenmesi ve bu hususta Hükümete tavsiyede bulunulması kararlaştırılmıştır.⁵⁵¹ MGK'nın bildirisini, hem ABD'nin beklediği kuzey cephesine yeşil ışık yakmış, hem Hükümete beklediği tavsiyeyi sunmuş, hem de tek başına Kuzey Irak'a girmeyi düşünen Genelkurmay Başkanlığı'nı memnun edecek bir sonuç ortaya koymuştur.⁵⁵²

Başbakan Gül ile CHP lideri Baykal, Irak konusunu görüşmek üzere 3 Şubat'ta bir araya gelmiştir. Bu görüşmede ABD'nin taleplerine karşı Türkiye'nin nasıl bir tavır takınacağı ve TBMM'den alınacak yetkiler ile olası bir Irak savaşından sonra bölgedeki

⁵⁴⁸ **Milliyet**, "Davos'ta Irak zirvesi", 26.01.2003; **Hürriyet**, "Savaşı kimse istemiyor", 26.01.2003

⁵⁴⁹ Ayın Tarihi, "Ocak 2003", <http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/haber/ocak-2003/3539> (20.04.2015)

⁵⁵⁰ MGK Genel Sekreterliği, "2003 Yılı Ocak Ayı Toplantısı", 31.01.2003.

⁵⁵¹ **Hürriyet**, "Meclis'e savaş kararı tavsiyesi", 31.01.2003.

⁵⁵² Bila, s.201.

dengelerin nasıl şekilleneceği konuları masaya yatırılmıştır.⁵⁵³ CHP lideri Deniz Baykal, ABD'nin Irak'a savaş açması halinde Kuzey Irak'taki birçok olumsuzluğun Türkiye'ye yansiyabileceğini belirterek, şartların bu şekilde gerçekleşmesi halinde Türkiye'nin Kuzey Irak'a asker göndermesinin kaçınılmaz bir durum alacağını vurgulamıştır.⁵⁵⁴

TBMM Başkanı Bülent Arınç ise, Hükümetin Anayasa'nın 92. Maddesine⁵⁵⁵ göre yetki almak istemesi halinde, bu yetkinin sınırlarının belli olması gerektiğini ifade etmiştir. Arınç'a göre, ne amaçla Türkiye'ye dışarıdan yabancı asker geleceği önemlidir. Basına yapmış olduğu toplantıda Arınç, Türkiye'nin "bir dış ülkeye kendi askerini göndereceği konusu zaman itibariyle, yetki itibariyle, miktarı itibariyle sınırlı olması" gerektiğini belirtmiştir. Ucu açık bir yetkinin söz konusu olamayacağını altını çizen Arınç, Hükümetin böyle bir talepte bulunmamasını arzu ettiğini ifade etmiştir.⁵⁵⁶

Başkan Bush'un özel temsilcisi Büyükelçi Halilzad, Bakanlar Kurulu toplantısı öncesi Dışişleri Bakanlığı yetkilileriyle görüşmüş ve bu görüşmede Türkiye'nin tek taraflı Kuzey Irak'a müdahalesine ABD'nin kesinlikle karşı olduğunu belirtmiştir. Ayrıca müşterek askeri planlamanın şart olduğunu vurgulayan Halilzad, ABD Merkez Komutanlığı'na Türkiye'nin bir temsilci göndermesi gerektiğini de söylemiştir.⁵⁵⁷

Ana muhalefet partisinden de kesin bir ret cevabı alan Başbakan Abdullah Gül, 4 Şubat'ta toplanacak olan Bakanlar Kurulu'ndan bir tezkere kararı çıkarmayı umut etmiştir. Ancak Başbakan Gül, üs modernizasyonu dışında kalan diğer şartların olgunlaşmadığını ABD'li yetkililere iletmiştir. Burada kastedilen hem üs inşaatı, hem asker kabulü ve gönderimi, hem de hava sahasının açılması durumunun tek bir tezkerede geçme ihtimalinin zayıflığıdır. Bu çerçevede tezkerelerin bölünmesi gündeme gelmiştir. Bu konuda Başbakan Gül ve Erdoğan, yetkiyi tek başlarına ellerinde tutmak istememiş, bütün sorumluluğun kendilerine kalması ihtimalinden çekinmişlerdir. Siyasi

⁵⁵³ **Hürriyet**, "Baykal ve Gül senaryoları masaya yatırdı", 03.02.2003.

⁵⁵⁴ **Radikal**, "Baykal: Kuzey Irak'a asker göndermek kaçınılmaz", 04.02.2003.

⁵⁵⁵ **Anayasa'nın 92. Maddesi**: Savaş Hali İlanı ve Silahlı Kuvvet Kullanılmasına İzin Verme Milletlerarası hukukun meşru saydığı hallerde savaş hali ilanına ve Türkiye'nin taraf olduğu milletlerarası andlaşmaların veya milletlerarası nezaket kurallarının gerektirdiği haller dışında, Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına izin verme yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisindedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi tatilde veya ara vermede iken ülkenin ani bir silahlı saldırıya uğraması ve bu sebeple silahlı kuvvet kullanılmasına derhal karar verilmesinin kaçınılmaz olması halinde Cumhurbaşkanı da, Türk Silahlı Kuvvetlerinin kullanılmasına karar verebilir. T. C. Anayasası, 92. Madde, Kanun No. 2709, Tertip 5, Cilt 22, 18.10.1982, s.151.

⁵⁵⁶ **Hürriyet**, "Arınç: Yetki talebinin sınırı belli olmalı", 04.02.2003.

⁵⁵⁷ Bölükbaşı, s.41.

sorumluluğun Hükümette olmasından kaynaklı bir durum söz konusu olmamıştır. Burada öne çıkan endişe, toplumsal psikoloji açısından da halkın gözünde tek sorumlu olmaktır. Halk açısından asker, Meclis ya da Cumhurbaşkanı değil, AK Parti sorumlu görülecektir. Diğer taraftan Anayasal olarak kendilerinde olan sorumluluğu, fiilen tek başlarına üstlenmekten çekinmişlerdir. Burada tezkereyi parçalayarak, siyasi sorumlulukları da parçalara bölmek ve böylece fiilen sorumluluğa ortaklar aramak amaçlanmıştır.⁵⁵⁸

3.5.3. Kırılma Noktası 3: Türkiye'nin Operasyona Katılma Kararı Vermesi

Türkiye'nin Irak konusundaki karar sürecine ilişkin üçüncü kırılma noktası ise Türkiye'nin operasyona katılma kararı vermesidir. 5 Şubat günü yetki tezkeresi, Bakanlar Kurulu'nun imzasıyla TBMM'ye sunulmuştur. Hükümet, “askeri üs ve tesisler ile limanlarda gerekli yenileştirme, geliştirme, inşaat, tevsi ve alt yapı çalışmalarlarıyla ilgili olarak ABD'ye mensup teknik ve askeri personelin 3 ay süreyle Türkiye'de bulundurulması” için TBMM'den yetki istemiştir.⁵⁵⁹ 6 Şubat'ta ise Meclis'te Irak konusunda askeri üs ve limanların modernizasyonu ile ilgili Hükümet'e yetki veren tezkere, kapalı oturumda 308 kabul, 193 ret ve 9 çekimser oyla kabul edilmiştir.⁵⁶⁰

Bu ilk tezkerenin oylanmasında AK Parti 44 fire vermiştir. TBMM Başkanı Arınç da, Irak'a asker gönderilmesi ve ABD askerinin Türkiye'ye kabulüne karşı çıkan beyanatlar vermeye devam etmiştir.⁵⁶¹ AK Parti İstanbul Milletvekili Göksal Küçükali de, Başbakanlık Tezkeresi'ne “ret” oyu verdiğini açıklamıştır.⁵⁶² Cumhurbaşkanı Sezer ise, Hükümet'in Irak konusunda ABD'ye destek veren politikalarının MGK kararlarına uygun olduğunu dile getirmiştir.⁵⁶³ Diğer taraftan bilim adamı, aydın, akademisyen, yazar ve sanatçılardan oluşan "Barış Girişimi" üyeleri, milletvekillerine mektup göndererek savaşa kayıtsız koşulsuz "hayır" demelerini istemişlerdir.⁵⁶⁴ CHP Genel Başkanı Deniz Baykal, Irak konusunda savaşa karşı olduklarını basına açık yaptığı grup toplantısında bir kez daha dile getirmiştir.⁵⁶⁵

⁵⁵⁸ Yetkin, s.144-149.

⁵⁵⁹ TBMM, Dönem 22, Cilt 4, Birleşim 31, Yasama Yılı 1, (**TBMM Tutanak** Dergisi, Şubat 2003), s.349.

⁵⁶⁰ TBMM, Dönem 22, Cilt 4, Birleşim 32, Yasama Yılı 1, (**TBMM Tutanak** Dergisi, Mart 2003), s.583.

⁵⁶¹ Bila, s.207.

⁵⁶² **Hürriyet**, “AKP'li Küçükali'den istifa tehdidi”, 06.02.2003.

⁵⁶³ **Hürriyet**, “Çankaya: Hükümet kararları MGK'ya uygun”, 06.02.2003.

⁵⁶⁴ TBMMOB, 37. Dönem TBMMOB Açıklamaları ve Ortak Açıklamalar, 06.02.2003, s.57.

⁵⁶⁵ **Yeni Şafak**, “Türkiye de kaybedecek”, 07.02.2003.

ABD Başkanı Bush'un Irak Danışmanı Halilzad, Kürt grupların Türk Ordusu'nun tek başına Kuzey Irak'a girmesine karşı olduklarını ve uluslararası güç istediklerini söylemiştir.⁵⁶⁶ Türkiye ile ABD arasında 8 Şubat'ta Dışişleri Bakanlığı'nda yürütülen görüşmeler sonucunda, üs ve limanların modernizasyonuna ilişkin Mutabakat Muhtırası imzalanmıştır. ABD'li heyet, 13 Ocak'ta Türkiye'ye iletilen askeri mutabakat metninin bir an önce kabul edilmesini istemişlerdi. Bu duruma karşılık Türkiye'de konuşlanacak ABD personeline ilişkin konuların ayrı bir anlaşma çerçevesinde ele alınmasını Türk yetkililer önerdi. Bu öneriyi, ABD'li yetkililer istemeden de olsa kabul etmek zorunda kalmışlardı.⁵⁶⁷

Bu tarihe kadar askeri müzakerelerde bir ilerleme olmasına rağmen, siyasi müzakerelerde istenen ilerleme sağlanamamıştır. Aynı durum ekonomik müzakereler için de geçerliydi. Taraflar ortak bir düzlemde buluşamamışlardı. ABD'nin askeri destek oranına göre sunmuş olduğu 4 ila 15 milyar dolarlık mali destek, Ankara Hükümeti'nce yetersiz bulunmuş, Ankara'nın talepleri ise ABD tarafından geri çevrilmiştir. ABD ise Türkiye'den 18 Şubat tarihine kadar bir yanıt alma konusunda ısrarcıydı.⁵⁶⁸

3.5.4. Kırılma Noktası 4: Tezkere Müzakerelerinin Başlaması

Türkiye'nin Irak konusundaki karar sürecine ilişkin dördüncü kırılma noktasını ise tezkere müzakerelerinin başlaması oluşturmaktadır. 11 Şubat 2003 tarihinde ABD ile Türkiye arasında tezkere müzakerelerinin başladığı görülmektedir.⁵⁶⁹

Bu dönemde AK Parti lideri Erdoğan, Amerikan askerinin konuşlandırılmasına ilişkin olarak BM Güvenlik Konseyi'nin vereceği karara ve ayrıca uluslararası politikada meydana gelecek gelişmelere bağlı kalınarak, Hükümetin nihai kararını oluşturacağını açıklamıştır.⁵⁷⁰

12 Şubat 2003 tarihinde Dışişleri Bakanı Yaşar Yakış ve Ekonomiden sorumlu Devlet Bakanı Ali Babacan, temaslarda bulunmak üzere ABD'ye gitmiştir.⁵⁷¹ Bu heyete askeri

⁵⁶⁶ Ayın Tarihi, "Şubat 2003", <http://www.ayintarihi.com/XpMbZ/date/2003-02-21> (20.04.20015)

⁵⁶⁷ Bölükbaşı, s.34.

⁵⁶⁸ Yetkin, s.151-152.

⁵⁶⁹ Bölükbaşı, s.33.

⁵⁷⁰ **Hürriyet**, "Erdoğan: Önce BM kararı sonra tezkere", 12.02.2003.

⁵⁷¹ T.C. Dışişleri Bakanlığı, "No:23", 12 Şubat 2003, . www.mfa.gov.tr.

müzakereleri yürüten heyetten bir tümgeneral, Dışışleri Müsteşar Yardımcısı, eski Washington Büyükelçisi Baki İlgin ve Gül'ün dış politika danışmanı Ahmet Davutoğlu'da katılmıştır. Başkan Bush ile yapılacak olan görüşme öncesinde, 13 Şubat günü Dışışleri Bakanı Powell, Siyasi Müsteşar Yardımcısı Grossman ve Hazine Bakan Vekili John Taylor ile temaslarda bulunulmuştur. Bu görüşmelerde siyasi, askeri ve ekonomik çerçeve çizilmeye çalışılmıştır. Başkan Bush ile yapılan görüşmede ekonomik yardım konusu gündeme gelmiş ve Babacan ile Yakış bahsi geçen rakamların yetersiz olduğuna dikkat çekmiştir. ABD Başkanı, Türk heyetine at pazarlığı yapıldığı şeklinde bir söylemde bulunmuştur. Bununla birlikte Türk heyetine 18 Şubat'a kadar yanıt beklediklerini de hatırlatmıştır.⁵⁷²

ABD ile Türkiye arasında bu görüşmeler olurken, BM Güvenlik Konseyi'nde Irak'taki denetimleriyle ilgili raporlarını sunan BM silah denetçileri şefi Hans Blix, Irak'ta kitle imha silahı bulunmadığını, ancak bazı yasaklı materyallerle ilgili açıklanması gereken noktalar olduğunu söylemiştir.⁵⁷³ BM Raporu'nu Almanya olumlu karşılamış, Fransa ve Rusya denetimlerin sonuç verdiğini ve desteklenmesi gerektiğini belirtmiştir. İngiltere ise Saddam'ın tutumunu değiştirmesi yönünde beyanat verirken; Çin, BM denetimlerinin sürmesi gerektiğini belirterek, birlik çağrısında bulunmuştur. İspanya, sorunun çözümünün denetimle ilgili olmadığını, tamamen Bağdat Yönetimi'nin tavrı ile alakalı olduğunu ifade etmiştir. Suriye ise denetçilere zaman tanınması gerektiğini bildirmiştir.⁵⁷⁴

Dışışleri Bakanı Yaşar Yakış ve Ekonomiden sorumlu Devlet Bakanı Ali Babacan'ın ABD'de yürütmüş olduğu temaslardan yurda dönmeleri sonrasında, Başbakan Abdullah Gül başkanlığında 16 Şubat tarihinde Irak Zirvesi gerçekleştirilmiştir. Zirveye Başbakan Yardımcıları Abdüllatif Şener ve Mehmet Ali Şahin, Devlet Bakanı Ali Babacan, Milli Savunma Bakanı Vecdi Gönül, Dışışleri Bakanı Yaşar Yakış, Genelkurmay Başkanı Hilmi Özkök, Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in Dışışleri Başdanışmanı ve Özel Kalem Müdürü Tacan İldem, Başbakan Gül'ün başdanışmanları Ahmet Davutoğlu ve Gürcan Türkoğlu, ABD ile müzakereleri yürüten Büyükelçi Deniz Bölükbaşı, Başbakanlık, Genelkurmay ve Dışışleri bürokratları katılmıştır. Toplantı

⁵⁷² Yetkin, s.152-158.

⁵⁷³ Sercan Reçber, " Irak'a Yönelik Askeri Müdahalenin Uluslararası Hukuk Açısından Geçerliliği", **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt 4, No.13, 2008, s.69.

⁵⁷⁴ **Hürriyet**, "Raporlara tepkiler", 14.02.2003.

çerçevesinde Irak sorunuyla ilgili müzakerelerin yapıldığını ve sorunun diplomatik, siyasi, ekonomik ve askeri boyutlarıyla ilgili son gelişmelerin değerlendirildiğini belirten Şener, toplantıda ayrıca, Ali Babacan ile Yaşar Yakış'ın, 13-15 Şubat'ta ABD'ye yaptıkları ziyarete ilişkin bilgi verdiklerini kaydetmiştir.⁵⁷⁵

Babacan ve Yakış'ın ABD ziyareti sırasında ve sonrasında herhangi bir sonuç alınamayınca, Başbakan Gül, "Amerikan askerinin Irak'a geçmesi amacıyla kabul, Türk askerini Irak'a göndermeyi ve hava sahasını açmayı" içeren ikinci tezkereyi 18 Şubat'ta Meclis'e göndermekten vazgeçmiştir. Türkiye'de oluşan bu güvensizlik ortamı, ABD'de sıkıntıya yol açmıştır. ABD bu duruma tepki göstermiş ve ABD'li heyet, 20 Şubat'taki randevularına gelmemiştir.⁵⁷⁶

AK Parti Genel Başkanı Erdoğan, Irak sorununa ilişkin olarak yapmış olduğu değerlendirmede, önceliğin Türkiye'nin talepleri olduğunu belirtmiştir. Ayrıca tezkereye yönelik 1 Mart tarihini ortaya atan Erdoğan, ABD ile sürdürülen pazarlığa başka bir boyut da kazandırmıştır.⁵⁷⁷

Bu süreçte ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell, önerdikleri yardım paketi ile ilgili olarak Türkiye'den cevap beklediklerini iletmiştir. Powell, önerilen paket miktarından daha fazla yukarı çıkılamayacağını açıklamalarında belirtmiştir. ABD'nin son teklifi 6 milyar dolar hibe ve 20 milyar dolar da kredi garantisi olarak telaffuz edilmiştir.⁵⁷⁸ Cumhurbaşkanı Sezer, Irak sorununda asker tezkeresi için BM kararının şart olması gerektiği yönünde bir kez daha açıklamalarda bulunmuştur.⁵⁷⁹ Başbakan Gül, ABD Kongresi Temsilciler Meclisi üyelerine Körfez Savaşı'nda büyük zarar görüldüğünü ve bu durumda gerek milletvekillerini gerekse halkı inandırmakta zorluk çektiklerini belirtmiştir.⁵⁸⁰

CHP Genel Başkanı Deniz Baykal ise, ABD ile yürütülen müzakerelerin at pazarlığına dönüşmüş olmasından duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir. Türkiye'nin bu kriz karşısında doğru yönetilmediğini belirten Baykal, Hükümet'in ikili bir yaklaşım içinde

⁵⁷⁵ Bu toplantıda Birleşmiş Milletler, AB, NATO, İslam Konferansı Örgütü ve Arap Ligi içinde Irak sorunu ile ilgili olarak sürmekte olan faaliyetler ve tartışmalar ayrıca ele alınmıştır. **Yeni Şafak**, "Başbakanlık'ta Irak zirvesi", 17 Şubat 2003.

⁵⁷⁶ Yetkin, s.158-159.

⁵⁷⁷ **Yeni Şafak**, "ABD'ye açık mesaj", 19.02.2003.

⁵⁷⁸ **Hürriyet**, "ABD Türkiye'den bu gece cevap bekliyor", 20.02.2003.

⁵⁷⁹ **Hürriyet**, "BM'nin kararı olmazsa olmaz", 20.02.2003.

⁵⁸⁰ **Radikal**, "İpler böyle gerildi", 21.02.2003.

olduğunu söylemiştir. Artık bir karar aşamasına gelindiğini belirten Baykal'a göre bu aşamada da hükümet karar almamayı, karar almamış gibi gözükmeyi ve alınan kararın sorumluluğunu taşımaktan kaçınmayı tercih etmekteydi.⁵⁸¹

MHP kanadından ise Genel Sekreter Faruk Bal, hükümetin Irak konusunda açık ve anlaşılabilir bir politika izlemediğini belirterek, ucuz pazarlık yöntemini benimsediğini ifade etmiştir.⁵⁸²

24 Şubat 2003 tarihine gelindiğinde, Başbakan Abdullah Gül başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, Türkiye'de yabancı asker bulundurulmasına ve yurtdışına asker gönderilmesine ilişkin tezkereyi imzaya açmıştır. Bir grup Bakan'ın tezkereye karşı olması nedeniyle Bakanlar Kurulu'nda uzunca tartışmalar yaşanmıştır. Burada özellikle AK Parti'nin Milli Görüşçüleriyle Liberalleri arasında tartışma yaşanmıştır. Tezkerenin kabinedeki en kuvvetli muhalifleri arasında Başbakan Yardımcısı Ertuğrul Yalçınbayır, Kültür Bakanı Hüseyin Çelik ve Bayındırlık Bakanı Zeki Ergezen yer almıştır. Buna karşılık, Milli Savunma Bakanı Vecdi Gönül, İçişleri Bakanı Abdülkadir Aksu, Adalet Bakanı Cemil Çiçek, Milli Eğitim Bakanı Erkan Mumcu ve Sanayi Bakanı Ali Coşkun, tezkereyi savunan grubun başını çekmişlerdir. Çiçek, Gönül ve Aksu gibi tezkereyi savunan Bakanlar'ın çoğu ANAP kökenli siyasetçilerdir. Hatta bu Bakanlardan bir kısmı, 1991'de yaşanan Körfez Krizi zamanında bakan veya bürokrat olarak görev almış kişilerdir. Ulaştırma Bakanı Binali Yıldırım, Enerji Bakanı Hilmi Güler ve Maliye Bakanı Kemal Unakıtan gibi isimler de, ANAP kökenlilere destek veren ikinci grupta yer almıştır. Ertuğrul Yalçınbayır, Hüseyin Çelik ve Mehmet Aydın Bakanlar Kurulu kararına imza atmamakta direnç göstermişler de, Başbakan Gül, konunun gerçek sahibinin Meclis olduğunu ve kararı Meclis'e bırakmak gerektiğini belirterek, imzaların atılmasını sağlamıştır.⁵⁸³

AK Parti Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan, Partisinin Meclis Grubunu karar öncesi toplamıştır. Bu toplantı sırasında, Cumhurbaşkanı Sezer ve Meclis Başkanı Bülent Arınç'ın BM kararının gerekli olduğu yönündeki beyanları, AK partili milletvekilleri arasında duyulmuş ve sıkıntıların yaşanmasına sebep olmuştur. Bu çerçevede Irak konusuna yönelik kararın, 28 Şubat'ta yapılacak MGK toplantısı sonrasına kalması

⁵⁸¹ **Hürriyet**, "Baykal: Müzakereler para pazarlığına dönüştü", 21.02.2003.

⁵⁸² **Hürriyet**, "MHP'den Hükümet'e suçlama", 21.02.2003.

⁵⁸³ **Milliyet**, "Zoraki Tezkere", 25.02.2003.

fikri, AK Partili milletvekilleri arasında ılımlı karşılanmıştır.⁵⁸⁴ Milletvekilleri, tezkere konusunda ikna edilmeye çalışılmış ve belirli noktalarda vekillere uyarılarda bulunulmuştur. Bununla birlikte AK Parti İstanbul Milletvekili Emin Şirin de, tezkereye karşı olduğunu ifade etmiştir.⁵⁸⁵ AK Partili vekillere uyarı verilen noktalar şunlardır: Kürt devleti kurulabileceği ve bölücülüğün yeniden doğabileceği konularıdır. Bununla birlikte ABD'nin Ege ve Kıbrıs'ta Yunan tezlerini destekleyebileceği vurgusu yapılarak, AB konusundaki desteğini çekebileceği de ifade edilmiştir. Bakü-Ceyhan petrol boru hattının gerçekleşmeme olasılığının artabileceği ve Musul – Kerkük'ün Kürt aşiretlerin eline geçebileceği ihtimaline yer verilmiştir. Ayrıca ABD'nin desteğini çekmesiyle birlikte ekonomide büyük sıkıntıların yaşanabileceğine yönelik savlar da ileri sürülmüştür.

25 Şubat 2003 tarihinde yurt dışına asker göndermeye ve Türkiye'de ABD askerini konuşlandırmaya izin veren tezkere TBMM'ye ulaşmıştır. Tezkerenin, 62 bin ABD askerini kapsadığı ve süresinin de altı ay olduğu belirtilmiştir.⁵⁸⁶ Ali Babacan, olası Irak operasyonu nedeniyle ABD'nin Türkiye'ye hibe ve kredi olarak toplam 26 ila 30 milyar dolar vereceğini söylemiştir.⁵⁸⁷

CHP lideri Deniz Baykal, asker gönderilmesine ve konuşlandırılmasına ilişkin konuların tek tezkerede gelmesini eleştirirken, Türkiye'nin Kuzey Irak'a asker göndermesinin ABD'nin işgal planının bir parçası olmadığını ve önlem almak için mutlaka asker gönderilmesi gerektiğini söylemiştir.⁵⁸⁸

Cumhurbaşkanı Sezer, 28 Şubat tarihli Bakanlar Kurulu kararının uluslararası meşruiyetinin eksik olduğunu vurgulayarak, son kararın Meclis'e ait olması gerektiğini ifade etmiştir.⁵⁸⁹ Cumhurbaşkanı Sezer'in başkanlığında toplanan MGK'dan Hükümete Irak'a yönelik tavsiye kararı çıkmamıştır.⁵⁹⁰ Genelkurmay Başkanı Özkök de, Irak'a asker gönderilmesinin gerekli olduğu yolunda ek bir açıklamada yapmamıştır. 28 Şubat'ta MGK, tavsiyesiz ve yorumsuz bir açıklama yapmayı tercih etmiştir. Böylece

⁵⁸⁴ Yetkin, s.167-168.

⁵⁸⁵ **Hürriyet**, "İkna için 3 uyarı", 26.02.2003.

⁵⁸⁶ **T. C. Resmi Gazete**, Karar No. 763, 20.03.2003.

⁵⁸⁷ **Hürriyet**, "Babacan: Kredi 26-30 milyar\$ olabilir", 26.02.2003.

⁵⁸⁸ **Hürriyet**, "Baykal: Türkiye K. Irak'a girmeli", 26.02.2003.

⁵⁸⁹ **Sabah**, "Tezkere Krizi", 27.02.2003.

⁵⁹⁰ **MGK**, "2003 Yılı Şubat Ayı Toplantısı",
<http://www.mgk.gov.tr/index.php/2003-yili-subat-ayi-toplantisi> (20.04.20015)

Hükümetin beklediği destek mesajı ne Cumhurbaşkanı, ne Genelkurmay Başkanı, ne de MGK kanadından çıkmıştır. Diğer taraftan, ABD Büyükelçiliği yetkililerinin AK Parti milletvekilleri arasında nabız yoklaması şeklinde yapmış oldukları ikna konuşmaları ters tepmiş, ABD'ye dönük tepkinin artmasına neden olmuştur.⁵⁹¹

ABD'nin Ankara Büyükelçisi Pearson, Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Ziyal'i ziyaret etmiş ve mutabakat muhtırasında anlaşmışlardır. 1 Mart günü hükümet tezkeresinin geçmesi yönündeki tek olumlu haber, ABD ile yapılan görüşmeler sonucu mutabakat muhtırasının tamamlandığı haberi olmuştur. Muhtıranın yürürlüğe girmesi için tezkerenin Meclis onayından geçmesi gerektiği belirtilmiştir. Tezkerenin oylanmasından çok sonra, Eylül ayında bu mutabakat muhtırası basına sızmış ve içerik itibariyle Türkiye'nin talep ettiği çoğu şeyin kabul edildiği görülmüştür.⁵⁹²

1 Mart 2003 günü Türk askerinin yurtdışına gönderilmesi ve yabancı ülke askerlerinin Türk topraklarında bulunmasına ilişkin tezkere, gizli oturumda oylanmış ve bunun sonucunda 264 evet oyuna karşılık, salt çoğunluk olan 267 bulunamadığı gerekçesiyle reddedilmiştir.⁵⁹³

Hükümet kanadı, 1 Mart akşamı olağanüstü toplanmış, toplantıya Abdullah Gül'ün yanı sıra, AK Parti Genel Başkanı Erdoğan, Dışişleri Bakanı Yakış, Savunma Bakanı Gönül, Devlet Bakanı Babacan, Başbakan Yardımcıları Şahin, Yalçınbayır ve Şener ile Adalet Bakanı Çiçek katılmıştır. Ayrıca, Dışişleri Bakanlığı yetkilileri, Gül'ün danışmanı Davutoğlu ile Erdoğan'ın danışmanı Zapsu da toplantıya katılan diğer isimlerdir. Toplantının konusu, alınan karardan sonra ikinci bir tezkerenin gerekip gerekmediğine yönelik olmuştur.⁵⁹⁴

Diğer taraftan, beklenmeyen bu sonuç karşısında ABD'nin Ankara Büyükelçisi Robert Pearson, ABD'nin Türkiye'deki demokratik sürece ve karar alma mekanizmalarına saygılı olduğunu belirtmiştir.⁵⁹⁵ Başbakan Abdullah Gül, Başbakanlık Tezkeresi ile ilgili TBMM'nin kararının ortada olduğunu belirterek, Meclis kararına saygılı olunması gerektiğini vurgulamıştır.⁵⁹⁶ CHP kanadında tezkerenin reddi bayram havası yaratmış

⁵⁹¹ Yetkin, s.168-169.

⁵⁹² Yetkin, s.171.

⁵⁹³ TBMM, Dönem 22, Cilt 6, Birleşim 39, Yasama Yılı 1 (TBMM Tutanak Dergisi, Mart 2003), s.133.

⁵⁹⁴ Yetkin, s.177.

⁵⁹⁵ **Hürriyet**, "Pearson: Demokratik sürece saygılıyız", 01.03.2003.

⁵⁹⁶ **Sabah**, "Gül: Karara Saygılıyız", 02.03.2003.

ve söylemler demokrasinin kazandığı yönünde olmuştur. ABD'nin Irak müdahalesine karşı çıkan AB üyesi ülkeler ise Türkiye'ye övgüler yağdırmıştır. Arap ülkeleri de verdiği karardan dolayı Türkiye'ye memnuniyetlerini iletmışlerdir. Türkiye'ye yönelik bu olumlu havanın etkisi çok uzun sürmemiş ve bundan sonra ne yapılacağı sorusu Ankara kulislerinde yavaş yavaş söylenir olmuştur.

3.5.5. Kırılma Noktası 5: Tezkerenin Reddi, Erdoğan'ın Başbakan Olması ve İkinci Tezkerenin Kabulü

ABD Büyükelçisi Pearson, tezkere sonrası ilk kez Başbakan Gül ile bir araya gelmiş ve Pearson, ikinci tezkerenin gündeme gelmesi konusunda umutlu olduklarını belirtmiştir. Bu çerçevede Türkiye'nin ekonomisine katkı ve Kuzey Irak'ın geleceği konularında Türkiye ile görüşmelerin sürdürüldüğünü belirten Pearson, birçok konuda yakın ilişkinin devam ettirildiğini kaydetmiştir.⁵⁹⁷

1 Mart Tezkeresi öncesi hiçbir açıklama yapmayan Genelkurmay Başkanı Özkök, 5 Mart günü Başbakanlık tezkeresine ilişkin olarak TSK'nın görüşünün Hükümet'le aynı olduğunu belirtmiştir.⁵⁹⁸ Özkök, siyasi otoriteye müdahale şeklinde bir algı oluşmasından endişe ettikleri için Meclis kararı öncesi herhangi bir açıklama yapmadıklarını söylemiştir. Özkök'ün bu yaklaşımı, Genelkurmay'ın veya MGK'nın Meclis'e baskı yapan bir izlenim vermemesi gerektiği şeklinde yorumlanmıştır. Özkök'ün açıklamalarında tezkerenin reddedilmesinden duyduğu rahatsızlık söz konusu edilmiştir. Özkök'e göre, tezkerenin reddi sonrası TSK'nın, ABD kuvvetleriyle çatışmaması gerekmektedir. Tezkereyi savunurken anlaşmaya varılan mutabakat muhtırasına atıf yapan Özkök, bu belgeyle Türkiye'nin çıkarlarının bir yerde garanti altına alındığını belirtmiştir.⁵⁹⁹

1 Mart Tezkeresi'nde nihai karar, iki fraksiyon arasında çatışma ürünü olmuştur. Bu karar anında Türkiye için iki karşıt politika tercihinin temsili söz konusudur. Bakanlar Kurulu'ndaki bazı Bakanlar, MGK, TSK, Dışişleri Bakanlığı ve AK Parti lideri bir tarafı, Cumhurbaşkanı, TBMM, bazı Bakanlar ve TBMM Başkanı Bülent Arınç diğer bir fraksiyonu temsil etmektedir. Çizilen bu çerçevede, nihai karar Meclis çatısı altında

⁵⁹⁷ Hürriyet, "Pearson ikinci tezkereden umutlu", 04.03.2003.

⁵⁹⁸ Hürriyet, "TSK: Hükümet'le aynı görüşteyiz", 05.03.2003.

⁵⁹⁹ Bila, s.218-224.

alınmaya çalışılmıştır. Çalışmanın bundan sonraki kısmında, bu iki fraksiyona dâhil olan aktörlerin yapısı genel hatlarıyla ele alınacaktır.

3.6. Aktörlerin Değerlendirilmesi

ABD'nin Irak'a yönelik operasyon hazırlığını gündeme getirmesiyle birlikte Türkiye kendisini sorunun merkezinde bulmuştur. Burada Türkiye'nin uzun yıllardır ABD ile müttefik ilişkileri içerisinde olması önemli bir etkidir. Diğer taraftan, ABD'nin Irak'a ilişkin ikinci bir cephe olarak kuzeyi kullanmak istemesi de, Türkiye'nin gündeme gelmesine sebep olan bir başka unsurdur. Bu çerçevede ABD'nin Irak'a müdahalesi, Türkiye'nin ulusal çıkarlarıyla bağlantılı bir hal almıştır. Burada Türkiye'nin, özellikle PKK konusunda hassas davranması önemli bir olgudur. Türkiye gelişen süreçte daima uluslararası meşruiyetten yana bir tavır takınmış ve Irak Savaşı öncesi önleyici nitelikte bir duruş sergilememiştir. Burada Türkiye açısından amaç, Irak Hükümeti'nin devrilmesinden sonraki süreçte yer alabilmektir. Karar sürecinde, Türkiye'nin Irak Savaşı'nda aktif bir rol izlemesi gerektiğine vurgu yapan aktörlerin varlığı söz konusuydu. Bu aktörler, Bakanlar Kurulu'ndaki bazı Bakanlar, MGK, TSK, Dışişleri Bakanlığı ve AK Parti lideri şeklinde sıralanabilmektedir.

1 Mart Tezkeresi'nde konunun hem askeri, hem de siyasi ehemmiyeti açısından Dışişleri Bakanlığı ve TSK, ortak bir düzlemde hareket etmeye dikkat etmiş ve bu sayede ortak çalışmalar yürütmüştür. Ulusal çıkarların temel alındığı bu süreçte, Türkiye'nin kırmızı çizgileri en baştan çizilmiş ve gerekli mercilere bunlar da iletilmiştir. Diğer taraftan Irak'ın toprak bütünlüğü, bölge halkının egemenliği ve milli birlik olgusu sık sık görüşmelerde vurgulanmış ve temel alınmıştır. Irak'ın toprak bütünlüğüne yönelik olumsuz bir gelişme, Türkiye'nin ulusal çıkarlarıyla örtüşmeyeceğinden, bu konu her fırsatta dile getirilmiştir.

MGK ise daha çok dış ve güvenlik politikalarında tavsiye niteliği taşıyan bir karar birimi şeklinde algılanmaktadır.

1 Mart Tezkeresi'ne giden süreçte AK Parti Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan, siyasi yasaklı olduğundan Meclis'e girememiş ve ABD ile yapılan görüşmeleri gayri resmi bir düzeyde yürütmüştür. Karar sürecinde, ABD askerinin konuşlandırılması hususunu destekleyen Erdoğan, bu konuda kendi partisini ikna etmeye çalışmıştır.

Ancak bu ikna çabaları yeterli olmamış ve AK Parti grubu ortak bir kararda buluşmamıştır.⁶⁰⁰

Bu çizelgede, Recep Tayyip Erdoğan'ın baskın bir lider kişiliğine sahip olmadığı gözlenmektedir. Teorik bölümde de irdelenmiş olunan baskın lider özelliklerini belirleyen üç temel unsur kısaca sıralanacak olursa:

- Lider, önüne çıkan kısıtlamaları/ engelleri kabul ediyor mu, yoksa onlarla mücadele etmeyi mi tercih ediyor?
- Lider dışarıdan gelen bilgiye açık mı, kapalı mı?
- Lideri motive eden başarı elde etmek mi, yoksa ilişkilerini korumak ve başkaları tarafından kabul görme isteği mi?⁶⁰¹

1 Mart Tezkeresi'ne giden karar sürecinde, Erdoğan'ın çizmiş olduğu profile bakıldığında, liderin önüne çıkan kısıtlamalarla mücadele etmediğini, aksine bunlara saygı duyduğu görülmektedir. İkinci olarak, Erdoğan dışarıdan gelen bilgiye oldukça açık bir tavır sergilemekte ve aktif rol oynayan tüm aktörlerle bilgi alış-verişinde bulunmayı tercih etmektedir. Dış politika alanında ciddi bir deneyime sahip olmadığından, bu karar sürecinde Erdoğan, Ömer Çelik, Egemen Bağış ve Cüneyt Zapsu'dan oluşan danışman grubuyla birlikte hareket etmiştir. Diğer taraftan ilişkilerini koruma ve başkaları tarafından kabul görme isteği, Erdoğan tarzı bir durum değildir. Erdoğan, daha ziyade, görev odaklı bir lider olmayı tercih etmiştir.

Bu süreçte, AK Parti grubunda parti disiplini ve dayanışması kaybolmuş, Gül ve Erdoğan'ın bu yöndeki çabaları yetersiz kalmıştır. Ulusal güvenlik kaygıları ve etnik kimlikler nedeniyle fay hatları oluşmuştur. Bunlara ilaveten kamuoyunda oluşan savaş karşıtlığı, uluslararası meşruiyet sorunu ve askeri müdahale neticesinde olası riskler de, milletvekillerini olumsuz yönde etkilemiştir.⁶⁰²

Askeri konuşlandırmaya karşı olan diğer grup ise, Türkiye'nin operasyonda yer almasına karşı çıkmıştır. Bu grubun üzerinde önemle durduğu konuların başında, Irak Savaşı'nın Türkiye üzerinde yaratacağı ekonomik olumsuzluklardır. Amerikan

⁶⁰⁰ Ahmet Sever, **Abdullah Gül ile 12 Yıl, Yaşadım, Gördüm, Yazdım**, İstanbul: Doğan Kitap, 2015, s.44.

⁶⁰¹ Çuhadar, s.298-299.

⁶⁰² Bölükbaşı, s.135-136.

askerlerinin Türkiye'den kolay kolay ayrılmayacağına dair söylentiler, kamuoyunun savaş karşıtlığı ve AB üyesi ülkelerin olası müdahale konusunda farklı fikirlerde olmaları, tezkereye karşı bir görüşün doğmasına sebebiyet vermiştir.

Sürece katılan ve müdahale yanlısı tavır takınmayan Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'e bakıldığında, dış politika alanında özel bir uzmanlık alanına sahip olmadığı görülmektedir. Irak konusuna istinaden, hukuki kimliğinden ötürü Sezer'in basına yansıyan demeçlerinin birçoğunda uluslararası meşruiyete vurgu yapması dikkate değer bir olgudur. Çünkü bu durum Sezer'in, Irak'a yönelik bir müdahaleye sıcak bakmadığını anlamamıza yardımcı olmaktadır.

Bakanlar Kurulu'na bakıldığında ise Ertuğrul Yalçınbayır, Hüseyin Çelik, Mehmet Aydın ve Zeki Ergezen gibi isimlerin ABD'nin olası Irak müdahalesine karşı çıktıkları görülmektedir. Özellikle Ertuğrul Yalçınbayır, konuya hukuksal açıdan yaklaşmakta ve BM Güvenlik Konseyi'nden güç kullanımına yetki veren ikinci bir karar çıkmadığı sürece, Türkiye'yi doğrudan savaşın içine sokacak bir tezkerenin işleme konulamayacağını savunduğu bilinmektedir. Benzer şekilde Mehmet Aydın'ın da barış yanlısı açıklamalarda bulunması ve barışçı kimliğine vurgu yapması dikkate değerdir. Zeki Ergezen'de konuya İslami açıdan yaklaşmakta ve Müslüman bir halkla savaşa aracı olmamak gerektiğini vurgulamaktadır. Bütün bu gelişmelere rağmen, Başbakan Gül, Bakanlar Kurulu'nda böyle bir kararın Meclise bırakılması gerektiğini ileri sürmüş ve kararın Meclis'e sevk edilmesini sağlamıştır.

TBMM Başkanı Bülent Arınç'ın da, basına yapmış olduğu açıklamalar, bu süreçte etken bir aktör olduğunun göstergesidir. Arınç, ifadelerinin çoğunda uluslararası meşruiyete vurgu yapmış ve harekâta destek vermede olumsuz yaklaştığını ifade etmiştir.⁶⁰³

TBMM'nin nihai karar yetkilisi olması, konuya netlik kazandırmak açısından önemlidir. Meclis çatısı altında ulusal iradeyi yansıtan bir çeşitlilikten yola çıkılırsa, halkın savaş karşıtı olduğu sonucuna varılabilir.

⁶⁰³ Yasemin Çongar, **Artık Sır Değil, Amerikan Gizli Telgraflarında Türkiye**, İstanbul: Hemen Kitap, 2012, s.339-340.

3.7. Karar Alma Sürecinin Çıktısı

Karar alma sürecinin çıktısının daha anlaşılır olması için Hermann'ın “*karar alma süreci çıktıları*” yönteminin kullanılmasında fayda vardır. Hermann, karar alma süreci çıktılarını, karara tercihlerin nasıl yansıdığı ve kazanımların dağılımı şeklinde sınıflandırmaktadır. Bu sınıflandırmada, muhtemel karar çıktıları şu şekildedir: uyum/mutabakat, karşılıklı taviz, kararsızlık/tıkanma, tek bir tarafın isteklerinin kabul edilmesi, asimetrik taviz ve bölünmüş sembolik eylem.⁶⁰⁴ Karar süreci çıktılarına ilişkin bu kısa teorik bilginin ardından, 1 Mart Tezkeresi'ne ilişkin karar sürecinde muhtemel çıktıları detaylı bir şekilde irdelenebilir.

Irak konusu, Türkiye'nin hem bölgesel çıkarları hem de ABD ile olan uzun dönem ilişkileri açısından çok önemli bir sorun teşkil etmektedir. Bu açıdan, karar birimine dâhil olan tüm aktörler, konunun ciddiyetinin ve öneminin farkında olmuşlar ve karar sürecinde buna göre hareket etmişlerdir. Dönemin Parlamento yapısı daha önce bahsettiğimiz üzere iki partilidir. 550 milletvekilinden oluşan TBMM'de, 3 Kasım 2002 seçimleri sonrası, partilerin sandalye dağılımları ise şu şekildedir: AK Parti 363, CHP 178 ve bağımsız 9. Anayasamızın 96. Maddesi uyarınca tezkerenin Meclis'ten geçebilmesi için salt çoğunluğun sağlanması gerekmektedir. Bu çerçevede, 1 Mart Tezkeresi'nin oylanmasına 553 milletvekili katılmış, 264 milletvekili kabul, 250 milletvekili ret ve 19 milletvekili çekimser oy kullanmıştır. Ancak, salt çoğunluğun 267 olması gerekçesiyle tezkere reddedilmiş sayılmıştır.⁶⁰⁵

Tezkere sürecinde yer alan mevcut aktörler arasında “uyum/mutabakat” olası bir sonuç değildir. Çünkü alınan karar, ortak bir tercihi yansıtmamaktadır. Burada Kabinenin onaylamış olduğu bir tezkere Parlamento'ya gönderilmiş ve Parlamento bu tezkereyi reddetmiştir. Bu noktada tüm tarafları, diğer bir ifadeyle grup üyelerini tatmin eden bir sonuç bulunmamaktadır. Ayrıca çoklu tarafların çıkarlarını temsil eden bir durumunun varlığı da söz konusu değildir. Buradan da anlaşılacağı üzere, bir çözüme ulaşmak mümkün değildir.

Karar süreci itibarıyla, aktörler arasında hiçbir tarafın kararının kabul edilmediği, karar almada başarısız olduğu veya sorunun yeniden tanımlanmasının gerektiği gibi bir

⁶⁰⁴ Çuhadar, s.297.

⁶⁰⁵ NTV, “Başbakanlık tezkeresi onay alamadı”, 01.03.2003.

durumun da varlığı söz konusu değildir. Bu haliyle muhtemel karar süreci çıktılarından olan “tıkanıklık/kararsızlık” da bulunmamaktadır.

Tezkere sürecinde, muhtemel karar süreci çıktılarından olan “karşılıklı taviz” sonucuna da rastlanmamaktadır. Çünkü karar sürecinde uzlaşma/konsensüs yöntemiyle bir karara varılmamış ve böylelikle karşılıklı tavizler söz konusu olmamıştır.

Karar sürecinin çıktılarında ki sınıflandırmada kazanımların dağılımı kısmında simetrik ve asimetrik bir yapılanma söz konusudur. Taraflar, simetrik yapılanma içerisinde uyum, karşılıklı taviz/uzlaşma ve kararsızlık/tıkanıklık şeklinde muhtemel karar çıktılarına ulaşmaktadır. Bu bakımdan 1 Mart Tezkeresi'nin karar süreci çıktılarında kazanımların dağılımı açısından simetrik bir yapılanma bulunmamaktadır. Böylece 1 Mart Tezkeresi'nin olası karar çıktıları arasında uyum, karşılıklı taviz ve kararsızlık yer almamaktadır.

Tek bir tarafın isteklerinin kabul edilmesi, asimetrik taviz ve bölünmüş sembolik eylem, asimetrik yapılanmanın olası karar süreci çıktılarıdır. Kazanımların asimetrik bir biçimde dağıldığı karar süreci çıktılarından olan “tek bir tarafın isteklerinin kabul edilmesinde”, sadece tek bir taraf kararı benimsemekte ve diğerleri sorunu yeniden gündeme getirmek için sonucu takip etmektedir. 1 Mart Tezkeresi'nin karar sürecinde böyle bir argüman yer almamaktadır. Çünkü karar sürecinde yer alan aktörler, farklı görüşlere mensup olmakla birlikte, sürece aktif olarak katılmışlardır.

Bir diğer karar süreci çıktısı olan “bölünmüş sembolik eylem”de, taraflar, çıkan sonucu sahiplenmemekte ve sonuca sadık kalmadan kendi başlarına hareket etmektedirler. Tezkere süreci ve sonucu değerlendirildiğinde bu tarz bir durumda mevcut olmadığı görülmektedir. Çünkü çıkan sonuç sonrası yapılan açıklamalar da “Meclis'in kararına saygılıyız”, “demokrasi kazandı” gibi ifadeler kullanılmıştır.

1 Mart Tezkeresi'ne ilişkin karar alma sürecinin çıktısı, kazanımların asimetrik dağılımında yer alan “asimetrik taviz”dir. Asimetrik taviz karar çıktısında, bir tarafın tercihi hâkim olmakta ve bazı üyeler diğerlerine nazaran daha fazla kazanım elde

etmektedir. Diğ er bir ifadeyle, karar birimi içerisinde yer alan bazı aktörler veya üyeler, kendi tercihlerini gerçekleştirebilirken; diğ erleri ise, bunu yapamamaktadır.⁶⁰⁶

ABD'nin olası Irak operasyonuna ilişkin 1 Mart Tezkeresi karar sürecinde, bir tarafta Türkiye'nin ABD yanında yer almasını isteyen lobi, diğ er tarafta Türkiye'nin bu savaşta yer almasını istemeyen savaş karşıtı lobi bulunmaktadır. Mecliste yapılan gizli oylama sonucunda savaş karşıtı olan tarafın tercih ettiğ i karar sonucu çıkmış ve bu tarafın üyeleri kazanım elde etmiştir. Diğ er taraftan tezkere sonrası yapılan açıklamalarda, kaybeden taraf olayları izlemeye devam etmiştir. Tezkere sonrası ilerleyen dönemlerde, olayları izleyen taraf, kararın yeniden gözden geçirilmesini teşvik edici yönde bir tutum takınmıştır. Sonuçta, yetkili karar birimi üyelerinin yapmış olduğu bu tercih, kesin bir biçimde nihai karar olmayabilir.⁶⁰⁷ Nitekim karar sonrası, ikinci bir tezkerenin varlığının gündeme getirilmesi, bu açıdan dikkate değ er bir olgudur.

Meclis'in tezkereyi onaylamamasının ardından yapılan açıklamalardan da anlaşılacağı üzere kararın sahiplenilmesi söz konusudur. Abdullah Gül'ün “ *herşey demokratik bir süreç içinde oldu. TBMM'nin bu kararına saygı göstermeliyiz.*”, Recep Tayyip Erdoğan'ın “ *demokrasi kazandı, tam demokratik bir karar.*”, Bülent Arınç'ın “ *herkes bu karara şapka çıkarmalı.*”, Ertuğrul Yalçınbayır'ın “ *Türkiye'nin itibarı arttı.*” ve Deniz Baykal'ın “ *Meclis, milletin iradesine saygı gösterdi.*” şeklinde ki açıklamaları, karara yönelik sahiplenmeye örnek verilebilir.⁶⁰⁸

Ayrıca, karar sürecinin çıktısına tercihleri yansımayan karar birimi üyelerinden beklenen ise Irak konusunu gündemde tutma, kararın yeniden gözden geçirilmesi talebi ve daha fazla aktif hareket tarzının benimsenmesidir. Bu çerçevede Erdoğan'ın siyasi yasaklı olduğu dönemin sona ermesi ve ardından 59. Hükümeti kurarak Başbakan olmasıyla birlikte Irak operasyonuna ilişkin ikinci tezkere yeniden gündeme gelmiştir. Erdoğan'ın Başbakanlığında ki bu yeni Hükümet, ikinci tezkerenin yanında bir duruş benimsemiş ve bu şekilde hareket etmiştir. 1 Mart Tezkeresi'ne ret oyu kullanan CHP'de ise herhangi bir karar değ işikliğ i olmamıştır.

⁶⁰⁶ Çuhadar-Gürkaynak ve Özkeçeci-Taner, s.54-55.

⁶⁰⁷ Hermann, “Who Leads Matters: The Effects of Powerful Individuals”, s. 71.

⁶⁰⁸ Hürriyet, “Erdoğan: Güven bunalımı yok”, 02.03.2003; **Yeni Şafak**, “Vekiller milletın sesine kulak verdi”, 02.03.2003.

3.7.1. Mart Tezkere Karar Alma Sürecine Yönelik Değerlendirmeler

Yapılan genel değerlendirmeler ışığında, Karar Birimleri Kuramının temel argümanları ve çalışmanın ana varsayımından hareketle, örnek olaylara ilişkin varsayımlar analiz edilecek olursa, ilk olarak karar alma sürecine değinmekte fayda vardır.

1 Mart Tezkeresine ilişkin karar alma süreci, Türkiye'nin hayati çıkarlarının söz konusu olduğu hassas durumları içermesi bakımından önemlidir. Bu süreç ve çıktısında elde edilen verilere bakıldığında, ilk olarak güçlü bir liderlik oydaşmasının bulunmamasının, belirleyici bir uzlaşmanın elde edilememesinde etkili rol oynadığı görülmektedir. Hermann'ın çalışmasında da üzerinde önemle durduğu "otoriter figür"ün önemi, 1 Mart Tezkere sürecinde kendisini göstermiştir. Bu süreçte etkili bir otoriter figürün olmayışı, süreç boyunca hissedilmiş ve sonuç da karar çıktısına yansımıştır. Nitekim 14 Mart 2003 günü Cumhurbaşkanı Sezer'in Erdoğan'ın Başbakan olduğu 59. Hükümeti onaylaması ve ardından Erdoğan Başbakanlığındaki Hükümetin 20 Mart 2003 tarihinde TBMM'den aynı tezkereyi geçirmesi, otoriter figür durumunun en somut örneğidir. Bu doğrultuda, çalışmada elde edilen veriye göre, AK Parti hükümeti içerisinde güçlü bir liderlik oydaşmasının olmayışı, karar alıcılar arasında uzlaşmanın sağlanma derecesini/düzeyini düşürmüştür.

1 Mart Tezkere karar alma sürecinde varılan bir diğer görüşte, parti üyeleri arasındaki kutuplaşma düzeyi ile ilgilidir. Buna göre, AK Parti hükümeti içerisinde kutuplaşma düzeyinin yoğun olması, karar alıcılar arasında uzlaşmanın sağlanması düzeyini düşürmüştür. Bu açıdan değerlendirildiğinde, soruna ilişkin Bakanlar Kurulu içerisinde ve milletvekilleri arasında yer alan kutuplaşma düzeyinin yoğunluğu, dış politika kısıtlamalarının yaşanması nedeniyle önemlidir. Özellikle AK Parti içerisinde yer alan Kürt kökenli ve Milli Görüşçü milletvekillerinin, bu kutuplaşma düzeyini belirgin bir şekilde etkiler nitelikte oldukları görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında, AK Parti'nin parti tabanında, merkez sağ kökenli milletvekillerinin kuruluş aşamasında yer aldığı gözlemlenmektedir. Ancak, bu durum, Partinin tamamının bu tabandan geldiği şeklinde yorumlanmamalıdır. Sonuçta Partinin elit kesiminin, Milli Görüş eksenli olduğu bilinmektedir. Ayrıca, AK Parti, bu dönemde, çok az da olsa, CHP ve DSP kanadından da milletvekilini bünyesinde barındırmıştır. İktidar partisi olan AK Parti tabanının çeşitlilik arz etmesi ve bu dönemde yeni kurulmuş bir parti olarak Hükümette ve dış

politika alanında yer alması, 1 Mart Tezkere sürecini etkileyen dinamikler arasında gösterilebilir. Çünkü AK Parti'nin tecrübesiz bir iktidar oluşu, grup bazlı hareket etmesini engellemiş ve milletvekillerinin birincil kimlikleri grup düzeyinde değil, kendi öz kimlikleri bağlantısında gelişmiştir. Bu çerçevede aidiyetlik duygusunun parti temelinde değil, kimlik temelinde şekillendiği görülmektedir. AK Parti içerisinde 1 Mart Tezkeresine olumsuz yönde oy kullanan milletvekillerinin çoğunun Kürt kökenli olması, bu duruma örnek teşkil etmektedir. Bunlara ilaveten kamuoyunda oluşan savaş karşıtlığı, uluslararası meşruiyet sorunu ve müdahale neticesinde olası riskler de, milletvekillerini olumsuz yönde etkileyen unsurlar arasında gösterilebilir. Diğer taraftan, Irak Kürtlerinin olumsuz tutumu da, AK Parti milletvekillerinin olumsuz tavır takınmasına yansıyan unsurlardandır. Mesut Barzani'nin etkisi altındaki Türkiyeli Kürt siyasi unsurlar da, tezkerenin geçmesine karşı çıkmıştır ve bu karşıtlık AK Parti grubuna da yansımıştır. AK Parti içerisindeki 97 kişilik firenin önemli bir bölümünü Güneydoğulu milletvekilleri oluşturmuştur.⁶⁰⁹

1 Mart Tezkeresinin hem askeri, hem de siyasi ehemmiyetinin yüksek olduğu bir karar alma sürecini içermesi, iktidar partisinin, sorumluluğu tek başına üstlenme taraftarı olmamasına sebebiyet vermiştir. Nitekim karar alma süreci boyunca, Hükümetin, MGK kararlarına olan yaklaşımı ve 1 Mart Tezkeresinin, TBMM'de oylanmasının, 28 Şubat MGK toplantısı sonrasına bırakılması, bu noktaya verilebilecek bir örnektir. Süreç boyunca aktif bir biçimde yer alan hükümet-dışı aktörlerin soruna ilişkin tavrı, karar sürecinde aktörler arası müzakereleri gerekli kılmıştır. Buna göre, soruna dair yapılan zirve toplantıları, bu durumun en temel göstergesidir. Sonuçta, daha önce de belirtildiği üzere, bu dönemde AK Parti iktidarının tecrübesiz bir yönetim oluşu, parti-içi muhalefetin varlığı, askeri kanadın Türk siyasi hayatında önemli bir yerde bulunması ve kamuoyunun baskısı gibi etmenler, AK Parti hükümetini uzlaşma yanlısı bir tutum sergilemeye itmiştir. Bu çerçevede AK Parti hükümeti dışında karar alma sürecinde yer alan diğer aktörlerin süreci etkileme düzeyinin, karar çıktısını aynı yönde etkilediği ve uzlaşmayı gerekli kıldığı, süreç boyunca edinilen izlenimler arasındadır.

1 Mart Tezkere karar sürecinde, hükümet dışı bağımsız aktörler açısından çalışmada edinilen bir diğer görüşte, Hükümet, MGK ve Cumhurbaşkanlığı gibi aktörler arasında

⁶⁰⁹ Cengiz Çandar, *Mezopotamya Ekspresi Bir Tarih Yolculuğu*, İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2012, s.417.

yasal yetkinin dağılımına dairdir. Süreçte yer alan aktörler arasında dış politika alanında yasal yetkinin dağılım göstermesi, aktörlerin birbirleri arasında uyum sağlamayı gerekli kılmıştır. Burada ifade edilmek istenen, tezkere sürecinde yürütülen müzakerelerde sorunun askeri, ekonomik ve siyasi boyutunun farklı uzmanlık alanları gerektirmesi ve müzakerelerin, konunun uzmanları aracılığında yürütülmesidir. Karar alma süreci dinamiklerinde de belirtildiği üzere, askeri konulara askeri yetkililerin dâhil olması, bu duruma örnek gösterilebilir. Bu noktada, süreçte yer alan aktörlerin, konuya ilişkin alanlarda birbirleri ile uzlaşma sağlaması sonucu mutabakat metninin imzalandığı ve bu sayede Meclise sunulduğu görülmektedir.

Hagan'ın analizinde belirttiği üzere, askeri ve paramiliter aktörlerin muhalefesinde, asker ile sivilin karşı karşıya geldiği durumlara odaklanıldığı bir gerçektir. Sorunun askeri boyutunun da var olması, askerin etkisini dikkate almayı gerekli kılmıştır. Bu çerçevede, 1 Mart Tezkeresi askeri konular içerdiğinden, konuya Genelkurmay'ın yaklaşımı da ayrı bir önem arz etmiştir. Çünkü mevcut sorun, ulusal politikalar çerçevesinde değerlendirildiğinden, AK Parti için bir destek ya da rejimin kendisini kontrol etmede dikkat edilmesi gereken bir ayrıntıdır. Hatırlanacağı üzere, 1 Mart Tezkeresinin oylanması işlemi, MGK toplantısı sonrasına bırakılmış ve Hükümet sorumluluğu paylaşmak istemiştir. Bu nedenle 1 Mart Tezkere karar sürecinin konusu askeri içerikli olduğundan, askeri elitlerin karar sürecinde etkisinin ve iktidara muhalefet gücünün de artması, çalışmanın sonuçları arasındadır. Burada önemli bir diğer nokta, ordunun siyasallaşıp siyasallaşmadığının göstergesidir. 1 Mart Tezkere sürecinde böyle bir durumun varlığı gözlenmemiştir.

Askeri muhalefetin güç ölçümüne bakıldığında, AK Parti hükümeti ile uyumlu bir ordunun, “sivil bir rejimde büyük aktör olması” durumu söz konusudur. Askeriyenin bu süreçte aktif rol alıcısı olmasının en belirgin nedeni, sorunun askeri açıdan kritik konular içermesinden kaynaklanmaktadır. Sonuçta, karar alma sürecinde belirtilen kırmızı çizgilerin her biri, kırılabilir nitelik taşıması bakımından ulusal çıkarlar ile bağdaştırılabilir. Askeri muhalefetin yoğunluk ölçeğine bakıldığında ise, Genelkurmay'ın mevcut rejimi ve genel politikaları desteklediği tespit edilmektedir. Sonuçta, süreç açısından değerlendirildiğinde rejime karşı bir yönelime veya Başbakan

Gül ile Erdoğan'ın politikalarına karşıt bir durumun varlığına dair bir gelişmeye rastlanmamaktadır.

1 Mart Tezkere karar alma sürecinde, AK Parti-dışı muhalefetin varlığı da ciddi önem arz etmektedir. Bu bakımdan AK Parti-dışında yer alan muhalefetin varlığının, karar çıktısını etkilediği ve bu durumun yürütmenin karar alma serbestliğini sınırlandırdığı tezimizin diğer bir kanaatidir. 1 Mart Tezkere karar alma sürecinin dinamikleri kısmında belirtildiği üzere, özellikle ana muhalefet partisinin Meclis çatısı altında yaptığı konuşmalarının da etkili olduğu gözlenmektedir. CHP kanadının, BM kararlarına özenle dikkat çekmesi ve uluslararası meşruiyet olgusuna vurgu yapması, bu açıdan örnek gösterilebilir. Diğer taraftan, Kuran-ı Kerim'de yer alan ayetler üzerinden konuya yaklaşım gösterilmesi ve bu sayede Müslüman kimlik olgusuna vurgu yapılması da, bir başka etkileyici unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Sonuç itibariyle, Bakanlar Kurulu'nda yaşanan tartışmalarda da, bahsedilen yönde sıkıntıların olduğu ve Başbakan Abdullah Gül'ün, tezkere kararının, TBMM çatısı altında alınması yönünde ısrarcı bir tutum sergilediği açıkça görülmektedir.

Hagan'ın analizinde, siyasi partilerin muhalefet ölçümleri, güç ve yoğunluk ölçeklerinin kombinasyonuna bağlanmaktadır. Buna göre bir değerlendirme yapıldığında, ana muhalefet partisi olan CHP'nin 2002 seçimleri sonrası Meclis'teki sandalye dağılımı % 32,363 oranındadır. Hagan'ın kullanmış olduğu veriler altında, muhalefetin güç ölçümüne bakıldığında, CHP'nin zayıf parti muhalefetine karşılık geldiği görülmektedir. Burada zayıf parti muhalefetinin güç ölçüm oranı, sandalyelerin %10 ila 32'sine sahip olmasından ileri gelmektedir. Diğer taraftan, yoğunluk ölçeği açısından bir yaklaşım sunmak gerekirse, ana muhalefet partisi CHP'nin, genel siyasi yelpazenin, iktidara göre karşıt ucunda yer aldığı görülmektedir. Buna göre, CHP'nin bu tutumunun iktidara yönelik karşıtlığını artırması, çalışmanın bir diğer görüşünü oluşturması açısından önemlidir.

Hagan'ın üzerinde durduğu noktalardan olan muhalefetin rejimi sorgulama biçimine bakıldığında, ana muhalefet partisi CHP'nin, AK Parti iktidarının devamına yönelik bir muhalefeti söz konusudur. Burada, politik sistemin norm ve yapılarına veya AK Partinin genel politika anlayışına karşıt bir muhalefet bulunmamaktadır. AK Parti ve dolayısıyla Başbakan Gül ile Erdoğan'ın tutumlarını eleştiren CHP kanadı, rejimin

kontrolünü kendi ilkeleri doğrultusunda yönetmek istemektedir. Daha açık bir ifadeyle, CHP Parti Yönetiminin amacı, mevcut rejimin iktidardan uzaklaşması ve CHP Parti Yönetiminin iktidara gelmesi yönündedir.

Hükümet-dışı siyasi parti ve askeri muhalefete yönelik genel değerlendirmeler doğrultusunda, 1 Mart Tezkeresine ilişkin karar alma sürecinde, Hagan'ın analizinde belirttiği “siyasi partilerin ve askeri muhalefetin dış politika üzerinde nispeten güçlü ve yaygın etkilerinin bulunduğu” görülmektedir. Sonuçta, her iki muhalefet türünün bir yansıması olarak karar süreci ve çıktısının etkilendiği açıkça gözlenmektedir. 1 Mart Tezkere karar alma sürecinde, Genelkurmay Başkanlığı, süreç boyunca aktif olarak yer almış ve dolayısıyla sürece etki etmiştir. Irak konusunda askeri üs ve limanların modernizasyonu ile ilgili Hükümet'e yetki veren 6 Şubat tarihli tezkere öncesi, MGK'dan tavsiye kararı çıkması, bu açıdan önemlidir. 1 Mart Tezkere oylama işlemi öncesi ise, MGK'dan tavsiye kararı çıkmaması, milletvekilleri arasında “askerin tezkereye sıcak bakmadığı, destek vermediği” yönünde “algı” oluşmasına neden olmuştur. Diğer taraftan, CHP milletvekillerinin konuya emin bir tavırla yaklaşması ve yapmış oldukları konuşmaları karar çıktısında oldukça etkili rol oynamıştır.

Bu süreçte karşılaşılan bir diğer tespit, AK Parti-içi muhalefetin varlığının, karar çıktısını etkilediği ve orantısız uzlaşma çıktısına ulaşmayı gerekli kıldığıdır. Buna göre, Hermann'ın karar çıktısı tablosundan da hatırlanacağı üzere, özerk aktörler koalisyonu karar çıktılarında oluşan orantısız uzlaşma da, bir tarafın tercihleri karar çıktısına yansımakta ve diğer taraf süreç sonucunu gözlemlemektedir. Burada üzerinde durulması gereken nokta, TBMM temsil oranının büyük bir çoğunluğunu elinde bulunduran parti olan AK Parti'nin grup olarak hareket etmemesidir. Daha önce de belirttiğimiz üzere, bu süreçte, AK Parti milletvekilleri bütün bir grup kararı alamamakta ve parti-içi ayrışmalar yaşanmaktadır. Bu noktada, özellikle Kürt kökenli ve Milli Görüş tabanlı milletvekilleri arasında parti-içi hizipleşmenin olması, karar çıktısına doğrudan yansımaktadır. Savaş karşıtı kanadın tercihlerinin karar çıktısına yansıması sonucu, 1 Mart Tezkeresi, Meclis'ten geçmeyerek orantısız uzlaşma sonucu elde edilmiştir. Eğer, AK Parti grubu içinde muhalefet bulunmasaydı ve parti grubu ortak hareket etseydi, karar çıktısı bu yönde gelişmeyecek ve tek partinin hâkim olduğu karar çıktısı elde edilecekti. Nitekim AK Parti lideri Erdoğan'ın Başbakan olması sonrası tezkerenin aynı

şekilde Meclisten geçmesi, bu açıdan önemli bir ayrıntıdır. Ancak, bu durumu sadece parti-içi muhalefete sınırlandırmak çok gerçekçi bir tespit olmayacaktır. Burada, daha önce de ifade ettiğimiz gibi, güçlü bir liderlik oydaşmasının da etki düzeyi yüksektir.

1 Mart Tezkeresi, Türk siyasi hayatında birçok açıdan farklılıkların yaşandığı bir karar alma süreci olarak yorumlanabilir. Bu süreçte yer alan aktörlerin farklı kanatlarda yer alması ve Parlamento çatısı altında bulunan mutlak çoğunluğa sahip parti elitinin beklentisinden farklı bir sonuç çıkması, bu farklılıkların en temel göstergesidir. Burada ifade edilmek istenen olgu, tezkere sürecinde, yasama ile yürütme arasındaki ilişkinin doğrudan dış politika kararına etki etmediğidir. Diğer bir deyişle, Bakanlar Kurulu'nda yaşanan uzun tartışmalar sonucu imzalanan 1 Mart Tezkeresinin TBMM tarafından onaylanmaması dikkate değer bir durumdur. AK Parti'nin, TBMM üyelik sayısının yaklaşık yüzde 66'sına sahip olması ve en büyük temsil gücünü elinde bulduran siyasi parti sıfatı taşıması açısından konu değerlendirildiğinde, Bakanlar Kurulu üyelerinin tamamının AK Parti milletvekilleri tarafından oluştuğu anlaşılmaktadır. Bu noktada, 1 Mart Tezkeresi, ulusal çıkarlar ve ulusal güvenlik açısından hassasiyet içeren bir sorun olması nedeniyle karar sürecinde yasamanın inisiyatif alma düzeyinin bulunması, bir başka bulgu olarak ortaya çıkmaktadır. Burada, AK Parti her ne kadar TBMM çatısı altında büyük bir çoğunluğa sahip parti olsa da, konunun hassasiyet içermesi nedeniyle, karar çıktısını etkilediği ve Parlamenter sistemle yönetilen Türk siyasi yapısında yasama gücünün devreye girdiği söylenebilir. Bu açıdan, Türk siyasi hayatında bir istisnai durum olarak, 1 Mart Tezkere süreci, Hükümet ile Parlamantonun her zaman ortak hareket etmediği gerçeğini ortaya koyması bakımından önemlidir. Sonuç itibariyle, Bakanlar Kurulu'ndan çıkan bir kararın Parlamentoda reddedilmesi, Türk dış politikasında ender görülen bir karar çıktısı olduğu belirtilebilir.⁶¹⁰

Tezkere karar alma sürecinde, birbirinden bağımsız aktörlerin sürece aktif olarak katılımı ve karar çıktısı üzerinde tercihlerin yansımaları etkiler nitelikte olması, çalışmanın temel savı olan yetkili karar biriminin özerk aktörler koalisyonu olduğunu destekler niteliktedir. Bu aşamada, karar alma süreci dinamikleri açısından da, 1 Mart Tezkeresi karar alma sürecinde yer alan aktörlerin fazlalığı, sürecin uzun ve çatışmalı bir hal almasına olanak sağlamıştır. Bu çerçevede, AK Parti hükümeti tarafından, süreç

⁶¹⁰ 1991'de benzer şekilde bir durum yaşanmıştır. 550 milletvekilinden 400'üne Anavatan Partisi sahip iken, Özal'ın uluslararası koalisyona askeri destek vermeye yönelik tezkere talebi ret edilmiştir.

içerisinde yer alan aktörler ile ortak bir zeminde buluşma sağlanmaya çalışılmış ve bu durum sürecin uzamasına neden olmuştur. Daha öncede ifade edildiği üzere, konuya dair süreçte yer alan aktörlerin kırmızı çizgilerinin bulunması ve müzakerelerin üç kanattan yürütülmesi, sürecin çatışmalı seyretmesine yol açmıştır.

1 Mart Tezkeresi karar alma sürecinin, askeri, ekonomik ve siyasi olmak üzere birden çok bürokratik kurumu içermesi, Cumhurbaşkanlığı, MGK ve Bakanlar Kurulu gibi sorunun birden çok farklı grup tarafından ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde, literatür taraması kısmında değinildiği üzere, dış politika yapım sürecinde soruna dahil olan bürokratik kurumların sayısındaki artış, sorunun çok farklı gruplar tarafından ele alınmasına yol açmaktadır.

BÖLÜM 4: BASKIN GRUBA İLİŞKİN ÖRNEK OLAY İNCELEMESİ: 2009 TARİHLİ ERMENİ PROTOKOLLERİ

Çalışmanın odak noktası olan Karar Birimi Kuramını, Ermeni Protokolleri çerçevesinde analiz edilebilmesi için öncelikli olarak 2008 sonrası Türkiye ile Ermenistan arasındaki yakınlaşmanın ve sonrasındaki Protokollerin parafe edilmesine giden sürecin kronolojik bir şekilde ele alınması gerekmektedir. Bu bakımdan, teorik çerçevenin temel noktaları olan durum tespiti/sorun tanımlaması, dış politika yapım sürecinin işleyişi ve karar anları ele alınacaktır. Bu çerçevede durumun/sorunun arka planı, yetkili karar birimlerinin tanımlanması, karar sürecinin işleyişi ve kararın çıktıları üzerinde durulacaktır.

4.1. Durum Tespiti

Sözde Ermeni soykırımı sorunu olarak ifade edilen bu meselenin temeli aslında çok eskiye dayanmaktadır. Ermeni meselesi, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde başlamış ve şekillenmiştir. Ancak bu sorun Osmanlı döneminde çözüme kavuşturulamamış ve devredilmiş bir sorun olarak günümüze kadar varlığını sürdürmüştür.

Türkiye-Ermenistan arasında yaşanan normalleşme sürecinin daha sağlıklı bir biçimde değerlendirilebilmesi için ülkelerin geçmiş dönemdeki ikili ilişkilerinin üzerinde kısaca durulması gerekmektedir. Ermenistan, Türkiye'nin dış politika alanında en çok problem yaşadığı ülkelerden birisidir. Türkiye ile Ermenistan arasında yaşanan gerilimler, sadece iki ülke ilişkilerini etkilemekle kalmamış, Türkiye'nin uluslararası arenada önüne bir engel olarak ortaya çıkmıştır. Bu yönüyle Türkiye ile Ermenistan arasındaki problem, uluslararası camianın da içinde yer aldığı bir durumdur. Ermeni sorununun ortaya çıkması ve günden güne daha da derinleşmesi, Batılı ülkelerin izlemiş olduğu politikaların da bir sonucudur.⁶¹¹

Türkiye ile Ermenistan arasındaki ilişkilerin birtakım devlet-içi ve bölgesel faktörler tarafından şekillendiği bilinen bir gerçektir. Buna göre, 1915 yılında Ermenistan'ın sözde soykırım iddiası, mevcut kara sınırının tanınmaması, Dağlık Karabağ konusunda

⁶¹¹ Murat Ercan, "Türkiye-Ermenistan Protokolleri: Süreç ve Kaygılar", **Türkiye'nin Değişen Dış Politikası**, Cüneyt Yenigün ve Ertan Efeğil (drl.), Ankara: Nobel Yayınları, 2010, s.324.

Türkiye ile Ermenistan arasında yaşanan uyuşmazlık, Ermeni diasporası, Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarını işgali ve Kars Antlaşması'nı tanımaması, bu faktörler arasında gösterilmektedir.⁶¹²

Ermeni sorununun kökenleri, Osmanlı Devleti'nin son yıllarına kadar uzanmaktadır. Ancak Ermeni sorunu, her ne kadar Osmanlı Devleti'nin bir iç sorunu gibi gösterilse de, konunun gündeme gelmesinden bu yana birçok devlet bu sorunun içerisinde yer almıştır.⁶¹³

Osmanlı Devleti döneminde, 1915 yılında Ermenilerin sevk ve iskânı neticesinde gündeme gelen Ermeni sorunu, günümüzde hem Türkiye hem de Ermenistan açısından iç ve dış politika konusudur. Bu açıdan, Ermeni sorunu, her iki ülke bakımından bir takım sorunların yaşanmasına ve iki ülke ilişkilerinin gerilmesine neden olmaktadır.⁶¹⁴ Ermenilere yönelik sevk ve iskân kararının kabulü ve uygulamaya konulması, bu sürecin nihai aşamasını ifade etmektedir. Dolayısıyla Ermeni sorununa ilişkin literatürün de kırılma noktasını oluşturmaktadır.⁶¹⁵

İki ülke arasındaki bu sorunlar, tarihsel temellere ve iddialara dayanmaktadır. Bu tarihsel süreç içerisinde Türkiye-Ermenistan ilişkileri karşılıklı bir biçimde güvensizlik duygusunu bünyesinde barındırmaktadır.⁶¹⁶ Osmanlı Devleti zayıflayıp, çöküş dönemine girmeye başladığı andan itibaren, Avrupalı devletlerin müdahalelerine maruz kalmıştır. Osmanlı Devleti'nin zayıflamasıyla birlikte, Batı ülkeleri, Osmanlı Devleti içerisinde yaşayan Ermenileri ayaklandırma yolunu tercih etmişlerdir. 1877-78 Osmanlı Rus Savaşı ve Ermenilerin ayaklanması, Osmanlı Devleti'nin çöküşünü hızlandıran etkenler arasında yer almaktadır. Osmanlı askerleri, bir tarafta Ermeni isyanları, diğer tarafta Rusya ile mücadele etmek zorunda kalmıştır.⁶¹⁷ Rusya'dan sonra Avrupa'nın da

⁶¹² Saskia Lizette Hollander, "1991 Sonrasında Türk- Ermeni İlişkileri", **Yeni Türkiye**, Nesrin Koç (çev.), Sayı 60, Ankara, 2014, s.1.

⁶¹³ Sedat Laçiner, **Türkler ve Ermeniler, Bir Uluslararası İlişkiler Çalışması**, 2. Basım, Ankara: USAK Yayınları, 2005, s.2.

⁶¹⁴ Yıldız Deveci Bozkuş, "Son Dönemlerde Türk-Ermeni İlişkilerinde Yaşanan İç ve Dış Politik Gelişmeler ve İki Ülke İlişkilerine Etkileri", **Akademik Bakış Dergisi**, Sayı 38 (Eylül-Ekim 2013), s. 2.

⁶¹⁵ *Ermeni Sorunu, 1914-1918* (2015) <http://www.ermenisorumu.gen.tr/1914-1918/> (15.05.2015)

⁶¹⁶ Özdal, *Türkiye-Ermenistan İlişkileri ve Güney Kafkasya*, s.303.

⁶¹⁷ Ercan, s.327-328.

desteğini kazanan Ermeniler, Osmanlı Devleti'ne yönelik siyasal ve silahlı örgütler ile komiteler kurmuşlardır.⁶¹⁸

Birinci Dünya Savaşı sırasında Ermenilerin ayaklanması neticesinde, Osmanlı Devleti çareyi bölgede ki Ermeni nüfusu iskân ve göçe tabi tutmakta bulmuştur. Bu çerçevede 1915 yılında bölgede yaşayan Ermeni halkı, cephe gerisine göç etmek zorunda kalmıştır.⁶¹⁹ Osmanlı Devleti'nin almış olduğu bu tedbirler, Ermeni diasporası tarafından uluslararası arenada sanki bir soykırım gibi gösterilmiş ve bu durum siyasi bir tavır olarak tarihten günümüze kadar süre gelmiştir.⁶²⁰ Ermeniler, sözde soykırım iddialarına dayanarak sorunun tanınması, tanıtılması, tazminat ve toprak talebi şeklinde siyasi bir görev edinmişler ve yürüttükleri projeyi ise “dört T (Tanıtma, Tanınma, Tazminat ve Toprak)” olarak adlandırmışlardır.⁶²¹

Dağlık Karabağ sorununa bakıldığında ise, Ermenistan ile Azerbaycan arasında yaşanan ve geçmişi Stalin dönemine kadar uzanan bir durum ortaya çıkmaktadır. 1953 yılında SSCB'de Krusçev'in iktidara gelmesiyle yeniden su yüzüne çıkan Dağlık Karabağ sorunu, 1980'li yıllarda Gorbaçov'un izlemiş olduğu siyasal reformlar ile Açıklık (Glasnost) ve Yeniden Yapılandırma (Perestroyka) politikaları neticesinde giderek içinden çıkılmaz bir hal almıştır.⁶²²

SSCB'nin dağılmasının ardından bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan, 1991 yılında Dağlık Karabağ'ın özerklik statüsünü kaldırmış ve bölgeyi doğrudan kendi merkezi yönetimine bağlamıştır. Bu olay üzerine Dağlık Karabağ Ermenileri de, 10 Aralık 1991'de bağımsızlık kararı almışlardır.⁶²³

Ermenistan ve Dağlık Karabağ'ın bağımsızlıklarını ilan etmesi, Azerbaycan ve Ermenistan arasında yoğunluğu yüksek bir savaşın başlamasına neden olmuştur. Özellikle 26 Şubat 1992 Hocalı ve 4 Nisan 1993 Kelbecer Rayonu saldırıları,

⁶¹⁸ Salih Yılmaz, “Birinci Dünya Savaşı'nın 100. Yılında Ermeni Sorunu, Tehcir ve Pontus Sorununa Genel Bakış”, **Yeni Türkiye**, Sayı 60 (Eylül-Aralık 2014), s. 1-2

⁶¹⁹ 1915 yılında “*kanun-ı muvakkat*” kanunun uygulandığı bölgelerin ayrıntılı listesi için bkz: **T.C. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü**, “Tehcir Kanununun Uygulandığı Bölgeler “ <http://www.devletarsivleri.gov.tr/tehcir-kararinin-uygulandigi-bolgeler-1698> (15.05.2015)

⁶²⁰ Cemal Avcı, “Türk-Ermeni İlişkileri (1905-1923)”, **Karadeniz Araştırmaları**, Sayı 16 (Kış 2008), s.70.

⁶²¹ Murat Ercan, s. 328.

⁶²² Natig Abdullayev ve Fikret Elma, “Sovyetler Birliği'nde Reform Sürecinin Başlangıcı ve Gorbaçov Dönemi”, **Journal of Qafqaz University**,(November 2009), s.71-87.

⁶²³ Gökhan Sarı ve Ahmet Sapmaz, “Dağlık Karabağ Sorununda Azerbaycan Tarafından Kuvvet Kullanım Olasılığının Analizi”, **Güvenlik Stratejileri**, Yıl 8, Sayı 15, 2012, s. 4.

Ermenistan, Azerbaycan ve Türkiye arasındaki ilişkileri derinden etkilemiştir. Kelbecer Rayonu saldırıları sonrası, Türkiye-Ermenistan kara sınırı kapatılmış, uluslararası camia da saldırılara büyük oranda tepki göstermiştir.⁶²⁴ Bu çerçevede, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) üyesi olan Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki problemin çözümü için 30 Ocak 1992 tarihinde bölgeye AGİT temsilcileri gönderilmiştir. 27 Şubat 1992’de AGİT’in Prag Zirvesinde Dağlık Karabağ’ın Azerbaycan’a ait olduğu görüşü resmen kabul edilmiştir.⁶²⁵ Diğer taraftan, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi ve AGİT’in 1994 yılından itibaren yürütmüş olduğu çabalar, barış süreci açısından önemlidir. Bu çerçevede BM Güvenlik Konseyi, 822⁶²⁶, 853⁶²⁷, 874⁶²⁸ ve 884⁶²⁹ sayılı kararları alarak, sürece çözüm getirmeye çalışmıştır.⁶³⁰

1994 yılında Ermenistan, Azerbaycan ve Dağlık Karabağ arasında bir ateşkes imzalanmış ve AGİT Minsk Grubu çerçevesinde çözüm bulma çabalarına girişilmiştir. 1996 yılında Lizbon’da gerçekleşen Zirve’de Azerbaycan’ın toprak bütünlüğünü tanıyan birtakım prensipler kabul edilmiştir.⁶³¹ Zirvede dile getirilen öneride Dağlık Karabağ ve onu çevreleyen Azerbaycan topraklarından Ermeni silahlı kuvvetlerinin geri çekilmesi ve tüm mültecilerin dönüşünün sağlanması istenmiştir.⁶³²

14 Mart 2008 tarihinde alınan BM kararı, Azerbaycan’ın toprak bütünlüğünü teyit etme, işgal gücü Ermenistan’ın Azerbaycan topraklarından geri çekilmesini yineleme ve

⁶²⁴ Aybars Görgülü, “Turkey-Armenia Relations: A Vicious Circle”, **Foreign Policy Analysis Series-8**, İstanbul: TESEV Publications, s.13-17; Beşir Mustafayev, “Ermeni Devlet Terörünün Eseri: 26 Şubat 1992 Hocalı Soykırımı Üzerine”, **Journal of Black Sea Studies**, Sayı 29, 2011, s.23-41; Beşir Mustafayev, “Karabağ’ın İşgal Süreci ve Bölgede Yaşanan Son Olaylar Çerçevesinde Çözüm Arayışları”, **A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı 49 (Bahar 2013), s.281-294.

⁶²⁵ Mustafayev, s.35.

⁶²⁶ BM Güvenlik Konseyi’nin 822 sayılı kararı işgalci güçlerin Kelbecer ile diğer işgal edilen Azerbaycan topraklarından çekilmesini ve ateşkes ilan edilmesini talep etmiştir. UN Security Council, Resolution 822, 30.04.1993 [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/822\(1993\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/822(1993)) (18.05.2015)

⁶²⁷ BM Güvenlik Konseyi’nin 853 sayılı kararı, bir önceki 822 sayılı kararı teyit etmiş ve aynı zamanda işgal kuvvetlerinin Agdam’ı boşaltmalarını istemiştir. UN Security Council, Resolution 853, 29.07.1993 [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/853\(1993\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/853(1993)) (18.05.2015)

⁶²⁸ BM Güvenlik Konseyi’nin 874 sayılı kararı, 822 ve 853 sayılı kararları yineleyerek, işgal güçlerinin Fizuli, Cebrail ve Kubatlı’yı boşaltmalarını istemiştir. UN Security Council, Resolution 874, 14.10.1993 [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/874\(1993\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/874(1993)) (18.05.2015)

⁶²⁹ BM Güvenlik Konseyi’nin 884 sayılı kararı, işgalin sona erdirilmesini talep etmiştir. UN Security Council, Resolution 884, 12.11.1993 [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/884\(1993\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/884(1993)) (18.05.2015)

⁶³⁰ Kamer Kasım, **Soğuk Savaş Sonrası Kafkasya**, 2. Basım, Ankara: USAK Yayınları, 2009, s.35-26.

⁶³¹ Emre İşeri, “Türkiye’nin Yeni Dış Politika Etkinliğinin Kafkasya’daki Sınırları: Ermenistan Boyutu”, **Türkiye’nin Değişen Dış Politikası**, Cüneyt Yenigün ve Ertan Efegil (drl.) Ankara: Nobel Yayınları, 2010, s.255; Aybars Görgülü, s.1-4.

⁶³² *AGİT Belge 3 Aralık 1996* (1996). http://garabagh.net/content_202_tr.html ; Şelçuk Yalnız, “Başlangıcından Günümüze Dağlık Karabağ Çatışması”, *ORSAM*, 25 Kasım 2010, http://www.orsam.org.tr/tr/yazilar_Yazdir.aspx?ID=1287 (18.05.2015)

yerinden edilen nüfusun geri dönüşüne vurgu yapma açılarından önemlidir. Ancak Rusya, ABD ve Fransa'nın alınan bu kararları uygulamada olumsuz tavır takınmaları, Azerbaycan'ın AGİT Minsk Grubu'na olan güvenini zedelemiştir.⁶³³

2001'de Key West'te yapılan görüşmeler de dâhil olmak üzere barışın sağlanmasına yönelik bazı diplomatik adımlar atılmışsa da, somut bir gelişme yaşanmamıştır. İkili görüşmelerin yanı sıra, uluslararası mekik diplomasisi de işletilmeye çalışılmıştır. Özellikle Minsk Grubu süregelen çatışmaya barışçıl bir çözüm getirmeye çalışmış, ancak bu çabalar siyasi uzlaşma yaratmayı başaramamıştır. 2007 yılında AGİT Minsk Grubu Başkan Yardımcısının Madrid'de Ermenistan ve Azerbaycan Cumhurbaşkanlarına sunduğu barış planı da, Ermenistan tarafından kabul görmemiştir.⁶³⁴

Dağlık Karabağ sorunu, Türkiye ile Ermenistan arasındaki ilişkileri derinden etkilemektedir. Türkiye, Azerbaycan ile tarihten gelen siyasi ve kültürel bir birlikteliğe/ortaklığa sahip olduğu için, bu soruna ayrıca önem vermektedir.⁶³⁵

Türkiye ile Ermenistan arasındaki bir diğer sorun da, sınır kapısıdır. Ermenistan'ın Dağlık Karabağ'a yönelik saldırıları sonrası, Türkiye, Ermenistan ile olan sınır kapısını kapatmış ve diplomatik ilişkilerini kesmiştir. Türkiye ile Ermenistan arasındaki bağlantılar, Gürcistan toprakları vasıtasıyla sağlanmaktadır.⁶³⁶ Ermenistan, yaşadığı ekonomik sıkıntıları, Türkiye'nin kapatmış olduğu sınır kapısına bağlamakta ve bu konuda Türkiye'yi suçlamaktadır. Yani Türkiye'nin uygulamış olduğu ekonomik ambargo ve sınır kapısını kapatması, Ermenistan'ın ticaretinin gelişmesine engel olarak görülmektedir. Diğer taraftan, ABD'nin de bölgeye yönelik tavrı dikkate değerdir. Türkiye'nin bölgesel ticaretini geliştirmesini teşvik eden ABD için iki ülke arasındaki ilişkilerin yaygınlaştırılması, kendi ulusal çıkarlarıyla örtüşen niteliktedir. Buna göre

⁶³³ Emre İşeri, s. 255-256; UN, General Assembly Adopts Resolution Reaffirming Territorial Integrity of Azerbaijan, Demanding Withdrawal of All Armenian Forces, 14 Mart 2008, <http://www.un.org/press/en/2008/ga10693.doc.htm> (18.05.2015)

⁶³⁴ Dağlık Karabağ'ı çevreleyen alanların Azerbaycan'a iadesi, Dağlık Karabağ'a güvenlik ve özerklik sağlayan geçişi bir statü verilmesi, Ermenistan'ı Dağlık Karabağ'a bağlayan bir koridor oluşturulması, Dağlık Karabağ'ın nihai hukuki statüsünün gelecekte belirlenmesine dair yasal olarak bağlayıcılığı bulunan sözlü irade beyanı ve ülke içinde yerinden olmuş insanların ve mültecilerin daha önceki ikamet adreslerine dönme hakkı Madrid Prensipleri'ni oluşturan unsurlardır. Görgülü, s.3.

⁶³⁵ Hollander, s. 1-2.

⁶³⁶ Ercan Bocutoğlu ve Emre Bulut, "Türkiye-Ermenistan Sınırının Açılmasının Olası Ekonomik Etkilerinin Ulaştırma Maliyetleri Açısından Değerlendirilmesi", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 25, (Mayıs 2012), s.231.

Türkiye, Batı ülkelerinin Kafkasya’da ki çıkarlarını temsil etmesi nedeniyle önemli bir ülkedir. Böylelikle Türkiye’nin bölge ülkeleri ile yaşamış olduğu sıkıntıları, Batı nezdinde istenmeyen bir durumdur. Diğer taraftan, ABD, aktif olarak bölgesel işbirliğinin altyapısını hazırlamakta ve bunun için bölge ülkelerini hükümet düzeyinde teşvik etmektedir. Ayrıca, ABD sivil toplum kuruluşları aracılığıyla bölge ülkeleri üzerinde bir baskı oluşturmaya da çalışmaktadır.⁶³⁷

Türkiye ile olan ortak sınırın açılmasını isteyen grup, daha çok ticaret yapan büyük firmalardır. Bu firmaların amacı, küresel piyasalara uyum sağlamaktır. Sınırın açılması, onlar tarafından bir tehdit olarak değil, fırsat olarak görülmektedir. Ermenistan’ın denize doğrudan bir çıkışının olmaması, ekonomik anlamda Ermenistan’ı sıkıntıya sokmaktadır. Ulaşım maliyetlerini artırması, doğal olarak dış ticaretin maliyetlerini de yükseltmektedir. Sınırın kapalı olmasının siyasi etkisi ise, Ermenistan’ın transit ülkelere olan bağımlılığının artmasıdır. Diğer taraftan, Ermeni diasporasının Türkiye topraklarının bir kısmını kendi topraklarıymış gibi gösteren haritalar düzenlemesi, ilişkilerin iyileştirilmesi bakımından önemli bir engel olarak görülmektedir. Bu türden yaklaşımlar, ikili ilişkileri gerginleştirmenin ötesine geçmemektedir.⁶³⁸

Ermenistan-Türkiye ilişkilerinde bir başka sorun, Moskova ve Kars Antlaşmaları’na yönelik görüş ayrılıklarıdır. Bu noktada, 1921 Moskova Antlaşması, SSCB ile Türkiye arasındaki sınırın belirlenmesinde önemli hukuki belgelerden birisidir. Moskova Antlaşması’nda Türkiye’nin Doğu Anadolu sınırı olarak tescil edilen mevcut sınır, radikal Ermeni milliyetçileri tarafından “Batı Ermenistan” diye adlandırılmaktadır. Ermeni milliyetçilerini bünyesinde barındıran Taşnak Partisi, yayınlamış olduğu bildiriye, “Türkiye’nin Doğu Anadolu sınırını tanıyan Moskova Antlaşması’nın geçersiz olduğunu” ileri sürmektedir. “Ermenistan’ın katılımı ve rızası olmadan imzalanan Moskova Antlaşması’nın, sadece tarafları bağladığını ve Ermenistan gibi taraf olmayan ülkeler için hak ve yükümlülük doğurmadığını” iddia etmektedir. Bu antlaşmanın imzalandığı tarihte, SSCB’nin uluslararası arenada tanınan bir ülke olmadığına değinen Taşnak Partisi, bu nedenle “anlaşmayı geçersiz saydıklarını” öne sürmektedir.

⁶³⁷ Sedat Laçiner, “Türkiye-Ermenistan İlişkilerinde Sınır Kapısı Sorunu ve Ekonomik Boyutu”, **Ermeni Araştırmaları**, Sayı 6 (Yaz 2002), s.6,

⁶³⁸ Bayram Güngör, “Türkiye-Ermenistan Sınırının Açılması Neden Gündemde? Jeo-Ekonomik Bakış”, **International Journal of Economic and Administrative Studies**, Sayı 1 (2008), s.13-29.

Ermenistan Hükümeti ise, Rusya ile ilişkilerini zedeleyebileceği endişesiyle, bu olaya tepki göstermemiştir.⁶³⁹

Moskova Antlaşması'nın arkasından imzalanan Kars Antlaşması da, Ermenistan tarafından kabul edilmemektedir. Ermenistan'ın Bağımsızlık Bildirgesi ile Anayasası'nda bu durum açık bir şekilde belirtilmektedir. Bağımsızlık Bildirgesi'nde, Türkiye'nin "Doğu Anadolu Bölgesi" için "Batı Ermenistan" ifadesi kullanan Ermenistan, Devlet Armasında da "Ağrı Dağı'nı" kullanmaktadır.⁶⁴⁰

Ermeni diasporası⁶⁴¹ da, Türkiye ile Ermenistan arasındaki ikili ilişkilerde yaşanan gerginliklerde etkin rol oynayan bir diğer faktördür. Diaspora Ermenileri, Amerika Birleşik Devletleri, Fransa, İngiltere, Lübnan, Suriye, Filistin, Avusturalya, Kanada, Meksika, Arjantin, Rusya, Azerbaycan, Gürcistan, Mısır, İran, Irak ve Ürdün gibi ülkelere dağılmıştır.⁶⁴² Sözde Ermeni soykırım iddiasını kabul ettirmek için Ermeni diasporası yoğun çaba sarf etmektedir. Özellikle Fransa, İngiltere ve Almanya'da örgütsel propaganda çalışmalarını önemseyen Ermeni diasporası, bütün Avrupa devletlerini etkilemeye çalışmaktadır.⁶⁴³ Her ne kadar Ermeni diasporası, nüfus bakımından yaşadıkları ülkelerde sayı olarak az olsa da, lobicilik faaliyetlerinde etkin rol oynamaktadırlar.⁶⁴⁴ Diaspora Ermenileri için, sözde Ermeni soykırımı hayati önem taşımaktadır. Bu yüzden, ulusal kimliklerinin korunmasında (en) esas öğelerden biridir ve bu özelliğini bugün de önemli ölçüde korumaktadır.⁶⁴⁵

Türkiye ile Ermenistan ilişkilerinin hiçbir iyileşme olmadan yerinde sayması veya gerilemesi, Türkiye'nin sadece bölgesel değil, küresel dış politikasını da olumsuz yönde etkilemekte ve Ankara'nın kendi etrafında bir barış kuşağı oluşturma politikasının inandırıcılığını sorgulamaya açık hale getirmektedir.⁶⁴⁶ Diğer taraftan, Ermenistan'ın

⁶³⁹ Ömer Engin Lütem, "Olaylar ve Yorumlar", **Ermeni Araştırmaları**, Sayı 39 (2011), s. 22-23.

⁶⁴⁰ Şenol Kantarcı, "Türkiye Ermenistan'a Sınır Kapılarını Açmalı Mı?", **TÜRKSAM**, 20.04.2005, <http://www.turksam.org/tr/makale-detay/785-turkiye-ermenistan-a-sinir-kapilarini-acmali-mi> (18.05.2015)

⁶⁴¹ Ermeni diasporası, Ermenistan dışında yaşayan ve dünyanın birçok ülkesinde o ülkelerin vatandaşları olarak yaşayan Ermenileri kastetmektedir. Cemalettin Taşkiran, "Ermeni Diasporası Nedir? Ne İstiyor?", **Ermeni Araştırmaları 1. Türkiye Kongresi Bildirileri**, Cilt III, Ankara: 2003, s.3-5.

⁶⁴² Taşkiran, s.3-5.

⁶⁴³ Nurhan Aydın, "Asılsız Soykırım İddiası ve Ermeni Terörü", **Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi Bildirileri**, Cilt 1, Sayı 1, Ankara:2011, s. 178.

⁶⁴⁴ Özer Özocak, "Diaspora Kavramı ve Ermeni Diasporası", **Yeni Türkiye**, Cilt 5 (Eylül-Aralık 2014), s.9.

⁶⁴⁵ Hatem Cabbarlı, "Ermenistan Dış Politikasında Sözde Ermeni Soykırımı Faktörü", **Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi Bildirileri**, Cilt 1, Sayı 1, Ankara: 2011, s.358.

⁶⁴⁶ Fatih Özbay, "Türkiye-Ermenistan İlişkileri", **Bilge Adamlar Kurulu Raporu**, Rapor No 25, İstanbul: 2011, s. 2.

izlemiş olduğu politikalar neticesinde Türkiye, Ermenistan ile diplomatik ilişki kuramamış ve böylece bir türlü iyi komşuluk politikası izleyememiştir. Ancak, gelişen süreç içerisinde bölgesel işbirliği ortamının oluşması ve bölge istikrarına katkı sağlayacağı sebebiyle ikili ilişkiler de normalleşme süreci amaçlanmıştır.⁶⁴⁷

Siyasi diyalogun başlamasına yönelik adımların atılmasına ilişkin olarak, 4 Nisan 2005 tarihinde TBMM AB Uyum Komisyonu ile Dışişleri Komisyonu üyelerinin katılımıyla bir toplantı gerçekleştirilmiştir. Bu toplantı, iki ülke arasındaki ilişkilerin resmi temaslara başlatılması gerekliliğine vurgu yapması açısından sürecin ilk kırılma noktasını oluşturmada önemlidir. Bu çerçevede emekli büyükelçiler ve Türk kökenli Ermeni yazar ve gazetecilerin katılması sonucunda fikir teatisinde bulunulmuşsa da, sürece ilişkin somut bir adım atılmadığı görülmektedir.

Çalışmada siyasi diyalogun ve resmi temaların başlamasına ilişkin bir diğer kırılma noktasını da, 22 Mayıs 2008 tarihinde The Economist dergisinde yayımlanan makale ve akabinde gerçekleşen olaylar zinciri oluşturmaktadır. Buna göre, derginin her iki ülke arasındaki diplomatik temaların gayri resmi düzeyde her an başlayabileceğini yazması ve Şubat ayında gerçekleşen “*Peynir Diplomasisi*”, sürecin ilk ayağını oluşturması ve somut adımlar atılmasına yönelik ilk işaretleri vermesi açısından önemlidir.⁶⁴⁸ Bu çerçevede, karar alıcıların Ermenistan’a yönelik dış politika davranışında değişiklik olduğunu ve temaların resmi düzeyde başladığını göstermesi açısından dikkate değerdir. Burada AK Parti Hükümetinin yeni Türk dış politikası söylemleri kullanmasının ve karar alıcıların dış politika alanında statüko yanlısı tavrından yenilikçi bir yaklaşıma doğru kayma arzusu, köklü değişimin de habercisidir.

Ermeni açılımına giden süreçte bir diğer kırılma noktası, Ahmet Davutoğlu’nun Dışişleri Bakanı olarak atanmasıdır. Bu açıdan, dış politikanın yeniden yorumlanması gerektiğine dikkat çeken Davutoğlu, 60. Hükümetin Dışişleri Bakanı olarak atanmasıyla yetkili karar biriminde etkin bir konuma gelmiştir.

İki ülke arasında yürütülen temalar ve diyalog süreciyle gelişen bu değişim ve dönüşüm rüzgârı, 31 Ağustos 2009 tarihinde bir başka boyuta geçmiştir. Bu yönüyle çalışmamızın bir diğer kırılma noktasını oluşturan bu tarihte, karar alıcıların daha somut

⁶⁴⁷ Özdal, “Türkiye-Ermenistan İlişkileri ve Güney Kafkasya”, s.307.

⁶⁴⁸ **The Economist**, “A Caucasian cheese circle”, 22.05.2008.

adımlar attığı gözlenmektedir. İki ülke arasında protokollerin parafe edilmesi, sürecin en somut adımı olarak değerlendirilebilir. Bu protokollerin parafe edilmesi, sürece ilişkin karar mekanizmaları arasında bir mutabakata varıldığını göstermesi açısından çok önemlidir.

Diğer taraftan, her iki protokol metninde de Dağlık Karabağ'a ilişkin bir çözümün yer almaması, muhalefet partileri ile Azerbaycan açısından eleştiri konusu olmuştur. Bu noktada, Azerbaycan ile ilişkilerin zarar görebileceği endişesi ifade edilmiş ve karar alıcılar uyarılmıştır.

Çalışmanın son kırılma noktasını ise, 22 Nisan 2010 tarihinde Ermenistan karar alıcıları tarafından sürecin askıya alınması konusu oluşturmaktadır. Yaşanan bu gelişmenin ardından, her ne kadar Ermenistan karar mekanizması süreci terk etmedikleri yönünde beyanatta bulunsa da, sürecin tıkanıdığı bir gerçektir. Türk karar alıcıları ise bu aşamada Türkiye'nin görev ve sorumluluklarını yerine getirmede hazır olduğunu ve protokollerin hayata geçirilmesi hedefine bağlı kalacaklarını ifade etmiştir.

İki ülke arasında yaşanan bu gelişmeler ve yürütülen gizli diplomasinin ardından atılan adımların gerçekleştirilememesi, sadece iki ülke açısından değil, bölgede de sıkıntı yaratmaktadır.

4.2. Türk Dış Politikasının Yapımı

Türkiye'nin dış politikası, 2000'li yılların ortalarından itibaren bir değişim ve dönüşüm süreci yaşamış, yönünü sadece Batı'ya dönmekle kalmayan Türkiye, aynı zamanda çevre ülkelerle de etkileşimini artırmaya çalışmıştır. Bu açıdan, bölgesel sorunların çözümünde etkili aktör olmak için yoğun çaba sarf etmiştir.⁶⁴⁹

AK Parti'nin 3 Kasım 2002 seçimleri sonrası tek başına iktidara gelmesiyle birlikte, çok taraflı ilişkilerde Türkiye'nin hızlı bir ivme kazandığı gözlenmektedir. Bu durum, Türkiye için yeni bir dış politika oluşturma fırsatı doğurmuş ve Türk karar alıcıları bundan sonraki dönemler içerisinde daha aktif davranışlar sergilemeye başlamıştır. Ermeni açılımı olarak nitelendirilen iki ülke arasındaki ilişkilerin normalleşme süreci de, yeni dış politika anlayışının bir parçasını oluşturmaktadır. Diğer taraftan, AK

⁶⁴⁹ İşeri, s.247.

Parti'nin iktidara gelişi, yalnızca Ermenistan ile ilişkilerde değişimin yaşanmasına olanak sağlamamış, genel olarak Türk dış politikasının değişimini gerekli kılmıştır.⁶⁵⁰

Türkiye'nin yeni dış politika yaklaşımı, kimi çevrelerce⁶⁵¹ eksen kayması olarak nitelendirilse de, dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun "Stratejik Derinlik" adlı çalışması, yeni Türk Dış Politikasının ana parametreleri konusunda önemli ipuçları vermektedir.⁶⁵² Türkiye'nin köprü değil, merkez ülke olması gerektiğine vurgu yapan Davutoğlu, Türkiye'de takip edilmeye çalışılan dış politikanın temel esasını beş ana unsurda tanımlamaktadır. Buna göre, ilk olarak özgürlük ile güvenlik arasında bağlantı kurulması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Burada güvenlik algısını riske etmeden, demokratikleşme paketleriyle Türkiye'de özgürlük alanının genişlemesi gerektiğini dile getirmiştir. Komşu ülkelerle sıfır sorun ilkesi çerçevesinde gelinecek olan karşılıklı işbirliği, aynı zamanda özgürlük ile güvenlik arasındaki bağlantıyla bütüncül bir noktaya ulaşacaktı. Ermenistan ile olan sıkıntılı duruma da değinen Davutoğlu, belirlenen dış politika neticesinde sıfır problem noktasına ulaşıp, Türkiye'ye dış politika yapımı anlamında olağanüstü bir manevra kabiliyeti kazandıracağını söylemiştir. Üçüncü olarak, Türkiye merkezi karakteri nedeniyle dış politikasında çok boyutlu ve çok kulvarlı bir yapı oluşturmalıydı. Günümüz uluslararası sistemi içerisinde Türkiye'nin statik ve tek parametrelili bir dış politika yürütmesinin mümkün olamayacağını vurgulayan Davutoğlu, bir tarafa ölçsüz ağırlık vererek dengeyi bozmamak gerektiğinin altını önemle çizmiştir. Bu noktada, Davutoğlu Türkiye'nin diğer ülkelerle girmiş olduğu ilişkilerin hiçbirisini diğerine alternatif olarak görmemekteydi. Dış politikada uygulanması gereken dördüncü temel esas ise, yeni bir diplomatik üslubun geliştirilmesinin gerekliliğiydi. Bu çerçevede, Türkiye'nin yeni dönem dış politikasında merkez ülke olacağına dikkat çeken Davutoğlu, Doğu platformlarında Doğulu kimliğin, Batı platformlarında ise Batı'nın nosyonlarını özümsemiş bir kimliğin benimsenmesi gerektiğini ifade etmektedir. Her iki kimlik

⁶⁵⁰ Ekrem Yaşar Akçay, "Ermeni Sorununun Tarihsel Gelişimi ve Son Ermeni Açılımı", **Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi**, Sayı 4 (Haziran 2011), s.33.

⁶⁵¹ Bu dönemde "eksen kayması" tartışmalarını yoğun bir biçimde dile getiren kesim özellikle, Batılı siyasi çevreler, Türkiye'yi takip eden siyasi analistler, İsrail yanlısı olarak adlandırılacak düşünce kuruluşları ve içerde de "monşerler" olarak tabir edilen emekli büyükelçiler ve bu grupların medya uzantılarıdır. Burhanettin Duran, "Türk Dış Politikasının İç Siyaset Boyutu: 2010 Değerlendirmesi", **Türk Dış Politikası Yıllığı**, Burhanettin Duran ve diğerleri, SETA, Ankara: 2010, s.29; Şaban Kardeş, "Türk Dış Politikasında Eksen Kayması mı?", **Akademik Ortadoğu**, Cilt 5, Sayı 2 (2011), s.21.

⁶⁵² Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik, Türkiye'nin Uluslararası Konumu**, 19. Basım, İstanbul: Küre Yayınları, 2004.

bazında da, o kimlik etrafında tezler ve çözümler üretebilen bir ülke olunması gerektiğini yinelemiştir. Beşinci esas ise; statik diplomasi anlayışından dinamik şartlara uyumu sağlayacak ritmik diplomasiye geçiştir.⁶⁵³

Türkiye, bu yeni dış politika anlayışı içerisinde Kafkasya’da istikrar oluşturma hedefiyle çeşitli işbirliği yollarını denemiştir. Bu açıdan, özellikle 2005 sonrası dönemde Ankara Hükümeti’nin bölgeye yönelik ilgisinde bir artış söz konusu olmuştur. Bu bakımdan Türkiye’nin dış politikası “yumuşak Avrasyacılık” dönemine girmiştir. Yumuşak Avrasyacılık, Türkiye için AB ile tam bütünleşmeden ziyade, tüm bölge ülkeleriyle belirli bir düzeyde ilişki geliştirmeyi öngörmektedir.⁶⁵⁴

2002 yılı sonrası değişen dış politika yaklaşımı çerçevesinde AK Parti hükümeti, 2006 yılından itibaren, özellikle de 2008 ve 2009 dönemlerinde Ermenistan ile ilişkileri normalleştirme çabası içerisine girmiştir. Türkiye ve Ermenistan arasında yetkili karar alma mekanizmaları tarafından yürütülen ikili müzakerelerde, Türk karar alıcıların kırmızı çizgileri sıralanacak olursa, bunlar:

- Dağlık Karabağ’ın işgali,
- Sınır kapısının kapatılması,
- Sınırın tanınmaması ve
- Sözde soykırım iddialarıdır.

Türkiye’nin yetkili karar alıcılarının Ermenistan ile mutabakata varma süreci, bu konular çerçevesinde şekillenmiş ve çözüm yolları aranmıştır. Bu doğrultuda gelişen ve işleyen Türk dış politikası bölgeye yönelik girişimlerde bulunurken, Azerbaycan ile olan mevcut ilişki düzeyini de göz ardı etmemeye özen göstermiştir. Burada ABD, Rusya ve AB ülkelerinin bölgeye yönelik tutumları da, Türk dış politikasının şekillenmesinde bir diğer etkidir.

⁶⁵³ **Radikal**, “Türkiye merkez ülke olmalı”, 26.02.2004.

⁶⁵⁴ Ziya Öniş ve Şuhnaz Yılmaz, “Between Europeanization and Euro-Asianism: Foreign Policy Activism in Turkey during the AKP Era”, **Turkish Studies**, Cilt 10, Sayı 1(Mart 2009), s.13.

4.3. Karar Anı (Occasion for Decision)

AK Parti Hükümeti'nin dış politikasında gelişen Ermeni açılımına ilişkin karar sürecine geçmeden önce, sürece dair karar anının belirlenmesinde fayda vardır. Bu açıdan sürecin girdilerini oluşturan karar anının öncelikli olarak arka planına değinmek gerekmektedir.

4.3.1. Karar Anının Arka Planı

Türkiye ile Ermenistan arasındaki ilişkilerin geliştirilmesine yönelik müzakere sürecinin başlatılması, Türk dış politikası açısından önemli bir konudur. Çünkü tarihten bu yana iki ülke arasında yaşanan ilişkilerin sancılı oluşu, her iki ülkenin karar mekanizmalarını birbirine karşı temkinli olmaya itmiştir.

Türkiye'yi Ermenistan ile ilişkilerde tedbirli olmaya iten nedenlerin başında, özellikle Erivan yönetiminin takındığı tavır, Ermeni diasporasının uluslararası alanda izlediği politikalar ile 1974-1984 yılları arası faaliyet gösteren ASALA terör örgütünün eylemleri gösterilebilir. Bu çerçevede, Türkiye'nin, Ermenistan ile yaşadığı ve "Ermeni Sorunu" olarak tanımlanan sorunlarını en genel hatlarıyla sıralanacak olursa:

- Tarihe dayalı sorunlar,
- Sözde soykırım iddiaları,
- Erivan yönetiminin 1921 Kars Antlaşması'nı tanımaması,
- Türkiye- Ermenistan sınır kapılarının açılması sorunu,
- Türkiye'nin Doğu illerinin Batı Ermenistan içerisinde gösterilmesi ve
- Dağlık Karabağ'ın Ermeni güçlerince işgali.⁶⁵⁵

Soğuk Savaşın bitmesinin ardından uluslararası sistemde yaşanan gelişmeler, bölgesel düzeyde de değişimi ve dönüşümü beraberinde getirmiş ve bu çerçevede bölgede değişimler başlamıştır. Bu değişim ve dönüşüm hareketinin yaşandığı ülkelerden birisi de, Ermenistan'dır. 2002 yılında iktidara gelen AK Parti Hükümeti'nin ilk döneminde Ermenistan ile ilişkilerde ciddi bir atılım görülmemektedir. 18 Mart 2003 tarihinde 59.

⁶⁵⁵ İşeri, s. 253-255.

Hükümet Programı'nı Meclis'e sunan Başbakan Erdoğan, bölgeye dair politikalarını kültürel yakınlık çerçevesinde tanımlamış ve iyi komşuluk ilişkileri içinde Rusya Federasyonu, Orta Asya ve Kafkasya ülkelerinde tarafların çıkarlarını zedelemeyen, işbirliğine dayalı ilişkilerin sürdürüleceğini söylemiştir. AK Parti Hükümeti'nin, Rusya Federasyonu ile ilişkilerini azamileştirmeyi önceleyen Avrasya perspektifini titizlikle geliştireceğinin de altını çizmiştir. Ayrıca, Kafkasya'da Soğuk Savaş dönemi "şartlanmaları" bir yana bırakılarak, işbirliği imkânlarının aranacağını da çalışmalarında belirtmiştir.⁶⁵⁶

29 Haziran 2004 tarihinde NATO Zirvesi'nde, Türkiye, Azerbaycan ve Ermenistan arasında gerçekleşen "Üçlü Zirve" sonrasında Ermenistan Dışişleri Bakanı Oskanyan'ın, yapmış olduğu açıklamada ilk kez soykırım iddiasını tartışmayı kabul etmesi ve bu konunun büyük bir sorun olduğunu Türkiye karşısında ilk kez kabul ederek, soykırım iddialarının bundan sonraki ikili görüşmelerde gündeme getirilmesine yeşil ışık yakması, çalışmamızın karar anının tetikleyici unsurunu oluşturması açısından önemlidir. Bu çerçevede değerlendirildiğinde, hem bölgesel hem de ABD ile olan ilişkiler açısından Türkiye'nin bu çağrıya cevap vermemesi çok zor bir ihtimaldir. Soruna dair ortaya çıkan bu karar anında, Türk karar mekanizmasının önünde iki seçenek bulunmaktadır. Bu seçenekler:

- Yeni dış politika parametreleriyle hareket eden Türkiye, Ermenistan ile ilişkilerini bu çerçevede yeniden tanımlamalı ve müzakere etmeli ya da
- Mevcut politikasına devam etmelidir.

Gelinen bu durum neticesinde, Türk karar alıcıları açısından konunun etraflı bir biçimde ele alınması gerekli kılınmış ve böylece mevcut sorunlar ve bu sorunlara yönelik alternatif tercihler, müzakere heyeti tarafından geliştirilmeye çalışılmıştır. Bölgede yaşanan gelişmeler, Türkiye'nin uygulamaya koyduğu yeni dış politika olgusu, Ermeni diasporasının dünya kamuoyunda sözde soykırım iddialarına meşruluk kazandırmaya çalışması ve ABD Başkanı Barack Obama'nın konuya ilişkin tutumu, Türk karar alıcılarını karar alma durumunda bırakmıştır. Bu çerçevede Türk karar alıcıları ya daha önceki hükümetlerin yaptığı gibi konuya statükocu bir yaklaşımla dâhil olup, yeni

⁶⁵⁶ TBMM, Dönem 22, Cilt 8, Birleşim 49, Yasama Yılı 1 (TBMM Tutanak Dergisi, Mart 2003), ss.118-137; TBMM, "I. Erdoğan Hükümeti Programı", www.tbmm.gov.tr (19.05.2015)

mevcut politikasıyla çelişecek ya da konuya bizzat taraf olarak sorunun çözümü için aktif rol üstlenecektir. Bu bakımdan Türk karar alıcıları karar anını bu iki düzlemde ele almış ve buna göre bir yol haritası belirlemiştir. Belirlenen bu yol haritası ve izlenen dış politika, ilişkilerin normalleştirilmesine dair gelişme göstermiştir. ABD Başkanı Obama'nın Ermeni açılımına dair yapmış olduğu söylemler, AK Parti hükümetinin yol haritasının şekillenmesinde katalizör rolü oynamıştır. Ancak iki ülke arasındaki ilişkilerin normalleştirilmesi sürecini düzenleyen bu yol haritası resmi olarak açıklanmamıştır. Bu yüzden bilinen şekliyle bu yol haritasına göre şu adımlar atılacaktır:

- Ermenistan, Kars Antlaşması'nı tanıyacak,
- İki devlet arasındaki sınır kapıları açılacak ve ticaret için gerekli ekonomik anlaşmalar tamamlanacak,
- İki devlet, öncelikli olarak Tiflis büyükelçilerini karşılıklı olarak akredite edecek, daha sonra Ankara ve Erivan'da büyükelçilik açılacak,
- Yol haritasının uygulanmasına yönelik Meclis onayı gerektiren anlaşmalar, TBMM'ne gelecek ve
- Soykırım iddialarının ele alınacağı tarih komisyonuna üçüncü devletler de katılabilecektir.⁶⁵⁷

Bölgeye ilişkin Türk karar alıcılarının yaklaşımı, başta ABD yönetimi olmak üzere Batılı ülkelerin bu dönemde izlediği politikalarla uyumludur. Bu yönüyle, Türkiye ile Batı dünyasının bölgesel çıkarları arasında ciddi farklar görülmemiştir.

2007 yılı sonrası Türkiye, gelişen süreç içerisinde bölgesel işbirliği ortamının yaratılmasına yardımcı olacağı ve bölgenin istikrarına katkıda bulunacağı inancıyla ikili ilişkilerin normalleştirilmesini amaçlamıştır. Bu amaçla, tek taraflı olarak güven artırıcı önlemler uygulanmaya başlanmıştır.⁶⁵⁸ Bu normalleşme sürecinin her iki taraf açısından da çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Türkiye açısından değerlendirildiğinde, AK Parti Hükümeti'nce bu sürecin belirlenmesinde Ahmet Davutoğlu'nun etkisi yadsınamaz bir

⁶⁵⁷ Özdal, "Türkiye-Ermenistan İlişkileri ve Güney Kafkasya", s.310.

⁶⁵⁸ Özdal, "Türkiye-Ermenistan İlişkileri ve Güney Kafkasya", s.307.

gerçektir. Türkiye'nin dış politikası açısından içe dönük bir dış politikadansa, dışa dönük, pro-aktif bir dış politika uygulamayı tercih etmiş olması, bu nedenler arasında gösterilebilir. Diğer taraftan ABD ve AB'nin Türkiye'ye sınır kapısını açmasına yönelik baskılar uygulaması da, bir diğer nedeni oluşturmaktadır. ABD Başkanı Barack Obama'nın etkisi önemlidir. Başkan Obama'nın seçim kampanyasında ima ettiği Ermeni yanlısı tutum ve sonrasında TBMM'de yapmış olduğu konuşma, Türk karar alıcılarını endişelendirmiş ve sürece daha da yoğunlaşmalarına sebebiyet vermiştir. Rusya ile Gürcistan arasında Ağustos 2008'de yaşanan savaşın da etkisi dikkate değerdir. Bu savaş sırasında, Türkiye'nin Hazar enerji kaynaklarına ulaşımının sıkıntılı bir hal alacağı anlaşılmıştır.⁶⁵⁹

4.4. Yetkili Karar Birimi

Yetkili karar biriminin baskın grup olduğu durumlarda, grup dinamiklerini etkileyen iki anahtar değişken söz konusudur. Bunlardan ilki, grup üyelerinin kendi aralarındaki çatışmayı nasıl yönettiğiyle ilgilidir. İkincisi ise grup üyelerinin gruba veya grup-dışına karşı sadakat durumudur.

Ermeni sorunu Türkiye'nin dış politikası açısından ciddi önem arz eden hassas bir nitelik taşımaktadır. Bu çerçevede yürütülen karar sürecine baktığımızda konuya dair hassasiyetin yüksek olması nedeniyle görüşmeler oldukça gizli ve yüksek düzeyde yürütülmüştür. 2009 Nisan ayında iki ülke arasında parafe edilen protokollerin taraflarca dört ay sonra açıklanması, konunun hassasiyetinin anlaşılması açısından önemlidir.⁶⁶⁰

Soğuk Savaşın sona ermesi ve uluslararası sistemin yapısının değişime uğramasıyla birlikte gelişen süreçte bölgeye olan ilgi artmış ve ilişkiler bu çerçevede şekillenmeye başlamıştır. Buna mukabil, daha öncede belirttiğimiz üzere, Türk dış politikası açısından, özellikle AK Parti Hükümeti'nin iktidara gelmesiyle birlikte, dış politikaya ilişkin söylemler zamanla değişime uğramıştır. Dış politika alanında yaşanan bu dönüşüm, AK Parti Hükümeti'nin ikinci kez tek başına iktidar olduğu 2007 seçimleri

⁶⁵⁹ Muharrem Ekşi, "Söylemden Reelpolitiğe: Türkiye'nin Ermenistan Açılımı", **SETA** (Haziran 2009), <http://arsiv.setav.org/public/HaberDetay.aspx?Dil=tr&hid=6132&q=soylemden-reelpolitige-turkiye-nin-ermenistan-acilimi> (20.05.2015)

⁶⁶⁰ Alaeddin Yalçınkaya, "Türkiye ile Ermenistan Arasındaki Protokollere Giden Yol", **Türkiye'nin Değişen Dış Politikası**, Cüneyt Yenigün ve Ertan Efeğil(drl.), Ankara: Nobel Yayınları, 2010, s.295.

sonrası daha bir netlik kazanmıştır. Bu noktada 2002 yılının Kasım ayında Başbakanlık Dış Politika Başdanışmanlığı görevine atanan Ahmet Davutoğlu, 2009 yılının Mayıs ayına kadar Başbakan Başdanışmanlığı görevini sürdürmüştür. Görev süresi boyunca dış politikanın oluşturulmasında ve uygulanmasında etkin bir rol oynamıştır.⁶⁶¹ Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın uzun süredir danışmanlığını yapan Ahmet Davutoğlu, 1 Mayıs 2009 tarihinde Bakanlar Kuruluna TBMM dışından atanarak, Dışişleri Bakanı olmuştur.⁶⁶² Türk dış politikasının daha da aktifleştirilmesinde ve bu bakımdan Ermenistan ile ilişkilerin geliştirilmesinde, Ahmet Davutoğlu'nun kişisel katkıları önemlidir.

Protokollere giden karar sürecinde, yetkili düzeyde karar organlarına baktığımızda, karşımıza “baskın lider” özelliğine sahip “yetkili bir karar birimi” çıkmamaktadır. Çünkü tek başına karar alma gücüne sahip tek bir bireyin varlığı söz konusu değildir. Ayrıca, teorik yaklaşım bölümünden de hatırlanacağı üzere, hükümetin dış politika araçlarının, hiyerarşik bir şekilde, tek bir kişi tarafından yönlendirilmesi durumu da bulunmamaktadır. Ermeni açılımına ilişkin olarak parafe edilen protokollerde nihai sorumluluğa sahip tek bir kişi olmadığı gibi, böyle bir kişi hiyerarşinin en üst makamında da yer almamaktadır. Bu sürecin Dışişleri Bakanlığı bünyesinde ve müzakereler çerçevesinde yürütülmesi, yalnız başına karar alma gücüne sahip bir bireyin olmadığına tipik göstergesidir. Yetkili karar alma birimi açısından, Dışişleri Bakanlığı'nın karar süreci mekanizmasına ciddi düzeyde dâhil olduğu gözlenmektedir. Bütün bu kısa tanımlamalardan da anlaşılacağı üzere, ne Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ne de Başbakan Recep Tayyip Erdoğan bu süreçte yetkili karar birimi açısından baskın lider özelliklerini yansıtmaktadır.

Bütün bu sunulan ön bilgilerin ardından, Ermenistan ile ilişkilerin normalleştirilmesi ve protokollere giden süreçte karar alma aktörlerinden olan Dışişleri Bakanlığı'nın sürecin kilit noktasını oluşturduğunu söylemek mümkündür. Öyle ki, Ermenistan ile gizli yürütülen görüşmelerde, Dışişleri Bakanlığı yetkilileri aktif rol üstlenmiş ve süreç bu şekilde işlemiştir. Türkiye ile Ermenistan arasında yürütülen müzakerelerde, Cumhurbaşkanı Gül ile Başbakan Erdoğan da, sürece olumlu yaklaşımları ile dâhil olmuşlardır.

⁶⁶¹ T.C. Başbakanlık, “Sayın Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu”, <http://www.basbakanlik.gov.tr>. (21.05.2015)

⁶⁶² **Radikal**, “Milletvekili değil ama Dışişleri Bakanı oldu”, 01.05.2009.

Ermeni açılımı sürecindeki karar mekanizmalarına bakıldığında, karar sürecinde yer alan aktörler, salt bir gruptan oluşmakta ve süreç gizli işlemektedir. Sürecin gizli yürütülmesi nedeniyle grup içerisinde çatışmanın yaşanıp yaşanmadığı veya ne şekilde geliştiği bilinmemektedir. Diğer taraftan, bu karar sürecinde MGK, Cumhurbaşkanı, danışman veya muhalefet etkin bir biçimde rol oynamamakta, süreç sonunda parafe edilen protokoller, Dışişleri Bakanlığı'na imzalanmaktadır. Ayrıca, sürece ilişkin olarak bağımsız aktörlerden herhangi bir muhalefet tavrı da gözlenmemektedir. Diğer taraftan, Türkiye'nin karşılaşmış olduğu bu durum kritik bir öneme sahip olmakla birlikte, burada rejime ilişkin kritik sorunlarla ilgilenen tek bir grubun varlığı söz konusudur. Ermeni açılımına ilişkin karar sürecinde bu grubu oluşturan baskın grup, AK Parti'dir.

Çalışmanın bu kısmında yetkili karar biriminin “baskın grup” olduğu ileri sürülmektedir. Diğer bir ifadeyle tüm bu gelişmelerin ışığında, 2009 yılında Türkiye ile Ermenistan Dışişleri Bakanları arasında parafe edilen Protokol sürecinde yetkili karar birimi olarak baskın bir grubun varlığı görülmektedir.

4.5. Karar Alma Süreci ve Dinamikleri

Çalışmanın teorik yaklaşım bölümünden de hatırlanacağı üzere, tek bir bünyenin üyesi olan ve birbirlerine danışarak hareket eden bireyler kümesi şeklinde tanımlanan yetkili karar birimi, baskın gruptur. Grubun görevi, kriz durumu ortaya çıktığında, mevcut durumu ele almak ve süreci çalıştırmaktır. Bu doğrultuda sorun kritik bir hal aldığı anda, bu tür birimler karar alma sürecinde belirleyici hale gelmektedir.⁶⁶³ Baskın grup ile koalisyonlar arasındaki en temel farklılığı oluşturan nokta, ortak paydada buluşan kişi veya birimlerin nitelikleridir. Grup üyeleri, genellikle benzer siyasi görüşe ve ideolojik bakış açısına sahiptir. Böylelikle kendi içlerinde benzer nitelikler taşıdıkları bir gerçektir.

Bilginin sağlandığı kaynak, üyelerin birbirlerine bağlılık dereceleri ve grup üyeleri arasında var olan güç dağılımındaki adaletsizliğin, grup üyelerinin ortak bir paydada buluşmasını engelleyen unsurlar olduğunu çalışmamızın teorik çerçevesinde belirtmiştik. Baskın gruplar içerisinde ortak bilgi, inanç, değer ve göreceli eşit güce

⁶⁶³ Margaret G. Hermann, “How Decision Units Shape Foreign Policy: A Theoretical Framework”, s. 60-61.

sahip olan grup üyeleri arasında mutabakatın sağlanması genelde daha kolaydır. Buna karşılık baskın grup içerisinde hareket edebilme olasılığı yüksek durumlar ise, grup üyelerine oranla daha güçlü konumda bulunan liderin telkin ve yönlendirmeleri neticesinde söz konusu olmaktadır. Diğer taraftan ortak mutabakatın sağlanamaması ve krizin ciddi boyutlara varabilme ihtimali de bulunmaktadır. Yetkili karar biriminin baskın grup olduğu durumlarda, grup-dışı faktörlerin sürece daha fazla etkide bulunması mümkündür. Burada öne çıkan olgu da, grup üyelerinin kendilerine aradıkları destektir. Bu noktada yapılması planlanan şey, sorunun yeniden tanımlanması ve çıkış yollarının bulunmaya çalışılmasıdır. Dolayısıyla böyle bir durumla karşılaşıldığında dış dinamiklerin incelenmesi yararlı olmaktadır.⁶⁶⁴

“Çatışmadan kaçınma” duygusu, karar sürecinde baskın grup üyeleri arasında fikir ayrılıklarının yaşanmasını önleyici niteliktedir. Dolayısıyla baskın grupta etkin olan lider ile çatışmama, grupta yer alan biat kültürü ve sadakat olgusu nedeniyle grup üyeleri genellikle görüş bildirmekten çekinmektedirler. Bu çerçevede baskın grubun yıpratılmaması ve sürekliliğinin arzı için bu türden bir yaklaşımın benimsenmesi çok yüksek bir ihtimaldir.

Teorik çerçevede de belirtildiği gibi, “grup düşüncesinin” hâkim olduğu baskın gruplarda ise gruba uyum baskısı ve grubun dışarıya kapalı olması gibi olguların varlığı söz konusudur. Grup düşüncesinin hâkim olduğu baskın gruplarda, seçenekler detaylı bir biçimde tartışılmamakta ve bilgiler tam olarak açıklanmamaktadır. Bu tür baskın gruplarda en önemli faktörlerden birisi de, “gruba olan uyum”dur. Farklı türdeki fikirlerin ortaya çıkmasına olanak sağlanmadığı baskın gruplarda, “aidiyet duygusu” grubun kendisine karşı olmaktadır.

“Çoğunluğun kazanmasının” geçerli olduğu durumlar, sadece uzlaşmanın olduğu gruplarda olmamakta, uzlaşmazlığın ve çatışma ihtimalinin olduğu gruplarda da bu türden bir süreç yaşanabilmektedir. Burada öne çıkan olgu, baskın grup üyeleri arasında ki çözüm arayışlarıdır. Uzlaşmazlığın çözümünün olmadığı veya çatışmadan kaçınma faktörleri böyle bir kararın alınmasına sebebiyet verebilir. Burada “oy çokluğu kuralının” geçerli olması zaruridir.⁶⁶⁵ Oybirliği kuralının olduğu baskın gruplarda ise

⁶⁶⁴ Efeğil, **Dış Politika Analizi Ders Notları**, s.136.

⁶⁶⁵ Charles F. Hermann ve diğerleri, “Resolve, Accept, or Avoid: Effects of Group Conflict on Foreign Policy Decision”, s.146.

durum daha farklıdır. Bu türden gruplarda üyelerin tamamının uzlaşmasıyla bu kural geçerli olabilmektedir. Ne var ki oybirliğinin sağlanması her zaman mümkün olmamaktadır. Çünkü çözüm süreci her zaman yaşanmayabilir ve bu durum grubun bekasını tehlikeye atabilir. Grup içerisindeki konumlarını korumak isteyen grup üyeleri, gruptaki inanç olgusunun sürdürülmesine ve üyelerin bütünlüğünün korunmasına oldukça önem vermektedirler.

Türkiye'nin Ermeni açılımına yönelik karar alma sürecinde, baskın grup yer almakta ve grup düşüncesinin varlığı kendisini göstermektedir. Diğer taraftan, grup düşüncesinin hâkim olduğu bu yapılanma içerisinde grup üyelerinin çatışmayı en aza indirmeye çalıştığı söylenebilir. Burada grup üyeleri arasında sadakatin ön planda tutulduğu, çatışmanın reddedildiği ve uyuşma arandığı söylenebilir. Bu çerçevede değerlendirilecek olursa, Bakanlar Kurulunca dış politika belirlendiği ve görüşmelere ilişkin teknik detayların Dışişleri Bakanlığı tarafından müzakere edildiği Türkiye'nin karar alma mekanizmasında, Ermeni açılım sürecine yönelik dış politika ilkeleri de Bakanlar Kurulu tarafından şekillendirilmiştir. Ancak yürütülen gizli görüşmeler konusunda hükümet, muhalefet, askeri elitler ve Azerbaycan yönetimi ile de istişarelerde bulunmuştur. Dışişleri Bakanlığı ise görüşmelere ilişkin teknik detayları Ermeni meslektaşları ile müzakere etmiştir. Bunun yanı sıra müzakerelere ilişkin olarak Başbakanlık ve Cumhurbaşkanlığı ile de süreç içerisinde görüşmeler gerçekleşmiştir. Ermeni açılımına götüren süreç açısından baktığımızda, Ermenistan ile Türkiye arasında yaşanan sorun hem iç hem de dış politika açısından kritik öneme sahiptir. Bu nedenle, her iki tarafında müzakere heyeti aktif bir biçimde süreçte yer almıştır. Bu süreçte Türkiye, özellikle Azerbaycan arasındaki bağın zedelenmemesine özel önem vermiştir. Diğer bir ifadeyle karar alma süreci boyunca Dağlık Karabağ'ın işgali konusunda Türkiye hassasiyet göstermiştir. Bunun yanı sıra tarihten gelen sorunlar, sözde soykırım iddiaları, sınırın tanınmaması ve kapalı olması durumu, Türkiye'nin kırmızı çizgileri olarak ifade edilmiştir. Karar sürecinde atılan adımlar, tarihi nitelikte atfedilmiş ve Türkiye'nin dış politikası açısından umut verici görülmüştür. Bu sayede iki ülke arasında tarihten gelen kopukluğun aşılabileceği ve ilişkileri belirgin bir şekilde etkileyebileceği düşüncesi, sürece hâkim olmuştur.

En genel hatlarıyla ifade edilen bu teorik çerçeveden hareketle Ermeni açılımı, Türkiye'nin karar alıcıları açısından tarihten günümüze kadar hayati öneme sahip temel sorunlardan birisidir. Bu nedenle, Ermeni açılımına giden sürecin ne şekilde geliştiğinin daha net bir biçimde görülebilmesi için olayların sıralanış biçimi büyük önem arz etmektedir. Bu bakımdan, kronolojik çerçeveye sadık kalınarak sürecin ayrıntılı bir biçimde analiz edilmesi önemli bir unsurdur. AK Parti Hükümeti'nin ikinci döneminde gerçekleşen Ermeni açılımının başlangıç noktası, mevcut Hükümet'in ilk dönemine tekabül etmektedir. Bu nedenle, sorunun daha net bir biçimde analiz edilebilmesi için 59. Hükümet döneminden itibaren ele alınması gerekmektedir.

Ermenistan ile Türkiye arasında yaşanan bu süreçte, her iki tarafında iletmiş olduğu taleplerin her birisi çok hassas ve kırılabilir bir nitelik taşımaktadır. Gelişen bu karar sürecinde her iki tarafında müzakere heyetlerinin büyük bir ciddiyet ve gizlilik içerisinde süreci ilerlettiği artık bilinmektedir. Bu çerçevede, müzakere sürecinde özellikle Türkiye açısından Azerbaycan'ın oynadığı rol, hissedilir niteliktedir. Bununla birlikte, Türkiye'nin yetkili karar birimleri konuya ilişkin hassas noktaları ve kırmızıçizgilerini her fırsatta defalarca vurgulamıştır. Süreç boyunca, Hükümetin takındığı tutum zaman zaman muhalefet tarafından eleştiri konusu haline getirilmiştir. Bu süreçte yaşanan gelişmeler, atılacak en ufak bir adımın yalnızca Türkiye ile Ermenistan arasındaki ilişkiyi etkilemeyeceği, aynı zamanda Azerbaycan ile olan bağı da yönlendireceği algısını yaratmıştır.

Aslında Soğuk Savaş'ın hemen bitiminde, Türkiye, Moskova Büyükelçisi Volkan Vural'ı ikili ilişkileri geliştirme yollarını görüşmek üzere Nisan 1991'de Ermenistan'a göndererek, Erivan ile iyi ilişkiler kurma iradesini ortaya koymuştur. Büyükelçi Vural'ın bu ziyareti, Türkiye'nin Ermenistan nezdinde gerçekleştirdiği ilk en üst düzey ziyaret idi. SSCB'nin dağılmasının ardından 16 Aralık 1991'de bağımsızlığını ilan eden Ermenistan'ı Türkiye, hiçbir ön koşul ortaya koymadan tanıyan ilk ülkelerden birisiydi. Ayrıca, 25 Haziran 1992'de imzalanan Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'ne Türkiye tarafından kurucu üye olarak davet edilmiştir. Türk karar alıcıları, Orta Asya ile doğrudan bağlantı kurma ve Ermeni diasporasının uluslararası alanda kabul ettirmeye çalıştığı sözde soykırım iddialarını haksız çıkarma adına bu ülkeyle diyalogu geliştirmeye çalışmış ve bu aşamada bölgeye yönelik insani yardımların geçişine izin

vermekle kalmayarak, insani yardımı bizzat kendisi de iletmiştir. Rusya'yı etki alanından uzaklaştırmaya çalışmanın yanı sıra, Dağlık Karabağ sorununa diplomatik çözüm bulma amacı da güdülmüştür.⁶⁶⁶

Türkiye'nin bu olumlu tutumuna karşılık, Ermenistan, özellikle milliyetçi kesimin etkisiyle bölgesel istikrar ve güvenliği tehdit eden ve iyi komşuluk ilişkilerinin ruhuna aykırı tutumlar sergilemiştir. Böylelikle Türkiye'nin bu ülkeyle diplomatik ilişki tesis etmesi mümkün olamamıştır. Burada dış politika açısından Türkiye'yi en çok zor durumda bırakan unsur, Koçaryan döneminde yürütülen, Ermenistan'ın sözde soykırım iddialarının uluslararası boyutta tanıtılması ve tanınması çabalarıdır. Bu durum da, zamanla Türkiye'nin dış politika önceliği haline gelmiştir. Zaman içerisinde, bölgenin ekonomik, siyasi ve kültürel istikrarının sağlanması ve bölgesel işbirliği ortamının yaratılması için iki ülke arasındaki karşılıklı ilişkilerin normalleştirilmesi hedeflenmiştir. Bu açıdan Türkiye, mevcut sorunların çözülmesi ve taraflar arasındaki iyi ilişkileri engelleyen olguların çözüme kavuşturulması adına, iki ülke Dışişleri Bakanlıkları arasında diplomatik diyalog sürecinin başlatılması için atılımlarda bulunmuştur. Bu kapsamda, transit taşımacılığın kolaylaştırılması, Ermenistan ile doğrudan uçuşların yapılması ve sivil toplum kuruluşları arasındaki temasları destekleme gibi unsurlar uygulamaya konulmuştur.⁶⁶⁷

Önceden de ifade edildiği gibi, AK Parti'nin iktidara geldiği ilk dönem olan 2002-2007 yılları arasında Ermenistan ile ilişkilerin iyileştirileceğine dair birtakım gelişmeler yaşanmıştır. 2003 yılının sonlarına doğru Türkiye ve Ermenistan Dışişleri Bakanları, New York'ta bir araya gelmiş ve ilişkilerin normalleştirilmesine yönelik adımların planlandığı Ermenistan Dışişleri Bakanı Oskanyan tarafından açıklanmıştır.⁶⁶⁸ Bu görüşmede iki ülke arasındaki sorunlar ele alınmış ve sınırın açılmasına ilişkin görüş alışverişinde bulunulmuştur.⁶⁶⁹

Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, 1 Ekim 2003 tarihinde yaptığı ve ülkenin iç ve dış sorunlarına değindiği konuşmasında Ermenistan ile ilişkiler için şunları söylemiştir:

⁶⁶⁶ Özbay, s. 3.

⁶⁶⁷ Barış Özdal, "Türkiye-Ermenistan Diyalogu: Uzun Bir Sürecin Başlangıcı mı?", **Ortadoğu Analiz**, Cilt 1, Sayı 10 (Ekim 2009), s.69.

⁶⁶⁸ Ömer Engin Lütem, "Olaylar ve Yorumlar", **Ermeni Araştırmaları**, Sayı 11 (Sonbahar 2011), s.12-13.

⁶⁶⁹ **Gazete Vatan**, "Gül Ermenistan Dışişleri Bakanı'yla görüştü", 26.09.2003.

*Türkiye, tüm komşularıyla iyi ilişkiler geliştirmek yönündeki isteği doğrultusunda, Ermenistan'la da ilişkilerini normalleştirmek amacındadır. Ancak, bu amaca ulaşılması, Ermenistan'ın iyi komşuluk ve uluslararası hukuk ilkeleriyle uyumlu bir dış siyaset izlemesine, komşularıyla sorunlarını bu doğrultuda çözme yönünde ciddi çaba göstermesine, geçmişiyle barışmak yönünde son seçimini yaparak tarihin yargılanmasını tarihçilere bırakmasına bağlıdır. Doğal olarak, Ermenistan'ın bu davranış içine girmesi ve bu yönde siyasal istenç göstermesi Türkiye tarafından karşılıksız bırakılmayacağı gibi, böyle bir olumlu gelişme tüm Güney Kafkasya bölgesinin istikrar ve gönencine somut katkı sağlayacaktır.*⁶⁷⁰

3 Kasım 2003 tarihinde, Başbakan Abdullah Gül, 2004 Mali Yılı Bütçe Tasarısının TBMM'de görüşülmesi sırasında Ermenistan ile ilgili görüşlerini ifade etmiş ve bu çerçevede iki ülke arasındaki ilişkilerin normalleşme sürecine girmesi gerektiğini belirtmiştir. İki ülke arasındaki ilişkilerin gelişebilmesi için Ermenistan'ın sorunların çözümüne yönelik ciddi irade beyanı göstermesi gerektiğini de ayrıca sözlerine eklemiştir.⁶⁷¹

Her iki beyanında birbirleriyle örtüşen nitelikte olması dikkate değerdir. Bu noktada, Türkiye'nin karar mekanizmalarında yer alan Cumhurbaşkanı ve Dışişleri Bakanlığı, hassas nitelikte bir durum olan Ermeni sorununa yaklaşımda hemfikirdirler. Burada öne çıkan olgu, Ermenistan'ın Uluslararası Hukukun öngördüğü kurallara uyması, Türkiye ile yaşamış olduğu sorunları Uluslararası Hukuk kuralları çerçevesinde çözüme kavuşturma gayretini göstermesi ve tarihten gelen durumları, siyasi mekanizmalarda çıkar odaklı kullanmak yerine, tarihsel bakış açısına sahip uzman kişilere havale etmesidir.

Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi Bakanlar toplantısı için 5 Aralık'ta Brüksel'e giden Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, burada Ermenistan Dışişleri Bakanı Oskanyan ile bir araya gelmiş ve ikili ilişkilere dair görüş alış verişinde bulunmuştur. Bu toplantıda Bakanların iki ülke arasındaki ilişkiler konusunda neleri görüştükları hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Yetkili karar biriminin herhangi bir açıklama yapmamasının altında yatan sebep, ortada bir sonucun olmaması ve bir müzakere sürecinin devam ediyor olması gösterilebilir. Diğer taraftan Ermenistan Dışişleri Bakanı Oskanyan'ın mevcut

⁶⁷⁰ TBMM, Dönem 22, Cilt 26, Birleşim 1, Yasama Yılı 2 (TBMM Tutanak Dergisi, Ekim 2003), ss.28-45.

⁶⁷¹ Lütem, "Olaylar ve Yorumlar", Sayı 11, s. 25-26.

görüşmeye ilişkin olarak Ermeni basınına verdiği demeçte, “nitelik farklılığına vurgu yapması” dikkat çekici bir husustur.⁶⁷²

9-10 Ocak 2004 tarihinde Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, Azeri yetkilileri bilgilendirmek amacıyla, Azerbaycan'a resmi bir ziyarette bulundu. Bu temaslarda Ermenistan ile ilişkiler öncelikli olarak ele alındı. İki ülke arasındaki gelişmeler ve Ermenistan Dışişleri Bakanı'nın görüşmelere yönelik iyimser beyanlarda bulunması, Azerbaycan tarafını endişeye sevk etti. Buradaki en temel endişe, “Dağlık Karabağ sorunu çözümlenmeden Ermenistan ile yapılan açılımların milli çıkarlara zarar vereceği” yönündeydi. Bu aşamada Başbakan Gül'ün Dağlık Karabağ sorununu, “Türkiye'nin sorunu” olduğunu ve “Türkiye'nin tutumunda bir değişiklik olmadığını” vurgulaması önemlidir.⁶⁷³

Başbakan Erdoğan, 27 Ocak tarihinde New York'ta ki Türk Evi'nde yapmış olduğu konuşmasında Ermeni halkına yönelik tarihi çağrıda bulundu ve iki ülke arasındaki diyalog sürecinin önemini vurguladı.⁶⁷⁴ Diğer taraftan, Başbakan Erdoğan, 31 Ocak'ta Harvard Üniversitesi'nde gerçekleştirmiş olduğu konuşmasında, Ermenistan'ın sözde soykırım iddialarının Tarihçiler nezdinde tartışılması gerektiğine dikkat çekti ve böylece konunun siyasi mekanizmalardan arındırılması gerektiği yönünde bir algı oluşturmaya çalıştı.⁶⁷⁵

Başbakan Erdoğan, Ermenistan ile ilişkilerin arttırılacağına yönelik ilk sinyalleri 10 Mayıs 2004 tarihinde yapılan Danıştay Resepsiyonu'nda verdi. Buna göre, çevre ülkelerin tamamına gidildiğini, sadece Ermenistan'a gidilmediğini belirten Erdoğan, Ermenistan ile de temas kurmanın gerekliliğini vurguladı.⁶⁷⁶ Türkiye'nin takınmış olduğu bu olumlu tavra karşılık, Ermenistan Devlet Başkanı Koçaryan, Avrupa Meclisi Parlamenterler Konseyi (AKPM) oturumunda, “Türkiye'nin özür dilemesini beklediklerini” ifade ederek, ön koşulsuz müzakere çağrısında bulundu.⁶⁷⁷

⁶⁷² Lütem, “Olaylar ve Yorumlar”, Sayı 11, s.14-15.

⁶⁷³ Lütem, “Olaylar ve Yorumlar”, Sayı 11, s.15-17.

⁶⁷⁴ **Hürriyet**, “Soykırım sözünü kitaplardan çıkaralım”, 28.01.2004.

⁶⁷⁵ **Hürriyet**, “Erdoğan: Kıbrıs'ta belli oranda toprak verebiliriz”, 31.01.2004.

⁶⁷⁶ Erdal Şafak, “Sıra Ermenistan'a geldi”, **Sabah**, 12.05.2004.

⁶⁷⁷ **Radikal**, “Koçaryan: Gelin görüşelim”, 24.06.2004.

26 Haziran 2004 günü Başbakan Tayyip Erdoğan, soykırım iddiaları ile dünyayı meşgul eden Ermenistan'a barış çubuğu uzatan bir konuşma yaptı. Başbakan Erdoğan konuşmasında şu ifadeleri dile getirdi:

*Şunu açık bir şekilde ifade edeyim; biz her zaman (kazan-kazan) anlayışıyla sıkıntıları gidermek isteriz. Bunun için de barışı kendimize amaç edindik. Bu istikamette yürüyoruz. Komşularımızla da süratle dargınlıkları, kırgınlıkları gidermenin gayreti içindeyiz. Ama Ermenistan kaçtıysa, biz Ermenistan'ın peşinden bir yere kadar koşarız. Ermenistan'a şunu da tavsiye ederiz; Ermenistan hala bu soykırımlarla uğraşacak olursa, bundan netice alamaz. Bırak bunu tarihçiler uğraşsın. Biz geleceğin dünyasını inşa ediyoruz. Yoksa yarın gelecek nesiller hayırla yâd etmez.*⁶⁷⁸

Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın ve Ermenistan Devlet Başkanı Koçaryan'ın birbirinden çok farklı tavır takınmaları, konunun ne kadar çetin olduğunu göstermektedir. Bu çerçevede iki liderinde gündemlerinin birbirinden oldukça bağımsız nitelik taşıdığı aşikârdır.

2004 yılının 28-29 Haziran günü İstanbul'da yapılan NATO Zirvesi sırasında Ermenistan'la ilişkileri geliştirmeyi amaçlayan Türkiye, Ermenistan Cumhurbaşkanı Robert Koçaryan'ı Türkiye'ye davet etti. Ancak Koçaryan daveti reddederek, diyalog girişimlerine karşı tavrını açıkça ortaya koydu ve Ermenistan'ın Türkiye olmadan da gelişebileceğini belirtti.⁶⁷⁹ Ayrıca, NATO Zirvesi, Türkiye-Azerbaycan- Ermenistan arasında "Üçlü Zirve"ye de sahne olmuş ve Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, önce Ermenistan Dışişleri Bakanı ile görüşmüş, daha sonra ise Azerbaycan Dışişleri Bakanı Mehmetyarov'u görüşme masasına çağırmıştır. Bu görüşmelerde Güney Kafkasya'nın istikrarına yönelik adımların atılması gerektiği vurgulanmıştır. Zirvede Dışişleri Bakanı Oskanyan, ilk kez soykırım iddiasını konuşmayı kabul etmiştir ki, bu kabul de dikkate değer bir olgudur. Böylece Oskanyan, bu konunun büyük bir sorun olduğunu Türkiye karşısında ilk kez kabul ederek, sözde soykırım konusunun bundan sonraki ikili görüşmelerde masaya getirilmesine yeşil ışık yakmıştır.⁶⁸⁰ Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in 6 Ağustos'ta Türkiye'ye gerçekleştirdiği ziyarette Ermenistan konusu

⁶⁷⁸ Haber 3, "Türkiye'den Ermenistan'a Tarihi Çağrı", 26.06.2004.

⁶⁷⁹ Kantarcı, "Türkiye Ermenistan'a Sınır Kapılarını Açmalı mı?", <http://www.turksam.org/tr/makale-detay/785-turkiye-ermenistan-a-sinir-kapilarini-acmali-mi> (11.05.2015)

⁶⁸⁰ Sabah, "Dağlık Karabağ Zirvesi", 29.06.2004.

da ele alınmış ve Rusya, Kafkasya’da istikrarın sağlanması ve Türkiye ile Ermenistan arasında ki sorunların çözülmesi için arabuluculuk yapabileceği mesajını vermiştir.⁶⁸¹

2004 yılının sonlarına doğru, Ermenistan Hükümeti’nin Bütçe Taslağı’nda “soykırım” tanımını geçirmemesi, iki ülke ilişkileri açısından önemli bir gelişmeydi. Çünkü daha önceki dönemlerde bu tür ifadeler sık sık yer veren Ermenistan, ilk defa bu türden bir yaklaşım sergilemiş ve bu durum Türk karar alıcıları açısından memnuniyetle karşılanmıştır. Ayrıca, Ermenistan’ın bu yaklaşımı, Türk basınında geniş bir yer bulmuş ve umut verici bir gelişme olarak yorumlanmıştır. Benzer bir durum Azerbaycan cephesinde de gerçekleşmiş ve Erivan yönetiminin bu tutumu Azerbaycan tarafından çok olumlu karşılanmıştır. Neticede bu adım, “ikili ilişkilerin geliştirilmesi adına ilk basamağı teşkil ettiği” şeklinde Türk basını tarafından yorumlanmıştır. Basının bu denli olumlu tutumuna karşılık, Türkiye’nin karar mekanizmaları ise konuya temkinli yaklaşmayı tercih etmiştir.⁶⁸²

2005 yılına gelindiğinde, önceki yıllara oranla iki ülke arasındaki ilişkiler, taraflarca daha ciddi bir şekilde ele alınmaya başlanmıştır. Bu noktada Türkiye’ye itici kuvvet oluşturan durum, diğer ülkelerin parlamentolarında kabul edilen “soykırım” tasarılarıdır. Bu nedenle, Türk karar alıcıları, konuya ilişkin olarak daha ciddi önlemler alma eğilimini seçmişlerdir.

Her ne kadar Ermeni sorunu, sadece dış politika konusu gibi görünse de, aslında iç politikayı da etkilediği söylenebilir. Bununla birlikte ana muhalefet partisi CHP, Ermeni sorunu gibi hassas bir konuya dair beyanlarını sunarak, sürece bir nevi dâhil olmuştur. Bu çerçevede ana muhalefet cephesine bakıldığında, CHP Genel Başkanı Deniz Baykal’ın 1 Mart 2005 tarihinde Ermenistan ile sorunun çözümüne yönelik üç aşamalı yeni bir politikanın izlenmesini önerdiği görülmektedir. Burada birinci aşama, eşit sayıda Türk ve Ermeni Tarihçilerinden oluşacak bir komisyonun kurulması ve bu komisyonun tehcir konusunu incelemesidir. İkinci aşamada ise, sadece Türkiye ve Ermenistan’ın değil, soruna taraf olan diğer ülkelerin (ABD, İngiltere, Rusya, Almanya, Fransa ve diğerleri) arşivlerinin de incelemeye açılmasıdır. Son aşamada ise

⁶⁸¹ **Hürriyet**, “Erivan’a gerekenler anlatılacak”, 07.12.2004.

⁶⁸² Sedat Laçiner, **Türkler ve Ermeniler: Bir Uluslararası İlişkiler Çalışması**, 2. Basım, Ankara: USAK Yayınları, 2005, s.288.

Komisyonun yapacağı inceleme ve tartışmaların zabıtlarının uluslararası bir kuruluş (mesela UNESCO) tarafından tutulup kamuoyuna açıklanmasıdır.⁶⁸³

CHP'nin bir diğer önerisini ise "Mavi Kitap" oluşturmaktadır. Buna göre, CHP milletvekili Mustafa Şükrü Elekdağ'ın "Mavi Kitap"a ilişkin olarak Meclis kürsüsünde yapmış olduğu konuşma dikkate değerdir.⁶⁸⁴ Diğer taraftan, "Mavi Kitap" ile ilgili olarak gönderilen mektuba, Ermenistan'ın tepkisi gecikmemiş ve Dışişleri Bakanı Vartan Oskanyan 9 Mart 2005 tarihinde yaptığı bir açıklamada, Tarihçilerin zorunlu göç ve sevk konusunu inceleme önerisine değinmiştir. Oskanyan'a göre, Tarihçilerin yapacağı bir şey kalmamıştır ve Türkiye'nin artık bu konuda siyasi tutumunu belirlemesi gerekmektedir.⁶⁸⁵

CHP Genel Başkanı Deniz Baykal'ın bu önerisi üzerine, Ermeni sorununa dair Başbakan Erdoğan ile aralarında bir görüşme planlanmıştır. 8 Mart günü iki lider arasında gerçekleşen bu görüşme neticesinde Ermeni iddialarına karşı izlenecek yol üzerinde mutabık kalınmıştır. İki liderin bu konuda anlaşmaya varmaları, bir "milli mutabakat" niteliği taşımaktadır. Çünkü CHP ve AK Parti milletvekilleri, TBMM'nin çok büyük bir çoğunluğunu oluşturmaktadır.⁶⁸⁶

24 Mart günü Tarihçi ve akademisyen Justin McCarthy tarafından verilen, "Ermeni Sorununun Gerçeği" konulu konferans, TBMM eski Senato Salonu'nda gerçekleştirilmiş, Mccarthy, konuşmasında Ermenilerin Avrupa ve ABD'ye baskı yaparak, Türkiye'nin sözde soykırımı kabul etmesini istediklerini; sonrasında Bitlis,

⁶⁸³ Lütem, "Olaylar ve Yorumlar", Sayı 16-17, s.10-11.

⁶⁸⁴ "1916 yılında İngiliz Savaş Propaganda Bürosu tarafından hazırlanan ve İngiltere Parlamentosunun onayıyla Mavi Kitaplar külliyyatı çerçevesinde yayımlanması nedeniyle Mavi Kitap diye atıfta bulunulan bu kitap, Ermeni tarihçilerin iddialarını kanıtlamak için kullandıkları en önemli kaynaklardan birini oluşturuyor. Genel Kurulda söz konusu mektubun gönderilmesi oybirliğiyle kabul edildi ve mektup önce Başbakan Sayın Tayyip Erdoğan ile Ana muhalefet Partisi Lideri Sayın Deniz Baykal, sonra da milletvekilleri tarafından imzalandı ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Sayın Bülent Arınç tarafından imzalanan kapak mektubuyla İngiliz muhataplarına gönderildi. Bundan sonra, Lordlar Kamarası ve Avam Kamarası Başkanlarından Sayın Meclis Başkanımıza cevabı mektuplar geldi. Lordlar Kamarası mektubunda, Mavi Kitabın İngiliz Parlamentosuna dikkate alınacak bir belge olarak sunulduğunu, yayımlanmış olmasının Parlatmentonun bunun yazarı olduğu veya onayladığı anlamına gelmediği ve Türkiye Büyük Millet Meclisi mektubunun Lordlar Kamarası kütüphanesine konulduğunu belirtiyordu. Avam Kamarası Başkanı ise, gönderdiği mektupta, tarafsız konumu dolayısıyla bu konuda bir yorum yapamayacağını, ancak, Türkiye Büyük Millet Meclisi mektubunun orijinal nüshasını Dışişleri Bakanına ilettiğini ve onun talebimize ilişkin olarak işlem yapabileceğini belirttiikten sonra, o da, Türkiye Büyük Millet Meclisi mektubunun bir kopyasının Avam Kamarası kütüphanesine konulduğunu kaydediyordu." TBMM, Dönem 22, Cilt 117, Birleşim 90, Yasama Yılı 4 (TBMM Tutanak Dergisi, Nisan 2006), ss.156-160.

⁶⁸⁵ Lütem, "Olaylar ve Yorumlar", Sayı 16-17, s.11.

⁶⁸⁶ Lütem, "Olaylar ve Yorumlar", Sayı 16-17, s.12.

Elazığ, Van, Trabzon ve Erzurum gibi illeri içine alan bir devlet (Büyük Ermenistan'ı) kurmayı amaçladıklarını ifade etmiştir.⁶⁸⁷

4.5.1. Kırılma Noktası 1: Siyasi Diyalogun Başlamasına Yönelik Adımların Atılması

Türkiye'nin Ermeni açılımına dair karar sürecine ilişkin ilk kırılma noktasını, siyasi diyalogların başlamasına yönelik adımların atılması konusu oluşturmaktadır. Bu çerçevede, TBMM Avrupa Birliği Uyum Komisyonu ve Dışişleri Komisyonu üyelerinin katılımıyla gerçekleşen 4 Nisan 2005 tarihli toplantı önem arz etmektedir.⁶⁸⁸ Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, 7 Nisan'da Harp Akademilerinde yaptığı konuşmada tarihsel olayları yorumlamanın önemine dikkat çekmiş ve bu konuda nesnellikten uzaklaşmanın bireyin tutarlılık ve dürüstlük ile bağdaşmayacağını belirtmiştir. Ermeni sorununun siyasal zeminden ziyade bilimsel zeminde tartışılması gerektiğini vurgulayan Cumhurbaşkanı Sezer, konunun siyasallaşmaması gerektiğinin altını önemle çizmiştir. Burada ki temel endişe, bilimin arka plana atılmasıyla birlikte bilimsellikten uzaklaşmasıdır. Cumhurbaşkanı Sezer'e göre, tarih de bir bilim dalıdır ve sağlıklı sonuçlara ulaşılacak isteniyorsa, o zaman bilimsel kaygılar ön plana daha çok çıkartılmalıdır.⁶⁸⁹

TBMM'de 13 Nisan 2005 tarihinde sözde Ermeni iddialarına ilişkin Genel Görüşme yapılmıştır.⁶⁹⁰ CHP ve AK Parti gruplarınca verilen "*Tarihte Türk-Ermeni ilişkileri*" konulu Genel Görüşme önergelerinin ön görüşmesinin tamamlanmasının ardından, birleşimi yöneten Başkanvekili Nevzat Pakdil, kaleme alınan deklarasyonu okumuştur.⁶⁹¹ Deklarasyonda yer verilen görüşe göre, "iki ülke arasındaki bu girişimin uygulanabilmesi için Ermenistan Hükümeti'nin işbirliğinin şart olduğu" vurgulanmıştır. Bu bağlamda, Türkiye ile Ermenistan'ın tarihe ortak bir perspektiften bakmalarının

⁶⁸⁷ NTV, "TBMM'de Ermeni sorunu konferansı", 24.03.2005; Lütem, "Olaylar ve Yorumlar", Sayı 16-17, s.14.

⁶⁸⁸ Lütem, "Olaylar ve Yorumlar", Sayı 16-17, s.17.

⁶⁸⁹ T.C. Cumhurbaşkanlığı, "Harp Akademileri Konferansı'nda Yaptıkları Konuşma", 07.04.2005. <http://www.tccb.gov.tr/konusmalari-ahmet-necdet-sezer/1721/7735/harp-akademileri-konferansinda-yaptiklari-konusma.html> (21.05.2015)

⁶⁹⁰ TBMM, Dönem 22, Cilt 81, Birleşim 83, Yasama Yılı 3 (TBMM Tutanak Dergisi, Nisan 2005), ss.19-54; Zaman, "Sözde Ermeni soykırımı iddialarına ilişkin Genel Görüşme başladı", 13.04.2005

⁶⁹¹ "TBMM, gerek Türkiye'nin gerek Ermenistan'ın çıkarlarının, asırlar boyunca aynı topraklar üzerinde birbirlerine karşı hoşgörü ve barış içinde yaşamış olan Türk ve Ermeni uluslarını barıştırmak, onları savaş yıllarından kaynaklanan derin önyargılara tutsak olmaktan kurtarmak ve hoşgörü, dostluk ve işbirliğine dayalı bir ortak geleceği paylaşmalarına imkân verecek bir ortam yaratmak olduğuna inanmaktadır." Özdal, "Türkiye-Ermenistan İlişkileri ve Güney Kafkasya", s.308; TBMM, Dönem 22, Cilt 81, Birleşim 83, Yasama Yılı 3 (TBMM Tutanak Dergisi, Nisan 2005), ss.52-53.

sağlanması halinde, sorunun çözümünün mümkün olacağı belirtilmiştir. TBMM, bu önerinin değerlendirilmesinde, esasta bunun bir barış girişimi olduğunun dikkate alınması gerektiğini belirtmiş ve Ermenistan “eğer Türkiye ile iyi komşuluk ilişkileri kurmak ve işbirliği zemini geliştirmek istiyorsa Türkiye'nin, Ortak Tarih Komisyonu önerisini kabul etmesi” gerektiğini söylemiştir. Ayrıca, Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin düzelmesini içtenlikle isteyen ve Kafkaslar bölgesinde barış ve istikrarın yerleşmesini arzu eden devletlerin de bu girişime destek vermeleri ve özellikle bu girişimi zayıflatacak faaliyetlerden uzak durmaları talep edilmiştir.⁶⁹²

TBMM tarafından kabul edilen bu bildirin ardından Başbakan Erdoğan, Ermenistan Devlet Başkanı Koçaryan’a bir mektup göndermiştir. Türkiye ile Ermenistan arasındaki yorum farkına değinen Başbakan Erdoğan, mektupta özetle şu ifadelere yer vermiştir:

*Geçmiş yıllarda halklarımıza acı veren hatıralar bırakan bu farklılıklar bugün de ülkelerimiz arasında dostane ilişkilerin geliştirilmesini kolaylaştırmayan bir rol oynamaktadır. Ülkelerimizin yöneticileri olarak başta gelen görevimizin, gelecek nesillerimize hoşgörünün ve karşılıklı saygının egemen olduğu barış ve huzur dolu bir dostluk ortamı bırakmak olduğunu düşünüyorum. Bu görüşleri, ülkemizin ana muhalefet partisi lideri Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı Sayın Deniz Baykal da paylaşmaktadır. Bu çerçevede, ülkelerimizin tarihçi ve diğer uzmanlarından oluşan bir grubun 1915 dönemine ait gelişme ve olayları sadece Türk ve Ermeni değil, ilgili üçüncü ülkelerde yer alan tüm arşivlerde araştırarak, bulgularını uluslararası kamuoyuna açıklamaları yolunda ülkenize bir davet yapıyoruz. Bu yönde bir girişimin hem tarihin tartışmalı bir bölümüne ışık tutacağını, hem de ülkelerimiz arasındaki ilişkilerin normalleşmesine hizmet edecek bir adım oluşturacağını düşünüyorum. Gelecek nesillere dostça ve daha barışçı bir ortam devretmeyi amaçlayan bu önerimizin kabul göreceğini umuyorum. Tarihçi ve diğer uzmanlarınızdan bir grup oluşturarak arşivlerde ortak çalışma yapmaları yolundaki önerimize olumlu yaklaştığınız takdirde, bu önerimizin ayrıntılarını ülkenizle görüşmeye hazırız.*⁶⁹³

⁶⁹² **Hürriyet**, “TBMM deklarasyon yayınladı”, 13.04.2005.

⁶⁹³ T.C Dışişleri Bakanlığı, “ Türkiye Cumhuriyeti ve Ermenistan Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlıkları ile İsviçre Federal Dışişleri Bakanlığı’nun Ortak Açıklaması”, No: 56, http://www.mfa.gov.tr/no_-56_-22-nisan-2009_-turkiye-ermenistan-iliskileri-hk_.tr.mfa, 21.05.2015; **Milliyet**, “Acı Hatıralar”, 15.04.2005.

Türk basını ise Başbakan Erdoğan'ın Ermenistan Cumhurbaşkanı Robert Koçaryan'a göndermiş olduğu mektubu, son yılların en etkili diplomatik adımı olarak tanımlamıştır. Ermenilerin, 17 Aralık zirvesinde Türkiye'ye müzakere tarihi verilmemesi için kampanya yürüttüğünü kaydeden yetkililer, "Böyle bir şart konursa üyelikten vazgeçme durumunda kalacağımız için, bunları etkisiz kılacak aktif politika izlendiğini" belirtmiştir. Basında yer alan haberlere göre, Abdullah Gül, Ermeni iddialarıyla mücadelenin en önemli sorun olduğunu ifade ederek, aktif dış politika önerilerinin geliştirilmesini danışmanlarından istemiştir. CHP'de ise İstanbul Milletvekili Şükrü Elekdağ, soykırım iddialarına dayanak oluşturulan Mavi Kitap'a İngiliz Parlamentosu üzerinden yanıt verilmesini ve Ermenistan'a da ortak komisyon kurma çağrısı yapılmasını kapsayan önerilerinin, kendi partisi ve AK Parti'nin mutabakatıyla devlet politikası haline getirilmesine öncülük etmiştir. Bu sırada Dışişleri bürokrasisiyle de koordinasyon sağlanmıştır.⁶⁹⁴

Başbakan Erdoğan'ın ortak komisyon kurma önerisine yanıt mektubunu 27 Nisan 2005 tarihinde gönderen Ermenistan Cumhurbaşkanı Koçaryan, ilişkilerin normalleştirilmesi için üst düzey siyasi diyalog önermiştir. Mektubunda, Türkiye ve Ermenistan'ın komşu iki ülke olarak "şimdi ve gelecekte barış ve uyum içinde yaşamının yollarını aramak zorunda olduğunu" belirten Koçaryan, şunları kaydetmiştir:

İşte bu nedenle başından beri diplomatik ilişkilerin kurulması, sınırların açılması ve iki ülke ile halklar arasında diyalogun başlatılmasını önerdik. Dünyada zor geçmişe sahip oldukları için, çelişkilerle karşılaşan komşu ülkeler bulunuyor. Ancak bu, onların açık sınırlara, normal ilişkilere, diplomatik bağlara sahip olmalarını, birbirlerinin başkentlerinde temsilciler bulundurmalarını ve aynı zamanda sorunlu konuları tartışmalarını engellemiyor. Geçmişe değinme öneriniz, bugüne ve geçmişe atıfta bulunmazsa verimli olamaz. Verimli bir diyalog içine girebilmemiz için uygun ve olumlu bir siyasi ortam yaratmaya ihtiyacımız var. İkili ilişkilerin geliştirilmesini tarihçilere emanet etme yetkisine sahip değiliz, bunun sorumluluğu hükümetlere düşer. Bunu dikkate alarak, ülkelerimiz arasında önkoşulsuz olarak normal ilişkiler kurulmasını önerdik ve öneriyoruz. Bu

⁶⁹⁴ **Radikal**, "Soykırım ve Mavi Kitap", 27.04.2005.

*çerçevede ülkelerimiz arasında mevcut her problemi konuşarak karşılıklı anlayışa ulaştırarak bir hükümetlerarası komisyon kurulabilir.*⁶⁹⁵

Ermeni ve Türk karar mekanizmalarının soruna dair bakışlarındaki farklılıklar, karşılıklı mektup diplomasisinde de açık bir şekilde görülmektedir. Her iki tarafında önceliklerinin ve beklentilerinin farklı olması, sürecin işleyişini zedelemekte ve taraflar arasında güvensizliğe neden olmaktadır. Türkiye'nin arşivlerin açılması yönündeki ısrarına karşılık, Erivan Hükümeti'nin bu duruma yanaşmaması, süreci olumsuz etkilemekteydi. Diğer taraftan Dağlık Karabağ'da yaşanan durum da, Türkiye'nin ön koşulsuz bir biçimde sürece dâhil olmasını engellemekteydi. Sonuçta Türkiye'nin kırmızıçizgilerini oluşturan bu olgular, sürecin tıkanmasına yol açabilirdi.

İki ülke arasındaki ilişkilerin yumuşatılmasına yönelik Hükümet'in bir "paket" hazırladığı 23 Nisan günü açıklandı. Ancak hazırlanan bu paketin içeriğine dair herhangi bir bilgi verilmedi. Buna göre Türkiye, Azerbaycan ile ilişkilerine zarar vermeden Ermenistan ile ilgili bazı açılımlar yapacağını belirtti, ancak içeriğine dair net bir bilgi vermedi.⁶⁹⁶ Bu çerçevede Dışişleri Bakanlığı Basın Sözcüsü Namık Tan'da sosyal ve kültürel alanlara ilişkin olarak bazı temasların gerçekleştirildiğini açıkladı.⁶⁹⁷

2003 yılından itibaren yavaş yavaş kurulmaya başlayan diyalog süreci, çok seyrek bir düzeyde gelişim gösterdi. 2005 yılında dalgalı bir biçimde seyreden ilişkilerde, 2006 yılında da çok ciddi hareketlenmeler yaşanmadı. İlişkiler, mevcut seyrinde devam etti.

31 Mayıs 2006 tarihine gelindiğinde Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Namık Tan, haftalık olağan basın toplantısında, Türkiye ile Ermenistan arasında ikili ilişkiler bakımından üzerinde ilerlenebilecek ortak bir zeminin bulunup bulunmadığını araştırmak üzere, Dışişleri Bakanlıkları arasında, Müsteşar Yardımcıları düzeyinde bir görüşme sürecinin başlatıldığını ve şimdiye kadar üç tur görüşmenin gerçekleştirildiğini açıkladı.⁶⁹⁸ Ancak bu görüşmelerin ne içeriği, ne de zamanı ile ilgili herhangi bir detaylı bilgi verdi.

⁶⁹⁵ BYEGM, "Koçaryan Erdoğan'a Önkoşulsuz İlişki Tesisi Öneriyor", 27.04.2005 <http://www.byegm.gov.tr/turkce/haber/koaryan-erdoana-nkoulusuz-lk-tess-neriyor/22888> (21.04.2015); **Milliyet**, "Siyasi diyalog istedi", 27.04.2005.

⁶⁹⁶ **Hürriyet**, "Erivan'a sıcak paket", 25.06.2005.

⁶⁹⁷ T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Namık Tan'ın Haftalık Olağan Basın Toplantısı", 23.06.2005. www.mfa.gov.tr (12.05.2015)

⁶⁹⁸ T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Namık Tan'ın Haftalık Olağan Basın Toplantısı", 31.05.2006. <http://www.mfa.gov.tr/31-mayis-2006-disisleri-bakanligi-sozcusu-namik-tan-in-haftalik-olagan-basin-toplantisi-tr.mfa> (12.05.2015)

İki ülke arasında yaşanan normalleşme süreci, özellikle 2007 yılı sonrası varlığını iyice hissettirmeye başlamıştır. 2007-2011 yılları arasında görev alan 60. Hükümet dönemine denk gelen bu süreçte, ilişkilerin giderek ivme kazandığı gözlenmiş ve yetkili karar birimleri bu dönemden itibaren daha aktif bir biçimde hareket etmişlerdir.

2007 yılının ilk ayında Agos Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni ve Türkiye Ermeni Cemaati'nin seçkin mensuplarından olan Hrant Dink'in öldürülmesi, hem Türkiye'de, hem Ermenistan'da, hem de dünya kamuoyunda geniş yankı bulmuştur. Ermenistan'dan Dışişleri Bakan Yardımcısı Arman Kirakosyan başkanlığında bir heyet de, cenaze törenine katılmak üzere 23 Ocak tarihinde İstanbul'a gelmiştir.⁶⁹⁹ Kirakosyan, yaptığı açıklamada hiçbir ön koşul olmadan diplomatik ilişkilerin başlamasına hazır olduklarını belirtmiştir. Bu açıklama Türk basınında geniş yankı bulmuş, bu ifadeler Ermeni yetkililerince yeni atfedilmiş gibi basın tarafından algılanmıştır. Hâlbuki bu ifade yeni olmamakla birlikte, son zamanlarda yürütülen diyalog sürecinde Ermenistan tarafından çeşitli şekillerde telaffuz edilmekteydi.⁷⁰⁰ Yaşanan bu gelişme üzerine Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü, 25 Ocak günü duruma özetle şu şekilde açıklık getirmiştir:

Ermenistan Dışişleri Bakan Yardımcısı Arman Kirakosyan'ın "Ermenistan'ın Türkiye ile önkoşulsuz ilişki tesis etmeye hazır olduğu" yönünde yaptığı açıklamaya atfen bazı basın organlarında son günlerde yayınlanan haberler Bakanlığımız tarafından dikkatle izlenmektedir. Ermenistan Hükümeti tarafından bugüne dek çeşitli dönemlerde bu mealde açıklamalar yapılmış olduğu cihetle, son beyanat yeni bir açılıma delalet etmemektedir. Bu meyanda Ermenistan'la diyalogun ileriye götürülmesi yönünde ülkemizin sergilediği yapıcı tutum çerçevesinde, çeşitli dönemlerde bir dizi somut adımlar atılmıştır. Ortak Tarih Komisyonu kurulması yönündeki önerimiz bunun somut bir örneğidir. Bu yaklaşımın bir tezahürü olarak, Hrant Dink'in cenaze töreni vesilesiyle ülkemize gelen Dışişleri Bakan Yardımcısı Arman Kirakosyan ile dün İstanbul'da yapıcı ve olumlu bir atmosfer içinde ceryan eden bir görüşme yapılmıştır.⁷⁰¹

⁶⁹⁹ Dink'i onbinler uğurladı,(t.y.)

<http://arsiv.salom.com.tr/news/print/4588-Dinki-onbinler-ugurladi.aspx> (12.05.2015)

⁷⁰⁰ Ömer Engin Lütem, "Olaylar ve Yorumlar", **Ermeni Araştırmaları**, Sayı 23-24,(Nisan 2007), s. 11-12.

⁷⁰¹ T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Dışişleri Bakanlığı Sözcüsünün Bir Soruya Cevabı", 25.01.2007, http://www.mfa.gov.tr/sc_6---25-ocak-2007_-disisleri-bakanligi-sozcusunun-bir-soruya-cevabi.tr.mfa (21.05.2015)

Ermenistan Devlet Başkanı Koçaryan'ın görev süresinin sonlarına doğru yaşanan bir başka gelişme de, 7 Şubat 2007 tarihinde vuku bulan Kars-Tiflis-Bakü Demiryolu Hattı Projesi "Çerçeve Anlaşması" dır. Bu antlaşma, Tiflis'te, Gürcistan Parlamentosunda imzalanmış ve Başbakan Tayyip Erdoğan, Gürcistan Devlet Başkanı Mihail Saakaşvili ile Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, imza töreninde hazır bulunmuştur. Bu proje hem bölge istikrarı hem de uluslararası prestij açısından önemlidir.⁷⁰² Fakat projeye Ermenistan dahil edilmemiştir.

28 Ağustos'ta Abdullah Gül'ün, TBMM tarafından Türkiye'nin 11'inci Cumhurbaşkanı olarak seçilmesinin ardından⁷⁰³, AK Parti Ankara Milletvekili Ali Babacan, 60. Hükümet'in Dışişleri Bakanı olarak atanmıştır.⁷⁰⁴

Fırsat oldukça konuşmalarında Ermeni sorununa değinen Başbakan Erdoğan, 11 Mart 2007 tarihinde Bakü'de yapılan "Türkiye-Azerbaycan Diasporaları 1. Ortak Forumu"na katılmış ve burada verdiği beyanatlarda Türkiye-Ermenistan arasındaki ilişkiler ve özellikle Ortak Tarih Komisyonu hakkında hükümetinin görüşlerini dile getirmiştir. Dağlık Karabağ konusunda Azerbaycan'a tam destek verdiğini her fırsatta dile getiren Başbakan Erdoğan, Dağlık Karabağ'da yapılan referandumu kabul etmemesi ve sınırların güç kullanılarak değiştirilemeyeceğini söylemesi nedeniyle, Ermenistan tarafından tepkiyle karşılanmıştır.⁷⁰⁵

Dışişleri Bakanı Ali Babacan ile Ermenistan Dışişleri Bakanı Oskanyan, 3 Ekim günü BM Genel Kurul toplantısına katılmak üzere gittikleri New York'ta biraraya geldiler.⁷⁰⁶ "İlk tanışma" niteliğinde olan ve olumlu bir havada geçen görüşmede, Babacan, "Her zaman diyaloga açığız." mesajı verirken, Oskanyan da seçim sonuçlarından dolayı Türk hükümetini kutladı. Basına yansıyan bilgilere göre, Babacan, görüşmede ABD Kongresi'ndeki sözde Ermeni soykırımı tasarısını gündeme getirmiş ve "Tarihçilerin yerine Parlamentolarda Siyasetçilerin oylamalarıyla tarih yazılamayacağını"

⁷⁰² Oya Eren, " Kars-Tiflis-Bakü Demiryolu Projesinde Bir Adım Daha", 09.2007

<http://www.eraren.org/index.php?Page=Makaleler&MakaleNo=1682> (12.05.2015)

⁷⁰³ T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Abdullah Gül", <http://www.mfa.gov.tr/sayin-abdullah-gul-tr.mfa> (12.05.2015)

⁷⁰⁴ T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Dışişleri Bakanı Sayın Ali Babacan'ın Özgeçmişi", <http://www.mfa.gov.tr/ali-babacan-ozgecmis.tr.mfa> (12.05.2015)

⁷⁰⁵ Lütem, "Olaylar ve Yorumlar", Sayı 23-24,s. 25-26.

⁷⁰⁶ Lütem, "Olaylar ve Yorumlar", **Ermeni Araştırmaları**, Sayı 27-28,(Şubat 2008) , s. 19.

belirtmiştir. Ayrıca, Türkiye'nin 2005'te Ermenistan'a yaptığı Ortak Tarih Komisyonu kurulması önerisini hatırlatmıştır.⁷⁰⁷

Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, 7 Kasım'da yaptığı konuşmasında, Türkiye'nin Ermenistan'ı tanıyan ilk ülkelerden olduğunu, Ermenistan'ın Karadeniz'e kıyısı olmamasına rağmen, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatına bu ülkeyi davet ettiklerini, Erivan yönetiminin Türkiye'ye karşı hasmane davranışlarda bulunduğunu ve Azerbaycan'ın topraklarını işgal ettiğini söylemiştir. Ayrıca Cumhurbaşkanı Gül, konunun Tarihçiler tarafından ele alınması gerektiğinin altını çizmiştir.⁷⁰⁸

2008 yılında ise ilişkileri normalleştirmek adına yeni bir sürece girilmiştir.⁷⁰⁹ Akdamar Kilisesi'nin açılışına Ermenistan Kültür Bakan Yardımcısı Gagik Gürciyan başta olmak üzere çok sayıda Ermeni bürokrat katılmıştır. Aynı yıl içinde ayrıca Erivan-Antalya uçak seferleri de, Türkiye'nin "iyi niyet" sürecinin devamı olarak başlatılmıştır.⁷¹⁰

18 Şubat 2008 tarihinde Ermenistan'da yapılan Devlet Başkanlığı seçimlerinde Cumhurbaşkanlığına Serj Sarkisyan seçilmiştir.⁷¹¹ Koçaryan dönemine göre Sarkisyan ile olan ilişkiler, daha ılımlı ve olumlu havada geçmiştir. Bu seçimlerden sonra Cumhurbaşkanı Gül ve Başbakan Erdoğan, Cumhurbaşkanı Sarkisyan'a üst düzey kutlama mesajları göndermiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere Türk karar mekanizmaları sürece olumlu tepki vermişlerdir.

4.5.2. Kırılma Noktası 2: Siyasi Diyalogun ve Resmi Temasların Başlaması

Türkiye'nin Ermeni açılımına giden karar sürecinde ikinci kırılma noktası 2008 yılında siyasi diyalogun ve resmi temasların başlamasıyla ortaya çıkmıştır. Bu açıdan, The Economist dergisinde 22 Mayıs 2008 günü yayınlanan makale, sürecin önemli bir kırılma noktasını açığa çıkarmıştır. Buna göre, Türkiye ile Ermenistan arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasına yönelik "gayri resmi" görüşmelerin her an başlayabileceğinin makalede vurgulanması dikkate değer bir olgudur. Medyada "*Peynir Diplomasisi*" olarak anılan bu sürecin ilk ayağı, Şubat ayında Türk ve Ermeni

⁷⁰⁷ Sabah, "Babacan BM'de Oskanyan ile görüştü", 03.10.2007.

⁷⁰⁸ Lütem, Olaylar ve Yorumlar, Sayı 27-28, s. 9-10.

⁷⁰⁹ Kodaman, s.116.

⁷¹⁰ Özdal, Türkiye-Ermenistan Diyalogu: Uzun Bir Sürecin Başlangıcı mı?, s.70.

⁷¹¹ T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Ermenistan'ın Siyasi Görünümü", <http://www.mfa.gov.tr/ermenistan-siyasi-gorunumu.tr.mfa> (12.05.2015)

işadamlarının Kars'ta buluşmasıyla gerçekleşmiştir. İkinci buluşma ise, 14 Mayıs'ta kapalı sınır kapısı Gümrü'nün ötesinde gerçekleşmiş ve bu buluşmalarda sınır kapılarının açılmasına yönelik beyanatlar verilmiştir.⁷¹²

Bu gelişmelerin ardından, 23 Haziran günü Ermenistan Cumhurbaşkanı Serj Sarkisyan, Rusya Ermeni diasporasının önde gelen isimleri ve temsilcileriyle Moskova'da bir araya gelmiştir. Burada yaptığı konuşmada, Türkiye ile ilişkilere değinmiş ve “21. Yüzyılda komşu ülkeler arasında kapalı sınırlar olmaması” gerektiğini belirtmiştir.⁷¹³ Sarkisyan, “ülkesinin, Türkiye ile ilişkileri düzeltmekte kararlı olduğunu” ifade etmiştir.⁷¹⁴

2008 yılının Temmuz ayında Türkiye ile Ermenistan arasında ilişki trafiği yoğun seyretmiştir. Dünya Kupası elemelerinde Türkiye ve Ermenistan A Milli Futbol takımlarının aynı grupta yer almaları, iki ülke diplomatları tarafından iyi değerlendirilmiş ve 2008'in 5 Temmuz'unda Ermenistan Devlet Başkanı Serj Sarkisyan'ın milli maçı Ermenistan'da izlemek için Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ü 6 Eylül'de ülkesine davet etmesi üzerine “*Futbol Diplomasisi*” başlatılmıştır.⁷¹⁵ Böylece ilk zamanlarda kapalı kapılar ardında ve kamuoyunun dikkatinden uzak yürütülen gizli görüşmeler gün yüzüne çıkmıştır.

Futbol diplomasisinin ne şekilde seyredeceği tartışılırken, 6 Temmuz'da Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ve Ermenistan Devlet Başkanı Sarkisyan, Kazakistan'ın başkentinin onuncu yıldönümünü kutlama etkinliklerinde Astana'da bir araya gelmiştir.⁷¹⁶ Ali Babacan ise, 18 Temmuz'da Türkiye ile Ermenistan'ın Mayıs ve Temmuz aylarında Bern'de bir dizi gizli görüşme yaptığını teyit etmiş, ancak içeriğine dair herhangi bir paylaşımda bulunmamıştır.⁷¹⁷

⁷¹² **The Economist**, “A Caucasian cheese circle”, 22.05.2008.

⁷¹³ Fatih Özbay, “Filmler ve Futbol Maçları Arasında Türkiye-Ermenistan İlişkileri”, *BİLGESAM* (Temmuz 2008), http://www.bilgesam.org/incele/997/-filmler-ve-futbol-maclari-arasinda-turkiye-ermenistan-iliskileri/#.VVHsY_ntmko (12.05.2015)

⁷¹⁴ **Haberler.Com**, “Sarkisyan, Gül'ü Ermenistan'a Davet Edecek”, 24.06.2008, <http://www.haberler.com/sarkisyan-gul-u-ermenistan-a-davet-edecek-haberi/> (12.05.2015)

⁷¹⁵ European Stability Initiative, **Türkiye Ermenistan Rehberi, Türkiye-Ermenistan ilişkileri hakkında çalışan kişi ve kurumlar hakkında bilgi ve iletişim detayları**, Berlin- Brüksel- İstanbul:2010, s 7; Özdal, *Türkiye-Ermenistan Diyalogu: Uzun Bir Sürecin Başlangıcı mı?*, s.70.

⁷¹⁶ Crisis Group, **Türkiye Ermenistan: Kahlpları Kırmak, Sınırları Açmak**, Avrupa Raporu No: 199, 2009, s.1.

⁷¹⁷ European Stability Initiative, s.7.

30 Ağustos'ta Sarkisyan'ın davetine yanıt olarak iki ülke arasındaki Dünya Kupası elemesini Erivan'da izlemeyi kabul eden Cumhurbaşkanı Gül,⁷¹⁸ 6 Eylül tarihinde Erivan'a Ali Babacan'ın refakatinde gitmiştir.⁷¹⁹ “Futbol Diplomasisi”nin gerçekleştiği bu tarihte dikkate değer bir olgu, İran'ın tutumudur. Gül'ün Ermenistan ziyaretinin gerçekleşme olasılığı belirlediğinde, İran'ın Dışişleri Bakanı Manuşehr Mottaki, bölgede aktif bir politika izlemek istemiş ve bu amaçla Ermenistan Dışişleri Bakanı Nalbantyan'a Türkiye-Ermenistan uzlaşması için arabuluculuk önerisinde bulunmuştur. Ancak Türk Dışişleri Sözcüsü, bu konuda teşekkürlerini belirtmekle beraber, Ermeni yetkililerle doğrudan görüştiklerini ifade ederek, arabuluculuğa ihtiyaç olmadığını söylemiştir.⁷²⁰

Cumhurbaşkanının Erivan'a gitmesi, muhalefet partileri olan CHP ve MHP tarafından eleştirilmiştir. CHP Genel Başkanı Deniz Baykal, bu konudaki bir soruya cevaben, “Ermenistan ile normal ilişki kurulamamasının üç temel gerekçesi olduğunu, bunlardan birincisinin Türkiye'nin ulusal sınırlarının, toprak bütünlüğünün Ermenistan tarafından kabul edilmemesi, ikincisinin Türkiye'ye karşı soykırım iddiasını Ermenistan'ın bütün olanaklarıyla desteklemesi ve üçüncüsünün ise Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarını ve Dağlık Karabağ'ı işgali olduğunu ve bu işgalin fiilen devam ettiğini” belirttikten sonra, “ Bana 'Erivan'a maça gider misiniz' diyorsunuz, Bakü'ye maça gitmeyi tercih ederim.” demiştir.⁷²¹

Milliyetçi Hareket Partisi Grup Başkanvekili ve Mersin Milletvekili Mehmet Şandır, Abdullah Gül'ün Ermenistan'a olası ziyaretiyle ilgili olarak “Ermenistan'a gidilmesi, tarihi bir gaflet olacak, böyle bir davranış Türkiye'nin onurunu yaralayacaktır.” ifadesinde bulunmuştur.⁷²²

AK Parti, Cumhurbaşkanı Gül'ün Erivan ziyaretini desteklemiştir. Hatta AK Parti Grup Başkanvekili Nihat Ergün, Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü tarafından aralarında partililerin de bulunduğu 30 milletvekilinin milli maça davet edildiğini, bazı partili milletvekillerininse kendi imkânlarıyla Erivan'a gitmek istediklerini belirtmiştir. Ergün,

⁷¹⁸ European Stability Initiative, s.7.

⁷¹⁹ Kaan Gaytancıoğlu, “Son Dönem Türkiye-Azerbaycan İlişkileri Çerçevesinde Yaşanan Bayrak Krizi'nin Değerlendirilmesi”, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1 (2010), s.46.

⁷²⁰ Ömer Engin Lütem, “Olaylar ve Yorumlar”, *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 30 (Eylül 2008), s. 12.

⁷²¹ **Internethaber**, “Baykaldan Güle Ermeni taşı”, 31.08.2008; <http://www.internethaber.com/baykaldan-gule-ermeni-tasi-154786h.htm> (21.05.2015)

⁷²² **Habertürk**, “Tarihi bir gaflet ve ihanettir”, 02.09.2008.

“Muhalefet konuyu istismar ediyor. Arkadaşlarımıza ne diyeceğiz? İzin verecek miyiz?” diye sormuş; söz alan bazı MYK üyeleri, milletvekillerinin maça gitmesinde herhangi bir sakınca bulunmamasına rağmen, muhalefetin konuyu sürekli gündemde tuttuğuna dikkat çekmiştir. Yerel seçimlerin yaklaştığı bir dönemde milletvekillerinin toplu olarak Erivan’a gitmesinin, siyasi istismar aracı yapılacağını da iddia eden MYK üyeleri, vekillere maç için izin verilmemesinin daha uygun olacağını bildirmiştir.⁷²³ Bu konuda son noktayı Başbakan Erdoğan koymuştur: “Muhalefet Partileri bu konuyu siyasi istismar malzemesi haline getirdi. Milletvekili arkadaşlarımız maça gitmesin.” Bunun üzerine vekiller maça gitmekten vazgeçmiştir.⁷²⁴

Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleşme sürecini sadece iki ülke arasında yaşanan gelişmelere bağlamak karar sürecinin anlaşılması açısından yanlış bir değerlendirme olacaktır. Bu açıdan, uluslararası alanda yaşanan gelişmeler, iki ülke arasındaki ilişkileri doğrudan etkilemiştir. Özellikle, ABD’de Barack Obama’nın Başkan seçilmesi ile birlikte, Rusya’nın Gürcistan’a yönelik 8 Ağustos 2008 tarihli operasyonundan sonra ortaya çıkan yeni Kafkaslar jeopolitiği, Türkiye ile Ermenistan’ı ortak bir noktada buluşturmuştur. 2008 yılı boyunca taraflar arasında gizli olarak yürütülen yeni diyalog süreci, uluslararası platformdaki gelişmelerin de etkisiyle 2009 yılında devam etmiştir.⁷²⁵

26 Eylül 2008 tarihinde Dışişleri Bakanı Ali Babacan, Ermenistan Dışişleri Bakanı Edvard Nalbantyan ve Azerbaycan Dışişleri Bakanı Elmar Memmedyarov ile görüştü. Yapılan açıklamada, yakın gelecekte atılacak adımların taraflarca ele alındığı bildirildi. Ayrıca Ali Babacan, Kafkas İşbirliği ve İstikrarı Platformu’na dair görüşmelerde de bulunulduğunu açıkladı ve spesifik olarak bölgesel konuların konuşulmaya başlandığını telaffuz etti.⁷²⁶

24 Kasım’da Dışişleri Bakanı Ali Babacan, Ermenistan Dışişleri Bakanı Edvard Nalbantyan ile Kafkasya İşbirliği ve İstikrar Platformu bünyesinde bir görüşme daha gerçekleştirdi. Bu görüşmede ikili ilişkiler ve Kafkasya’nın geleceği konuları ele alındı.

⁷²³ **Radikal**, “AKP’li vekillere Erivan izni yok”,03.09.2008.

⁷²⁴ Ömer E. Lütem, Olaylar ve Yorumlar, ASAM Ermeni Araştırmaları Enstitüsü, Sayı 30, 2008, s.17.

⁷²⁵ Özdal, “Türkiye-Ermenistan Diyalogu: Uzun Bir Sürecin Başlangıcı mı?”, s.70.

⁷²⁶ **Habertürk**, “New York’ta kritik zirve”, 26.09.2008.

Basına kapalı gerçekleşen görüşmede, iki bakan, ilişkilerin normalleştirilmesine yönelik sürece dair görüşmelerin devam ettirilmesi kararını aldılar.⁷²⁷

4-5 Aralık 2008 tarihinde Dışişleri Bakanı Babacan ve mevkidaşı Edvard Nalbantyan, AGİT Zirvesi'nde biraraya geldi. Bu çerçevede Türkiye'nin Ermenistan ile yoğun bir diplomasi süreci yaşadığını belirten Ali Babacan, Bakanlar arasında artan sayıda görüşme gerçekleştiğini ve doğrudan diyalog tesis ettiklerini açıkladı. Devam eden bir sürecin olduğunu ifade eden Babacan, somut şeyler gerçekleştiği zaman kendisinin bunları açıklayacağını söyledi.⁷²⁸ Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Burak Özügergin, 17 Aralık'ta gerçekleşen olağan basın toplantısında sürecin devam ettiğini açıkladı.⁷²⁹

Kapalı kapılar ardında yapılan gizli görüşmeler, 2009 yılında da devam etti ve sürece dair kamuoyuna kısa ve net bilgiler vermekle yetinildi. Bu çerçevede, Dışişleri Bakanı Ali Babacan, 16 Ocak'ta verdiği demeçte, Ermenistan ve Türkiye'nin ilişkilerin normalleştirilmesine "*hiç bir zaman bu kadar yakın olmadıklarını*" açıkladı.⁷³⁰ Ali Babacan gibi benzer ifadeleri, Ermenistan Dışişleri Bakanı da sarf etti ve 22 Ocak'ta "*Ermenistan-Türkiye ilişkilerininin normalleşmesine çok yakınız.*" yönünde açıklamalarda bulundu.⁷³¹

Davos Zirvesi nedeniyle 28-29 Ocak tarihleri arasında Türkiye, Azerbaycan ve Ermenistan yetkilileri arasında bir dizi görüşme gerçekleştirildi. Buna göre, 28 Ocak'ta Azerbaycan Devlet Başkanı İlham Aliyev ile Ermenistan Cumhurbaşkanı Serj Sarkisyan Zürih'te bir araya geldi.⁷³² 29 Ocak'ta Başbakan Erdoğan, İsviçre'nin Davos kasabasında düzenlenen Dünya Ekonomik Forumu'ndaki temasları çerçevesinde Ermenistan Cumhurbaşkanı Serj Sarkisyan ile yaklaşık yarım saat süren bir görüşme gerçekleştirdi⁷³³ ve yine aynı gün Dışişleri Bakanı Ali Babacan, Davos'taki zirve

⁷²⁷ NTV, "Babacan: Ermenistan'la ilişkiler normalleşmeli", 24.11.2008.

⁷²⁸ İhlas Haber Ajansı, "Türk, Ermeni ve Azeri Dışişleri Helsinki'de buluşacak", 25.11.2008; <http://www.ihha.com.tr/haber-turk-ermeni-ve-azeri-disisleri-helsinki-de-bulusacak-44043/> (12.05.2015)

⁷²⁹ T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Sayın Burak Özügergin'in Olağan Basın Toplantısı", 17.12.2008; <http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakanligi-sozcusu-sayin-burak-ozugergin-in-olagan-basin-toplantisi-17-aralik-2008.tr.mfa> (12.05.2015)

⁷³⁰ T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Dışişleri Bakanı Sayın Ali Babacan'ın NTV'ye Verdiği Mülakat", 10 Mart 2009; <http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-ali-babacan-in-ntv-ye-verdigi-mulakat-ankara-10-mart-2009.tr.mfa> (12.05.2015)

⁷³¹ European Stability Initiative, s. 8.

⁷³² Sabah, "Babacan, Davos'ta Nalbantyan'la görüştü", 29.01.2009.

⁷³³ Turkish Journal, "Davos'ta tarihi Erdoğan-Sarkisyan görüşmesi", 29.01.2009. <http://www.turkishjournal.com/i.php?newsid=4411> (12.05.2015)

sırasında Ermenistan Dışişleri Bakanı Nalbandyan'la bir araya geldi.⁷³⁴ Bu görüşmelerde neler yaşandı, ne gibi durumlar söz konusu oldu, hiçbir bilgi kamuoyuyla paylaşılmadı.

Türkiye'nin Ermeni açılım sürecine Batı ülkelerinden de destek geldi. Bu aşamada, Türkiye'nin bölgede ki mevcut statüsünü daha etkin hale getirme isteği etken rol oynamaktaydı. Bu isteğin gerçekleşebilmesi için çevre ülkelerle daha aktif bir ilişki içerisinde olmak ve kronikleşmiş sorunları çözme gayreti içerisinde bulunmak elzemdi. AB ülkeleri, iki ülke arasında ilerleyen süreci olumlu bularak, desteklemiştir. Ayrıca AB Komisyonu Genişlemeden Sorumlu Üyesi Olli Rehn de, bu girişimlerin, Türkiye'nin AB ile yürüttüğü tam üyelik müzakerelerine pozitif etki sağlayacağını dile getirmiştir. ABD, bu türden bir gelişimde diyalog kanallarının önemine dikkat çekmiş ve Ermenistan ile kurulacak bu pozitif ilişkiden Türkiye'nin kazançlı çıkacağını ifade etmiştir.

2009 yılında ABD'de iktidara Barack Obama yönetiminin gelmesi, bu doğrultuda önemli bir husustur. ABD Başkanı Barack Obama'nın, seçim kampanyası sırasında Ermeni tezlerini destekler nitelikte duruş ima etmesi dikkate değerdi. Bu açıdan, 5-6 Nisan tarihleri arasında ABD Başkanı Obama'nın Türkiye ziyaretinde, TBMM'de yaptığı konuşma ve basın toplantılarında 1915 olaylarıyla ilgili olarak yapmış olduğu değerlendirmeler, Türk kamuoyunda endişe yarattı. Başkan Obama konuşmasında, iki ülke arasındaki ilişkilerin normalleşmesi gerektiğini vurguladı.⁷³⁵ Diğer taraftan, Türkiye'nin bir jest yaparak, kapalı olan Ermenistan sınırını açacağı dahi iddia edilmişti.⁷³⁶

Dışişleri Bakanı Ali Babacan, 6-7 Nisan tarihinde İstanbul'da düzenlenen Medeniyetler İttifakı İkinci Forum toplantısında, Nalbandyan ile ikili bir görüşme gerçekleştirdi. Forum çerçevesinde Babacan ve Nalbandyan, ABD Başkanı Obama'nın katılımıyla da, kısa bir üçlü görüşme yaptı.⁷³⁷ 16 Nisan'da Erivan'da düzenlenen KEİ Dışişleri Bakanları Konseyi Toplantısına katılan Dışişleri Bakanı Ali Babacan, Ermenistan Dışişleri Bakanı Nalbandyan'la ikili bir görüşme gerçekleştirdi.⁷³⁸ Erivan'a giderken

⁷³⁴ **Sabah**, "Babacan, Davos'ta Nalbandyan'la görüştü", 29.01.2009.

⁷³⁵ **Zaman**, "ABD Başkanı Obama TBMM Genel Kurul'da konuştu", 06.04.2009

⁷³⁶ Mitat Çelikpala, "Türkiye ve Kafkasya: Reaksiyoner Dış Politikadan Proaktif Ritmik Diplomasiye Geçiş", **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 7, Sayı 25 (2010) s.114.

⁷³⁷ T.C. Dışişleri Bakanlığı, "*Nisan, 2009*", <http://www.mfa.gov.tr/nisan.tr.mfa> (21.05.2015)

⁷³⁸ T.C. Dışişleri Bakanlığı, "*Nisan, 2009*", <http://www.mfa.gov.tr/nisan.tr.mfa> (21.05.2015)

uçakta açıklamalarda bulunan Dışişleri Bakanı Babacan, “Kapsamlı çözüm ve tam normalleşme istiyoruz. Geniş perspektifli bir çözüm istiyoruz.” demiştir.⁷³⁹

6 Nisan’dan 24 Nisan’a kadar geçen süre içinde Türkiye’de gergin bir hava hâkim olmuştur. Bunun nedeni de, ABD Başkanı’nın Ermeni konusunda ne gibi bir yaklaşımda bulunacağı ile ilgiliydi. 22 Nisan akşamı Türkiye ile Ermenistan, ikili ilişkilerini normalleştirmek adına İsviçre’nin arabuluculuğunda ortak bir yol haritasında mutabık kalmışlardır.⁷⁴⁰ Yapılan açıklamada:

*Türkiye ve Ermenistan, İsviçre’nin arabuluculuğunda ikili ilişkileri normalleştirmek; iyi komşuluk ve karşılıklı saygı çerçevesinde geliştirmek ve bu suretle tüm bölgede barış, güvenlik ve istikrarı ileri götürmek amacıyla yoğun çaba göstermektedir. İki taraf, bu süreçte somut ilerleme ve karşılıklı anlayış sağlamış ve ikili ilişkilerinin her iki tarafı da tatmin edecek şekilde normalizasyonu için kapsamlı bir çerçeve üzerinde mutabık kalmışlardır. Bu çerçevede, bir yol haritası belirlenmiştir. Üzerinde mutabık kalınan bu zemin, devam eden bu süreç için olumlu bir perspektif sağlamaktadır.*⁷⁴¹

denilmiştir.

CHP İstanbul Milletvekili Şükrü Elekdağ, Türkiye, Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki ilişkilere ve ABD Başkanı Obama’nın TBMM’de yapmış olduğu konuşmaya yönelik 29 Nisan’da açıklamalarda bulunmuştur. Bu açıklamalarda, Başkan Obama’nın TBMM çatısı altında yapmış olduğu konuşmada “büyük felaket” anlamına gelen "metz yeghern"i telaffuz etmesini eleştirmiştir. Ayrıca Ortak Tarih Komisyonunun kurulmasının, Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin geliştirilmesinde kilit unsur olacağını belirtmiştir.⁷⁴² Dışişleri Bakanı Ali Babacan’da Şükrü Elekdağ’ın ardından TBMM’de söz almış ve konuşmasında Şükrü Elekdağ’ın tespitlerinin çoğuna katıldığını söylemiştir. Diğer taraftan Türkiye ile Ermenistan arasında yürütülen görüşmelere değinen Babacan, bu sürecin, Eylül 2007 ile Eylül 2008 arasında, bir yıl sürede

⁷³⁹ İhlas Haber Ajansı, “Kapsamlı çözüm istiyoruz”, 16.04.2009, <http://www.ihb.com.tr/haber-kapsamli-cozum-istiyoruz-66259/> (21.05.2015)

⁷⁴⁰ Arda Özkan, “Normalleşme Sürecinde Türkiye-Ermenistan İlişkileri: Zürih Protokolleri ve Uluslararası Hukuk”, Hasret Çomak ve diğerleri (Ed.), **Uluslararası Kafkasya Kongresi Bildiriler Kitabı**, (2002), s. 457.

⁷⁴¹ T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Türkiye Cumhuriyeti ve Ermenistan Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlıkları ile İsviçre Federal Dışişleri Bakanlığı’nın Ortak Açıklaması”, No: 56, 22.04.2009, http://www.mfa.gov.tr/no_-56_-22-nisan-2009_-turkiye-ermenistan-iliskileri-hk_.tr.mfa (21.05.2015)

⁷⁴² TBMM, Dönem 23, Cilt 44, Birleşim 83, Yasama Yılı 3 (TBMM Tutanak Dergisi, Nisan 2009), s.487-488.

diplomatlar tarafından yürütüldüğünü ve Eylül 2008'den sonra ise siyasi düzeye çıkarıldığını açıklamıştır.⁷⁴³

Türk Dışişleri'nin, Ermenistan'la mutabakata varıldığını ve bir yol haritasının çizildiğini açıkladıktan sonra, gözler Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'e dönmüş, Aliyev'in vereceği tepki merak edilmiştir. “Yol Haritası”, Azerbaycan tarafında rahatsızlığa neden olmuş ve Dağlık Karabağ sorunu çözülmeden sınırın açılması ihtimali, Azerbaycan'da tepkiyle karşılanmıştır. Bunun üzerine Cumhurbaşkanı Gül, Aliyev'i telefonla aramıştır. Görüşmenin ardından, Azerbaycan kamuoyunun gösterdiği tepkiye rağmen, iki Cumhurbaşkanının, “mevcut diplomatik girişimlerin iki ülke lehine olduğu konusunda mutabık kaldıkları” açıklanmıştır. Bu açıdan, medyada yansıyan haberlere göre, iki devlet başkanı arasında bir anlayış birliği bulunuyordu. Bu anlayış birliği, Türk medyası tarafından şöyle özetlenmiştir:

Her iki ülke karşılıklı olarak sorunların çözümüne zarar vermeyecek. Türkiye, Yukarı Karabağ sorununun çözümünü olumsuz etkilemeyecek; Azerbaycan da Türkiye'nin Ermenistan ve ABD ile ilişkilerine zarar verecek bir davranışta bulunmayacak. Konulara sadece Türkiye, Ermenistan ve Azerbaycan'ın karşılıklı sorunları biçiminde yaklaşılmayacak. Tüm Kafkasya bölgesine barış ve huzurun hâkim kılınması amaçlanacak.⁷⁴⁴

4.5.3. Kırılma Noktası 3: Ahmet Davutoğlu'nun Dışişleri Bakanı Olarak Atanması

Türkiye ile Ermenistan arasında bu gelişmeler yaşanırken, Türk dış politikasında önemli bir kırılma noktası daha ortaya çıktı ve Başbakan Başdanışmanı olarak görev yapan Ahmet Davutoğlu, 2 Mayıs'ta Dışişleri Bakanı olarak atandı.⁷⁴⁵ Bu aşamadan itibaren Davutoğlu, sürece ilişkin olarak yetkili karar biriminin önemli noktalarından birisinde yer almış ve protokollerin parafe edilmesi sürecinde belirleyici ve aktif rol oynamıştır.

7 Mayıs günü Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Prag'da düzenlenen Doğu Ortaklığı Zirvesi'nde Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev ve Ermenistan Cumhurbaşkanı Sarkisyan ile ikili görüşmeler gerçekleştirdi.⁷⁴⁶

⁷⁴³ TBMM, Dönem 23, Cilt 44, Birleşim 83, Yasama Yılı 3 (TBMM Tutanak Dergisi, Nisan 2009), s. 489-493.

⁷⁴⁴ Fikret Bila, “Gül-Aliyev mutabakatı”, *Milliyet*, 25.04.2009.

⁷⁴⁵ T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Dışişleri Bakanları Listesi”, <http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakanlari-listesi.tr.mfa> (21.05.2015)

⁷⁴⁶ T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Mayıs, 2009”, <http://www.mfa.gov.tr/mayis.tr.mfa> (21.05.2015)

Başbakan Erdoğan, 13 Mayıs 2009 tarihinde tepkileri yatıştırmak amacıyla Bakü'ye ziyarette bulundu ve bu ziyaret sırasında Ermenistan'ın işgal ettiği Azerbaycan topraklarından geri çekilinceye dek, Ermenistan sınırının kapalı kalacağını belirtti.⁷⁴⁷ Ancak, Türk karar alıcıları, dış politika açılımlarını yeterince iç ve dış kamuoyuna anlatamadığı için Ermeni Açılımına ilişkin gelişmelerde Azerbaycan ile sorun yaşamış ve iç siyasette Milliyetçi, Kemalist ve bazı Muhafazakâr kesimlerin tepkisiyle karşılaşmıştır. Bu çerçevede Davutoğlu'nun, Protokollerin imzalanmasından önce bahsi geçen kesimlerle istişare süreci başlatması önemli bir ayrıntıdır. Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, TBMM Başkanı Mehmet Ali Şahin'le Ermenistan'la parafe edilen protokollerle ilgili altı haftalık iç istişare süreci kapsamında bir araya gelmiştir.⁷⁴⁸ Davutoğlu'nun randevu talebine MHP'den olumsuz cevap gelmiş ve MHP'den yapılan yazılı açıklamada, "Dışişleri Bakanı'nın görüşme talebi ile ilgili olarak AK Parti hükümetinin bu konudaki görüşlerini Türk milleti ile paylaşması ve TBMM Genel Kurulu'nda ortaya koymasının daha yararlı olacağı düşünülmektedir." denilmiştir.⁷⁴⁹ MHP Genel Başkanı Bahçeli, mevcut sürecin başlatılmasını, "ilkesiz ve teslimiyetçi dış politika anlayışının yeni bir tezahürü" olarak ifade etmiştir. Protokollerin tarihi bir dönüm noktası olarak pazarlanmaya çalışıldığını söyleyen Bahçeli, "siyasi ve hukuki sakatlıkları" da açıklamıştır.⁷⁵⁰

Ana muhalefet kanadına baktığımızda ise, CHP Genel Başkanı Baykal'ın sürece ilişkin değerlendirmeleri önem arz etmektedir. Ana muhalefet partisine göre, her ne kadar Türkiye'nin sorumlulukları bu protokollerde yazılı bir biçimde taahhüt altına alınsa da, Dağlık Karabağ sorununa ilişkin her hangi bir güvence verilmemesi dikkate değerdir. Bu bakımdan Baykal, "bu soruna çözüm bulunmadığı sürece, Protokollere Meclis'te onay vermelerinin mümkün olmadığını" belirtmiştir.⁷⁵¹

Demokrat Parti Genel Başkanı Hüsamettin Cindoruk, Davutoğlu ile gerçekleştirdiği görüşme sonrasında yaptığı açıklamada, Türkiye ile Ermenistan arasında "ikili düzeyde

⁷⁴⁷ European Stability Initiative, s. 8.

⁷⁴⁸ **Zaman**, "Davutoğlu: Azeri-Ermeni hattındaki çatışma bugünlere has bir olay değil", 11.09.2009.

⁷⁴⁹ **Zaman**, "'İç istişare süreci' başlatan Bakan'a MHP randevu vermedi", 12.09.2009.

⁷⁵⁰ Ermenistan'ın Doğu Anadolu topraklarına Batı Ermenistan olarak atıfta bulunması, Ermenistan'ın 1921 Kars Antlaşmasının ve bundan kaynaklanan yükümlülüklerinin geçerli olduğunu açıkça tanımaya yanaşmaması, sözde soykırım iddialarının sürdürülmesi ve Dağlık Karabağ'ın işgaline devam edilmesi bu sakatlıklar olarak ifade edilmiştir. MHP, "*Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Sayın Devlet Bahçeli'nin Ermenistan'la ilişkiler konusunda yaptıkları yazılı basın açıklaması*", 03.09.2009, http://www.mhp.org.tr/htmldocs/genel_baskan/konusma/719/index.html (23.06.2015)

⁷⁵¹ **Sabah**, "İşgal sona ermedikçe protokole onay vermeyiz", 02.09.2009.

bir ilişki” görmediğinin altını çizmiştir. Buna göre Cindoruk, Ermenistan ile ilişkilerin üçlü düzeyde ilişkiler olduğunu ve bu ilişkilerin içinde taraf olarak Azerbaycan'ın bulunması gerektiğini söyledi. Bu sebeple Cindoruk, Azerbaycan hususunda çok duyarlı olunmasının gerekliliğine vurgu yaparak, Türkiye'nin Ermenistan meselesini çözmeye aceleci davranmamasını istedi.⁷⁵²

Büyük Birlik Partisi Genel Başkanı Yalçın Topçu ise, Protokollerin imzalanacak olmasını eleştirmiştir. Hocalı katliamının mutlaka Protokolde bulunmasını öneren Topçu, Başbakan'ın Dağlık Karabağ konusunda verdiği güvenceye güvenmek istediklerini, diğer yandan Ermenistan'ın soykırım iddialarından vazgeçtiğini ve Kars Antlaşması'nı tanıdığını deklere etmesi gerektiğini belirtmiştir. Protokoller Meclise geldiğinde milletvekillerinin kanaatlerini, 1 Mart tezkeresinde olduğu gibi, yerine getireceklerini (yani Protokolleri reddedeceklerini) vurgulamıştır.⁷⁵³

Saadet Partisi Genel Başkanı Numan Kurtulmuş ise Davutoğlu'na, “Türkiye'nin, doğru adım atmaması neticesinde Azerbaycan'la ilişkilerinde sıkıntı olacağını ve Kafkaslarda oluşturmaya çalıştığı yeni stratejilerin çökeceğini” söyledi. Bunun ardından “Türkiye'nin güvenilirmez ülke konumuna düşeceğini ve işgal edilmiş topraklardan Ermenilerin çekilmemesi halinde Ermenistan sınır kapısını açmasının da asla doğru olmayacağını” belirtti.⁷⁵⁴

DSP Genel Başkanı Masum Türker de, ziyaret sonrasındaki açıklamasında, Ermeni yetkililerin, Protokol imzalanıp, sınır açılrsa da, Kars Anlaşması'nı tanımama yönünde düşünceye sahip olmalarının ilk çekincelerini oluşturduğunu vurguladı. Türker en önemli çekincelerinin Dağlık Karabağ'la ilgili olduğunu ifade etti.⁷⁵⁵

Azerbaycan, Dışişleri Bakanlığı kanalıyla yapmış olduğu yazılı açıklamada, sürece ilişkin değerlendirmede bulunarak, rahatsızlığını dile getirdi. Buna göre, Protokollerin mevcut haliyle parafe edilmesine tepki veren Bakanlık, açıklamasında Dağlık Karabağ sorununa atıfta bulundu. Buna göre, Dağlık Karabağ'da ki işgalin sona ermeden sınırların açılacak olmasının, Azerbaycan'ın milli çıkarları ile örtüşmediğini belirtti.⁷⁵⁶

⁷⁵² **Zaman**, “Demokratik Parti'den Ermeni açılımına yarım destek”, 16.09.2009.

⁷⁵³ Ömer Engin Lütem, “Olaylar ve Yorumlar”, **Ermeni Araştırmaları**, Sayı 33-34 (2009), s.48.

⁷⁵⁴ **Milliyet**, “Ermeni işgali bitmeden TBMM onayı olmayacak”, 17.09.2009.

⁷⁵⁵ **Milliyet**, “Ermeni işgali bitmeden TBMM onayı olmayacak”, 17.09.2009.

⁷⁵⁶ **Radikal**, “Ermenistan ile uzlaşya Bakü'den tepki”, 01.09.2009.

Ermeni açılımına ilişkin karar sürecinde Türkiye'ye dönük eleştirilere baktığımızda daha çok Dağlık Karabağ ve Azerbaycan ile ilişkilerin odak noktayı oluşturduğunu görmekteyiz. Ancak Ermenistan'a yönelik yapılan eleştiriler ise, daha çok iki ülke arasında oluşturulması kararlaştırılan alt komisyona ilişkindir. Ermeni diasporası, bu açıdan Ermeni karar birimlerini sert bir biçimde eleştirmiştir. Protokollerin imzalanmasının “*Ermeni soykırımının uluslararası kabulü çabalarından vazgeçmesi*” anlamına geldiğini bildiren Avrupa Ermeni Diasporası, kendilerinin de Ermenistan hükümeti gibi "siyasi danışma" sürecinin "meşru tarafları" olduğunu iddia etmiştir. Protokollere en sert tepki ise, Ermeni milliyetçisi sosyalist Taşnak Partisinin diaspora yapılanmasından gelmiştir. Taşnak Partisinin Batı Avrupa Başkanı Murat Papazyan, yayınladığı değerlendirmesinde, özellikle 1915 olaylarını araştırmak üzere kurulacak olan ortak komisyona tepki göstermiş ve bunun Ermeni davasına ağır bir darbe olduğunu söylemiştir.⁷⁵⁷

4.5.4. Kırılma Noktası 4: Protokollerin Parafe Edilmesi

Ermeni açılımına ilişkin karar sürecinde her iki ülkenin de Protokolleri parafe etmesi, bu sürecin kırılma noktalarından birisini oluşturmaktadır. Buna göre, 31 Ağustos 2009 tarihinde İsviçre'nin arabuluculuğunda, Türkiye ve Ermenistan Dışişleri Bakanları tarafından İsviçre'nin Zürih şehrinde Protokollerin parafe edildiği açıklanmıştır.⁷⁵⁸ Bu protokollerin, iki devlet arasındaki ilişkilere farklı bir boyut kazandırdığı bir gerçektir. Diğer taraftan Türk ve Ermeni diplomatlar, beş ay boyunca Protokollerin nasıl yazılacağını ve kamuoyuna ne şekilde açıklanacağını müzakere etmişlerdir. Bunun nedeni ise, 22 Nisan'da açıklanan yol haritasına gelen olumsuz tepkilerdir. Bu süreçte Türkiye, Azerbaycan ile herhangi bir sorun yaşamak istememiş ve her gelişmeyi Azerbaycan Hükümeti'ne bildirerek, dikkatli davranmıştır. Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Türkiye ile Ermenistan'ı diplomatik ilişki kurmaya götüreceğ sürecin başlamasıyla ilgili NTV'ye açıklamalarda bulunmuştur. Buna göre:

Sürecin her aşamasında Azeri çıkarlarının gözetileceğini söyleyen Davutoğlu, Ermenistan'la gelinen noktanın Azeri-Ermeni ilişkilerine de katkıda bulunacağını

⁷⁵⁷ Zaman, “Diaspora, Erivan'a öfkeli: Soykırım davası tehlikeye girdi”, 04.09.2009.

⁷⁵⁸ Özdal, “Türkiye-Ermenistan Diyalogu: Uzun Bir Sürecin Başlangıcı mı?”, s.70.

*umduğunu belirtmiştir. Dışişleri Bakanı Davutoğlu bu noktada Ermenistan sınırının açılmasının söz konusu olmadığına dikkat çekmiştir.*⁷⁵⁹

Protokollerin imzalanmasındaki amaç, “her iki ülkenin karşılıklı çıkarlara saygı ve ortak çıkarlarda beraber hareket etme isteği”dir. Protokollerin açıklanma tarihi de, süreç açısından ilginç bir durumdur. Protokollerin imzalanması iki ülke arasındaki normalleşme süreci açısından önemli bir adım olmakla kalmayıp, aynı zamanda Türkiye ve Ermenistan’daki otoritelerin hukuki ve siyasi birtakım yükümlülüklerine bağlı kalacaklarını göstermesi açısından da önemlidir.⁷⁶⁰ Protokollerde öngörülen altı haftalık iç siyasi istişarelerin bitiş tarihi, birkaç açıdan bir psikolojik eşik oluşturmaktadır. Bu açıdan:⁷⁶¹

- Protokollerde belirtilen süre, 13 Ekim’de dolmaktadır. 14 Ekim 2009 tarihinde Bursa’da Türkiye ile Ermenistan milli takımları arasında 2010 Dünya Kupası eleme grubunda oynanacak futbol maçından bir gün öncedir. Buradan da anlaşılacağı üzere, Ermenistan Cumhurbaşkanı’nın “sınırın açılması veya bunun eşliğinde olunması” halinde gideceğine ilişkin şart yerine getirilmiş olacaktır.
- İkinci önemli husus ise, 13 Ekim tarihli Kars Antlaşması’nın imzalanışının 88. Yıldönümüdür. Ermenistan’ın zımnen Türkiye sınırını kabulü anlamına gelen Protokol sürecini, Türkiye’nin kuruluşu açısından çok anlamlı olan bu tarihte bitirmemek için bir-iki gün önce ilan etmesi muhtemeldir.
- Sürecin, 7-9 Ekim 2009 tarihleri arasında Kışinev’de yapılan Bağımsız Devletler Topluluğu Zirvesi’nden sonra bitecek olması da önemli bir diğer husustur. Bu planlama sayesinde söz konusu Zirve sırasında gerçekleşecek olan Azerbaycan ve Ermenistan Devlet Başkanları görüşmesinde Azerbaycan’a yönelik olası siyasi bir baskının da önüne geçilmiştir.

⁷⁵⁹ NTV, “Davutoğlu: Sınırların açılması söz konusu değil”, 31.08.2009.

⁷⁶⁰ Aybars Görgülü ve diğerleri, **Türkiye-Ermenistan Diyalog Serisi: Yakınlaşma Sürecini İncelemek**, İstanbul: TESEV Yayınları, 2010, s.9.

⁷⁶¹ Murat Yetkin, “Ermenistan ile protokolün perde arkası”, **Radikal**, 02.09.2009; Özdal, “Türkiye-Ermenistan İlişkileri ve Güney Kafkasya”, s.312; **Aktif Haber**, “Protokolün Perde Arkası”, 02.09.2009, <http://www.aktifhaber.com/protokolun-perde-arkasi-242610h.htm> (21.05.2015)

İsviçre'nin Zürih kentinde imzalanan "Türkiye Cumhuriyeti ile Ermenistan Cumhuriyeti Arasında Diplomatik İlişkilerin Kurulmasına Dair Protokol", iki ülke arasındaki mevcut sınırın karşılıklı olarak tanınmasını öngörüyordu. Bu belgede, iki tarafın, iyi komşuluk ilişkileri kurmak, bununla birlikte siyasi, ekonomik, kültürel ve diğer alanlarda ikili ilişkilerini geliştirmek için arzulu oldukları belirtiliyordu. İki ülke Protokolle ayrıca aradaki mevcut sınırı Uluslararası Hukukun ilgili antlaşmalarında tarif edildiği şekliyle karşılıklı olarak tanıyarak, ortak sınırın açılmasını kararlaştırmışlardı. Bu çerçevede İsviçre'nin Zürih kentinde imzalanan Protokol, Türkiye ile Ermenistan arasında ilişkileri her alanda geliştirmeyi hedefliyor ve bazı somut adımlar atmaya öngörüyordu. Bu adımların başında, ortak sınırın, Protokolün yürürlüğe girmesinden sonraki iki aylık bir süre içinde açılması yer almaktaydı. İki ülke ayrıca çeşitli alanlarda ve düzeylerde komisyonlar kurmayı kararlaştırırken, uluslararası uzmanların da katılımıyla tarihsel boyuta ilişkin bir alt komisyon kurulacaktı.⁷⁶²

Oluşturulması düşünülen alt komisyonlar ise şunlardı:

- Siyasi istişare alt komisyonu,
- Ulaştırma, iletişim ve enerji altyapı ve şebekeleri alt komisyonu,
- Hukuki konulara ilişkin alt komisyon,
- Bilim ve eğitim alt komisyonu,
- Ticaret, turizm ve ekonomik işbirliği alt komisyonu,
- Çevre sorunlarına ilişkin alt komisyon ve
- Tarihsel boyuta ilişkin alt komisyon.⁷⁶³

Birinci Protokol açısından baktığımızda, her iki ülkede, iyi komşuluk ilişkilerine özel vurgu yapmaktaydı. Burada öne çıkan olgu, yeni bir ilişki modeli geliştirmek ve bunda kararlı olmaktı. Her iki tarafta uyum ve karşılıklı anlayış çerçevesinde yeni bir barış politikası izlemeyi temel hedef haline getirmeliydi. Bu Protokol de, karşılıklı sınırların tanındığını ve kara sınırının tekrar açılacağını gösteriyordu. Diğer taraftan, ikinci

⁷⁶² Haber 7, "Türkiye-Ermenistan protokol metni", 11.10.2009,

<http://www.haber7.com/siyaset/haber/443598-turkiye-ermenistan-protokol-metni> (21.05.2015)

⁷⁶³ Ercan, s.330.

Protokol ise iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin geliştirilmesi için atılması gereken somut adımları tanımlamaktaydı. Buna göre, her iki ülkenin Meclisleri tarafından Protokollerin onaylanmasından sonra iki ay içerisinde sınırların açılması öngörülmekteydi. Dışişleri Bakanlıkları düzeyinde gerçekleştirilecek düzenli görüşmelerin konuları da tarihsel boyut üzerine diyalog, ulaşım altyapısının geliştirilmesi, iletişim ve enerji alanlarını kapsamaktaydı. Ayrıca, belirlenen adımların uygulamalarının izlenmesine yönelik bir komisyon kurulması da planlanmaktaydı.⁷⁶⁴

İki taraf arasında sorunların çözümü için oluşturulan komisyonda, Türk, Ermeni, İsviçre ve diğer ülkelerin temsilcileri ve uzmanları da bulunacaktı. Zürih Protokolleri, zorlu bir diplomatik sürecin sonucunda imzalanmıştır. Protokoller, her iki tarafında birbirinin konuşma metinlerine itiraz etmesi nedeniyle gecikmeli şekilde parafe edilmiştir. İki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin başlamasını hedefleyen Protokol, yurtdışında yaşayan Ermeni Diasporası tarafından yoğun bir biçimde protesto edilmiş, Devlet Başkanı Sarkisyan “vatana ihanet etmekle” itham edilmiştir. Ermenistan’ı kutuplaştıran bu grup, Protokollerin tamamen Türkiye’nin avantajına olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ayrıca, Ermeni diasporası, bu Protokolleri, Ermenistan’ın güvenliğine ve tarihine yapılan bir haksızlık olarak nitelendirmiştir. Türkiye’den gelen tepkiler de, daha çok Batı’ya ve Ermenilere karşı duyulan güvensizlik olgusunu içeriyordu. Bu çerçevede, Protokol yürürlüğe girmeden, Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki sorunun çözüme kavuşturulmasının gerekliliği belirtilmiştir.⁷⁶⁵

Protokollerin imzalanmasının ardından, karar sürecine ilişkin dinamikler açısından gerçekleşen belki de en önemli gelişme, Erdoğan’ın ABD Başkanı Obama ile Aralık 2009’un başında yaptığı görüşme sırasında yaşanmıştır. Görüşmenin ardından gerçekleşen basın toplantısında, Erdoğan, onaylama sürecine dair sorulara yanıt vermiştir. Buna göre, Erdoğan açıklamasında, 1 Mart 2003 tezkeresinin Meclis’te reddedilmesi ile bir paralellik kurmuştur. O oylamada, AK Parti grup kararı alamamış ve iktidar partisinden Milli Görüş ve/veya Kürt kökenli 97 milletvekili yasa tasarısına ret oyu vererek, tasarının geçmesini engellemiştir. Erdoğan, Protokollerin Meclise

⁷⁶⁴ Görgülü ve diğerleri, s.9.

⁷⁶⁵ Ercan, s.330-331.

gelmesi sırasında da, “grup kararı alamama ihtimaline vurgu yaparak, pozitif bir sonucu garanti edemeyeceğini” dile getirmiştir.⁷⁶⁶

Protokollerin Dışişleri Bakanlığı tarafından imzalanmasının ardından, 14 Ekim 2009 tarihinde Ermenistan Cumhurbaşkanı Sarkisyan, Bursa’da oynanan Türkiye-Ermenistan Dünya Kupası Eleme maçını izlemek amacıyla Türkiye’ye gelmiştir.⁷⁶⁷ Ancak, FİFA’nın Bursa’daki maç öncesinde stadyuma Azerbaycan bayraklarının girmesini yasaklaması huzursuzluk yaratmış ve Azerbaycan ile Türkiye arasında gerginlik yaşanmasına sebep olmuştur. Bunun üzerine, Azerbaycan yetkilileri, Türkiye’yi saygısızlıkla suçlayarak, memnuniyetsizliklerini dile getirmişlerdir.⁷⁶⁸

Ermeni açılım sürecinde yetkili karar biriminin tatmin edici açıklamalarda bulunmaması, Protokollerin içeriği ve amacı hakkında Türk ve Azeri kamuoyunun eksik bilgilendirilmesi ve sürecin gizli yürütülmesi, Protokollere olan desteği azaltmıştır. Ayrıca, daha önceden de vurgulandığı gibi, Dağlık Karabağ sorununun yer almaması ve alt komisyonlar gibi sorunlu alanların bulunması, sürece olan kuşkuyu daha da arttırmıştır. Bu bakımdan ele alındığında 21 Ekim 2009 tarihinde Protokoller, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Dışişleri Komisyonuna sunulmuş ve Meclis bünyesinde tartışılmaya açılmıştır.⁷⁶⁹

Davutoğlu, Protokollere ilişkin olarak TBMM’yi bilgilendirme açıklaması yapmış ve AK Parti hükümetinin söz konusu anlaşmaya ilişkin amaçlarını ifade etmeye çalışmıştır. TBMM’de yaptığı konuşmada, öncelikli olarak Türk dış politikasının temel parametrelerine değinen Davutoğlu, “komşularla sıfır sorun” politikasının altını çizerek, bölgede barış ve istikrar kuşağı yaratma hedefine yer vermiştir. Bu nedenle, bölgede yer alan ihtilafli alanların çözüme kavuşması gerektiğini ve bu amaçla da öncelikli olarak Ermenistan ile normalleşme çabalarına hız verildiğini kaydetmiştir.⁷⁷⁰

Her ne kadar Davutoğlu, TBMM’de yaptığı konuşmada sürece ilişkin ilke ve hedefleri açıklamaya çalışsa da, Protokollere yönelik eleştirilerin önüne geçememiştir. Bu çerçeveden baktığımızda MHP Milletvekili Oktay Vural’ın Meclis’te yaptığı konuşma

⁷⁶⁶ Görgülü ve diğerleri, s.19.

⁷⁶⁷ T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Ekim, 2009”, <http://www.mfa.gov.tr/ekim.tr.mfa> (21.05.2015)

⁷⁶⁸ Görgülü ve diğerleri, s.9.

⁷⁶⁹ European Stability Initiative, s. 8.

⁷⁷⁰ TBMM, Dönem 23, Cilt 51, Birleşim 9, Yasama Yılı 4 (TBMM Tutanak Dergisi, Ekim 2009),s.186-193.

önemlidir. Vural, TBMM'ye bilgi verilmeye çalışılan bu süreci eleştirerek, Ermenistan'la imzalanan Protokollerin hazırlanma safhasında, paraf ve imza edilmesi öncesinde, Meclis'e konunun getirilmediğini ve millet dışında bu sürecin devam ettirildiğini söylemiştir. Buna göre bütün bu protokol ve sürecin Türk milletinin iradesinden saklandığını ve bu süreç hakkında TBMM'nin ve Türk kamuoyunun dışlanırken, AK Parti'nin açılım eş başkanı olan David Phillips'in Protokoller hakkında ABD Temsilciler Meclisinde 14 Mayıs 2009 tarihinde bilgi vermesini yadırgamıştır. Ayrıca Oktay Vural, açılım eş başkanı David Phillips'in bu süreç için yaptığı yoruma da dikkat çekmiştir. Buna göre, Phillips'in, ABD Temsilciler Meclisinde verdiği demeçte, "Türk ve Ermeni yetkilileri arasında 2 Nisan 2009'da paraf edilen iki Protokolle bir komisyon kurulmasını öngören belgenin büyük spekülasyona yol açacağını ve muhalefeti tahrik edeceği için henüz imzalanmadığını" belirttiğini söyleyen Vural, Türkiye'nin ulusal çıkarlarının Azerbaycan'ın ipoteğinde olmaması gerektiğini de, David Phillips'in kendi sözlerine eklediğini Meclis konuşmasında söylemiştir.⁷⁷¹

CHP adına konuşma yapan Şükrü Elekdağ ise, yapılan açıklamaların ve izlenen politikaların Azerbaycan'la derin bir krize yol açtığı gerçeğini değiştirmedini ifade etti. Krizin temelinde iki olgudan bahseden Elekdağ, ilk olarak Azeri tarafında Türkiye'ye karşı hissedilen güvensizlik duygusuna değindi. Bunun nedeni olarak da Dağlık Karabağ ile ilgili olarak Türk karar alıcılarının verdikleri güvenceyi yerine getirmemelerini gösterdi. İkinci olarak da milli maç sırasında Azerbaycan Bayrağı'na yapılan muameleye dikkat çekti. Elekdağ sorunun, Azerbaycan'ın Türkiye'nin ulusal çıkarları açısından stratejik değerinin isabetle değerlendirilememesinden ve bu ülkeyle ilişkilerin gereken yetkinlik ve beceriyle yürütülememesinden kaynaklandığını ileri sürdü.⁷⁷²

Demokratik Toplum Partisi adına konuşan Selahattin Demirtaş ise, Protokoller krizinden ziyade Türk-Ermeni ilişkilerinde ki tarihsel soruna vurgu yaptı. Bu nedenle, iki taraftan da kabul görecekle bağımsız Tarihçilerden oluşan bir komisyon tarafından ortaya konulacak tarihî gerçekler ışığında konunun ele alınmasını ve ortaya çıkarılacak olan trajediler konusunda iki toplumun da üzüntülerini ve özürlerini ifade edecekleri bir uzlaşma zemini üzerinde çözüm bulunabileceğini söylemiştir. Demirtaş, iki ülke

⁷⁷¹ TBMM, Dönem 23, Cilt 51, Birleşim 9, Yasama Yılı 4 (TBMM Tutanak Dergisi, Ekim 2009),s.193-197.

⁷⁷² TBMM, Dönem 23, Cilt 51, Birleşim 9, Yasama Yılı 4 (TBMM Tutanak Dergisi, Ekim 2009),s.200-205.

arasındaki ilişkilerin diyalog, müzakere ve istişare ile barışçıl çözüme kavuşturulmasını desteklediklerini ve imzalanan Protokollerin yürürlüğe girmesiyle birlikte iki ülke ilişkilerinin de giderek normalleşeceğini umut ettiklerini belirtmiştir.⁷⁷³

AK Parti grubu adına konuşan Ömer Çelik ise, Türkiye'nin gerek hukuki ve gerekse siyasi kazanımları bakımından bu Protokoller vasıtasıyla bir milim bile geri adım atmışlığının olmadığını, tam tersine Kafkasya'da barışın temin edilmesi, tesis edilmesi bakımından stratejik ve psikolojik olarak üstünlük elde ettiğini söylemiştir. Protokolün dikkatli bir biçimde okunduğu zaman, alt komisyonlar içerisinde pozisyonu en net olarak tarif edilen komisyonun, Tarih Komisyonu olduğunun görüleceğini belirten Çelik, ayrıca Karabağ'ın durumunda bir iyileşme, ilerleme sağlanmadığı ve işgal altındaki Azeri topraklarından Ermenistan çekilmediği sürece, sınırların açılmasının hiçbir şekilde söz konusu olamayacağını da sözlerine eklemiştir.⁷⁷⁴

Protokoller ve süreç Türkiye tarafında tartışılırken; Ermenistan tarafından gelen haber, sürece yeni bir engel daha eklemiştir. Buna göre, 12 Ocak 2010'da Ermenistan Anayasa Mahkemesi, Protokollerin, Ermenistan Anayasası ile uyumlu olduğuna karar vermiş, ancak gerekçeli kararında Protokollerin geçerli olabilmesi için diplomatik ilişkinin kurulması ve ortak sınırın açılması gerektiğini belirtmiştir.⁷⁷⁵

9 Şubat'ta Ermenistan Cumhurbaşkanı, Türkiye Cumhurbaşkanı'na bir mesaj göndererek Protokollere sadık kalması ve normalleşme sürecinin ilerlemesi konularında kendisini cesaretlendirmiştir. Ermenistan Cumhurbaşkanı'nın göndermiş olduğu bu mesajın ardından, ertesi gün Türkiye olumlu yanıt vermiştir.⁷⁷⁶

25 Şubat'ta Ukrayna Devlet Başkanlığına seçilen Viktor Yanukoviç'in yemin törenine Türkiye'yi temsilen Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu iştirak etmiştir. Davutoğlu, bu vesileyle Ermenistan Cumhurbaşkanı Sarkisyan ile bir görüşme yapmıştır.⁷⁷⁷

4.5.5. Kırılma Noktası 5: Sürecin Askıya Alınması

Gelişmelerin bu şekilde yaşandığı sıralarda, Başbakan Erdoğan, Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Feridun Sinirlioğlu'nu özel temsilci olarak görevlendirmiş ve Sarkisyan'a bir

⁷⁷³ TBMM, Dönem 23, Cilt 51, Birleşim 9, Yasama Yılı 4 (TBMM Tutanak Dergisi, Ekim 2009),s.198-200.

⁷⁷⁴ TBMM, Dönem 23, Cilt 51, Birleşim 9, Yasama Yılı 4 (TBMM Tutanak Dergisi, Ekim 2009),s. 205-209.

⁷⁷⁵ **Radikal**, "Protokollere ilk çelme Erivan'dan", 20.01.2010.; European Stability Initiative, s. 9.

⁷⁷⁶ European Stability Initiative, s. 9.

⁷⁷⁷ T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Şubat, 2010", http://www.mfa.gov.tr/subat_tr.mfa (12.05.2015)

mektup göndermiştir. Daha sonra iki lider 12 Nisan'da bu mektubu ve son durumu konuşmak üzere Washington'da bir araya gelmişlerdir. Bundan 10 gün sonra, Cumhurbaşkanı Sarkisyan, Ermenistan'ın Zürih Protokollerinin onaylanmasını askıya alma kararı aldığını açıklamıştır.⁷⁷⁸ Sarkisyan'ın açıklamış olduğu bu karar, sürecin bir başka kırılma noktasını oluşturmaktadır. Bu bakımdan, Protokollerin Ermenistan tarafından askıya alınmasıyla süreç sıkıntıya girmiştir.

Ermenistan'ın yetkili karar birimince yapılan bu açıklamanın ardından, Başbakan Erdoğan, Türkiye'nin protokollere ve protokollerin hayata geçirilmesi hedefine bağlılığını açıklayan beyanatlarda bulunmuştur.⁷⁷⁹ Başbakan Erdoğan, Erivan'ın protokol süreciyle ilgili olarak alacağı kararlar konusunda yetkili makamın Ermenistan Parlamentosu olduğunu söylemiş ve sözlerine şu şekilde devam etmiştir:

*Hükümetin yaptığı bu açıklamayı bir kenara not etmiş olduk. Onay sürecini nasıl yönetecekleri kendilerinin takdiridir. Niye şöyle söylemiyorsunuz diyecek halim yok. Uluslararası hukukta ahde vefa ilkesi çerçevesinde çalışmaya devam edeceğiz. Onay süreciyle ilgili bizim tutumumuz bellidir. Bu açıklamaların siyasi liderleri hele hele ABD Başkanı'nu etkileyebilecek güce sahip olduğunu sanmıyorum.*⁷⁸⁰

Dışişleri Bakanlığı yetkilileri ise süreci değerlendirdiklerini, açıklamayı yanlış ve talihsiz bir adım olarak gördüklerini ifade ettiler. Rusya Federasyon Konseyi Uluslararası Komitesi Başkan Yardımcısı Vladimir Cabarov, Ermenistan'ın verdiği kararın, iki ülke ilişkilerinin kötüye gideceği anlamına gelmediğini, Erivan'ın görüşme süreci çerçevesinde Ankara'dan karşı bir adım beklediğini söyledi.⁷⁸¹

MHP Grup Başkanvekili Mehmet Şandır, Erivan yönetiminin Protokolleri dondurma kararı almasına yönelik yaptığı değerlendirmede, ilk günden beri Protokollerin TBMM Dışişleri Komisyonundan geri çekilmesini ve Protokollerin altında Türkiye Cumhuriyeti devletinin imzasının geri alınmasını istediklerini belirtti.⁷⁸²

⁷⁷⁸ Görgülü, s. 18.

⁷⁷⁹ **Habertürk**, "Erdoğan'dan Ermenistan'a sert yanıt!", 22.04.2010

⁷⁸⁰ **Radikal**, "Ermenistan protokolü askıya aldı", 22.04.2010.

⁷⁸¹ **Hürriyet**, "Türkiye'den Ermenistan'a yanıt: Yanlış ve talihsiz bir adım", 17.02.2015.

⁷⁸² TBMM, Dönem 23, Cilt 67, Birleşim 91, Yasama Yılı 4 (**TBMM Tutanak Dergisi**, Nisan 2010), **TBMM Meclis Haber**, "Anayasa Değişikliği TBMM Genel Kurulunda...", 22.04.2010, http://www.meclishaber.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=99565 (24.05.2015)

ABD Dışışleri Bakanlığı Sözcüsü Crowley, Ermenistan'ın Protokolleri durdurma kararını değerlendirdi ve bu kararın “süreci bitirmediğini, ama Türk tarafı hazır olana kadar askıya aldığını” açıkça ortaya koyduğunu ilettil. Sarkisyan'ın barış vizyonu çerçevesinde çalışmaya devam kararını desteklediklerini belirten Crowley, normalleşme sürecinin, hem Ermenistan, hem Türkiye, hem de Kafkasya'ya yarar getireceğini ifade etti. Ayrıca, iki tarafı da normalleşme yolunda kapıları açık tutmaya çağırmaya devam edeceklerinin altını çizdi.

Ermeni açılımına giden karar sürecinde bu ana kadar yaşanan gelişmeler, daha önce de belirtildiği üzere kronolojik sıraya sadık kalınarak ifade edilmeye çalışılmıştır. Buradan hareketle çalışmamızın bu kısmından sonra sürece dâhil olan aktörler ele alınacaktır.

4.6. Aktörlerin Değerlendirilmesi

Yetkili karar biriminin “baskın grup” olduğu Ermeni açılım sürecinde, Türk karar mekanizmasında en aktif rolü, Dışışleri Bakanlığı üstlenmiştir. Bu çerçevede yürütölen karar sürecinde neler yaşandığı ya da ne gibi uyumsuzluklar olduğu ne yazık ki sürecin çok gizli bir biçimde yürütölmesi nedeniyle tam olarak bilinmemektedir. Ancak sürece dâhil olan aktörler açısından kısa bir değerlendirme yapabilmek mümkündür.

2007 yılı seçim sonuçları açısından bir önceki dönemle arasındaki en büyük fark, MHP'nin Meclis çatısı altında olmasıdır. Bu çerçevede, bağımsızlar hariç, TBMM, iki partili Meclis yapısından üç partili Meclis yapısına dönüşmüştür. AK Parti'nin bu dönemde de çok güçlü bir yapıyla Meclis çoğunluğunu elde edip, tek başına hükümeti kurması, diğer partileri bir nevi kısıtlamıştır.

Bu süreçte AK Parti grubunda parti disiplini ve dayanışması tam anlamıyla mevcuttur. Gelişen onca süreç ve açıklamanın ardından AK Parti grubundan herhangi bir muhalif ses yükselmemiştir. Diğer taraftan Futbol Diplomasisi bünyesinde 30 kadar milletvekilinin Başbakan Erdoğan'ın talimatıyla son anda Ermenistan'a gitmekten vazgeçmesi, gruba olan aidiyetlik duygusunu ve baskın grup özelliğini yansıtan bir göstergedir.

Ermeni açılım sürecinde, grup-içi aidiyetlik duygusu gelişmiş ve grup düşüncesi oluşmuştur. Süreç gizli bir şekilde yürütölüğü için grup-içi çatışma yaşandıysa da, bu durum bilinmemektedir. Ancak, yol haritasının belirlenmesi veya Protokollerin

açıklanması sırasında herhangi bir muhalif tavır veya beyanat olmamış, aksine grup içinde uyum söz konusu olmuştur. Sonuçta en genel anlamda, bu süreçte, “bir grup bireyin birbirine danışıp kolektif olarak bir eylemi seçme durumu” gözlenmektedir.

2007 yılında AK Parti'nin yeniden tek başına iktidara gelmesi, Türk dış politikasındaki karar mekanizmalarında bir devamlılığın yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Cumhurbaşkanlığı'na aday olana kadar geçen 2003-2007 arası dönemde Dışişleri Bakanlığı görevini Abdullah Gül yürütmüştür. 2007 yılının Ağustos ayında Cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından Dışişleri Bakanlığı görevine Ali Babacan getirilmiştir. Bu iki dönemde de Ahmet Davutoğlu, Başbakanlık Baş Danışmanı olarak görev almış ve Türk dış politikasının yeniden tanımlanmasında büyük rol oynamıştır. 2008 yılında da Ali Babacan'dan Dışişleri Bakanlığı görevini devralarak süreci fiilen devam ettirmiştir. Bu çerçevede, Türk dış politikasının önemli noktalardaki karar birimlerinde çok farklı politik görüşlere sahip bireylerin bulunmadığı gözlenmektedir. Bu durum da, Türk dış politikasının uygulanabilirliği açısından olumlu bir sonuç vermiş, yeri geldiğinde kurumlar arasında ortak payda da buluşulmuştur. Sonuçta ikinci dönem AK Parti Hükümeti'nde siyasi odaklar ve parti içi dengeler oturtulmuştur. Dışişleri Bakanlığı bünyesinde çok fazla muhalif olarak nitelendirilebilecek kişilerin varlığı söz konusu olmamış ve böylelikle ilk dönemde yakalanmayan baskın grubun varlığı bu dönemde hissedilmiştir.

Bu süreçte Cumhurbaşkanı Gül, tam bir denge rolü üstlenmiş ve sürece dâhil açıklamalarında bu yönde bir yaklaşım sergilemiştir. Bu çerçevede yetkili karar birimleri ile mutabık kalması, sürecin ilerleyişinde tikanıklık yaşanmasını engelleyici nitelikte olmuştur. Cumhurbaşkanı Gül gibi, Başbakan Erdoğan'da, Türkiye'nin bilinen ortak kırmızı çizgilerine ve Azerbaycan ile olan bağa dikkat çekerek, sürece müdahil olmuştur. Bu açıdan, yetkili organların uyum içerisinde olması, sürecin işleyişine ilişkin kayda değer bir durumdur.

TBMM Başkanı Mehmet Ali Şahin'in, istişare sürecinde, Davutoğlu ile görüşmesinin ardından sürece dair destek veren demeçlerde bulunması, karar alıcılar açısından olumlu karşılanmıştır.

Açılım sürecine ilişkin olarak istişare sürecinde Hükümete en sert tepkinin muhalefet kanadından geldiğini daha önce de belirtmiştik. Bu çerçevede CHP ve MHP'nin açılıma ilişkin tutumu, net ve olumsuz nitelikte olmuş ve açıklamalar bu yönde gelişmiştir.

Yaşanan bu karar sürecinde, CHP kanadı, Hükümetin bölgeye yönelik politikasını eleştirmiş ve bu politikanın vizyon/transformatasyon gibi ifadelerle açıklanamayacağını iddia etmiştir. Bu çerçevede Türkiye'nin hep alttan alıcı, boyun eğici bir tavır içinde görüldüğünü belirten CHP, süreç boyunca "Mavi Kitap"a vurgu yapmıştır. CHP olarak bu Protokollerin, Ermenistan'ın çıkarlarına göre yorumlanacak metinler olduğunu ve Türkiye'nin ulusal çıkarları açısından sakıncalı maddeler içerdiğini belirten CHP, Protokollerin imzalanmaması gerektiğini süreç boyunca ifade etmiştir.

Bu dönemde MHP lideri Bahçeli ise, AK Parti iktidarını çok sert bir dille eleştirmiş ve Protokollerin parafe edilmesini "tarihi bir yanlış" ve "tam bir ibret ve iflas tablosu" olduğunu beyanlarında sıklıkla dile getirmiştir. Bahçeli ayrıca, Obama yönetiminin Hükümetin ezikliğinden cesaret alarak dayatmalarda bulunduğunu ileri sürmüş ve Ermenistan ile olan sürecin iflas ettiğini açıklayarak, Protokollerin Meclis'ten geri çekilmesini istemiştir.⁷⁸³

4.7. Karar Sürecinin Çıktısı

Ermeni açılım sürecinde karar sürecinin çıktısını kullanmak, sürecin daha net anlaşılması için gereklidir. Ermeni sorunu, Türkiye'nin hem bölgesel çıkarları hem de uluslararası alandaki ilişkileri açısından önemli bir konudur. Bu açıdan, karar birimine dâhil olan tüm aktörlere baktığımızda, büyük bir hassasiyetin ve ciddiyetin varlığı ile karşılaşmaktayız. Teorik yaklaşım kısmında detaylı bir biçimde ele alınan karar sürecinin çıktılarını, Ermeni açılım süreci açısından değerlendirilecek olursa, tercihlerin alınan karara yani Protokollerin parafe edilmesi aşamasına, nasıl yansıdığına bakmakta fayda vardır. Bu çerçevede karar çıktısında çoklu bir yapının tercihi olmadığı gibi hiçbir tarafın tercihinin yansması da söz konusu değildir. Daha açık bir ifadeyle, karar çıktısına yansıyan tercihler, çoklu tarafı temsil etmemektedir. Benzer şekilde, karar çıktısına hiçbir tarafın tercihinin yansması durumu da bulunmamaktadır. Dolayısıyla,

⁷⁸³ Burhanettin Duran, "Türk Dış Politikasının İç Siyaset Boyutu:2010 Değerlendirmesi", Burhanettin Duran ve diğerleri (Ed), Türk Dış Politikası Yıllığı içinde (13-66), Ankara:SETA Yayınları, 2011, s. 47; T24, "Ermeni protokollerini meclisten derhal çek", 24.04.2010, <http://t24.com.tr/haber/ermeni-protokollerini-meclisten-derhal-cek.75912> (21.09.2015).

kazanımların dağılımı açısından bir değerlendirme yaptığımızda, çoklu tarafın tercihi olan karşılıklı veya asimetrik taviz karar çıktısında yer almamaktadır. Burada karşılıklı tavizden kastedilen yetkili karar birimi içerisinde yer alan tüm tarafların mevcut konumlarını kaybetmemek adına birtakım tavizlerde bulunmasıdır.

Ermeni açılımına dair karar sürecine bakıldığında herhangi bir karşılıklı tavizle karşılaşmamaktadır. AK Parti hükümeti, kendi dinamikleri doğrultusunda, süreci aktif bir biçimde yürütmekte ve soruna dair net bir bilgilendirme yapmamaktadır. AK Parti Hükümeti, bu süreç boyunca kaynakları kullanma yetkisini Dışişleri Bakanlığı bünyesinde şekillendirmektedir. Diğer taraftan asimetrik taviz ise, tek bir kesimin tercihinin hüküm sürdüğü, diğer tarafların ise kısmi uzlaşma sağladığı karar çıktısıdır. Ermeni açılımına dair karar alma süreci değerlendirildiğinde, bu yönde bir bulguya rastlanmamaktadır. Çünkü süreç boyunca yapılan açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, sürece muhalefet eden aktörler ile herhangi bir uzlaşma sağlandığına dair bulgu yer almamaktadır. Bunun en temel göstergesi, Protokollerde Dağlık Karabağ sorununa ilişkin herhangi bir tanımın yer almamasıdır. Ancak, süreç içerisinde ana muhalefet partisine hiçbir bilgi verilmediği yönünde bir yaklaşımda bulunmak çok gerçekçi değildir. Bu açıdan, AK Parti kanadı zaman zaman CHP'yi bilgilendirme girişiminde de bulunmuştur.

Diğer taraftan süreç sonunda, herhangi bir tıkanıklığın yaşanmaması, tarafların çıkan sonucu sahiplenmemesi ve sorunun yeniden tanımlanması gibi bir durumun varlığında karar çıktısında görülmemektedir. Dolayısıyla herhangi bir tarafın tercihinin karara tümüyle yansımaması söz konusu değildir. Çünkü yetkili karar birimi içerisinde çatışma yaşandığına dair bir bulgu karar süreci dinamiklerinde karşımıza çıkmamakta, dolayısıyla grup içerisinde herhangi bir muhalefete rastlanmamaktadır.

Karar çıktılarında olan bölünmüş sembolik eylemin varlığı da, bu süreçte yer almamaktadır. Burada, tarafların mevcut sonucu sahiplenmemesi ve sonuca sadık kalmadan kendi başlarına hareket eden tutumlar sergilemesi söz konusudur. Ermeni açılımı karar alma sürecinde, bu yönde bir durumun olmadığını gösteren işaret Dışişleri Bakanlığı'nın süreç sonunda mevcut kararın arkasında duran açıklamalarda bulunması ve çıkan sonuca sadık kalarak bekleyişe geçmesidir.

Yapılan bu genel değerlendirmeden hareketle, Ermeni açılımına dair karar alma sürecinde yukarıda belirtilen karar çıktılarında uzaklaşılmasına neden olan temel sebep, sürecin Dışişleri Bakanlığı bünyesinde gerçekleşmesi ve soruna ilişkin açık bir müzakere sürecinin yürütülmemesidir. Buradan da anlaşılacağı üzere Protokollerin parafe edilmesine giden süreçte tek bir tarafın hâkimiyeti söz konusudur. Dolayısıyla tek bir tarafın süreç boyunca kendi iç dinamikleri açısından değerlendirmelerde bulunduğunu ve tercihlerin bu yönde karara yansıdığı söylenebilir.

Bu çerçevede değerlendirildiğinde Ermeni açılımına dair karar alma süreci çıktısı, kazanımların dağılımı açısından simetrik bir yapılanmaya sahiptir ve bu çatı altında karar çıktısı “uyum/mutabakat”tır. Çünkü alınan karar, ortak bir tercihi yansıtmaktadır. Burada Dışişleri Bakanlığı’nın onaylamış olduğu bir protokol söz konusudur. Bu noktada tüm tarafları, diğer bir ifadeyle grup üyelerini tatmin eden bir sonuç bulunmakta ve üyeler bu sonucu sahiplenmektedir. AK Parti grubu üyeleri arasında sadakat ve ortak yön duygusu, bu süreçte tam anlamıyla gelişmiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere, bu şartlarda, mevcut süreç içerisinde bir çözüme ulaşmak mümkün hale gelmiştir.

4.8. 2009 Ermeni Açılımına Yönelik Değerlendirmeler

Yetkili karar biriminin baskın grup olduğu 2009 Ermeni açılımına ilişkin karar alma sürecinde edinilen görüşlerin ilki, AK Parti’nin bu dönemde “grup düşüncesi”ne sahip olduğu konusudur. Ermenistan ile yürütülen açılım sürecinin, Türkiye’nin dış politikası açısından hassas bir nitelik taşıması, görüşmelerin oldukça gizli ve yüksek düzeyde yürütülmesine sebebiyet vermiş ve bu durumda, Hagan’ın analizinde ileri sürdüğü kapalı karar birimi niteliği oluşmuştur. Bu açıdan, kapalı karar birimlerinde yer alan, güçlü iç sadakati bulunan baskın grubun varlığı, Ermeni açılımında elde edilen görüşler arasındadır.

Yetkili karar biriminin baskın grup olduğu Ermeni açılım sürecinde, Türk karar mekanizmasında en aktif siyasi parti AK Parti’dir. Bu noktada, rejimin hâkimiyetinin tek partide olduğu gerçeğinden hareketle, Dışişleri Bakanlığı’nın bu süreçte belirleyici rol oynadığı açıkça gözlenmektedir. Yürütülen karar sürecinde nelerin yaşandığı ya da ne gibi uyuşmazlıkların olduğu, ne yazık ki sürecin çok gizli bir biçimde yürütülmesi nedeniyle, tam olarak bilinmemektedir.

2009 yılı Ermeni açılım sürecinde AK Parti Hükümetine yönelik herhangi bir parti-içi muhalefetin varlığı söz konusu değildir. Bu açıdan değerlendirme yapmak gerekirse; süreç boyunca AK Parti yapısında, parti-içi disiplin ve dayanışmanın tam anlamıyla mevcut olduğu görülmektedir. Karar alma sürecinin dinamikleri kısımdan da hatırlanacağı üzere, AK Parti grubundan herhangi bir muhalif sesin yükselmediği söylenebilir. Diğer taraftan Futbol Diplomasisi olarak adlandırılan taraflar arası ilişkilerin geliştirilmesi kapsamında, 30 kadar milletvekilinin Başbakan Erdoğan'ın talimatıyla son anda Ermenistan'da maç izlemeye gitmekten vazgeçmesi, gruba olan aidiyetlik duygusunu ve baskın grup özelliğini yansıtan bir göstergedir. Ayrıca, sürece ilişkin yol haritasının belirlenmesi ve Protokollerin açıklanması sırasında da, AK Parti içerisinde güçlü bir muhalefete rastlanmamaktadır.

Bu genel değerlendirmelerden de anlaşılacağı üzere, grup-içi aidiyetlik duygusu ve grup düşüncesi, AK Parti'de oldukça gelişmiştir. Süreç, gizli bir şekilde yürütüldüğü için grup-içi çatışma yaşandıysa da, bu durum tam olarak açığa çıkartılamamıştır. Ancak, süreç boyunca herhangi bir muhalif tavır veya beyanat olmaması, grup içinde uyumun söz konusu olduğu sonucuna bizi ulaştırmaktadır. Sonuçta en genel anlamda, “bir grup bireyin birbirine danışıp kolektif olarak bir eylemi seçme durumu” gözlenmektedir. Ermeni açılım sürecinde, AK Parti hükümeti grup düşüncesine sahip olduğundan, AK Partili karar alıcılar arasında mutabakat, sadakat ve biat kültürünün geliştiği gözlenmektedir. Sürecin bu yönde sirayet etmesi, karar alıcılar tarafından karar sürecinin işleyişinin ve çıktısının sorgulan(a)maması sonucunu doğurmaktadır.

Çalışmada edinilen bir diğer görüşte, rejimin dış politika kararlarının eleştirilememesi konusudur. Daha açık bir ifadeyle, AK Parti içerisinde partiye bağlılık derecesi ile gruba yönelik aidiyetlik duygusunun böylesine yüksek düzeyde olması, dış politika kararlarını etkiler niteliktedir. Şöyle ki, AK Parti yapısı içerisinde sıkı disiplinli bağların gelişmiş ve parti-içi kaynaşmanın sağlanmış olması, AK Parti hükümetinin dış politika kararlarının, Parti Kurullarında ve Bakanlar Kurulunda, eleştirilmeden karara bağlanmasına olanak sağlamıştır. Burada, 1 Mart Tezkere sürecinden farklı olarak, AK Parti grubuna mensup üyelerin birincil kimliklerinin, kendi öz benliklerine değil, AK Parti grubuna yönelik olduğu gözlenmektedir. Parti içinde grup düşüncesi olduğundan,

grup-içi disiplinin arttığı, buna bağlı olarak da parti-içi muhalefetin yer almadığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Diğer taraftan, 1 Mart Tezkere karar alma sürecinden farklı olarak, AK Parti iktidarının ikinci dönemine denk gelen Ermeni açılım sürecinde, AK Parti üyeleri arasında bilgi, inanç ve dünya görüşüne dair benzerlik düzeyi yüksektir. Dolayısıyla, benzer ideolojik, kültürel ve kimlik olgularına sahip milletvekillerinin AK Parti grubunda yer alması, AK Parti hükümetinin dış politika davranışlarının, Parti Kurullarında eleştirilmemesi sonucuna neden olmuştur. Çünkü sürecin işleyişine baktığımızda, sürecin müzakere içeriklerine dair net bir açıklayıcı bilginin Parti tabanına sunulduğu gözlenememektedir. Sürece dair yapılan resmi açıklamaların çoğunluğu geçmişe yönelik olmakta ve böylece sürecin işleyişine dair verilen bilgiler, genellikle taraflar arası yürütülen müzakerelerden çok sonra açıklanmaktadır.

Çizilen bu çerçeveye birlikte, AK Parti grubu içerisinde, karar çıktısı olarak “mutabakat”ın varlığı açıkça görülmektedir. Dolayısıyla AK Parti içerisinde mutabakatın sağlanması, dış politika kararlarını önemli ölçüde etkilemektedir. Burada ifade edilmek istenen olgu, dış politika kararlarının “oybirliği” yöntemiyle alınıyor olmasıdır. “Çatışmadan kaçınma” duygusu, karar sürecinde baskın grup üyeleri arasında fikir ayrılıklarının yaşanmasını önlemektedir. Dolayısıyla baskın grupta etkin olan lider ile çatışmama, grupta yer alan biat kültürü ve sadakat olgusu nedeniyle grup üyeleri, genellikle görüş bildirmekten çekinmişlerdir. Burada baskın grubun yıpratılmaması ve sürekliliğinin arzı için bu türden bir yaklaşımın benimsenmesi çok yüksek bir ihtimaldir. Sonuç itibarıyla ikinci dönem AK Parti Hükümeti’nde siyasi odaklar ve parti-içi dengeler oturtulmuştur. Dışişleri Bakanlığı bünyesinde çok fazla muhalif olarak nitelendirilebilecek kişilerin varlığı söz konusu değildi ve böylelikle ilk dönemde yakalanamayan baskın grubun varlığı bu dönemde hissedilmiştir.

2007 yılında yapılan genel seçim sonuçlarına göre Meclis’te yer alan siyasi partilerin sandalye dağılımına baktığımızda, AK Parti % 62, CHP %20,363 ve MHP’nin %12,90 oranına sahip olduğu görülmektedir. Bu çerçevede, Hagan’ın analizinde yer alan siyasi partilerin muhalefet ölçümlerini güç ölçeğinden değerlendirdiğimizde karşımıza, orta güçlü parti muhalefeti çıkmaktadır. Buna göre, CHP ve MHP’nin Meclis’teki toplam sandalye dağılımı % 33,27 şeklinde oluşmaktadır. Burada, muhalefetin “orta güçlü

olması”, muhalefetin sandalye oy oranının, birden fazla parti tarafından paylaşılmasından ileri gelmektedir. 1 Mart Tezkeresi sürecinde olduğu gibi, CHP’nin çizgisinde bir değişiklik olmamakta ve dolayısıyla Hagan’ın analizinde ifade edildiği şekliyle ana muhalefet partisi olan CHP, siyasi yelpazenin karşıt ucunda yer almaktadır. AK Parti-dışı muhalefete dönük yapılan değerlendirmeden hareketle, Ermeni açılımına ilişkin karar sürecinde grup düşüncesinin hâkim olduğu AK Parti’nin Meclis’teki sandalye sayısının büyük çoğunluğunu işgal etmesi önemli bir etkidir. Bu açıdan, Meclis’te bulunan orta güçte muhalefetin varlığı, grup düşüncesinin olduğu AK Parti hükümetini karar alırken sınırlandıramamaktadır.

Hagan’ın analizinde de belirttiği üzere, parti-dışı muhalefetin gücü, kendi iç uyumu ile doğru orantılıdır. Meclis çatısı altında önemli sayıda muhalefet sandalyesinin farklı partiler tarafından kontrol edilmesi, rejim ve politikaları üzerinde etkili olamamaktadır. Mecliste büyük çoğunluğa sahip olan AK Parti, CHP ve MHP’nin muhalefet düzeylerini engeller nitelik sergilemekte ve dolayısıyla muhalefetin sunduğu her türlü olumsuzluğa karşı bağımsızlık kazandığı gözlenmektedir. Bu açıdan Ermeni açılımı karar alma sürecinde parti-dışı muhalefet olan CHP ve MHP’nin farklı tabanlara ve ilkelere sahip partiler olması, Hagan’ın analizinde belirttiği “birlikte çalışma ihtimalinin az olduğu” ilkesiyle örtüşmektedir.

Bu süreçte, ana muhalefet partisi olan CHP’nin rejimi sorgulama şiddeti, 1 Mart Tezkeresi ile aynı nitelikte olmakta ve CHP kanadı, iktidardaki rejimin devamına yönelik muhalefet tavrı ortaya koymaktadır.

MHP açısından bir değerlendirme yapmak gerekirse, CHP’den farklı olarak, rejimi sorgulama şiddeti daha az seviyededir. Böylece, MHP kanadı, rejimin genel politika anlayışına yönelik bir muhalefet tavrı sergilemektedir. Buna göre, MHP tarafından rejimin sorgulanma düzeyi, Başbakan Erdoğan’ın iktidardan çekilmesini talep etme boyutlarına kadar uzanmamaktadır.

Ermeni açılımı karar alma sürecinde askeri veya paramiliter muhalefetin varlığına rastlanmamaktadır. Çünkü 1 Mart Tezkeresinden farklı olarak, Ermeni açılım sürecinin askeri konuları içeren bir nitelik taşıması önemli bir ayrıntıdır.

1 Mart Tezkeresinde görülen AK Parti-içi muhalefetin, Ermeni açılım sürecinde yer almaması ve Parti yapısında grup düşüncesinin hakim olması, AK Parti içerisinde kutuplaşmanın oluşmasına izin vermemiştir. Bu çerçevede Hagan'ın analizinde belirttiği üzere, dış politikada kutuplaşma anlayışı, siyasi liderin rolü ile bağlantılıdır. Dolayısıyla, bu süreçte de Başbakan Erdoğan'ın çizmiş olduğu profil önemli bir ayrıntıdır. Nitekim Başbakan Erdoğan'ın, Ermeni açılımı karar sürecinde AK Parti grubuna hâkim olduğu ve parti-içi disiplini sağladığı net bir biçimde görülmektedir. 1 Mart Tezkeresi karar sürecinden farklı olarak, Başbakan Erdoğan, bu süreçte otoriter bir figür olarak ortaya çıkmakta ve güçlü bir liderlik oydaşmasına sahip olması nedeniyle parti-içi uzlaşmanın sağlanmasında belirgin bir rol oynamaktadır.

Rejimin parçalanma boyutu açısından bir değerlendirme yapmak gerekirse, Ermeni açılım sürecinde rejimin grup-içi yapısına baktığımızda, 1 Mart Tezkeresi'nden farklı bir yapıyla karşılaşmaktayız. Bu çerçevede, AK Parti grubu, bu süreçte tek bir birleşik grup özelliği sergilemekte ve rejim parçalanması gözlenmemektedir. Buna göre, daha önce de ifade edildiği üzere, AK Parti'nin bu süreçte sınırlamalarla karşılaştığı sonucu yer almamaktadır. Dolayısıyla, rejim kenetlenmiş bir siyasi grup tarafından kontrol edilmekte ve hizipleşmenin yaşanmadığı AK Parti, üniter bir yapı sergilemektedir. Hagan'ın da belirttiği üzere, böyle grup yapısına sahip rejim yapılanmalarında, dış politika kararlarının alınması daha kolay olmaktadır. Çünkü dış politika ve rejim-içi yetki dağılımı konularında geniş bir mutabakat söz konusudur. Sonuç itibariyle, daha öncede ifade ettiğimiz gibi, AK Parti içerisinde mutabakat ve grup düşüncesinin oluşması ve bu durumun karar sürecine ve çıktısına yansımaları, Hagan'ın tespitlerini desteklemesi açısından önemlidir.

BÖLÜM 5: BASKIN LİDER ÖRNEK OLAY İNCELEMESİ: SURIYE KRİZİ

Çalışmanın bu bölümünde, daha önceki bölümlerde olduğu gibi, Suriye krizine giden süreç kronolojik çerçeveye uygun olarak sunulacaktır. Bu doğrultudan hareketle, teorik çerçevenin temel noktaları olan durum tespiti/sorun tanımlaması, dış politika yapım sürecinin işleyişi ve karar anları ele alınacak ve akabinde durumun/sorunun arka planı, yetkili karar birimlerinin tanımlanması, karar sürecinin işleyişi ve kararın çıktıları üzerinde durulacaktır.

5.1. Durum Tespiti

Türkiye'nin Suriye krizine ilişkin karar alma sürecini analiz etmede, iki ülkenin 2012 yılına kadar izledikleri yaklaşımlarını ortaya koymak önemlidir. Belirlenen kronolojik sıralamayla birlikte, sorunun tarihsel altyapısının incelenmesi, karar alma sürecinin daha net bir biçimde anlaşılmasına olanak sağlamaktadır. Bu açıdan, çalışmamızın temelini oluşturan teorik zemin, tarihsel arka plan ile desteklenmekte ve böylece soruna dair durum tespiti bu çerçevede yapılmaktadır.

Tarihsel olarak bakıldığında, iki ülke arasındaki ilişkilerde, genellikle inişli-çıkışlı dönemlerin hâkim olduğu gözlenmektedir.1946 yılında bağımsızlığını kazanan Suriye, bu dönemlerde kendi iç yapılanmasına ağırlık vererek, rejim ve devlet geleneğini oluşturmaya çalışmıştır. Diğer taraftan, Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinin ardından, Türkiye'nin bölgeye yönelik politikasında değişiklik meydana gelmiş ve daha aktif bir dış politika yürütmek amacıyla bölge ülkeleriyle ilişkilerin artırılması hedeflenmiştir. Bu çerçevede Bağdat Paketi'nin genişletilmesi ve daha fazla ülkenin katılımını sağlamak amacıyla 1955 yılında dönemin Başbakanı Adnan Menderes, Şam'a ziyarette bulunmuştur. Ne var ki, bu ziyaret beklenen etkiyi yaratmamış ve girişimler sonuçsuz kalmıştır. Bu dönemde her iki ülkenin de farklı bloklarda yer alması, tarafları ciddi biçimde etkilemiş ve iki ülke arasındaki uçurum giderek büyümüştür.⁷⁸⁴

⁷⁸⁴ Şerif Demir, "Dünden Bugüne Türkiye'nin Suriye ve Ortadoğu Politikası", *Turkish Studies*, Cilt 6/3 (Yaz 2011), s. 691-713

1956 Süveyş Krizi⁷⁸⁵ ve Eisenhower Doktrini⁷⁸⁶ öncesi dönemde Suriye'nin SSCB ile iyi ilişkiler kurması, hem Türkiye'yi, hem de ABD'yi endişelendirmiştir. Bu dönemde, sol eğilimli Afif Bizri'nin Suriye Genelkurmay Başkanı olması ve ABD'li üç diplomatın Suriye rejimini değiştirmeye çalıştıkları iddiasıyla Suriye yönetimince sınır dışı edilmesi, bölgede krizin yaşanmasında hızlandırıcı etkenler olmuştur. Bu çerçevede, 1957 yılında Ortadoğu'da yaşanan kriz, Türkiye ile Suriye arasında devam eden inişli çıkışlı ilişkilerin daha da kötüleşmesine sebebiyet vermiştir. SSCB'nin, Suriye'yi kullanarak, Ürdün üzerinde siyasi hâkimiyet kurma çabaları, 1957 tarihinde krizin yaşanmasına neden olmuş, bu durum başta Türkiye olmak üzere, bölge ülkeleri ile ABD ve Avrupa ülkelerini rahatsız etmiştir. Ayrıca SSCB'nin, bu dönemde Suriye'ye askeri teçhizat ve ekonomik yardımda bulunması, Şam yönetimini daha da cesaretlendirmiştir. Diğer taraftan, Suriye'de Batı karşıtı ve sol grupların hâkimiyetinin arttığı siyasi yapının giderek güçlenmesi de, karşılıklı ilişkileri olumsuz yönde etkilemiştir.⁷⁸⁷ Gelişen bu olaylar neticesinde Türkiye, sınıra askeri yığınak yaparak, gerilimi daha da artırmıştır. Suriye ile Türkiye arasında yaşanan bu gerilim, kısa sürede ABD ve Sovyetler Birliği arasında bir güç gösterisine dönmüşse de, Suriye'nin 16 Ekim 1957'de konuyu BM'ye taşımasıyla birlikte, süreç yumuşama havasına girmiştir. Bu süreçte, ABD'nin Türkiye'nin yanında yer alması ve NATO taahhütlerinin olası bir durumda yerine getirileceğini beyan etmesi, Suudi Arabistan'ın arabuluculuk rolü üstlenmesi, Ürdün Kralı'nın Suriye'ye karşı olan tutumunun yumuşaması ve SSCB'nin ilk uzay aracı Sputnik'i uzaya göndermesiyle birlikte endüstriyel ve teknolojik prestijinin artması, Suriye krizinin aşılmasında temel belirleyici etkenler olmuştur.⁷⁸⁸

⁷⁸⁵ Fransa ile İngiltere'nin, Süveyş Kanalı ile Akdeniz'deki hâkimiyetini koruma arzusu Mısır yönetiminin rahatsızlık duymasına sebep olmuştur. Bunun üzerine Mısır hükümeti, Süveyş Kanalı millileştirerek yeni bir krizin yaşanmasına kapılarını açmıştır. Bunun üzerine, İsrail'in Fransa ve İngiltere ile anlaşarak Mısır'a saldırması sonrasında, İngiltere ve Fransa'nın Süveyş Kanalı'nın denetimini tekrar ele geçirmek üzere Port Said bölgesine asker çıkarmaları başta ABD ve SSCB olmak üzere şiddetle kınanmış ve her iki ülke de birliklerini bölgeden çekmek zorunda kalmıştır. Fahir Armaoğlu, **Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları, 1948-1988**, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1994, s. 162-170; Ersin Embel, "Avrupa İçin Ortak Dış Politika Oluşturma Sürecindeki İlk Adımlar: 1973 Arap-İsrail Savaşı ve Avrupa Birliği", **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt 13, No 1 (2014), s.75-90.

⁷⁸⁶ ABD Başkanı Eisenhower 5 Ocak 1957'de Orta Doğu ülkelerinin bağımsızlıklarını korumalarına yardım edebilmek için hükümete bu ülkelerle işbirliği yapmak ve bunların ekonomik güçlerini arttırmalarına yardım etme yetkisinin verilmesini istemiştir. Başkan Eisenhower'ın bu teklifi 9 Mart 1957'de Senato tarafından kabul edilmiştir. Eisenhower Doktrini tarafından desteklenen ülkeler arasında Türkiye'de yerini almıştır. Bu doktrin ile Orta Doğu ülkelerine ekonomik ve askeri yardım yapılması planlanmıştır. Vefa Kurban, "1950-1960 Yıllarında Türkiye ile Sovyetler Birliği Arasındaki İlişkiler", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Sayı XIV/28 (Bahar 2014), s. 227-256.

⁷⁸⁷ Arda Baş, "1957 Suriye Krizi ve Türkiye", **History Studies**, Cilt 4 (2012), s.91. s.95-98.

⁷⁸⁸ Baş, s.104.

Suriye'nin 1946 yılında bağımsızlığını kazanmasından 1998 Adana Mutabakatına kadar geçen süre içerisinde iki ülke arasındaki ilişkiler de gerginlik hep varlığını korumuştur. Bu açıdan değerlendirdiğimizde, Türkiye ile Suriye arasında mevcut olan temel bazı sorunların varlığı, ilişkilerde etkili rol oynamaktadır. Bu sorunlar sıralanacak olursa:

- Hatay meselesi,
- Su sorunu (Fırat, Dicle ve Asi suları üzerindeki anlaşmazlık) ve
- 1980'lerde ortaya çıkan PKK terör örgütünün Suriye'de yapılması.

Buna göre, iki ülke arasındaki temel sorunların kısaca açıklanması, çalışmanın analizi açısından önemlidir. Hatay meselesi, Türkiye ile Suriye arasında yaşanan ilk ciddi sorundur. Türkiye ile Suriye arasındaki sorunların çıkış noktası, Suriye'ye bağımsızlık verilmesini öngören 1936'daki anlaşmadır. 1936 yılında imzalanan bu antlaşma, Suriye'ye bağımsızlık veren ve Suriye ile Fransa arasında ittifak kuran anlaşmadır. Ancak bu antlaşmada İskenderun Sancağı hakkında hiçbir maddenin yer almaması ve Fransa'nın, Suriye'den çekilirken, Sancak üzerindeki yetkilerini Suriye'ye terk etmesi, Türk Hükümeti tarafından tepkiyle karşılandı. Bu durum üzerine Cenevre'deki Milletler Cemiyeti toplantısında Fransa ile yapılan görüşmelerin netice vermesi nedeniyle, 9 Ekim 1936'da Fransa'ya resmî bir nota verildi ve Suriye'ye yapıldığı gibi, İskenderun Sancağı'na da bağımsızlık verilmesi istendi.⁷⁸⁹ 23 Haziran 1939'da Hatay Meclisi'nin almış olduğu oybirliği kararıyla Türkiye'ye katılmasının ardından da, sorun giderek tırmanışa geçmiştir.⁷⁹⁰ Bu karar, Suriye'de tepki ile karşılanmış ve Suriye'nin, Hatay'ı Türk toprağı olarak kabul etmemesi, ilişkilerin sağlam bir zeminde yürütülmesine engel olmuştur.⁷⁹¹ Hatay'ın Türkiye'ye katılma kararını kabul etmesinden itibaren, Suriye'nin resmi haritalarında Hatay, Suriye'nin içinde gösterilmiştir.⁷⁹²

Hatay'ın Türkiye'ye katıldığı tarihte bağımsızlığını henüz kazanmamış olan Suriye, Fransız Hükümetine ve Milletler Cemiyeti Konseyi'ne başvurarak, 1939 Anlaşması ile Fransa'yı Milletler Cemiyeti Manda'sının kendisine verdiği yetkileri aşmakla itham etmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası bağımsızlığını kazanan Suriye, Hatay üzerindeki

⁷⁸⁹ Arı, **Geçmişten Günümüze Orta Doğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, s. 641.

⁷⁹⁰ S. Esin Dayı, "Hatay Devletie ve Hatay'ın Anavatan'a Katılması", **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı 19 (2002), s. 331.

⁷⁹¹ Baş, s.91.

⁷⁹² Peter Mansfield, **A History of The Middle East**, 2. Basım, London: PenguinBooks, 2003, s. 201.

iddialarını ilk başlarda öne sürmese de, 1946 yılında Fransa'nın bölgeden ayrılmasının ardından, Suriye'nin tutumunda değişiklik başlamıştır. Bu çerçevede Şam'dan yapılan açıklamalarda, Türkiye'nin Hatay üzerindeki egemenliğinin hukuk dışı olduğu vurgulanmış ve diğer Arap ülkelerine Suriye ile bu konuda dayanışma içinde olmaları çağrısı yapılmıştır. Bu tutum karşısında her ne kadar Türkiye, Suriye'yi tanımayı geciktirse de, Irak Başbakanı Nuri Sait Paşa'nın arabuluculuğu ile uzlaşmaya varılmıştır. 1950'li yıllarda, özellikle Baas Partisi'nin iktidara gelmesiyle birlikte bu sorun, milli bir dava haline getirilmeye çalışılmıştır. Soğuk Savaş dönemi boyunca iki ülkenin farklı kutuplarda yer alması, ilişkilerin sıkıntılı bir biçimde seyretmesine yol açmıştır. Bu bakımdan Suriye'nin Hatay meselesine ilişkin iddiaları, bu dönemde de belli aralıklarla devam etmiştir.⁷⁹³ Gelişen süreç içerisinde, Hatay meselesi önemini ve etkisini ilk dönemlere oranla korumamakta ve dahası artık çok fazla gündeme getirilmemektedir.

Türkiye ile Suriye arasında yaşanan bir diğer sorunda, su sorunudur. Her iki ülke tarafından da sunulan tezlerin farklılık arz etmesi, sorunun çözümünü güçleştirici unsur olmaktadır. Bu çerçevede su kaynaklarının sınırlı olduğu bölgelerde, kıyıdaş ülkelerin sınırı aşan suların faydalanması, söz konusu ülkelerin ilişkilerini doğrudan etkilemektedir. Bu bakımdan, Türkiye ve Suriye arasındaki ilişkilere baktığımızda, 1950'li yıllara kadar bölge suları ile ilgili herhangi bir gerginliğin yaşanmadığı gözlenmektedir. Ancak, 1950'li yıllardan itibaren Türkiye ve Suriye'nin Fırat nehri sularından faydalanmak üzere projeler geliştirmeye başlaması ile süregelen bu durum, değişime uğramaya başlamış ve her iki ülke arasında su sorunu ortaya çıkmıştır.⁷⁹⁴ Bu çerçevede su sorunu, iki ülke arasında Fırat, Dicle ve Asi sularının paylaşımı konusunda yaşanmaktadır. Fırat, Dicle ve Asi'nin fiziksel kapasiteleri ile soruna taraf olan aktörlerin talepleri uyuşmamaktadır. Sınırı aşan su sorunu, her iki ülkenin de nehirler üzerine barajlar ve elektrik üretim tesisleri yapması suretiyle ortaya çıkmıştır. Burada Türkiye ile Suriye'nin izlediği politikalarla bu sorun zaman zaman tırmanışa geçmiştir. Sorunun çözümüne dair işbirliği çabaları, protokoller ve antlaşmalar da yetersiz

⁷⁹³ İler Türkmen, "Türkiye Cumhuriyeti'nin Orta Doğu Politikası", BİLGESAM (2010), <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-22-20140717111.pdf> (24.07.2015)

⁷⁹⁴ Tuğba Evrim Maden, "Türk Dış Politikasında Suriye Örneği ile Sınırı Aşan Sular", **Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi**, Sayı 1 (2012), s. 89-98.

kalmıştır.⁷⁹⁵ Suriye ile Türkiye arasında yaşanan su sorunu, ideolojik, siyasi ve diplomatik bir mesele olmaktan ziyade, günümüzde artık teknik bir sorun olarak görülmektedir.⁷⁹⁶

Suriye ile Türkiye arasındaki ilişkinin bozulmasındaki en önemli sebeplerden bir diğeri de terör konusudur. Bu bakımdan, Suriye'nin PKK terör örgütüne verdiği destek, Türkiye ile savaşın eşiğine gelmesine sebep olmuştur.⁷⁹⁷ Suriye'nin PKK terörünü destekleme nedenleri arasında Fırat su kaynağından daha fazla yararlanma, GAP projesini engelleme ve Hatay'ı geri alma düşüncelerini hayata geçirebilme ve bu yolla Türkiye'nin istikrarını bozma çabaları gösterilebilir.⁷⁹⁸ Bu çerçevede, 1973 yılında PKK lideri Abdullah Öcalan, Türkiye'den kaçarak, Şam'a yerleşmiş ve böylelikle Şam, terör örgütü PKK'ya ev sahipliği yapmaya başlamıştır. Ayrıca, PKK terör örgütünün Türkiye'de yapmış olduğu eylemlere de destek vererek, “düşmanımın düşmanı dostumdur” mantığı gütmüştür.⁷⁹⁹

Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad, 1970 ile 1998 yılları arasında PKK terör örgütüne açıkça destek vermiş ve bu unsuru Türkiye ile aralarındaki ihtilafli durumlarda bir koz olarak kullanmıştır. Burada vurgulanması gereken önemli bir nokta da, Suriye yönetiminin bu uygulamayı, sadece PKK nezdinde gerçekleştirmediğidir. Benzer şekilde İsrail yönetimine karşı da, Filistin Kurtuluş Örgütü'nün uzlaşma yanlısı olmayan radikal sol unsurlarını desteklemekten geri kalmamıştır. Bu açıdan baktığımızda Şam yönetimi için istisnai bir durumun varlığı bulunmamaktadır. Suriye'nin bu türden politikalarına göz yummak istemeyen Türk karar alıcıları ise, Suriye ile 1987 yılında bir protokol imzalayarak, PKK'nın Suriye'deki faaliyetlerine son vermeyi amaçlamışlardır. Ancak, durum Türkiye'nin arzu ettiği şekilde gelişmemiş, terör örgütü Bekaa'daki

⁷⁹⁵ Zafer Akbaş, “Türkiye'nin Fırat ve Dicle Sınırşan Sularından Kaynaklanan Güvenlik Sorunu ve Çatışma Riski”, **Ahmet Yesevi Üniversitesi Bilig Türk Dünyası ve Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 72 (Kış 2015), s. 93-116.

⁷⁹⁶ Yusuf Sayın, “Türkiye-Suriye İlişkilerinin Stratejik Derinliği”, <http://yusufsayin.com.tr/makaleler/turkiyesuriye.pdf> (25.07.2015)

⁷⁹⁷ Erman Akılı, “Türk Dış Politikası Zemininde Arap Baharı”, **Ortadoğu Analiz**, Cilt 4, Sayı 37(Ocak 2012), s. 43; Abdullah Buksur, “Etniklik ve Uluslararası İlişkiler”, **Akademik Bakış**, Cilt 6, Sayı 128 (Yaz 2013), s. 252.

⁷⁹⁸ Abdülkadir Baharççek, “Etnik Terör ve Etnik Terörle Mücadele Sorunu”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 10, Sayı 1(2000), s. 20.

⁷⁹⁹ Ahmet Emin Dağ, “Suriye: Küresel ve Bölgesel Kaostan Beslenen İç Savaş”, **İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi** (Temmuz 2015), s. 6.

kampı kullanmaya ve Suriye toprakları üzerinden Türkiye'ye geçmeye devam etmiştir.⁸⁰⁰

1991'de yaşanan Körfez Savaşı'nın ardından Suriye, İran ve Türkiye, danışma toplantıları düzenlemeye başlamışlardır. Kuzey Irak'ta yer alan fiili Kürt federe devletinin, Türkiye, Suriye ve İran'da bulunan Kürtleri etkilemesinden endişe duymaları ve sınır güvenliğini sağlama arzuları, bu toplantıların gerçekleşmesine neden olmuştur. Bu gelişmenin akabinde, Türkiye ile Suriye arasında yeniden bir protokol imzalanmış ve bu protokolle PKK terör örgütünün ortadan kaldırılması amaçlanmıştır. Yapılan anlaşma neticesinde, Suriye yönetimi, PKK'nın Bekaa'da yer alan kampını tasfiye etmiştir.⁸⁰¹

19 Ocak 1993 tarihinde Suriye Başbakanı Mahmut El Zubi'nin resmi davetlisi olarak iki günlük bir ziyaret için Suriye'nin başkenti Şam'a giden Başbakan Süleyman Demirel, Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad ile de görüşmüştür.⁸⁰² Bu ziyarette Başbakan Demirel, Suriye'den teröre verdiği desteği kesmesi talebinde bulunmuştur. Suriye, her ne kadar PKK'yı bir terörist örgüt olarak tanısa da, desteğini tam olarak kesmemiştir.⁸⁰³

Suriye'nin PKK terör örgütüne karışma düzeyi yüksek ve doğrudan olmakla birlikte, somut destek daha fazla göze çarpmaktadır. Bu çerçevede PKK'nın Suriye ile kurduğu ilişki, her türlü maddi ve lojistik desteğin sağlanması yönünde olmuştur.⁸⁰⁴ Burada PKK'nın Birinci ve İkinci Kongrelerinin Suriye'de yapılması da, taraflar arasındaki ilişkilerde sorun oluşturmuştur. Özellikle 1982'nin Ağustos ayında Şam'da gerçekleşen İkinci Kongrenin sonuç bildirgesinde açıklanan maddeler ayrıca önemlidir. Bu bakımdan, bildirgenin ilk iki maddesi, Suriye'nin desteğini açık bir biçimde gözler önüne sermiştir. Bu kararlar şöyledir:

⁸⁰⁰ Celalettin Yavuz, **Geçmişten Geleceğe Suriye-Türkiye İlişkileri**, Ankara: ATO Yayınları, 2005, s. 393-4'den Aktaran: Abdi Noyan Özkaya, "Suriye Kürtleri: Siyasi Etkisizlik ve Suriye Devletinin Politikaları", **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt 2, Sayı 8 (2007), s.100

⁸⁰¹ David Kushner, "Turkish-Syrian Relations: An Update", **Modern Syria: From Ottoman Rule to Pivotal Role in The Middle East**, M. Maoz ve diğerleri (drl.), Brighton ve Portland: Sussex Academic Press (1999), s. 233-4'den Aktaran: Özkaya, s.100.

⁸⁰² Ayın Tarihi, "Ocak 1993", <http://www.ayintarihi.com/POKpZ/date/1993-01-14> (29.07.2015)

⁸⁰³ Muhittin Ataman, "Suriye'de İktidar Mücadelesi: Baas Rejimi, Toplumsal Talepler ve Uluslararası Toplum", **SETA Rapor**, SETA, No 6 (2012), s. 46.

⁸⁰⁴ Erol Kurubaş, "Etnik Sorun-Dış Politika İlişkisi Bağlamında Kürt Sorununun Türk Dış Politikalarına Etkileri", **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt 8, Sayı 1, 2009, s. 56-57.

- PKK mensuplarının Suriye’de eğitilmesi ve eğitimin kısmen Türk sınırına yakın yerlerde yapılması ve
- Şam, Halep, Kamışlı ve Afrin gibi Suriye şehirlerinde temsilciliklerin açılması⁸⁰⁵

1998 yılına kadar yaşanan gelişmeler, Suriye ile Türkiye arasındaki ilişkilerde ciddi hasarlar ve güven bunalımı yaşanmasına yol açmıştır. Ancak, 1998 yılı ve sonrası dönemde taraflar arasında gelişen olaylar, süreci farklı bir boyuta taşımıştır. Bu çerçevede, Suriye’nin PKK’ya vermiş olduğu destek ve Türkiye’ye yönelik politikaları, Türk kamuoyunda da sert bir biçimde eleştirilmiş ve tarafları savaşın eşiğine kadar getirmiştir.

1998 Ekim Krizi, Suriye Krizinin karar sürecinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. 16 Eylül 1998 tarihinde Kara Kuvvetleri Komutanı Atilla Ateş’in, Suriye sınırında yaptığı konuşmayla başlayan gerginlik, PKK lideri Öcalan’ın Suriye’den çıkarılmasıyla son bulmuştur. Bu çerçevede Suriye Krizine ilişkin karar sürecinin başlangıç noktasını, Öcalan’ın Suriye’den çıkarılması oluşturmaktadır.

Öcalan’ın Suriye’den çıkarılması, Hafız Esad’ın ölümü ve yerine oğlu Beşar Esad’ın geçmesinin ardından gelişen süreç, iki ülke arasındaki ilişkilerin iyileştirilmesi çabalarını beraberinde getirmiştir. Bu duruma ilişkin olarak, 12 Ağustos 1999 tarihinde dönemin Turizm Bakanı Erkan Mumcu, Suriye Turizm Bakanı Danho Dawoudve’yi Türkiye’ye davet etmiştir.⁸⁰⁶ Bu görüşme, taraflar arasındaki ilişkilerin iyileştirilmesinin gerekliliğine vurgu yapması açısından, sürecin ilk kırılma noktasını oluşturmaktadır. Ayrıca bu kırılma noktası, karar alıcıların dış politika davranışlarında yumuşama olduğunun ve temasların devam edeceğinin işaretlerini vermesi açısından da dikkate değerdir.

1999 yılı itibariyle başlayan ilişkilerdeki iyileştirme süreci, AK Parti’nin tek başına iktidara gelmesi sonrası farklı bir boyuta taşınmıştır. Burada AK Parti’nin, bölgeye yönelik yoğun ilgisi, iki ülke arasındaki ilişkileri de olumlu yönde etkilemiştir. 15 Ocak 2009 tarihinde Türkiye ile Suriye arasında Sosyal İşler ve Çalışma Bakanlıkları bünyesinde İşbirliği Antlaşması’nın imzalanması, kurumsal ilişkilerin inşası açısından

⁸⁰⁵ A. Cem Ersever, **Üçgendeki Tezgâh**, 4. Basım, İstanbul: Milenyum Yayınları, 2007, s.103.

⁸⁰⁶ Ayın Tarihi, “Ağustos 1999”, <http://www.ayintarihi.com/PQKpZ/date/1999-08-23> (11.08.2015)

önemlidir. İki ülke arasında yaşanan bu kurumsal inşa süreci, çalışmanın bir diğer kırılma noktasını oluşturmaktadır. Türkiye ve Suriye arasında yaşanan bu değişim ve etkileşim süreci, her iki ülkenin kamuoyunda da yankı bulmuş ve memnuniyetle karşılanmıştır.

2010 yılına gelindiğinde ise, Tunus'ta başlayan halk hareketleri, bölgesel ve toplumsal bazda bir eyleme dönüşmüş ve 2011 yılında Suriye'de de yavaş yavaş kendisini hissettirmeye başlamıştır. Ortadoğu bölgesinde yaşanan Arap Baharının Suriye'ye yansması, Tunus, Mısır ve Libya'da yaşananlardan farklı olarak kendisini göstermiştir. Yaşanan protestolar, mitingler ve iç çatışmalar neticesinde birçok Arap diktatör resmen devrilse de, Suriye Devlet Başkanı Esad için durum bu yönde gelişmemiştir. 26 Ocak 2011 tarihinde Hasan Ali Akleh'in Esad rejimini protesto etmek amacıyla kendisini yakarak intihar etmesi, soruna dair fitili ateşlemeye yetmiştir.⁸⁰⁷ Bu tarihten itibaren, Suriye'de de, Esad ve Baas rejimine karşı protestolar ve iç çatışmalar yaşanmaya başlamıştır. Bu çerçevede protestoların başladığı ve Türkiye'nin reform taleplerini ilettiği bu dönem, sürecin bir diğer kırılma noktasını oluşturması bakımından önemlidir. Yaşanan bu süreçte, Türkiye ilk olarak Suriye'den yana tutum sergilemiş ve Suriye Devlet Başkanı Esad'ı reform yapmaya ikna etmeye çalışmıştır.

Ne var ki 1998 yılında Öcalan'ın Suriye'den çıkarılmasıyla başlayan iyileşme süreci, Arap Baharının Suriye'ye sıçraması ve sonrasında yaşanan gelişmeler neticesinde kopma noktasına gelmiştir. Bu çerçevede, ikili ilişkilerin kötüleşmeye başladığı dönem, sürecin bir diğer kırılma noktasını oluşturması bakımından önemlidir. 10 Mayıs 2011 tarihinde Başbakan Erdoğan'ın Suriye'ye yönelik açıklamaları, sürecin kırılma noktasında belirleyici ve etkili rol oynamıştır.⁸⁰⁸ Burada Başbakan Erdoğan'ın, Suriye konusunun bir dış politika meselesi olmadığını, adeta bir iç politika konusu olduğunu söylemesi, iki ülke ilişkilerinin bozulduğunun ilk işaretidir.

Suriye krizine yönelik karar sürecinde Başbakan Erdoğan'ın 11 Ağustos 2011'de yapmış olduğu açıklama, sürecin bir diğer kırılma noktasıdır. Buna göre, Suriye rejimine yönelik yaptırımların hayata geçirilmesine ilişkin yapılan açıklamalar ve bunun için on beş gün mühlet verilmesi süreç açısından önemlidir. Bu açıklamayla birlikte, iki

⁸⁰⁷ **Milliyet**, "2 yıllık iç savaşın kronolojisi", 07.01.2013.

⁸⁰⁸ **Milliyet**, "Başbakan Erdoğan: Devlette yeni bir yapılanmaya gidiyoruz", 10.05.2011.

ülke arasındaki diyalog sürecinin henüz kesilmediği ve muhalif kanada yönelik fiili bir desteğin olmadığı görülmektedir.⁸⁰⁹

Esad rejimi ile ilişkilerin çıkmaza doğru ilerlediği bu dönemde, muhaliflerin yapılanması ve Esad'ın reform yanlısı olmayan tutumları, Türkiye'nin soruna ilişkin tavrında değişiklik yaşanmasını beraberinde getirmiştir. Bu açıdan, ilk olarak Esad rejiminden kaçan mültecilerin durumu, Türk karar alıcıları açısından önemli bir unsur olmuştur. Suriye muhaliflerine fiili destek, mültecilerin kabulü ve Suriye'ye müdahale tartışmalarının gündeme geldiği bu aşama, sürecin bir diğer kırılma noktasını oluşturmaktadır. Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun 5 Şubat 2012 tarihli konuşmasında Devlet Başkanı Esad'ın baskısından kaçan herkesin Türkiye'ye gelebileceğini söylemesiyle birlikte, taraflar arasında artık uzlaşmazlığın üst düzeyde olduğu gözlenmektedir.⁸¹⁰

Malatya Erhaç 7'nci Ana Jet Üs Komutanlığı'ndan 22 Haziran 2012 tarihinde kalkan Türk Hava Kuvvetleri'ne ait F-4 savaş uçağının, Akdeniz'in Suriye karasuları üzerinde düşürülmesi, Ankara'da tansiyonun yükselmesine yol açmıştır. Gerçekleşen bu olayın ardından Başbakan Erdoğan'ın başkanlığında toplanan güvenlik zirvesinde, uçağın Suriye tarafından düşürüldüğü ve gereken adımların kararlılıkla atılacağı açıklanmıştır. Bu şartlar altında, sürecin kırılma noktalarından birisi de, Türk jetinin düşürülmesi ve Suriye'ye yönelik angajman kurallarının değişmesidir.⁸¹¹

Diğer taraftan Türk jetinin düşürülmesi ve akabinde gerçekleşen angajman kurallarının değişimi, Esad yönetimine yönelik tavrın daha da sertleşmesine yol açmış ve bu çerçevede sorun uluslararası alana da taşınmıştır. Bu açıdan, sürece dair daha somut adımlar atılmasını öngören Türk karar alıcıları, girişimlerin bu yönde olmasına dair açıklamalarda bulunmuşlardır. Böylelikle, AK Parti iktidarının ilk iki döneminde olumlu yönde ilerleyen ilişkiler, AK Parti'nin üçüncü döneminde yerini kriz ortamına bırakmıştır. Geline bu noktada, taraflar arasındaki kriz sürecinin artan oranda devam etmesi, Türk karar alıcılarını harekete geçirmiş ve böylece Suriye'ye ilişkin karar sürecinde tezkere konusu gündeme gelmiştir. Bu çerçevede çalışmanın son kırılma

⁸⁰⁹ BYEGM, "Erdoğan Esad'a Reformlar İçin 15 Gün Süre Verdi", 11.08.2011, <http://www.byegm.gov.tr/turkce/haber/erdoan-esada-reformlar-n-15-gn-sre-verd/8637> (29.07.2015)

⁸¹⁰ **Aljazeera Turk**, "Türkiye Suriyelilere kucak açtı", 05.02.2012.

⁸¹¹ **Sabah**, "Suriye Türk jetini vurdu", 23.06.2012.

noktasını da, Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun 28 Eylül'de Suriye krizine yönelik yapmış olduğu açıklamalar neticesinde Suriye tezkeresinin kabulü konusu oluşturmaktadır.

5.2. Türk Dış Politikasının Yapımı

Arap Baharı ile birlikte, bölgede yaşanan halk ayaklanmaları, Ortadoğu bölgesinin değişim ve dönüşüm sürecine ivme kazandırmışsa da, bölgenin geleceğine yönelik belirsizlikleri de artırmıştır. Gelişen bu yeni düzen içerisinde, Türkiye'nin de bölgeye yönelik dış politika yaklaşımı ise, “düzen kurucu aktör olma” şeklindedir. Burada öne çıkan olgu, AK Parti yönetiminin klasik güvenlik merkezli yaklaşımı terk edip, çok yönlü, çok boyutlu ve çok aktörlü diplomasi yaklaşımını benimsemesidir. Bu dönemde kullanılan dış politika araçlarına bakıldığında ise, arabuluculuk, kolaylaştırıcılık, gayri resmi temaslar, ikinci kanal diplomasi (dual-track diplomacy), kalkınma yardımları, barış inşası çalışmalarına destek ve kamu diplomasisi ortaya çıkmaktadır. Türkiye'deki karar alıcılar, özellikle Ortadoğu'da “düzen kurucu” ve “sorun çözücü” aktör olmayı tercih etmiş ve buna bağlı olarak yeni dış politika kimliğini benimsemiştir.⁸¹²

AK Parti'nin tek başına iktidara gelmesiyle birlikte, 2000'li yılların başında ilan edilen temel prensiplerin özgürlük-güvenlik dengesi, komşu ülkelerle sıfır sorun ve komşu havzalarda etkinlik, çok boyutlu ve çok kulvarlı dış politika, yeni bir diplomatik üslup ve söylem ile ritmik diplomasi ve yeni havzalara açılım olduğunu, çalışmanın önceki bölümlerinde söylenmiş ve kısaca açıklamaları yapılmıştır. Belirlenen bu temel prensiplerden özellikle “komşularla sıfır sorun” ilkesi oldukça ütöpik bulunmuş ve yeni-Osmanlıcılığın bir versiyonu olduğu iddiasıyla eleştirilere maruz kalmıştır. Bu açıdan, 62. AK Parti döneminde yaşanan Suriye krizi çerçevesinde de, bu ilkenin genel geçerliliği sıkça sorgulanmıştır. Bu prensiplerin mimarı Davutoğlu ise, belirlenen ilkelerin statik değil, dinamik olduğunu ve Türkiye'nin uluslararası konumunda kapsamlı bir restorasyon öngördüğünü birçok kez ifade etmiş ve eleştirilere bu yaklaşımla açıklık getirmeye çalışmıştır.⁸¹³

AK Parti döneminde Türkiye'nin bölgeye yönelik dış politikasının, Ortadoğu'daki gelişmeler dikkate alınarak Ankara merkezli olduğu söylenebilir. Bu dönemde izlenen

⁸¹² Talha Köse, “Türk Dış Politikasının Ortadoğu'daki Yeni Kimliği ve Çatışma Çözümlerini Keşfi”, Burhanettin Duran ve diğerleri (Ed.), **Türk Dış Politikası Yıllığı**, Ankara: SETAV, 2010, s.623-624.

⁸¹³ Ahmet Davutoğlu, **Teoriden Pratiğe Türk Dış Politikası Üzerine Konuşmalar**, İstanbul:Küre Yayınları, 2013, s.16-17.

politika, proaktif tavır almaya ve ihtiyaç olduğunda gerekli katkıyı sağlamaya yöneliktir. Diğer taraftan, Türkiye'nin Sünni devlet izlenimi verdiği yönündeki eleştirilere karşılık olarak, Suriye ile derinleştirilen ilişkileri işaret eden Davutoğlu, bu yönde ki yaklaşımların da yersiz olduğunu belirtmiştir. Bu çerçevede bölgeye yönelik çizilen dış politika, bölge siyasetine entegre olmaya dönük olarak şekillendirilmiştir.⁸¹⁴

Arap Baharı ile başlayan yeni dönemde ise, Türkiye, mevcut dış politika söylemlerinden vazgeçmemiş ve bu dönemi tarihin normalleşmesi olarak yorumlamıştır. Bu çerçevede, AK Parti iktidarının ilk döneminden itibaren uygulamaya konulan dış politika yaklaşımı, bu süreç ile uyumlu olarak değerlendirilmiştir. Türk karar alıcıları bu dönemde, Arap Baharı sürecini kayıtsız şartsız destekleme ve rejimlerden ziyade halkların yanında olma kararı almıştır. Bu süreçte Türk karar alıcıları, bazı dış politika prensipleri belirlemiştir. Bu prensipler sıralanacak olursa:

- Arap Baharının arkasında durulması,
- Ülke ayrımı yapılmaması ve hakları için ayağa kalkan insanlara destek verilmesi,
- Geçiş sürecinin mümkünse kansız olması,
- Bölgeye yönelik yabancı ülkelerin müdahalesine zemin hazırlanmaması,
- Bölge ülkelerinin toprak bütünlüğünün korunması ve
- Bu süreçte bölge ile yabancılaşmama ve duygudaşlığı kaybetmeme.⁸¹⁵

Türkiye, Suriye'ye yönelik dış politika yaklaşımında da, yukarıda bahsedilen bu temel prensiplerin izinde yürümüştür. AK Parti dönemi Türk dış politikasının temel parametrelerinden olan “komşularla sıfır sorun” ilkesi, 2003-2011 yılları arasında titizlikle yürütülmüştür. Bu ilkenin en hissedilir uygulaması, Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad ile Başbakan Erdoğan arasında gerçekleşmiş ve ilişkiler ailece yapılan görüşmelere kadar varmıştır. Yürütülen mevcut dış politika yaklaşımı neticesinde,

⁸¹⁴ Davutoğlu, s. 298-386.

⁸¹⁵ Gürkan Zengin, **Kavga, Arap Baharında Türk Dış Politikası 2010-2013**, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2013, s.30-32.

Suriye halkının gözünde de Türkiye'nin ve özellikle Başbakan Erdoğan'ın imajı oldukça olumlu bir hal almıştır.⁸¹⁶

Türk karar alıcılarının, Suriye başta olmak üzere, bölge ülkeleri ile ikili ilişkilerini geliştirmesi, “eksen kayması” şeklinde yorumlanmış ve hatta Türkiye'nin Batı'dan uzaklaşarak Sünni mezhep politikası izlediği iddia edilmiştir. Bu eleştirilere karşılık, daha öncede belirttiğimiz üzere, Türk karar alıcıları, yönetimde Nusayrilerin (Alevilerin) olması nedeniyle, Suriye ile gelişen ilişkileri örnek vermiş ve Türkiye'nin merkez ülke olma yaklaşımına atıfta bulunarak, eksen kayması iddialarının yersiz olduğunu her defasında yinelemiştir.⁸¹⁷

Ortadoğu'daki rejimleri etkilemeye başlayan Arap Baharının etkisi, Esad rejimine karşı ayaklanmaları da beraberinde getirince, Başbakan Erdoğan, Suriye Devlet Başkanı Esad'ı defalarca uyarılmış ve reformları bir an önce hayata geçirmesi yönünde telkinlerde bulunmuştur. Türkiye, mevcut dış politika yaklaşımı çerçevesinde bölgede istikrar oluşturma amacı gütmüş ve bu nedenle Suriye ile işbirliği yollarını denemiştir. Bu çerçevede, Türkiye ve Suriye arasında yetkili karar alma mekanizmaları tarafından yürütülen ikili görüşmelerde, demokratik çözüm yolları aranmıştır. Ne var ki gerçekleştirilen bir dizi görüşme neticesinde Türk karar alıcılarının bütün bu çabaları sonuçsuz kalmıştır.

5.3. Karar Anı (Occasion for Decision)

62. dönem AK Parti Hükümetinin dış politikasında gerçekleşen Suriye krizinin karar sürecine geçmeden önce, çalışmanın bir önceki dönemlerinde yapılmış olduğu gibi karar anının belirlenmesi gerekmektedir. Bu bakımdan, karar birimi kuramında sürecin girdilerini oluşturan karar anının arka planına değinmek, analiz açısından fayda sağlamaktadır.

5.3.1. Karar Anının Arka Planı

2000'li yılların başında AK Parti'nin tek başına iktidara gelmesiyle birlikte Türk dış politikası, bölgesel düzeyde daha aktif rol üstlenmeye başlamıştır. Çalışmada daha önce de belirtildiği üzere, “komşularla sıfır sorun” politikası çerçevesinde yürütülen bu

⁸¹⁶ Zengin, s.33.

⁸¹⁷ Zengin, s.37-42.

politika, Türkiye'nin Suriye ile olan ilişkilerine de yansımıştır. Suriye ile arasında tarihi, kültürel ve toplumsal bağlara sahip olan Türkiye, AK Parti Hükümetinin özellikle ilk iki döneminde ikili ilişkilerini bu çerçevede geliştirmiştir. İlişkilerin gelişmeye başladığı bu on yıllık dönemde, Türkiye ile Suriye arasında atılan somut adımlar arasında Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi'nin kurulması ve vizelerin karşılıklı olarak kaldırılması gösterilebilir. Burada bölgenin barış, güvenlik ve istikrarı ile sürdürülebilir ekonomik kalkınma sürecine katkıda bulunma durumu amaçlanmıştır.⁸¹⁸

Tunus'ta başlayan Arap Baharının bölgeyi etkisi altına almasıyla birlikte gözler Türkiye ile Suriye ilişkilerine çevrilmiş ve ikili ilişkilere bu sürecin nasıl yansıtacağı konusu merak edilmiştir. Bu noktada, Başbakan Erdoğan'ın 6 Şubat tarihinde Suriye Başbakanı Naci Itri'nin de katıldığı Asi Nehri üzerine yapılacak olan Dostluk Barajı'nın temel atma töreninde vermiş olduğu mesaj ve Arap Baharına ilişkin olarak Suriye'nin takınacağı tavır da, öne çıkan olgular arasındadır. Başbakan Erdoğan, "Asi Nehri'nin artık iki ülkeyi bölen değil, birleştiren bir nehir olduğu, dolayısıyla da sınırların kalktığını" vurgulamıştır.⁸¹⁹ Başbakan Erdoğan'ın yapmış olduğu bu açıklama, Türk karar alıcılarının Esad rejimi konusunda herhangi bir endişelerinin olmadığı işaretini vermesi açısından önemlidir. Ne var ki, Şam yönetiminin halk hareketlerini şiddet kullanarak bastırma girişiminde bulunması ve reform çağrılarını beklenildiği şekilde karşılamaması, Türkiye açısından memnuniyetsizlikle karşılanmış ve iki ülke arasındaki bahar havası uzun soluklu olmamış, ilişkiler gittikçe kötüleşmiştir.⁸²⁰

Erdoğan Hükümeti, Esad rejimini olayların başladığı ilk günlerden itibaren uyardıya başlamış ve reform çağrılarında bulunmuştur. Bu çerçevede taraflar arası bir dizi görüşme gerçekleşmiş ve halk hareketlerine demokratik yollardan çözüm arayışları geliştirilmeye çalışılmıştır. Türkiye'nin bu dönemde öncelikli yaklaşımı, Suriye yönetimini demokratikleşme adımları atmaya yönelik cesaretlendirmektir. Burada amaç, Suriye halkının meşru taleplerinin karşılanmasına yönelik demokratik reform ve dönüşüm sürecinin, barışçıl bir şekilde sonuçlandırılmasıdır.⁸²¹

⁸¹⁸ Hasan Duran, "Adana Protokolü Sonrası Türkiye- Suriye İlişkileri", Kemal İnat ve diğerleri(Ed.), **Ortadoğu Yılığ 2011**, İstanbul:Açılım Kitap, 2012, s. 510.

⁸¹⁹ **Zaman**, "Itri: 6 Şubat 2011 tarihi, bizim için Türkiye-Suriye dostluk günüdür", 06.02.2011.

⁸²⁰ Nebi Miş, "Suriye 2011", Kemal İnat ve diğerleri (Ed.) **Ortadoğu Yılığ 2011**, İstanbul: Açılım Kitap, 2012, s. 273.

⁸²¹ Nebi Miş, "Suriye 2012", Kemal İnat ve Muhittin Ataman(Ed.), **Ortadoğu Yılığ 2012**, İstanbul: Açılım Kitap, 2013, s. 234.

Bu süreçte Türkiye, bir tercihi seçmek zorunda kalmamak için, 2011 yılının ortalarına kadar, Suriye yönetimi ile muhalifler arasında arabulucu rolü oynamaya çalışmıştır. Esad rejimini reformlar yapmaya teşvik eden Türkiye'nin bu çabalarının sonuçsuz kalması, Esad rejiminin halka karşı katliamlara başlaması ve Türkiye'ye bu ülkeden mültecilerin gelmesi gibi gelişmeler, Erdoğan hükümetini karar almaya zorlamıştır.⁸²² Ortadoğu bölgesinde yaşanan gelişmeler, Suriye Devlet Başkanı Esad'ın uyguladığı şiddet, Suriyeli mültecilerin durumu, Esad rejimine karşı muhalif kanadın tutumu ve ABD'nin Şam yönetimine karşı takındığı tavır, Türk karar alıcılarını bir tercih yapma ve karar alma durumunda bırakmıştır.

AK Parti iktidarının 2011 yılı başlarına kadar yürütmüş olduğu işbirliği eksenli ilişkilerin, Arap Baharı çerçevesinde yaşanan kaos ortamı sonucu sekteye uğramasıyla birlikte yetkili karar mekanizmaları zorlu bir sürece girmiştir.⁸²³ Buna göre, Arap Baharı dalgasının Suriye'ye ulaşması sonrasında, Türk karar alıcıları, zor bir tercihle karşı karşıya kalmışlardır. Bu tercihler şu şekildedir:

- Ya Esad Yönetimi'yle mevcut ilişkilerini koruma yoluna giderek muhalif gruplara mesafeli duracaktı,
- Ya da Esad liderliğindeki Baas yönetimine karşı halkın özgürlük taleplerine destek verecekti.

Bu çerçevede Türk karar alıcıları ya Esad rejiminden yana tavır sergileyip mevcut rejimin devamından yana olacaktı ya da Esad rejimine karşı olan ve demokratik haklarını savunan halktan yana olarak muhalif kanatta yerini alacaktı. Her iki durumda da yetkili karar birimi açısından gelişen ortama baktığımızda, mevcut koşullarda Esad rejimini destekleyen bir Erdoğan hükümetinin, kendi iç ve dış dinamikleri ile çelişmesi ve demokrasi söylemlerinin temelsiz kalması durumu gerçekleşebilirdi. Tam tersi durumda ise son on yıllık süreçte birlikte tatile çıkacak kadar iyi ilişkiler kurduğu Suriye Devlet Başkanı Esad'ı karşısına alarak, mevcut yönetime karşı olması ve komşularla sıfır sorun ilkesinde sıkıntıların yaşanması durumu söz konusu olabilirdi.

⁸²² Kemal İnat, "Türkiye'nin Ortadoğu Politikası 2012", Kemal İnat ve Muhittin Ataman (Ed.), **Ortadoğu Yıllığı 2012**, İstanbul: Açılım Kitap, 2013, s. 11.

⁸²³ İnat, s. 11.

Çizilen bu çerçeveden hareketle, Arap Baharının Suriye'ye sıçraması ve Esad yönetiminin kendi halkına karşı uyguladığı baskıcı tutum, çalışmanın bu kısmındaki karar anını tetikleyen unsurlardır. Burada, yetkili karar mekanizmalarının sorunu en ince ayrıntısına kadar ele aldığı ve gelişen olaylar neticesinde bir tercih yaptığı söylenebilir.

5.4. Yetkili Karar Birimi

Karar birimi kuramında belirleyici rol oynayan etkenlerden birisi de yetkili karar biriminin belirlenmesi olduğunu çalışmamızın önceki bölümlerinde de ifade edilmişti. Soruna ilişkin yapılan bu tanımlamalar ışığında, karar sürecinin ne şekilde işlediğine ve bu süreçte nasıl bir durum sergilendiğine geçmeden önce, yetkili karar biriminin belirlenmesi gerekmektedir. Kriz durumunda yetkili olan karar biriminin belirlenmesi, sürecin daha sağlıklı bir biçimde görülmesine olanak sağlamaktadır.

Türkiye, AK Parti iktidarı ile başlayan süreçte, bölgeye yönelik aktif bir dış politika izlemiş ve özellikle 2005 yılı sonrası karşılaştığı uluslararası baskılara karşı Suriye'ye açılım politikası yürütmüştür. Ankara Hükümeti, Suriye'nin, uluslararası toplumdan izole edilmemesi gerektiğine inanmış ve stratejik tampon vazifesi görmüştür. Burada Ortadoğu'da Arapların kullanmış olduğu bir sözünde Suriye'nin önemini anlamada etkisi büyüktür. Bu söze göre; Ortadoğu'da "Mısır olmadan savaş, Suriye olmadan barış olmaz." Bu bakımdan, Suriye Arap dünyasında yaratmış olduğu etki itibarıyla ve sınır komşusu olması açısından Türkiye için önemlidir.⁸²⁴

Arap Baharının Suriye'ye sıçraması ve akabinde Esad rejiminin reformları uygulamadaki yavaşlığı, Türkiye ile Suriye arasında gelişen ilişkilere de olumsuz yansımıştır. Suriye yönetiminin mevcut sorunları şiddet kullanarak çözmeye çalışması, Suriyeli mültecilerin Türkiye'ye akın etmeleri, iç politikadan gelen tepkiler ve Batı ülkelerinin yoğun baskısı sonucu, iki ülke arasında krizin yaşanması kaçınılmaz hale gelmiştir. Yaşanan bu gelişmeler neticesinde, Türk karar mekanizmalarının gündemine, Suriye krizi ilk sıradan oturmuştur. Suriye ile yaşanan krizin patlak verdiği dönem, üçüncü AK Parti iktidarına tekabül etmektedir.

Yetkili karar biriminin belirlenmesi aşamasında süreçte yer alan baskın lider özelliklerine sahip tek bir bireyin olup olmamasının ilk soruyu oluşturduğunu daha

⁸²⁴ Zengin, s. 93-94.

öncede ifade etmiştik. Bu çerçevede, Suriye krizine dair karar anına ilişkin olarak bu soru sorulduğunda, Başbakan Erdoğan'ın bu durumda baskın lider şeklinde hareket ettiği söylenebilir. Çalışmanın teorik çerçevesinden de hatırlanacağı üzere, baskın liderin ortaya çıkmasını sağlayan çeşitli koşullar bulunmaktadır. Liderin ilgi alanı, anlaşmazlıkların çözümü ve bilgiyi yönetmede uzmanlık, devletlerin dış politikalarında kişisel katılımı gerekli kılan koşullar arasında gösterilebilir. Suriye krizinde, Başbakan Erdoğan'ın konumu, bu koşulların çoğuna uygun niteliktedir.

Suriye konusu yüksek düzey kriz içeren bir durum olmakla birlikte, Erdoğan'ın sorunu kontrol etme arzusu taşıdığı, kriz düzeyinde soruna bizzat dâhil olduğu ve kişisel katılımının üst düzeyde seyrettiği görülmektedir. AK Parti iktidarının ilk dönemlerinden itibaren Başbakan Erdoğan, Arap dünyası ve özellikle Suriye ile yürütülen ilişkilere büyük önem vermiş ve bu çerçevede temaslar sağlamıştır. Bu dönemde, Başbakan Erdoğan'ın dış politikaya ilgisi yoğun ve aktif düzeydedir.

Arap Baharının ardından düzenlenen üst düzey toplantılarda Erdoğan'ın soruna ilişkin olarak özellikle Başkan Obama başta olmak üzere dünya liderleri ile de birçok kez bir araya geldiği bilinmektedir. Bu çerçevede Erdoğan'ın, Türkiye'nin hem iç hem de dış politikasında belirleyici rol oynadığı ve kontrolü elden bırakmadığı söylenebilir.

Yetkili karar biriminin baskın lider olduğunu belirtirken, Suriye ile yürütülen ilişkilere ilişkin olarak sürecin tamamının kastedilmediğini de ayrıca belirtmekte fayda vardır. Bu noktada, yetkili karar birimini baskın lider olarak tanımlanan ve sorunu bu çerçevede analiz eden kısım, Erdoğan'ın üçüncü kez Başbakan olduğu 62'inci AK Parti hükümeti dönemidir.

Suriye krizine giden karar sürecinde, yetkili düzeyde karar organlarına bakıldığında, ortaya "baskın grup" özelliğine sahip yetkili bir karar birimi çıkmamaktadır. Çünkü bir grup bireyin, birbirlerine danışıp, kolektif olarak bir eylemi seçmesi durumu söz konusu değildir. Bir başka ifadeyle, tek bir bünyenin üyesi olan ve birbirlerine danışarak hareket eden bireyler kümesi bulunmamaktadır. Ayrıca, Suriye krizi, kritik öneme sahip olmakla birlikte, bu dönemde rejime ilişkin kritik sorunlarla ilgilenen tek bir grubun varlığından söz edilemez. Çünkü sürece ilişkin yürütülen temaslarda, Dışişleri Bakanlığı gibi bir grup karar alıcı, sürecin kilit noktasını oluşturmamakta ve süreçte aktif olarak yer almamaktadır.

Diğer taraftan, aktörlerin bireyler, gruplar veya kurumların temsilcilerine ayrıldığı durumlarında varlığı söz konusu değildir. Bu çerçevede, birden fazla bağımsız aktörü içeren kuruluşların Suriye krizine ilişkin karar sürecinde yer almaması, yetkili karar biriminin “özerk aktörler koalisyonu” olmadığına da işarettir. Karar anında ve sürecinde Cumhurbaşkanı, Genelkurmay Başkanlığı, Milli Güvenlik Kurulu (MGK) ve Dışişleri Bakanlığı gibi kurumlarla ortak hareket etme ve bu kurumların fiili olarak katıldığı bir durum da söz konusu değildir. Rejim yapısı açısından baktığımızda birbirinden bağımsız birden çok aktörün varlığıyla süreç boyunca karşılaşılmamaktadır.

5.5. Karar Alma Süreci ve Dinamikleri

Karar birimi kuramında yetkili karar biriminin “baskın lider” olduğu durumlarda, rejimin dış politika araçları da, hiyerarşik bir biçimde lider tarafından şekillendirilmektedir. Bu açıdan değerlendirdiğimizde, hükümetin dış politika araçları, üçüncü Erdoğan hükümeti döneminde hiyerarşik bir biçimde, Başbakan Erdoğan tarafından yönlendirilmiştir. Bu dönemde Başbakan Erdoğan hiyerarşinin en tepesinde yer almakta ve karar sürecine ciddi bir biçimde dâhil olarak, belirleyici rol üstlenmektedir. Diğer taraftan, Erdoğan’ın dışardan gelen bilgiye duyarlılık derecesine bakıldığında oldukça göreceli olduğu gözlenmektedir. Bu çerçevede değerlendirildiğinde, bilgiye karşı oldukça göreceli tavır sergileyen Erdoğan’ın hedef ve amaçlarının esnek bir yapı sergilediği görülmektedir. Suriye krizine dair karar sürecinde, Erdoğan’ın, Suriye krizinde hızlı çözüm üretme ve kararlı olma yanlısı tavır takındığı görülmektedir.

Başbakan Erdoğan’ın bu dönemde sergilediği tavrın karizmatik lider yapılanmasıyla uyumlu olduğu söylenebilir. Bu açıdan, Erdoğan’ın içinde bulunduğu durumu kullanma kabiliyeti ve soruna bu yönde yaklaşımı, mevcut duruma örnek gösterilebilir.

Suriye krizine dair karar sürecine bakıldığında, Başbakan Erdoğan’ın muhalefeti ve karşısında yer alan herkesi bastırma yeteneğine sahip olduğu açık bir biçimde görülmektedir. Suriye krizi karar anı yüksek düzey bir diplomasi içermesi bakımından önemlidir. Bu çerçevede Arap Baharının Suriye’ye sıçraması ve Esad rejiminin uyguladığı baskı yönetimi, Erdoğan’ın Suriye’ye yönelik politikasında değişikliğe gitmesinin tetikleyici unsurlarıdır. Bu duruma ilaveten, Erdoğan’ın, ABD’de Başkan Obama ile görüşükten sonra yapmış olduğu açıklamalar da dikkat edilmesi gereken bir

diğer unsurdur. Bu görüşme neticesinde, Suriye konusunda fikirlerinin pekiştiği görülmektedir.

Suriye ile yaşanan ilişkiler, Türk dış politikası açısından önemi büyük, hassas ve kaygan bir zeminde yer almaktadır. AK Parti iktidarının ilk iki döneminde artan bir ivme ile ilerleyen ilişkilerin, Erdoğan hükümetinin son döneminde yerini kriz durumuna bırakması ve bu noktaya nasıl geldiği sorusu, çalışmanın bu kısmında detaylı bir biçimde irdelenecektir.

Soğuk Savaş dönemi boyunca, Türk dış politikası, Batı Bloğu ülkeleri ile paralel bir düzlemde seyretmiştir. Bu dönemde, NATO'nun kanat gücü olması, durumun siyasi, ekonomik, askeri ve sosyal alanlarda da Türkiye'nin çok boyutlu ilişkiler geliştirmesine olanak sağlamadığı gözlenmiştir. Diğer taraftan Soğuk Savaş'ın sona ermesine rağmen, uzunca bir süre iç siyasi/ekonomik krizler ve PKK ile süren mücadele nedeniyle Türkiye uluslararası güvenlik mimarisi içerisinde kendisine biçilen bu pasif rolü üstlenmeye devam etmiştir.⁸²⁵

1990'lı yıllarda, özellikle Turgut Özal'ın iktidar olduğu dönemde, klasik Türk dış politika anlayışının dışına çıkılmaya çalışıldıysa da, çok başarı sağlanamamıştır. 2000'li yıllara kadar Türkiye'nin Ortadoğu bölgesine yönelik dış politikası, milli güvenlik temelli gelişmiş ve bu çerçevede çok aktif bir rol üstlenilmemiştir. Bu yıllarda Türkiye'nin bölgeye dönük dış politika prensipleri üç ana başlıkta toplanabilir:

- Sınırları korumaya ve toprak bütünlüğüne saygıya dayalı statükoculuk,
- Çok kutupluluğa dayalı bölgesel güçler dengesi ve
- Bölgesel çatışmalardan uzak durmak.⁸²⁶

Türkiye ile Suriye arasındaki ilişkilerin günümüzde geldiği seviyeyi anlamak, tarafların takip ettiği yol haritasını anlamlandırmak ile mümkündür. Bu nedenle, Suriye krizine giden karar sürecinin kronolojik sıraya sadık kalınarak ayrıntılı bir biçimde ele alınması

⁸²⁵ Gencer Özcan & Şule Kut, **En Uzun On Yıl: Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar**, 2 Basım, İstanbul: Bükre Yayınları, 2000 Aktaran: Köse, s.624-625.

⁸²⁶ Burhanettin Duran, "Türk Dış Politikası Ortadoğulaşılıyor mu?", Kemal İnat ve diğerleri (Ed.), **Ortadoğu Yılığ 2008**, İstanbul: Küre Yayınları, 2009, s. 394.

gerekmektedir. AK Parti iktidarının üçüncü döneminde yer alan Suriye Krizinin başlangıç noktası, 55. Hükümet dönemine denk gelmektedir. Bu dönem, iktidarda ANASOL-D olarak da tanımlanan Anavatan Partisi, Demokratik Sol Parti ve Demokrat Türkiye Partisi yer almaktadır. Konunun anlaşılabilirliği ve sorunun daha iyi analiz edilebilmesi hedeflendiğinden, Suriye krizinin karar süreci, Mesut Yılmaz'ın Başbakanlığını yürüttüğü 55. Hükümet döneminden başlatılmaktadır.

Çalışmanın durum tespiti kısmında da kısaca açıklandığı üzere, tarihsel olarak uzun yıllar var olan ve 1998'e gelindiğinde bir savaşın eşiğinden dönülen Türkiye ve Suriye ilişkilerinde bir "düşman" algısının, uzun süre varlığını koruduğu bir gerçektir. AK Parti'nin iktidara geldiği döneme kadar Türk karar alıcıları açısından Suriye ile ilişkiler, bu "düşman" algısı üzerinden şekillenmiştir. Bu dönemde ki algı yönetimine Türkiye açısından bakıldığında, Suriye için, "terörü destekleyen, su kaynaklarının paylaşımında sorun çıkararak ve coğrafi olarak Türkiye'nin toprak bütünlüğüne (Hatay Sorunu) müdahalede bulunan bir "düşman komşu ülke" ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan, Suriye'ye göre de Türkiye, su kaynaklarını adil paylaşmayan, Batı destekçisi, kendi toprakları (Hatay) üzerinde hak iddia eden bir "düşman" komşu ülkedir.⁸²⁷

Tarihsel olarak uzun bir dönem birbirlerini düşman olarak gören Türkiye ile Suriye arasındaki ilişkilerin yeni bir boyuta geçmesi, PKK terör örgütü lideri Abdullah Öcalan'ın Suriye'den çıkarılması ile mümkün olmuştur. Suriye krizi karar alma sürecinin başlangıç noktasını da oluşturan bu süreç, 16 Eylül 1998 tarihinde Kara Kuvvetleri Komutanı Atilla Ateş'in Suriye sınırında yapmış olduğu konuşma ile başlamaktadır. Buna göre, Suriye'ye uyarı mahiyeti taşıyan bu konuşmada Ateş, Öcalan'ın, Suriye'den derhal çıkarılması ve Suriye'nin PKK'ya vermiş olduğu desteği bir an önce kesmesi gerektiğini titizlikle vurgulamıştır.⁸²⁸

Bu dönemde yapılan MGK toplantılarının üst düzey konusunu, PKK terör örgütü ve Suriye'nin PKK'ya verdiği destek oluşturmuş ve konuya ilişkin birçok kez yüksek düzey kriz toplantıları gerçekleştirilmiştir. 1 Ekim günü Başbakan Mesut Yılmaz, partisinin Başkanlık Divanı toplantısı sonrası yapmış olduğu açıklamada, soruna ilişkin

⁸²⁷ Yusuf Sayın, "Türkiye Suriye İlişkilerinin Stratejik Derinliği", <http://yusufsayin.com.tr/makaleler/turkiyesuriye.pdf> (10.08.2015)

⁸²⁸ Hasan Karakaya, "Türkiye-Suriye İlişkilerinin 11 Yılı İhtardan, İftar'a", **Timetürk**, 18.09.2009, <http://www.timeturk.com/tr/makale/hasan-karakaya/turkiye-suriye-iliskilerinin-11-yili-ih-tar-dan-iftar-a.htm>(10.08.2015)

gerekenin yapılacağını vurgulamıştır.⁸²⁹ Benzer şekilde aynı gün Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel’de, Suriye’nin açık bir husumet politikası izlediğini ve bu tutumundan vazgeçmezse, Suriye’ye karşı mukabelede bulunma hakkının saklı bulunduğunu söylemiştir.⁸³⁰

7 Ekim günü Hürriyet gazetesinin, üst düzey bir komutanla yaptığı söyleşiyi manşetine taşıması, iki ülke arasındaki krizin şiddetini giderek artmıştır. Buna göre, savaşın çıkması durumunda Suriye’nin kuzey sınırından girilip, öbür tarafından çıkılacağı ve emir verilirse, sabah sınırdan geçilip, öğleden sonra Şam’da olunacağı bildirilmiştir.⁸³¹ Bu dönemin karar alıcılarının arka arkaya yapmış oldukları bu açıklamalar, krize ilişkin durumun ciddiyetinin anlaşılması açısından önemlidir. Burada TSK’nın konuya bizzat dahil olması karar mekanizmasında etkinliğini göstermesi bakımından dikkate değerdir. Türk siyasi tarihinin bu dönemlerinde, askeri vesayetin etkin bir biçimde karar mekanizmalarında yer aldığı açık bir biçimde gözlenmektedir. Suriye ile gelinen bu nokta, kriz seviyesi yüksek diplomasi içerdiğinden, Türk karar mekanizmaları bu yönde işleyiş göstermiştir.

Türkiye’nin yoğun diplomatik baskısı sonucu, PKK terör örgütü lideri Öcalan, 9 Ekim tarihinde Suriye’den çıkarılmış ve Şam yönetimi, Türkiye’ye, Öcalan’ın kendi topraklarında olmadığını bildirmiştir.⁸³² Öcalan’ın Suriye’den çıkarılmasının neticesinde gelişen olaylar sonucu, 16 Şubat 1999 tarihinde Öcalan, Türkiye’ye teslim edilmiştir.⁸³³ Yaşanan bu gelişmelerin neticesinde, Türkiye ile Suriye, savaşın eşiğinden dönmüş ve ilişkiler bu tarihten sonra sakin bir düzeyde seyretmiştir.

Türkiye ile Suriye arasında imzalanan 20 Ekim 1998 tarihli Adana Protokolü, ilişkilerde bir dönüm noktasını teşkil etmesi açısından önemlidir. PKK terör örgütüne karşı mücadelede işbirliği amacıyla imzalanan protokolle birlikte, iki ülke ilişkileri, bu tarihten itibaren güvenlik, ekonomi, siyasi, kültür ve diğer alanlarda gelişmeye başlamıştır.⁸³⁴

⁸²⁹ **Hürriyet**, “Sabrımız Taşıyor”, 02.10.1998.

⁸³⁰ **Hürriyet**, “Sabrımız Taşmak Üzere”, 05.10.1998.

⁸³¹ **Hürriyet**, “Suriye’ye Son Uyarı”, 07.10.1998.

⁸³² **AlJazeera Türk**, “Türkiye-Suriye İlişkileri: İnişler ve Çıkışlar”, 06.01.2014, <http://www.aljazeera.com.tr/dosya/turkiye-suriye-iliskileri-inisler-ve-cikislar> (10.08.2015)

⁸³³ **İnternethaber**, “Biyografi Abdullah Öcalan”, 16.12.2014, <http://www.internethaber.com/abdullah-ocalan/biyografisi/> (10.08.2015)

⁸³⁴ Duran, s. 503.

5.5.1. Kırılma Noktası 1: İkili İlişkilerin İyileştirilmesi Çabaları

Adana Protokolü'nün imzalanmasıyla birlikte ilişkilerin geliştirilmesi, temel hedef olarak saptanmış ve süreç, bu tarihten itibaren değişim göstermeye başlamıştır. Adana Mutabakatı çerçevesinde kurulan Ortak Güvenlik Komitesi ile birlikte, güvenlik alanında başlayan ilişkiler, özel temsilcilerin atanması ve karşılıklı olarak sık sık yüksek düzeyli ziyaretlerin yapılması ile devam etmiştir. Suriye krizine giden karar sürecinde, ikili ilişkilerin iyileştirilmesine yönelik adımların atılması, ilk kırılma noktasının oluşturulması bakımından önem arz etmektedir. Bu çerçevede Turizm Bakanı Erkan Mumcu, 1999 yılının 12 Ağustos'unda Suriye Turizm Bakanı Danho Dawoud ve beraberindeki heyeti, Ankara'da ağırlamıştır. Bu ziyarette, Türkiye-Suriye 4. Dönem Turizm Karma Komisyon Toplantısı Protokolü imzalanmış ve iki ülke arasında, tanıtım, ortak etkinlikler, mensuplarının karşılıklı ziyaretlerinin teşviki ve eğitim programı alışverişi gibi konular görüşülmüştür.⁸³⁵

16 Haziran 2000 tarihinde Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in, Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad'ın cenaze törenine katılımı, Ankara hükümetinin ilişkilerin düzeltilmesi yolunda samimiyetini gösteren önemli bir adımdı. Bu ziyaret, iki ülke arasındaki diplomasinin de kilidini açmada önemli rol oynadı.⁸³⁶ Cumhurbaşkanı Sezer'in gerçekleştirdiği bu ziyaret, diplomatik ziyaretler zincirinin başlangıcını oluşturması açısından önemlidir. Bu gelişmenin ardından, alt ve orta düzeyde birçok ziyaret gerçekleştirilmiştir.

Beşar Esad'ın Suriye Devlet Başkanı olmasıyla birlikte, iki ülke arasındaki ilişkilerin hızlı bir yakınlaşma sürecine girdiği görülmektedir. İkili ilişkilerin siyasi, ekonomik ve kültürel temelde geliştirilmesi hedeflenerek, iyi komşuluk ve karşılıklı ortak çıkar oluşturma stratejisi öngörülmüştür. Bu çerçevede, yüksek düzeyde gerçekleştirilen ziyaretler zinciri, ilişkilerdeki olumlu süreci hızlandırmada belirleyici rol oynamıştır. 3 Kasım günü Suriye Devlet Başkanı Esad'ın yardımcısı Abdülhalim Haddam, Ankara'yı ziyaretinde, Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, Başbakan Bülent Ecevit, Başbakan

⁸³⁵ Ayın Tarihi, "Ağustos 1999", <http://www.ayintarihi.com/PQKpZ/date/1999-08-23> (11.08.2015)

⁸³⁶ Gürkan Zengin, Hoca, **Türk Dış Politikası'nda Davutoğlu Etkisi**, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2010, s.220; T.C. Cumhurbaşkanlığı, "Suriye Cumhurbaşkanı Hafız Esad'ın cenaze törenine katılmak üzere Şam'a hareketlerinden önce yaptıkları açıklama hk.", 13.06.2000, <http://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari-ahmet-necdet-sezer/1720/4201/suriye-cumhurbaskani-hafiz-esadin-cenaze-torenine-katilmak-uzere-sama-hareketlerinden-once-yaptiklari-aciklama-hk.html> (11.08.2015); NTV, "Beşar'dan katılım düzeyine göre ilgi", 14.06.2000.

Yardımcısı Devlet Bahçeli ve TBMM Başkanı Ömer İzgi ile görüşmüş ve bu görüşmelerin iki ülke ilişkilerinde yeni bir döneme girildiğinin habercisi olacağı şeklinde yorumlanmıştır.⁸³⁷

2003 yılı, iki ülke açısından da üst düzey diplomatik ziyaretlerin gerçekleştiği bir döneme karşılık gelmektedir. Bu dönemde bölgedeki en önemli gelişme, Irak krizi ve işgalidir. Bu açıdan değerlendirdiğimizde, ABD'nin Irak'a yönelik operasyonu neticesinde bölgesel ve uluslararası güvenlik kaygıları artmış ve bu kaygılarla gelen tehditler ve fırsatlar, Türkiye ile Suriye arasında yaşanan ilişkilerde olumlu yönde etkide bulunmuştur. ABD olası müdahale öncesi, Türkiye'nin desteğini istemiş ve bu yönde baskılarını artırmışsa da, sonuç, ABD'nin istediği şekilde gelişmemiştir. AK Parti Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan ve Başbakan Abdullah Gül'ün tüm çabalarına rağmen, 1 Mart tezkeresinin TBMM'de reddedilmesi, Suriye ile ilişkilerin geliştirilmesinde belirleyici bir rol oynamıştır. Bu açıdan değerlendirdiğimizde, Türkiye'nin bölgedeki imajını güçlendirmesi açısından bu olay önemli bir kırılma noktasını oluşturmaktadır. Diğer taraftan AK Parti liderlerinin İslamcı geçmişleri de, Ortadoğu halkları nezdinde Türkiye'nin itibarını artırmış ve AK Partinin kimliği, Ortadoğu'da İslami hassasiyetleri olan bir parti olarak algılanmasına olanak sağlamıştır. Bu sayede AK Parti'ye olan güven, bölge ülkelerinde artmıştır.⁸³⁸

1 Mart Tezkeresi'nin reddedilmesi ve “çuval krizi” olarak da bilinen Süleymaniye baskınının⁸³⁹ ardından, ABD ile Türkiye arasında yürütülen ikili ilişkiler beklenmedik bir biçimde güven krizi yaşamıştır. Bu yüzden de, iki ülke arasındaki “stratejik ortaklık” olarak tahayyül edilen ilişki büyük ölçüde zarar görmüştür.⁸⁴⁰ Yaşanan bu gelişmeler, Türkiye'nin bölgesel düzeyde ilişkilerinin artmasını da beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda, 4 Ocak 2003 günü Başbakan Abdullah Gül, ABD'nin olası Irak müdahalesine ilişkin görüş alışverişinde bulunmak üzere Suriye'yi ziyaret etmiş

⁸³⁷ **Yeni Şafak**, “Haddam mutlu döndü”, 05.11.2000.

⁸³⁸ Hüseyin Bağcı ve Bayram Sinkaya, “Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye: AK Parti'nin Perspektifi”, **Akademik Ortadoğu**, Sayı 1 (2006), s.31.

⁸³⁹ Türk-Amerikan ilişkileri 4 Temmuz 2003 tarihinde Amerikan askerlerinin Süleymaniye'deki Türk askerlerini Kerkük'teki Kürt belediyebaşkanına suikast planladıkları iddiası ile tutuklaması sonrasında yeni bir krize girmiştir. Tutuklanan askerlerin başlarına çuval geçirilmesi Türk ordusunda ve kamuoyunda büyük bir tepkiye yol açmıştır. Ayşe Ömür Atmaca, “11 Eylül Jeopolitik Anlatısı İçerisinde Türk-Amerikan İlişkileri”, **Akademik Ortadoğu**, Sayı 14 (2013), s. 126-127.

⁸⁴⁰ Atmaca, s.127.

ve bu ziyarette Gül, Esad'a Irak'ın sınırlarının değişmemesi gerektiğini söylemiştir.⁸⁴¹ Suriye Dışişleri Bakanı Faruk El Şara da temaslarda bulunmak üzere 13 Ocak günü Ankara'ya gelmiş ve iki ülke arasında verimli bir işbirliğinin kurulması için kapının ardına kadar açık olduğunu söylemiştir.⁸⁴²

Gelinen bu noktada, Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, 29 Nisan günü Şam'a ziyarette bulunmuş ve bu ziyarette ABD ile Suriye'nin iyi ilişkiler kurması gerektiğini, bu duruma katkı sağlamaya Türkiye'nin de hazır olduğunu bildirmiştir. Dışişleri Bakanı Gül'ün bu ziyareti, "AK Parti hükümetinin İran ve Suriye ile yeni eksen kurmayı hedeflediği" yolunda ortaya atılan son eleştirilerin de önünü kesmek istediği şeklinde yorumlanmıştır.⁸⁴³

2004 yılının Ocak ayı, Türkiye-Suriye ilişkilerinde gelinen noktayı göstermesi açısından tarihi bir ziyarete şahitlik etmiştir. 6-8 Ocak tarihleri arasında Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad, Türkiye'yi 57 yıl sonra ziyaret eden ilk Devlet Başkanı olmuştur. Bu ziyaret, ikili ilişkilerde yeni bir sayfanın açıldığının habercisi olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Görüşmelerde ekonomik konuların yanı sıra, ikili ilişkiler ve bölgesel konular ele alınmıştır.⁸⁴⁴ Bu görüşmelerde Esad, Başbakan Erdoğan'a, İsrail ile barış yapmaya hazır olduğu ve bu konuda Türkiye'nin arabulucu rolü üstlenmesini istediği iddiaları da basına yansımıştır.⁸⁴⁵ Aynı zamanda Suriye Devlet Başkanı Esad'ın "Suriye-Türkiye ilişkileri, Suriye-Arap ülkeleri ilişkilerinden daha iyidir." açıklamasını yapması, Ankara-Şam ilişkilerinin geldiği noktayı göstermesi bakımından önemlidir.⁸⁴⁶

Bu tarihi ziyaretin ardından, 13 Ocak tarihinde Suriye İçişleri Bakanlığı, Türk işadamlarına vize kolaylığı sağlaması yönünde bir karar almıştır.⁸⁴⁷ 13-15 Temmuz tarihleri arasında Suriye Başbakanı Muhammed Naci Otri, iki ülke arasındaki işbirliği sürecini artırmaya yönelik girişimlerde bulunmak üzere Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Bu

⁸⁴¹ **Aksiyon**, "Almanak 2003", 29.12.2003, http://www.aksiyon.com.tr/dosyalar/aksiyon-almanak-2003_510008 (11.08.2015)

⁸⁴² **Hürriyet**, "El Şara: Esad'ın mesajını getirdim", 13.01.2003.

⁸⁴³ **Radikal**, "Gül'ün Şam'a telkinleri var", 29.04.2003.

⁸⁴⁴ **Hürriyet**, "Sezer Esad'ı Köşk'te karşıladı", 06.01.2004.

⁸⁴⁵ Erdal Şafak, "Ankara Güvercini", **Sabah**, 25.04.2008.

⁸⁴⁶ Zengin, **Hoca, Türk Dış Politikası'nda Davutoğlu Etkisi**, s.220.

⁸⁴⁷ T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Suriye'nin İşadamlarımıza Yönelik Yeni Vize Kolaylığı", 12.02.2004, http://www.mfa.gov.tr/bn_6--12-subat-2004_-suriye_nin-isadamlarimize-yonelik-yeni-vize-kolayligi-.tr.mfa (11.08.2015).

ziyarete Cumhurbaşkanı Sezer ve TBMM Başkanı Bülent Arınç ile de görüşmüştür.⁸⁴⁸ Aynı günlerde İsrail Dışişleri Bakanı Ehud Olmert'te Ankara'da olmasına rağmen, Başbakan Erdoğan'ın sadece Suriye Başbakan'ı Otri'ye randevu verip, Olmert'e vermemesi dikkat çekicidir.⁸⁴⁹ Başbakan Erdoğan'ın bu yaklaşımı, Suriye'nin Türk dış politikasındaki ayrıcalıklı olmaya başlayan konumunu herkese hissettirmesi açısından önemlidir

Başbakan Erdoğan, Suriye Başbakanı Otri'nin davetlisi olarak, dış politika danışmanı Ahmet Davutoğlu ve beraberindeki heyetle birlikte 22-23 Aralık tarihlerinde Suriye'ye temaslarda bulunmak üzere gitmiştir.⁸⁵⁰ Bu ziyaret neticesinde iki ülke arasında Serbest Ticaret Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma iki ülke arasındaki ekonomik ve ticari birlikteliğin hukuki altyapısını oluşturan bir adım olarak nitelendirilmesi bakımından önemlidir. Başbakan Erdoğan'ın gerçekleştirmiş olduğu bu ziyaret, ileriye doğru büyük bir adım olarak nitelendirilmiştir.⁸⁵¹

2004 yılı itibariyle üst düzeyde ilerleyen ilişkiler, 2005 yılında da devam etmiştir. Bu çerçevede, 13-14 Nisan tarihleri arasında Cumhurbaşkanı Sezer, ABD muhalefetine rağmen, Suriye'ye ziyarette bulunmuştur. Lübnan eski Başbakanı Refik Hariri'nin suikast sonucu öldürülmesi ve bu suikasttan Şam yönetiminin sorumlu tutulması, Suriye'ye olan diplomatik baskıları arttırmıştır. Ayrıca, ABD ve AB'nin, Suriye'nin Lübnan'dan askerlerini geri çekme konusunda kurdukları ortak cepheye, Türkiye'nin de katılmasını umduklarını belirterek, bu ziyaretin gerçekleşmesini istemeyen ABD, bu nedenle geziye muhalefet etmiştir. Bu ziyarette Cumhurbaşkanı Sezer, iki ülke ilişkilerini daha da ileriye götürmeyi amaçladıklarını ve bu görüşmenin bölgenin barış ve istikrarına katkıda bulunacağını söylemiştir.⁸⁵² Cumhurbaşkanı Sezer'in bu ziyareti, uluslararası alanda yalnız kalmış Suriye yönetimine ve halkına Türkiye'nin en üst

⁸⁴⁸ T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Suriye Başbakanı Muhammed Naci Otri'nin 13-15 Temmuz 2004 Tarihlerinde Ülkemize Gerçekleştireceği Çalışma Ziyareti hk. ", No:102, 09.07.2004, http://www.mfa.gov.tr/no_102--_9-temmuz-2004_-suriye-basbakani-muhammed-naci-otri_nin-13-15-temmuz-2004-tarihlerinde-ulkemize-gerceklestirecegi-calisma-ziyareti-hk_.tr.mfa (11.08.2015)

⁸⁴⁹ TASAM, "Beşşar Esad'ın Türkiye Ziyareti Ve Bölgesel Güvenlik ", 19.10.2007, <http://www.tasam.org/tr-tr/icerik/700/bessar-esadin-turkiye-ziyareti-ve-bolgesel-guvenlik> (11.08.2015)

⁸⁵⁰ Taraf, "Suriye'nin tehdidini Türkler anlamıyor", 28.04.2011.

⁸⁵¹ AK Parti, "Suriye ve Türkiye Arasında Serbest Ticaret Anlaşması İmzalandı", 22.12.2004, <http://www.akparti.org.tr/site/haberler/suriye-ve-turkiye-arasinda-serbest-ticaret-anlasmasi-imzalandi-basbakan-erd/3713#1> (11.08.2015)

⁸⁵² Aktif Haber, "Sezer, Suriye'ye Gitti ", 13.04.2005, <http://www.aktifhaber.com/sezer.-suriyeye-gitti-32655h.htm> (11.08.2015)

düzeyde verdiği destek, uzun vadede ilişkilerdeki duygusal derinliği ve sağlamlığı arttıran önemli bir stratejik hamle olarak değerlendirilebilir.⁸⁵³

2006 yılında ise, Suriye ile ilişkiler olumlu çizgide ve iki ülke arasındaki temaslarda artan oranda devam etmiştir. 2006'nın yaz aylarında İsrail, Lübnan'a yönelik yaklaşık bir ay süren bir askeri operasyon düzenlerken, olaydan en fazla etkilenen ülkelerden birisi de Suriye olmuştur. Suriye'nin Hizbullah'a askeri destek verdiği söylentileri ve İsrail kamuoyunda Golan'dan dolayı var olan Suriye'nin her an saldırabileceği paranoyası, iki ülkeyi savaşın eşiğine getirmiştir.⁸⁵⁴ Bu bakımdan, 5 Temmuz günü Suriye Devlet Başkanı Esad'dan, Başbakan Erdoğan'a destek mesajı gelmiştir. Bu mesajda Esad, Ortadoğu'da barışın tesisi için Türkiye'yi desteklediklerini ve üzerine düşeni yapacaklarını iletmiştir. İsraili askerin kaçırılmasının ardından, Ortadoğu'da başlayan çatışmalarla ilgili olarak Başbakan Erdoğan'ın bölgede barış ve huzurun bir an önce temini için, Suriye'ye Özel Temsilci olarak Başdanışmanı Büyükelçi Ahmet Davutoğlu'nu göndermiştir. Esad'a Davutoğlu aracılığıyla Erdoğan, "Bölge kan gölüne dönüşmeden askerin bulunmasına ve barış için ortak çaba gösterilmesine" yönelik mesaj göndermiştir.⁸⁵⁵

2007 yılına gelindiğinde, her iki ülkede de seçimlerin yaşandığını görülmektedir. Suriye açısından bakıldığında, reform adına büyük katkı yapması beklenen parlamento ve devlet başkanlığı seçimleri, Beşar Esad ve Baas Partisi için sorunsuz bir şekilde gerçekleşmiştir. Ancak aynı sorunsuzluğu, Türkiye için söylemek pek mümkün değildir. Çünkü Türk karar mekanizması, yılın büyük kısmında iç politika kaosu ile uğraşmıştır. Cumhurbaşkanlığı seçimine dair yaşanan sıkıntılar, Türk karar alıcılarının gündemini epeyce meşgul etmiş ve bu sorun, rejimin sorgulanması krizini beraberinde getirmiştir. Türkiye genelinde, 22 Temmuz günü yapılan seçim sonucuna göre, AK Parti %46,58 oy oranıyla ikinci kez tek başına iktidara gelmiştir. XXIII. dönem milletvekili genel seçim sonuçlarına göre, partilerin sandalye sayıları şu şekildedir: AK Parti 341, CHP 112, MHP 70 ve bağımsızlar 26.⁸⁵⁶ Bu dönemde, bir erken parlamento seçimi ve ardından

⁸⁵³ TASAM, "Beşar Esad'ın Türkiye Ziyareti Ve Bölgesel Güvenlik", http://www.tasam.org/tr-tr/icerik/700/bessar_esadin_turkiye_ziyareti_ve_bolgesel_guvenlik (11.08.2015)

⁸⁵⁴ TASAM, "Beşar Esad'ın Türkiye Ziyareti Ve Bölgesel Güvenlik", http://www.tasam.org/tr-tr/icerik/700/bessar_esadin_turkiye_ziyareti_ve_bolgesel_guvenlik (11.08.2015)

⁸⁵⁵ **Milliyet**, "Beşar Esad üzerine düşeni yapmaya hazır", 05.07.2006.

⁸⁵⁶ YSK, "Türkiye Genel Partilerin Kazandıkları Milletvekilleri Sayıları", 22.07.2007, <http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/2007MilletvekiliSecimi/turkiye/milletvekilisayisi.pdf>.

cumhurbaşkanlığı seçimi yaşanmıştır. Ayrıca Türk karar mekanizmasının ve kamuoyunun ilgisi, daha çok iç politikada sıkışıp kalmıştır. II. Erdoğan Hükümeti olarak da bilinen 60. AK Parti Hükümeti, 29 Ağustos 2007 ile 6 Temmuz 2011 tarihleri arasında varlığını sürdürmüştür. II. Erdoğan Hükümeti döneminde Türkiye ile Suriye arasında yaşanan ilişkiler en üst düzeyde seyretmiştir.

16 Ekim’de Suriye Devlet Başkanı Esad’ın, Cumhurbaşkanı Gül’ün resmi davetlisi olarak Ankara’ya gelmesi ve Cumhurbaşkanı Gül’le görüşmesinin ardından ortak düzenledikleri ilk basın toplantısında söyledikleri, dünya ve Arap kamuoyunda büyük yankı uyandırmıştır.⁸⁵⁷ Türkiye’nin terörle mücadele için gerçekleştirmeyi düşündüğü sınır ötesi operasyona tam destek verdiğini belirten Esad, iki ülkenin her zaman önceliğinin barışçıl siyasi yöntemlerle sorunun çözümü olduğunu söylemiştir. Ayrıca, Irak konusunda da her iki ülkenin tam bir mutabakat içerisinde olduğu belirtilmiştir. Bu çerçevede, bölgenin iki önemli ülkesi olan Türkiye ve Suriye’nin uyum ve ortak anlayış içinde olmaları gerektiği vurgulanmış ve bu durumun bölgesel istikrar ve barış için önemli olduğunun altı çizilmiştir.⁸⁵⁸

Türkiye’nin bölgeye yönelik siyasi ve ekonomik işbirliğini artırma ve bölgesel krizlere müdahil olma gayretleri, 2008 yılı boyunca etkin bir diplomasi kullanma yoluyla devam etmiştir. Özellikle son yıllarda her alanda hızla gelişen Türkiye-Suriye ikili ilişkileri, 2008 yılında çeşitli düzeylerde yapılan karşılıklı diplomatik ziyaretlerle daha da pekiştirilmiştir.⁸⁵⁹ Türkiye ile Suriye arasında gerçekleşen tüm resmi ziyaretlerde, tarafların, iki ülkenin tarihsel, kültürel ve coğrafi yakınlığına ve bu yakınlığın getirdiği siyasi ve ekonomik potansiyele özellikle dikkat çektiği görülmektedir.⁸⁶⁰

2008 yılında gerçekleşen önemli bir ziyaret de “tatil diplomasisi” olarak yorumlanan Beşar Esad’ın 6 Ağustos’ta Başbakan Erdoğan ile Bodrum’da bir araya gelmesidir. Görüşmede, ikili ilişkiler, bölgesel konular, Irak’ın istikrar ve güvenliği ile Filistin

⁸⁵⁷ **Hürriyet**, “Suriye Devlet Başkanı Esad Türkiye’ye Geldi”,16.10.2007.

⁸⁵⁸ TASAM, “*Beşar Esad’ın Türkiye Ziyareti ve Bölgesel Güvenlik*”, 19.10.2007, <http://www.tasam.org/tr-icerik/700/bessar-esadin-turkiye-ziyareti-ve-bolgesel-guvenlik> (11.08.2015)

⁸⁵⁹ Zeynep Togay, “Beşar Esad Dönemi Türkiye-Suriye İlişkileri”,**ORSAM**, 14.05.2010, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazilar-Yazdir.aspx?ID=793>(11.08.2015)

⁸⁶⁰ TASAM, “*Beşar Esad’ın Türkiye Ziyareti ve Bölgesel Güvenlik*”,19.10.2010, <http://www.tasam.org/tr-icerik/700/bessar-esadin-turkiye-ziyareti-ve-bolgesel-guvenlik> (11.08.2015)

sorunu ele alınmıştır. Kerkük meselesinin de değerlendirildiği görüşmede, iki ülkenin yaklaşımlarının örtüştüğü dile getirilmiştir.⁸⁶¹

4 Eylül günü Başbakan Erdoğan, Devlet Başkanı Esad'ın ev sahipliğinde Şam'da gerçekleşen "İstikrar İçin Diyalog" sloganıyla düzenlenen Şam Zirvesi'nde, Fransa, Türkiye, Suriye ve Katar'ın yer aldığı dördü liderler zirvesinin ardından, ikili görüşmelerde bulunmuştur.⁸⁶² Erdoğan, Fransa Devlet Başkanı Nicolas Sarkozy, Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad ve Katar Emiri Hamid Bin Halife El Tani'nin yer aldığı Şam Zirvesi'nde, bölgede yaşanan gelişmeler ve güvenlik konuları ele alınmış, barış ve uzlaşmayı sağlamak temel hedef olarak belirlenmiştir. Lübnan'daki iç çatışmanın giderilmesi, Suriye-İsrail görüşmeleri ve bölgedeki diğer kriz alanları üzerine daha çok Türkiye'nin öncülük ettiği diyalog süreçlerine destek verilmiştir. Diğer taraftan Zirvede, İsrail-Suriye dolaylı görüşmelerinin, Filistin iç barışına yönelik girişimlerin ve Suriye-Lübnan gerginliğinin önlenmesinin, özellikle Türk karar alıcılarının katkılarıyla gerçekleştiği vurgulanmıştır.⁸⁶³

5.5.2. Kırılma Noktası 2: Kurumsal İlişkilerin İnşası

Suriye krizine ilişkin karar sürecinde ikinci kırılma noktasını, kurumsal ilişkilerin inşası süreci oluşturmaktadır. 2008 yılının son çeyreğinde, kurumsal ilişkilerin inşasına yönelik adımların ilki, 31 Aralık tarihinde Başbakan Erdoğan'ın çıktığı Ortadoğu gezisidir. İsrail'in Gazze'ye yapmış olduğu saldırının bölgede tansiyonu oldukça yükseltmesi sonucu, Erdoğan, Ortadoğu'nun liderlerine birleşin mesajı vermeyi ve böylelikle tansiyonu düşürmeyi hedeflemiştir. Ayrıca Erdoğan bölge ülkeleri olarak İsrail'e karşı ortak tavır almaları gerektiğinin de altını çizmiştir. Bu çerçevede Suriye'ye de ziyarette bulunarak, Beşar Esad ile görüşmüş ve bu görüşme neticesinde Esad, Erdoğan'a tam destek vermiştir.⁸⁶⁴

2009 yılına gelindiğinde Türkiye'nin mevcut dış politika söylemlerinde herhangi bir değişim olmadığı gözlenmektedir. Bu açıdan, Türkiye, bu dönemde de Ortadoğu bölgesi

⁸⁶¹ **Milliyet**, "Bodrum'da Hem Tatil Hem Diplomasi",06.08.2008.

⁸⁶² **İHA**, "Başbakan Erdoğan, Esad ile Görüştü",04.09.2008, <http://www.iha.com.tr/haber-basbakan-erdogan-Esed-ile-gorustu-34025/>; **Hürriyet**, "Başbakan Recep Tayyip Erdoğan Şam Gezisinde",04.09.2008.

⁸⁶³ İbrahim Karagül, "Şam Zirvesi: Türkiye Kendi Çekim Alanını Oluşturuyor", **Yeni Şafak**, 05.09.2008.

⁸⁶⁴ **İHA**, "Erdoğan'ın Barış Turu",31.12.2008, <http://www.iha.com.tr/haber-erdoganin-baris-turu-49095/> (12.08.2015)

için tek çıkış yolunun barış, işbirliği, dayanışma ve karşılıklı bağımlılık ilkelerine dayalı yeni bir anlayış ve düzen olduğunun bilinciyle hareket etmiştir.⁸⁶⁵

Diğer taraftan 2009 yılında Türk dış politikası açısından en çok konuşulan konulardan bir tanesini de, “eksen kayması” konusuydu. Bu tartışmaya taraf olanların ileri sürdükleri konular, Türkiye’nin İran, Suriye ve İsrail/Filistin ile bu ülkelerin sorunlarına yönelik politikalarıdır. Burada Türkiye’nin Batı dünyası ile sorunlu ilişkilere sahip olan İran ve Suriye ile yakınlaşması, Türk karar alıcılarının eleştirildiği konuların başında gelmekte ve bu eleştirilerin temelini de, Türkiye’nin Batı’dan İslam ülkelerine doğru kayması yorumları oluşturmaktadır.⁸⁶⁶

2009 yılı içerisinde en üst düzey ziyaret, 22 Temmuz tarihinde gerçekleşmiştir. Başbakan Erdoğan, Devlet Başkanı Esad’ın davetlisi olarak Halep’e gitmiş ve Halep Üniversitesi’nde gerçekleşen tören sırasında yaptığı konuşmada, iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesinden duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir. Ziyaret sırasında yapılan görüşmelerde, Türkiye ile Suriye arasında "Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi”nin kurulması konusunda mutabakata varılmıştır.⁸⁶⁷

Bu dönemde bir başka üst düzey ziyaret, Suriye tarafından gerçekleştirilmiş ve 16 Eylül günü Devlet Başkanı Beşar Esad, Türkiye’yi ziyaret etmiştir. Bu ziyarette, her iki ülkenin aralarındaki diyalog sürecini ve işbirliğini stratejik bir aşamaya taşımak istedikleri ve buna yönelik olarak da gerekli mekanizmaları içeren bir Stratejik İşbirliği Konseyi kuracakları açıklanmıştır.⁸⁶⁸ Başbakan Erdoğan ile Suriye Devlet Başkanı Esad arasında İstanbul’da gerçekleşen görüşme, iki ülke ilişkileri açısından tarihi öneme sahiptir. Bu çerçevede, 16 Eylül günü Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi (YDSK)’nin kurulmasına ilişkin olarak imzalanan ortak siyasi bildirge, iki ülke ilişkilerinde yeni bir dönüm noktasını teşkil etmiştir.⁸⁶⁹

⁸⁶⁵ Bülent Aras ve Pınar Akpınar, “Türk Dış Politikasında Davutoğlu Dönemi: 2009 Değerlendirmesi”, Burhanettin Duran ve diğerleri (Ed.), **Türk Dış Politikası Yılığ 2009**, Ankara: SETA, 2011, s.38.

⁸⁶⁶ Kemal İnâat ve İsmail Numan Telci, “Türkiye’nin İran, İsrail/Filistin ve Suriye Politikası”, Burhanettin Duran ve diğerleri (Ed.), **Türk Dış Politikası Yılığ 2009**, Ankara: SETA, 2011, s.95.

⁸⁶⁷ T.C. Dışişleri Bakanlığı, “*Temmuz, 2009*”, <http://www.mfa.gov.tr/temmuz.tr.mfa> (11.08.2015)

⁸⁶⁸ Veysel Ayhan, “Türkiye-Suriye İlişkilerinde Yeni Bir Dönem: Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi”, **Ortadoğu Analiz**, Cilt 1, Sayı 11 (Kasım 2009), s.31.

⁸⁶⁹ Tuğba Evrim Maden, “Türkiye Suriye İlişkilerinde Asi Nehri”, **Ortadoğu Analiz**, Cilt 3, Sayı 31-32 (Temmuz-Ağustos 2011), s.47; T.C. Başbakanlık Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü, “*Yüksek Düzeyli İşbirliği Mekanizmaları*”, <http://kdk.gov.tr/haber/yukse-kuzeyli-isbirligi-mekanizmalari/452> (11.08.2015)

2009 yılının sonlarına yaklaşırken, 13 Ekim tarihinde YDSK'nın Bakanlar düzeyindeki ilk toplantısı, Halep ve Gaziantep'te gerçekleştirilmiştir. Bu toplantıda, Vize Muafiyeti Anlaşması, Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ile Suriye Dışişleri Bakanı Velid Muallim tarafından imzalanmış ve böylelikle iki ülke arasında vizeler kalkmıştır.⁸⁷⁰

22-23 Aralık tarihlerinde, Erdoğan ve beraberindeki heyet, Şam'a ziyarette bulunmuştur. Burada iki ülke arasındaki ilişkilerdeki ilerlemeye dikkat çeken Erdoğan, yapmış olduğu konuşmasında, "Türkiye ile Suriye arasındaki ticaret hacminin katlanarak artması bir eksen kayması mı, yoksa normalleşme mi" olduğu yönündeki soruya değinmiştir. Dış politikada dayanışma ve yardımlaşma içinde olmanın önemine vurgu yapan Erdoğan, iki ülkenin birbirlerini desteklemelerinin eksen kaymasına yol açmayacağını, aksine bunun bir normalleşme süreci olduğunu söylemiştir. Bu açıklamalarına ilaveten bütün dünyanın bu durumu görmesi gerektiğine değinen Başbakan Erdoğan, "kimseden talimat alınmadığını ve kendi dış politikamızı kendimizin belirlediğini" sözlerine eklemiştir. Burada Erdoğan, Türk dış politikasına yönelik "eksen kayması" şeklinde yapılan eleştirilere bizzat cevap vermiştir. Diğer taraftan ABD'ye de net bir mesaj göndererek, Türkiye'nin daha bağımsız bir dış politika izleyeceğinin sinyallerini vermiştir.⁸⁷¹

Türkiye ile Suriye arasında artan ilişki grafiği, 2010 yılına gelindiğinde aynı şekilde devam etmiştir. Bu çerçevede ikili ilişkileri geliştiren önemli karar alınmış ve bölgede ekonomik istikrarın sürekli hale getirilmesi hedeflenmiştir.

Irak-Suriye, İsrail-Suriye ve Suriye-Lübnan gibi bölgede yaşanan son dönem gelişmelere baktığımızda, Türkiye'deki yetkili karar birimlerinin arabuluculuk çabalarının ön plana çıktığını görülmektedir. Bu çerçevede, Türkiye'nin tüm taraflarla görüşebilen güvenilir bir arabulucu rolü oynadığı söylenebilir. Burada, Türkiye'nin "yumuşak güç (soft power)" politikalarının uluslararası kamuoyu tarafından takdirle karşılanmasının da etkisi yadsınamaz bir gerçektir.⁸⁷²

Suriye Devlet Başkanı Esad, 8 Mayıs günü Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün davetlisi olarak Türkiye'ye gelmiş ve bu ziyaret sırasında, "Basın Yayın Alanında İş Birliği

⁸⁷⁰ **Milliyet**, "Suriye ile vize muafiyeti anlaşması imzalandı", 13.10.2009.

⁸⁷¹ **Sabah**, "Suriye İkinci Evimizdir", 23.12.2009; İnat ve Telci, s.144-145.

⁸⁷² Kemal İnat ve İsmail Numan Telci, "Türkiye'nin İran, İsrail ve Suriye Politikası 2010", Burhanettin Duran ve diğerleri, **Türk Dış Politikası Yılı 2010**, Ankara: SETA, 2011, s. 99.

Anlaşması” ile “Nusaybin ve Kamışlı Kara Hudut Kapılarının Ortak Kullanımına İlişkin Anlaşma” imzalanmıştır.⁸⁷³ Bu ziyaretin bir diğer ayağını da, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad ve Katar Emiri İbnid bin Halifa El-Thani ile Dolmabahçe Sarayı’nda yapılan üçlü zirve oluşturmuştur. Bu zirvede, ikili ilişkilerin ve bölgesel konuların görüşülmesinin yanı sıra, son dönemde bölgede gerginliği tırmandırmaya dönük söylemler ve faaliyetler kınanmıştır. Bu bakımdan bölgeye dönük istikrar, uzlaşma ve düzen kurucu faaliyetlerin teşvik edilmesi gerektiğinin altı çizilmiştir.⁸⁷⁴

Esad’ın Türkiye’ye gerçekleştirmiş olduğu bu ziyaret, aynı zamanda İsrail’e karşı takınılan ortak tavrın gösterilmesi anlamında da büyük önem taşımıştır. Her iki tarafında karar mekanizmasının siyasetin ötesinde bir yakınlık sergilemesi, dış politikada liderlerin bireysel tutumlarının da ne kadar önemli olduğunu göstermesi bakımından dikkate değerdir. Bu açıdan, Erdoğan ve ekibinin Arap dünyasında kredibilitésinin yüksek olmasında, ‘kültürel ortaklıklara’, ‘iyi komşuluk ilişkilerinin önemine’ ve ‘sürekli ve birlikte kalkınmanın gerekliliğine’ yapılan vurgular önemli bir rol oynamıştır.⁸⁷⁵

7-8 Haziran tarihleri arasında Asya’da İşbirliği ve Güven Artırıcı Önlemler Konferansı İstanbul’da gerçekleştirilmiştir. Bu zirvede Başbakan Erdoğan ve Suriye Devlet Başkanı Esad arasında bir görüşme gerçekleşmiş ve bu görüşme sonrası yapılan basın açıklamasında iki lider, bölgesel ve ikili münasebetleri değerlendirirken, barış ve istikrarın korunmasının temel ilke olduğunu belirtmişlerdir. Suriye’nin Ankara yönetimine destek çıkması, dünya kamuoyunda büyük yankı uyandırmıştır.⁸⁷⁶

Suriye Devlet Başkanı Esad, Türkiye'nin arabuluculuk yaptığı Suriye-İsrail dolaylı barış görüşmelerine ilişkin konuşmuş ve Suriye ile İsrail arasında barışın sağlanabilmesi için bütün süreçlerde Türkiye'nin yer alması gerektiğini söylemiştir. Suriye'nin ve bölge ülkelerinin Türk karar alıcılara güvendiğini belirten Esad, Türkiye'nin bölgeyi iyi

⁸⁷³ Suriye, 08.05.2010, <http://www.abdullahgul.gen.tr/konuk-devlet-baskanlari/255/49231/suriye.html> (12.08.2015)

⁸⁷⁴ T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Türkiye, Suriye ve Katar Üçlü Toplantısı Hakkında Basın Açıklaması”, 09.05.2010, http://www.mfa.gov.tr/turkiye_-suriye-ve-katar-uclu-toplantisi-hakkinda-basin-aciklamasi-9-mayis-2010_tr.mfa (12.08.2015)

⁸⁷⁵ İnat ve Telci, Türkiye’nin İran, İsrail ve Suriye Politikası 2010, s. 101.

⁸⁷⁶ Haber 7, “Erdoğan ve Esad İsrail’e Gürledi”, 07.06.2010, <http://www.haber7.com/siyaset/haber/545761-erdogan-ve-esad-israile-gurledi-video> (12.08.2015)

tanınması ve barış sürecine başından beri katılması yönüyle rolünün önemine vurgu yapmıştır.⁸⁷⁷

11 Ekim tarihinde Başbakan Erdoğan, günübirlik ziyarette bulunmak üzere Suriye'ye gitmiş ve bu ziyarette son dönemde artan terör olayları da gündeme gelmiştir.⁸⁷⁸ Esad, Türkiye-Suriye ilişkilerinin sadece ikili ilişki olmadığını belirterek, ilişkileri, stratejik ilişki olarak tanımlamış ve stratejik ilişkinin sonuçlarının ve olumlu yansımalarının, sadece Türkiye ve Suriye'de değil, bütün bölgede hissedileceğini ifade etmiştir. Esad'a terörle mücadele konusunda verdiği destekten dolayı teşekkür eden Başbakan Erdoğan, basın toplantısında şunları söylemiştir:

*Terörle ilgili konuda neler yapabiliriz bunu konuştuk. Ben sayın Cumhurbaşkanımıza çok teşekkür ediyorum. Bugüne kadar bu süreç içerisinde dayanışma halinde ülkemizdeki terörle mücadelede vermiş oldukları destek sebebiyle, göstermiş oldukları destek noktasında bundan sonraki sürece yönelik de yine yapılacak ortak çalışmalar sebebiyle teşekkür ediyorum. Zira bu terör örgütünün içerisinde tabi ki Suriye de yaşayan ailelerden olanlar da var. Bunlar da zaten bir yakın takibin içerisinde ve burada yapacağımız müşterek çalışmalarla inanıyorum ki bir ortak mücadele platformu içerisinde bu işi müşterek olarak çözeceğimiz kanaatindeyim, en azından minimize edebileceğimiz kanaatindeyim.*⁸⁷⁹

2010 yılının son çeyreği, Ortadoğu bölgesi için değişim ve dönüşüm rüzgârının yaşandığı bir andır. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından uluslararası sistemde yaşanan dönüşüm süreci, Ortadoğu'da kendisini pek hissettirmemiş ve mevcut dikta rejimler, yeni dünya düzeninde de varlığını korumuştur. Orta ve Doğu Avrupa'da yaşayan halkların özgürleşmesine olanak sağlanırken, benzer bir durum Ortadoğu halkları için geçerli olmamış ve bu dönemde Ortadoğu halklarının karar süreçlerine dahil olmadığı veya öldürülmediği gözlenmiştir. Yapılan bu genel değerlendirmenin ardından, 18 Aralık 2010 tarihinde Tunus'ta başlayan Arap Baharı, Ortadoğu halklarının demokratik haklarını talep etmesi açısından bir dönüm noktasıdır. Tunus'ta Muhammed Buazizi'nin kendisini yakmasıyla başlayan Arap Baharının etkileri Mısır ve

⁸⁷⁷ **Dünya**, "Türkiye barışın tesisi için bütün süreçlerde yer almalı", 07.10.2010, <http://www.dunya.com/dis-ilisikiler/turkiye-barisin-tesisi-icin-butun-sureclerde-yer-almali-102429h.htm> (12.08.2015)

⁸⁷⁸ **Milliyet**, "Başbakan Erdoğan Suriye'ye gitti", 11.10.2010.

⁸⁷⁹ **CNN Türk**, "Erdoğan-Esad buluşmasında PKK mutabakatı", 11.10.2010

Libya'ya da yayıldığında, Türk karar alıcıları temel politika prensiplerini şu maddeler üzerinde toplamıştır:

- Türkiye, bu süreci kayıtsız şartsız destekleyecektir.
- Diktatörlükten demokratik düzenin ilk aşamalarına geçiş sürecinin kansız olabilmesi için Türkiye'deki karar alıcılar yoğun çaba sarf edecektir.
- Türkiye'deki karar alıcılar bölgeye yabancı müdahalesine zemin hazırlanmaması gerektiğine inanmaktadır.
- Bu yeni düzende, Türkiye'deki karar alıcılar, ülkelerin toprak bütünlüğünün korunmasına azami özen gösterecekler ve
- Türkiye, Arap Baharı sürecinde bölgeye yeniden yabancılaşmayacaktır.⁸⁸⁰

5.5.3. Kırılma Noktası 3: Protestoların Başlaması ve Türkiye'nin Reform Tavsiyeleri

Suriye krizine giden karar sürecinin üçüncü kırılma noktasını, Arap Baharının Suriye'ye sıçraması sonucu protestoların başlaması ve Türkiye'nin Esad rejimine tavsiyeleri oluşturmaktadır. Bu çerçevede, 26 Ocak 2011 tarihinde Suriye'de Hasan Ali Akleh, rejimi protesto etmek amacıyla kendisini yakarak intihar etmiş ve böylece Suriye'deki ayaklanmaları başlatmıştır.⁸⁸¹

Türkiye, Suriye'deki halk hareketlerinin daha fazla kötüye gitmesini arzu etmemiş ve bu amaçla Suriye Devlet Başkanı Esad'a halkın taleplerinin karşılanması doğrultusunda reformlar yapması gerektiğini söylemiştir. Bu dönemde Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ve Suriye Başbakanı Naci Itri'nin 6 Şubat günü Türkiye-Suriye sınırında yapılacak olan Dostluk Barajı'nın temelini atma töreninin gerçekleştirilmesi, Türkiye'nin karar mekanizmasının görüşünü anlamada önemli bir olaydır.⁸⁸² Aynı gün Başbakan Erdoğan ve Suriye Devlet Başkanı Esad, Halep'te bir görüşme gerçekleştirmiştir. Bu görüşme sonrası, Başbakan Erdoğan, Mısır'da halkın demokratik taleplerini dile getirdiğini belirterek, yaşananlardan ders çıkarılması gerektiğini

⁸⁸⁰ Zengin, **Kavga, Arap Baharında Türk Dış Politikası 2010-2013**, s.26-32.

⁸⁸¹ **Milliyet**, "2 Yıllık İç Savaşın Kronolojisi", 07.01. 2013.

⁸⁸² **Zaman**, "Itri: 6 Şubat 2011 tarihi, bizim için Türkiye-Suriye dostluk günüdür", 06.02.2011.

açıklamıştır. Suriye Devlet Başkanı Esad da, reform yanlısı olduklarını ve yaptıkları reformları derinleştireceklerini belirtmiştir. İki liderin yapmış olduğu ortak açıklamada, iki ülke arasındaki işbirliğinin devam edeceği ve bölgesel sorunlara ilişkin yüksek düzeyli diyalogun önemli olduğu vurgulanmıştır.⁸⁸³

Arap Baharının getirmiş olduğu dalganın şiddeti, Şubat sonu Mart başı Suriye’de giderek çoğalmış ve bu durum Türkiye’nin kaygılarını artırmıştır. Esad rejimine karşı yoğunluğunu artıran gösteriler, Şam, Halep, Der’a, Kamışlı, Humus, Arfin, Rakka, Banyas ve Deir ez-Zor’da da etkili olmaya başlamıştır. Der’a’da gösterilerin yoğunlaşması üzerine Şam yönetimi, şiddet politikası uygulamış ve bunun sonucunda ölümlerin artması ile birlikte uluslararası kamuoyunun da sesi yükselmeye başlamıştır.⁸⁸⁴ Suriye’de gelişen bu olaylar neticesinde, 25 Mart günü, Türkiye Dışişleri Bakanlığı, Suriye’deki olaylar hakkında açıklama yapmış ve Suriye’nin huzur, refah ve istikrarına önem verildiğini kaydetmiştir.⁸⁸⁵ Bu çerçevede 26 Mart tarihinde MİT Müsteşarı Hakan Fidan, Suriye’ye gitmiş ve Fidan ziyaretinde, Suriye’de başlayan halk hareketine dair bilgi paylaşımının gerçekleştirildiğini bildirmiştir. Fidan’ın, Suriyeli mevkidaşlarını, bizzat Başbakan Erdoğan ve Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu’nun Şam yönetimine ilettiği “reforma destek” mesajı çevresinde atılacak adımların istihbarat ayağı ile ilgili olarak bilgilendirdiği belirtilmiştir.⁸⁸⁶ Başbakan Erdoğan, “Suriye’de yaşanan olaylara sessiz kalınamayacağını, atılması gereken her türlü adımın atılacağını” 28 Mart günü kaydetmiştir.⁸⁸⁷ Erdoğan, 1 Nisan’da İngiltere ziyareti sırasında basına verdiği demeçte, “Suriye Devlet Başkanı Esad’ı demokratik reformlar konusunda uyardığımı ve muhaliflerin silahlandırılmasına karşı olduğunu” belirtmiştir.⁸⁸⁸

Bu dönemde Türkiye’deki karar alıcıların, Esad yönetimine ve ülke içerisindeki olaylara karşı sakin bir biçimde yaklaşılması yönünde birçok kez telkinde bulunduğu gözlenmektedir. Başbakan Erdoğan ve Suriye Devlet Başkanı Esad’ın Halep’te görüşmesinin ardından, 6 Nisan günü Dışişleri Bakanı Davutoğlu’da Devlet Başkanı Esad ve Dışişleri Bakanı Velid Muallim’le görüşmek üzere Şam’a gitmiştir.

⁸⁸³ **Sabah**, “Yaşananlardan Ders Çıkarılmalı”, 07.02.2011.

⁸⁸⁴ Miş, “Suriye 2011”, s. 263.

⁸⁸⁵ T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Suriye’deki Olaylar Hk.”, No:82, 25.04.2011, http://www.mfa.gov.tr/no_-82_-25-mart-2011_-suriye_deki-olaylar-hk_.tr.mfa (12.08.2015)

⁸⁸⁶ **Taraf**, “MİT Suriye’ye yol gösteriyor”, 29.03.2011.

⁸⁸⁷ **Taraf**, “MİT Suriye’ye yol gösteriyor”, 29.03.2011.

⁸⁸⁸ **Aktif Haber**, “Erdoğan: Esad’ı 2 Ay Önce Uyardım”, 01.04.2011, <http://www.aktifhaber.com/erdogan-Esedi-2-ay-once-uyardim-418254h.htm> (12.08.2015)

Görüşmelerde Ortadoğu'da son dönemde çıkan olaylarla birlikte Suriye'de son bir buçuk aydır yaşanan gelişmeler değerlendirilmiş ve olayların kontrol altına alınması için yapılması gerekenler ele alınmıştır.⁸⁸⁹ Bu çerçevede Esad yönetiminden Türkiye'nin talep ettiği noktalar şunlardı:

- Olağanüstü halin kaldırılması ve muhalefetin barışçıl gösterilerine izin verilmesi,
- Kürt nüfusa kimlik verilmesi ve
- Ordunun şehre sokulmaması ve gösteriler sırasında halkla karşı karşıya gelinmemesi.⁸⁹⁰

Gelinen bu noktada Türkiye'deki karar alıcıları, Suriye Devlet Başkanı Esad'ın reformlara karşı tutumuna iki ihtimal vermiştir. Buna göre:

- Esad yönetimi, Türkiye'nin telkinlerine cevap vermeden kendi bildiğini okuduğu veya
- Şam'da asıl gücün Esad'ın elinde olmadığı şeklindeydi.⁸⁹¹

Suriye'de gelişen bu kötü gidişata rağmen, Türkiye, Şam yönetimine her türlü desteği vermeye hazır olduğunu defalarca iletmiş ve bu çerçevede bir dizi temaslarda bulunmuştur. Erdoğan, 26 Nisan günü, Suriye'de yaşanan olaylara ilişkin olarak, önce ABD Başkanı Barack Obama ve sonrasında Suriye Devlet Başkanı Esad ile görüşmüştür. Başbakanlık'tan Esad ile yapılan görüşmede "aklıselim ve suhuletle hareket edilmesi" yönünde vurgu yapıldığı kaydedilmiş ve Türkiye'nin Şam Büyükelçisi Ömer Önhon da, MGK toplantısına katılmak üzere Ankara'ya çağırılmıştır.⁸⁹² Suriye'de yaşananlarla ilgili kaygılı, endişeli ve rahatsız olduğunu ve bunları da Esad'a iletildiğini söyleyen Başbakan Erdoğan, özel temsilcilerini de Şam'a göndereceğini 26 Nisan'da açıklamıştır.⁸⁹³ Bu doğrultuda, 28 Nisan günü MİT

⁸⁸⁹ **Objektif Haber**, "Ahmet Davutoğlu Şam'da", 06.04.2011, <http://www.objektifhaber.com/ahmet-davutoglu-samda-74724-haber/> (12.08.2015)

⁸⁹⁰ Zengin, **Kavga, Arap Baharında Türk Dış Politikası 2010-2013**, s.103.

⁸⁹¹ Zengin, **Kavga, Arap Baharında Türk Dış Politikası 2010-2013**, s.105.

⁸⁹² **Milliyet**, "Ankara sonunda Suriye için devrede", 26.04.2011.

⁸⁹³ **NTV**, "Rahatsız' Erdoğan'dan Esad'a mesaj", 26.04.2011.

Müsteşarı Hakan Fidan ve DPT Müsteşarı Kemal Madenoğlu'nun başkanlığındaki Türk heyeti, Başbakan Erdoğan'ın talimatı üzerine Suriye'ye gitmiştir.⁸⁹⁴

Türkiye'nin Şam'a yönelik 5 maddelik uyarısı, Suriye lideri Esad'ı harekete geçirmiş ve Esad, Başbakan Erdoğan'a taahhüdünün arkasında olduğunu ve reformların devam edeceğini bildirmiştir. Türkiye'deki karar alıcıların Esad rejimine yönelik 5 maddelik uyarısı şu şekildedir:

- Orantısız güç kullanımından kaçınma,
- Reform çalışmalarını kararlılıkla sürdürme,
- Açıklanan reformların lafzına ve ruhuna uygun olarak hareket etme,
- Toplumsal barışı yeniden tesis etme ve
- Olayların şiddet sarmalına dönüşmemesi için sabırla hareket etme.⁸⁹⁵

29 Nisan günü yapılan Milli Güvenlik Kurulu toplantısında, Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad, muhalif gruplara karşı aşırı şiddet uygulamaması konusunda diplomatik bir dille uyarılmış ve Esad'dan kendi halkının meşru talep ve beklentilerini karşılaması istenmiştir.⁸⁹⁶ Aynı gün içerisinde silahlı çatışmaların Suriye'de yoğunlaşmasıyla birlikte, ilk mülteci kafilesi, Suriye'den Türkiye'ye giriş yapmıştır.⁸⁹⁷

Reformların hayata geçirilmesi konusunda Esad rejiminden ümidini kesmeyen Türkiye, bu çerçevede gerçekleştirmiş olduğu girişimlerine hız kesmeden devam etmiştir. 1 Mayıs günü Dışişleri Bakanı Davutoğlu, Suriye'ye uluslararası bir müdahale olmaması için çalışılması gerektiğini ve reform sürecinin kararlı ve süratli bir biçimde sürdürmesi amacıyla Türkiye'nin Esad rejimine destek vermeye devam edeceğini açıklamıştır.⁸⁹⁸

Başbakan Erdoğan, 1 Mayıs tarihinde katıldığı bir televizyon programında ayrıntılı olarak Suriye'deki durumu değerlendirmiş ve Esad ile kardeş gibi konuştuğunu dile getirmiştir. Bu çerçevede, Esad ile sürekli görüşüğünü belirten Erdoğan, sorunun

⁸⁹⁴ **Sabah**, “Şam'a sürpriz ziyaret”, 28.04.2011.

⁸⁹⁵ **Sabah**, “Esad: Reformlara devam”, 28.04.2011.

⁸⁹⁶ **Milliyet**, “MGK'dan Esad'a hem uyarı hem destek” 29.04.2011.

⁸⁹⁷ **BİAMAG**, “Suriyeli Sığınmacılar Misafirliğin Ötesine Geçerken”, 08.11.2014, <http://www.bianet.org/biamag/toplum/159772-suriyeli-siginmacilar-misafirligin-otesine-gecerken> (12.08.2015)

⁸⁹⁸ **Haber 7**, “Davutoğlu'ndan Suriye uyarısı”, 01.05.2011, <http://www.haber7.com/ic-politika/haber/739266-davutoglundan-suriye-uyarisi> (29.06.2015)

çözümüne yönelik özel temsilcisini de Şam'a gönderdiğini, ancak sonucun beklenen düzeyde gerçekleşmediğini söylemiştir. Başbakan Erdoğan, Esad ile halen irtibat halinde olduklarını belirtirken, Hama katliamının bir kez daha yaşanmamasını temenni ettiğini sözlerine eklemiştir.⁸⁹⁹

Bu dönemde Ankara yönetiminin hala iyimser bir hava takındığı ve Esad'ın Türkiye'ye reformları gerçekleştireceğine dair telkinlerde bulunduğu açıkça gözlenmektedir. Ancak bu iyimser tablo, başta ABD yönetimi olmak üzere, Batılı aktörlerce eleştirilmiş ve Türkiye, Esad rejimine destek vermekle suçlanmıştır. Türkiye'deki karar alıcıları endişelendiren bir başka konu da, demokratik haklarını talep eden Suriye halkının gözündeki Türkiye imajının zedeleneceği olgusudur.

5.5.4. Kırılma Noktası 4: İkili İlişkilerin Kötüleşmesi

Mayıs ayı içinde Türk karar alıcılarının Şam'a yönelik en üst düzeydeki uyarıları ve dostça tavsiyeleri devam etmişse de, iki ülke arasında son 10 yılda gelişen olumlu ilişkiler, Arap Baharının Suriye'ye yansımaları, Esad rejiminin halkın taleplerine gereken cevabı vermemesi ve Türkiye'nin iyi niyetli girişimlerinin sonuçsuz kalması üzerine geri dönüşü olmayan aksi yönde bir yola girilmiştir. Bu çerçevede Mayıs 2011 tarihinden itibaren, taraflar arası yapılan açıklamalara baktığımızda, Türkiye ile Suriye arasında gelişen ilişkiler, iki ülke arasında yaşanacak krizin en büyük habercisi olmuştur. Çalışmamızda Suriye krizine ilişkin karar sürecinin bir diğer kırılma noktasını, ikili ilişkilerin kötüleşmesi oluşturmaktadır.

Başbakan Erdoğan, 10 Mayıs günü katıldığı bir televizyon programında, Suriye'ye ilişkin mülakatta bulunmuş ve Türkiye açısından Suriye'nin bir dış politika konusu olmadığını, ülkenin adeta bir iç politika meselesi olduğunu ifade etmiştir. Göreve geldikleri günden bu yana, demokratikleşme süreci üzerinde ısrarla durduklarını, olağanüstü halin kaldırılması konusunda kendisinin de düşüncelerini paylaştığını anlatan Erdoğan, bu konuda müşterek çalışmalar yaptıklarını, son olayların ardından, gün aşırı telefonla görüştüğünü, özel temsilcisini Suriye'ye gönderdiğini belirtmiştir.⁹⁰⁰

⁸⁹⁹ **Sondevir**, "Esad Adım Atmadı Bu İş Patladı", 02.05.2011, <http://www.sondevir.com/?aType=haber&ArticleID=1123>, (12.08.2015)

⁹⁰⁰ **Milliyet**, "Başbakan Erdoğan: Devlette yeni bir yapılanmaya gidiyoruz", 10.05.2011.

Başbakan Erdoğan'ın bu açıklamalarının ardından, 19 Mayıs günü ABD, Suriye'ye yönelik yaptırım kararı aldığını açıklamıştır. ABD'nin Şam üzerindeki baskısını önemli ölçüde artırması anlamına gelen bu karar, Suriye'deki son olaylar nedeniyle Esad'ı doğrudan hedef alan ilk yaptırım olması bakımından önemlidir. Yaptırım kararı, Suriye yönetimi tarafından kınanmış ve bu karar Suriye'de ABD'nin bölgedeki planlarının bir parçası olduğu ve İsrail'in bölgedeki çıkarlarına hizmet ettiği şeklinde yorumlanmıştır.⁹⁰¹

Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun 28 Mayıs'ta yapmış olduğu açıklamada, Suriye'de görmek istediklerinin, Esad öncülüğünde bir reform olduğunu söylemesi, Esad rejimine duyduğu güveni göstermesi açısından önemlidir.⁹⁰² Davutoğlu bu tarz yaklaşımını, Haziran ayının ilk haftasında da sürdürmüş ve Suriye'de genel af ilan edilmesini olumlu bir gelişme olarak değerlendirmiştir.⁹⁰³

Suriye muhalefeti, 30 Mayıs 2011 tarihinde ilk kapsamlı toplantısını Antalya'da gerçekleştirmiştir. Daha öncede İstanbul'da toplanan Suriyeli muhaliflere, Ankara'nın, engelleyici bir tutum göstermekten ziyade, daha çok kolaylaştırıcı bir tutum takınması ve hükümet üyelerinin Esad yönetimine dönük seslerini yükseltmeye başlaması, Esad rejimi yanlılarının Türkiye'yi eleştirmesine neden olmuştur. Suriyeli muhaliflere karşı, Erdoğan hükümetinin takınmış olduğu bu tutum, iplerin kopacağına sinyallerini vermesi açısından önemlidir.⁹⁰⁴

12 Haziran 2011 tarihinde Türkiye genelinde yapılan milletvekilliği genel seçiminde Recep Tayyip Erdoğan liderliğindeki AK Parti %49,83 oy oranıyla bir kez daha tek başına iktidara gelmiştir. Bu seçim sonuçlarına göre, CHP %25,98 ve MHP %13,01 oy oranına sahip olmuştur. Bu seçim sonuçlarına göre partilerin TBMM'deki sandalye dağılımı ise şu şekildedir: AK Parti 327, CHP 135, MHP 53 ve bağımsızlar 35.⁹⁰⁵

Başbakan Erdoğan ile ABD Başkanı Obama arasında Suriye'ye ilişkin gelişmelere yönelik bir telefon görüşmesi, 20 Haziran'da gerçekleşmiştir. Bu görüşmede, Suriye

⁹⁰¹ **Hürriyet**, “ ABD doğrudan Esad'ı hedef aldı”, 19.05.2011.

⁹⁰² **Haber 7**, “Türkiye'nin Suriye şartını açıkladı”, 28.05.2011,

<http://www.haber7.com/siyaset/haber/748225-turkiyenin-suriye-sartini-acikladi> (12.08.2015)

⁹⁰³ **Haberler**, “Davutoğlu'ndan Genel Af Açıklaması”, 01.06.2011,

<http://www.haberler.com/davutoglu-ndan-genel-af-aciklamasi-2766237-haberi/> (12.08.2015)

⁹⁰⁴ Miş, Suriye 2011, s.275.

⁹⁰⁵ Yüksek Seçim Kurulu, Türkiye Geneli Partilerin Kazandıkları Milletvekilleri Sayıları, Karar No. 1070, 22.06.2011.

halkının meşru taleplerinin karşılanması açısından reformların ivedilikle gerçekleştirilmesi, sivil ve barışçıl göstericilere karşı şiddete başvurulmaması gerektiğine işaret edilmiştir. İki lider arasında Suriye'deki gelişmeleri yakından takip etme konusunda da, görüş birliğine varıldığı açıklanmıştır.⁹⁰⁶

Temmuz ayı içinde, Suriye ordusunun, Hama başta olmak üzere, birçok şehirde, katliama varan operasyonlar düzenlemesi sonucu, 31 Haziran'da Dışişleri Bakanlığı resmi bir açıklama yapmıştır. Buna göre, Suriye'de yaşanan olaylardan duyulan derin hayal kırıklığı ve Suriye yönetiminin verdiği sözleri tutmadığı belirtilmiştir.⁹⁰⁷

Hama'da yaşanan olaylar nedeniyle 6 Ağustos'ta yapmış olduğu açıklamada Başbakan Erdoğan, Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nu yeniden Şam'a göndereceğini belirtmiştir. Başbakan Erdoğan, Suriye'ye ilişkin sözlerine şu şekilde devam etmiştir:

*Artık burada da sabrın son anlarına geldik. Bunun için de, bu süreç içinde salı günü Dışişleri Bakanımı Suriye'ye gönderiyorum. Kendileriyle gerekli olan görüşmeleri yapacaklar, mesajlarımız kararlı bir şekilde iletilecek. Sonraki süreç verilecek cevap ve uygulamaya göre şekillenecek. Çünkü biz Suriye konusunu dış sorun olarak görmüyoruz. Suriye meselesi bizim bir iç meselemizdir. Çünkü Suriye ile 850 kilometre sınırımız var. Akrabalık, tarih, kültür bağlarımız var. Dolayısıyla burada olanlar, bitenler asla bizim seyirci kalmamıza fırsat vermez. Gereğini yapmak zorundayız.*⁹⁰⁸

Erdoğan'ın yapmış olduğu bu açıklamalara Şam cephesinden yanıt gecikmemiş ve Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad'ın Siyaset ve Medya Danışmanı Dr. Bouthina Shaaban, "Eğer Türk Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu Suriye'ye sert bir mesaj iletir olursa, Türkiye'nin tutumu konusunda daha kesin bir yanıt alır" şeklinde konuşmuştur.⁹⁰⁹

Davutoğlu'nun yapmış olduğu bu ziyarette, özgürlük alanlarını genişletme, serbest seçimlerin yapılması, Kürt kimliğini tanıma gibi 14 maddelik bir yol haritası belirlenmiştir.⁹¹⁰ Buna göre, rejimin silahlı birlikleri ilk aşamada Hama ve Humus gibi

⁹⁰⁶ Habertürk, "Obama Erdoğan'ı aradı", 21.06.2011.

⁹⁰⁷ Miş, Suriye 2011, s.276.

⁹⁰⁸ Habertürk, "Erdoğan, Davutoğlu'nu Şam'a gönderiyor", 06.08.2011,

⁹⁰⁹ Habertürk, "Erdoğan, Davutoğlu'nu Şam'a gönderiyor", 06.08.2011.

⁹¹⁰ Turktime, "Davutoğlu Esad'a Kızdı: Suriye'ye 61 Kez Gittim, Sözünü Tutmadı! Halkına Zulmedenle İttifak Yapmayız", 17.11.2011, <http://www.turktime.com/haber/Davutoglu-Esad-a-Kizdi-/159588> (12.08.2015)

yerlerden hemen çekilecek, bazı reformlar derhal başlayacak ve seçim tarihi ilan edilecekti. Türkiye, Esad rejimi ile varmış olduğu bu mutabakatı, BM Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesine de bildirmiştir.⁹¹¹

Ancak Ankara hükümeti ile Şam yönetimi arasında varılan mutabakat, beklenen etkiyi göstermemiş ve Esad rejimi bu mutabakata riayet etmemiştir. Bu noktadan sonra, iki ülke arasındaki ipler tamamen kopma noktasına gelmiştir.

5.5.5. Kırılma Noktası 5: Suriye Rejimine Yönelik Yaptırımlar

Esad rejiminin Türkiye'nin tavsiyelerine uymaması ve artan uluslararası baskılar sonucu, Türkiye, Ağustos 2011 itibariyle Suriye'ye yönelik yaptırım kararı almak zorunda kalmıştır. Bu çerçevede, Suriye krizine giden sürecin beşinci kırılma noktasını, Suriye rejimine yönelik yaptırımlar oluşturmaktadır.

Başbakan Erdoğan, reformları biran önce hayata geçirmesi için Suriye Devlet Başkanı Esad'a 11 Ağustos tarihinden itibaren on beş gün süre verdiğini açıklamıştır. Başbakan Erdoğan, Suriye askerlerinin Hama'dan geri çekilmesini, "girişimlerinin meyve verdiğinin bir işareti olarak" nitelendirmiştir.⁹¹² Başbakan Erdoğan'ın Esad'ı telefonla araması ve Davutoğlu-Esad görüşmesinin ardından, Suriye, Hama'dan askeri tanklarını geri çekmiştir. Bunun üzerine Büyükelçi Ömer Önhon ve beraberindeki heyet, Hama'ya ziyarette bulunmuş ve Başbakan Erdoğan, yaşanan bu gelişmenin olumlu bir adım olduğunu söylemiştir.⁹¹³

Erdoğan'ın göstericilere müdahalelerde bulunulmamasına yönelik Suriye Devlet Başkanı Esad'ı uyarmasına rağmen, 12 Ağustos Cuma günü Suriye güvenlik güçlerinin göstericilere karşı uyguladığı şiddet, Türkiye ile Suriye arasındaki mutabakatın çöktüğünün habercisi olmuştur.⁹¹⁴ Bu gelişmelerin ardından, Dışişleri Bakanı Davutoğlu, Suriye yönetimine, sivil kayıplara yol açan operasyonlarını derhal durdurması çağrısını 15 Ağustos günü yinelemiş, aksi takdirde konuşulacak bir şeyin kalmayacağını önemle vurgulamıştır.⁹¹⁵

⁹¹¹ Zengin, **Kavga, Arap Baharında Türk Dış Politikası 2010-2013**, s.118-119.

⁹¹² BYEGM, "Erdoğan Esad'a Reformlar İçin 15 Gün Süre Verdi", 10.08.2011, <http://www.byegm.gov.tr/turkce/haber/erdoan-eseda-reformlar-n-15-gn-sre-verd/8637>(12.08.2015)

⁹¹³ Zaman, "Suriye Hama'dan tankları çekti, Türk büyükelçi bölgeyi gezdi", 11.08.2011.

⁹¹⁴ Zengin, **Kavga, Arap Baharında Türk Dış Politikası 2010-2013**, s.122.

⁹¹⁵ NTV, "Davutoğlu: Operasyonları derhal durdurun", 15.08.2011.

18 Ağustos günü MGK'dan yapılan açıklamada, Suriye'de gelişen olaylara karşı derin endişe duyulduğu ve demokratik bir siyasi değişimin ve dönüşümün gerekli olduğu belirtilmiştir. MGK bildirisinde yer alan ifadeler şu şekildedir:

*Sivil halka yönelik şiddet ve güç kullanımının derhal durdurulması, dost ve kardeş Suriye halkının meşru talepleri doğrultusunda demokratik bir siyasi değişim ve dönüşümün belirli bir takvim çerçevesinde gerçekleştirilmesi ve bu süreçte ifade, siyasi parti örgütlenmesi ve barışçı gösteri tertiplenmesi özgürlüklerinin güvence altına alınması gerektiği bir kez daha vurgulanmıştır.*⁹¹⁶

19 Ağustos günü ABD Başkanı Obama'nın Devlet Başkanı Esad'a yaptığı geri çekilme çağrısından sonra, Fransa, İngiltere ve Almanya liderleri de aynı çağrıyı yinelemiştir.⁹¹⁷ Böylece başta ABD olmak üzere, Batılı aktörler nezdinde Esad rejimi meşruiyetini kaybetmiştir.

Başbakan Erdoğan'ın 8 Eylül günü vermiş olduğu demeçte, Suriye konusunda hüsrana uğradıklarına değinmiş ve Esad rejiminin meşruiyetinin gölgelendiğini belirtmiştir. Ayrıca Erdoğan, açıklamalarında, artık Esad ile görüşmediğini ve görüşmeyi de düşünmediğini sözlerine eklemiştir. Bundan sonra yaşanan gelişmelerde, ne Erdoğan Esad'ı ne de Esad Erdoğan'ı aramış, taraflar arası ilişkiler tamamen kopmuştur.⁹¹⁸

16 Eylül Cuma günü Suriyeli muhalifler, Suriye Ulusal Meclisi'nin kuruluşunu İstanbul'da ilan etmiş ve kuruluş bildirgesini açıklamışlardır. Bildirgede, devrimlerin başladığı günden bu yana muhalefet güçlerinin, Suriye halkının özgürlük ve demokrasi yolunda gösterdiği iradeye destek vermek amacıyla milli ve kapsayıcı bir çerçeve içerisinde kendi çabalarını birleştirmeye çalıştıkları belirtilmiştir.⁹¹⁹

Başbakan Erdoğan, 21 Eylül günü BM'nin 66. Genel Kurul Genel Görüşmelerine katılmak üzere New York'a gitmiştir. Burada Başkan Obama ile görüşen Erdoğan, Suriye yönetimiyle görüşmelerin kesildiğini bildirmiş ve bu çerçevede ABD ile birlikte Esad'a yaptırımlar konusunda ortak hareket edeceklerini söylemiştir.⁹²⁰

⁹¹⁶ **Sabah**, "MGK'da bir ilk", 18.08.2011.

⁹¹⁷ **NTV**, "ABD Esad'ın kalbine nişan aldı!", 18.08.2011.

⁹¹⁸ Zengin, **Kavga, Arap Baharında Türk Dış Politikası 2010-2013**, s.125.

⁹¹⁹ **Taraf**, "Suriye Ulusal Meclis'i resmen Pendik'te kuruldu", 16.09.2011.

⁹²⁰ Nuri Salık, "BeşarEsed Dönemi Suriye Dış Politikasında Pragmatizm ve Türkiye-Suriye İlişkilerinin Geleceği", **Ortadoğu Analiz**, Cilt 3, Sayı 35 (Kasım 2011), s.27.

Türkiye, Esad rejimine yönelik yaptırımlar uygulamaya 22 Eylül günü başlamış ve bu doğrultuda ilk olarak, Suriye'ye askeri malzeme taşıyan uçaklara hava sahasını kapatmış ve Başbakan Erdoğan, Suriye'nin mevcut yönetimine güvenlerinin kalmadığını dile getirmiştir.⁹²¹

Suriye'de protestoculara yönelik uygulanan şiddet sebebiyle uluslararası kamuoyunun yanı sıra Türkiye'nin de tepkisini çeken Suriye Devlet Başkanı Esad, 8 Ekim günü yapmış olduğu açıklamada, Ankara'yı olası girişimler konusunda uyarmıştır. Suriye'nin sorunlarını, Türkiye'nin istismar etmesi halinde, daha büyük sorunlarla karşılaşacağını da sözlerine eklemiştir.⁹²²

Esad'ın bu açıklamalarının ardından, 19 Ekim günü Türkiye, Suriye muhalefetine mensup grupların oluşturduğu Suriye Milli Konseyi (SMK) temsilcileriyle ilk resmi teması kurmuştur. Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Arap, Kürt, Nusayri, Hıristiyan, Sünni ve Müslüman Kardeşler'den oluşan 14 kişilik grubu, Ankara'da kabul etmiş ve demokratik dönüşüm için çalışıp, barışçıl meşru yolların tercih edilmesine vurgu yaparak, aralarındaki birliğin korunması gerektiği mesajını vermiştir.⁹²³

Başbakan Erdoğan, Suriye Devlet Başkanı Esad'a 22 Kasım tarihinde seslenerek, "görevi bırakmasını" istemiştir.⁹²⁴ Erdoğan'ın bu açıklamalarının ardından, Dışişleri Bakanı Davutoğlu, 30 Kasım 2011 tarihinde Suriye'ye yönelik yaptırımları açıklamıştır. Buna göre yaptırım kararlarını sıralanacak olursa:

- Suriye'de halkıyla barışık meşru bir yönetim işbaşına gelene kadar Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi mekanizmasının askıya alınması.
- Suriye'de temel liderlik kadrosu mensubu olup, haklarında halka karşı şiddete ve hukuk dışı yöntemlere başvurduklarına dair iddialar bulunan bazı yetkililere seyahat yasağı konulması ve bu kişilerin ülkemizdeki malvarlıklarının dondurulması; Suriye rejiminin kuvvetli destekçisi konumundaki tanınmış bazı işadamlarına da benzer tedbirlerin getirilmesi.

⁹²¹ NTV, "Türkiye'den Suriye'ye ilk yaptırım", 22.09.2011.

⁹²² NTV, "Esad: Türkiye de bize benzer", 08.10.2011.

⁹²³ Zaman, "Suriyeli muhaliflerle ilk resmî temas", 19.10.2011.

⁹²⁴ Hürriyet, "Erdoğan'dan Esad'a: Artık o koltuktan çekil", 22.11.2011.

- Suriye Ordusu'na her türlü silah ve askeri malzemenin satış ve tedarikinin durdurulması.
- Türkiye toprakları, hava sahası ve karasuları kullanılmak suretiyle üçüncü ülkelerden Suriye'ye silah ve askeri malzeme transferi yapılmasının uluslararası hukuka uygun olarak engellenmesi.
- Suriye Merkez Bankası ile ilişkilerin durdurulması.
- Suriye Hükümeti'nin Türkiye'deki finansal varlıklarının dondurulması.
- Suriye Hükümeti ile kredi ilişkilerinin durdurulması.
- Mevcut işlemler hariç, Suriye Ticaret Bankası (Commercial Bank of Syria) ile işlemlerin durdurulması ve
- Suriye'deki altyapı projelerinin finansmanı için imzalanan Eximbank kredi anlaşmasının askıya alınması.⁹²⁵

Suriye ile ilişkilerin olumlu seyrettiği dönemde imzalanan Serbest Ticaret Antlaşması, 4 Aralık'ta Suriye tarafından askıya alındığı açıklanmıştır. Ayrıca, Suriye'den geçişlerde ek gümrük harcı alınması da dâhil olmak üzere, Türkiye'ye bir dizi karşı yaptırım kararları da alındığı bildirilmiştir. Söz konusu gelişmeler sonucu, iki ülke arasındaki ticaret, özellikle 2011 yılının son çeyreğinden itibaren hızla daralmaya başlamıştır.⁹²⁶

4 Şubat 2012'de BM Güvenlik Konseyi (BMGK), Suriye'deki şiddetin derhal sona erdirilmesi çağrısında bulunan ve Suriye rejimi tarafından yapılan insan hakları ihlallerini kınayan karar tasarısını, Rusya ve Çin'in vetosu nedeniyle kabul etmemiştir. ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton, Suriye hakkındaki BM Güvenlik Konseyi karar tasarısının Rusya ve Çin Halk Cumhuriyeti tarafından veto edilmesini sert bir dille eleştirmiştir. Türkiye Dışişleri Bakanlığında yapılan açıklamada, başarısızlığa uğrayan

⁹²⁵ T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Sayın Bakanımızın Suriye Yönetimine Yönelik Olarak Kararlaştırılan Önlemler Hakkındaki Basın Açıklaması”, 30.11.2011; <http://www.mfa.gov.tr/sayin-bakanimizin-suriye-yonetimine-yonelik-olarak-kararlastirilan-onlemler-hakkindaki-basin-aciklamasi.tr.mfa> (12.08.2015)

⁹²⁶ T.C. Ekonomi Bakanlığı, “Suriye”
http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/oracle/webcenter/portalapp/pages/content/htmlViewerUlkeler.jsp;jsessionid=pBZY3ljBnw_EOZEONxHb6DUV5fpmC7FNz4gztQIzp3m3nE9ozD28!2128827589?contentId=UCM%23dDocName%3AEK160881&countryName=Suriye&_afLoop=446665585062651&_afWindowMode=0&_afWindowId=null#!%40%40%3FcountryName%3DSuriye%26_afLoop=446665585062651&_afWindowId%3Dnull%26_afLoop%3D446665585062651%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-160881%26_afWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3Ditxj73mw_4 (12.08.2015)

süreç sonrasında, sergilenen tüm uzlaşmacı çabalara rağmen, tekrar böyle bir noktaya gelinmesinin, Türkiye'nin hayal kırıklığını daha da artırdığı belirtilmiştir.⁹²⁷

5.5.6. Kırılma Noktası 6: Suriyeli Muhaliflere Fiili Destek, Mültecilerin Kabulü ve Suriye'ye Müdahale Tartışmaları

2012 yılına gelindiğinde, Türkiye ile Suriye arasında yaşanan gerilim iyice tırmanmış ve iki ülke arasındaki krizin şiddet düzeyi artarak devam etmiştir. Bu dönemde Arap Birliği'nin, Suriye'de yaşanan gelişmelere etkisiz kalmadığı ve somut adımlar atmaya dönük gayret sarf ettiği gözlenmiştir. Bu çerçevede Esad rejimine yönelik bölgesel baskılar kurmuş ve önemli sorumluluklar üstlenmiştir. 12 Kasım 2011'de Suriye'nin üyeliğini askıya alan Arap Birliği'nin tüm bu girişimleri, Esad yönetimi tarafından dikkate alınmamıştır.

Türk karar alıcılarının Suriye'ye yönelik barışçıl tutumları, 2012 yılı itibariyle tamamen ortadan kalkmış ve bu dönemde yapılan açıklamalar oldukça sertleşmiştir. Bu açıdan, 2012 yılı Türkiye'nin Suriye'ye dönük dış politikasında radikal değişikliklerin yaşandığı bir yıl olmuştur. Suriye krizine yönelik olarak Türk karar mekanizmalarının öncelikli dış politika amacı, Esad rejiminin gitmesi yönündeydi. Suriye rejimine yönelik bu politikanın uygulanması aşamasında, uluslararası ve bölgesel aktörlerin harekete geçirilmesi, yaşanan can kayıplarının azaltılması, Türkiye'ye sığınan insanlara barınma imkânının sağlanması ve Suriyeli muhalif grupların bir araya getirilmesinde kolaylaştırıcı rol oynaması gibi temel konular, hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Çizilen bu çerçeveden hareketle, Türkiye'nin Suriye politikasını belirleyen unsurlar arasında en dikkat çeken, bölgesel sahiplenmedir. Türk karar alıcıları, Suriye ile ilgili gelişmeleri en üst düzeyde sahiplenme yolunu tercih etmiştir.⁹²⁸

Bu dönemde Suriyeli muhaliflere destek vermeyi sürdüren Türkiye, bu konuda uluslararası toplumunda desteğini almaya çalışmıştır. Bu dönem içerisinde, Suriye'nin Dostları toplantılarında çok aktif bir rol üstlenen Türkiye, Arap Birliği ve Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'ndaki toplantılarda Esad rejimine karşı Suriye muhalefetini desteklemeyi sürdürmüştür.⁹²⁹

⁹²⁷ Habertürk, "BM'den Suriye vetosu ", 05.02.2012.

⁹²⁸ Miş, "Suriye 2012", s. 233-234.

⁹²⁹ İnat, s. 11.

5 Şubat'ta Dışişleri Bakanı Davutoğlu, “Devlet Başkanı Esad’ın baskısından kaçan herkesin Türkiye’ye gelebileceğini” söylemiş ve BM’de yapılan oylamada Rusya ve Çin’in veto kararını eleştirmiştir. “Kararı onların aldığı; bedelini ise Türk ve Arap halklarının ödediğini” belirten Davutoğlu, bölgede Soğuk Savaş istemediklerinin de altını çizmiştir.⁹³⁰

BM ve Arap Birliği’nin Esad rejimine yönelik çözüm arayışlarının ve belirlenen yol haritasının, Rusya ve Çin tarafından veto edilmesi sonucu, süreç sıkıntıya düşmüştür. Bu çerçevede Arap Birliği ve BM yetkilileri, Suriye’deki krizin çözümüne yönelik olarak eski BM Genel Sekreteri Kofi Annan’ı, 23 Şubat 2012 tarihinde BM-Arap Birliği Özel Temsilcisi olarak atamıştır.⁹³¹ Bu atama, BM Genel Kurulu’nun 16 Şubat’ta aldığı 66/253 sayılı karar⁹³² gereğince yapılmış ve bu doğrultuda Kofi Annan, krizin çözümüne ilişkin girişimlerde bulunmuştur. Bu çerçevede Kofi Annan, öncelikli olarak Suriye Devlet Başkanı Esad ile görüşmüştür. Bu görüşmede, Esad, muhaliflerden terörist olarak bahsetmiş ve bu terörist grubun ülkeyi istikrarsızlaştırdığını belirterek, “durum bu şekilde devam ettiği sürece Suriye’de siyasi çözümün mümkün olamayacağını” sözlerine eklemiştir.⁹³³

BM Özel Temsilcisi Annan, 12 Mart günü Suriye krizinin çözümüne ilişkin konularda görüşmek üzere, Türkiye’de temaslarda bulunmuştur. Başbakan Erdoğan ile bir araya gelen Annan, Suriye izlenimleri hakkında Erdoğan'a bilgi vermiş ve Suriye'de yaşananlara ilişkin bundan sonra atılacak adımları, bu görüşmede ele almıştır.⁹³⁴ Ayrıca, Suriyeli muhaliflerle bir araya gelen Annan, önceliğin Suriye halkı olduğunu kaydetmiştir.⁹³⁵

Suriye krizine ilişkin Kofi Annan’ın çözüm arayışları ve yapılan görüşmeler neticesinde 16 Mart’ta “Suriye için Annan Barış Planı” olarak adlandırılan 6 maddelik plan, Esad yönetimine sunulmuştur. Altı maddelik bu plan şu şekildedir:

⁹³⁰ **Aljazeera Türk**, “Türkiye Suriyelilere kucak açtı “, 05.02.2012, <http://test-temp.aljazeera.com.tr/haber/turkiye-suriyelilere-kucak-acti>(12.08.2015)

⁹³¹ İktisadi Kalkınma Vakfı, “E-Bülteni”, 22-28.02.2012; http://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/ikv_e-bulten_22-28_subat_2012.pdf (12.08.2015)

⁹³² UN, Security Council, “*Resolution adopted by the General Assembly*” ,16.02.2012 1284, 1999 http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/66/253 (12.08.2015)

⁹³³ **The Guardian**, “Assad tells Annan: no political solution while rebels are 'spreading chaos'”,10.03.2012,

⁹³⁴ **Haber 7**, “Başbakan Erdoğan Annan'la görüştü”, 12.03.2012, <http://www.haber7.com/dis-politika/haber/855959-basbakan-erdogan-annanla-gorustu> (12.08.2015)

⁹³⁵ **Zaman**, “Annan: Önceliğimiz Suriye halkı”, 13.03.2012.

- Suriye halkının meşru taleplerini ve endişelerini gidermek için Suriye'nin liderliğinde kapsamlı bir siyasi süreç başlatılması ve özel temsilci ile çalışılması taahhüt edilmekte,
- Suriye'de devam eden şiddetin sona erdirilmesi için BM gözetiminde her türlü silahlı faaliyetin sona ermesi sağlanacaktır. Bunun için Suriye yönetimi asker sevki ve silah kullanımını durdurmayı ve askerlerini geri çekmeyi taahhüt edecektir. Benzer şekilde Suriyeli muhalifler de çatışmalara sona verme taahhütünde bulunacaktır.
- Bölgeye insani yardımın sağlanabilmesi için Suriye yönetimi ve Suriyeli muhalifler, çatışmalara iki saat ara verecek ve insani yardımın bölgeye ulaştırılmasına olanak sağlayacaktır.
- Keyfi tutuklamalara maruz kalanlar ve gözaltına alınanlar serbest bırakılacaktır.
- Suriye'de bulunan gazetecilere hareket serbestliği sağlanacaktır.
- Barışçıl amaçlarla toplanmalara ve gösteri yapma hakkına saygı gösterilecektir.

936

BM Özel Temsilcisi Kofi Annan'ın Suriye Krizi'ne ilişkin olarak sunduğu altı maddelik barış planı, 27 Mart günü Suriye tarafından kabul edilmiştir. Bu adımları atması için Şam yönetimine bir takvim dayatılmazken, Esad'a görevden ayrılma çağrısı da yapılmamıştır. Almanya ve ABD'li yetkililer, açıklamaya ihtiyatla yaklaşmış ve Suriye'nin inanılabilirlik sorunu olduğunu belirterek, Esad'ın atacağı adımları beklemek gerektiğini söylemiştir. Suriye Ulusal Konseyi Başkanı Burhan Galyun da, Suriye yönetiminin bu planı kabul etmesindeki amacının, Suriye'de süren şiddeti gölgeleme ve yeni şiddet olaylarını perdeleme çabası olabileceğini vurgulamıştır.⁹³⁷

Ankara, Suriye'de devam eden olaylar nedeniyle Şam Büyükelçiliği'ni, 27 Mart günü kapatmıştır. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın talimatı ile geri çağrılan Şam

⁹³⁶ SDE Analiz, **Suriye Krizi'nde Bölgesel ve Küresel Aktörler (Perspektifler, Sorunlar ve Çözüm Öneriler)**, Birol Akgün (Ed.) SDE Uluslararası İlişkiler Programı Koordinatörlüğü, Ankara, 2012, s.68; Miş, "Suriye 2012", s.224; **Aljazeera Türk** "Kofi Annan's six-point plan for Syria", 27.03.2012; <http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2012/03/2012327153111767387.html> (12.08.2015)

⁹³⁷ **The Guardian**, "Syrian ceasefire plan still alive, says Kofi Annan after deadline passes", 10.04.2012; **Sabah**, "Esad, Annan Planı'nı kabul etti", 28.03.2012.

Büyükelçisi Ömer Önhon'un Suriye'den ayrılmasıyla, büyükelçilik binası boşaltılmıştır. Bu noktada Türk karar alıcıları, hem güçlü bir mesaj verilmesini, hem de sıradan açıklamalar yerine daha somut adımlar atılmasını istemiştir.⁹³⁸

5.5.7. Kırılma Noktası 7: Türk Jetinin Düşürülmesi ve Angajman Kuralları

Suriye krizi karar sürecinde çalışmanın bir diğer kırılma noktasını, Türk jetinin düşürülmesi ve angajman kurallarının değiştirilmesi konusu oluşturmaktadır. Buna göre, 22 Haziran günü Türk Hava Kuvvetleri'ne ait F-4 tipi uçak, Suriye tarafından düşürülmüş ve bu olay neticesinde Başbakan Erdoğan öncülüğünde acil Güvenlik Zirvesi toplanmıştır.⁹³⁹ 23 Haziran günü Erdoğan'ın başkanlığında Başbakanlık'ta düzenlenen Zirvenin ardından yapılan açıklamada atılması gereken adımların kararlılıkla hayata geçirileceği ifade edilmiştir.⁹⁴⁰ Türkiye, düşürülen Türk jetine ilişkin olarak Suriye'ye 24 Haziran'da diplomatik nota vermiş ve olayın faillerinin belirlenmesi ve Türkiye'ye acilen bilgi verilmesi talep edilmiştir. Türkiye'nin özür ve tazminat hakkını saklı tuttuğu da bildirilen notada, *"Türk uçağının herhangi bir uyarı olmadan düşürülmesinin hiçbir şekilde kabul edilemeyeceğini ve saldırının sorumluluğunun tamamen Suriye tarafına ait olduğu"* ifade edilmiştir.⁹⁴¹

26 Haziran günü Suriye'nin Türk jetini düşürmesinin ardından, Türkiye' nin BM nezdindeki Daimi Temsilcisi Büyükelçi Ertuğrul Apakan'ın imzasıyla BM Genel Sekreteri Ban Ki Moon ve BM Güvenlik Konseyi Başkanı Büyükelçi Li Baodorg'a konuyla ilgili mektup gönderilmiştir. Türkiye resmen BM'ye müracaat etmiş ve Suriye krizi çerçevesinde bölgedeki barış ve güvenliğin tehdit altında olduğunu vurgulamıştır.⁹⁴² Aynı gün Başbakan Erdoğan, TSK'nın angajman kurallarının değiştiğini açıklamıştır. Angajman kurallarının değişmesiyle birlikte, TSK'nın kara, hava ve deniz unsurları, Suriye'ye yönelik daha duyarlı hale getirilmiştir.⁹⁴³ Yaşanan bu gelişmeler neticesinde Suriye Devlet Başkanı Esad, yaptığı açıklamada Türk jetini düşürdükleri için pişman olduklarını söylemiş ve *"Düşürene kadar uçağın kime ait olduğunu bilmiyorduk. Uçak İsrail uçaklarının daha önce üç kez kullandığı koridoru"*

⁹³⁸ **Trt Haber**, "Şam Büyükelçiliği Kapatıldı", , 26.03.2012.

⁹³⁹ **Sabah**, "Suriye Türk jetini vurdu", 23.06.2012.

⁹⁴⁰ **Gazete Vatan**, "Suriye, Türk savaş uçağını düşürdü!", 23.06.2012.

⁹⁴¹ **NTV**, "Suriye'ye nota verildi", 24.06.2012.

⁹⁴² **Cumhuriyet**, "Türkiye, BM'ye resmen başvurdu", 26.06.2012.

⁹⁴³ **Gazete Vatan**, "'Angajman kuralları değişti' ne demek?", 26.06.2012.

*kullanıyordu. Radarlarımızda görmediğimiz ve bilgi de verilmediği için askerler düşürdü” şeklinde konuşmuştur.*⁹⁴⁴

ABD Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Patrick Ventrell, 2 Ağustos günü yapmış olduğu açıklamada, Türkiye'nin Suriye sınırındaki askeri hareketliliğine yönelik olarak, “durumu daha fazla askerileştirmenin gerekli olmadığını” ifade etmiştir. Diğer taraftan ABD Başkanı Barack Obama'nın Türkiye'deki bir komuta merkeziyle işbirliği yapılarak, Suriyeli muhaliflere destek verilmesi için talimat verdiği ortaya çıkmıştır. CNN ve El Arabiya'nın konuya yakın Amerikalı kaynaklara dayanarak verdiği habere göre, Obama'nın onayladığı, "istihbarat kararı" olarak nitelendirilen talimatla, CIA ve diğer Amerikan kurumlarına Suriye Devlet Başkanı Esad'ın devrilmesi için muhaliflere destek sağlamasına izin verildiği belirtilmiş, ancak konuya ilişkin ABD resmi kaynaklarından bir açıklama yapılmamıştır.⁹⁴⁵

25 Ağustos günü NTV canlı yayınında yapmış olduğu açıklamada, Dışişleri Bakanı Davutoğlu, Suriye'ye ilişkin olarak muhalifleri desteklemediklerini, Devlet Başkanı Esad ile ilişkileri yürütemedikleri için halkın yanında olduklarını açıklamıştır. Davutoğlu Suriye konusunda izlenebilecek üç politika olduğunu belirtmiştir. Buna göre:

- Statüko adına Esad'ın yanında olmak,
- Suriye'de yaşananlarla ilgilenmemek ve
- Halkın yanında olmak.⁹⁴⁶

5.5.8. Kırılma Noktası 8: Tezkerenin Kabulü

Türkiye ile Suriye arasında yaşanan kriz sürecinde çalışmanın bir diğer kırılma noktasını, Türkiye'nin almış olduğu tezkere kararı ve bu kararın kabul edilmesi oluşturmaktadır. Bu çerçevede Davutoğlu'nun 28 Eylül günü yapmış olduğu açıklama dikkate değerdir. Buna göre, Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Suriye'deki krizin,

⁹⁴⁴ BBC, “Esad: Türk uçağını keşke düşürmeseydik”, 03.07.2012.

⁹⁴⁵ Milliyet, “ABD, Türkiye'yi uyardı: "Daha fazla ileri gitmeyin", 02.08.2012.

⁹⁴⁶ Aktif Haber, “Davutoğlu: İran Büyük Bir Hata Yapıyor”, 25.08.2012.

Türkiye için "dev boyutta güvenlik tehdidi oluşturduğunu" söylemiş ve BM açısından da hayal kırıklığı yaşadığını belirtmiştir.⁹⁴⁷

Ekim ayına gelindiğinde Suriye-Türkiye arasındaki ilişkiler, uçak krizinin ardından tekrar çatışmanın eşiğine gelmiştir. Esad rejimi ve muhalifler arasında çatışmaların yoğun yaşandığı bu dönemde, Suriye ordusunun ateşlediği bir top mermisi, Urfa'nın Akçakale ilçesinde bir eve isabet etmiştir. Bu olayda 5 Türk vatandaşı sivil yaşamını yitirmiş, 2'si ağır olmak üzere 10 kişi de yaralanmıştır. Konuya ilişkin olarak ilk resmi açıklama, Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç'tan gelmiş ve yaşanan bu son olayın bardağı taşırdığını ve bunun uluslararası hukukta mutlaka bir karşılığının olduğunu belirtmiştir.⁹⁴⁸ Akçakale'de yaşanan duruma ilişkin olarak Başbakan Erdoğan, kurmayları ile birlikte toplantı yapmış ve bu toplantıya Genelkurmay Başkanı Necdet Özel de katılmıştır.⁹⁴⁹

Akçakale'de yaşanan olayların ardından yetkili karar mekanizmalarının tartıştığı iki önemli husus vardır. Bunlar:

- Yaşanan bu olaya bir karşılık verilip verilmeyeceği ve
- Karşılık verilmesi durumunda bunun mahiyetinin ne olacağı konuları.

Burada ileri sürülen görüşlere göre, Türkiye'nin cevap vermemesi gibi bir şansı yoktur. Çünkü diplomatik alanda etkili bir biçimde cevap verilmemesi durumunda, bu karar, Türkiye'nin Orta Doğu'daki konumuna/imağına zarar verebilir ve etkisini kaybetmesine neden olabilirdi. Sadece BM ve NATO bünyesinde durumu açıklama çabası gütmek ise, Türkiye'nin bütün iddiasını, bölgesel emellerini ve bu zamana kadar hem Doğu hem de Batı'da inşa ettiği prestiji zayıflardı. Diğer taraftan bir diğer bakış açısına göre, Suriye'ye karşılık verilmesi durumunda yeni bir sürecin başlayacağı ve bu savaşın "sınırlı savaş" anlamına geleceği şeklindeydi.

⁹⁴⁷ T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Dışişleri Bakanı Sayın Ahmet Davutoğlu'nun Birleşmiş Milletler 67. Genel Kurulu'na Hitabı", 28.09.2012; <http://www.mfa.gov.tr/d%C4%B1%C5%9Fi%C5%9Fleri-bakan%C4%B1-say%C4%B1n-ahmet-davuto%C4%9Flu-nun-bm-67-genel-kurulu-na-hitab%C4%B1-28-eyl%C3%BCl-2012-new-york.tr.mfa8> (21.08.2015)

⁹⁴⁸ **BBC Türkçe**, "Suriye'den Akçakale'ye ölümcül top atışı: 5 ölü", 03.10.2012.

⁹⁴⁹ **Milliyet**, "Suriye'den atılan bomba Türkiye Akçakale'ye düştü! Suriye'nin top mermisi Akçakale'de patladı!", 03.10.2012.

Bu görüşlerin ışığında Türkiye, Suriye tarafında belirlenen hedeflere top atışı ile karşılık vermiştir. Başbakan Erdoğan'ın konuya ilişkin açıklamaları şu şekildedir:

*Akçakale'de yaşanan olayı bir ülkede yaşanan çatışmanın sınır ötesini de etkilemesi gibi sıradan bir hadise olarak telakki edemeyiz. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarını ve sınırlarını korumaya muktedir bir devlettir. Hiç kimse bizim bu konudaki kararlılığımızı test etmeye kalkmasın. Artarda gelen top mermileri sebebiyle Akçakale'deki sınır noktasındaki vatandaşlarımızı taşımak zorunda kaldık. Verdiğimiz notaya rağmen Suriye biz dinlemedi. 5 tane vatandaşımızın ölümüne neden oldu. Uluslararası hukukta yerimizi güçlendirmek için arkadaşlarımız yoğun bir şekilde çalışmalarını sürdürdüler. Bizim asla savaş çıkarmak gibi bir derdimiz olamaz. Provokasyona olayın hemen akabinde misliyle karşılık verilmiş, belirli hedeflerin vurulması yoluna gidilmiştir.*⁹⁵⁰

Bu olayda Türkiye'nin, Suriye'ye uyarı vermeden karşılık vermesi, angajman kurallarının değişmesinden kaynaklanmaktadır. Türk karar alıcılar, bu durumu toprak bütünlüğüne yönelik bir tehdit olarak algılamıştır. AK Parti Hükümeti, Akçakale olayından hemen sonra Suriye dâhil yabancı ülkeleri de içine alan asker gönderme iznini veren tezkereyi Meclise getirmiştir. 4 Ekim 2012 tarihinde Suriye tezkeresi, Meclis gündemine alınmadan önce, CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu, Türkiye'nin sağduyulu davranması gerektiğini belirterek, Suriye tezkeresine hayır oyu kullanacaklarını⁹⁵¹, buna karşılık MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli ise, Suriye tezkeresine evet oyu vereceklerini açıklamıştır.⁹⁵² BDP Grup Başkan Vekili Pervin Buldan da Suriye Tezkeresi'ne ilişkin yaptığı açıklamada hayır oyu vereceklerini açıklamıştır.⁹⁵³ MHP'nin bu konuda ki görüşü, bu tezkere sayesinde, Suriye'nin kuzeyinde bir Kürt devletinin kurulmasının engelleneceği yönündedir. CHP ise Akçakale'ye atılan top mermilerinin kimin tarafından atıldığının belli olmadığını ve bu sebeple Türkiye'nin savaşın eşiğine gelmemesi gerektiğini ileri sürmüştür. AK Parti açısından baktığımızda, CHP'nin bu tavrı, Esad rejimine destek verdiği şeklinde algılanarak, eleştirilmesine neden olmuştur. CHP ise, AK Parti hükümetinin, olayların

⁹⁵⁰ **Milliyet**, "Başbakan Erdoğan'dan Suriye açıklaması", 04.10.2012.

⁹⁵¹ **En Son Haber**, "CHP tezkereye hayır dedi", 04.10.2012, <http://www.ensonhaber.com/kilicdaroglundan-akcakale-aciklamasi-2012-10-04.html> (21.08.2015)

⁹⁵² **Hürriyet**, "MHP tezkereye neden evet dedi", 04.10.2012.

⁹⁵³ **En Son Haber** "BDP'den tezkereye ret", 04.10.2012; <http://www.ensonhaber.com/bdpden-tezkereye-ret-2012-10-04.html> (21.08.2015)

bu kadar içerisinde olmasını eleştirmiş ve Türkiye'nin savaşa sürüklendiğini belirtmiştir.

4 Ekim 2012 tarihinde Hükümete, Suriye konusunda, TSK'nın yabancı ülkelere gönderilmesi ve görevlendirilmesine ilişkin bir yıl süreyle izin verilmesini öngören tezkere, 320 evet, 129 ret oyuyla Meclis'ten geçmiştir.⁹⁵⁴ Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Suriye tezkeresine ilişkin olarak, Türkiye'nin mesajının her halükarda alındığını iletmiştir.⁹⁵⁵ CHP Grup Başkanvekili Muharrem İnce ise, Suriye tezkeresinin sınırlarının belli olmadığını ve bu tezkere ile tüm dünyaya savaş açılabileceğini belirterek, hükümeti sert bir dille eleştirmiştir.⁹⁵⁶ MHP Ankara Milletvekili Özcan Yeniçeri, bu tezkerenin, Türkiye'nin meşru müdafaasını sağlamaya yönelik olduğunu ve savaş için olmadığını belirtmiştir.⁹⁵⁷ ABD Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Victoria Nuland, gazetecilere yaptığı açıklamada, Türkiye'nin tezkere kararının, Suriye'yi caydırma amaçlı olduğunu ifade etmiştir.⁹⁵⁸

5 Ekim günü Başbakan Erdoğan, Suriye tezkeresine ilişkin olarak yaptığı açıklamada, barıştan yana olduğunu belirterek, tezkereye hayır oyu verenlerin tarih nezdinde hesap veremeyeceklerini iddia etmiştir.⁹⁵⁹ Bu yöndeki söylemlerini devam ettiren Başbakan Erdoğan, benzer türden bir açıklamayı 10 Ekim günü yinelemiştir. Bu açıklamada, CHP'nin Suriye tezkeresine hayır oyu vermesini çok sert bir ifadeyle eleştirmiş ve ana muhalefetin tezkereyi değerlendirme biçiminin çarpıklığına dikkat çekmiştir.⁹⁶⁰

Diğer taraftan gelişen bu süreçte Başbakan Erdoğan'ın Suriye politikasını ABD ile aynı çizgide tanımlaması oldukça önemlidir. Bu dönemde ABD Başkanı Obama'nın dış politika vizyonu da, bu süreci anlamlandırmada dikkate değerdir. ABD Başkanı Obama'nın dış politika yaklaşımı, ABD'nin dünyadaki gelişmelere tek başına yön

⁹⁵⁴ NTV, "Suriye tezkeresi Meclis'ten geçti", 04.10.2012.

⁹⁵⁵ Haber 7, "Hükümet'ten Suriye Tezkeresi'ne ilk tepkiler", 04.10.2012;

<http://www.haber7.com/ic-politika/haber/936208-hukumetten-suriye-tezkeresine-ilk-tepkiler> (21.08.2015)

⁹⁵⁶ Timeturk, "Tezkereye CHP'den sert tepki", 04.10.2012;

<http://www.timeturk.com/tr/2012/10/04/mecliste-gerginlik.html> (21.08.2015)

⁹⁵⁷ Internethaber, "Suriye tezkeresine tepki yağıyor", 04.10.2012; <http://www.internethaber.com/ak-parti-suriye-mhp-kemal-kilicdaroglu-ahmet-turk-tezkeresi-savas-tezkeresi-mecl-466380h.htm> (21.08.2015)

⁹⁵⁸ Internethaber, "ABD'den tezkere açıklaması", 04.10.2012; <http://www.internethaber.com/abd-disisleri-bakanligi-sozcusu-victoria-nuland--466453h.htm> (21.08.2015)

⁹⁵⁹ Evrensel, "Tezkereye direnenler hesabını veremeyecek", 05.10.2012;

<http://www.evrensel.net/haber/37571/tezkereye-direnenler-hesabini-veremeyecek> (21.08.2015)

⁹⁶⁰ Beyaz Gazete, "CHP'ye tezkere tepkisi", 10.10.2012; <http://beyazgazete.com/video/anahaber/kanal-7-28/2012/10/10/chp-ye-tezkere-tepkisi-331774.html> (21.08.2015)

veremeyeceği ve bu doğrultuda müttefik ve dost ülkelerle birlikte çalışma iradesinin ortaya konulması şeklindedir.

Soruna ABD açısından bakıldığında, Türkiye ile ABD arasında kurulan bu türden bir ilişki, bölgede yer alan diğer İslam ülkeleri ile olan ilişkilerde de yol gösterici olabilecek mahiyettedir. Bu açıdan, ikili ilişkilerin yeni zemini olarak “model ortaklık” kavramı dile getirilmiştir. Suriye krizi, bu dönemde Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerde zorlu bir sürecin yaşanmasına sebep olmuştur. 2012 yılı ABD’de başkanlık seçimlerinin olması nedeniyle Başkan Obama riskli bir askeri maceraya girmek istememiş ve bu yüzden Suriye meselesini uzaktan izlemeyi ve “bekle ve gör” siyasetini takip etmeyi tercih etmiştir.⁹⁶¹

Ankara Hükümeti’nin Suriye krizinde uçuşa yasak bölge ya da muhaliflerin silahlandırılması gibi taleplerine, Obama yönetiminin pek sıcak bakmadığı süreç boyunca görülmektedir. Buna karşılık ABD yönetimi, Erdoğan hükümetinin Esad’a baskı kurma girişimlerini ve NATO’dan Patriot füze talebini ise desteklemiştir.⁹⁶²

Obama yönetimi, Suriyeli muhaliflerin dağınık bir görünüm arz etmesinin yanı sıra daha örgütlü ve birbirleri ile daha uyumlu bir profil çizmeleri için çaba gösterilmesi gerektiğine inanmıştır. Bu açıdan, muhaliflere ulaştırılacak silahların radikal örgütlerin ellerine geçmesinden endişe eden ABD, bu konunun üzerinde ısrarla durmuştur.⁹⁶³

Suriye krizindeki nihai karar aşamasında, Parlamentoda karşıt iki politik tercihin olduğu bir gerçektir. Burada Başbakan Erdoğan liderliğindeki AK Parti Hükümeti ve MHP bir kanadı oluştururken, ana muhalefet partisi CHP ve BDP diğer bir kanadı temsil etmektedir. Burada Başbakan Erdoğan’ın dış politika tercihleri, hem CHP, hem de BDP tarafından birçok kez eleştirilse de, Suriye tezkeresinin sonucu, Erdoğan’ın arzu ettiği şekilde neticelenmiştir. Bu aşamada AK Parti içerisinden hiçbir muhalif sesin çıkmayışı Erdoğan’ın partiye olan hâkimiyetinin bir göstergesi olması açısından önemlidir. Çizilen bu çerçeveden hareketle, sürece dâhil olan aktörlerin yapısı, çalışmanın bundan sonraki kısmında ele alınacaktır.

⁹⁶¹ Ömer Kurtbağ, “Obama Döneminde Türk-Amerikan İlişkileri: Model Ortaklıktan Eksen Kaymasına İniş Çıktılar ve Ayrışan Çıkarlar”, **Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi**, Cilt 3, Sayı 2 (2015), s.193-194.

⁹⁶² Fawaz A. Gerges, “The Obama approach to the Middle East: the end of America’s moment?”, **International Affairs**, USA: Blackwell Publishing, 2013, s. 318.

⁹⁶³ Gerges, s.310.

5.6. Aktörlerin Değerlendirilmesi

Arap Baharının etkisinin Suriye'ye de sıçramasıyla birlikte, Suriye Devlet Başkanı Esad'ın halkına uyguladığı şiddet ve uluslararası toplumun reform çağrılarına beklenen düzeyde cevap vermemesi sonucu, Türkiye, kendisini bölgesel düzeyde bir krizin ortasında bulmuştur. Bu çerçevede, "komşularla sıfır sorun politikası" izleyen AK Parti Hükümeti, bu süreçten sonra iyi ilişkiler içinde olduğu Esad rejimi ile demokrasi talep eden halk arasında bir tercih yapmak zorunda kalmıştır. Diğer taraftan, Suriye ile yaşanan kriz, Türkiye'nin ulusal güvenlik olgusuyla bağlantılı olması nedeniyle, kritik öneme sahip olmuş ve soruna karşı hassas davranılmıştır.

Gelinen bu noktada süreç boyunca yer alan aktörlerin başında, yetkili karar biriminin geldiği bilinen bir gerçektir. Suriye krizine ilişkin karar sürecinde de karar biriminin, baskın lider olduğu görülmektedir. Süreç boyunca Erdoğan'ın aktif bir biçimde yer aldığı ve baskın lider özelliklerini taşıdığı gözlenmektedir. Suriye ile yürütülen temaslarda sürece bizzat dahil olması ve karar anında aktif rol oynaması, bu açıdan dikkate değerdir.

Bu dönemde AK Parti tabanından gelen Abdullah Gül'ün Cumhurbaşkanı olması da, süreç içerisinde bürokratik bir tıkanıklık yaşanmaması açısından önemlidir. Çünkü Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ve Başbakan Erdoğan arasında süreç boyunca tam bir uyum sağlanmış ve Cumhurbaşkanı anayasal sınırlar çerçevesinde kalarak sürece çok fazla müdahil olmamıştır.

Teorik çerçeveden de hatırlanacağı üzere, baskın liderin olduğu siyasal zeminlerde resmi görevlilerin danışman şeklinde hareket etmesi muhtemeldir. Bu çerçevede Ahmet Davutoğlu'nun bu dönemde varlığı hissedilir nitelikte olmasına rağmen, bir nevi danışman görevi görmektedir. Ahmet Davutoğlu'nun başında yer aldığı Dışişleri Bakanlığı'nın daha ziyade Başbakan Erdoğan'ın görevlendirmeleri neticesinde sürece dahil olduğu gözlenmektedir. Benzer şekilde MİT Müsteşarı Hakan Fidan da, zaman zaman sürecin içerisinde yer almakta, ancak Fidan'da Erdoğan'ın özel temsilcisi şeklinde Esad yönetimiyle temaslarda bulunmuştur. Bu açıdan değerlendirdiğimizde, süreç, Başbakan Erdoğan ve ekibi tarafından şekillenmiştir.

Ana muhalefet partisi CHP ise, bu süreçte, Başbakan Erdoğan'ın Suriye'ye yönelik politikasını defalarca eleştirmiş ve uygulanan dış politikanın yanlış olduğu tezi üzerine siyasetini geliştirmiştir. Bu çerçevede, halkın demokrasi taleplerine hak veren CHP yönetimi, bu durumun dışarıdan dayatmalarla mümkün olamayacağını vurgulamıştır. Buna karşılık Başbakan Erdoğan ise, CHP yönetiminin Suriye'ye karşı tutumunun insani ve ahlaki olmadığını belirtmiş ve ana muhalefet partisi ile çatışma içerisinde olmuştur. Bu süreçte baskın lider özelliklerine sahip Erdoğan'ın ve CHP yönetiminin, genel siyasi yönelimlerine bağlı olarak dış politika alanında farklılık içerisinde oldukları görülmektedir. Teorik çerçevede de belirttiğimiz üzere, bu türden durumların yaşandığı siyasi ortamlarda aktörlerin farklılık arz etmesi, rejimin kutuplaşması sonucunu doğurmaktadır. Erdoğan hükümetinin üçüncü döneminde yaşanan Suriye krizinde, aktörlerin dış politika söylemlerinden kaynaklanan bir rejim kutuplaşması söz konusudur.

Rejim partisi olan AK Parti ile ana muhalefet partisi CHP arasındaki ideolojik mesafenin derecesi önemlidir. Bu açıdan değerlendirdiğimizde, her iki tarafında taban tabana zıt olduğu kabul gören bir gerçekliktir. Her iki tarafta, ideolojik yönden benzer nitelik taşımadığı ve aradaki yelpaze geniş olduğundan yoğun bir muhalefetin varlığı söz konusudur.

Parlamentoda yer alan bir diğer muhalefet partisi olan MHP açısından değerlendirdiğimizde ise, Suriye krizine giden karar sürecinde CHP kadar sert bir karşı tutumun olmadığı gözlenmektedir. Bu açıdan MHP tabanının CHP'ye oranla AK Partiye daha yakın olması, muhalefetin yoğunluğu ölçüsünü de etkilemiştir. Her iki tarafında ideolojik yönden birtakım benzer nitelikler taşıması nedeniyle MHP'nin muhalefet derecesi hafif kabul edilebilir.

Parlamentoda yer alan bir diğer parti olan BDP de, bu süreçte Erdoğan'ın Suriye politikasını eleştirmiş ve en son Suriye'ye yönelik tezkerede CHP kanadı ile ortak hareket etmiştir. Tıpkı diğer partilerde olduğu gibi, burada da iki parti arasındaki ideolojik yakınlık etken düzeyde önemlidir. Bu açıdan AK Parti hükümeti ile BDP yönetimi arasındaki muhalefet şiddeti de yoğun bir nitelik taşımakta ve ideolojik mesafenin aralığı geniş bir yelpazede bulunmaktadır.

5.7. Karar Sürecinin Çıktısı

Suriye sorunu, Türkiye'nin bölgesel çıkarları açısından çok önemli bir sorun teşkil etmektedir. Bu açıdan, karar birimine dâhil olan tüm aktörler, konunun ciddiyetinin ve öneminin oldukça farkında olmuşlar ve karar sürecinde buna göre hareket etmişlerdir. Dönemin Parlamento yapısı, üç partili bir Meclis'tir. Buna göre, 550 milletvekilinden oluşan TBMM'de, 2011 yılı yapılan seçimler sonrası partilerin sandalye dağılımları ise şu şekildedir: AK Parti 327, CHP 135, MHP 53 ve bağımsız adayların sayısı ise 35'dir. 1 Mart tezkere karar sürecinde de belirtildiği gibi, Anayasanın 92. Maddesi uyarınca, tezkerenin Meclis'ten geçebilmesi için salt çoğunluğun sağlanması gerekmektedir. Bu çerçevede 4 Ekim 2012 tarihinde Hükümete, Suriye konusunda, TSK'nın yabancı ülkelere gönderilmesi ve görevlendirilmesine ilişkin bir yıl süreyle izin verilmesini öngören tezkere, 320 evet, 129 ret oyuyla Meclis'ten geçmiş ve anayasanın öngördüğü salt çoğunluk sağlanmıştır.⁹⁶⁴

Suriye krizinde yer alan mevcut aktörler arasında hiçbir tarafın kararının kabul edilmediği, karar almada başarısız olduğu veya sorunun yeniden tanımlanmasının gerektiği bir durumda ortaya çıkmamıştır. Bu açıdan muhtemel karar süreci çıktılarında olan “tıkanıklık/kararsızlık” da, bu süreçte ortaya çıkmamaktadır. Çünkü Suriye krizinde Erdoğan Hükümeti'nin Meclise taşıdığı tezkere kabul görmüş ve süreç bu yönde bir karar çıktısı oluşturmuştur. Bunun aksi durumunda tezkerenin kabul olmaması ve Suriye'ye ilişkin dış politikanın yeniden şekillenmesi ihtiyacının doğması gerekmektedir. Ancak sürece bakıldığında böyle bir durum söz konusu değildir.

Karar sürecinin çıktılarında olan “bölünmüş sembolik eylem”de, taraflar çıkan sonucu sahiplenmemekte ve sonuca sadık kalmadan kendi başlarına hareket etmektedirler. Suriye krizi karar sürecini ve sonucunu değerlendirildiğinde, bölünmüş sembolik eylem yer almamaktadır. Çünkü sürecin devamında Başbakan Erdoğan'ın açıklamalarına baktığımızda, karar çıktısı sahiplenilmiş ve bu kararın karşısında yer alan aktörler ise sert bir dille eleştirilmiştir.

Erdoğan'ın aktif olarak rol aldığı bu süreçte “uyum/mutabakat” olası bir sonuç olarak görülmemektedir. Çünkü alınan karar, ortak bir tercihi yansıtmamakta ve dolayısıyla

⁹⁶⁴ NTV, “Suriye tezkeresi Meclis'ten geçti”, 04.10.2012.

Parlamento çatısı altındaki tüm aktörleri tatmin eden bir sonuç bulunmamaktadır. Erdoğan Hükümeti'nin Suriye dış politikasının, CHP ve BDP nezdinde kabul görmemesi ve eleştirilmesi bu duruma emsal gösterilebilir.

Suriye krizine ilişkin karar alma sürecinin çıktısı, kazanımların asimetrik dağılımında yer alan “asimetrik taviz” değildir. Asimetrik taviz de, daha önce de değindiğimiz üzere, bir tarafın tercihi hâkim olmakta ve bazı üyeler diğerlerine nazaran daha fazla kazanım elde etmektedir.⁹⁶⁵ Suriye krizi karar sürecinde, bir tarafta Türkiye'nin Esad rejimine karşı muhalifleri desteklemesini isteyen kanat, diğer tarafta Türkiye'nin bu çıkmazda yer almasını istemeyen kanat yer almaktadır.

Karşılıklı taviz karar çıktısında, tıpkı uyuşma da olduğu gibi, kazanımların dağılımı simetrikdir. Bu çerçevede taraflar arasında karşılıklı olarak birtakım talep ve beklentilerden vazgeçme durumu söz konusudur. Suriye krizi karar sürecinde, Erdoğan hükümetinin tercihlerinin karar çıktısına yansımaları karşılıklı uzlaşma şeklinde gerçekleşmemiştir. Çünkü karar sürecinde uzlaşma/konsensüs yöntemiyle bir karara varılmamış ve böylelikle karşılıklı tavizlerin söz konusu olduğu durumlar yaşanmamıştır.

Çalışmanın teorik kısmında belirtilen baskın lider tipolojisinden de hatırlanacağı üzere, Erdoğan, Başbakan olduğu son dönemde, karizmatik lider yapısı çizmekte ve dolayısıyla bilgiye açık, ılımlı duyarlı, sınırlamalara meydan okuyan ve ilişki odaklı bir profil ile ortaya çıkmaktadır. Bu noktada, Suriye krizine dair karar alma sürecinde Başbakan Erdoğan kendi çevresiyle ilişkili ve sürece çevresindekileri de katma eğilimindedir.

Teorik çerçevede de ifade edildiği şekliyle, Hermann ve Hagan'ın analizlerinde ılımlı duyarlı, bilgiye açık, siyasi kısıtlamalara meydan okuyan ve motivasyon açısından ilişki odaklı lider tipolojisinin karar çıktısı “uzlaşma/ etkisizlik/orantısız uzlaşma” olmalıdır. Ancak, Suriye krizine dair karar sürecine bakıldığında Başbakan Erdoğan'ın baskın lider tipolojisi ile karar çıktısının uyuşmadığı görülmektedir. Bu karar sürecinde “tek parti hakimiyeti”nin varlığı söz konusudur. Kazanımların asimetrik bir biçimde dağıldığı karar süreci çıktılarında olan “tek parti hakimiyetinde”, sadece tek bir tarafın

⁹⁶⁵ Çuhadar-Gürkaynak ve Özkeçeci-Taner, s.54-55.

kararı benimsenmektedir. Bu çıktıda diğer aktörlerin sorunu yeniden gündeme getirmek için sonucu takip etmesi durumu söz konusudur.

5.8. Suriye Krizine Yönelik Değerlendirmeler

Karar Birimi Kuramı ile orantılı üçüncü karar alma süreci olan Suriye krizi, yüksek seviye kriz durumu içerdiğinden, yüksek seviyedeki karar alıcı olan Başbakan Erdoğan'ın karar alma sürecine doğrudan ve aktif bir şekilde dâhil olduğu gözlenmektedir. Bu durum Başbakan Erdoğan'ın psikolojik yapısının ve kişilik özelliklerinin, karar sürecini ağırlıklı olarak şekillendirmesine neden olmuştur. Suriye krizinin yüksek seviye kriz durumu içermesi, karar alıcı sayısının azalmasını beraberinde getirmektedir. Çünkü sürecin dinamiklerine bakıldığında, hiyerarşinin en tepesinde Başbakan Erdoğan yer almakta ve süreç Erdoğan'ın belirlediği şekilde ilerlemektedir. Dolayısıyla bu durum karar alma sürecinin çıktı oluşturma hızını da artırmaktadır.

AK Parti iktidarının ilk dönemlerinden itibaren, Başbakan Erdoğan'ın, Arap dünyasına ve özellikle Suriye'ye olan yoğun ilgisi bilinmektedir. İki ülke arasındaki ilişkilerin yüksek düzeyde seyir ettiği dönemden ilişkilerin koptuğu döneme kadar olan zaman diliminde, Erdoğan'ın Suriye konusunda belirleyici rol oynadığı söylenebilir. Diğer taraftan, Arap Baharının ardından düzenlenen üst düzey toplantılarda, Erdoğan'ın, soruna ilişkin olarak, özellikle Başkan Obama olmak üzere dünya liderleri ile de birçok kez bir araya geldiği de bilinmektedir. Dolayısıyla, Erdoğan'ın, Türkiye'nin hem iç hem de dış politikasında etkili rol oynadığı ve kontrolü elden bırakmadığı söylenebilir. Bu bakımdan, Başbakan Erdoğan'ın soruna ilişkin ilgisi yüksek düzeyde olduğu için, karar sürecine daha fazla dâhil olma durumunun arttığı konusu, çalışmada edinilen bir diğer tespittir.

Başbakan Erdoğan'ın karar sürecine bu denli yoğun bir şekilde dâhil olması, parti-içi ve parti-dışı muhalefetin karar sürecine yönelik etki derecesini azaltmıştır. Suriye krizinde Başbakan Erdoğan'ın açıklamalarına ve konuya dair tavrına baktığımızda, siyasi kısıtlamalara/engellere karşı meydan okuyan bir nitelik sergilediği gözlenmiştir. Konuya açıklık getirmek adına, 1 Mart Tezkeresi karar alma sürecine dönecek olursak; bu dönemde yeni kurulmuş olan AK Parti'nin tecrübesiz ve iktidara yeni gelmiş olması, Erdoğan'ı kısıtlayıcı nitelik taşımıştır. Ayrıca AK Parti'de grup düşüncesinin henüz

oluşmamış olması ve dönemin siyasi koşullarında, özellikle askeri kanadın büyük aktör görevi üstlenmesi, bu dönemde Erdoğan'ı sınırlamalara karşı uyum sağlama/ saygılı tutum sergileme yönünde bir tavır takınmaya itmiştir. Ancak, Suriye krizinde böyle bir durumun varlığı söz konusu dahi değildir. Bir kere, AK Parti iktidarının üçüncü döneminde ortaya çıkan bu kriz sürecinde, ne Başbakan Erdoğan, ne de Parti kanadı tecrübesiz bir nitelikteydi. Bu çerçevede ikinci dönemde grup düşüncesini oturtan AK Parti, bu dönemde de aynı yapılanmasını korumuş, sadakat ve biat kültürünü devam ettirmiştir. Suriye krizinin karar alma sürecinde baskın lider özellikleri sergileyen Erdoğan'ın, Parti-dışı muhalefet kanadından gelen söylemleride göz ardı ettiği görülmektedir.

Baskın lider özelliklerinin temel belirleyici noktalarından olan liderin dışarıdan gelen bilgiye duyarlılık derecesi de, dikkat edilmesi gereken bir başka husustur. Bu bakımdan, Başbakan Erdoğan, bilgiye duyarlılık derecesi açısından dışardan gelen bilgiye açık, ılımlı duyarlı lider özelliği sergilemiştir. Suriye krizine ilişkin karar alma süreci boyunca, özellikle Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ve MİT Müsteşarı Hakan Fidan'ı Suriye'ye göndermesi, çeşitli raporlar hazırlatması ve konuya ilişkin istişarelerde bulunması, bu durumun en temel göstergelerindendir. Başbakan Erdoğan'ın süreç boyunca yapmış olduğu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, soruna ilişkin kendisine ait hep bir ajandanın bulunduğu görülmektedir. Bu açıdan baktığımızda, Erdoğan'ın motivasyon/dürtü temelli belirleyici parametresinde, ilişki odaklı bir lider olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Açık karar birimi yapısı sergileyen Suriye Krizinde, Hagan'ın analizinde üzerinde durduğu şekliyle pragmatik bir lider yapısı bulunmamaktadır. Çünkü pragmatik lider tipinde dışarıdan gelen bilgiye kapalı olma durumu söz konusudur. Halbuki Başbakan Erdoğan mevcut karar sürecinde, dışarıdan gelen bilgiye açık bir lider tutumu sergilemiştir. Bu durumdan hareketle, "karizmatik lider" tipolojisine sahip olduğu ileri sürülen Başbakan Erdoğan, kendi çevresiyle ilişkili ve sürece çevresindekileri katma isteğinde olan bir lider profili çizdiği sonucuna ulaşılmıştır. Karizmatik liderlerin en belirgin özellikleri arasında belirlenen hedeflere iç politikadaki diğer karar alıcıları da angaje etmeye çalışmaları, içinde buldukları kriz ortamını kendi lehlerine çevirmeyi becerebilmeleri ve kendi amaçlarına hizmet eden veriler doğrultusunda etrafındakileri

ve kamuoyunu yönlendirdikleri söylenebilir. Bu tür liderlerin bir diğer özelliği de hata yapmaktan kaçınma ve hedeflerine ulaşabilmek için çok ince ve hassas bir strateji izledikleridir. Bu açıdan bakıldığında, Erdoğan'ın süreç boyunca özellikle Davutoğlu'nu ve Fidan'ı, zaman zaman da Cumhurbaşkanlığını birer karar alıcı gibi angaje etmeye çalıştığı görülmektedir. Karizmatik liderin kamuoyu gözündeki algılanma biçimide önemli bir ayrıntı olarak görülmektedir.⁹⁶⁶ Bu açıdan değerlendirildiğinde Başbakan Erdoğan'ın toplum bakımından algılanma biçiminde ki çeşitlilik dikkat çekici niteliktedir. Buna göre, Başbakan Erdoğan'ı toplumun bazı kesimleri İslamcı olarak görürken diğer bazı kesimleri de muhafazakâr olarak yorumlamaktadır. Bu görüşlerin yanı sıra Başbakan Erdoğan'ı demokrat ve liberal bir lider olarak algılayan kesimin de varlığı mevcuttur. Erdoğan'ın bu denli geniş bir meşruiyet zeminine sahip olmasının nedenleri arasında İslamcı geçmişi, hitabet yeteneği, 28 Şubat süreci sonrasındaki demokratik açılımları ve yaşadığı mağduriyet gösterilebilir.⁹⁶⁷

Başbakan Erdoğan'ın ılımlı duyarlı, bilgiye açık ve mücadele odaklı kişilik yapısı, karar çıktısını uzlaşma yönünde şekillendirmemiştir. Bu kısım, Kuramın test edilebilirlik bağlamında sıkıntı oluşturan noktadır. Daha açık bir ifadeyle, Hermann ve Hagan'ın analizine göre, ılımlı duyarlı, bilgiye açık, siyasi kısıtlamalara meydan okuyan ve motivasyon açısından ilişki odaklı lider tipolojisinin karar çıktısı, uzlaşma olmalıdır. Ancak, Türk dış politikası açısından değerlendirildiğinde ise Suriye krizinde Başbakan Erdoğan'ın baskın lider tipolojisi ile karar çıktısının uyuşmadığı görülmüştür. Çünkü bu karar sürecinde tek parti hâkimiyeti söz konusuydu. Durum böyle iken, Türk dış politikası açısından yetkili karar birimi ile karar çıktısı arasındaki bağlantı neden uyuşmamaktadır? Ya da karar çıktısı neden “uzlaşma/ etkisizlik/orantısız uzlaşma” değil de, “tek parti hâkimiyeti”dir?

Bu hususta, Parlamenter sistem ile yönetilen Türk siyasi yapısının yetkili kurumlarını dikkate almamız gerekmektedir. Türk Parlamenter Sisteminin yürütme kanadında yer alan Cumhurbaşkanlığı'nın başında Abdullah Gül bulunmaktaydı. Yürütmenin bir diğer

⁹⁶⁶ Halis Çetin, “Demokratik Meşruiyet Versus Karizmatik Meşruiyet”, **Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt. 27, No. 1, (Mayıs 2003), s.91.

⁹⁶⁷ Ömer Ak, “Dış Politika Analizi ve Liderlik: Süleymaniye Krizi Sürecinde R. T. Erdoğan Örneği”, (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara Üniversitesi SBE, 2009), s. 175-178.

kanadı olan ve Cumhurbaşkanlığına nazaran daha etkin rol oynayan Bakanlar Kurulu ise salt AK Parti milletvekillerinden oluşmakta ve Başbakan olarak da Erdoğan, Bakanlar Kurulu'nun başında yer almaktaydı. TBMM Meclis Başkanlığı ise 19 Kasım 2002'den itibaren AK Parti içerisinde seçilmekte, Suriye krizinin yaklaşmaya başladığı dönem olan 2009-2011 yılları arası Mehmet Ali Şahin, 2011 sonrası ise Cemil Çiçek, Meclis Başkanlığı görevini yürütmüştür. TBMM Meclis sandalye dağılımında ise, AK Parti'nin büyük çoğunluğu elde ettiği görülmektedir. Bu genel değerlendirmeden hareketle, hem Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, hem Mehmet Ali Şahin, hem de Cemil Çiçek, AK Parti tabanlı milletvekilleridir. Dolayısıyla, Türk siyasi yapısının kilit noktalarında AK Parti tabanının yer alması, muhalefetin kısıtlayıcı etkisini azaltmakla birlikte, “uzlaşma” çıktısı yerine, “tek parti hâkimiyeti” bulgusuna ulaşmayı sağlamıştır.

Bu süreçte rejimin, kenetlenmiş bir AK Parti grubu tarafından kontrol edildiği söylenebilir. Yetki dağılımının mutabakat nezdinde sağlandığı AK Parti grubunda, dış politika kararının alınması daha kolay olmuştur. Bu süreçte aslında Başbakan Erdoğan'ın rejimin kendisini temsil etmesi durumu söz konusuydu. Bu açıdan, rejim içerisinde yer alan güçlerin hiçbirinin Başbakan Erdoğan'dan bağımsız hareket etmediği çok açıktır. Bu bakış açısıyla, Dışişleri Bakanlığı, MGK ve MİT gibi resmi kurum temsilcilerinin, sadece danışman olarak hareket ettikleri ve lideri sorgulayamadıkları konusu, süreç içerisinde anlaşılmaktadır.

Suriye krizine dair karar alma sürecine askeri muhalefetin varlığı açısından bakıldığında, ortada hissedilir bir askeri muhalefet veya karar çıktısına rastlanmamıştır. AK Parti Hükümetine yönelik parti-içi bir kutuplaşma düzeyi görülmemekte, aksine diğer siyasi partilerce, bu durumun varlığı söz konusu edilmiştir. Burada çok ince bir ayrıntı daha bulunmaktadır; bu da MHP'nin süreçte oynadığı rol ile ilgilidir. MHP kanadı, CHP kadar sert bir tutum takınmamış ve muhalefet düzeyini daha düşük yoğunlukta tutmuştur. Dolayısıyla, Hagan'ın analizinde belirttiği olgu ile MHP'nin Suriye konusuna ilişkin tezkerede Hükümet kanadında yer alması örtüşen niteliktedir. Şöyle ki; mevcut tehditlerin giderilmesi ve ulusal menfaatlerin söz konusu olması nedeniyle MHP'nin, Hükümet ile paralel bir duruş sergilediği ve Suriye Tezkeresi'ne “evet” dediği görülmektedir.

AK Parti-dışı siyasi muhalefetin güç ölçümüne bakıldığında, 2011 genel seçimleri sonrası Meclis sandalye sayısının dağılım oranı şöyledir: AK Parti % 49,83, CHP %25,98 ve MHP %14,27. Bu dağılım oranına göre, orta güçlü bir muhalefetin varlığı söz konusudur. Bu açıdan baktığımızda, muhalefet kanadı, Meclis sandalye dağılımının % 40,25'ine sahiptir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus, muhalefetin birden çok parti arasında dağılması olgusudur. Eğer muhalefetin Meclis'teki sandalye dağılımı birden çok parti tarafından ayrılmış olmasaydı, AK Parti'nin karşısında güçlü bir parti muhalefeti olduğu söylenebilirdi.

Bu süreçte AK Parti'nin ve CHP yönetiminin, genel siyasi yönelimlerine bağlı olarak, dış politika alanında farklılık içerisinde oldukları görülmektedir. Teorik çerçevede de belirttiğimiz üzere, bu türden durumların yaşandığı siyasi ortamlarda, aktörlerin farklılık arz etmesi, rejimin kutuplaşması sonucunu doğurmaktadır. Erdoğan hükümetinin üçüncü döneminde yaşanan Suriye krizinde, aktörlerin dış politika söylemlerinden kaynaklanan bir rejim kutuplaşması söz konusuydu.

Rejim partisi olan AK Parti ile ana muhalefet partisi CHP arasındaki ideolojik mesafenin derecesi önemlidir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, her iki tarafında taban tabana zıt olduğu kabul gören bir anlayıştır. Her iki tarafın, ideolojik yönden benzer nitelik taşımadığından ve aradaki yelpaze geniş olduğundan, yoğun bir muhalefetin varlığı söz konusuydu.

Parlamentoda yer alan bir diğer muhalefet partisi olan MHP açısından değerlendirdiğimizde ise, Suriye krizine giden karar sürecinde CHP kadar sert bir karşı tutumun olmadığı gözlenmiştir. Bu açıdan MHP tabanının CHP'ye oranla AK Partiye daha yakın olması, muhalefetin yoğunluğu ölçüsünü de etkilemiştir. Her iki tarafta ideolojik yönden birtakım benzer nitelikler taşıması nedeniyle MHP'nin muhalefet derecesi daha düşük kabul edilebilir.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Çalışmanın Dayandığı Varsayımlar

Karar Birimi Kuramının teorik altyapısından hareketle, yukarıda da ifade edildiği üzere bu tezin dayandığı temel nokta, Karar Birimi yapısında meydana gelen değişiklik ve bu değişikliğin karar sürecinin işleyişi ile karar çıktısına olan etkileridir. Bu çerçevede, tezin temel varsayımını hatırlatmakta fayda vardır:

Bir dış politika olayı karşısında, Karar Birimi yapısında meydana gelen değişiklik, karar alma sürecinin farklı bir şekilde işlemesine neden olmakta ve bu farklılık, dış politika da farklı çıktılarının benimsenmesine yol açmaktadır.

Bu temel varsayıma bağlı olarak, Karar Birimi Kuramı çerçevesinde üç farklı karar süreci ele alınmıştır. Karar Birimi Kuramının teorik zemini ile bağdaştırılarak değerlendirilen Türk dış politikasının analizine dair ilk karar alma sürecini 1 Mart Tezkeresi, ikinci karar alma sürecini 2009 Ermeni açılımı ve üçüncü karar alma sürecini ise Suriye ile yaşanan kriz oluşturmuştur.

Bu değerlendirmeler doğrultusunda ilk olarak, 1 Mart Tezkere karar alma sürecinin yetkili karar biriminin, “özerk aktörler koalisyonu” olduğu öngörülmektedir. Buna göre, 1 Mart Tezkere karar alma sürecinin temel varsayımları/hipotezleri şu şekildedir:

1. AK Parti hükümeti içerisinde güçlü bir liderlik oydaşmasının olmayışı, uzlaşmanın sağlanma derecesini/düzeyini düşürmektedir.
2. AK Parti hükümeti içerisinde kutuplaşma düzeyinin yoğun olması, karar alıcılar arasında uzlaşmanın sağlanması düzeyini düşürmektedir.
3. AK Parti hükümeti dışında karar alma sürecinde yer alan diğer aktörlerin süreci etkileme düzeyi, karar çıktısını aynı yönde etkilemekte ve uzlaşmayı gerekli kılmaktadır.
4. 1 Mart Tezkeresinin ulusal çıkarlar ve ulusal güvenlik açısından hassasiyet içeren bir sorun olması nedeniyle karar sürecinde yasamanın inisiyatif alma düzeyi bulunmaktadır.

5. AK Parti-dışı muhalefetin varlığı, karar çıktısını etkilemekte ve bu durum yürütmenin karar alma serbestliğini sınırlandırmaktadır.
6. AK Parti-içi muhalefetin varlığı, Parti-dışı muhalefet gibi, karar çıktısını etkilemekte ve asimetrik taviz çıktısına ulaşmayı gerekli kılmaktadır.
7. 1 Mart Tezkere karar sürecinde, koalisyon yapısı içerisinde yer alan karar kurallarının yoğunluğu, kararın kimin lehine olduğunu göstermektedir.
8. 1 Mart Tezkere karar sürecinde, Hükümet, MGK ve Cumhurbaşkanlığı gibi aktörler arasında yasal yetkinin dağılımı, karar sürecinde birbirleri arasında uyumu sağlamayı gerekli kılmaktadır.
9. Ana muhalefet partisi CHP'nin, genel siyasi yelpazenin iktidara göre ucunda yer alması, iktidar karşıtlığını artırmaktadır.
10. 1 Mart Tezkere karar sürecinin konusu askeri içerikli olduğundan, askeri elitlerin karar sürecinde etkisi ve iktidara muhalefet gücü de artmaktadır.

İkinci olarak, 2009 Ermeni açılımına ilişkin karar alma sürecinde yetkili karar biriminin "baskın grup" olduğu öngörülmüştür. Bu açıdan değerlendirildiğinde, Ermeni açılımı karar alma sürecinin temel varsayımları/hipotezleri şu şekildedir:

1. AK Parti hükümeti grup düşüncesine sahip olduğundan, AK Partili karar alıcılar arasında mutabakat, sadakat ve biat artmakta, bu durumda karar alıcılar tarafından karar sürecinin işleyişine ve çıktısına yönelik gözle görülür düzeyde bir sorgulama yapılmasına engel olmaktadır.
2. AK Parti içerisinde partiye bağlılık derecesi ve gruba yönelik aidiyetlik duygusu yüksek düzeyde olduğundan, AK Parti hükümetinin dış politika kararları, Parti Kurullarında ve Bakanlar Kurulunda, eleştirilmeden karara bağlanmaktadır.
3. AK Parti üyeleri arasında bilgi, inanç ve dünya görüşüne dair benzerlik düzeyi yüksek olduğundan, AK Parti hükümetinin dış politika davranışları, Parti Kurullarında eleştiri konusu yapılmamaktadır.
4. AK Parti'de, grup-içi mutabakat olduğundan, dış politika kararları da oybirliği ile alınmaktadır.

5. AK Parti’de grup düşüncesi bulunduğundan, grup-içi disiplin artmakta, parti-içi muhalefet söz konusu olmamaktadır.
6. Grup düşüncesinin hâkim olduğu AK Parti’nin, Meclis’teki sandalye sayısının büyük çoğunluğunu işgal etmesi nedeniyle, Meclis’te bulunan orta güçte muhalefetin varlığı, AK Parti hükümetini karar alırken sınırlandıramamaktadır.

Karar Birimi Kuramı ile ilişkili son karar alma süreci olan Suriye krizinde ise, yetkili karar biriminin “baskın lider” olduğu öngörülmüştür. Buna göre, karar alma sürecinin temel varsayımları/hipotezleri şu şekildedir:

1. Suriye krizi yüksek seviye kriz durumu içerdiğinden, yüksek seviyedeki karar alıcı olan Başbakan Erdoğan, sürece doğrudan ve aktif bir şekilde dâhil olmakta ve böylece Erdoğan’ın psikolojik yapısı ve kişilik özellikleri karar sürecini belirgin bir şekilde şekillendirmektedir.
2. Suriye krizi yüksek seviye kriz durumu içerdiğinden, sürece dâhil olan karar alıcı sayısı azalmakta ve karar alma sürecinin çıktı oluşturma hızı artmaktadır.
3. Başbakan Erdoğan’ın soruna ilişkin ilgisi yüksek düzeyde olduğu için, karar sürecine daha fazla dâhil olma derecesi artmaktadır.
4. Başbakan Erdoğan’ın karar alma sürecine dâhil olması, parti-içi ve parti-dışı muhalefetin karar sürecine yönelik etki derecesini azaltmaktadır.
5. Başbakan Erdoğan’ın ılımlı duyarlı, bilgiye açık ve mücadele odaklı kişilik yapısı, karar çıktısını uzlaşma yönünde şekillendirmektedir.

Genel Değerlendirmeler

Çalışmanın teorik çerçevesinde açıklanan temel varsayımlar, belirlenen örnek olaylar çerçevesinde değerlendirildiğinde, ortaya, “Türk dış politika alanında bir sorun ile karşılaşıldığında, sorunun niteliğine göre yetkili karar mekanizmasının şekillendiği ve buna bağlı olarak da karar alma süreçlerinin farklılık arz ettiği” sonucu çıkmaktadır. Dolayısıyla, karar alma sürecinin girdileri ile dinamikleri arasındaki bu bağlantı, karar çıktısına da doğrudan yansımakta ve Türk dış politikasının karar çıktılarında farklılık yaşanmasına neden olmaktadır. Bu durumun en somut göstergesi, AK Parti iktidarı

döneminde gerçekleşen bu üç karar sürecinde de, yetkili karar birimine ilişkin, karar alma süreci dinamiklerinin ve karar çıktısının farklı şekilde gelişmesidir. Bu bakımdan, çalışmanın temel varsayımı olan “karar birimi yapısındaki değişikliğin, karar sürecini ve çıktısını belirgin şekilde etkilediği” yargısı, AK Parti iktidarı dönemindeki dış politika yapımında gözlemlenmiştir.

AK Parti'nin iktidar olduğu bu dönemlerde, dış politika kararlarında etkili olan aktörlerin değişiklik arz ettiği açık bir biçimde görülmektedir. Bu çerçevede, 1 Mart Tezkeresinde TBMM, Bakanlar Kurulu, Cumhurbaşkanı, TBMM Başkanı, MGK, AK Parti grubu ve R. Tayyip Erdoğan'ın sürece dahil olduğu gözlenmekte ve süreç çıktısı bu yönde şekillenmektedir.

2009 Ermeni açılımında ise sürece yön veren aktör, “AK Parti grubu”dur. Bu açıdan, Dışişleri Bakanlığı bünyesinde gizli yürütülen süreçte, Cumhurbaşkanı Gül ve Başbakan Erdoğan'ın soruna yaklaşımları, Dışişleri Bakanlığı ile uyum göstermekte ve her iki liderin de süreçte baskın bir biçimde yer almadığı görülmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, karar çıktısı, baskın grup olan AK Parti tabanı ile uyumlu olduğu görüşüne ulaşılmaktadır.

Suriye krizinde ise, sürece yön veren aktörün, Başbakan Erdoğan'ın bizzat kendisinin olduğu gözlemlenerek, dış politika karar çıktısı, Erdoğan'ın kendi çizgileri (dünya anlayışı, imajları vb.) ve rejimin yapısı çerçevesinde şekillendiği gözlenmektedir.

Karar Birimi Kuramı doğrultusunda analiz edilen bu üç sorun, aslında Türk siyasi hayatında yerleşmiş problemler arasında gösterilebilir. Bu bakımdan AK Parti Hükümetinin bu tip sorunlara tepki vererek, bir dış politika eylemi gerçekleştirmesi, Kuramın analizcileri tarafından desteklenen bir durumdur.

Çalışmanın teorik kısmında açıklanan rejim yapısı açısından, Türk siyasal sisteminin yapısına ilişkin bir değerlendirme yapmak gerekirse, yasama ile yürütme arasındaki ilişkilerin doğrudan dış politika kararına etki ettiği görülmektedir. Parlamenter sistem ile yönetilen Türkiye’de, kuvvetler ayrılığı sistemi yumuşaktır. Buna göre, genel parlamenter sistemlerde, yasama ve yürütme organları birbirinden yumuşak bir şekilde ayrılmakta ve bunlar birbirinden tam olarak bağımsız hareket etmemektedir. Diğer taraftan, yürütme, iki başlı bir yapı sergilemektedir. Bu bakımdan, devlet başkanı/

cumhurbaşkanı, yürütmenin siyasi açıdan sorumsuz ve yetkisiz kanadını; hükümet ise sorumlu ve yetkili kanadını oluşturmaktadır.⁹⁶⁸

Kaarbo'nun analizinden de hatırlanacağı üzere, rejim açısından gücün ve kaynakların paylaşılması durumu, karar alma sürecini etkilemektedir. Kısaca belirtmek gerekirse, Kaarbo'ya göre, parlamenter sistem ile yönetilen devletlerde politik veya ideolojik parti çizgilerine göre bölünmeler görülebileceği gibi, gücün ve kaynakların paylaşılma durumu da söz konusu olabilmektedir. Diğer taraftan, yürütme gücü, başbakan ve kabine üzerine yoğunlaşmakta, meşruiyet, parlamentoya aitken; kabine, yasama organının güvenini almak zorundadır. Gücün gösterilmesi ve karar almanın gerçekleştirilmesi, kabinenin yetkisi dâhilindedir. Bakanlıkların dağılımının da önemli bir etken olduğunu ileri süren Kaarbo, koalisyon ortaklarının Bakanlıkları kontrol/elde etme derecesine veya parti içi çatışmalar çıktığında hangi bakanlıkların daha belirleyici olduğunu tanımlamanın önemine işaret etmektedir. Bu yaklaşım çerçevesinde, AK Parti iktidarına baktığımızda, yürütme gücünün Başbakan Erdoğan ve Bakanlar Kurulu üzerinde yoğunlaştığı söylenebilir. Bu açıdan, rejimin meşruiyeti, TBMM'ye ait olmakla birlikte, Bakanlar Kurulu'nun yasama organının güvenini alma zorunluluğu bulunmaktadır. Bakanlıkların dağılımı açısından değerlendirildiğinde, Kabinede tek parti hâkimiyeti söz konusudur.

Literatür taraması kısmında Hagan'ın analizinden hatırlanacağı üzere, karar yapısı ve süreci, rejimin içyapısından etkilenebilmektedir. Burada esasen vurgulanmak istenen nokta, gücün dağılım oranıdır. Daha açık bir ifadeyle, rejimin tek bir siyasi grup tarafından mı kontrol edildiği yoksa gücün rejimin kontrolünü paylaşan birkaç grup arasında mı paylaşıldığı konusu önem arz etmektedir. Buna göre, her üç karar alma sürecine baktığımızda, AK Parti milletvekilleri arasındaki ilişki, karar yapısını ve sürecini doğrudan etkiler niteliktedir. Dolayısıyla bu durum, karar çıktısına da yansımaktadır. 1 Mart Tezkeresi sürecinde AK Parti-içi muhalefetin varlığının karar çıktısını doğrudan etkilemesi, bu duruma örnek verilebilir.

⁹⁶⁸ Mehmet Alpertunga Avcı, "Yasamanın Birincil Güçlü Silahı Bütçe Hakkı: Teorik Bir Yaklaşım", **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 19 (2015) , s.74-75; Mustafa Okşar, "Yarı-Başkanlık Hükümet Sistemi Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme: Fransa ve Litvanya Modelleri", **TAAD**, Cilt 1, Yıl 2, Sayı 7,(Ekim 2011), s. 8-9.

Baskın grubun yetkili karar birimi olduğu durumlarda, uzlaşma olgusunun hızlı bir biçimde gerçekleştiği gruplar, sadece kendi iç dinamiklerine odaklanmaktadırlar. Tam tersi durumda ise, yani uzlaşmanın gerçekleşmediği baskın grup yapısında ise, grup-dışı aktörlerin devreye girmesi ve grubun dışarıdan etkilenmesi söz konusudur. Ancak AK Parti'nin özellikle ikinci döneminde yer alan Ermeni karar sürecinde böyle bir değerlendirmeye ulaşamamaktadır. Bu süreçte AK Parti grubunda uzlaşma kısa bir sürede sağlandığından, grubun dışarıdan etkilenmesi mümkün değildir. Hatta AK Parti, kendi parti-içi dinamiklerine yoğunlaşarak, dış politika karar alma sürecinde tam bir uzlaşma sergilemektedir.

AK Parti grubunun bu süreçte kendi kendine yetebilen bir grup olması, devletin diplomatik araçlarına daha fazla yoğunlaşması sonucunu doğurmakta, dolayısıyla süreç, AK Parti'nin belirlediği çerçevede gelişmektedir. Bu açıdan bakıldığında, Ermeni açılım sürecine ne zaman başlandığının bilinmemesi ve sürecin gizli yürütülmesi, bu duruma örnek gösterilebilir.

Üç örnek olayda da, AK Parti Hükümetinin dış politika faaliyetleri üzerinde ulusal ve uluslararası faktörlerin etkisi önemli düzeydedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, ulusal ve uluslararası ortam tarafından ortaya konulan baskılar ve kısıtlamalar, karar birimleri tarafından algılanmakta ve yorumlanmaktadır. Buna göre, 1 Mart Tezkeresi, Ermeni açılımı ve Suriye krizinin de karar sürecinin şekillenmesinde, başta ABD olmak üzere, uluslararası ortamın etkisi belirleyicidir. Üç örnek olayın da karar sürecine bakıldığında, ulusal ve uluslararası baskı ve kısıtlamaların dış politika karar alma sürecini etkilediği değerlendirilmesine ulaşılmaktadır. 1 Mart Tezkere sürecinde ABD Başkanı Bush ve ekibinin yoğun baskısı, 2009 Ermeni açılım sürecinde Başkan Obama'nın TBMM'de konuşması ve Suriye krizi karar alma sürecinde Başbakan Erdoğan ile ABD Başkanı Obama'nın Beyaz Saray'da görüşmesinin ardından, Erdoğan'ın basına yaptığı açıklamalarında Esad yönetimi ile ilişkilerin kesildiğini söylemesi, bu duruma örnek gösterilebilir.

AK Parti döneminde danışmanların etki düzeyine baktığımızda, özellikle 1 Mart Tezkere sürecinde bir hareketlilik görülmektedir. Bu süreçte, Erdoğan'ın danışmanlığını yürüten Cüneyt Zapsu, Egemen Bağış ve Ömer Çelik, arka kapı diplomasisi yöntemiyle dikkatleri üzerine çekmektedirler. ABD ile gayriresmi temaslar kurarak, Tezkere

sürecinde bilfiil aktif rol oynadıkları söylenebilir. Bu çerçevede değerlendirildiğinde, güçlü bir liderin danışman grubu ile çalışması, karar birimini belirlemeyi zorlaştırıcı bir etkidir. Burada, danışman grubun kararlarının temsilci niteliğinde olmaması dikkate değerdir. Her ne kadar 1 Mart Tezkere karar alma sürecinde danışmanlar aktif rol oynasalar da, ne Erdoğan ne de Gül çok güçlü bir lider profili çizmektedir.

1 Mart Tezkere sürecinin açık bir sistemde olması, farklı görüşlerin sunulmasına olanak sağlamaktadır. Bu açıdan Başbakan Gül, merkezi lider olarak zayıftır. Dolayısıyla olası seçenekler üzerinde bir dizi tartışmanın çıkması da beklenen bir olgudur. Ermeni açılım süreci ise kapalı bir yapıda gelişme gösterdiği için, alınan kararlarda rızaya dayanmak söz konusudur. Bu süreçte merkezi lider olarak Başbakan Erdoğan, güçlü bir yapı çizmekte, kişiliği ve konumu itibarıyla öne çıkmaktadır. Ancak, Ermeni açılım sürecinde tek bir bireye atfedilen bir kararın varlığı söz konusu değildir.

Güçlü liderlik yapısı ile grup yapısının kaynaşma düzeyi karşılıklı olarak güçlendirici etki yarattığı sonucuna ulaşılmaktadır. Buna göre, Başbakan Erdoğan'ın güçlü liderlik yapısı ile AK Parti grubunun kaynaşma düzeyi, birbiri ile doğru orantılıdır. Ermeni açılım sürecinde kaynaşmış grup yapısı sergileyen AK Parti grubunda, güçlü liderlik yapısı taşıyan Erdoğan'ın etkisi büyüktür. Bu açıdan, güçlü liderlik anlayışı, AK Parti grubunun dayanışma düzeyini artırıcı bir etki yapmaktadır. Bu noktadan hareketle, AK Parti döneminin ele alındığı bu çalışmada, güçlü liderlik anlayışına sahip Erdoğan'ın, dış politika değişikliği üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Erdoğan'ın karizmatik lider yapısı nedeniyle her aşamada bir ajandasının olması, dış politika da değişiklik yaşanmasını daha mümkün kılınır hale getirmektedir.

Diğer taraftan, AK Parti'nin belirlenen sorunlara dair karar sürecinin şekillenmesinde, bölgesel gelişmelerin etkisi de yadsınamaz bir gerçektir. Suriye ile yaşanan krizde, sürecin kopma noktasına kadar gelmesinde Arap Baharının ve Esad rejiminin etkisi de mevcuttur. Belirlenen her üç örnek olayda da AK Parti Hükümeti'nin mevcut karar çıktılarının arkasında durduğu ve kararı sahiplendiği görüşüne ulaşılmaktadır.

AK Parti hükümetinin ilk iktidar döneminde yaşanan 1 Mart Tezkere sürecinde Cumhurbaşkanı ve MGK'nın önemli birer aktör olduğu açıkça söylenebilir. Ancak, Ermeni açılımı ve Suriye krizine dair karar süreçlerine baktığımızda her iki aktöründe etkinliğinin azaldığı görülmektedir. Burada, AK Parti'nin, güçlü parlamento desteğine

güvenmesinin ve MGK'da sivil sayısının arttırmasının etkisi bulunmaktadır. Diğer taraftan, Suriye krizinde olduğu gibi, Cumhurbaşkanlığı ve Meclis Başkanlığı gibi kurumlarda, AK Parti tabanından gelen isimlerin varlığı da önem arz etmektedir.

Yetkili Karar Birimine Yönelik Değerlendirmeler

Hagan ve Hermann'ın analizinden kısa bir hatırlatma yapmak gerekirse, karar alma süreçlerinin kavramsallaştırılmasında “yetkili karar birimi”, başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Bu açıdan, karar birimlerinin süreç içerisinde mevcut olabilmesi, rejimin yapısı, sorunun karakteri ve liderin durum tespiti ile mümkündür. Bu noktadan hareketle, Parlamenter sistem ile yönetilen Türk siyasi yapısında, dış politikanın yapımı, yasama ve yürütme aracılığıyla şekillenmektedir. Kuramın Türk dış politikası çerçevesinde ele alındığı dönem olan 2002-2012 yılları arasında, iktidarda AK Parti Hükümeti yer almakta ve tek bir rejim yapısı söz konusu olmaktadır. Dolayısıyla, belirlenen örnek olaylar çerçevesinde değerlendirdiğimizde Hagan'ın analizinde belirttiği “tek bir rejim sırasında farklı türde karar birimleri meydana gelebilir” görüşüne, bu araştırmada ulaşılmaktadır. Bu çerçevede belirlenen örnek olayların yetkili karar birimlerine bakıldığında, Hagan'ın ifade etmiş olduğu bu görüş net bir biçimde görülmektedir.

1 Mart Tezkeresi, Ermeni açılımı ve Suriye krizi karar alma süreçlerine bakıldığında, Türk dış politikasında aktif olarak yer alan aktörlerin eylemleri, süreç boyunca yetkili olan karar biriminin niteliğine göre şekillenmektedir. Teorik çerçeveden de hatırlanacağı üzere, yetkili karar biriminin belirlenmesi aşamasında ilk soru, “baskın bir liderin varolup olmaması” ile ilgilidir. 1 Mart Tezkere karar alma sürecinde ne Başbakan Gül, ne AK Parti lideri Erdoğan, ne de Cumhurbaşkanı Sezer, bu yönde bir nitelik sergilememektedir. Çünkü dönemin mevcut koşulları ve sorunun askeri önem arz etmesi, süreç içerisinde “özerk aktörler koalisyonu”nu yetkili karar birimi kılmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde, MGK, TBMM, TBMM Başkanı, Cumhurbaşkanı, Hükümet, Bakanlar Kurulu, MGK ve AK Parti lideri Erdoğan karar alma sürecinde yer almakta, kısacası karar alma sürecine rejim dışı aktörlerin katılımı söz konusu olmaktadır.

Benzer şekilde, Ermeni açılımına dair karar alma sürecinde de, baskın lider özelliklerine haiz bir bireyden söz etmek mümkün değildir. Öncelikli olarak Ermeni açılım sürecinin

en belirgin özelliğinin, sürecin çok gizli yürütülmesi olduğunu söyleyebiliriz. Ermeni açılım süreci genel olarak değerlendirildiğinde, karar alma sürecinde rejim dışı aktörlerin varlığına da rastlanmamaktadır. Bu süreçte AK Parti, rejimin kurumsal yapısı açısından kilit noktada yer almakta ve sorunla bizzat ilgilenmektedir. Sürece bakıldığında, Dışişleri Bakanlığı'nın aktif bir rol üstlendiği açıkça görülmektedir. Dönemin Başbakanı Erdoğan'ın açıklamaları, süreç boyunca sınırlı ve tedbirli bir halde seyretmektedir. Nitekim bu dönem içerisinde, AK Parti kanadından yapılan açıklamaların neredeyse tamamı, Başbakan Erdoğan'ın açıklamaları ile paralellik göstermektedir. Sürece dair yapılan müzakerelerin içerik ve tarihinin net bir biçimde verilmemesi ve sürecin ne zaman ve hangi şartlarda başladığının bilinmemesi de dikkate değer olgular arasında yer almaktadır. Buradan da anlaşılacağı üzere, AK Parti, süreç boyunca, kapalı karar alma süreci izlemiş ve grup düşüncesine uygun bir şekilde hareket etmiştir.

AK Parti iktidarının üçüncü döneminde yer alan Suriye krizinde ise, Başbakan Erdoğan, diğer karar alma süreçlerinden farklı olarak “baskın lider” özellikleri sergilemektedir. Burada sorunun yüksek düzey kriz hali içermesi, Erdoğan'ın Suriye'ye yönelik özel ilgisi ve kişisel katılımının yüksek düzeyde olması baskın lider özelliklerini yansıtmaları açısından önemlidir. Başbakan Erdoğan'ın süreç boyunca açıklamalarına baktığımızda; parti-dışı muhalefeti görmezden geldiği açıkça görülmektedir.

Karar Alma Süreçlerinin Karşılaştırmalı Analizine Yönelik Değerlendirmeler

Tezin temel varsayımını, belirlenen örnek olaylar çerçevesinde analiz edip, çıkan verileri de tablo üzerinden, değerlendirmek sonuçların daha anlaşılır şekilde anlatılmasına yardımcı olacaktır. Dolayısıyla her üç örnek olaydaki “yetkili karar birimleri”nin, “karar alma sürecinde yer alan değişkenler” ve “karar çıktısı” üzerinden ifade edilmesi, varsayımımızın test edilmesine olanak sağlamaktadır. Buna göre, Tablo 8, karar alma süreçlerinin karşılaştırmalı bir biçimde analizini göstermektedir. Bu çerçevede, belirlenen örnek olaylar, Kuramın temel altyapısı doğrultusunda şekillenmekte ve bu sayede görüşler elde edilmektedir.

Tablo 8
Karar Alma Süreçlerinin Karşılaştırılması

Karşılaşılan Sorun	Karar Anı	Yetkili Karar Birimi	Anahtar İhtimaller	Karar Çıktısı
1 Mart Tezkeresi	Irak'a yönelik olası askeri müdahalenin gündeme gelmesiyle, 2002 yılında ABD'nin somut taleplerini Türkiye'ye iletmesi	Özerk Aktörler Koalisyonu	Koalisyon kuralları "çoğunluk kuralı" lehine	Orantısız uzlaşma (asimetrik taviz)
2009 Ermeni Açılımı	2004 NATO Zirvesi'nde Ermenistan tarafının sözde soykırım iddialarının müzakere edilmesine yeşil ışık yakması	Baskın Grup	Çatışmayı inkâr etme Birlikte hareket etme	Uyuşma
Suriye Krizi	Arap Baharı'nın Suriye'ye sıçraması ve Esad yönetiminin Suriye halkına uyguladığı şiddet	Baskın Lider	Bilgiye açık İlmli duyarlı Sınırlamalara meydan okuyan İlişki odaklı	Tek parti pozisyonu hâkim

Karar Birimi Kuramı doğrultusunda, 1 Mart Tezkeresi karar alma sürecinin analizinde ABD yönetimi tarafından Türkiye'ye somut taleplerin iletilmesi, karar anının tetikleyicisidir. "Özerk aktörler koalisyonu" nun yetkili karar birimi olduğu 1 Mart Tezkere karar alma sürecinde, koalisyon kuralları açısından "çoğunluk kuralının" geçerli olması, "asgari düzeyde kazanan koalisyon" özelliğini yansıtmaktadır. Karar alma çıktısı açısından bir değerlendirme yapmak gerekirse, Meclis oylamasının ardından karşımıza çıkan sonuç "orantısız uzlaşma" olurken, çıktıya yansıyan tercih "tek bir tarafı memnun eder" nitelik taşımaktadır. Bu yönüyle, Erdoğan liderliğindeki AK Parti iktidarının deneyimsiz olması, 1 Mart Tezkere sürecini ciddi düzeyde etkileyen bir unsurdur. Burada parti-içi ve parti-dışı muhalefetin etkisi, karar alma çıktısına belirgin bir biçimde yön vermektedir. Özetle, 1 Mart Tezkere karar alma sürecinde yetkili karar birimi "özerk aktörler koalisyonu", karar kuralları "çoğunluğun lehine" ve karar alma çıktısı da "orantısız uzlaşma"dır.

Diğer taraftan, Ermeni açılımına ilişkin karar alma sürecine baktığımızda, 2004 yılında gerçekleşen NATO Zirvesi'nde, Ermenistan yönetiminin, sözde soykırım iddialarının müzakere edilebileceği yönündeki beyanlatları tetikleyici öge olarak gösterilebilir. Baskın grup içerisinde birbirinden değişik farklı fikirlerin ortaya çıkmasını engelleyen unsurun, “çatışmadan kaçınma” olduğunu daha önce de ifade etmiştik. “Çatışmadan kaçınma” duygusu, karar sürecinde baskın grup üyeleri arasında fikir ayrılıklarının yaşanmasını önlemektedir. Dolayısıyla baskın grupta “etkin olan lider ile çatışmama”, grupta yer alan “biat kültürü” ve “sadakat olgusu” nedeniyle grup üyeleri, genellikle aykırı görüş bildirmekten çekinmektedirler. Grup düşüncesinin hâkim olduğu baskın gruplarda, grup üyeleri, ortak hareket etme arzusu taşımakta ve az önce de bahsedildiği gibi çatışmaya girmekten kaçınmaktadırlar. Baskın grup karar biriminin karar alma çıktıları arasında yer alan “uyuşma”da ise, grup üyelerinin tamamının anlaşması ve çatışmayı reddetmesi durumu söz konusudur. Bu çerçevede, “baskın grubun” yetkili karar birimi olduğu Ermeni açılım sürecinde, AK Parti grubu içerisinde “çatışmayı inkâr” ve “birlikte hareket etme” söz konusudur. Karar alma çıktısı olarak “uyuşma”nın yaşandığı bu süreçte, AK Parti tabanında tam bir grup düşüncesinin hâkim olduğu gözlenmektedir.

Türkiye ile Suriye arasında yaşanan krizde ise, Orta Doğu'da baş gösteren Arap Baharının etkisi büyüktür. Bu çerçevede, Arap Baharının Suriye'ye sıçraması ve Esad rejiminin Suriye halkına uyguladığı şiddet, sorunun tetikleyici unsurunu oluşturması açısından dikkate değerdir. Diğer taraftan Suriye ile yaşanan sürtüşmenin yüksek seviye kriz içermesi de, sorunun önemli bir diğer noktasıdır. Bu açıdan, Başbakan Erdoğan'ın “baskın lider” olarak tanımlandığı bu süreçte “bilgiye açıklık derecesi”, “ilişki odaklı”, “sınırlamalara meydan okuyan” ve “ılımlı duyarlı” olması anahtar noktalardır. Ancak, bu karar alma sürecinin çıktısı, Karar Birimi Kuramında belirlenen çıktı düzeyi ile örtüşmemektedir. Dolayısıyla Kuramın mevcut çıktısı olan “uyuşma”, Suriye krizinin karar alma çıktısına karşılık gelmemekte ve bu yönüyle farklılık göstermektedir. Bu çerçevede, dışarıdan gelen bilgiye açık, ilişki odaklı, muhalefet kanadından gelen sınırlamalara meydan okuyan ve ılımlı duyarlı bir baskın lider profili çizen Başbakan Erdoğan'ın bizzat dâhil olduğu karar sürecinin çıktısında “tek parti pozisyonu”nun hâkim olduğu görüşüne ulaşılmaktadır. Özetle, Suriye krizine dair karar alma sürecinde yetkili karar birimi “baskın lider” olurken, Başbakan Erdoğan, bilgiye açık, ılımlı

duyarlı, sınırlamalara meydan okuyan ve ilişki odaklı bir lider profili çizmekte ve sürecin karar alma çıktısında da “tek parti pozisyonu” hâkim olmaktadır.

Belirlenen üç örnek olay üzerinden bir değerlendirme yapmak gerekirse, AK Parti'nin tek başına iktidar olduğu bu üç dönemde de karar alma sürecinin yapısına bağlı olarak yetkili karar birimleri farklılık arz etmektedir. Bu yönüyle, tek bir rejim yapısı içerisinde farklı türlerde yetkili karar birimleri gelişmekte ve dolayısıyla sürecin dinamikleri ve çıktıları farklılık arz etmektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere, AK Parti Hükümetinin dış politika eylemlerinin, yetkili karar biriminin niteliğine göre değişiklik arz ettiği söylenebilir.

Yetkili karar birimine dair yapılan bu genel yaklaşımların ardından, AK Parti lideri Erdoğan'ın 1 Mart Tezkeresi, 2009 Ermeni açılımı ve Suriye krizinde çizdiği liderlik profilini Tablo 9 üzerinde karşılaştırmalı olarak incelemek faydalı olacaktır. Buna göre, siyasi sınırlamalarla başa çıkma, dışarıdan gelen bilgiye açıklık derecesi ve motivasyon/dürtü değişkenleri, bu yapının belirleyici unsurlarıdır. Buna göre, Başbakan Erdoğan, 2009 Ermeni açılımı ve Suriye krizi karar alma süreçlerinde benzer nitelik gösterirken, 1 Mart Tezkeresi'nde durum bu yönde gelişmemiştir. 1 Mart Tezkere karar alma sürecinde AK Parti lideri Erdoğan, siyasi kısıtlamalara karşı uyum sağlar niteliktedir. Ancak, Ermenistan ile açılım ve Suriye krizinin karar alma süreçlerinde Başbakan Erdoğan, siyasi kısıtlamalara meydan okumaktadır. Bilgiye açıklık ve motivasyon konusunda belirlenen üç örnek olayda da Başbakan Erdoğan aynı şekilde tepki vermektedir.

Tablo 9
Karar Alma Sürecinde Başbakan Erdoğan'ın Liderlik Profili

Problem	Siyasi Engellerle Başa Çıkma	Bilgiye Açıklık	Motivasyon/Dürtü		
			İlişki Odaklı	Problem Odaklı	Lider Tipi
1 Mart Tezkeresi	Engellere uyum sağlar/saygılı niteliktedir	Bilgiye açıktır	İlişki odaklı		Uzlaştırmacı Lider: Mutabakat sağlamaya odaklanır ve sorumluluğu paylaşmaktadır
2009 Ermeni Açılımı	Sınırlamalara karşı meydan okuyan niteliktedir	Bilgiye açıktır	İlişki odaklı		Karizmatik Lider: Kendi çevresiyle ilişkili olanlar ise, sürece çevresindekileri de katma isteğindedir
Suriye ile yaşanan kriz	Sınırlamalara karşı meydan okuyan niteliktedir	Bilgiye açıktır	İlişki odaklı		Karizmatik Lider: Kendi çevresiyle ilişkili olanlar ise, sürece çevresindekileri de katma isteğindedir

Tablo 10
Muhalefet Türlerinin Karar Süreçlerine Etki Derecesi

Muhalefet Türleri	1 Mart Tezkeresi	Ermeni Açılımı	Suriye Krizi
Parti-içi muhalefet	Güçlü	Yok	Yok
Parti-dışı Muhalefet	Zayıf	Orta	Orta
Askeri muhalefet	Orta	Yok	Zayıf
Bölgesel muhalefet	Zayıf	Yok	Yok
Rejim parçalanması	Güçlü	Yok	Yok

1 Mart Tezkeresi, Ermeni açılımı ve Suriye krizine yönelik karar alma süreçlerinde AK Parti hükümetine yönelik muhalefet türlerini Tablo 10 üzerinden özetlemek mümkündür. Muhalefet türlerinin karar süreçlerine etki derecesine baktığımızda, her üç örnek olayda da “parti-içi muhalefet”, “parti-dışı muhalefet”, “askeri muhalefet”, “bölgesel muhalefet” ve “rejim parçalanması”, farklı şekilde karar sürecine etki etmektedir. 1 Mart Tezkere sürecinde “parti-içi muhalefetin” etki düzeyi güçlü iken, aynı muhalefet türünün Ermeni açılımı ve Suriye krizinde bulunmadığı gözlenmektedir. Benzer bir durum “rejim parçalanması” durumunda da görülmektedir. Buna karşılık “bölgesel muhalefet”in varlığı 1 Mart Tezkere karar sürecinde zayıf, Ermeni açılımı ve Suriye krizinde de bulunmamaktadır. Parti-dışı muhalefet ve askeri muhalefetin etki düzeyleri ise her üç örnek olayda da güçlü seviyede değildir.

Sonuç olarak, orta-aralıklı olarak tanımlanan Karar Birimleri Kuramını, devletlerin dış politika davranışlarını açıklamada daha fazla açıklayıcı özelliğe sahip bir yaklaşım olarak tanımlamak mümkündür. Bu doğrultuda, çalışmada teorik çerçeve olarak Karar Birimi Kuramına yer verilmiş ve Kuramın temel argümanları doğrultusunda Türk dış politikasında yaşanan üç gelişme, Kuramı test etmek amacıyla örnek olaylar olarak analiz edilmiştir. Daha açık bir ifadeyle, Karar Birimi Kuramının temel argümanları, örnek olaylar üzerinden test edilerek, kurama dair somut veriler elde edilmeye çalışılmıştır. Belirlenen örnek olayların, Kuramın temel odak noktalarından olan yetkili karar birimleri ile uyumlu olmasına dikkat edilerek, Türk dış politikasının analizinin bu çerçevede inşa edilmesine özen gösterilmiştir.

Dış politika analizinin yapısı üzerinden Karar Birimi Kuramı’na bakıldığında, karar birimleri yegane aktör olarak görülmemektedir. Bu çerçevede yorumlanacak olursa, yapılan analizlerin daha rasyonel temellerde şekillenmesi adına devlet-altı aktörlere de ayrıca bakılmasında fayda vardır. Dolayısıyla bu türden analizlerde, devlet-altı aktörler sürece çok dahil edilmediği için yetersiz kalmaktadır.

Bu açıdan bir değerlendirme yapmak gerekirse, Karar Birimi Kuramının da daha altına inerek, diğer faktörler/alt-aktörler ile çeşitli değişkenleri karşılaştırmak gerekmektedir. Bu bağlamda, Karar Birimi Kuramı’nın daha fazla geliştirilmesi sağlanacak ve teorik temel daha da çeşitlenecektir.

Kuram içerisinde çok fazla kombinasyonun yapıyor olması, Kuramda daha fazla varsayımların yapılmasını gerekli kılmaktadır. Buna bağılı olarak tek bir karar birimi yapısı üzerinden analizlerin yapılması ve sürecin farklı kombinasyonlar bağlamında değerlendirilmesi önemli bir ayrıntıdır. Özerk aktörler koalisyonu, baskın grup veya baskın lider yapısında alt-aktörlerin de sürece dahil edilmesinin çok daha verimli olacağı düşüncesinden hareketle, Kuramın bu yönde ilerletilmesine ihtiyaç vardır.

Diğer taraftan, uluslararası sistem içerisinde yer alan devletlerin hükümet ve anayasal/kurumsal yapıları arasındaki farklılıklar, Kuramın değişkenlerini etkileyebilecek niteliktedir. Şöyle ki, Parlamenter sistem yapısına sahip her devletin kurumsal mekanizmalarının aynı şekilde işlememesi, Kuramın ileri sürdüğü argümanlarda farklılık yaşanmasına neden olmaktadır. Kurumların birbirleri ile olan ilişkileri ile siyasi parti ve/veya partilerin kurumlardaki hakimiyet yapısı önemli dinamikler olmakta ve bu durum, özellikle Türkiye gibi kurumsal yapıya sahip devletlerde ön plana çıkmaktadır.

İdeolojik bakış açısının ön planda olmadığı Batı demokrasilerinde, kurumsal yapılar, bürokratik model çerçevesinde şekillendiğinden, bu ülkelerde daha rasyonel hareket tarzları görülmekte ve bu nedenle süreç daha reel analiz edilebilmektedir. Türkiye gibi demokratik kurumsal yapısı tam oturmamış devletlerde, kurumların birbirlerine karşı olan tavırları ve yaklaşımları ideolojik/dogmatik tartışmalar üzerinden yürüyebilmektedir. Örneğin, 1 Mart Tezkesine dair karar alma sürecine ideolojik söylemler ne denli etkili olmuştur? Eğer bu durumda ABD askeri personeli değil de, bir başka ülkenin askeri personeli olsaydı, tezkerenin sonucu farklı olabilir miydi? Sonuçta o dönem içerisinde Türkiye’de toplumun azımsanmayacak bir kesiminin ABD karşıtlığı, bilinen bir gerçektir. Bu noktada süreç içerisinde farklı bir gidişatın yaşanması mümkün olabilirdi. Dolayısıyla salt aktör üzerinden giderek böyle bir genelleme yapmak çok doğru olmamaktadır.

Uluslararası İlişkiler disiplininde iç-dış politika ayrımının giderek kaybolduğu prensibinden hareketle, bu tezde de iç ve dış politika ayrımının olmadığı kabul edilmiş ve analiz düzeyi olarak “rejim” esas alınmıştır. Bu bakış açısıyla, R. Tayyip Erdoğan liderliğindeki AK Parti Hükümeti’nin yapısı, rejimin odak noktasını oluşturmaktadır. Dolayısıyla belirlenen örnek olayların, Erdoğan liderliğindeki AK Parti iktidarının ilk üç dönemine karşılık gelmesi önemli bir ayrıntıdır. Burada vurgulanmak istenen nokta,

“rejimin iç siyasi yapısında meydana gelen değişikliğin dış politika eylemlerini etkilediği” gerçeğidir. Teorik çerçeve ile bağlantılı olarak, örnek olaylar kısmında ayrıntılı bir biçimde analiz edilen karar alma süreçlerinden de hatırlanacağı üzere, bir dış politika problemi ile karşılaşan hükümetlerin, yetkili karar birimleri yapısında meydana gelen değişiklik, karar alma sürecinin farklı bir biçimde işleyişine neden olmaktadır. Bu doğrultuda, karar alma sürecinde yaşanan bu değişiklik, benzer şekilde karar çıktıklarına da yansımakta ve böylelikle yetkili karar birimlerinin karar çıktısı, farklı şekilde meydana gelmektedir.

Çalışmanın daha önceki kısımlarında da belirtildiği gibi, Türk Dış Politikası üzerine yapılan çalışmaların çoğu, Türkiye’nin, jeopolitik ve jeostratejik konumuna, uluslararası sisteme ya da bunlara benzer faktörlere önem vermekte ve dolayısıyla iç faktörler ile karar alma mekanizmaları yeteri kadar ilgi görememektedir. Özellikle ilginçtir ki, Türkiye’nin tek parti hükümetince yönetilmesine rağmen, lider ve grup temelli karar alma süreci konusunda çok az çalışma yapılmaktadır. Hâlbuki grup ve lider odaklı dış politika yaklaşımlarını ve dinamikleri incelemek, hem tek parti dönemlerinde yetkililerin verdikleri kararları anlamayı kolaylaştırmakta, hem de Türk Dış Politikası literatürüne farklı bir teorik bakış açısı sağlamaktadır.

Diğer taraftan burada üzerinde önemle durulması gereken bir diğer konuda, kaynak bulmada yaşanan sıkıntıdır. Özellikle hükümetlerin karar kutularına girme gerekliliğinin altını önemle çizen bu türden araştırmalarda, Türkiye’de kaynak bulma (resmi belgelere ulaşma) sıkıntısı ciddi düzeydedir. Bu nedenle böyle çalışmalarda sıkıntıların yaşanmaması adına daha sağlıklı ve güvenilir analizler için bilimsel açıdan doğruluğu kabul edilmiş kaynaklara ulaşılması gerekmektedir.

Son olarak tüm bu genel değerlendirmelerin neticesinde, Karar Birimi’nin, dış politika yapım sürecini belirli bir etkileme düzeyine sahip olduğu açıkça görülmektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- ALLISON, Graham T. ve Philip Zelikow. **The Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis**, 2. Basım, New York: Longmann, 1999.
- ANDERSON, Paul A. "What Do Decision Makers Do When They Make a Foreign Policy Decision? The Implications for the Comparative Study of Foreign Policy", Charles F. Hermann, Charles W. Kegley Jr. Ve JamesN. Rosenau (Ed.), **New Directions in the Study of Foreign Policy** içinde, Boston: Unwin Hyman, 1987, ss. 285-308.
- ARAS, Bülent ve Pınar Akpınar. "Türk Dış Politikasında Davutoğlu Dönemi: 2009 Değerlendirmesi", Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Muhittin Ataman (Ed.), **Türk Dış Politikası Yılığ 2009**, Ankara: SETA, 2011, ss. 13-44.
- ARI, Tayyar. **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**, 3. Basım, İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım, 1999.
- ARI, Tayyar. **Geçmişten Günümüze Orta Doğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, 2. Basım, İstanbul: Alfa Yayınları, 2005.
- ARI, Tayyar. **Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma Hegemonya, İşbirliği**, 5. Basım, Bursa: Marmara Kitap Merkezi, 2008.
- ARMAOĞLU, Fahir. **Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları, 1948-1988**, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1994.
- AYDIN, Mustafa. **2000'li Yıllara Doğru Türkiye'nin Önde Gelen Sorunlarına Yaklaşımlar: 33-Dış Politika**, TÜGIAD, Mart 1998.
- BARBER, James David. **The Presidential Character**, Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1977.
- BEASLEY, Ryan. "Collective Interpretations: How Problem Representations Aggregate in Foreign Policy Groups", Donald A. Sylvan ve James F. Voss (Ed.), **Problem Representation in Foreign Policy Decision Making** içinde. UK: Cambridge University Press, 1998, ss.80-115.
- BEASLEY, Ryan K., Juliet Kaarbo, Charles F. Hermann ve Margaret G. Hermann. "People and Processes in Foreign Policymaking: Insights from Comparative Case Studies", Margaret G. Hermann (Ed.), **International Studies Review, Leaders, Groups and Coalitions: Understanding the People and Processes in Foreign Policymaking** içinde. USA: Blackwell, Cilt 3, Sayı 2, 2001, ss. 217-250.

- BELOW, Richard Ned. "Miscalculation in the South Atlantic: The Origins of the Falklands War", Robert Jervis, Richard Ned Lebow ve Janice Gross Stein (Ed.), **In Psychology and Deterrence** içinde. USA: Johns Hopkins University Press, 1985, ss.89-124.
- BİLA, Fikret. **Sivil Darbe Girişimi ve Gizli Belgelerde 1 Mart Tezkeresi**, Ankara'da Irak Savaşları, 6. Basım, İstanbul: Güncel Yayıncılık, 2007.
- BİLLINGS, Robert S. ve Charles F. Hermann. "Problem Identification in Sequential Policy Decision Making: The Re-representation of Problems", Donald A. Sylvan ve James F. Voss (Edl.), **Problem Representation in Foreign Policy Decision Making** içinde. UK: Cambridge University Press, 1998, ss.53-79.
- BÖLÜKBAŞI, Deniz. **1 Mart Vakası, Irak Tezkeresi ve Sonrası**, İstanbul: Doğan Kitap, 2008.
- BURNS, James Macgregor. **Leadership**, New York: Harper and Row Burns, 1978.
- BREUNING, Marijke. **Foreign Policy Analysis: A Comparative Introduction**, New York: Palgrave Macmillian, 2007.
- CASHMAN, Greg. **What Causes War? An Introduction to Theories of International Conflict**, USA: Rowman & Littlefield, 2014.
- CLARKE, Michael. "The Foreign Policy System: A Framework for Analysis", Michael Clarke ve Brian White (Ed.), **Understanding Foreign Policy The Foreign Policy Systems Approach** içinde. UK: Edward Elgar, 1989, ss. 27-59.
- ÇANDAR, Cengiz. **Mezopotamya Ekspresi Bir Tarih Yolculuğu**, İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2012.
- ÇONGAR, Yasemin. **Artık Sır Değil, Amerikan Gizli Telgraflarında Türkiye**, İstanbul: Hemen Kitap, 2012.
- ÇUHADAR, Esra. "Dış Politikada Karar Birimleri Açısından Karar Alma Süreçleri ve Türkiye Örneği", Ertan Efeğil ve Rıdvan Kalaycı (Ed.), **Dış Politika Teorileri Bağlamında Türk Dış Politikasının Analizi** içinde. Ankara: Nobel Yayınevi, 2012, ss. 289-313.
- DAVUTOĞLU, Ahmet. **Stratejik Derinlik, Türkiye'nin Uluslararası Konumu**, 19. Basım, İstanbul: Küre Yayınları, 2004.
- DAVUTOĞLU, Ahmet. **Teoriden Pratiğe Türk Dış Politikası Üzerine Konuşmalar**, İstanbul: Küre Yayınları, 2013.
- DURAN, Burhanettin. "Türk Dış Politikası Ortadoğulaşıyor mu?", Kemal İnat, Burhanettin Duran ve Muhittin Ataman (Ed.), **Ortadoğu Yılığ 2008** içinde. İstanbul: Küre Yayınları, 2009, ss. 385-402.

- DURAN, Burhanettin. “Türk Dış Politikasının İç Siyaset Boyutu: 2010 Değerlendirmesi”, **Türk Dış Politikası Yıllığı** içinde. Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Mesut Özcan, Ankara: SETA, 2011, ss.13-66.
- DURAN, Hasan. “Adana Protokolü Sonrası Türkiye- Suriye İlişkileri”, Kemal İnat, Bilal Yıldırım, Fuat Aydın ve Muhittin Ataman (Ed.), **Ortadoğu Yıllığı 2011**, İstanbul: Açılım Kitap, 2012, ss. 501-518.
- EASTON, D. A., **Framework for Political Analysis**, Englewood Cliffs, Prentice Hall, NJ, 1965.
- EDWARDS III, George C. ve Stephen J. Wayne. **Presidential Leadership, Politics and Policy Making**, 9. Edition, US: Cengage Learning, 2014.
- EFEGİL, Ertan. **Körfez Krizi ve Türk Dış Politikası: Karar Verme Modeli**, Ankara: Gündoğan Yayınları, 2002.
- EFEGİL, Ertan. “Türk Dış politikasında Yeni Bir Karar Verme Modeli Önerisi”, **Türkiye'nin Değişen Dış Politikası**, Cüneyt Yenigün ve Ertan Efegil (drl.), Ankara: Nobel Yayınları, 2010, ss.103-125.
- EFEGİL, Ertan. **Dış Politika Analizi Ders Notları**, Ankara: GündoğanYayınları, 2002.
- EFEGİL, Ertan. **Körfez Krizi ve Türk Dış Politikası Karar Verme Modeli**, Ankara: Nobel Yayınları, 2012.
- ERCAN, Murat. “Türkiye-Ermenistan Protokolleri: Süreç ve Kaygılar”, **Türkiye'nin Değişen Dış Politikası**, Cüneyt Yenigün ve Ertan Efegil (drl.), Ankara: Nobel Yayınları, 2010, ss.163-184.
- ERGİN, Feridun. **Uluslararası Politika Stratejileri**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, 1974.
- ERİŞEN, Cengiz, Barış Kesgin ve Ertan Efegil. **Dış Politika Analizi**, Murat Erdoğan (Ed.), Anadolu Üniversitesi, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, No: 2947, Eskişehir, 2013.
- ERSEVER, A. Cem. **Üçgündeki Tezgâh**, 4. Basım, İstanbul: Milenyum Yayınları, 2007.
- EUROPEAN Stability Initiative, Türkiye Ermenistan Rehberi, Türkiye-Ermenistan ilişkileri hakkında çalışan kişi ve kurumlar hakkında bilgi ve iletişim detayları, Berlin- Brüksel- İstanbul:2010.
- FRANKEL, Joseph. **The Making of Foreign Policy, An Analysis of Decision Making**, London: Oxford University Press, 1963.
- GOLDSTEİN, Joshua S. ve Jon C. Pevehouse. **International Relations**, 10. Basım, USA: Pearson, 2012.

- GÖRGÜLÜ, Aybars. **Turkey-Armenia Relations: A Vicious Circle**, Foreign Policy Analysis Series-8, İstanbul: TESEV Publications, 2008.
- GÖRGÜLÜ, Aybars, Alexander Iskandaryan ve Sergey Mınasyan. **Türkiye-Ermenistan Diyalog Serisi: Yakınlaşma Sürecini İncelemek**, İstanbul: TESEV Yayınları, 2010.
- GÖZLER, Kemal. **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, 7.Basım, Bursa: Ekin Kitabevi, 2009.
- HAGAN, Joe. "Regimes, Political Oppositions, and the Comparative Analysis of Foreign Policys", **New Directions in the Study of Foreign Policy**, Charles F. Hermann, C. W. Kegley ve J. N. Rosenau (drl.), Boston: Allen and Unwin, 1987,ss. 339-365.
- HAGAN, Joe D. **Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective**, USA: Lynne Rienner Publishers, 1993.
- HAGAN, Joe D. "Domestic Political Explanations in the Analysis of Foreign Policy", Laura Neack, Jeanne A.K. Hey ve Patrick J. Haney (Ed.), **Foreign Policy Analysis, Contiunity and Change in Its Second Generetaion**, Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1995, ss. 183-207.
- HERMANN, Charles F. "Decision Structure and Process Influences on Foreign Policy", **Why Nations Act**, Maurice A. East, Stephen A. Salmore ve Charles F. Hermann (drl.), Beverly Hills: Sage Publications, 1978, ss.69-102.
- HERMANN, Charles F., Janice Gross Stein, Bengt Sundelius ve Stephen G. Walker "Resolve, Accept, or Avoid:Effects of Group Conflict on Foreign Policy Decision",Margaret G. Hermann (Ed.), **International Studies Review, Leaders, Groups and Coalitions: Understanding the People and Processes in Foreign Policymaking** içinde. USA: Blackwell, Vol. 3, No. 2, Summer 2001, ss. 133-168.
- HERMANN, Margaret G., "Personality and Foreign Policy Decision Making: A Study of 53 Heads of Government", Donald A. Sylvan ve Steve Chan (Ed.), **In Foreign Policy Decision Making: Perceptions, Cognition, and Artificial Intelligence** içinde. New York: Praeger, 1984.
- HERMANN, Margaret G., Charles F. Hermann ve Joe D. Hagan."How Decision Units Shape Foreign Policy Behavior", **New Directions in the Study of Foreign Policy**, Charles F. Hermann, Charles W. Kegley Jr., ve James N. Rosenau (drl.), Boston: Unvin Hyman, 1987, ss.309-338.
- HERMANN, Margaret G., " How Decision Units Shape Foreign Policy: A Theoretical Framework", **International Studies Review**, Cilt 3, Sayı 2, Yaz 2001,ss.47-81.

- HERMANN, Margaret G. “Assessing Leadership Style: Trait Analysis”, **The Psychological Assessment of Political Leaders: With Profiles of Saddam Hussein and Bill Clinton**, Jerold M. Post (drl.), US: University of Michigan Press, 2005, ss.178-212.
- HILL, Christopher. **The Changing Politics of Foreign Policy**, New York: Palgrave MacMillan, 2003.
- HOUGHTON, David Patrick. **The Decision Making Point, Six Cases in U.S. Foreign Policy Decision Making**, New York: Oxford University Press, 2013.
- HUDSON, Valerie M. **Foreign Policy Analysis Classic and Contemporary Theory**, USA: Rowman&Littlefield Publishers, 2007.
- HUDSON, Valerie M. “The History and Evolution of Foreign Policy Analysis”, Steve Smith, Amelie Hadfield ve Tim Dunne (Ed.), **Foreign Policy Theories-Actors-Cases** içinde. New York: Oxford University Press, 2008, ss. 13-34.
- İNAT, Kemal ve İsmail Numan Telci. “Türkiye’nin İran, İsrail/Filistin ve Suriye Politikası”, Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Muhittin Ataman (Ed.), **Türk Dış Politikası Yılığ 2009**, Ankara: SETA, 2011, ss. 93-158.
- İNAT, Kemal ve İsmail Numan Telci. “Türkiye’nin İran, İsrail ve Suriye Politikası 2010”, Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Mesut Özcan, **Türk Dış Politikası Yılığ 2010** içinde. Ankara: SETA, 2011, ss.67-136.
- İNAT, Kemal. “Türkiye’nin Ortadoğu Politikası 2012”, Kemal İnat ve Muhittin Ataman (Ed.), **Ortadoğu Yılığ 2012**, İstanbul: Açılım Kitap, 2013.
- İŞERİ, Emre. “Türkiye’nin Yeni Dış Politika Etkinliğinin Kafkasya’daki Sınırları: Ermenistan Boyutu”, **Türkiye’nin Değişen Dış Politikası**, Cüneyt Yenigün ve Ertan Efegil (drl.) Ankara: Nobel Yayınları, 2010, ss.247-264.
- JANIS, Irving L. **Victims of Groupthink: A Psychological Study of Foreign-Policy Decisions and Fiascos**, Boston: Houghton Mifflin Company, 1972.
- KAARBO, Juliet, Jeffrey S. Lantis ve Ryan K. Beasley. “The Analysis of Foreign Policy in Comperative Perspective”, Ryan K. Beasley, Juliet Kaarbo, Jeffrey S. Lantis ve Michael T. Snarr(Ed.), **Foreign Policy In Comperative Perspective: Domestic and International Influences On State Behavior** içinde. ABD: CQ Press, 2001, ss. 1-27.
- KAARBO, Juliet. **Coalition Politics and Cabinet Decision Making A Comparative Analysis of Foreign Policy Choices**, US: The University of Michigan Press, 2013.
- KALAYCI, Rıdvan ve Mustafa Yetim. “Dış Politika Karar Verme Süreçlerinin Karşılaştırmalı Analizi I: ABD, Brezilya, Almanya ve Türkiye”, **Dış Politika Teorileri Bağlamında Türk Dış Politikasının Analizi**, Ertan Efegil ve Rıdvan Kalaycı (drl.), Cilt I, Ankara: Nobel Yayınları, 2012,ss.103-138.

- KASIM, Kamer. **Soğuk Savaş Sonrası Kafkasya**, 2. Basım, Ankara: USAK Yayınları, 2009.
- KOÇEL, Tamer. **İşletme Yöneticiliği**, 11. Basım, İstanbul: Arıkan Yayınları, 2007.
- KÖSE, Talha. “Türk Dış Politikasının Ortadoğu’daki Yeni Kimliği ve Çatışma Çözümlerini Keşfi”, Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Mesut Özcan (Ed.), **Türk Dış Politikası Yıllığı**, Ankara: SETAV, 2010, ss. 623-664.
- KURTBAĞ, Ömer. **Amerikan Yeni Sağı ve Dış Politika**, Ankara: USAK Yayınları, 2010.
- LAÇİNER, Sedat. **Türkler ve Ermeniler, Bir Uluslararası İlişkiler Çalışması**, 2. Basım, Ankara: USAK Yayınları, 2005.
- LOVELL, John P. **Foreign Policy in Perspective: Strategy, Adaptation and Decision-Making**, New York: Holt, Rinehart and Winstion, 1970.
- MANSFIELD, Peter. **A History of The Middle East**, 2. Basım, London: PenguinBooks, 2003.
- MİNTZ, Alex ve Karl DeRouen Jr. **Understanding Foreign Policy Decision Making**, USA: Cambridge University Press, USA, 2011, ss. 1-21.
- MİŞ, Nebi “Suriye 2011”, Kemal İnat, Muhittin Ataman, Fuat Aydın ve Bilal Yıldırım (Ed.) **Ortadoğu Yıllığı 2011**, İstanbul: Açılım Kitap, 2012, ss. 257-300.
- MİŞ, Nebi. “Suriye 2012”, Kemal İnat ve Muhittin Ataman(Ed.), **Ortadoğu Yıllığı 2012**, İstanbul: Açılım Kitap, 2013, ss. 217-253.
- MOR, Ben D. **Decision and Interaction Crisis: A Model of International Crisis Behavior**, London: Praeger, 1993.
- ONARAN, Oğuz. **Örgütlerde Karar Verme**, 2. Basım, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1975.
- ÖZDAL, Barış. “Türkiye-Ermenistan İlişkileri ve Güney Kafkasya”, **Türkiye’nin Değişen Dış Politikası**, Cüneyt Yenigün ve Ertan Efeğil (drl.),Ankara: Nobel Yayın,2010, ss.303-322.
- ÖZKAN, Arda “Normalleşme Sürecinde Türkiye-Ermenistan İlişkileri: Zürih Protokolleri ve Uluslararası Hukuk”, Hasret Çomak, Arda Ercan ve Bilge Ercan (Ed.), **Uluslararası Kafkasya Kongresi Bildiriler Kitabı** içinde. 2012,ss. 454-466.
- ÖZKEÇECİ-Taner, Binnur. **The The Role of Ideas in Coalition Government Foreign Policymaking: The Case of Turkey Between 1991 and 2002**,USA: Rebuplic of Letters, 2009, ss.43-93.

- ÖZKEÇECİ-Taner, Binnur. “Koalisyon Hükümetleri ve Türk Dış Politikasının Oluşturulması”, Ertan Efeğil ve Rıdvan Kalaycı (Ed.), **Dış Politika Teorileri Bağlamında Türk Dış Politikasının Analizi** içinde. Ankara: Nobel Yayın, ss. 271-287.
- ROSENAU, James N. “The Study of Foreign Policy”, James N. Rosenau (Ed.), **World Politics: An Introduction** içinde. New York: The Free Press, 1976, ss.15-35.
- ROSENAU, James. “Pre-theories and Theories of Foreign Policy”, **Classics of International Relations**, John A. Vasquez (drl.), 3. Basım, New Jersey: Prentice Hall, 1996, ss.179-190.
- SCHRODT, Philip A. “Event Data in Foreign Policy Analysis”, Laura Neack, Patrick J. Haney ve Jeanne A.K. Hey (Ed.), **Foreign Policy Analysis: Continuity and Change in Its Second Generation** içinde. New York: Prentice-Hall, 1995, ss.145-166.
- SEVER, Ahmet. **Abdullah Gül ile 12 Yıl, Yaşadım, Gördüm, Yazdım**, İstanbul: Doğan Kitap, 2015.
- SIMON, Herbert A. **Administrative Behaviour**, New York: MacMillian, 1959.
- SÖNMEZOĞLU, Faruk. **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, 4. Basım, İstanbul: Filiz Kitabevi, 2005.
- SNYDER, Richard C, H. W. Bruck ve Burton Sapin “Decision-Making as an Approach to the Study of International Politics”, **Foreign Policy Analysis Project Series**, No.3, New Jersey: Princeton University Press, 1954.
- SPROUT, Harold ve Margaret Sprout. **Man-Millieu Relationship Hypotheses in the Context of International Politcs**, Princeton NJ: Princeton University Press, 1956.
- STEIN, Janice Gross. “Foreign Policy Decision-Making: Rational, Psychological and Neurological Models”, Steve Smith, Amelie Hadfield ve Tim Dunne (Ed.), **Foreign Policy Theories-Actors-Cases** içinde. 2. Basım, New York: Oxford University Press,2012, ss. 130-146.
- STUART, Douglas T. “International Ethics”, Christian Reus-Smit ve Duncan Snidal (Ed.), **The Oxford Handbook of International Relations** içinde. US: Oxford University Press, 2008, ss. 594-611.
- SYLVAN, Donald A. “On the Representation of Problems: An Information-Processing Approach to Foreign Policy Decision Making”, Donald A. Sylvan ve James F. Voss (Ed.), **Problem Representation in Foreign Policy Decision Making** içinde. UK: Cambridge University Press, 1998, ss.8-28.
- TAŞKIRAN, Cemalettin. “Ermeni Diasporası Nedir? Ne İstiyor?”, Ermeni Araştırmaları 1. Türkiye Kongresi Bildirileri, Cilt III, Ankara, 2003.

WALLACE, William. "Establishing the Boundaries", James Barber ve Michael Smith (Ed.), **The Nature of Foreign Policy: A Reader** içinde. Edinburgh: The Open University Press, 1974.

WEBBER, Mark ve Michales Smith. **Foreign Policy in a Transformed World, USA:** Prentice Hall, 2002.

WHİTE, Brian. "Analyzing Foreign Policy: Problems and Approaches", Michael Clarke ve Brian White (Ed.), **Understanding Foreign Policy Systems** içinde. Aldershot: Edward Elgar, 1989, ss. 1-26.

YALÇINKAYA, Alaeddin. "Türkiye ile Ermenistan Arasındaki Protokollere Giden Yol", **Türkiye'nin Değişen Dış Politikası**, Cüneyt Yenigün ve Ertan Efeğil(drl.), Ankara: Nobel Yayınları, 2010, ss.289-302.

YETKİN, Murat. **Tezkere, Irak Krizinin Gerçek Öyküsü**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2004.

ZENGİN, Gürkan. **Hoca, Türk Dış Politikası'nda Davutoğlu Etkisi**, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2010.

ZENGİN, Gürkan. **Kavga, Arap Baharında Türk Dış Politikası 2010-2013**, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2013.

Süreli Yayınlar

ABDULLAYEV, Natig ve Fikret Elma. "Sovyetler Birliği'nde Reform Sürecinin Başlangıcı ve Gorbaçov Dönemi", **Journal of Qafqaz University**, November 2009, ss.71-87.

ADIGÜZEL, Orhan ve Umut Can Öztürk. "Örgütsel Değişim Sürecindeki İki Reformsal Kavramın Melezlenmesi: Süreç Danışmanlığında Olumlu Sorgulama Yaklaşımı", **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 13, 2011, ss. 119-144.

AKBAŞ, Zafer. "Türkiye'nin Fırat ve Dicle Sınırtaşan Sularından Kaynaklanan Güvenlik Sorunu ve Çatışma Riski", **Ahmet Yesevi Üniversitesi Bilig Türk Dünyası ve Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 72, Kış 2015, ss. 93-116.

AKÇAY, Ekrem Yaşar. "Ermeni Sorununun Tarihsel Gelişimi ve Son Ermeni Açılımı", **Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 4, Haziran 2011), ss.19-44.

AKILLI, Erman. "Türk Dış Politikası Zemininde Arap Baharı", **Ortadoğu Analiz**, Cilt 4, Sayı 37, Ocak 2012, ss.39-45.

ALDAG, Ramon J. and Sally Riggs Fuller. "Beyond Fiasco: A Reappraisal of the Groupthink Phenomenon and a New Model of Group Decision Processes", **Psychological Bulletin**, Cilt 113, Sayı 3, 1993, ss.533-552.

- ANDERSON, Paul A. "Decision Making by Objecton and the Cuban Missile Crisis", **Administrative Science Quarterly**, Cilt 28, Sayı 2, Kasım 1983, s.201-222.
- ATMACA, Ayşe Ömür. "11 Eylül Jeopolitik Anlatısı İçerisinde Türk-Amerikan İlişkileri", **Akademik Ortadoğu**, Sayı 14, 2013, ss. 115-148.
- AYDIN, Nurhan .“Asılsız Soykırım İddiası ve Ermeni Terörü”, **Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi Bildirileri**, Cilt 1, Sayı 1, 2011, ss. 173-192.
- AYHAN, Veysel. "Türkiye-Suriye İlişkilerinde Yeni Bir Dönem: Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi", **Ortadoğu Analiz**, Cilt 1, Sayı 11, Kasım 2009,ss.20-32.
- AVCI, Mehmet Alpertunga. "Yasamanın Birincil Güçlü Silahı Bütçe Hakkı: Teorik Bir Yaklaşım", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 19, 2015, ss.69-80.
- AVCI, Cemal. "Türk-Ermeni İlişkileri (1905-1923)", **Karadeniz Araştırmaları**, Sayı 16, Kış 2008, ss.65-76.
- BAĞCI, Hüseyin ve Bayram Sinkaya. "Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye: AK Parti'nin Perspektifi", **Akademik Ortadoğu**, Sayı 1, 2006, ss.20-36.
- BAHARÇİÇEK, Abdülkadir. "Etnik Terör ve Etnik Terörle Mücadele Sorunu", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 10, Sayı 1,2000, ss.114-27.
- BAŞ, Arda. "1957 Suriye Krizi ve Türkiye", **History Studies**, Cilt 4, 2012, s.91. ss.89-109.
- BEDEN, Aydın. "Türk Basınına Göre, 2003 Irak Savaşı'nın Temel Nedenleri Hakkında Bir Değerlendirme (Kitle İmha Silahları ve El-Kaide Bağlantısı)", **History Studies**, ABD ve Büyük Ortadoğu İlişkileri Özel Sayısı, 2011, ss.65-80.
- BOCUTOĞLU, Ercan ve Emre Bulut. "Türkiye-Ermenistan Sınırının Açılmasının Olası Ekonomik Etkilerinin Ulaştırma Maliyetleri Açısından Değerlendirilmesi", **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 25, Mayıs 2012, ss.231-240.
- BOZKUŞ, Yıldız Deveci. "Son Dönemlerde Türk-Ermeni İlişkilerinde Yaşanan İç ve Dış Politik Gelişmeler ve İki Ülke İlişkilerine Etkileri", **Akademik Bakış Dergisi**, Sayı 38, Eylül-Ekim 2013, ss. 39-52.
- BUKSUR, Abdullah. "Etniklik ve Uluslararası İlişkiler", **Akademik Bakış**, Cilt 6, Sayı 128, Yaz 2013, ss. 243-263.
- BÜYÜKBAŞ, Hakkı. Japon Siyasal Sisteminin Gelişimi Üzerine Bir İnceleme (1868-2003), **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 28, Nisan 2013, ss.43-73.

- CABBARLI, Hatem. "Ermenistan Dış Politikasında Sözde Ermeni Soykırımı Faktörü", **Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi Bildirileri**, Cilt 1, Sayı 1, 2011, ss.357-366.
- ÇELİKPALA, Mitat. "Türkiye ve Kafkasya: Reaksiyoner Dış Politikadan Proaktif Ritmik Diplomasiye Geçiş", **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 7, Sayı 25, 2010, ss.93-126.
- ÇETİN, Halis. "Demokratik Meşruiyet Versus Karizmatik Meşruiyet", **Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt. 27, No. 1, Mayıs 2003, ss.91-108.
- ÇEVİK-Ersaydı, B. Senem. "Suriye - Türkiye: Güç Algısı ve Kriz İletişimi", **Ortadoğu Analiz**, Sayı 43, Temmuz 2012, ss.61-69.
- ÇUHADAR- Gürkaynak, Esra ve Binnur Özkeçeci- Taner. "Decisionmaking Process Matters: Lessons Learned from Two Turkish Foreign Policy Cases", **Turkish Studies**, Vol.5, No. 2, Summer 2004, ss. 43-78.
- DAĞ, Ahmet Emin. "Suriye: Küresel ve Bölgesel Kaostan Beslenen İç Savaş", **İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi**, Temmuz 2015, ss.1-20.
- DAYI, S. Esin. "Hatay Devletine ve Hatay'ın Anavatan'a Katılması", **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı 19, 2002, ss. 331-340.
- EFEGİL, Ertan. "Bush Doktrini ve Dünya Güvenliğine Etkileri", **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü**, Sayı 8, Bahar 2008, ss.103-122.
- EMBEL, Ersin. "Avrupa İçin Ortak Dış Politika Oluşturma Sürecindeki İlk Adımlar: 1973 Arap-İsrail Savaşı ve Avrupa Birliği", **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt 13, No 1, 2014, s.75-90.
- FOYLE, Douglas. "Foreign Policy Analysis and Globalization. Public Opinion, World Opinion, and the Individual", **Foreign Policy Analysis in 20/20: A Symposium, International Studies Review**, Cilt 5, Sayı 2, Haziran 2003, ss.155-202.
- GARRİSON, Jean A. "Foreign Policymaking and Group Dynamics: Where We've Been and Where We're Going", **Foreign Policy Analysis in 20/20: A Symposium**, Cilt. 5, Sayı 2, Haziran 2003, ss.155-202.
- GAYTANCIOĞLU, Kaan. "Son Dönem Türkiye-Azerbaycan İlişkileri Çerçevesinde Yaşanan Bayrak Krizi'nin Değerlendirilmesi", **Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, Cilt 2, Sayı 1, 2010, ss.43-50.
- GENÇ, Turan. "Çağdaş Yönetimde Karar Verme Süreci", **Türk İdare Dergisi**, Sayı: 392, Eylül 1991, ss.51-56.

- GEORGE, Alexander L. "Presidential Decision-making in Foreign Policy: The Effective Use of Information" ,**American Political Science Review**, Vol. 74, No. 04, December 1980, ss. 1082 – 1083.
- GERGES, Fawaz A. "The Obama approach to the Middle East: the end of America's moment?", **International Affairs**, USA: Blackwell Publishing, 2013, ss.299-323.
- GHOSH, S. C. "Decision, Process and Power: A Conceptual Approach", **The Indian Journal of Political Science**, Cilt 36, Sayı 4, Ekim-Aralık 1975, ss.344-357.
- GIBSON, Mary. "Rationality", **Philosophy and Public Affairs**, Cilt 6, Sayı 3, 1977, ss. 193-225.
- GÖZEN, Ramazan. "Türk Dış Politikasında Karar Alma Mekanizması, Turgut Özal ve Körfez Krizi", **Yeni Türkiye**, Sayı 9, Yıl 2, 1996, ss.286-302.
- GÜNGÖR, Bayram. "Türkiye-Ermenistan Sınırının Açılması Neden Gündemde? Jeo-Ekonomik Bakış", **International Journal of Economic and Administrative Studies**, Sayı 1, Yaz 2008, ss.11-34.
- FARKAS, Andrew. "Evolutionary Models in Foreign Policy Analysis", **International Studies Quarterly**, Cilt 40, Sayı 3, Special Issue: Evolutionary Paradigms in the Social Sciences, Yaz 1996, s.343-361.
- HAGAN, Joe, Philip P. Everts, Haruhiro Fukui, Santa Barbara ve John D. Stempel. "Foreign Policy by Coalition: Deadlock, Compromise and Anarchy", **International Studies Review**, Cilt 3, Sayı 2, Yaz 2001, ss.169-216.
- HAGAN, Joe D. "Does Decision Making Matter? Systemic Assumptions vs. Historical Reality in International Relations Theory", **International Studies Review**, Cilt 3, Sayı 2, Yaz 2011, ss.5-46
- HANEY, Patrick J. "Foreign-Policy Advising: Models and Mysteries from the Bush Administration", **Presidential Studies Quarterly**, Cilt 35, Sayı 2, Haziran 2005, ss.289-302.
- HARİK, İliya. "The Single Party as a Subordinate Movement: The Case of Egypt", **World Politics**, Cilt 26, Sayı 1, Ekim 1973, ss.80-105.
- HART, Paul't. "Irving L. Janis' Victims of Groupthink", **Political Psychology**, Cilt 12, Sayı 2, Haziran 1991,ss. 247-278.
- HAYTA, Ateş Bayazıt. "Bireysel Yatırımcıların Finansal Risk Algısına Etki Eden Psikolojik Önyargılar", **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Sayı 18, Aralık 2014, s.329-352.
- HEKİMOĞLU, Mehmet Merdan. "Türkiye'deki Hükümet Sistemi Tartışmalarına Eleştirel Bir Bakış", **Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi**, Cilt 1,Sayı 1, 2012, ss.3-5.

- HERMANN, Charles J., Janice Gross Stein, Bengt Sundelius ve Stephen G. Walker. "Resolve, Accept or Avoid: Effects of Group Conflict on Foreign Policy Decision", **International Studies Review**, Cilt 3, Sayı 2, Yaz 2001, ss.133-168.
- HERMANN, Margaret G. "Explaining Foreign Policy Behavior Using the Personal Characteristic of Political Leaders",**International Studies Quarterly**, Cilt 24, Sayı 1, Mart 1980, ss.7-46.
- HERMANN, Margaret G. ve Charles F. Hermann. "Who Makes Foreign Policy Decisions and How: An Empirical Inquiry", **International Studies Quarterly**, Cilt 33, Sayı 4, Aralık 1989, ss. 361-387.
- HERMANN, Margaret G. ve Thomas Preston. "President, Advisers, and Foreign Policy: The Effect of Leadership Style on Executive Arrangements",**Political Psychology, International Society of Political Psychology**, Cilt 15, Sayı 1, 1994, ss.75-96.
- HERMANN, Margaret G. ve Joe D. Hagan. "International Decision Making: Leadership Matters", **Foreign Policy**, Sayı 110, Bahar 1998, ss. 124-137.
- HERMANN, Margaret G., Thomas Preston, Baghat Korany ve Timothy M. Shaw "Who Leads Matters: The Effects of Powerful Individuals", **International Studies Review**, Cilt 3, Sayı 2, 2001, ss.83-131.
- HERMANN, Margaret G. ve Bruce W. Dayton. "Transboundary Crises through the Eyes of Policymakers: Sense Making and Crisis Management", **Journal of Contingencies and Crisis Management**, Cilt 17, Sayı 4, Aralık 2009, s.233-241.
- HERMANN, Margaret G. "How Decision Units Shape Foreign Policy: A Theoretical Framework", **International Studies Review**, Cilt 3, Sayı 2, Yaz 2011, ss.47-81.
- HOLLANDER, Saskia Lizette. "1991 Sonrasında Türk- Ermeni İlişkileri", Yeni Türkiye, Nesrin Koç (çev.), Sayı 60, 2014, ss.1-9.
- HUDSONI, Valerie M. ve Christopher S. Vore, "Foreign Policy Analysis Yesterday, Today, and Tomorrow", **Mershon International Studies Review**, Cilt 39, Sayı 2, Kasım 1995, ss.209-238.
- İŞYAR, Ömer Göksel. "Bilimsel Gelişme Tarihi Açısından Karşılaştırmalı Dış Politika Analizi: "Birinci Nesil" Çalışmalar", **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt 5, Sayı 18, 2009, ss. 1-38.
- KAARBO, Juliet. "Power and Influence in Foreign Policy Decision Making: The Role of Junior Coalition Partners in German and Israeli Foreign Policy", **International Studies Quarterly**, Cilt 40, Sayı 4, Aralık 1996, s.501-530.

- KAARBO, Juliet. "Coalition Cabinet Decision Making: Institutional and Psychological Factors", Cilt 10, Sayı 1, **International Studies Review**, Mart 2008, ss. 57-86.
- KAARBO, Juliet. "Foreign Policy Analysis in the Twenty-First Century: Back to Comparison, Forward to Identity and Ideas", Foreign Policy Analysis in 20/20: A Symposium, **International Studies Review**, Cilt 5, Sayı 2, Haziran 2003, s.155-202.
- KARDAŞ, Şaban. "Türk Dış Politikasında Eksen Kayması mı?", **Akademik Ortadoğu**, Cilt 5, Sayı 2, 2011, ss.19-42.
- KELLEY, Judith. "International Actors on the Domestic Scene: Membership Conditionality and Socialization by International Institutions", **International Organizations**, Cilt 58, Sayı 3, Yaz 2004, ss. 425-457.
- KELLERMAN, Barbara. "Allison Redux: Three More Decision-Making Models", **Polity**, Cilt 15, Sayı 3, Bahar 1983, s.351-367.
- KODAMAN, Timuçin. "Ermeni Açılımı ve Türk Dünyası", **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 30, Aralık 2013, ss.111-122.
- KUPERMAN, Ranan D. ve Binnur Ozkececi-Taner. "Making Research on Foreign Policy Decision Making More Dynamic", **International Studies Review**, Cilt 8, Sayı 3, Eylül 2006, s. 537-554.
- KURBAN, Vefa. "1950-1960 Yıllarında Türkiye ile Sovyetler Birliği Arasındaki İlişkiler", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Sayı XIV/28, Bahar 2014, ss. 253-282.
- KURTBAĞ, Ömer. "Obama Döneminde Türk-Amerikan İlişkileri: Model Ortaklıktan Eksen Kaymasına İniş Çıkışlar ve Ayrışan Çıkarlar", **Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi**, Cilt 3, Sayı 2, 2015, ss.185-207.
- KURUBAŞ, Erol. "Etnik Sorun-Dış Politika İlişkisi Bağlamında Kürt Sorununun Türk Dış Politikalarına Etkileri", **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt 8, Sayı 1, 2009, ss.39-69.
- KURTULMUŞ, Numan. "İki Farklı İnsan Modelinin Analizi: Ekonomik İnsan-Davranışçı İnsan", **İktisat Fakültesi Mecmuası**, Cilt 47, Sayı 1-4, 1989, ss.167-187.
- LAÇİNER, Sedat. "Türkiye-Ermenistan İlişkilerinde Sınır Kapısı Sorunu ve Ekonomik Boyutu", **Ermeni Araştırmaları**, Sayı 6, Yaz 2002, ss.35-68.
- LENTNER, Howard H. "Foreign Policy Decision Making: The Case of Canada and Nuclear Weapons", **World Politics**, Cilt 29, Sayı 1, Ekim 1976, ss.29-66.
- LÜTEM, Ömer Engin. "Olaylar ve Yorumlar", **Ermeni Araştırmaları**, Sayı 16-17, Kış 2004-İlkbahar 2005, ss.7-81.

- LÜTEM, Ömer Engin. “Olaylar ve Yorumlar”, **Ermeni Araştırmaları**, Sayı 39 (2011), ss. 7-66.
- LÜTEM, Ömer Engin. “Olaylar ve Yorumlar”, **Ermeni Araştırmaları**, Sayı 11, Sonbahar 2003, ss.7-27.
- LÜTEM, Ömer Engin. “Olaylar ve Yorumlar”, **Ermeni Araştırmaları**, Sayı 23-24, Nisan 2007, ss. 7-66.
- LÜTEM, Ömer Engin “Olaylar ve Yorumlar”, **Ermeni Araştırmaları**, Sayı 27-28, Şubat 2008, ss.7-48.
- LÜTEM, Ömer Engin. “Olaylar ve Yorumlar”, **Ermeni Araştırmaları**, Sayı 30, Eylül 2008, ss.7-58.
- LÜTEM, Ömer Engin. “Olaylar ve Yorumlar”, **Ermeni Araştırmaları**, Sayı 33-34 (2009), ss.7-60.
- MADEN, Tuğba Evrim. “Türkiye Suriye İlişkilerinde Asi Nehri”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt 3, Sayı 31-32, Temmuz-Ağustos 2011, ss.40-49.
- MADEN, Tuğba Evrim. “Türk Dış Politikasında Suriye Örneği ile Sınıraşan Sular”, **Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi**, Sayı 1 2012, s. 89-98.
- MAOZ, Zeev. “The Decision to Raid Entebbe: Decision Analysis Applied to Crisis Behaviour”, **Journal of Conflict Resolution**, Cilt 25, Sayı 4, Aralık 1981, s. 677-707.
- MAOZ, Zeev. “Framing the National Interest: The Manipulation of Foreign Policy Decision in Group Settings”, **World Politics**, Cilt 43, 1990, ss.77-110.
- MUSTAFAYEV, Beşir. “Ermeni Devlet Terörünün Eseri: 26 Şubat 1992 Hocalı Soykırımı Üzerine”, **Journal of Black Sea Studies**, Sayı 29, Bahar 2011, ss.23-41.
- MUSTAFAYEV, Beşir. “Karabağ’ın İşgal Süreci ve Bölgede Yaşanan Son Olaylar Çerçevesinde Çözüm Arayışları”, **A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı 49, Bahar 2013, ss.281-294.
- OKUTAN, Cevat ve Fulya Ereker. “Türk Dış Politikasının Belirlenmesinde “Rejim” Unsuru”, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl 4, Sayı 8, Güz 2005/2, ss.189-205.
- OKŞAR, Mustafa. “Yarı-Başkanlık Hükümet Sistemi Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme: Fransa ve Litvanya Modelleri”, **Türkiye Adalet Akademi Dergisi**, Cilt 1, Sayı 7, Ekim 2011, ss.317-384.

- ÖNAL, Buket. “Türkiye Amerika İlişkilerinde “Stratejik Ortaklık”tan Nereye?”, **Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi**, Cilt V, 2006, s.151-177.
- ÖNİŞ, Ziya ve Şuhnaz Yılmaz. “Between Europeanization and Euro-Asianism: Foreign Policy Activism in Turkey during the AKP Era”, **Turkish Studies**, Cilt 10, Sayı 1, Mart 2009, ss.7-24.
- ÖZDAL, Barış. “Türkiye-Ermenistan Diyalogu: Uzun Bir Sürecin Başlangıcı mı?”, **Ortadoğu Analiz**, Cilt 1, Sayı 10, Ekim 2009, ss.67-75.
- ÖZEL, Işık. Ekonomik Küreselleşme Sürecinde Türkiye-Meksika İlişkileri, **SETA Analiz**, Sayı 116, Şubat 201, ss.7-25.
- ÖZKAYA, Abdi Noyan. “Suriye Kürtleri: Siyasi Etkisizlik ve Suriye Devletinin Politikaları”, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt 2, Sayı 8, 2007, ss.90-116.
- ÖZOCAK, Özer. “Diaspora Kavramı ve Ermeni Diasporası”, **Yeni Türkiye**, Cilt 5, Eylül-Aralık 2014, ss.4-16.
- PRICE, Thomas J. “Foreign Policy Behavior: The Interstate Behavior Analysis Model”, Jonathan Wilkenfeld, Gerald W. Hopple, Paul J. Rossa, and Stephen J. Andriole (Ed.), **The Journal of Politics**, Cilt 43, Sayı 4, 1980, ss.1302-1303.
- REÇBER, Sercan. “Irak’a Yönelik Askeri Müdahalenin Uluslararası Hukuk Açısından Geçerliliği”, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt 4, No.13, 2008, ss.55-75.
- ROSENAU, James N. “Comparative Foreign Policy: Fad, Fantasy, or Field?”, **International Studies Quarterly**, Cilt 12, Sayı 3, Eylül 1968, ss.296-329.
- ROTHSTEINI, Robert L. “Foreign Policy and Development Policy: From Nonalignment to International Class War”, **International Affairs**, Cilt 52, Sayı 4, ss.598-616.
- RUMMEL, R. J. “The Dimensions of Nations”, **American Political Science Review**, Cilt 68, Sayı 3, Eylül 1974, ss.1408 – 1409.
- SALIK, Nuri. “Beşar Esed Dönemi Suriye Dış Politikasında Pragmatizm ve Türkiye-Suriye İlişkilerinin Geleceği”, **Ortadoğu Analiz**, Cilt 3, Sayı 35, Kasım 2011, ss.20-32.
- SARI, Gökhan ve Ahmet Sapmaz. “Dağlık Karabağ Sorununda Azerbaycan Tarafından Kuvvet Kullanım Olasılığının Analizi”, **Güvenlik Stratejileri**, Yıl 8, Sayı 15, 2012, ss. 1-31.
- SCHAFER, Mark ve Scott Crichlow. “Antecedents of Groupthink: A Quantitative Study”, **Journal of Conflict Resolution**, Cilt 40, Sayı 3, 1996, ss.415-435.

- SDE Analiz, Suriye Krizi'nde Bölgesel ve Küresel Aktörler (Perspektifler, Sorunlar ve Çözüm Öneriler), Birol Akgün (Ed.) SDE Uluslararası İlişkiler Programı Koordinatörlüğü,, Ankara, 2012.
- SEÇER, Şebnem. “Çalışma Yaşamında Duygular ve Duygusal Emek: Sosyoloji, Psikoloji ve Örgüt Teorisi Açısından Bir Değerlendirme”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, Sayı 50, 2005, ss.814-834.
- TAYDAŞ, Zeynep ve Özgür Özdamar. “A Divided Government, an Ideological Parliament, and an Insecure Leader: Turkey’s Indecision about Joining the Iraq War”, **Social Science Quarterly**, Cilt 94, Mart 2013, ss.217-241.
- TAYFUR, M. Fatih. “Main Approaches to the Study of Foreign Policy: A Review”, **METU Studies in Development**, Cilt 21, Sayı 1, 1994, ss.113-141.
- TAYFUR, M. Fatih. “Systemic-Structural Approaches, World-System Analysis and the Study of Foreign Policy”, **METU Studies in Development**, Cilt 27, Sayı 3-4, 2000, ss.265-299.
- TRUMBORE, Peter F. ve Mark A. Boyer. “ International Crisis Decisionmaking as a Two-Level Process”, **Journal of Peace Research**, Cilt 37, Sayı 6, Kasım 2000, ss.679-697.
- WALCOTT, Charles E. ve Karen M. Hult. “White House Structure and Decision Making: Elaborating the Standard Model”, **Presidential Studies Quarterly** 35, Sayı 2, Haziran 2005,ss.303-318.
- YILMAZ, Salih. “Birinci Dünya Savaşı'nın 100. Yılında Ermeni Sorunu, Tehcir ve Pontus Sorununa Genel Bakış”, **Yeni Türkiye**, Sayı 60, Eylül-Aralık 2014, ss. 1-18.
- YURDUSEV, Nuri. “Analiz Seviyesi “ve “Analiz Birimi”: Bir Ayrım Argümanı”, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 4, Sayı 16, Kış 2007-2008, ss.3-19.

Meclis Tutanakları

- TBMM, Dönem 21, Cilt 1, Birleşim 5, Yasama Yılı 1 (TBMM Tutanak Dergisi, Ekim 2001).
- TBMM, Dönem 21, Cilt 71, Birleşim 5, Yasama Yılı 4 (TBMM Tutanak Dergisi, Ekim 2001).
- TBMM, Dönem 22, Cilt 4, Birleşim 32, Yasama Yılı 1, (TBMM Tutanak Dergisi, Mart 2002).
- TBMM, Dönem 22, Cilt 6, Birleşim 43, Yasama Yılı 1, (TBMM Tutanak Dergisi, Mart 2002).
- TBMM, Dönem 22, Cilt 4, Birleşim 32, Yasama Yılı 1 (TBMM Tutanak Dergisi, Şubat 2003).

TBMM, Dönem 22, Cilt 6, Birleşim 39, Yasama Yılı 1 (TBMM Tutanak Dergisi, Mart 2003).

TBMM, Dönem 22, Cilt 8, Birleşim 49, Yasama Yılı 1 (TBMM Tutanak Dergisi, Mart 2003).

TBMM, Dönem 22, Cilt 26, Birleşim 1, Yasama Yılı 2 (TBMM Tutanak Dergisi, Ekim 2003).

TBMM, Dönem 22, Cilt 81, Birleşim 83, Yasama Yılı 3 (TBMM Tutanak Dergisi, Nisan 2005).

TBMM, Dönem 22, Cilt 117, Birleşim 90, Yasama Yılı 4 (TBMM Tutanak Dergisi, Nisan 2006).

TBMM, Dönem 23, Cilt 51, Birleşim 9, Yasama Yılı 4 (TBMM Tutanak Dergisi, Ekim 2009).

TBMM, Dönem 23, Cilt 44, Birleşim 83, Yasama Yılı 3 (TBMM Tutanak Dergisi, Nisan 2009).

TBMM, Dönem 23, Cilt 67, Birleşim 91, Yasama Yılı 4 (TBMM Tutanak Dergisi, Nisan 2010).

Raporlar

ATAMAN, Muhittin. “Suriye’de İktidar Mücadelesi: Baas Rejimi, Toplumsal Talepler ve Uluslararası Toplum”, **SETA Rapor**, Rapor No 6, İstanbul,2012.

Crisis Group, Türkiye Ermenistan: Kalıpları Kırmak, Sınırları Açmak, **Avrupa Raporu**, No: 199, 2009.

ÖZBAY, Fatih. “Türkiye-Ermenistan İlişkileri”, **Bilge Adamlar Kurulu Raporu**, Rapor No 25, İstanbul, 2011.

TÜSİAD, Türk Amerikan İlişkilerine Bakış: Ana Temalar ve Güncel Gelişmeler, **TÜSİAD ABD Temsilciliği Değerlendirme Raporu**, İstanbul, 2002.

Gazeteler

Bila, Fikret. “Gül-Aliyev mutabakatı”, **Milliyet**, 25.04.2009.

Cumhuriyet, “Türkiye, BM'ye resmen başvurdu”, 26.06.2012.

Gazete Vatan, “Gül Ermenistan Dışişleri Bakanı'yla görüştü”, 26.09.2003.

Gazete Vatan, ‘Angajman kuralları değişti’ ne demek?”, 26.06.2012.

Gazete Vatan, “Suriye, Türk savaş uçağını düşürdü!”, 23.06.2012.

Habertürk, “Tarihi bir gaflet ve ihanettir”, 02.09.2008.

Habertürk, “New York'ta kritik zirve”, 26.09.2008.

Habertürk, “Erdoğan'dan Ermenistan'a sert yanıt!”, 22.04.2010

Habertürk, “Obama Erdoğan'ı aradı”, 21.06.2011.

Habertürk, “Erdoğan, Davutoğlu'nu Şam'a Gonderiyor”, 06.08.2011,

Habertürk, “Erdoğan, Davutoğlu'nu Şam'a Gonderiyor”, 06.08. 2011.

Habertürk, “BM'den Suriye vetosu “, , 05.02.2012.

Hürriyet, “Suriye'ye Son Uyarı”, 07.10.1998.

Hürriyet, “Sabrımız Taşıyor”, 02.10.1998.

Hürriyet, “Sabrımız Taşmak Üzere”, 05.10.1998.

Hürriyet, “Suriye'ye Son Uyarı”, 07.10.1998.

Hürriyet, “Ankara'da Güvenlik Zirvesi Toplandı”, 19.09.2001.

Hürriyet, “Ecevit'e ten Bush'a Destek Mektubu”, , 22.09.2001.

Hürriyet, “Powell Ankara'da”, 01.04.2001.

Hürriyet, “Ankara: Operasyonda Uluslararası Yasallık Şart”, 04.10.2002.

Hürriyet, “ABD'den Ankara'ya Irak Çıkarması”, 21.10.2002.

Hürriyet, “MGK'dan Irak'a Tavsiye Çıktı”, 22.10.2002.

Hürriyet, “Sokakta Değil Sandıkta Patladı”, 4.11.2002.

Hürriyet, “ABD'ye Kritik Ziyaret”, 05.11.2002.

Hürriyet, “Sezer Prag'da Bush'la görüşecek”, 20.11.2002.

Hürriyet, “Wolfowitz: Sıra üs seçiminde”, 04.12.2002.

Hürriyet, “Erdoğan: Bush AB liderlerini bir kere daha arayacak” 10.12.2002.

Hürriyet, "Savaş ihtimali ağır basıyor" , 11.12.2002.

Hürriyet, “Gözler Irak zirvesinde”, ,24.12.2002.

Hürriyet, “Baykal'a Irak brifingi”, 24.12.2002.

Hürriyet, “MGK: Barışçı yollarla çözüm aranmalı”, 27.12.2002.

Hürriyet, “Amerikan yardımı tamam”, 28.12.2002.

Hürriyet, “Gül: Ortak hareket edeceğiz”, 06.01.2003.

Hürriyet, “Barzani: İlişkileri geliştirmek için zemin var”, 10.01.2003.

Hürriyet, “Uzatırsanız Beyaz Saray meşgul çalar”, 12.01.2003.

Hürriyet, “Yakış: ABD'nin baskısı var”, 16.01.2003.

Hürriyet, “Türkiye'nin Irak politikası net”, 17.01.2003.

Hürriyet, “Irak operasyonuna CHP ‘ret’ verecek”, 18.01.2003.

Hürriyet, “NATO'dan Türkiye'ye tam destek”, 19.01.2003.

Hürriyet, “Meclis'e savaş kararı tavsiyesi”, 31.01.2003.

Hürriyet, “El Şara: Esad'ın mesajını getirdim”, 13.01.2003.

Hürriyet, “Savaşı kimse istemiyor”, 26.01.2003.

Hürriyet, “Baykal ve Gül senaryoları masaya yatırdı”, 03.02.2003.

Hürriyet, “Arınç: Yetki talebinin sınırı belli olmalı”, 04.02.2003.

Hürriyet, “AKP'li Küçükali'den istifa tehdidi”, 06.02.2003.

Hürriyet, “Çankaya: Hükümet kararları MGK'ya uygun”, 06.02.2003.

Hürriyet, “Erdoğan: Önce BM kararı sonra tezkere”, 12.02.2003.

Hürriyet, “Raporlara tepkiler”, 14.02.2003.

Hürriyet, “ABD Türkiye'den bu gece cevap bekliyor”, 20.02.2003.

Hürriyet, “BM'nin kararı olmazsa olmaz”, 20.02.2003.

Hürriyet, “Baykal: Müzakereler para pazarlığına dönüştü”, 21.02.2003.

Hürriyet, “MHP'den Hükümet'e suçlama”, 21.02.2003.

Hürriyet, “İkna için 3 uyarı”, 26.02.2003.

Hürriyet, “Babacan: Kredi 26-30 milyar\$ olabilir”, 26.02.2003.

Hürriyet, “Baykal: Türkiye K. Irak'a girmeli”, 26.02.2003.

Hürriyet, “Pearson: Demokratik sürece saygılıyız”, 01.03.2003.

Hürriyet, “Pearson ikinci tezkereden umutlu”, 04.03.2003.

Hürriyet, “TSK: Hükümet'le aynı görüşteyiz”, 05.03.2003.

Hürriyet, “Erdoğan: Güven bunalımı yok”, 02.03.2003.

Hürriyet, “Sezer Esad'ı Köşk'te karşıladı”, 06.01.2004.

Hürriyet, “Soykırım sözünü kitaplardan çıkaralım”, 28.01.2004.

Hürriyet, “Erdoğan: Kıbrıs'ta belli oranda toprak verebiliriz”, 31.01.2004.

Hürriyet, “Erivan'a gerekenler anlatılacak”, 07.12.2004.

Hürriyet, “TBMM deklarasyon yayınladı”, 13.04.2005.

Hürriyet, “Erivan'a sıcak paket”, 25.06.2005.

Hürriyet, “Türkiye'den Ermenistan'a yanıt: Yanlış ve talihsiz bir adım”, 17.02.2005.

Hürriyet, “Suriye Devlet Başkanı Esad Türkiye'ye Geldi”, 16.10.2007.

Hürriyet, “Başbakan Recep Tayyip Erdoğan Şam Gezisinde”, 04.09.2008.

Hürriyet, “ABD doğrudan Esad'ı hedef aldı”, 19.05.2011.

Hürriyet, “MHP tezkereye neden evet dedi “,04.10.2012.

Hürriyet, “Erdoğan'dan Esad'a: Artık o koltuktan çekil”, 22.11.2011.

KARAGÜL, İbrahim “Şam Zirvesi: Türkiye Kendi Çekim Alanını Oluşturuyor”, **Yeni Şafak**, 05.09.2008.

Milliyet, “Davos'ta Irak zirvesi”, 26.01.2003.

Milliyet, “Zoraki Tezkere”, 25.02.2003.

Milliyet, “Acı Hatıralar”, 15.04.2005.

Milliyet, “Siyasi diyalog istedi”, 27.04.2005.

Milliyet, “Beşar Esad üzerine düşeni yapmaya hazır”, 05.07.2006.

Milliyet, “Bodrum'da Hem Tatil Hem Diplomasi”, 06.08.2008.

Milliyet, “Ermeni işgali bitmeden TBMM onayı olmayacak”, 17.09.2009.

Milliyet, “Ermeni işgali bitmeden TBMM onayı olmayacak”, 17.09.2009.

Milliyet, “Suriye ile vize muafiyeti anlaşması imzalandı”, 13.10.2009.

Milliyet, “Başbakan Erdoğan Suriye'ye gitti”, 11.10.2010.

Milliyet, “Ankara sonunda Suriye için devrede”, 26.04.2011.

Milliyet, “MGK’ dan Esad’a hem uyarı hem destek” 29.04.2011.

Milliyet, “Başbakan Erdoğan: Devlette yeni bir yapılanmaya gidiyoruz”, 10.05.2011.

Milliyet, “ABD, Türkiye’yi uyardı: "Daha fazla ileri gitmeyin", 02.08.2012.

Milliyet, “Suriye’den atılan bomba Türkiye Akçakale’ye düştü! Suriye’nin top mermisi Akçakale’de patladı!”, 03.10.2012.

Milliyet, “Başbakan Erdoğan’dan Suriye açıklaması”, 04.10.2012.

Milliyet, “2 yıllık iç savaşın kronolojisi”, 07.01.2013.

Radikal, “Arınç, Irak için gizli oturum istedi”, 25.12.2002.

Radikal, “Gül’ün Ortadoğu gezisi başladı”, 04.01.2003.

Radikal, “Tüzmen’den Bağdat çıkarması”, 10.01.2003.

Radikal, “Gül: ABD’ye keşif izni verdik”, 10.01.2003.

Radikal, “İstanbul girişimi ortak deklarasyonu”, 24.01.2003.

Radikal, “Baykal: Kuzey Irak’a asker göndermek kaçınılmaz”, 04.02.2003.

Radikal, “İpler böyle gerildi”, 21.02.2003.

Radikal, “Gül’ün Şam’a telkinleri var”, 29.04.2003.

Radikal, “Türkiye merkez ülke olmalı”, 26.02.2004.

Radikal, “Koçaryan: Gelin görüşelim”, 24.06.2004.

Radikal, “Soykırım ve Mavi Kitap”, 27.04.2005.

Radikal, “AKP’li vekillere Erivan izni yok”, 03.09.2008.

Radikal, “Milletvekili değil ama Dışişleri Bakanı oldu”, 01.05.2009.

Radikal, “Ermenistan ile uzlaşya Bakü’den tepki”, 01.09.2009.

Radikal, “Protokollere ilk çelme Erivan’dan”, 20.01.2010.

Radikal, “Ermenistan protokolü askıya aldı”, 22.04.2010.

Sabah, “Tezkere Krizi”, 27.02.2003.

Sabah, “Gül: Karara Saygılıyız”, 02.03.2003.

Sabah, “Dağlık Karabağ Zirvesi”, 29.06.2004.

- Sabah**, “Babacan BM'de Oskanyan ile görüştü”, 03.10.2007.
- Sabah**, “Babacan, Davos'ta Nalbantyan'la görüştü”, 29.01.2009.
- Sabah**, “Babacan, Davos'ta Nalbantyan'la görüştü”, 29.01.2009.
- Sabah**, “İşgal sona ermedikçe protokole onay vermeyiz”, 02.09.2009.
- Sabah**, “Suriye İkinci Evimizdir”, 23.12.2009
- Sabah**, “Yaşananlardan Ders Çıkarılmalı”, 07.02.2011.
- Sabah**, “Şam'a sürpriz ziyaret”, 28.04.2011.
- Sabah**, “Esad: Reformlara devam”, 28.04.2011.
- Sabah**, “MGK'da bir ilk”, 18.08.2011.
- Sabah**, “Esad, Annan Planı'nı kabul etti”, 28.03.2012.
- Sabah**, “Suriye Türk jetini vurdu”, 23.06.2012.
- Şafak, Erdal. “Sıra Ermenistan'a geldi “, **Sabah**, 12.05.2004.
- Şafak, Erdal. “Ankara Güvercini”, **Sabah**, 25.04.2008.
- The Economist**, “A Caucasian cheese circle”, 22.05.2008.
- The Guardian**, “Syrian ceasefire plan still alive, says Kofi Annan after deadline passes”, 10.04.2012.
- The Guardian**, “Assad tells Annan: no political solution while rebels are 'spreading chaos””, 10.03.2012,
- Yeni Şafak**, “Haddam mutlu döndü”, 05.11.2000.
- Yeni Şafak**, “Bekle Gör, Politikası”, 21.09.2001.
- Yeni Şafak**, “Ecevit Kafaları Karıştırdı”, 31.10.2001.
- Yeni Şafak**, “K. Irak’a Saldırı İstemeyiz”, 10.11.2001.
- Yeni Şafak**, “Irak için Geldiler”, 05.01.2002.
- Yeni Şafak**, “Köşk'ten müzakere çıktı”, 19.12.2002.
- Yeni Şafak**, “Gül, Ortadoğu gezisine çıkıyor”, 27.12.2002.
- Yeni Şafak**, “Başbakan Gül’ün gezi programı belirlendi”, 10.01.2003.
- Yeni Şafak**, “Türkiye de kaybedecek”, 07.02.2003.

Yeni Şafak, “Başbakanlık'ta Irak zirvesi”, 17.02.2003.

Yeni Şafak, “ABD'ye açık mesaj”, 19.02.2003.

Yeni Şafak, “Vekiller milletin sesine kulak verdi”, 02.03.2003.

YETKİN, Murat. “Ermenistan ile protokolün perde arkası”, **Radikal**, 02.09.2009.

Zaman, “Sözde Ermeni soykırımı iddialarına ilişkin Genel Görüşme başladı”, 13.04.2005.

Zaman, “ABD Başkanı Obama TBMM Genel Kurul'da konuştu”, 06.04.2009.

Zaman, “Davutoğlu: Azeri-Ermeni hattındaki çatışma bugünlere has bir olay değil”, 11.09.2009.

Zaman, “İç istişare süreci' başlatan Bakan'a MHP randevu vermedi”, 12.09.2009.

Zaman, “Demokratik Parti'den Ermeni açılımına yarım destek”, 16.09.2009.

Zaman, “Diaspora, Erivan'a öfkeli: Soykırım davası tehlikeye girdi”, 04.09.2009.

Zaman, “İtri: 6 Şubat 2011 tarihi, bizim için Türkiye-Suriye dostluk günüdür”, 06.02.2011.

Zaman, “Suriye Hama'dan tankları çekti, Türk büyükelçi bölgeyi gezdi”, 11.08.2011.

Zaman, “Suriyeli muhaliflerle ilk resmî temas”, 19.10.2011.

Zaman, “Annan: Önceliğimiz Suriye halkı”, 13.03.2012.

Taraf, “Suriye Ulusal Meclis'i resmen Pendik'te kuruldu”, 16.09.2011.

Taraf, “MİT Suriye'ye yol gösteriyor”, 29.03.2011.

Taraf, “Suriye'nin tehdidini Türkler anlamıyor”, 28.04.2011.

İnternet Kaynakları

AGİT Belge 3 Aralık 1996 (1996). http://garabagh.net/content_202_tr.html

Aljazeera Türk, “Türkiye Suriyelilere kucak açtı”, 05.02.2012.

<http://www.aljazeera.com.tr/haber/turkiye-suriyelilere-kucak-acti>(10.08.2015)

AlJazeera Türk, “Türkiye-Suriye İlişkileri: İnşiler ve Çıkışlar”, 06.01.2014,

<http://www.aljazeera.com.tr/dosya/turkiye-suriye-iliskileri-inisler-ve-cikislar>
(10.08.2015)

Aljazeera Türk, “Kofi Annan's six-point plan for Syria”, 27.03.2012;

<http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2012/03/2012327153111767387.html>
(12.08.2015)

- AK Parti, “Suriye ve Türkiye Arasında Serbest Ticaret Anlaşması İmzalandı”, 22.12.2004, <http://www.akparti.org.tr/site/haberler/suriye-ve-turkiye-arasinda-serbest-ticaret-anlasmasi-imzalandi-basbakan-erd/3713#1> (11.08.2015)
- Aksiyon**, “Almanak 2003”, 29.12.2003, http://www.aksiyon.com.tr/dosyalar/aksiyon-almanak-2003_510008 (11.08.2015)
- Aktif Haber**, “Sezer, Suriye'ye Gitti “, 13.04.2005, <http://www.aktifhaber.com/sezer,-suriyeye-gitti-32655h.htm> (11.08.2015)
- Aktif Haber**, “Protokolün Perde Arkası”,02.09.2009, <http://www.aktifhaber.com/protokolun-perde-arkasi-242610h.htm> (21.05.2015)
- Aktif Haber**, “Erdoğan: Esad'ı 2 Ay Önce Uyardım”,01.04.2011, <http://www.aktifhaber.com/erdogan-Esedi-2-ay-once-uyardim-418254h.htm> (12.08.2015)
- Ayn Tarihi**, “Ocak 1993”, <http://www.ayintarihi.com/PQKpZ/date/1993-01-14> (29.07.2015)
- Ayn Tarihi**, “Ağustos 1999”, <http://www.ayintarihi.com/PQKpZ/date/1999-08-23> (11.08.2015)
- Ayn Tarihi**, “Ekim 2001”, <http://www.ayintarihi.com/XRhgZ/date/2001-10-21> (20.04.2015)
- Ayn Tarihi**, “Eylül 2002”, <http://www.ayintarihi.com/turkce/date/2002-09-16> (20.04.2015)
- Ayn Tarihi**, “Ekim 2002”, <http://www.ayintarihi.com/XRhgZ/date/2002-10-10> (20.04.2015)
- Ayn Tarihi**, “Ocak 2003”, <http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/haber/ocak-2003/3539> (20.04.2015)
- Ayn Tarihi**, “Şubat 2003”, <http://www.ayintarihi.com/XpMbZ/date/2003-02-21> (20.04.2015)
- Beyaz Gazete**, “CHP'ye tezkere tepkisi”, 10.10.2012; <http://beyazgazete.com/video/anahaber/kanal-7-28/2012/10/10/chp-ye-tezkere-tepkisi-331774.html> (21.08.2015)
- BİAMAG, “Suriyeli Sığınmacılar Misafirliğin Ötesine Geçerken”, 08.11.2014, <http://www.bianet.org/biamag/toplum/159772-suriyeli-siginmacilar-misafirliğin-otesine-gecerken> (12.08.2015)
- BYEGM, “Türkiye Endişe İçerisinde Hem Savaş Hem de Seçimleri Düşünüyor”, 21.10.2002 <http://www.byegm.gov.tr/turkce/haber/trkye-ende-ersnde-hem-sava-hem-de-semler-dnyor/46448>(12.08.2015)

- BYEGM, “Erdoğan Esad’a Reformlar İçin 15 Gün Süre Verdi”, 10.08.2011,
[http://www.byegm.gov.tr/turkce/haber/erdoan-Eseda-reformlar-n-15-gn-sre-verd/8637\(12.08.2015\)](http://www.byegm.gov.tr/turkce/haber/erdoan-Eseda-reformlar-n-15-gn-sre-verd/8637(12.08.2015))
- Dink'i onbinler uğurladı*, (t.y.) <http://arsiv.salom.com.tr/news/print/4588-Dinki-onbinler-ugurladi.aspx> (12.05.2015)
- Dünya**, “Türkiye barışın tesisi için bütün süreçlerde yer almalı”, 07.10.2010,
<http://www.dunya.com/dis-iliskiler/turkiye-barisin-tesisi-icin-butun-sureclerde-yer-almali-102429h.htm> (12.08.2015)
- En Son Haber**, “CHP tezkereye hayır dedi “, 04.10.2012,
<http://www.ensonhaber.com/kilicdaroglundan-akcakale-aciklamasi-2012-10-04.html> (21.08.2015)
- En Son Haber** “BDP'den tezkereye ret”, 04.10.2012;
<http://www.ensonhaber.com/bdpden-tezkereye-ret-2012-10-04.html>
(21.08.2015)
- Ekşi, Muharrem. “Söylemden Reelpolitige: Türkiye'nin Ermenistan Açılımı”, **SETA**
Haziran 2009,
<http://arsiv.setav.org/public/HaberDetay.aspx?Dil=tr&hid=6132&q=soylemden-reelpolitige-turkiye-nin-ermenistan-acilimi> (20.05.2015)
- Eren, Oya “ Kars-Tiflis-Bakü Demiryolu Projesinde Bir Adım Daha”, 09.2007
<http://www.eraren.org/index.php?Page=Makaleler&MakaleNo=1682>
(12.05.2015)
- Ermeni Sorunu, 1914-1918* (2015) <http://www.ermenisorunu.gen.tr/1914-1918/>
(15.05.2015)
- Evrensel**, “Tezkereye direnenler hesabını veremeyecek”, 05.10.2012;
<http://www.evrensel.net/haber/37571/tezkereye-direnenler-hesabini-veremeyecek> (21.08.2015)
- Haber 7**, “Türkiye-Ermenistan protokol metni”, 11.10.2009,
<http://www.haber7.com/siyaset/haber/443598-turkiye-ermenistan-protokol-metni> (21.05.2015)
- Haber 7**, “Erdoğan ve Esad İsrail’e Gürledi”, 07.06.2010,
<http://www.haber7.com/siyaset/haber/545761-erdogan-ve-esad-israile-gurledi-video> (12.08.2015)
- Haber 7**, “Davutoğlu'ndan Suriye uyarısı”, 01.05.2011, <http://www.haber7.com/ic-politika/haber/739266-davutoglundan-suriye-uyarisi> (29.06.2015)
- Haber 7**, “Türkiye'nin Suriye şartını açıkladı”, 28.05.2011,
<http://www.haber7.com/siyaset/haber/748225-turkiyenin-suriye-sartini-acikladi>
(12.08.2015)

- Haber 7**, “Başbakan Erdoğan Annan'la görüştü”, 12.03.2012,
<http://www.haber7.com/dis-politika/haber/855959-basbakan-erdogan-annanla-gorustu> (12.08.2015)
- Haber 7**, “Hükümet'ten Suriye Tezkeresi'ne ilk tepkiler”, 04.10.2012;
<http://www.haber7.com/ic-politika/haber/936208-hukumetten-suriye-tezkeresine-ilk-tepkiler> (21.08.2015)
- Haberler.Com**, “Sarkisyan, Gül'ü Ermenistan'a Davet Edecek”, 24.06.2008,
<http://www.haberler.com/sarkisyan-gul-u-ermenistan-a-davet-edecek-haberi/>
(12.05.2015),
- Haberler.Com**, “Davutoğlu'ndan Genel Af Açıklaması”, 01.06.2011,
<http://www.haberler.com/davutoglu-ndan-genel-af-aciklamasi-2766237-haberi/>
(12.08.2015)
- Internethaber**, “Baykaldan Güle Ermeni taşı!”, 31.08.2008,
<http://www.internethaber.com/baykaldan-gule-ermeni-tasi-154786h.htm>
(21.05.2015)
- Internethaber**, “Suriye tezkeresine tepki yağıyor”, 04.10.2012;
<http://www.internethaber.com/ak-parti-suriye-mhp-kemal-kilicdaroglu-ahmet-turk-tezkeresi-savas-tezkeresi-mecl-466380h.htm> (21.08.2015)
- Internethaber**, “ABD'den tezkere açıklaması”, 04.10.2012;
<http://www.internethaber.com/abd-disisleri-bakanligi-sozcusu-victoria-nuland-466453h.htm> (21.08.2015)
- İhlas Haber Ajansı**, “Başbakan Erdoğan, Esad ile Görüştü”, 04.09.2008,
<http://www.iha.com.tr/haber-basbakan-erdogan-esad-ile-gorustu-34025/> (12.05.2015)
- İhlas Haber Ajansı**, “Erdoğan'ın Barış Turu”, 31.12.2008,
<http://www.iha.com.tr/haber-erdoganin-baris-turu-49095/> (12.08.2015)
- İhlas Haber Ajansı**, “Türk, Ermeni ve Azeri Dışişleri Helsinki'de buluşacak”,
25.11.2008, <http://www.iha.com.tr/haber-turk-ermeni-ve-azeri-disisleri-helsinkide-bulusacak-44043/> (12.05.2015)
- İhlas Haber Ajansı**, “Kapsamlı çözüm istiyoruz”, 16.04.2009,
<http://www.iha.com.tr/haber-kapsamli-cozum-istiyoruz-66259/> (21.05.2015)
- İktisadi Kalkınma Vakfı, “E-Bülteni”, 22-28.02.2012;
http://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/ikv_e-bulten_22-28_subat_2012.pdf (12.08.2015)
- Internethaber**, “Biyografi Abdullah Öcalan”, 16.12.2014,
<http://www.internethaber.com/abdullah-ocalan/biyografisi/> (10.08.2015)

- Karakaya, Hasan. “Türkiye-Suriye İlişkilerinin 11 Yılı İhtardan, İftar’a”, **Timeturk**, 18.09.2009, <http://www.timeturk.com/tr/makale/hasan-karakaya/turkiye-suriye-iliskilerinin-11-yili-ihtar-dan-iftar-a.html> (10.08.2015)
- MGK, “2003 Yılı Şubat Ayı Toplantısı”, <http://www.mgk.gov.tr/index.php/2003-yili-subat-ayi-toplantisi> (20.04.20015)
- Objektif Haber**, “Ahmet Davutoğlu Şam'da”, 06.04.2011, <http://www.objektifhaber.com/ahmet-davutoglu-samda-74724-haber/> (12.08.2015)
- MHP, “Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Sayın Devlet Bahçeli'nin Ermenistan'la ilişkiler konusunda yaptıkları yazılı basın açıklaması”, 03.09.2009, http://www.mhp.org.tr/htmldocs/genel_baskan/konusma/719/index.html (23.06.2015)
- Özbay, Fatih “Filmler ve Futbol Maçları Arasında Türkiye-Ermenistan İlişkileri”, **BİLGESAM** (Temmuz 2008), http://www.bilgesam.org/incele/997/-filmler-ve-futbol-maclari-arasinda-turkiye-ermenistan-iliskileri/#.VVHsY_ntmko (12.05.2015)
- Sayın, Yusuf “Türkiye–Suriye İlişkilerinin Stratejik Derinliği”, <http://yusufsayin.com.tr/makaleler/turkiyesuriye.pdf> (25.07.2015)
- Sondevir**, “Esad Adım Atmadı Bu İş Patladı”, 02.05.2011, <http://www.sondevir.com/?aType=haber&ArticleID=1123>, (12.08.2015)
- Kantarıcı, Şenol. “Türkiye Ermenistan’a Sınır Kapılarını Açmalı mı?”, **TÜRKSAM**, 20.04.2005, <http://www.turksam.org/tr/makale-detay/785-turkiye-ermenistan-a-sinir-kapilarini-acmali-mi> (18.05.2015)
- Suriye, 08.05.2010, <http://www.abdullahgul.gen.tr/konuk-devlet-baskanlari/255/49231/suriye.html> (12.08.2015)
- TASAM, “Beşşar Esad’ın Türkiye Ziyareti Ve Bölgesel Güvenlik “, 19.10.2007, http://www.tasam.org/tr-tr/icerik/700/bessar_Esedin_turkiye_ziyareti_ve_bolgesel_guvenlik (11.08.2015)
- TBMM, “I. Erdoğan Hükümeti Programı”, www.tbmm.gov.tr (19.05.2015)
- TBMM Meclis Haber, “Anayasa Değişikliği TBMM Genel Kurulunda..”, 22.04.2010, http://www.meclishaber.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=99565 (24.05.2015)
- T.C. Başbakanlık, “Sayın Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu”, <http://www.basbakanlik.gov.tr>. (21.05.2015)
- T.C. Cumhurbaşkanlığı, “Harp Akademileri Konferansı’nda Yaptıkları Konuşma”, 07.04.2005. www.tccb.gov.tr. (21.05.2015)

- T.C. Cumhurbaşkanlığı, “Suriye Cumhurbaşkanı Hafız Esad'ın cenaze törenine katılmak üzere Şam'a hareketlerinden önce yaptıkları açıklama hk.”, 13.06.2000, <http://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari-ahmet-necdet-sezer/1720/4201/suriye-cumhurbaskani-hafiz-esadin-cenaze-torenine-katilmak-uzere-sama-hareketlerinden-once-yaptiklari-aciklama-hk.html> (11.08.2015) ;
- T.C. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, “Tehcir Kanununun Uygulandığı Bölgeler “ <http://www.devletarsivleri.gov.tr/tehcir-kararinin-uygulandigi-bolgeler-1698> (15.05.2015)
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, “No:23”, 12.02.2003, www.mfa.gov.tr.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Suriye’nin İşadamlarımıza Yönelik Yeni Vize Kolaylığı “, 12.02.2004, http://www.mfa.gov.tr/bn_6--12-subat-2004_-suriye_nin-isadamlarimiza-yonelik-yeni-vize-kolayligi-.tr.mfa (11.08.2015).
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Suriye Başbakanı Muhammed Naci Otri'nin 13-15 Temmuz 2004 Tarihlerinde Ülkemize Gerçekleştireceği Çalışma Ziyareti hk. “, No:102, 09.07.2004, http://www.mfa.gov.tr/no_102--_9-temmuz-2004_-suriye-basbakani-muhammed-naci-otri_nin-13-15-temmuz-2004-tarihlerinde-ulkemize-gerceklestirecegi-calisma-ziyareti-hk_.tr.mfa (11.08.2015)
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Namık Tan’ın Haftalık Olağan Basın Toplantısı”, 23.06.2005. [www.mfa.gov.tr\(12.05.2015\)](http://www.mfa.gov.tr(12.05.2015))
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Namık Tan’ın Haftalık Olağan Basın Toplantısı”, 31.05.2006. [www.mfa.gov.tr\(12.05.2015\)](http://www.mfa.gov.tr(12.05.2015))
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, “BM Güvenlik Konseyi’nin Lübnan’daki Çatışmalara İlişkin Olarak Kabul Ettiği 1701 Sayılı Karar hk.”, No:125, 12.08.2006, http://www.mfa.gov.tr/no_125---12-agustos-2006_-bm-guvenlik-konseyi_nin-lubnan_daki-catismalara-iliskin-olarak-kabul-ettiği-1701-sayili-karar-hk_.tr.mfa (28.06.2015)
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Dışişleri Bakanlığı Sözcüsünün Bir Soruya Cevabı”, 25.01.2007, www.mfa.gov.tr (21.05.2015)
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Abdullah Gül”, <http://www.mfa.gov.tr/sayin-abdullah-gul-.tr.mfa> (12.05.2015)
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Dışişleri Bakanı Sayın Ali Babacan’ın Özgeçmişi “, <http://www.mfa.gov.tr/ali-babacan-ozgecmis.tr.mfa> (12.05.2015)
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Ermenistan'ın Siyasi Görünümü” , www.mfa.gov.tr (12.05.2015)
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Sayın Burak Özügergin'in Olağan Basın Toplantısı”, 17.12.2008; http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakanligi-sozcusu-sayin-burak-ozugergin_in-olagan-basin-toplantisi_-17-aralik-2008.tr.mfa (12.05.2015)

- T.C. Dışışleri Bakanlığı, “Dışışleri Bakanı Sayın Ali Babacan'ın NTV'ye Verdiği Mülakat”, 10 Mart 2009;<http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-ali-babacan-in-ntv-ye-verdigi-mulakat-ankara-10-mart-2009.tr.mfa> (12.05.2015)
- T.C. Dışışleri Bakanlığı, “Nisan, 2009”, <http://www.mfa.gov.tr/nisan.tr.mfa> (21.05.2015)
- T.C. Dışışleri Bakanlığı, “Türkiye Cumhuriyeti ve Ermenistan Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlıkları ile İsviçre Federal Dışışleri Bakanlığı'nın Ortak Açıklaması”,No: 56, 22.04.2009, <http://www.mfa.gov.tr/no-56-22-nisan-2009-turkiye-ermenistan-iliskileri-hk.tr.mfa> (21.05.2015)
- T.C. Dışışleri Bakanlığı, “Dışışleri Bakanları Listesi”, <http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakanlari-listesi.tr.mfa> (21.05.2015)
- T.C. Dışışleri Bakanlığı, “Mayıs, 2009”, <http://www.mfa.gov.tr/mayis.tr.mfa> (21.05.2015)
- T.C. Dışışleri Bakanlığı, “Temmuz, 2009”, <http://www.mfa.gov.tr/temmuz.tr.mfa> (11.08.2015)
- T.C. Dışışleri Bakanlığı, “Ekim, 2009”, <http://www.mfa.gov.tr/ekim.tr.mfa> (21.05.2015)
- T.C. Dışışleri Bakanlığı, “Şubat, 2010”, <http://www.mfa.gov.tr/subat.tr.mfa> (12.05.2015)
- T.C. Dışışleri Bakanlığı, “Türkiye, Suriye ve Katar Üçlü Toplantısı Hakkında Basın Açıklaması”, 09.05.2010, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-suriye-ve-katar-uclu-toplantisi-hakkinda-basin-aciklamasi-9-mayis-2010.tr.mfa> (12.08.2015)
- T.C. Başbakanlık Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü, “Yüksek Düzeyli İşbirliği Mekanizmaları”, <http://kdk.gov.tr/haber/yuksek-duzeyli-isbirligi-mekanizmalari/452> (11.08.2015)
- T.C. Dışışleri Bakanlığı, “Suriye'deki Olaylar Hk.”, No:82, 25.04.2011, <http://www.mfa.gov.tr/no-82-25-mart-2011-suriye-deki-olaylar-hk.tr.mfa> (12.08.2015)
- T.C. Dışışleri Bakanlığı, “Sayın Bakanımızın Suriye Yönetimine Yönelik Olarak Kararlaştırılan Önlemler Hakkındaki Basın Açıklaması”, 30.11.2011; <http://www.mfa.gov.tr/sayin-bakanimizin-suriye-yonetimine-yonelik-olarak-kararlastirilan-onlemler-hakkındaki-basin-aciklamasi.tr.mfa> (12.08.2015)
- T.C. Dışışleri Bakanlığı, “Dışışleri Bakanı Sayın Ahmet Davutoğlu'nun Birleşmiş Milletler 67. Genel Kurulu'na Hitabı”, 28.09.2012; <http://www.mfa.gov.tr/d%C4%B1%C5%9Fi%C5%9Fleri-bakan%C4%B1-say%C4%B1n-ahmet-davuto%C4%9Flu-nun-bm-67-genel-kurulu-na-hitab%C4%B1-28-eyl%C3%BCl-2012-new-york.tr.mfa8> (21.08.2015)

T.C. Ekonomi Bakanlığı, “Suriye”

http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/oracle/webcenter/portalapp/pages/content/htmlViewerUlkeler.jsp;jsessionid=pBZY3ljBnw_EOZEONxHb6DUV5fp mC7FNz4gztQIzp3m3nE9ozD28!2128827589?contentId=UCM%23dDocName%3AEK160881&countryName=Suriye& afrLoop=446665585062651& afrWindowMode=0& afrWindowId=null#!%40%40%3FcountryName%3DSuriye%26 afrWindowId%3Dnull%26 afrLoop%3D446665585062651%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-160881%26 afrWindowMode%3D0%26 _adf.ctrl-state%3Ditxzj73mw_4
(12.08.2015)

Timeturk, “Tezkereye CHP'den sert tepki”,

04.10.2012;<http://www.timeturk.com/tr/2012/10/04/mecliste-gerginlik.html>
(21.08.2015)

Togay, Zeynep. “Beşar Esad Dönemi Türkiye-Suriye İlişkileri”, **ORSAM**, 14.05.2010,
http://www.orsam.org.tr/tr/yazilar_Yazdir.aspx?ID=793(11.08.2015)

Turkish Journal, “Davos'ta tarihi Erdoğan-Sarkisyan görüşmesi”,29.01.2009.

<http://www.turkishjournal.com/i.php?newsid=4411> (12.05.2015)

Turktime, “Davutoğlu Esad'a Kızdı: Suriye'ye 61 Kez Gittim, Sözünü

Tutmadı!Halkına Zulmedenle İttifak Yapmayız”, 17.11.2011,

<http://www.turktime.com/haber/Davutoglu-Esad-a-Kizdi-/159588> (12.08.2015)

Türkmen, İlter. “Türkiye Cumhuriyeti'nin Orta Doğu Politikası”, **BİLGESAM** (2010),

<http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-22-20140717111.pdf>
(24.07.2015)

T24, “Ermeni protokollerini meclisten derhal çek", 24.04.2010,

<http://t24.com.tr/haber/ermeni-protokollerini-meclisten-derhal-cek,75912>
(21.09.2015).

UN, General Assembly Adopts Resolution Reaffirming Territorial Integrity of Azerbaijan, Demanding Withdrawal of All Armenian Forces, 14.03.2008,

<http://www.un.org/press/en/2008/ga10693.doc.htm> (18.05.2015)

UN Security Council, 46/197. Financing of the United Nations Iraq-Kuwait Observation Mission, 1991,

http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/46/197

UN Security Council, 46/135.Situation of Human Rights in Kuwait under Iraqi Occupation, 1991

http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/46/135

UN Security Council, 46/134. Situation of Human Rights in Iraq, 1991,

http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/46/134

- UN Security Council,45/245. Financing of the United Nations Iran-Iraq Military Observer Group, 1990,
http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/45/245,
- UN Security Council,45.260. Financing of the United Nations Iraq-Kuwait Observation Mission, 1991,
http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/45/260,
(11.03.2015)
- UN Security Council, Resolution 687,1991, [http://daccess-dds
ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/596/23/IMG/NR059623.pdf?OpenElement](http://daccess-dds.ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/596/23/IMG/NR059623.pdf?OpenElement) . (18.05.2015)
- UN Security Council, Resolution 822, 30.04.1993
[http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/822\(1993\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/822(1993))
(18.05.2015)
- UN Security Council, Resolution 853, 29.07.1993
[http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/853\(1993\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/853(1993))
(18.05.2015)
- UN Security Council, Resolution 874, 14.10.1993
[http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/874\(1993\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/874(1993))
(18.05.2015)
- UN Security Council, Resolution 884, 12.11.1993
[http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/884\(1993\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/884(1993))
(18.05.2015)
- UN Security Council, Resolution 1284, 1999, [http://daccess-dds-
ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/396/09/PDF/N9939609.pdf?OpenElement](http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/396/09/PDF/N9939609.pdf?OpenElement)
- UN Security Council, Resolution 1441, 2002.
<http://www.un.org/depts/unmovic/documents/1441.pdf> (20.04.2015.)
- USA National Security Strategy, 2010,
[https://www.whitehouse.gov/sites/default/files/rss_viewer/national_security_str
ategy.pdf](https://www.whitehouse.gov/sites/default/files/rss_viewer/national_security_strategy.pdf) (01.04.2015)
- UN, Security Council, “Resolution adopted by the General Assembly” ,16.02.2012
1284, 1999
http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/66/253
(12.08.2015)
- Uluslararası Politika Akademisi, 1 Mart Tezkeresinin Türk Dış Politikasına Etkisi
(Haziran 2012), [http://politikaakademisi.org/2012/06/15/1-mart-tezkeresinin-
turk-dis-politikasina-etkisi/](http://politikaakademisi.org/2012/06/15/1-mart-tezkeresinin-turk-dis-politikasina-etkisi/) (06.03.2015)

Yalnız, Şelçuk. “Başlangıcından Günümüze Dağlık Karabağ Çatışması”, **ORSAM**, 25 Kasım 2010, http://www.orsam.org.tr/tr/yazilar_Yazdir.aspx?ID=1287 (18.05.2015)

YSK, “Türkiye Geneli Partilerin Kazandıkları Milletvekilleri Sayıları”, 22.07.2007, http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/2007MilletvekiliSecimi/turkiye/milletvekilisay_isi.pdf. (06.03.2015)

Diğer Kaynaklar

AK, Ömer. “Dış Politika Analizi ve Liderlik: Süleymaniye Krizi Sürecinde R. T. Erdoğan Örneği”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara Üniversitesi SBE, 2009.

Aktif Haber, “Davutoğlu: İran Büyük Bir Hata Yapıyor”, 25.08.2012.

BBC, “Esad: Türk uçağını keşke düşürmeseydik”, 03.07.2012.

BBC Türkçe, “Suriye'den Akçakale'ye ölümcül top atışı: 5 ölü “, 03.10.2012

CNNTürk, “Erdoğan-Esad buluşmasında PKK mutabakatı”, 11.10. 2010

Haber 3, “Türkiye’den Ermenistan’a Tarihi Çağrı”, 26.06.2004.

MGK Genel Sekreterliği, “2003 Yılı Ocak Ayı Toplantısı “, 31.01.2003.

NTV, “Beşşar’dan katılım düzeyine göre ilgi”, 14.06.2000.

NTV, “Başbakanlık tezkeresi onay alamadı”, 01.03.2003.

NTV, “TBMM’de Ermeni sorunu konferansı”, 24.03.2005.

NTV, “Babacan: Ermenistan’la ilişkiler normalleşmeli”, 24.11.2008

NTV, “Davutoğlu: Sınırların açılması söz konusu değil”, 31.08.2009.

NTV, “Rahatsız' Erdoğan'dan Esad'a mesaj”, 26.04.2011.

NTV, “Davutoğlu: Operasyonları derhal durdurun”, 15.08.2011.

NTV, “ABD Esad'ın kalbine nişan aldı!”, 18.08.2011.

NTV, “Türkiye'den Suriye'ye ilk yaptırım”, 22.09.2011.

NTV, “Esad: Türkiye de bize benzer”, 08.10.2011.

NTV, “Suriye'ye nota verildi”, 24.06.2012.

NTV, “Suriye tezkeresi Meclis'ten geçti “, 04.10.2012.

NTV, “Suriye tezkeresi Meclis'ten geçti “, 04.10.2012.

TBMMOB, 37. Dönem TBMMOB Açıklamaları ve Ortak Açıklamalar, 06.02.2003,

T. C. Resmi Gazete, Karar No. 763, 20.03.2003.

T. C. Anayasası, 92. Madde, Kanun No. 2709, Tertip 5, Cilt 22, 18.10.1982.

Trt Haber, “Şam Büyükelçiliği Kapatıldı”, 26.03.2012.

Yüksek Seçim Kurulu, Türkiye Geneli Partilerin Kazandıkları Milletvekilleri Sayıları,
Karar No. 1070, 22.06.2011.

Yüksek Seçim Kurulu, Türkiye Geneli Partilerin Kazandıkları Milletvekilleri Sayıları,
Karar No. 883, 09.11.2002

EKLER

EK 1: TEZKEREYE DOĞRU KRONOLOJİK SÜREÇ⁹⁶⁹

Başlangıç Noktası

- 11 Eylül 2001: ABD'ye terörist saldırı yapılmıştır. ABD'de gerçekleşen bu terörist saldırı, Dünya Ticaret Merkezi'nin İkiz Kuleleri'ni ve Pentagon'u hedef almıştır. ABD Başkanı Bush, 20 Eylül 2001 tarihinde Kongre'de yaptığı konuşmasında, Amerika'nın dünyada terörizmle mücadele yolunda her türlü müdahaleye hazır olduğunu ilan etmiştir. Bu konuşma Amerika'nın yeni ulusal güvenlik stratejisini belirlemiştir ve tarihe Bush Doktrini olarak geçmiştir.
- 19 Eylül 2001: Türkiye'de Güvenlik Zirvesi yapıldı. Başbakanlık Merkez binasındaki toplantıya, Başbakan Bülent Ecevit, Genelkurmay Başkanı Hüseyin Kıvrıkoğlu, Devlet Bakanları ve Başbakan Yardımcıları Devlet Bahçeli ve Mesut Yılmaz, Dışişleri Bakanı İsmail Cem ile MİT Müsteşarı Şenkal Atasagun katıldı.
- 21 Eylül 2001: Başbakan Bülent Ecevit ile Başbakan Yardımcıları Devlet Bahçeli, Mesut Yılmaz, Hüsamettin Özkan, Dışişleri Bakanı İsmail Cem, Genelkurmay Başkanı Hüseyin Kıvrıkoğlu ve MİT Müsteşarı Şenkal Atasagun'un da katıldığı 'Güvenlik Zirvesi'nin ikinci ayağı Çankaya Köşkü'nde gerçekleştirildi. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in başkanlık ettiği zirveye, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Kemal Nehrozoglu, ABD Büyükelçiliği'ne yeni atanan Faruk Loğoğlu, Dışişleri Müsteşar Yardımcısı Uğur Ziyal ve Cumhurbaşkanlığı Dış Politika Danışmanı Tacan İldem de katıldı. Bu zirvede ABD'ye terörizmle mücadelede destek verilmesi yönünde karar alındı.
- 22 Eylül 2001: Başbakan Ecevit, ABD Başkanı Bush'a destek mektubu gönderdi. Mektupta, Türk hava sahasının ve Türk havaalanlarının ABD nakliye uçakları tarafından kullanılması yönündeki ABD talebinin, Türk Hükümeti'nce olumlu karşılandığı bildirildi.

⁹⁶⁹ 1 Mart Tezkeresi karar alma sürecine dair detaylı kronolojik sıralamanın hazırlanmasında Ayın Tarihi ve günlük gazetelerden faydalanılmıştır.

- 2 Ekim 2001: ABD'nin Ankara Büyükelçisi Robert Pearson, 11 Eylül'de ABD'ye yönelik saldırıyla ilgili olarak Başbakan Bülent Ecevit'i ziyaret etti ve eldeki kanıtları Başbakan'a sundu.
- 5 Ekim 2001: Başbakan Ecevit ve Genelkurmay Başkanı Hüseyin Kıvrıkoğlu, ABD Savunma Bakanı Donald Rumsfeld ile görüşti. Rumsfeld, Türkiye'nin tam desteğinden memnun olduklarını ve terörizm konusundaki deneyimlerinden faydalanmak istediklerini söyledi.
- 10 Ekim 2001: Hükümet'e "Sürekli Özgürlük Harekâtı" kapsamında yabancı ülkelere asker gönderme yetkisi öngören tezkere, TBMM'den geçti.
- 30 Ekim 2001: Güvenlik Zirvesi toplandı. Kamuoyuna liderler zirvesi olarak sunulmasına rağmen, Milli Güvenlik Kurulu'nda alınan bir karar sonrası acil olarak güvenlik zirvesine dönüştürüldü. ABD Büyükelçisi Robert Pearson'un bilgi notlarını göndermesiyle özel bir güvenlik zirvesinin yapılması kararlaştırıldı.
- 1 Kasım 2001: Bakanlar Kurulu, ABD'nin Afganistan'a yönelik başlattığı Sürekli Özgürlük Harekâtı kapsamında 90 kişilik bir harekât grubunun görevlendirilmesini kararlaştırdı.
- 9 Kasım 2001: Genelkurmay Başkanı Kıvrıkoğlu, "Irak'a yapılacak bir saldırının kabul edilemez" olduğunu bildirdi. Böyle bir saldırının Türkiye'yi kötü yönde etkileyeceğini belirten Kıvrıkoğlu, Türkiye'nin geçmişte bundan 30-40 milyar dolarlık bir kayba uğradığını belirtti.
- 4-5 Aralık 2001: ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell, Ankara'ya geldi. Powell'ın Ankara ziyaretinde Irak sorunu masaya yatırıldı. Irak konusunda ABD'nin Türkiye'den yardım beklediği ifade edildi.
- 4 Ocak 2002: ABD Senatörlerinden oluşan dokuz kişilik heyet, Türkiye'ye ziyarette bulundu. Bu ziyarette Senatörler, teröre karşı birlik olunması gerektiği yönünde görüşlerini ortaya koydular.

- 14 Ocak 2002: Başbakan Ecevit, TÜSİAD üyesi işadamları ile birlikte, ABD'ye resmi ziyarette bulundu. Irak'a muhtemel müdahalenin Türkiye'ye yönelik sonuçları da bu ziyarette görüşüldü. Irak konusunda Türkiye'nin hassasiyetlerini anladığını belirten Başkan Bush, bu konuya yönelik her kararda Türkiye ile istişarede bulunacaklarını bildirdi.
- 29 Ocak 2002: ABD Başkanı Bush, Irak, İran ve Kuzey Kore'yi "şer eksen" ilan edip, Irak'ı ilk hedef olarak gösterdi. Şer eksen olarak ifade edilen bu ülkeler, uluslararası güvenlik açısından ciddi birer tehdit olarak nitelendirilmişti.
- 1 Şubat 2002: Başbakan Bülent Ecevit, Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin'e, BM Denetiminin önündeki engelleri bir an önce kaldırmasını talep eden bir mektup gönderdi.
- 8 Şubat 2002: Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin, Başbakan Bülent Ecevit'e cevap mektubu gönderdi. İçeriği açıklanmayan bu mektubun olumsuz görüş içerdiği tahmin edilmiştir.

Kırılma Noktası 1: Resmi Temasların ve Ziyaretlerin Başlaması

- 19 Mart 2002: ABD Başkan Yardımcısı Dick Cheney, Irak'a operasyon konusunu görüşmek üzere Ankara'ya geldi.⁹⁷⁰ Cheney'in ziyareti, Irak'a yönelik olası operasyonda açılması planlanan kuzey cephesi için ilk nabız yoklaması olarak nitelendirildi. Ne var ki bu görüşmede somut görüşler ortaya konulamadı.
- 17 Temmuz 2002: ABD Savunma Bakan Yardımcısı Paul Wolfowitz, ABD Dışişleri Bakanlığı yetkilisi Mark Grossman ile NATO Kuvvetleri ve ABD Hava Kuvvetleri Komutanı Joseph Ralston ile birlikte Ankara'ya geldi.⁹⁷¹ Bu ziyarette, Türkiye'den beklenen destek somut olarak dile getirildi. Bu görüşmelerin ardından Başbakan Ecevit, iki ülke arasında siyasi ve askeri konuların görüşülmesine yönelik olarak danışma kanallarının açılmasını kabul etti.

⁹⁷⁰ Bu temaslar ABD'nin Irak operasyonunda Türkiye'den istekleri olacağı şekline yorumlanmıştır.

⁹⁷¹ Türk tarafı, 6 milyar doları bulan askeri borçlarının silinmesini ve İSAF Komutanlığı için Türkiye'ye verilecek 228 milyon doların ABD Kongresi'nden geçmemiş olmasından duyduğu rahatsızlığı ilettili.

- 30 Temmuz 2002: Başbakan Ecevit, Genelkurmay Başkanı Kıvrıkoğlu ve Dışişleri Bakanı Şükrü Sina Gürel, Başbakanlıkta Irak Zirvesi gerçekleştirdi.⁹⁷²
- 16 Ağustos 2002: Türkiye, IKDP (Irak Kürdistan Demokrat Partisi) lideri Mesut Barzani ile ilişkileri askıya aldı. Barzani ile ilk sorun, IKDP'nin Kuzey Irak'ta PKK ile yakın temas kurması nedeniyle yaşandı. Bu nedenle bölgeye yönelik sınır ticareti durduruldu ve Barzani'nin kırmızı pasaportunun süresi uzatılmadı.
- 26 Ağustos 2002: Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Uğur Ziyal ve beraberindeki heyet ABD'ye gitti. Büyükelçi Ziyal Washington'da, ABD'li üst düzey yöneticilerle bir araya geldi ve yaptığı önemli ziyaret sırasında görüştüğü Amerikalı yetkililerin, Irak konusunda Türkiye'den şu an için askeri taleplerinin olmadığını söyledi.
- 9 Eylül 2002: ABD Başkanı Bush, Cumhurbaşkanı Sezer'i Irak'a yönelik askeri operasyon ile ilgili olarak aradı. Bush, ABD'nin Türkiye'nin görüş ve değerlendirmelerine büyük önem verdiğini belirterek, iki ülke arasındaki danışmaların kesintisiz biçimde sürdürülmesi yönündeki kararlılığını dile getirdi.
- 29 Eylül 2002: Dışişleri Bakan Yardımcısı A. Elizabeth Jones, Ankara'ya geldi. A. Elizabeth Jones kanalıyla Başkan Bush'a “ekonomik” ve “siyasi” olmak üzere iki mesaj iletildi. Buna göre ekonomik mesajın içeriği, zararın kesinlikle tazmin edilmesi; siyasi mesajın içeriği ise, Kuzey Irak konusunda kuzeyde kesinlikle bir Kürt Devleti'nin oluşumuna izin verilmemesi şeklindedir.
- 29 Eylül 2002: Irak Başbakan Yardımcısı Tarık Aziz, Başbakan Bülent Ecevit'in davetlisi olarak Ankara'ya geldi.

⁹⁷² Başbakan Bülent Ecevit ve Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hüseyin Kıvrıkoğlu Başbakanlık Resmi Konutu'nda bir araya geldi. Aynı zamanda ABD Büyükelçisi Robert Pearson'ın Dışişleri Bakanlığı'nda da görüşmelerde bulundu. Akabinde Başbakan Ecevit, Genelkurmay Başkanı Kıvrıkoğlu ve Dışişleri Bakanı Şükrü Sina Gürel Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer ile birlikte Irak'a yönelik olası harekât ile ilgili Çankaya Köşkü'nde görüştüler.

- 1 Ekim 2002: Irak ile BM arasında Viyana'da iki gün süren, kitle imha silahlarının denetlenmesine ilişkin görüşmelerde, Irak'ın BM'nin koşullarını kabul ettiği açıklandı.⁹⁷³
- 4 Ekim 2002: Cumhurbaşkanı Sezer'in başkanlığında yapılan zirve toplantısının sonucunda uluslararası yasallık temeline dayanmayan bir operasyonun kabul edilemeyeceği bildirildi.⁹⁷⁴
- 7 Ekim 2002: ABD Büyükelçisi Robert Pearson, Irak'a olası operasyon konusunda yeniden görüş alışverişinde bulunmak amacıyla Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Uğur Ziyal ile görüştü. Pearson, ABD'nin Irak'ta bir Kürt devletine karşı olduğunu ve Irak'ın doğal kaynaklarının merkezi hükümetin kontrolü altında bulunmasını istediklerini söyledi.
- 13 Ekim 2002: Anavatan Partisi (ANAP) Genel Başkanı, Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Mesut Yılmaz, olası Irak operasyonunun gerçekleşmesi halinde, Türkiye'nin bu harekâtın içerisinde yer alması gerektiğini belirtti.
- 15 Ekim 2002: ABD, Kuzey Irak'ı, Irak operasyonu için ciddi bir seçenek olarak gördüğünü, askeri ve sivil kanallardan Türkiye'ye resmen ilettiler. Bu istek, Türk topraklarının kullanımını ve askeri desteği de içermekteydi.
- 20 Ekim 2002: ABD Merkez Kuvvetler Komutanı Tommy Franks ve NATO Avrupa Müttefik Kuvvetleri Komutanı Joseph Ralston, Irak ile ilgili görüşmeler yapmak üzere Ankara'ya geldi. Amerikalı komutanların temasları sırasında, Irak'a yönelik olası bir harekât için Türkiye'den hava üssü ve hava sahasını kullanma izni isteyebilecekleri öne sürülürken, ziyaretle ilgili bilgi veren bir yetkili, ABD'nin Türkiye topraklarını kullanma yönünde bir resmi talebinin söz konusu olmadığını belirtti.

⁹⁷³ BM Silah Denetim Komisyonu(UNMOVIC) Başkanı Hans Blix, Irak heyeti başkanı Emir El Sadi ve Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı Direktörü Muhammed El Baradei, BM silah denetçilerinin yeniden Irak'a gitmeleri konusunda anlaşma sağlandığını açıkladılar.

⁹⁷⁴ Toplantıya Başbakan Bülent Ecevit, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hilmi Özkök, Dışişleri Bakanı Şükrü Sina Gürel, Milli Savunma Bakanı Sabahattin Çakmakçoğlu, Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Uğur Ziyal, Başbakanlık Danışmanı ve Genelkurmay Harekât Başkanı Korgeneral Köksal Karabay, MIT Müsteşarı Şenkal Atasagun, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Kemal Nehrozoğlu, Cumhurbaşkanlığı Özel Kalem Müdürü ve Dışişleri Başkanşmanı Tacan İldem katıldı.

- 22 Ekim 2002: Cumhurbaşkanı Sezer başkanlığında toplanan Milli Güvenlik Kurulu'ndan Irak Hükümeti'ne tavsiye niteliğinde bir karar çıktı. Bu karara göre, Kurul, Irak'ın BM Güvenlik Konseyi kararlarını uygulamasına dikkat çekti ve yasallık ile uzlaşma ilkelerinin gözetilmesi gerektiğini açıkladı.
- 24 Ekim 2002: ABD Başkanı Bush, Cumhurbaşkanı Sezer'i telefonla arayarak, Irak konusunda görüş birliğine vardıklarını söyledi.

Kırılma Noktası 2:AK Parti Hükümetinin İktidara Gelmesi

- 3 Kasım 2002: Türkiye'de yapılan genel seçimler sonrası Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) büyük bir zafer kazandı.
- 4 Kasım 2002: Genelkurmay Başkanı Hilmi Özkök, ABD ziyaretinde bulundu.⁹⁷⁵
- 7 Kasım 2002: ABD Büyükelçisi Robert Pearson, AK Parti Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan'ı ziyaret etti.⁹⁷⁶
- 13 Kasım 2002: CIA Başkan Yardımcısı John McLaughlin, 25 kişilik heyetle Ankara'da, MİT ve Genelkurmay Başkanlığı yetkilileri ile görüştü. Bu ziyarette, Türkiye'nin Irak Hükümeti'ne karşı yapılacak operasyonda, ABD'nin yanında yer alması gerektiği yönündeki görüş, Türk tarafına iletildi.
- 16 Kasım 2002: AK Parti Kayseri Milletvekili Abdullah Gül, Cumhurbaşkanı Sezer tarafından 58. Cumhuriyet hükümetini kurmakla görevlendirildi.
- 19 Kasım 2002: ABD'nin askeri destek talepleri, resmen Dışişleri Bakanlığı'na iletildi.
- 20 Kasım 2002: Cumhurbaşkanı Sezer ve ABD Başkanı Bush, Prag'da NATO Zirvesi öncesi Irak konusunu görüşmek üzere bir araya geldi. Cumhurbaşkanı Sezer, Türkiye'nin Irak politikasını aynı düzeyde koruduğunu belirterek, BM raporlarının beklenmesi gerektiğini vurguladı.

⁹⁷⁵ Genelkurmay Başkanı Org. Özkök'ün, ABD Başkan Yardımcısı Dick Cheney, Ulusal Güvenlik Danışmanı Condoleezza Rice, Dışişleri Bakanı Colin Powell, Savunma Bakanı Donald Rumsfeld ve Irak operasyonu sonrası Irak'taki geçici yönetimi üstlenmesi planlanan Orgeneral Tommy Franks ile de görüşeceği bildirildi.

⁹⁷⁶ Büyükelçi Pearson, Erdoğan ile görüşmesinde ABD'nin soruna yaklaşımı konusunda bilgi verdi.

- 28 Kasım 2002: Abdullah Gül başkanlığındaki 58. hükümetin programı, TBMM'den güvenoyu aldı.
- 3 Aralık 2002: ABD Savunma Bakan Yardımcısı Paul Wolfowitz ve Dışişleri Bakan Yardımcısı Marc Grossman, Ankara'da temaslarda bulundu. Başbakan Gül'ün yanı sıra askeri ve sivil yetkililerle de görüşen Wolfowitz ve Grossman, Türkiye'nin Irak Hükümeti'ne karşı olan pozisyonu hakkında değerlendirmelerde bulundu. Wolfowitz, mevcut askeri planlamanın tamamlandığını ve yeni aşamada hangi üslerin kullanılacağı, askerlerin hangi üslere konuşlandırılacağı ve hangi üslerin gerekli standartlara ulaştırılacağı konularının planlamalarda yer aldığını söyledi.
- 10 Aralık 2002: AK Parti Genel Başkanı Erdoğan, ABD Başkanı Bush ile Beyaz Saray'da görüştü. Recep Tayyip Erdoğan, Irak konusunda ağırlıklı olarak barıştan yana olduğunu belirtti.
- 11 Aralık 2002: AK Parti Genel Başkanı Erdoğan, Irak'ta operasyon olasılığının daha fazla olduğu izlenimi edindiğini belirtti. Erdoğan, açıklamalarında "bu gibi önemli durumlarda, gerekirse halkın görüşüne başvurabileceğini" kaydetti.
- 21 Aralık 2002: ABD Büyükelçisi, ABD'nin taleplerini somutlaşmış bir şekilde ilk kez Başbakan Abdullah Gül'e sundu. Bu taleplerde, Irak'ın silahsızlandırılmasının zorunluluğuna vurgu yapılarak, gerekirse askeri harekâtın yapılacağı ifade edildi. Bu çerçevede ABD, yapılması muhtemel askeri harekâta, Türkiye'nin bu harekâtı desteklemesini veya fiilen katılmasını istemektedir.
- 23 Aralık 2002: Başbakanlık'ta Başbakan Abdullah Gül başkanlığında gerçekleşen Irak Zirvesi'nin ilk bölümüne Genelkurmay Başkanı Hilmi Özkök, Dışişleri Bakanı Yaşar Yakış ve Başbakanlık Müsteşarı Fikret Üçcan katıldı. Toplantının ikinci bölümüne ise Başbakan Yardımcıları Ertuğrul Yalçınbayır, Abdullatif Şener, Mehmet Ali Şahin, Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanı Ali Babacan, İçişleri Bakanı Abdülkadir Aksu, Milli Savunma Bakanı Vecdi Gönül, MİT yetkilileri ve Devlet Bakanı Beşir Atalay da katıldı. Bu zirvede olası bir Irak savaşının Türkiye ekonomisi üzerine etkileri masaya yatırıldı. Körfez

Savaşı'nda Türkiye'nin 100 milyar dolar civarında bir zararının bulunduğu dile getirildi ve olası bir savaşın da Türkiye'ye vereceği zararın ve bedelin daha ağır olabileceği kaydedildi.

- 24 Aralık 2002: Başbakan Abdullah Gül, CHP Genel Başkanı Deniz Baykal ile Irak konusunda görüşme gerçekleştirdi. Başbakan Gül, Türkiye'nin önündeki seçenekleri tek tek sıralayarak henüz bir kararın oluşmadığını belirtti. Bu noktada Başbakan Gül, muhalefetin de görüşlerinin önemli olduğunu dile getirerek, görüş almak istediklerini belirtti.
- 25 Aralık 2002: TBMM Başkanı Bülent Arınç, olası Irak operasyonuna yönelik gelişen durumların adım adım Meclis'e bildirilmesi gerektiğini vurgulayarak, kararın Meclis'te alınacağı konusuna dikkati çekti.
- 25 Aralık 2002: IKDP lideri Barzani, Türkiye'nin tek başına Irak'a operasyon düzenlemesine karşı olduklarını açıkladı.
- 26 Aralık 2002: TBMM İnsan Hakları Komisyonu, bildiri yayımlayarak savaşa karşı olduğunu ve bu savaşta Türkiye'nin yer almaması gerektiğini vurguladı. Ankara'nın gündemini, Türkiye'nin Irak harekâtına katılması karşılığında, yapılacak olan ABD yardımları konusu işgal ediyordu.
- 27 Aralık 2002: MGK toplantısında Irak'a yönelik olası operasyon ele alındı ve BM kararlarının gözetilmesi gerektiği konusu vurgulandı.
- 27 Aralık 2002: AK Parti Genel Başkanı Erdoğan, hiçbir AK Parti'linin savaşa razı olmayacağını vurguladı.⁹⁷⁷
- 27-28 Aralık 2002: Bu tarihler arasında Marc Grossman Ankara'ya ziyarette bulundu. Bu ziyarette Türkiye, ABD'ye taleplerini ileterek ilk cevabını vermiş

⁹⁷⁷ Erdoğan'ın bu sözleri söylediği sırada ise ABD Hazine Bakan Yardımcısı John Taylor ve Dışişleri Bakan Yardımcısı Marc Grossman, olası Irak operasyonunun Türkiye'ye getireceği maliyet ve ABD yardımlarını görüşmek üzere Hazine Müsteşarlığı'nda temaslarını sürdürüyordu. Toplantıya, Hazine, Merkez Bankası, DPT ve Dışişleri bakanlığından 18 kişilik üst düzey bürokratlar da katıldı İki ABD'li yetkili daha sonra, Başbakan Abdullah Gül, CHP Genel Başkanı Deniz Baykal, Devlet Bakanı Ali Babacan ve Dışişleri yetkilileriyle görüştü. AK Parti Genel Başkan Yardımcısı Murat Mercan ise savaşa karşı olduklarını belirtmiş ancak olası bir durumda da Türkiye'nin yararına olacak kararların alınması gerekliliği üzerinde durmuştur. Ayrıca geçici bütçe görüşmelerine ek madde konularak olası Irak operasyonuna yönelik bir durumda, bütçeden yardım ve hibe için para harcanmaması kararlaştırıldı. Bu konudaki harcamaların yurtdışından karşılanmasına vurgu yapıldı. Bunun yanı sıra AK Parti'li vekillerin verdiği önerge neticesinde bütçeden hibe yardımı yapılabilmesi kararlaştırıldı. Buna göre olası savaş halinde bütçeden hibe yardımı alınabilecek.

oldu. Bu cevabın içeriği, Türkiye'nin kuzey cephesinde ABD'ye yardımcı olacağı, keşif faaliyetlerine başlanacağı, Türkiye'ye konuşlanacak ABD askeri gücüne bağlı olarak inşaat izni verileceği, ABD'nin talep ettiği büyüklükteki askeri gücün kabul olmasının mümkün olmayacağı ve ABD'nin özel harekât ve hava kuvvetlerine ağırlık vermesi gerektiği şeklindedir. Kısacası Türkiye, ABD'nin taleplerini sınırlı bir şekilde karşılayabileceği mesajını vermiştir. Burada ABD'nin duyduğu en büyük rahatsızlık, sınırlı sayıda kara birliklerinin Türkiye üzerinden Irak'a geçmesine izin verilmesidir. ABD'nin ilk tepkisi ise askeri müzakereler ile ekonomik yardım paketinin birbirleriyle ilişkilendirilmesine yönelik olmuştur.

- 28 Aralık 2002: ABD Hazine Bakanlığı Müsteşarı John Taylor, Dışişleri Bakanlığı'nda görüşmelerde bulundu. Bu görüşmede Türk ekonomisinin durumu, ekonomik reformlar ve ABD'den Türkiye'ye yardım paketi gibi konular ele alındı.
- 3 Ocak 2003: Genelkurmay Başkanlığı'nda ABD'li askeri yetkililer ile görüşme sağlandı. Bu görüşmede ABD heyeti başkanı Sylvester, Türkiye üzerinden yapılacak kara harekâtının önemine dikkat çekti. Kara harekâtı gerçekleşmediği takdirde Kürtler ile Türkmenler arasındaki gerginliğin önlenemeyeceğini ve Musul ile Kerkük petrol hatlarının güvenliğinin tam olarak sağlanamayacağını belirtti. Buna karşılık Türkiye üzerinden Irak'a geçecek asker sayısında, ABD'nin bir azaltma sağlayabileceğini de ifade etti.
- 4 Ocak 2003: Suriye, Mısır ve Ürdün'e Başbakan Abdullah Gül'ün ziyareti başladı. Suriye Devlet Başkanı Esat ile görüşen Başbakan Gül, Irak sorununun barışçıl yollardan çözümü konusunda çeşitli görüş alışverişinde bulundu.
- 6 Ocak 2003: Başbakan Gül, bölge ülkeleriyle ortak hareket edeceklerini açıkladı.
- 9 Ocak 2003: ABD'li yetkililer, kara kuvvetinin kabul edilememesi halinde, Türkiye ile olan stratejik ortaklığın zarar göreceğini ve ekonomik yardım paketinin askıya alınacağını söylediler. Buna karşılık Türkiye'nin tek taraflı

olarak Kuzey Irak'a müdahale etmesine de karşı olduklarını belirten Pearson, harekât komutasının da ABD'de olması gerektiğini vurguladı.

- 10 Ocak 2003: ABD Büyükelçisi Pearson, Başbakan Abdullah Gül'den acil randevu talep etti. ABD'nin Irak'a yönelik operasyonda kuzey veya güney cephesinden mutlak bir harekât gerçekleştireceğini ve bu harekâta Türkiye ile birlikte yol almak istediklerini vurguladı.
- 10 Ocak 2003: Başbakan Abdullah Gül, IKDP lideri Mesut Barzani ile görüş alışverişinde bulundu. Mesut Barzani, aynı zamanda AK Parti Genel Başkan Yardımcısı Dengir Mir Mehmet Fırat ile de bir görüşme gerçekleştirdi. Bu görüşmelerin neticesinde, ilişkileri geliştirmek için olumlu bir zeminin oluştuğu ifade edildi.
- 10 Ocak 2003: Devlet Bakanı Kürşat Tüzmen, dış ticaret heyetiyle birlikte Irak'a ekonomik temelli bir ziyarette bulundu. Bakan Tüzmen, kalıcı ticari ilişkilerin, kalıcı siyasi ilişkilere yol açtığını belirterek, ekonomik temelli olan bu ziyaretin aynı zamanda siyasi bir mesaj niteliği taşıdığını söyledi.
- 11 Ocak 2003: Başbakan Abdullah Gül, Irak sorununu görüşmek üzere Suudi Arabistan'a ve İran'a gitti. Başbakan Gül'ün, Irak sorununun çözümüne barışçıl yollardan katkı sağlamak amacıyla bu ziyaretleri gerçekleştirdiği bildirildi.
- 12 Ocak 2003: Devlet Bakanı Kürşat Tüzmen, Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin ile görüştü. Görüşmede, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda işbirliğinin yapılması, özellikle bölge ülkeleri olarak ortaklaşa kalkınmanın sağlanması konuları gündeme geldi. Bu görüşmede, ayrıca Bakan Tüzmen, Başbakan Gül'ün mektubunu Saddam Hüseyin'e sundu. Mektubun içeriğinde Türkiye ve Irak'ın içinde bulunduğu durum ve bölge barışı için neler yapılabileceği yönünde görüşler yer alıyordu.
- 12 Ocak 2003: ABD'nin eski Türkiye Büyükelçisi Marc Parris, olası Irak operasyonuna dair Ankara'da temaslarda bulundu. Buna göre Parris, Türkiye'nin karar vermekte çok geciktiğini ve Suudi Arabistan ile Ürdün'ün ABD'ye destek kararını çoktan verdiğini belirtti.

- 12 Ocak 2003: ABD Büyükelçisi Pearson ile yapılan görüşmeler neticesinde, ABD'nin yeni taleplerinin olduğunu ve bu talepler için demokratik ülkelerde parlamentoların karar verdiğini belirten Başbakan Gül, bu durumda TBMM'nin karar vermesinin gerekliliği üzerinde durdu.
- 13 Ocak 2003: Türkiye ve ABD arasında Irak harekâtına ilişkin karşılıklı destek ve işbirliği hakkında mutabakat muhtırası sağlandı. Bu mutabakat muhtırası, Türkiye'ye konuşlandırılacak ABD birliklerinin faaliyetlerinin tabi olacağı ilke ve esaslara yönelikti. Buna göre, ABD yönetimi askeri birlik, uçak ve savaş gemisi sayısı belirtmeden, on iki havaalanı⁹⁷⁸ ile dört limanı⁹⁷⁹ kapsayan askeri talepler de bulunuyordu. Ayrıca Mardin, Midyat, Silopi ve Güneydoğu'da manevra alanı olarak kullanılabilecek destek bölgeleri de istiyordu. Bununla birlikte ABD askeri güçlerine hukuki ve cezai dokunulmazlık ile vergi ve gümrük muafiyetinin tanınması hususları da mutabakat metninde yer alıyordu. Operasyonun hızlılığı açısından bazı Türk yasa ve yönetmeliklerine ilişkin olarak izin, asgari başvuru ve bekleme sürelerinin de askıya alınması talep edilmiştir.⁹⁸⁰
- 13 Ocak 2003: Hükümetin verdiği yetki çerçevesinde Amerikan silahlı kuvvetlerinden 150 kişilik bir heyet, Türkiye'nin bazı üs ve limanlarında incelemelerde bulunmaya başladı.
- 15 Ocak 2003: AK Parti Genel Başkanı Erdoğan, Irak sorununa ilişkin olarak barışçıl yollardan bu sorunun çözülmesi yönünde beyanatlarda bulundu.
- 16 Ocak 2003: Dışişleri Bakanı Yaşar Yakış, Irak sorununa ilişkin ABD'nin Türkiye'ye yönelik ciddi baskılarının olduğunu belirtti. Bakan Yakış, bu baskının diplomatik bir yol olduğunu belirterek, durumun normal karşılanması gerektiğini kaydetti. Aynı zamanda Türkiye'nin amacının, BM ile Irak arasında bir köprü oluşturma olduğu ifadesine de yer verdi.

⁹⁷⁸ Afyon, Adana, Batman, Çorlu, Diyarbakır, Erhaç-Malatya, Erzurum, İncirlik, Mardin, Muş, Oğuzeli-Gaziantep, Sabiha Gökçen havaalanları.

⁹⁷⁹ İskenderun, Mersin, Taşucu, İzmir limanları.

⁹⁸⁰ Bu metin üzerine Müsteşar Uğur Ziyal müzakereleri yürütmesi için Dışişleri Bakanı Yaşar Yakış'a Deniz Bölükbaşı'nı önermiştir. Bunun üzerine 31 Ocak 2003 tarihinde Deniz Bölükbaşı Dışişleri Bakanı Yakış'ın imzasıyla askeri mutabakat muhtırasını hükümet adına müzakere etmeye ve imzalamaya yetkili kılınmıştır.

- 16 Ocak 2003: ABD, olası Irak müdahalesine yönelik olarak Irak'ın karşı saldırıya geçmesi halinde Türkiye'nin güvenliğini sağlamak amacıyla NATO'dan resmen yardım talebinde bulundu.
- 17 Ocak 2003: Başbakan Gül'ün muhalefet partilerinin liderlerine Irak sorununa yönelik brifing vereceği kaydedildi.
- 17 Ocak 2003: Çankaya Köşkü'nde Cumhurbaşkanı Sezer başkanlığında Irak Zirvesi gerçekleştirildi. Yapılan açıklamada üç noktaya vurgu yapıldı. Bunları sıralayacak olursak; ilk olarak ABD, Türkiye'nin politikalarından haberdardır. İkincisi, Türkiye'nin vereceği destek sınırlıdır. Son olarak, barış Irak'ın tutumuna bağlıdır.
- 18 Ocak 2003: CHP lideri Deniz Baykal, Irak'a savaş konusunda CHP olarak Meclis'te ret oyu kullanacaklarını açıkladı. Baykal, TBMM'den harekât yönünde bir karar çıkması halinde AK Parti'nin bu kararı tek başına alacağını belirtti.
- 19 Ocak 2003: NATO Genel Sekreteri George Robertson, Türkiye'nin Irak konusunda karşılaşacağı herhangi bir saldırıda NATO tarafından "tam destek" göreceğini söyledi.
- 19 Ocak 2003: ABD Genelkurmay Başkanı Myers, Genelkurmay Başkanı Hilmi Özkök'ün resmi konuğu olarak Türkiye'ye geldi.
- 23 Ocak 2003: Irak Konusunda Bölgesel Girişim-Dışişleri Bakanları Toplantısı, Türkiye'nin ev sahipliğinde gerçekleştirildi. Toplantı sonrası açıklamalarda bulunan Dışişleri Bakanı Yaşar Yakış, amacın Irak sorununa barışçıl bir çözüm getirmek olduğunu vurguladı.
- 23 Ocak 2003: İngiltere Genelkurmay Başkanı Michael Boyce, Irak sorununa ilişkin olarak Ankara'ya gelerek Türk yetkililer ile görüşmelerde bulundu.
- 24 Ocak 2003: NATO Müttefik Kuvvetler Komutanı James Jones, Ankara'ya ziyarette bulundu. Irak konusunda temaslarda bulunmak üzere Türkiye'ye geldiği kaydedildi.

- 25 Ocak 2003: ABD Dışişleri Bakanı Powell, Başbakan Gül ve AK Parti Genel Başkanı Erdoğan ile Davos'ta Irak sorununa yönelik zirve toplantısı yaptı. Zirve sonrası açıklamalarda bulunan Başbakan Gül, ABD ve Powell'ın savaşız bir çözüm istediğini belirtti. Ayrıca Başbakan Gül, uluslararası meşruiyet sağlanmadan TBMM'den karar çıkmasının çok zor olduğunu da Powell'a ilettiklerini söyledi.
- 27 Ocak 2003: BM Silah Denetim Komisyonu Başkanı Hans Blix, Irak'ın hem silahsızlanma hem de denetim çalışmalarında gösterdiği işbirliği çabalarının yetersiz olduğunu söyledi.
- 27 Ocak 2003: Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Ertuğrul Yalçınbayır, ABD'nin, Irak'a yönelik olası bir askeri harekâtın yanlış olduğunu söyledi.
- 31 Ocak 2003: Cumhurbaşkanı Sezer başkanlığında yapılan MGK toplantısından hükümete, Irak operasyonunda ulusal çıkarların korunması için, "TBMM'ne gerekli görülen askeri önlemlere işlerlik kazandırmaya yönelik kararların alınması" doğrultusunda tavsiye kararı çıktı.
- 3 Şubat 2003: Başbakan Gül ve CHP lideri Baykal, Irak konusunda görüşmelerde bulundu. Bu görüşmede ABD'nin taleplerine karşı Türkiye'nin nasıl bir tavır takınacağı ve TBMM'den alınacak yetkiler ile olası bir Irak savaşından sonra bölgedeki dengelerin nasıl şekilleneceği konuları masaya yatırıldı.
- 4 Şubat 2003: CHP lideri Deniz Baykal, ABD'nin Irak'a savaş açması halinde Kuzey Irak'taki birçok olumsuzluğun Türkiye'ye yansiyabileceğini belirterek, şartların bu şekilde gerçekleşmesi halinde Türkiye'nin Kuzey Irak'a asker göndermesinin kaçınılmaz bir durum alacağını vurguladı.
- 4 Şubat 2003: TBMM Başkanı Bülent Arınç, Hükümetin Anayasa'nın 92. Maddesine⁹⁸¹ göre yetki almak istemesi halinde, bu yetkinin sınırlarının belli olması gerektiğini ifade etti.

⁹⁸¹ **Anayasa'nın 92. Maddesi:** Savaş Hali İlanı ve Silahlı Kuvvet Kullanılmasına İzin Verme
Milletlerarası hukukun meşru saydığı hallerde savaş hali ilanına ve Türkiye'nin taraf olduğu milletlerarası anlaşmaların veya milletlerarası nezaket kurallarının gerektirdiği haller dışında, Türk Silahlı Kuvvetlerinin

- 5 Şubat 2003: Başkan Bush'un özel temsilcisi Büyükelçi Halilzad, Dışişleri Bakanlığı yetkilileriyle görüştü. Görüşmede Türkiye'nin tek taraflı olarak Kuzey Irak'a müdahalesine ABD'nin kesinlikle karşı olduğu belirtildi. Ayrıca müşterek askeri planlamanın şart olduğunu belirten Halilzad, ABD Merkez Komutanlığı'na Türkiye'nin bir temsilci göndermesi gerektiğini söyledi.

Kırılma Noktası 3: Türkiye'nin Operasyona Katılma Kararı Vermesi

- 5 Şubat 2003: Başbakan Gül, Irak konusunda barışçıl yolların tükendiğini belirterek, Türkiye'nin artık ABD ile birlikte hareket edeceğini basına açıkladı. Başbakan Gül, bölgede konuşlanacak olan Türk askerinin, ABD askerinden sayıca fazla olacağına da işaret etti.
- 5 Şubat 2003: Yetki tezkeresi, TBMM'ye sunuldu. Hükümet, "askeri üs ve tesisler ile limanlarda gerekli yenileştirme, geliştirme, inşaat, tevsi ve alt yapı çalışmalarıyla ilgili olarak ABD'ye mensup teknik ve askeri personelin 3 ay süreyle Türkiye'de bulundurulması" için TBMM'den yetki istedi.
- 6 Şubat 2003: Meclis'te Irak konusunda askeri üs ve limanların modernizasyonu ile ilgili Hükümet'e yetki veren tezkere, kapalı oturumda 308 kabul, 193 ret ve 9 çekimser oyla kabul edildi.
- 6 Şubat 2003: AK Parti İstanbul Milletvekili Göksal Küçükali, Başbakanlık Tezkeresi'ne "ret" oyu verdiğini açıkladı.
- 6 Şubat 2003: Cumhurbaşkanı Sezer, Hükümet'in Irak konusunda ABD'ye destek veren politikalarının, MGK kararlarına uygun olduğunu dile getirdi.
- 6 Şubat 2003: Bilim adamı, aydın, akademisyen, yazar ve sanatçılardan oluşan "Barış Girişimi" üyeleri, milletvekillerine mektup göndererek, "savaşa kayıtsız koşulsuz hayır" demelerini istedi.

yabancı ülkelere gönderilmesine veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına izin verme yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisindedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi tatilde veya ara vermede iken ülkenin ani bir silahlı saldırıya uğraması ve bu sebeple silahlı kuvvet kullanılmasına derhal karar verilmesinin kaçınılmaz olması halinde Cumhurbaşkanı da, Türk Silahlı Kuvvetlerinin kullanılmasına karar verebilir.

- 7 Şubat 2003: ABD Başkanı Bush'un Irak Danışmanı Halilzad, Kürt grupların Türk Ordusu'nun tek başına Kuzey Irak'a girmesine karşı olduklarını ve uluslararası güç istediklerini söyledi.
- 7 Şubat 2003: CHP Genel Başkanı Deniz Baykal, Irak konusunda savaşa karşı olduklarını basına açık yaptığı grup toplantısında bir kez daha yineledi.
- 7 Şubat 2003: Alınan bilgiler neticesinde on dört AK Partili milletvekilinin ret oyu verdiği iddia edildi.
- 8 Şubat 2003: Türkiye ile ABD arasında Dışişleri Bakanlığı'nda yürütülen görüşmeler sonucunda, üs ve limanların modernizasyonuna ilişkin Mutabakat Muhtırası imzalandı. ABD'li heyet, 13 Ocak'ta Türkiye'ye iletilen askeri mutabakat metninin bir an önce kabul edilmesini istemişti. Bu duruma karşılık Türkiye'de konuşlanacak ABD personeline ilişkin konuların ayrı bir anlaşma çerçevesinde ele alınmasını Türkiye talep etmişti. Bu durumu ABD'li yetkililer, istemeden de olsa kabul etmek zorunda kalmışlardı.
- 10 Şubat 2003: Mutabakat Muhtırası, üç aylık süre ile yürürlüğe girdi.
- 10 Şubat 2003: NATO üyeleri arasında Türkiye krizi çıktı.⁹⁸²
- 11 Şubat 2003: Başbakan Gül, Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin ile Irak konusunda telefon görüşmesi yaptı.

Kırılma Noktası 4: Tezkere Müzakerelerinin Başlaması

- 11 Şubat 2003: ABD ile Türkiye arasında tezkere müzakereleri başladı.
- 12 Şubat 2003: AK Parti lideri Erdoğan, asker giriş çıkışı ile ilgili olarak BM Güvenlik Konseyi'nin vereceği karar ve gelişmeler neticesinde Hükümetin nihai kararını oluşturacağını açıkladı.

⁹⁸² Irak savaşında ABD'ye destek verilmesine karşı olan Fransa, Almanya ve Belçika, Türkiye'nin NATO tarafından savunulmasını engellemeye çalıştı. Üç ülke, bu yöndeki tasarımı veto ederken, Türkiye İttifak anlaşmasının 4. maddesinin uygulanması için resmen başvurdu. Türkiye'nin, Kuzey Atlantik Antlaşması'nın 4. maddesine işlerlik kazandırılması başvurusunda bulunması, NATO tarihinde bir ilk oluşturdu. Antlaşmanın 4. maddesi, kendisini tehdit altında hisseden bir müttefikin, NATO'ya, savunma önlemleri alınması amacıyla müzakerelerin ve hazırlıkların başlatılmasını istemesine olanak tanıyor.

- 12 Şubat 2003: Dışişleri Bakanı Yaşar Yakış ve Ekonomiden sorumlu Devlet Bakanı Ali Babacan, temaslarda bulunmak üzere ABD'ye gitti.
- 14 Şubat 2003: BM Güvenlik Konseyi'nde Irak'taki denetimleriyle ilgili raporlarını sunan BM silah denetçileri şefi Hans Blix, Irak'ta kitle imha silahı bulunmadığını, ancak bazı yasaklı materyallerle ilgili açıklanması gereken noktalar olduğunu söyledi.
- 14 Şubat 2003: BM Raporu'nu Almanya olumlu karşıladı. Fransa ve Rusya, denetimlerin sonuç verdiğini ve desteklenmesi gerektiğini belirtti. İngiltere ise, Saddam'ın tutumunu değiştirmesi yönünde beyanat verirken; Çin, BM denetimlerinin sürmesi gerektiğini belirterek, birlik çağrısında bulundu. İspanya ise sorunun çözümünün denetimle ilgili olmadığını, tamamen Bağdat Yönetimi'nin tavrı ile alakalı olduğunu ifade etti. Suriye ise denetçilere zaman tanınması gerektiğini bildirdi.
- 15 Şubat 2003: ABD'li Senatörler, üslerde ve Güneydoğu sınırında inceleme yapmak üzere Türkiye'ye geldi.
- 16 Şubat 2003: Başbakan Abdullah Gül başkanlığında Irak Zirvesi gerçekleştirildi. Zirveye Başbakan Yardımcıları Abdüllatif Şener ve Mehmet Ali Şahin, Devlet Bakanı Ali Babacan, Milli Savunma Bakanı Vecdi Gönül, Dışişleri Bakanı Yaşar Yakış, Genelkurmay Başkanı Hilmi Özkök, Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in Dışişleri Başdanışmanı ve Özel Kalem Müdürü Tacan İldem, Başbakan Gül'ün başdanışmanları Ahmet Davutoğlu ve Gürcan Türkoğlu, ABD ile müzakereleri yürüten Büyükelçi Deniz Bölükbaşı, Başbakanlık, Genelkurmay ve Dışişleri bürokratları katıldı.⁹⁸³
- 17 Şubat 2003: TBMM Başkanı Arınç, Irak'ta ki savaş ile ilgili olarak TBMM'ye tezkere gelmemesi yönündeki temennisini ifade etti.
- 17 Şubat 2003: Yazar ve akademisyen Fikret Başkaya, Türkiye Mimar ve Mühendisler Odası Birliği (TMMOB), İnsan Hakları Derneği (İHD), Türk Tabipleri Birliği (TTB), Hak-İş, Çağdaş Gazeteciler Derneği (ÇGD), Çağdaş

⁹⁸³ Bu toplantıda Birleşmiş Milletler, AB, NATO, İslam Konferansı Örgütü ve Arap Ligi içinde Irak sorunu ile ilgili olarak sürmekte olan faaliyetler ve tartışmalar ayrıca ele alınmıştır.

Hukukçular Derneği, İnsan Hakları Vakfı temsilcileri ile AK Parti Adıyaman Milletvekili Faruk Ünsal ve Saadet Partisi Genel Başkan Yardımcısı Mehmet Bekaroğlu'nun da katılımı ile Türkiye ve Ortadoğu Forumu Vakfı'nda basın toplantısı düzenledi. Bu toplantıda, Türkiye'nin Irak'a yönelik tavrı konusunda referanduma gidilmesi talebinde bulunuldu.

- 19 Şubat 2003: Beyaz Saray Sözcüsü Ari Fleischer, Irak'a yönelik olası harekâta dair Türkiye ile anlaşma sağlayabilmek için fazla zaman bulunmadığını belirtti.
- 19 Şubat 2003: AK Parti Genel Başkanı Erdoğan, Irak sorununa ilişkin olarak yapmış olduğu değerlendirmede, önceliğin Türkiye'nin talepleri olduğunu belirtti. Ayrıca tezkereye yönelik 1 Mart tarihini ortaya atan Erdoğan, ABD ile sürdürülen pazarlığa başka bir boyut kazandırdı.
- 20 Şubat 2003: ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell, önerdikleri yardım paketi ile ilgili olarak Türkiye'den cevap beklediklerini ilettiler. Powell, önerilen paket miktarından daha fazla yukarı çıkılmayacağını açıklamalarında belirtti. Buna göre ABD'nin son teklifi 6 milyar dolar hibe ve 20 milyar dolar da kredi garantisi olarak telaffuz edildi.
- 20 Şubat 2003: Cumhurbaşkanı Sezer, Irak sorununda asker tezkeresi için BM kararının şart olması gerektiği yönünde bir kez daha açıklamalarda bulundu.
- 21 Şubat 2003: Başbakan Gül, ABD Kongresi Temsilciler Meclisi üyelerine Körfez Savaşı'nda büyük zarar görüldüğünü ve bu durumda gerek milletvekillerini gerek halkı inandırmakta zorluk çektiklerini belirtti.
- 21 Şubat 2003: CHP Genel Başkanı Deniz Baykal, ABD ile yürütülen müzakerelerin "at pazarlığına" dönüşmüş olmasından duyduğu rahatsızlığı dile getirdi. Türkiye'nin bu kriz karşısında doğru yönetilmediğini belirten Baykal, Hükümet'in ikili bir yaklaşım içerisinde olduğunu ifade etti. Artık bir karar aşamasına gelindiğini söyleyen Baykal'a göre, bu aşamada hükümet, karar almamayı, karar almamış gibi gözükmeyi, alınan kararın sorumluluğunu taşımaktan kaçınmayı tercih etmekteydi.

- 21 Şubat 2003: MHP Genel Sekreteri Faruk Bal, hükümetin Irak konusunda açık ve anlaşılabilir bir politika izlemediğini bildirerek, Hükümet'in ucuz pazarlık yöntemini tercih ettiğini belirtti.
- 24 Şubat 2003: Başbakan Abdullah Gül başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu'nda Türkiye'de yabancı asker bulundurulmasına ve yurtdışına asker gönderilmesine ilişkin tezkerenin imzaya açıldığı açıklandı.
- 25 Şubat 2003: Yurt dışına asker gönderme ve Türkiye'de ABD askerini konuşlandırmaya izin veren tezkere, TBMM Başkanlığı'na iletildi. Tezkerenin, 62 bin ABD askerini kapsadığı ve süresinin de altı ay olduğu belirtildi.
- 25 Şubat 2003: Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Ertuğrul Yalçınbayır, Başbakanlık Tezkeresi'nin uluslararası meşruiyetinin bulunmadığını söyledi.
- 26 Şubat 2003: AK Parti yetkilileri, grup toplantısı düzenleyerek, vekilleri tezkere konusunda ikna etmeye çalıştı ve belirli noktalarda vekillere uyarılarda bulundu. Bununla birlikte AK Parti İstanbul Milletvekili Emin Şirin de tezkereye karşı olduğunu ifade etti.⁹⁸⁴
- 26 Şubat 2003: Devlet Bakanı Ali Babacan, olası Irak operasyonu nedeniyle ABD'nin Türkiye'ye hibe ve kredi olmak üzere toplam 26 ila 30 milyar dolar vereceğini söyledi.
- 26 Şubat 2003: ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell, Başbakan Abdullah Gül'ü telefonla arayarak, tezkerenin durumuyla ilgili görüştü. Powell, gemilerin beklediğini ve acelelerinin olduğunu söyledi.
- 26 Şubat 2003: CHP lideri Deniz Baykal, asker gönderilmesine ve asker konuşlandırılmasına ilişkin konuların tek tezkerede gelmesini eleştirirken, Türkiye'nin Kuzey Irak'a asker göndermesinin ABD'nin işgal planının bir

⁹⁸⁴ AK Partili vekillere uyarı verilen noktalar şunlardır: Kürt devleti kurulabileceği ve bölücülüğün yeniden doğabileceği konusunda uyarılarda bulunuldu. Bununla birlikte ABD'nin Ege ve Kıbrıs'ta Yunan tezlerini destekleyebileceği vurgusu yapılarak AB konusundaki desteğini çekebileceği ifade edildi. Bakü-Ceyhan petrol boru hattının gerçekleşmeme olasılığının artabileceği ve Musul – Kerkük'ün Kürt aşiretlerin eline geçebileceği ihtimaline yer verildi. Ayrıca ABD'nin desteğini çekmesiyle ekonomide büyük sıkıntıların yaşanabileceğine yönelik savlar ileri sürüldü.

parçası olmadığını ve önlem almak için mutlaka asker gönderilmesi gerektiğini söyledi.

- 26 Şubat 2003: AK Parti, İstanbul Milletvekili Göksal Küçükali'yi ihraç etmek için işlemlere başladı.⁹⁸⁵
- 27 Şubat 2003: Cumhurbaşkanı Sezer, uluslararası meşruiyet vurgusu yaparak, son kararın Meclis'e ait olduğunu vurguladı.
- 28 Şubat 2003: Cumhurbaşkanı Sezer'in başkanlığında toplanan MGK'dan Hükümete Irak'a yönelik tavsiye kararı çıkmadı.
- 1 Mart 2003: Türk askerinin yurtdışına gönderilmesi ve yabancı ülke askerlerinin Türk topraklarında bulunmasına ilişkin tezkere 264 evet oyuna karşılık salt çoğunluk olan 267 bulunamadığı gerekçesiyle reddedildi.
- 1 Mart 2003: ABD'nin Ankara Büyükelçisi Robert Pearson, ABD'nin Türkiye'deki demokratik sürece ve karar alma mekanizmalarına saygılı olduğunu belirtti.
- 1 Mart 2003: Başbakan Abdullah Gül, Başbakanlık Tezkeresi ile ilgili olarak TBMM'nin kararının ortada olduğunu belirterek, Meclis kararına saygılı olunması gerektiğini vurguladı.

Kırılma Noktaları 5: Tezkerenin Reddi, Erdoğan'ın Başbakan Olması ve İkinci Tezkerenin Kabulü

- 3 Mart 2003: Kültür Bakanı Hüseyin Çelik, Başbakanlık tezkere oylamasında oyunu vekâletle kullandığını ve hayır oyu verdirdiğini açıkladı.
- 4 Mart 2003: ABD Büyükelçisi Pearson, tezkere sonrası ilk kez Başbakan Gül ile bir araya geldi. Pearson, ikinci tezkerenin gündeme gelmesi konusunda umutlu olduklarını belirtti.

⁹⁸⁵ Başbakanlık tezkeresinin Meclise gelmesi halinde ret oyu kullanacağını ve partisinden istifa edeceğini açıklamasının ardından Küçükali'nin ihraç işlemleri başlatıldı.

- 5 Mart 2003: Fransa, Almanya ve Rusya Dışışleri Bakanları, Irak'a karşı savaş açılmasına yetki verecek bir BM kararının geçmesine izin vermeyeceklerini açıkladılar.
- 5 Mart 2003: Genelkurmay Başkanı Org. Özkök, Başbakanlık tezkeresine ilişkin olarak TSK'nın görüşünün Hükümet'le aynı olduğunu belirtti.
- 5 Mart 2003: AK Parti Genel Başkanı Erdoğan, ikinci bir tezkerenin olabileceğine yönelik ifadelerde bulundu.
- 7 Mart 2003: Irak silah denetçileri BM Güvenlik Konseyi'ne sundukları son raporda, Irak'ta nükleer silah olmadığını, kitle imha silahlarıyla ilgili kanıtların yetersiz olmasına rağmen denetimlerde bir sorun yaşanmadığını bildirdi.
- 9 Mart 2003: Siirt'te yapılan milletvekili yenileme seçiminde, Recep Tayyip Erdoğan milletvekili seçildi.
- 10 Mart 2003: Rusya ile Fransa, Irak'ta güç kullanımına yol açacak yeni bir BM kararını veto edeceklerini açıkladılar.
- 11 Mart 2003: Cumhurbaşkanı Sezer, AK Parti Siirt milletvekili Recep Tayyip Erdoğan'ı 59. Hükümet'i kurmakla görevlendirdi.
- 13 Mart 2003: Başbakan Abdullah Gül, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hilmi Özkök ve yeni hükümeti kurmakla görevlendirilen AK Parti lideri Tayyip Erdoğan'ın katıldığı Zirvede, Irak kriziyle ilgili son gelişmelerin değerlendirildiği bildirildi.
- 14 Mart 2003: Cumhurbaşkanı Sezer, 59. Hükümeti onayladı.⁹⁸⁶
- 16 Mart 2003: ABD Başkanı George W. Bush, İngiltere Başbakanı Tony Blair, İspanya Başbakanı Jose Maria Aznar ve Portekiz Başbakanı Jose Manuel Durao Barroso'nun katıldığı Azor Adaları'nda yapılan doruk toplantısında Irak Hükümeti son kez uyarıldı.

⁹⁸⁶ Gül hükümetinin Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Ertuğrul Yalçınbayır, Dışışleri Bakanı Yaşar Yakış ve Çevre Bakanı İmdat Sütüoğlu, Tayyip Erdoğan'ın başkanlığında kurulan kabinenin dışında kaldılar.

- 16 Mart 2003: ABD Dışışleri Bakanı Colin Powell, Kuzey Irak'ı işaret ederek, durumun istikrarsız olduğunu ve olası operasyonun parçası olarak hiçbir Türk gücünün orada bulunmamasının daha iyi olacağını belirtti.
- 17 Mart 2003: Cumhurbaşkanı Sezer, Başbakan Erdoğan, Dışışleri Bakanı Gül ve Genelkurmay Başkanı Org. Özkök, Irak sorununa ilişkin Zirve toplantısı gerçekleştirdiler. Irak konusunda gerekli adımların ivedilikle atılması yönünde karar alındı.
- 18 Mart 2003: ABD Dışışleri Bakanı Colin Powell, Irak harekâtı için Türkiye'den en azından uçşlara izin vermesini istediklerini, kabul ederse Ankara'ya mali yardımda bulunacaklarını kaydetti.
- 18 Mart 2003: Adalet Bakanı Cemil Çiçek, yeni tezkereye ek olarak hava sahasının transit kullanımıyla ilgili yeni bir unsurun da tezkereye eklendiğini belirtti.
- 18 Mart 2003: CHP lideri Deniz Baykal, AK Parti hükümetinin, Irak konusunda ABD ile yaptığı askeri işbirliğinin Türkiye'ye zarar verdiğini söyledi.
- 19 Mart 2003: Hükümete yetki verilmesine ilişkin ikinci Başbakanlık Tezkeresi, TBMM'ye gönderildi.
- 19 Mart 2003: Bakanlar Kurulu, tezkereye yönelik müzakereler konusunda Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'a tam yetki verdi.
- 20 Mart 2003: Amerikan ve İngiliz birlikleri, Irak'a yönelik askeri harekâtı başlattı.
- 20 Mart 2003: Kuzey Irak'a Türk askeri gönderilmesine ve hava sahasının yabancı güçlere açılmasına ilişkin yetki tezkeresi, Meclis'te yapılan oylamada 202 ret oyuna karşılık, 332 oyla kabul edildi.
- 20 Mart 2003: NATO Genel Sekreteri George Robertson, Türkiye'ye yönelik herhangi bir saldırı halinde, İttifak'ın, Washington Antlaşması çerçevesinde yükümlüklerini yerine getireceğini açıkladı.

- 20 Mart 2003: Cumhurbaşkanı Sezer, ABD'nin tek taraflı davranışını doğru bulmadığını söyledi.
- 20 Mart 2003: CHP lideri Deniz Baykal, tezkerenin kabulünün savaş ilanı anlamına geldiğini belirtti.
- 21 Mart 2003: Başbakan Erdoğan, Irak konusunda denklemin dışında kalınmaması ve Türkiye'nin sahada aktif rol oynaması gerektiğini vurguladı.

EK 2: ERMENİ AÇILIMINA GİDEN KRONOLOJİK SÜREÇ⁹⁸⁷

Başlangıç Noktası: İlk Diplomatik Temaslar

- 14 Mart 2003: AK Parti Siirt Milletvekili Recep Tayyip Erdoğan, 59. Hükümet'i kurarak, Başbakan olurken; önceki Başbakan ve AK Parti Kayseri Milletvekili Abdullah Gül, Dışişleri Bakanı olarak kabinede yerini aldı.
- 25 Eylül 2003: Türkiye ve Ermenistan Dışişleri Bakanları, New York'ta bir araya geldiler. Ermenistan Dışişleri Bakanı Oskanyan'ın yapmış olduğu açıklamaya göre, "iki ülke arasındaki ilişkilerin normalleşme sürecine girmesine yönelik adımların atılacağı" görüşü taraflarca benimsendi.
- 3 Kasım 2003: Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, 2004 Mali Yılı Bütçe Tasarısının TBMM'de görüşülmesi sırasında Ermenistan ile ilgili görüşlerini açıklamış ve bu çerçevede iki ülke arasındaki ilişkilerin normalleşme sürecine girmesi gerektiğini belirtmiştir.
- 5 Aralık 2003: Dışişleri Bakanı Abdullah Gül ile Ermenistan Dışişleri Bakanı Oskanyan, Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi Bakanlar toplantısı için gittikleri Brüksel'de bir araya geldi.
- 9-10 Ocak 2004: Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, Azerbaycan'a resmi bir ziyarette bulundu. Bu ziyarette Ermenistan ile ilişkiler konusu öncelikli olarak ele alındı. İki ülke arasındaki gelişmeler ve Ermenistan Dışişleri Bakanı'nın görüşmelere yönelik iyimser beyanlarda bulunması, Azerbaycan tarafında endişeyle karşılandı. Buradaki en temel endişe, Dağlık Karabağ sorunu nihai olarak çözümlenmeden, Ermenistan ile yapılması muhtemel açılımların Azerbaycan'ın milli çıkarlarına zarar vereceği yönündeydi.
- 27 Ocak 2004: Başbakan Erdoğan, Ermenilere yönelik tarihi bir çağrıda bulundu ve diyalog yolunu açmanın önemine değindi. New York'ta Türk Evi'nde yaptığı konuşmasında, "Türkiye'nin daha aktif bir dış politika izlemesi gerektiğini" vurguladı.

⁹⁸⁷ 2009 Ermeni açılımı karar alma sürecine dair detaylı kronolojik sıralamanın hazırlanmasında Ayın Tarihi ve günlük gazetelerden faydalanılmıştır.

- 31 Ocak 2004: Başbakan Erdoğan Harvard Üniversitesi'nde yaptığı konuşmasında Ermenistan'ın iddialarının tarihçiler nezdinde tartışılması gerektiğine dikkat çekti.
- 10 Mayıs 2004: Başbakan Erdoğan, Ermenistan ile ilişkilerin geliştirileceğine yönelik ilk sinyalleri Danıştay tarafından düzenlenen Resepsiyonda verdi. Buna göre, “çevre ülkelerin tamamına gidildiğini, sadece Ermenistan’a gidilmediğini” belirten Erdoğan, Ermenistan ile de temas kurmanın gerekliliğini vurguladı.
- 24 Haziran 2004: Koçaryan, Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi (AKPM) oturumunda “Türkiye’nin özür dilemesini beklediklerini” ifade etti. Diğer taraftan Koçaryan ön koşulsuz müzakere çağrısında bulundu.
- 26 Haziran 2004: Başbakan Tayyip Erdoğan, soykırım iddiaları ile ilgili olarak dünyayı meşgul eden Ermenistan'a “barış çubuğu” uzatan bir konuşma yaptı.
- 28-29 Haziran 2004: İstanbul’da yapılan NATO Zirvesi sırasında Ermenistan’la ilişkileri geliştirmeyi amaçlayan Türkiye, Ermenistan Cumhurbaşkanı Robert Koçaryan’ı Türkiye’ye resmen davet etti. Ancak Koçaryan, daveti reddederek, diyalog girişimlerine karşı olan tavrını açıkça ortaya koydu. Ayrıca Koçaryan, “Ermenistan’ın, Türkiye olmadan da gelişebileceğini” belirtti.
- 29 Haziran 2004: NATO Zirvesi, Türkiye-Azerbaycan- Ermenistan arasında “Üçlü Zirve”ye de sahne oldu. Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, önce Ermenistan Dışişleri Bakanı ile görüştü, daha sonra ise Azerbaycan Dışişleri Bakanı Mehmetyarov’u masalarına çağırdı. Görüşmede Güney Kafkasya’nın istikrarına yönelik adımların atılması gerektiği konusu vurgulandı. Bu zirvede Dışişleri Bakanı Oskanyan ilk kez soykırım iddiasını da tartışmayı kabul etti. Oskanyan, bu konunun büyük bir sorun olduğunu, Türkiye karşısında ilk kez kabul ederek, soykırımın bundan sonraki ikili görüşmelerde gündeme getirilmesine ve tartışılmasına yeşil ışık yaktı.
- 6 Ağustos 2004: Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin’in Türkiye’ye gerçekleştirdiği ziyarette, Ermenistan konusu da ele alındı. Bu çerçevede Rusya, Kafkasya’da istikrarın sağlanması ve Türkiye ile Ermenistan arasında ki

sorunların diplomatik yollarla çözülmesi için arabuluculuk yapabileceği yönündeki mesajını verdi.

- 1 Mart 2005: CHP Genel Başkanı Deniz Baykal, Ermenistan ile sorunun çözümüne yönelik üç aşamalı yeni bir politikanın izlenmesi gerektiğini belirtti.⁹⁸⁸
- 8 Mart 2005: Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ve CHP Genel Başkanı Deniz Baykal arasında gerçekleşen görüşme neticesinde, Ermenilerin iddialarına karşı izlenecek yöntem üzerinde mutabık kalındı. Varılan uzlaşma, bir milli mutabakat niteliği taşımaktadır. Çünkü CHP ve AK Parti milletvekilleri, TBMM'nin çok büyük bir çoğunluğunu oluşturmaktaydı.
- 9 Mart 2005: Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Namık Tan, iki ülke arasında ilişkilerin normalleştirilmesi ve Dağlık Karabağ gibi bölge istikrarını etkileyen sorunların çözümünün kolaylaştırılması yöntemlerinin araştırılması amacıyla, zaman zaman iki ülke makamlarının bir araya geldiklerini açıkladı. Ayrıca Ermenistan'a ilişkin işlemlerin Tiflis Büyükelçiliğimiz aracılığıyla yürütüleceğini ifade etti.
- 9 Mart 2005: Dışişleri Bakanı Vardan Oskanyan, Tarihçilerin tehcir konusunu incelemesi önerisine değinerek, “Tarihçilerin yapacağı bir şey kalmadığını, Türkiye'nin artık bu hususta tutumunu tayin etmesi” gerektiğini söyledi.
- 24 Mart 2005: Amerikalı Tarihçi-Akademisyen Justin McCarthy tarafından verilen, “Ermeni Sorununun Gerçeği” konulu konferans, TBMM eski Senato Salonu'nda gerçekleştirildi. McCarthy, konuşmasında Ermenilerin Avrupa ve ABD'ye baskı yaparak, Türkiye'nin soykırım iddialarını kabul etmesini istediklerini; sonrasında Bitlis, Elazığ, Van, Trabzon ve Erzurum gibi illeri içine alan bir devlet kurmayı amaçladıklarını ifade etti.

⁹⁸⁸ Burada birinci aşama, eşit sayıda Türk ve Ermeni tarihçilerinden oluşacak bir komisyonun kurulması ve bu komisyonun tehcir konusunu incelemesi olarak belirlenmektedir. İkinci aşamada ise, sadece Türkiye ve Ermenistan'ın değil, soruna taraftar olan diğer ülkelerin (ABD, İngiltere, Rusya, Almanya, Fransa ve diğer) arşivlerinin de incelemeye açılması öne gerekmektedir. Son aşamada da komisyonun yapacağı inceleme ve tartışmaların zabıtları uluslararası bir kuruluş (mesela UNESCO) tarafından tutulup kamuoyuna açıklanması planlanmıştır. Ömer Engin Lütem, “Olaylar ve Yorumlar”, **Ermeni Araştırmaları**, Sayı 16-17 (2004), s.10-11.

Kırılma Noktası 1: Siyasi Diyalogun Başlamasına Yönelik Adımların Atılması

- 4 Nisan 2005: TBMM Avrupa Birliği Uyum Komisyonu, Dışişleri Komisyonu üyelerinin katılımıyla bir toplantı gerçekleştirdi. Bu toplantıya emekli büyükelçiler Gündüz Aktan, Ömer Engin Lütem ve Pulat Tacar ile Ermeni kökenli Türk vatandaşlarından yazar Levon Debağyan, gazeteci Hrant Dink ve yazar Etyen Mahcupyan da katılarak, görüşlerini Komisyon üyelerine anlattılar.
- 7 Nisan 2005: Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, Harp Akademilerinde yaptığı konuşmasında Ermeni sorununun siyasi zeminden ziyade bilimsel zeminde tartışılması gerektiğini vurguladı.
- 13 Nisan 2005: TBMM’de sözde Ermeni iddialarına ilişkin Genel Görüşme gerçekleştirildi. CHP ve AK Parti gruplarınca verilen “*Tarihte Türk-Ermeni İlişkileri*” konulu Genel Görüşme önergelerinin ön görüşmesinin tamamlanmasının ardından, birleşimi yöneten Başkanvekili Nevzat Pakdil, kaleme alınan deklarasyonu okudu.⁹⁸⁹
- 15 Nisan 2005: Başbakan Erdoğan, Ermenistan Devlet Başkanı Koçaryan’a bir mektup göndererek, 1915 dönemine ait gelişmeler ve olayları incelemek amacıyla ortak bir komisyon kurulması yolundaki önerisini resmen iletti.
- 27 Nisan 2005: Başbakan Erdoğan’ın ortak komisyon önerisine yanıt mektubu gönderen Koçaryan, ilişkilerin normalleştirilmesi için üst düzey siyasi diyalog önerisinde bulundu.
- 13 Haziran 2005: AK Parti Balıkesir Milletvekili Turhan Çömez, Ermenistan’a giderek Erivan Üniversitesinde bir konferans verdi. Çömez, aralarında Ermenistan Meclis Başkanı Artur Bağdarasyan, Taşnak Partisi Direktörü Giro Manoyan, Erivan Belediye Başkanı Yervant Zakaryan’ın da bulunduğu bir çok kişiyle görüştü.

⁹⁸⁹ “TBMM, gerek Türkiye’nin gerek Ermenistan’ın çıkarlarının, asırlar boyunca aynı topraklar üzerinde birbirlerine karşı hoşgörü ve barış içinde yaşamış olan Türk ve Ermeni uluslarını barıştırmak, onları savaş yıllarından kaynaklanan derin önyargılara tutsak olmaktan kurtarmak ve hoşgörü, dostluk ve işbirliğine dayalı bir ortak geleceği paylaşmalarına imkân verecek bir ortam yaratmak olduğuna inanmaktadır.” Barış Özdal, “Türkiye-Ermenistan İlişkileri ve Güney Kafkasya”, **Türkiye’nin Değişen Dış Politikası**, Cüneyt Yenigün ve Ertan Efeğil (drl.),Ankara: Nobel Yayın,2010, s.308.

- 23 Haziran 2005: Ermenistan ile Türkiye arasındaki ilişkilerin yumuşatılmasına yönelik Hükümet'in bir "paket" hazırladığı belirtildi. Buna göre Türkiye, Azerbaycan ile ilişkilerine zarar vermeden Ermenistan ile ilgili bazı açılımlar yapacağını ifade etti. Bu çerçevede Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Namık Tan'da sosyal ve kültürel alanda temasların olduğunu açıkladı.
- 23-25 Eylül 2005: "İmparatorluğun Son Dönemlerinde Osmanlı Ermenileri: Bilimsel Sorumluluk ve Demokrasi Sorunu" adı altında İstanbul Bilgi Üniversitesi'nde bir sempozyum gerçekleştirildi.
- 24-25 Kasım 2005: Gazi Üniversitesi Atatürk Araştırma ve Uygulama Merkezi tarafından "Türk-Ermeni İlişkilerinin Gelişimi ve 1915 Olayları" isimli sempozyum düzenlendi.⁹⁹⁰
- 31 Mayıs 2006: Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Namık Tan, haftalık olağan basın toplantısında, "Türkiye ile Ermenistan arasında ikili ilişkiler bakımından üzerinde ilerlenebilecek ortak bir zeminin bulunup bulunmadığını araştırmak üzere, Dışişleri Bakanlıkları arasında Müsteşar Yardımcıları düzeyinde bir görüşme süreci" başlatıldığını ve şimdiye kadar üç tur görüşmenin gerçekleştirildiğini belirtti.
- 23 Ocak 2007: Agos Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Hrant Dink'in cenaze törenine katılmak üzere Ermenistan'dan Dışişleri Bakan Yardımcısı Arman Kirakosyan başkanlığında bir heyet İstanbul'a geldi.
- 7 Şubat 2007: Kars-Tiflis-Bakü Demiryolu Hattı Projesi "Çerçeve Anlaşması" Tiflis'te, Gürcistan Parlamentosunda imzalandı. Başbakan Tayyip Erdoğan, Gürcistan Devlet Başkanı Mihail Saakaşvili ile Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, imza töreninde hazır bulundu.
- 29 Mart 2007: Van Gölü üzerinde bulunan tarihi Ermeni Akdamar Kilisesi restore edilerek, yeniden faaliyete geçirildi. 2005-2007 yılları arasında Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın öncülüğünde, Türkiye Ermenileri ve komşu Ermenistan ile ilişkilerin geliştirilmesi için anıt müzeye dönüştürülmüştür.

⁹⁹⁰ Timuçin Kodaman, "Ermeni Açılımı ve Türk Dünyası", **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 30 (Aralık 2013), s.116.

- 28 Ağustos 2007: Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, TBMM tarafından Türkiye'nin 11. Cumhurbaşkanı olarak seçildi.
- 29 Ağustos 2007: AK Parti Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan, 60. Hükümeti kurdu ve AK Parti Ankara Milletvekili Ali Babacan, Dışişleri Bakanı olarak atandı.
- 3 Ekim 2007: Türkiye Dışişleri Bakanı Ali Babacan ile Ermenistan Dışişleri Bakanı Oskanyan, BM Genel Kurul toplantısına katılmak üzere gittikleri New York'ta bir araya geldiler.
- 7 Kasım 2007: Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, BM Genel Kurulu'ndaki konuşmasında, "Türkiye'nin Ermenistan'ı tanıyan ilk ülkelerden birisi olduğunu, Karadeniz'e kıyısı olmamasına rağmen, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatına Ermenistan'ı davet ettiklerini, Ermenistan'ın Türkiye'ye karşı hasmane davranışlarda bulunduğunu ve Azerbaycan'ın topraklarını işgal ettiğini" belirtti. Ayrıca Cumhurbaşkanı Gül, soykırım iddialarının Tarihçiler tarafından ele alınması gerektiğinin altını çizdi.
- 19 Şubat 2008: Ermenistan'da yapılan Devlet Başkanlığı seçimlerinde Serj Sarkisyan Cumhurbaşkanı seçildi. Seçimlerin ardından Cumhurbaşkanı Gül ve Başbakan Erdoğan, Cumhurbaşkanı Sarkisyan'a üst düzey kutlama mesajları gönderdiler.

Kırılma Noktası 2: Siyasi Diyalogun ve Resmi Temasların Başlaması

- 22 Mayıs 2008: The Economist dergisi, Türkiye ile Ermenistan arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasına yönelik "gayri resmi" görüşmelerin her an başlayabileceğini yazdı. Bu çerçevede medyada "*Peynir Diplomasisi*" olarak anılan bu sürecin ilk ayağı, Şubat ayında Türk ve Ermeni işadamlarının Kars'ta buluşmasıyla gerçekleşti. İkinci buluşma ise, 14 Mayıs'ta kapalı sınır kapısı Gümrü'nün ötesinde gerçekleşti ve bu buluşmalarda sınır kapılarının açılmasına yönelik beyanatlar verildi.
- 23 Haziran 2008: Ermenistan Cumhurbaşkanı Serj Sarkisyan, Rusya Ermeni diasporasının önde gelen isimleri ve temsilcileriyle Moskova'da bir araya geldi.

Burada yaptığı konuşmada Türkiye ile ilişkilere de değindi ve 21. Yüzyılda komşu ülkeler arasında kapalı sınırların olmaması gerektiğini belirtti. Böylece Sarkisyan, Ermenistan'ın Türkiye ile ilişkileri düzeltmekte kararlı olduğunu ifade etti.

- 5 Temmuz 2008: Devlet Başkanı Sarkisyan, Türkiye Cumhurbaşkanı'nı 6 Eylül'de Türkiye ile Ermenistan arasında oynanacak olan Dünya Kupası seçmelerini izlemek üzere ülkesine davet etti.
- 6 Temmuz 2008: Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ve Ermenistan Devlet Başkanı Sarkisyan, Kazakistan başkentinin onuncu yıldönümünü kutlama etkinliklerinde Astana'da bir araya geldi.
- 18 Temmuz 2008: Ali Babacan, Türkiye ile Ermenistan'ın Mayıs ve Temmuz aylarında Bern'de bir dizi gizli görüşme yaptığını teyit etti.
- 30 Ağustos 2008: Cumhurbaşkanı Gül, Sarkisyan'ın davetine yanıt olarak iki ülke arasındaki Dünya Kupası eleme maçını Erivan'da izlemeyi kabul etti.
- 6 Eylül 2008: Erivan'da oynanan Ermenistan-Türkiye milli maçını Cumhurbaşkanı Gül, Serj Sarkisyan ile birlikte izledi. Böylece “*Futbol Diplomasisi*” başlamış oldu.
- 26 Eylül 2008: Dışişleri Bakanı Ali Babacan, Ermenistan Dışişleri Bakanı Edvard Nalbantyan ve Azerbaycan Dışişleri Bakanı Elmar Memmedyarov ile görüştü. Yapılan açıklamada yakın gelecekte atılacak adımların görüşüldüğü bildirildi.
- 24 Kasım 2008: Dışişleri Bakanı Ali Babacan, Ermenistan Dışişleri Bakanı Edvard Nalbantyan ile Kafkasya İşbirliği ve İstikrar Platformu bünyesinde bir görüşme gerçekleşti. Bu görüşmede ikili ilişkiler ve Kafkasya'nın geleceği konuları ele alındı.
- 4-5 Aralık 2008: Dışişleri Bakanı Babacan ve mevkidaşı Edvard Nalbantyan AGİT Zirvesi'nde bir araya geldi.

- 17 Aralık 2008: Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Burak Özügergin, olağan basın toplantısında, Ermenistan’la Türkiye arasında başlayan diyalog sürecinin devam ettiğini açıkladı.
- 1 Ocak 2009: Cumhurbaşkanı Gül, 1915 olaylarıyla ilgili olarak bazı aydınların başlattığı “*Ermenilerden özür dileme kampanyasının*” Türkiye-Ermenistan ilişkilerini olumsuz etkileyeceğini ifade etti.
- 16 Ocak 2009: Dışişleri Bakanı Ali Babacan, iki ülkenin karşılıklı ilişkilerin normalleştirilmesine yönelik olarak “*hiç bir zaman bu kadar yakın olmadıklarını*” açıkladı.
- 22 Ocak 2009: Ermenistan Dışişleri Bakanı Nalbantyan, “*Ermenistan-Türkiye ilişkilerinin normalleşmesine çok yakınız*” yönünde açıklamalarda bulundu.
- 28 Ocak 2009: Azerbaycan Devlet Başkanı İlham Aliyev ile Ermenistan Cumhurbaşkanı Serj Sarkisyan, Zürih’te bir araya geldi.
- 29 Ocak 2009: Başbakan Erdoğan, İsviçre’nin Davos kasabasında düzenlenen Dünya Ekonomik Forumu’ndaki temasları çerçevesinde Ermenistan Cumhurbaşkanı Serj Sarkisyan ile yaklaşık yarım saat süren bir görüşme gerçekleştirdi.
- 29 Ocak 2009: Dışişleri Bakanı Ali Babacan, Davos’taki zirve sırasında Ermenistan Dışişleri Bakanı Nalbantyan’la bir araya geldi.
- 3 Şubat 2009: MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli, partisinin TBMM grup toplantısında, Başbakan Erdoğan’ın Ermenistan konusunda bir karşı tavır sergilemesi gerektiğini belirtti.
- 6-7 Şubat 2009: Dışişleri Bakanı Ali Babacan, Münih Güvenlik Konferansı sırasında Ermenistan Dışişleri Bakanı Nalbandyan’la ikili bir görüşme gerçekleştirdi.
- 8 Şubat 2009: Bakan Babacan, Ermenistan Devlet Başkanı Serj Sarkisyan ve Dışişleri Bakanı Eduard Nalbandyan ile devam eden bir görüşme süreci yaşandığını ve bu sürecin iyi işlediğini söyledi.

- 9 Şubat 2009: Serj Sarkisyan, Türkiye ile ilişkiler konusunda Mediamax ajansa yaptığı açıklamada, Türkiye ile sürdürülen diyalogun şimdiki tempoda gelişerek devam etmesi durumunda, iki ülke arasında normal ilişki kurulabilmesi için gerekli şartların 2009 yılının ikinci yarısında şekillenebileceğini belirtti.
- 18 Şubat 2009: ABD Temsilciler Meclisi Türkiye Grubu Eşbaşkanı Robert Wexler, Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ve Başbakan Erdoğan'ın Ermenistan konusunda izlemiş oldukları "cesur politikanın övgüye değer" olduğunu ifade etti.
- 6 Nisan 2009: ABD Başkanı Barack Obama, TBMM'de konuşma yaptı. Bu konuşmada iki ülke arasındaki ilişkilerin normalleştirilmesi gerektiğini vurguladı.
- 6-7 Nisan 2009: Dışişleri Bakanı Ali Babacan, İstanbul'da düzenlenen Medeniyetler İttifakı İkinci Forum toplantısında, Nalbandyan ile ikili bir görüşme yaptı. Forum çerçevesinde Babacan ve Nalbandyan, ABD Başkanı Obama'nın katılımıyla da, kısa bir üçlü görüşme gerçekleştirdi.
- 7 Nisan 2009: Azerbaycan Devlet Başkanı İlham Aliyev, Türkiye ile Ermenistan arasında diplomatik ilişkilerin normalleştirilmesi ve sınırların açılması amacıyla yürütülen görüşmelerden rahatsız olduklarını söyledi.
- 10 Nisan 2009: Sarkisyan, Ermenistan ve Türkiye'nin müzakerelerin son aşamasına yaklaştığını belirtti ve iki ülke ulusal futbol takımlarının 7 Ekim'de karşılaşması öncesinde sınırın açılacağını umduğunu ifade etti.
- 11 Nisan 2009: CHP Genel Başkanı Deniz Baykal, Türkiye'nin, Ermenistan sınırını, bu ülkenin Azerbaycan'ı işgaline tavır olarak kapattığını ve ancak bu durumun ortadan kalkması halinde sınırın yeniden açılabileceğini belirtti. Ayrıca, Baykal, işgal devam ederken sınırın açılması halinde, işgalin sona ermesini sağlayacak etkin önlem şansı kalmayacağını savunarak, bunun makul görülemeyeceğini söyledi.

- 16 Nisan 2009: Erivan’da düzenlenen KEİ Dışışleri Bakanları Konseyi Toplantısına katılan Dışışleri Bakanı Ali Babacan, Ermenistan Dışışleri Bakanı Nalbandyan’la ikili bir görüşme gerçekleştirdi.
- 20 Nisan 2009: Bakanlar Kurulu toplantısının ardından Hükümet Sözcüsü Cemil Çiçek gazetecilerin sorularını yanıtladı. Çiçek, “Ermenistan veya başka bir ülkeyle temaslarda Azerbaycan’ı üzecek adım atmanın ve Dağlık Karabağ sorunu çözülmeyen bu ülke ile iyi komşuluk ilişkilerinin tesis edilmesinin mümkün olmayacağını” söyledi.
- 22 Nisan 2009: Türkiye ile Ermenistan, ikili ilişkileri normalleştirmek adına İsviçre’nin arabuluculuğunda ortak bir yol haritası belirledi. Türkiye, Ermenistan ve İsviçre Dışışleri Bakanlıklarının yaptığı ortak basın açıklamasına göre, Türkiye ve Ermenistan, İsviçre’nin arabuluculuğunda, ikili ilişkilerini normalleştirmek, iyi komşuluk ve karşılıklı saygı çerçevesinde geliştirmek ve bu suretle tüm bölgede barış, güvenlik ve istikrarı ileriye götürmek amacıyla yoğun çaba göstermekteydiler. Bu çerçevede, üzerinde mutabık kalınan bu zemin, devam eden bu süreç için olumlu bir perspektif sağlamaktaydı.
- 23 Nisan 2009: AB Komisyonu’nun Genişlemeden Sorumlu Üyesi Olli Rehn ile Dış İlişkilerden Sorumlu Üyesi Benita Ferrero-Waldner tarafından yapılan ortak açıklamada, “Türkiye ve Ermenistan arasındaki ilişkilerin normalleştirilmesi yolunda ilerleme sağlanmasının memnuniyetle karşılandığı ve her iki ülkenin de ilişkileri normalleştirmeye yönelik diplomatik çabalarını destekledikleri” söylendi.
- 25 Nisan 2009: ABD Başkanı Obama da 24 Nisan tarihinde “Ermeni Anma Günü” vesilesiyle yazılı bir açıklamaya karşılık Dışışleri Bakanlığı’ndan yazılı bir açıklama geldi. Buna göre, söz konusu açıklamada yer alan bazı ifadeleri ve 1915 olaylarıyla ilgili tarih yorumunu kabul etmenin mümkün olmadığı belirtilirken, Başkan Obama’nın Türkiye-Ermenistan arasındaki ilişkilerin normalleştirilmesine ilişkin yaklaşımının ise olumlu bulunduğu ifade edildi.

- 25 Nisan 2009: Cumhurbaşkanı Gül, Başkan Obama'nın 24 Nisan konuşmasında katılmadığı yönler olduğuna dikkat çekerek, "hayatını kaybeden herkesin acısının paylaşılması" gerektiğine vurgu yaptı.
- 25 Nisan 2009: Başbakan Erdoğan, Başkan Obama'nın açıklamasının bir denge metni olduğunu, ancak tatmin edici bulunmadığını ifade etti.
- 25 Nisan 2009: CHP Genel Başkanı Baykal, Başkan Obama'nın açıklamasının tatmin edici olmadığını ve Ermeni diasporasının ağzıyla konuştuğunu söyledi.
- 25 Nisan 2009: MHP Genel Başkanı Bahçeli, Başkan Obama'nın açıklamasının bütününe bakıldığında çok ağır ve kabul edilemez olduğunu söyledi.
- 26 Nisan 2009: TBMM Başkanı Köksal Toptan, ABD Başkanı Obama'nın 1915 olaylarına ilişkin açıklamasını eleştirerek, bu tür açıklamaların, iki ülke tarafından gerçekleştirilmeye çalışılan normalleşme sürecine ciddi şekilde olumsuz etki yaptığını dikkat çekti.
- 28 Nisan 2009: MGK tarafından, 1915 olayları ile ilgili olarak yapılan son açıklamalar, gösterilen tepkiler ve bu konuda yapılan girişimler değerlendirildi ve bu çerçevede, "Türk ve Ermeni uluslarının ortak tarihlerinin ancak gerçekliği tartışılmayacak kanıt ve belgeler temelinde, önyargılardan arındırılmış olarak, tarafsız ve bilimsel bir yaklaşımla değerlendirilebileceği" vurgulandı.
- 28 Nisan 2009: Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Türkiye ile Ermenistan arasında üzerinde anlaşıldığı söylenen yol haritasında çeşitli çelişkilerin olduğunu ve Karabağ sorununun belirlenen yol haritasındaki yerini merak ettiklerini belirtti.
- 29 Nisan 2009: Cumhurbaşkanı Gül, Türkiye ile Ermenistan arasındaki normalleşme çalışmalarının herhangi bir şekilde Azerbaycan'ın aleyhine olmadığını ileri sürdü.
- 29 Nisan 2009: CHP İstanbul Milletvekili Şükrü Elekdağ, Türkiye, Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki ilişkilere ve ABD Başkanı Obama'nın TBMM'de yapmış olduğu konuşmaya yönelik açıklamalarda bulundu. Bu açıklamalarda,

Başkan Obama'nın TBMM çatısı altında yapmış olduğu konuşmada “*büyük felaket*” anlamına gelen “*metz yeghern*”i telaffuz etmesini eleştirdi. Ayrıca ortak tarih komisyonunun kurulmasının, Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin yeniden geliştirilmesinde kilit unsur olacağını belirtti.

- 29 Nisan 2009: Dışişleri Bakanı Ali Babacan'da Şükrü Elekdağ'ın ardından TBMM'de söz aldı ve konuşmasında Şükrü Elekdağ'ın tespitlerinin çoğuna katıldığını söyledi. Diğer taraftan Türkiye ile Ermenistan arasında yürütülen sürece değinen Babacan, bu sürecin Eylül 2007 ile Eylül 2008 tarihleri arasında, bir yıllık süreçte diplomatlar tarafından yürütüldüğünü açıkladı. Eylül 2008'den sonra ise görüşmeler siyasi düzeye çıkarıldı.
- 30 Nisan 2009: Başbakan Erdoğan, “Ulusa Sesleniş” konuşmasında Türkiye Cumhuriyeti'nin Azerbaycan'a, Azerbaycan Hükümeti'ne ve halkına zarar verecek bir girişimin içinde olmasının mümkün olmadığını söyledi.

Kırılma Noktası 3: Ahmet Davutoğlu'nun Dışişleri Bakanı olarak Atanması

- 2 Mayıs 2009: Ahmet Davutoğlu, Dışişleri Bakanı oldu.
- 7 Mayıs 2009: Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Prag'da düzenlenen Doğu Ortaklığı Zirvesi'nde Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev ve Ermenistan Cumhurbaşkanı Sarkisyan ile ikili görüşmeler gerçekleştirdi.
- 9 Mayıs 2009: Başbakan Erdoğan, Ermenistan ile ilişkiler açısından ortak sınır kapısının açılmasının ön koşulu olarak Ermenistan'ın Dağlık Karabağ'dan geri çekilmesi gerektiğini söyledi.
- 13 Mayıs 2009: Başbakan Erdoğan, Bakü'ye yaptığı bir ziyaret sırasında, Ermenistan'ın işgal ettiği Azerbaycan topraklarından geri çekilinceye dek, Ermenistan sınırının kapalı kalacağını açıkladı.
- 13 Mayıs 2009: Azerbaycan Devlet Başkanı Aliyev, Başbakan Erdoğan'ın Dağlık Karabağ sorunu çözülmeden Türkiye'nin Ermenistan sınırını açılmayacağına dair verdiği güvence için teşekkür ederek, bu konuda hiçbir şüpheye yer kalmadığını söyledi.

- 13 Mayıs 2009: CHP Genel Başkanı Baykal, Türkiye'nin Ermenistan sınırının ancak Ermenistan'ın işgal ettiği Azerbaycan topraklarından çıkması halinde açılabileceğini söyledi. Ayrıca Baykal, Başbakan Erdoğan'ın Azerbaycan'da yapmış olduğu açıklamaların mutluluk verici olduğunu kaydetti.
- 14 Mayıs 2009: MHP, Başbakan Erdoğan'ın Azerbaycan'a yapmış olduğu ziyareti ve buradaki açıklamalarını desteklediğini ifade etti.
- 15 Mayıs 2009: Sarkisyan, Karabağ sorununa çözüm bulma çalışmalarına ilişkin olarak sorunun çözümü için Türkiye'nin sürece karışmaktan kaçınması gerektiğini söyledi.
- 22 Mayıs 2009: Sarkisyan, Türkiye-Ermenistan ilişkileri ile Dağlık Karabağ konusunu birbirinden ayrı olarak değerlendirmeye çalıştıklarını söyledi.
- 5 Haziran 2009: Rusya Devlet Başkanı Dimitriy Medvedev, Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ve Ermenistan Cumhurbaşkanı Serj Sarkisyan'la St. Petersburg şehrinde bir araya geldi. Yapılan açıklamada, üç liderin Dağlık Karabağ probleminin çözümü dâhil olmak üzere Kafkaslardaki durumu ele aldıkları söylendi.
- 3 Temmuz 2009: Ermenistan Dışişleri Bakanı Edvard Nalbandyan, müzakereler sırasında, ön şartlar olmaksızın ilişkilerin normalleştirilmesine ve sınırın açılmasına doğru gittiğimiz konusunda uzlaşıldığını söyledi.
- 21 Temmuz 2009: Dışişleri Bakanı Nalbandyan, ilişkilerin normalleşmesinin bölgenin refahını olumlu yönde etkileyeceğini ve Azerbaycan'ın da bu bölgenin bir parçası olduğunu belirtti.

Kırılma Noktası 4: Protokollerin Parafe Edilmesi

- 31 Ağustos 2009: Türkiye ve Ermenistan Dışişleri Bakanları tarafından İsviçre'nin Zürih şehrinde protokoller parafe edildi. Buna göre, Protokoller, ikili ilişkilerin makul bir zaman diliminde normalleşmesi için bir çerçeve sunmaktaydı. Siyasi istişarelerin altı hafta içinde tamamlanması, buna müteakiben iki Protokolün imzalanması ve her iki Parlamentonun onayına

sunulması gerekmektedir. Her iki taraf anayasal ve yasal prosedürlerine uygun biçimde onay işleminin zamanlıca ilerlemesi için çaba gösterecekti.

- 10 Ekim 2009: Türkiye ile Ermenistan arasında “Diplomatik İlişkilerin Tesisi” ile “İkili İlişkilerin Geliştirilmesi” Protokolleri, Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ve Ermenistan Dışişleri Bakanı Nalbandyan’ın katıldıkları bir törenle Zürih’te imzalandı.
- 1 Eylül 2009: Başbakan Erdoğan, İsviçre’de imzalanan protokolün, atılan ilk adımlardan sadece biri olduğunu ve Parlamento onayı olmadan işlerlik kazanamayacağını söyledi.
- 1 Eylül 2009: Sarkisyan, Türkiye ile yürütülen görüşmelerde hiçbir koşul kabul etmediklerini ve Dağlık Karabağ meselesinin ön koşul olduğuna dair bir konuyu hiç görüşmeyeceklerini açıkladı.
- 2 Eylül 2009: CHP Genel Başkanı Baykal, Ermenistan ile imzalanan protokollerin ABD’nin isteğiyle imzalandığını belirtti.
- 3 Eylül 2009: MHP yaptığı yazılı açıklamada, Ermenistan’la paraf edilen Protokollerin, hukuk dışı Ermeni talepleri karşısında boyun eğildiğinin tescili olduğunu ifade etti.
- 16 Eylül 2009: DP Genel Başkanı Hüsamettin Cindoruk, Azerbaycan ile ilişkilerde çok daha fazla duyarlı olunması gerektiğine vurgu yaptı ve olması gereken bu duyarlılığın pek sağlanamadığını belirtti.
- 28 Eylül 2009: Dışişleri Bakanı Davutoğlu, ABD Dışişleri Bakanı Clinton ile bir araya geldi. Clinton ayrıca Ermenistan Dışişleri Bakanı Nalbantyan ile de görüştü.
- 11 Ekim 2009: Türkiye ile Ermenistan arasında imzalanan protokoller, Azerbaycan tarafından tepkiyle karşılandı. Azerbaycan Dışişleri Bakanlığı, anlaşmanın bölgesel istikrar konusunda kaygılar yarattığını kaydetti ve Ermenistan güçleri işgal altındaki Azeri topraklarından çıkarılmadan,

Türkiye'nin, Ermenistan ile ilişkilerini normalleştirmesinin, Azerbaycan'ın çıkarlarına aykırı olduğunu savundu.

- 14 Ekim 2009: Ermenistan Cumhurbaşkanı Sarkisyan, Bursa'da oynanan Türkiye-Ermenistan Dünya Kupası Eleme maçını izlemek amacıyla Türkiye'ye geldi.
- 21 Ekim 2009: Protokoller, Türkiye Büyük Millet Meclisi Dışişleri Komisyonuna sunuldu. Hükümetin meclise sunduğu gerekçede protokollerin, Türkiye'nin komşu ülkelere yönelik izlediği "sıfır sorun" siyasetiyle uyumlu olduğu vurgulandı. Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu da Genel Kurul'a protokoller hakkında bilgi verdi. Buna göre, "donmuş krizlerin patlamaya hazır bomba gibi her an risk oluşturduğunu" vurgulayan Davutoğlu, protokollerin amaçlarını da "*statükoyu değiştirmek*", "*Azerbaycan-Ermenistan anlaşmazlığının çözümüne ivme kazandırmak*" ve "*tarihsel meseleleri istismar aracı olmaktan çıkarmak*" olarak sıraladı. MHP adına konuşan Oktay Vural ise, hükümeti ABD ile derin koalisyon yapmakla itham etti. CHP'den Şükrü Elekdağ ise, Azerbaycan ile stratejik ilişkilere zarar vereceğini, sınırları tartışmaya açacağını iddia etti ve Ermenistan'ın yürüttüğü soykırım kampanyasına devam edeceğini söyledi. DTP ise protokollere destek vereceğini açıkladı.
- 24 Kasım 2009: Ermenistan ve Türkiye Meclis Başkanları Karadeniz Ekonomik İşbirliği (BSEC) Örgütü'nün Parlamenter Asamblesi'ne izleyici olarak katıldıkları Moskova'da bir araya geldi.
- 12 Ocak 2010: Ermenistan Anayasa Mahkemesi, Protokollerin Ermenistan Anayasası'na uygun olduğuna karar verdi. Anayasa Mahkemesi'nin gerekçeli kararında ise bazı maddelerin Ermenistan Anayasası ve Anayasa'nın atıfta bulunduğu 1990 tarihli Bağımsızlık Bildirgesi ile çelişmeyeceği ifade edildi.
- 9 Şubat 2010: Ermenistan Cumhurbaşkanı, Türkiye Cumhurbaşkanı'na bir mesaj göndererek, protokollere sadık kalması ve normalleşme sürecinin ilerlemesi konusunda kendisini cesaretlendirdi.

- 10 Şubat 2010: Ermenistan'ın iletmiş olduğu mesaja, Türkiye olumlu yanıt verdi.
- 10 Şubat 2010: Ermenistan, protokollerin parlamentoda onaylanması için önce Türkiye'nin onayını bekleyeceğini açıkladı. Sarkisyan, yaptığı açıklamada, Ermenistan'ın protokolleri onaylayacağını garanti ettiğini, ancak Türkiye'nin böyle bir garanti sunmadığını belirtti. Bu nedenle konuşmasında önce Türkiye'nin onaylamasını bekleyeceklerini vurguladı.
- 12 Şubat 2010: Ermenistan, Serj Sarkisyan'ın, Türkiye ile ilişkilerin normalleşmesini amaçlayan protokolleri onaylanmak üzere parlamentoya sunduğunu açıkladı.
- 25 Şubat 2010: Ukrayna Devlet Başkanlığına seçilen Viktor Yanukoviç'in yemin törenine Türkiye'yi temsilen Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu iştirak etti. Davutoğlu, bu vesileyle Ermenistan Cumhurbaşkanı Sarkisyan ile bir görüşme gerçekleştirdi.
- 24 Mart 2010: Ermenistan Cumhurbaşkanı Serj Sarkisyan, işgalleri altındaki Dağlık Karabağ'a kendi kaderini tayin hakkı verilmesi ve bir güvenlik mekanizmasının kurulması karşılığında bazı Azeri topraklarını iade edebileceklerini söyledi.
- 25 Mart 2010: Serj Sarkisyan, Türkiye'nin, Erivan'la ilişkilerini ön koşulsuz normalleştirmekte isteksiz davranmasının, soykırımın uluslararası alanda tanınması sürecini hızlandırdığını söyledi.
- 25 Mart 2010: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Van Akdamar Adası'ndaki Ermeni kilisesinde yılda bir kez ibadete onay verdi.
- 3 Nisan 2010: Sarkisyan, Alman "Der Spiegel" dergisine verdiği demeçte, Türkiye'nin Ermenistan'dan sürekli taviz istediğini ve bunun mümkün olmadığını belirtti. Bu açıdan, Dağlık Karabağ halkına kendi kaderini kendisinin tayin etmesi hakkının verilmesini istedi. Azerbaycan'ın ise sorunu askeri yönden çözmek istediğine dikkat çeken Sarkisyan, bunun da Ermenilerin bölgeden sürülmesine neden olacağını söyledi.

- 7 Nisan 2010: Başbakan Erdoğan'ın özel temsilcisi sıfatıyla Erivan'da bulunan Dışişleri Müsteşarı Feridun Sinirlioğlu liderliğindeki Türk heyeti, Edward Nalbandian ile görüştü. Erdoğan, Gül ve Davutoğlu'ndan yazılı mesajlar getiren Sinirlioğlu, aynı günün ilerleyen saatlerinde Serj Sarkisyan'la görüştü.
- 12 Nisan 2010: Başbakan Erdoğan, Cumhurbaşkanı Sarkisyan ile bir araya geldi. Kritik zirvede iki ülke arasında imzalanan protokollerin hayata geçirilmesi için Türk ve Ermeni Dışişleri Bakanlarının ortak çalışma yapması kararlaştırıldı.
- 13 Nisan 2010: Başbakan Erdoğan, Başkan Obama'yla hem Ankara-Washington, hem de Ankara-Erivan ilişkileri açısından önemli bir görüşme yaptı. Obama, Erdoğan'la yapacağı görüşme öncesi Sarkisyan'la bir araya gelirken, Türkiye ve Ermenistan'a, “ilişkilerin normalleştirilmesi sürecinin ilerletilmesi” çağrısında bulundu.

Kırılma Noktası 5: Sürecin Askıya Alınması

- 22 Nisan 2010: Ermenistan, Türkiye ile imzaladığı protokollerin onaylanma sürecini askıya aldı. Sarkisyan yaptığı açıklamada “süreci askıya aldıklarını, ancak terk etmediklerini” bildirdi.
- 22 Nisan 2010: Başbakan Erdoğan protokollerin durdurulmasına ilişkin olarak, bu durumun, “Ermenistan’ın kendi takdiri olduğunu, Türkiye’nin protokollere, protokollerin lafzına ve ruhuna, bunların hayata geçirilmesi hedefine bağlılığını” bundan sonrada sürdüreceğini açıkladı.
- 22 Nisan 2010: Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Burak Özügergin, protokollerin Ermenistan Meclisinin gündeminden çıkarılması ve onay sürecinin askıya alınması çağrısında bulunması karşısında *"atılabilecek adımların neler olabileceğini değerlendirdiklerini"* söyledi.
- 22 Nisan 2010: ABD Ankara Büyükelçiliği Sözcüsü Deborah Guido, Ermenistan’ın kararını değerlendirmeyeceklerini belirtirken, *“Türk-Ermeni normalleşme sürecini destekliyoruz ve desteklemeye devam edeceğiz”* dedi.

- 23 Nisan 2010: ABD Dışışleri Bakanlığı sözcüsü Philip Crowley, Sarkisyan'ın açıklamasından ötürü şaşkınlık duymadıklarını, Nükleer Silahsızlanma Zirvesi sırasında “Ermeni tarafının kendilerine bunu yapabilecekleri yönünde ipucu verdiklerini” dile getirdi.
- 24 Nisan 2010: Başbakan Erdoğan, ABD Başkanı Obama'nın 24 Nisan konuşmasında soykırım kavramını kullanmamasını olumlu olarak yorumladı. Buna karşılık Dışışleri Bakanlığı ise, Başkan Obama'nın, konuşmasında, “*büyük felaket*” ifadesini kullanmasını esefle karşıladı.
- 24 Nisan 2010: MHP lideri Devlet Bahçeli, uluslararası ilişkilerde ve milli meselelerde hassas bir döneme girildiğini belirterek, hükümeti “teslimiyetçilik” ile suçladı. Bahçeli yaptığı yazılı açıklamada, AK Parti hükümetinin, “futbol maçı bahanesiyle başlatılan ilişkileri bu şekliyle sürdürmesinin ve bu ülke ile sınırın açılmasını ve diplomatik ilişki kurulmasını öngören protokolleri imzalamasının işin başından itibaren tarihi bir yanılğı” olduğunu vurguladı.
- 29 Nisan 2010: Milli Güvenlik Kurulu toplantısının ardından yayımlanan bildiri de, bazı ülkelerce 1915 olaylarıyla ilgili yapılan açıklamaların ve Türkiye'nin bu konudaki girişimlerinin değerlendirildiği belirtilerek, “*Türk ve Ermeni uluslarının ortak tarihlerinin ancak gerçekliği tartışılmayacak kanıt ve belgeler temelinde, önyargılardan arındırılmış olarak, tarafsız ve bilimsel bir yaklaşımla değerlendirilebileceğinin altı çizilmiştir.*” denildi.

EK 3: SURIYE KRİZİNDE KRONOLOJİK SÜREÇ⁹⁹¹

Başlangıç Noktası: Abdullah Öcalan'ın Suriye'den Çıkarılması

- 16 Eylül 1998: Kara Kuvvetleri Komutanı Atilla Ateş, Suriye sınırında yaptığı konuşmasında, Şam yönetimini, PKK lideri Abdullah Öcalan konusunda uyardı. Ateş, Türkiye'nin, Abdullah Öcalan'ın ve PKK'nın Suriye'den çıkarılması talebini dile getirdi.
- 1 Ekim 1998: Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, Suriye'nin Türkiye'ye karşı açık bir husumet politikası izlediğini ve bu tutumundan vazgeçmezse, Suriye'ye karşı mukabelede bulunma hakkının saklı kaldığını söyledi.
- 7 Ekim 1998: Hürriyet gazetesi, üst düzey bir komutanla yaptığı söyleşiyi manşetine taşıdı. Böylece iki ülke arasındaki krizin şiddeti giderek arttı.⁹⁹²
- 9 Ekim 1998: Türkiye'nin yoğun diplomatik baskısı sonucu Öcalan, Suriye'den çıkarıldı ve Şam yönetimi, Türkiye'ye, Öcalan'ın kendi topraklarında olmadığını bildirdi.
- 20 Ekim 1998: Türkiye ile Suriye arasında Adana Protokolü imzalandı. Bu mutabakat ile Suriye, PKK terörüne vermiş olduğu desteği sona erdirdiğini açıkladı. Bu mutabakatın ardından, iki ülke arasındaki ilişkilerde yavaş yavaş yumuşama başladı.

Kırılma Noktası 1: İkili İlişkilerin İyileştirilmesi Çabaları

- 12 Ağustos 1999: Turizm Bakanı Erkan Mumcu'nun davetlisi olarak, Suriye Turizm Bakanı Danho Dawoud ve beraberindeki heyet Türkiye'ye geldi.⁹⁹³

⁹⁹¹ Suriye krizine ilişkin karar alma sürecine dair detaylı kronolojik sıralamanın hazırlanmasında Ayın Tarihi ve günlük gazetelerden faydalanılmıştır.

⁹⁹² İsmi açıklanmayan komutanın yapmış olduğu açıklamada, savaşın çıkması durumunda Suriye'nin kuzey sınırından girilip, öbür tarafından çıkılacağı ve emir verilirse, sabah sınırdan geçilip, öğleden sonra Şam'da olunacağı iddia edilmiştir. **Hürriyet**, "Suriye'ye Son Uyarı", 07.10.1998.

⁹⁹³ Bu ziyarette Türkiye-Suriye 4.Dönem Turizm Karma Komisyon Toplantısı Protokolü imzalandı. Buna göre, iki ülke arasında, tanıtım, ortak etkinlikler, mensuplarının karşılıklı ziyaretlerinin teşviki, eğitim programı alışverişi gibi konular görüşüldü.

- 13 Haziran 2000: Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad'ın cenazesine katıldı. Bu ziyaret, iki ülke arasındaki diplomasiyi de kilidini açmada önemli rol oynadı.
- 3 Kasım 2000: Suriye Devlet Başkanı Esad'ın yardımcısı Abdülhalim Haddam, Ankara'yı ziyaretinde, Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, Başbakan Bülent Ecevit, Başbakan Yardımcısı Devlet Bahçeli ve TBMM Başkanı Ömer İzgi ile görüştü.
- 19 Mayıs 2002: Suriye Genelkurmay Başkanı Türkmani'nin ziyareti sırasında, askeri alanda Eğitim, Teknik ve Bilimsel İşbirliği Çerçeve ve Askeri Eğitim İşbirliği Anlaşmaları imzalandı.
- 4 Ocak 2003: Başbakan Abdullah Gül, ABD'nin olası Irak müdahalesine ilişkin olarak görüş alışverişinde bulunmak üzere Suriye'yi ziyaret etti.
- 13 Ocak 2003: Suriye Dışişleri Bakanı Faruk El Şara, temaslarda bulunmak üzere Ankara'ya geldi.
- 29 Nisan 2003: Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, Şam'a ziyarette bulundu ve bu ziyarette ABD ile Suriye'nin iyi ilişkiler kurması gerektiğini, bu duruma katkı sağlamaya Türkiye'nin hazır olduğunu bildirdi.
- 29 Temmuz 2003: Suriye Başbakanı Muhammed Mustafa Miro, Türkiye'ye gerçekleştirdiği ziyarette, İran, Suriye ve Türkiye'nin Irak ile ilgili olarak ABD politikalarına karşı ortak hareket etmeleri gerektiğini bildirdi. Suriye Başbakanı Miro'nun ziyareti, her iki ülkede de olumlu karşılandı. Bu memnuniyetin nedenleri iki taraf açısından da farklı yorumlanmıştır. Suriye için bu ziyaret, Irak işgali sonrası ilişkilerin yeniden derinleştirilmesi anlamını gelmekteydi. Türkiye için ise ziyaret, Ortadoğu'ya tarafsız müdahalesinin artması ve daha geniş kapsamlı bir dış politika amaçları içermesi açısından önemliydi.
- 17 Ekim 2003: Cumhurbaşkanı Sezer, İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) 10. dönem Zirvesi çerçevesinde Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad ile bir araya geldi ve görüşmenin ana gündem maddesini Irak sorunu oluşturdu. İki liderin,

Türkiye-Suriye ilişkilerinin iyi bir istikamette ilerlediği konusunda görüş birliği sağladığı öğrenildi.

- 6-8 Ocak 2004: Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad, Türkiye'yi 57 yıl sonra ziyaret eden ilk Devlet Başkanı oldu. Görüşmelerde ekonomik konuların yanı sıra, ikili ilişkiler ve bölgesel konular ele alındı. Bu görüşmelerde Başkan Esad'ın, Başbakan Erdoğan'a, İsrail ile barış yapmaya hazır olduğu ve bu konuda Türkiye'nin arabulucu rolü üstlenmesini istediği iddiaları basına yansdı.
- 13 Ocak 2004: Suriye İçişleri Bakanlığı, Türk işadamlarına vize kolaylığı sağlanması yönünde karar aldı.
- 13-15 Temmuz 2004: Suriye Başbakanı Muhammed Naci Otri, iki ülke arasındaki işbirliği sürecini geliştirmeye yönelik girişimlerde bulunmak üzere Türkiye'yi ziyaret etti. Bu ziyarette Cumhurbaşkanı Sezer ve TBMM Başkanı Bülent Arınç ile de görüştü. Bu dönemde İsrail Dışişleri Bakanı Ehud Olmert'te Ankara'daydı. Başbakan Erdoğan'ın Suriye Başbakan'ı Otri'ye randevu verip, Olmert'e randevu vermemesi dikkat çekiciydi.
- 16 Ekim 2004: Suriye yönetimi, Türkiye'nin kendi sınırları üzerinden demiryolu ile Irak'a mal taşınmasına koyduğu kısıtlamayı kaldırdı.
- 8-9 Kasım 2004: Suriye Dışişleri Bakanı Faruk El Şara, Türkiye'ye ziyarette bulundu. Bu ziyarette, 22-23 Kasım tarihlerinde Mısır'da yapılacak Uluslararası Irak Konferansı'nda ortak hareket edilmesi için Cumhurbaşkanı Sezer'e Suriye Devlet Başkanı Esad'dan yazılı bir mesaj getirdi.
- 22-23 Aralık 2004: Başbakan Erdoğan, Suriye Başbakanı Otri'nin davetlisi olarak, Dış Politika Danışmanı Ahmet Davutoğlu ve beraberindeki heyetle Suriye'ye temaslarda bulunmak üzere gitti. Bu ziyaret neticesinde iki ülke arasında Serbest Ticaret Anlaşması imzalandı.
- 13-14 Nisan 2005: Cumhurbaşkanı Sezer, ABD'nin muhalefetine rağmen, Suriye'ye ziyarette bulundu. Sezer, iki ülke ilişkilerini daha da ileriye götürmeyi amaçladıklarını ve bu görüşmenin bölgenin barış ve istikrarına katkıda bulunacağını söyledi. Lübnan eski Başbakanı Refik Hariri'nin suikast sonucu

ölmesi ve bu suikasttan Şam yönetiminin sorumlu tutulması, Suriye'ye olan baskıları arttırmıştı. Ayrıca, ABD ve AB'nin Suriye'nin Lübnan'dan askerlerini çekme konusunda kurdukları ortak cepheye, Türkiye'nin de katılmasını umduklarını belirterek, bu ziyaretin gerçekleşmesini istenmeyen ABD, bu nedenle geziye karşı çıktı.

- 17 Kasım 2005: Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, Şam yönetimini ziyaret etti. Aniden Suriye'ye giden Gül, Hariri suikastının zanlılarının Türkiye'de sorgulanmasını talep etti. Bu çerçevede ABD ve AB'nin Suriye'ye olan uyarısını aktarmış oldu.
- 5 Temmuz 2006: Suriye Devlet Başkanı Esad'dan, Başbakan Erdoğan'a destek mesajı geldi. Bu mesajda, Ortadoğu'da barışın tesisi için Türkiye'yi desteklediğini ve kendi üzerine düşeni yapacağını ilettili.
- 22 Ağustos 2006: Dışişleri Bakanı Gül, 1701 sayılı BM kararı⁹⁹⁴ çerçevesinde Lübnan'a istikrar ve barış tesisi için Suriye ile diplomatik temaslar gerçekleştirdi.
- 30 Ekim 2006: Suriye Devlet Başkanı Esad, Türkiye ile ilişkilerin her alanda mükemmel gittiği yönünde basına açıklamalarda bulundu.
- 6 Aralık 2006: Başbakan Erdoğan, Lübnan, Irak, Ortadoğu ve PKK sorunlarını ele almak üzere Suriye'ye gitti.
- 31 Ocak 2007: Suriye Dışişleri Bakanı Velid Muallim, çalışma ziyareti için Ankara'ya geldi.
- 3-4 Nisan 2007: Başbakan Erdoğan, bir çalışma ziyareti için Suriye'ye giderek, Devlet Başkanı Beşar Esad ile birlikte Halep Olimpiyat Stadyumu'nun açılışına katıldı.

⁹⁹⁴ “1701 sayılı BM kararında, taraflara çatışmaları tamamen durdurmaları, belirtilen ilkeler ve unsurlar temelinde daimi ateşkesi ve uzun vadeli çözümü desteklemeleri çağrısında bulunmaktadır. Ayrıca, çatışmalara son verilmesini takiben Lübnan kuvvetlerinin BM Geçici Görev Gücü (UNIFIL) ile birlikte güney Lübnan'a konuşlandırılmasına paralel olarak İsrail kuvvetlerinin bölgeden çekilmesi, UNIFIL'ın görev yönergesinin ve faaliyetlerinin kapsamının genişletilerek personel sayısının 15 bin askere kadar artırılması öngörülmektedir.” T.C. Dışişleri Bakanlığı, “BM Güvenlik Konseyi'nin Lübnan'daki Çatışmalara İlişkin Olarak Kabul Ettiği 1701 Sayılı Karar hk.”, No:125, 12.08.2006, http://www.mfa.gov.tr/no_125---12-agustos-2006_-bm-guvenlik-konseyi_nin_lubnan_daki-catismalara-iliskin-olarak-kabul-ettiği-1701-sayili-karar-hk_.tr.mfa (28.06.2015)

- 22 Temmuz 2007: Türkiye genelinde yapılan seçim sonucuna göre AK Parti, % 46,58 oy oranıyla üçüncü kez tek başına iktidara geldi.
- 6 Eylül 2007: İsrail savaş uçakları, Türk hava sahasını kullanarak, Suriye’de bir bölgeyi bombaladı. İsrail, Türkiye hava sahasını ihlal etmekle kalmayıp, yakıt tanklarını da Türkiye topraklarına bıraktı.
- 11 Eylül 2007: Suriye Dışişleri Bakanı Velit Muallim, İsrail’in yapmış olduğu hava sahası ihlaline ilişkin olarak Ankara’yı ziyaret etti.
- 6-7 Ekim 2007: Dışişleri Bakanı ve Başmüzakereci Ali Babacan, Orta Doğu bölgesine yapacağı ziyaretler dizisine ilk etapta Suriye’den başladı.
- 16 Ekim 2007: Suriye Devlet Başkanı Esad, Cumhurbaşkanı Gül’ün resmi davetlisi olarak Ankara’ya geldi.
- 19 Ocak 2008: Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad’ın daveti üzerine, Şam Yılı Arap Ligi Kültür Başkenti etkinliklerinin açılış törenine katılmak üzere Suriye’ye gününbirlik ziyarette bulundu.
- 6 Ağustos 2008: Başbakan Erdoğan ve Devlet Başkanı Esad, Bodrum’da bir araya geldi. Görüşmede, ikili ilişkiler, bölgesel konular, Irak’ın istikrar ve güvenliği ile Filistin sorunu ele alındı. Kerkük meselesinin de değerlendirildiği görüşmede, iki ülkenin yaklaşımlarının örtüştüğü dile getirildi.
- 4 Eylül 2008: Başbakan Erdoğan, Devlet Başkanı Esad’ın ev sahipliğinde Şam’da gerçekleşen “İstikrar İçin Diyalog” sloganıyla düzenlenen Şam Zirvesi’nde, dörtlü liderler zirvesinin ardından, ikili görüşmelerde bulundu.

Kırılma Noktası 2: Kurumsal İlişkilerin İnşası

- 31 Aralık 2008: Başbakan Erdoğan, İsrail’in Gazze’ye saldırısıyla bölgede yükselen tansiyonu düşürmek için Ortadoğu turuna çıktı. Bu çerçevede Suriye’ye de ziyarette bulundu.
- 15 Ocak 2009: Türkiye ile Suriye Sosyal İşler ve Çalışma Bakanlıkları arasında İşbirliği Anlaşması imzalandı.

- 27 Nisan 2009: Türkiye ile Suriye Kara Kuvvetleri Komutanlıkları arasındaki dostluğu, işbirliğini ve güveni pekiştirmek amacıyla sınır birlikleri değişim tatbikatı yapıldı. Bu tatbikat iki ülke arasındaki ilk ortak tatbikat olması nedeniyle önemlidir.
- 15 Mayıs 2009: Cumhurbaşkanı Gül, Devlet Başkanı Esad'ın daveti üzerine, 15-17 Mayıs 2009 tarihlerinde Suriye'ye resmi bir ziyaret gerçekleştirdi. Cumhurbaşkanı Gül'ün Suriye ziyareti sırasında, ikili ilişkilerin yanı sıra, bölgedeki gelişmeler başta olmak üzere, uluslararası konularda kapsamlı görüş alışverişinde bulunuldu.
- 22 Temmuz 2009: Başbakan Erdoğan, Devlet Başkanı Esad'ın davetlisi olarak Halep'e gitti. Ziyaret sırasında yapılan görüşmelerde, Türkiye ile Suriye arasında "Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi"nin kurulması konusunda mutabakata varıldı.
- 16 Eylül 2009: Devlet Başkanı Beşar Esad, Türkiye'yi ziyaret etti. Bu ziyarette, her iki tarafın, aralarındaki diyalog sürecini ve işbirliğini stratejik bir aşamaya taşımak istedikleri ve buna yönelik olarak da gerekli mekanizmaları içeren bir Stratejik İşbirliği Konseyi kuracakları açıklandı.
- 16 Eylül 2009: Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi (YDSK)'nin kurulmasına ilişkin olarak imzalanan ortak siyasi bildirge, iki ülke ilişkilerinde yeni bir dönüm noktasını teşkil etmiştir.
- 13 Ekim 2009: YDSK'nın Bakanlar düzeyindeki ilk toplantısı, Halep ve Gaziantep'te gerçekleştirildi. Bu toplantıda, Vize Muafiyeti Anlaşması, Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ile Suriyeli mevkidaşı Muallim tarafından imzalandı.
- 22-23 Aralık 2009: YDSK'nın Başbakanlar düzeyindeki ilk toplantısı ise, Şam'da gerçekleştirildi. İki ülke arasında siyasi, güvenlik, sağlık, tarım ve eğitim gibi alanlarda 50'ye yakın anlaşma imzalandı.
- 26 Nisan 2010: Devlet Başkanı Beşar Esad, CHP lideri Deniz Baykal'ı Şam'a davet ederek, "Ortadoğu barışı için yapabileceklerimizi konuşalım." mesajını gönderdi.

- 8 Mayıs 2010: Devlet Başkanı Esad, Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün davetlisi olarak Türkiye'ye geldi. Ziyaret sırasında, “Basın Yayın Alanında İş Birliği Anlaşması” ile “Nusaybin ve Kamışlı Kara Hudut Kapılarının Ortak Kullanımına İlişkin Anlaşma” imzalandı.
- 7 Ekim 2010: Devlet Başkanı Esad, Suriye ile İsrail arasında barışın sağlanabilmesi için bütün süreçlerde Türkiye'nin yer alması gerektiğini söyledi.
- 11 Ekim 2010: Başbakan Erdoğan, günübirlik ziyarette bulunmak üzere Suriye'ye gitti.

Kırılma Noktası 3: Protestoların Başlaması ve Türkiye'nin Reform Tavsiyeleri

- 26 Ocak 2011: Suriye'de Hasan Ali Akleh, rejimi protesto etmek amacıyla kendisini yakarak intihar etti ve böylece Suriye'deki ayaklanmaları başlattı.
- 6 Şubat 2011: Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ve Suriye Başbakanı Naci Itri'nin katılımıyla Türkiye-Suriye sınırında yapılacak olan Dostluk Barajı'nın temel atma töreni gerçekleştirildi.
- 25 Mart 2011: Türkiye Dışişleri Bakanlığı, Suriye'deki olaylar hakkında açıklama yaptı. Açıklamada, Suriye'nin huzur, refah ve istikrarına önem verildiği kaydedildi.
- 26 Mart 2011: MİT Müsteşarı Hakan Fidan, Suriye'ye gitti. Fidan, ziyaretinde, Suriye'de başlayan halk hareketine dair bilgi paylaşımının gerçekleştirildiğini bildirdi. Fidan'ın, Suriyeli mevkidaşlarını, bizzat Başbakan Erdoğan ve Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun Şam yönetimine ilettiği “reforma destek” mesajı çevresinde atılacak adımların istihbarat ayağı ile ilgili olarak bilgilendirdiği belirtildi.
- 28 Mart 2011: Başbakan Erdoğan, “Suriye'de yaşanan olaylara sessiz kalınmayacağını, atılması gereken her türlü adımın atılacağını” kaydetti.
- 1 Nisan 2011: Başbakan Erdoğan, İngiltere ziyareti sırasında basına verdiği demeçte, “Suriye Devlet Başkanı Esad'ı demokratik reformlar konusunda uyardığını ve muhaliflerin silahlandırılmasına karşı olduğunu” belirtti.

- 6 Nisan 2011: Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Suriye Devlet Başkanı Esad ve Dışişleri Bakanı Velid Muallim'le görüşti. Görüşmelerde, Ortadoğu'da son dönemde çıkan olaylarla birlikte Suriye'de son bir buçuk aydır yaşanan gelişmeler değerlendirildi.
- 15 Nisan 2011: Devlet Başkanı Esad, 48 yıldır yürürlükte olan olağanüstü halin kaldırılacağını açıkladı. Ancak bu açıklama, hükümet karşıtı gösterilerin son bulmasına imkan tanımadı.
- 23 Nisan 2011: Türkiye Dışişleri Bakanlığı, Suriye'de yaşanan olaylara ilişkin bir açıklama daha yaptı. Açıklamada, olaylardan dolayı derin endişe ve üzüntü duyulduğu ve Suriye'nin istikrarının, kardeş Suriye halkının esenliğinin ve refahının Türkiye için öncelikli konu olduğu belirtildi.
- 26 Nisan 2011: Başbakan Erdoğan, Suriye'de yaşanan olaylarla ilgili olarak, önce ABD Başkanı Barack Obama ve sonrasında Suriye Devlet Başkanı Esad ile görüşti.
- 26 Nisan 2011: Suriye'de yaşananlardan dolayı kaygılı, endişeli ve rahatsız olduğunu ve bunları da Esad'a ilettiğini söyleyen Başbakan Erdoğan, özel temsilcilerini de Şam'a göndereceğini açıkladı.
- 28 Nisan 2011: MİT Müsteşarı Hakan Fidan ve DPT Müsteşarı Kemal Madenoğlu'nun başkanlığındaki Türk heyeti Suriye'ye gitti.
- 28 Nisan 2011: Türkiye'nin Şam'a yönelik 5 maddelik uyarısı, Suriye lideri Esad'ı harekete geçirdi. Esad, Başbakan Erdoğan'a taahhüdünün arkasında olduğunu ve reformların devam edeceğini bildirdi.
- 29 Nisan 2011: Milli Güvenlik Kurulu, Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad'ı muhalif gruplara karşı aşırı şiddet uygulamaması konusunda diplomatik bir dille uyararak, kendi halkının meşru talep ve beklentilerini karşılamasını istedi.
- 29 Nisan 2011: Silahlı çatışmaların yoğunlaşmasıyla birlikte, Suriye'den ilk mülteci kafilesi Türkiye'ye giriş yaptı.

- 1 Mayıs 2011: Dışişleri Bakanı Davutoğlu, Suriye'ye uluslararası bir müdahale olmaması için gayret gösterilmesi gerektiğini açıkladı.
- 2 Mayıs 2011: Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Türkiye'nin, Suriye'de reformların ve halkın meşru talepleri doğrultusunda değişimin gerçekleştirilmesi yönünde yapıcı katkı sağlamaya çalıştığını belirtti.

Kırılma Noktası 4: İkili İlişkilerin Kötüleşmesi

- 10 Mayıs 2011: Başbakan Erdoğan, Suriye'nin dış politika konusu olmadığını, ülkenin adeta "bir iç politika meselesi" olduğunu ifade etti.
- 12 Mayıs 2011: Suriye Dışişleri Bakanlığı, Türkiye'nin Şam Büyükelçisi Ömer Önhon'u davet ederek, Başbakan Erdoğan'ın Suriye ile ilgili yaptığı açıklamalarından dolayı duydukları üzüntüyü ilettiler.
- 15 Mayıs 2011: Başbakan Erdoğan, Suriye'nin durumunun, Libya'ya benzemediğini ifade ederek, Libya'nın Türkiye için bir başka dış politika analizi gerektirdiğini, ancak Suriye'nin öyle olmadığını, bir iç politika meselesi olduğu yönündeki görüşünü tekrarladı.
- 19 Mayıs 2011: ABD, Suriye'ye yönelik yaptırım kararı aldı.
- 28 Mayıs 2011: Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Suriye'de görmek istediklerinin Esad öncülüğünde bir reform olduğunu söyledi.
- 1 Haziran 2011: Dışişleri Bakanı Davutoğlu, Suriye'de genel af ilan edilmesini olumlu bir gelişme olarak değerlendirdi.
- 12 Haziran 2011: 24. Dönem milletvekillerinin seçilmesi için yapılan genel seçimde, Recep Tayyip Erdoğan'ın liderliğindeki AK Parti %49,83, CHP %25 ve MHP ise %13,01 oy aldı. Buna göre, TBMM'deki sandalye sayısı, AK Parti için 327, CHP için 135 ve MHP için ise 53 oldu. TBMM'deki bağımsız adayların sayısı ise 35'dir.
- 13 Haziran 2011: İngiltere Dışişleri Bakanı William Hague, Türkiye'nin, Suriye üzerindeki etkisini kullanmaya ihtiyaçları olduğunu belirtti.

- 14 Haziran 2011: Suriye Devlet Başkanı Esad, Başbakan Erdoğan'ı arayarak, AK Parti'yi seçim zaferinden dolayı kutladı. Ayrıca, görüşmede, Suriye'de yaşanan süreç ele alındı. Erdoğan, Esad'a reformların takvime bağlanıp uygulanması gerektiğini söyledi.
- 15 Haziran 2011: Dışişleri Bakanı Davutoğlu, Suriye'nin sıradan bir dış mesele olmadığını ve olamayacağını ifade etti.
- 15 Haziran 2011: Başbakan Erdoğan, Suriye Devlet Başkanı Esad'ın Özel Temsilcisi Hasan Türkmani ve beraberindeki heyet ile bir araya geldi. Görüşmede, Suriye'de barışın sağlanması konusunda mutabık kalındığı bildirildi.
- 16 Haziran 2011: Dışişleri Bakanı Davutoğlu, Suriye'nin reform kararlılığının daha görünür ve somut adımlarla olması gerektiğini belirtti. Ayrıca, hem Suriye halkına hem de uluslararası topluma, şu anki algıyı değiştirecek şekilde net adımlarla reform kararlılığının yansıtılması gerektiğini ifade ederek, bu yaklaşımı, Suriyeli yetkililerle paylaştığını söyledi.
- 20 Haziran 2011: Başbakan Erdoğan ile ABD Başkanı Obama arasında Suriye'ye ilişkin gelişmelere yönelik bir telefon görüşmesi gerçekleştirildi.
- 9 Ağustos 2011: Dışişleri Bakanı Davutoğlu, Suriye Devlet Başkanı Esad ile kritik bir görüşme gerçekleştirdi.
- 9 Ağustos 2011: Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu aracılığıyla Esad'a, Suriye'nin içinde bulunduğu ortamdan çıkmasına ilişkin değerlendirmelerini ve çağrılarını kaleme aldığı bir mektup gönderdi.

Kırılma Noktası 5: Suriye Rejimine Yönelik Yaptırımlar

- 11 Ağustos 2011: Başbakan Erdoğan, reformları biran önce hayata geçirmesi için Suriye Devlet Başkanı Esad'a on beş gün süre verdi.
- 11 Ağustos 2011: Davutoğlu-Esad görüşmesinin ardından, Suriye, Hama'dan askeri tanklarını geri çekti. Bunun üzerine Büyükelçi Ömer Önhon ve beraberindeki heyet Hama'ya ziyarette bulunarak, gelişmeleri yerinde inceledi. Başbakan Erdoğan, yaşanan bu gelişmenin olumlu bir adım olduğunu söyledi.

- 15 Ağustos 2011: Dışişleri Bakanı Davutoğlu, Suriye yönetimine sivil kayıplara yol açan operasyonlarını derhal durdurması çağrısı yaptı. Aksi takdirde “konuşulacak bir şeyin kalmayacağını” önemle vurguladı.
- 17 Ağustos 2011: Başbakan Erdoğan, Devlet Başkanı Esad’ı “sert bir dille uyararak”, sivil katliamların başka şehirlere kaydırılmasını eleştirdi.
- 18 Ağustos 2011: MGK’dan yapılan açıklamada, Türk karar alıcılarının, Suriye’de gelişen olaylara karşı derin endişe duydukları ve demokratik bir siyasi değişimin ve dönüşümün gerekli olduğu belirtildi.
- 19 Ağustos 2011: ABD Başkanı Obama’nın Devlet Başkanı Esad’a yaptığı çekilme çağrısından sonra, Fransa, İngiltere ve Almanya liderleri de aynı çağrıyı yineledi.
- 22 Ağustos 2011: Suriye muhalefeti, Esad rejiminin çökmesi halinde bir otorite boşluğunun oluşmaması için İstanbul’da bir araya gelerek, bir Geçici Ulusal Konsey kurmayı planladıklarını açıkladı.
- 16 Eylül 2011: Muhalifler, Suriye Ulusal Meclisi’nin kuruluşunu İstanbul’da ilan etti.
- 21 Eylül 2011: Başbakan Erdoğan, BM’nin 66’ncı Genel Kurul’un Genel Görüşmeleri’ne katılmak üzere New York’a gitti. Burada Başkan Obama ile görüşen Erdoğan, Suriye yönetimiyle görüşmelerin kesildiğini bildirdi. Bu çerçevede ABD ile birlikte Esad’a yaptırımlar konusunda ortak hareket edeceklerini açıkladı.
- 22 Eylül 2011: Türkiye, Suriye’ye askeri malzeme taşıyan uçaklara hava sahasını kapattı. Başbakan Erdoğan, Suriye’nin mevcut yönetimine güvenlerinin kalmadığını söyledi.
- 8 Ekim 2011: Suriye Devlet Başkanı Esad, Ankara’yı olası girişimler konusunda uyardı. Suriye’nin sorunlarını Türkiye’nin istismar etmesi halinde, daha büyük sorunlarla karşılaşacağını da sözlerine ekledi.

- 19 Ekim 2011: Türkiye, Suriye muhalefetine mensup grupların oluşturduğu Suriye Milli Konseyi (SMK) temsilcileriyle ilk resmi teması kurdu.
- 19 Kasım 2011: ABD Dışışleri Bakanı Hillary Clinton, Türkiye ve Arap Birliği'nin Suriye hükümeti ve toplumu üzerinde ABD'den daha fazla etkiye sahip olduğunu belirtti.
- 20 Kasım 2011: Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Suriye'nin çıkmaz bir sokağa girdiğini ve durumun Suriye için parlak görünmediğini ifade etti.
- 22 Kasım 2011: Başbakan Erdoğan, Suriye Devlet Başkanı Esad'a seslenerek "görevi bırakmasını" istedi.
- 24 Kasım 2011: İngiltere'de düşünce kuruluşu Wilton Park'ta konuşan Cumhurbaşkanı Gül, "Suriye'nin, bölgedeki gelişmeleri doğru okuyamadığını ve dönölmez bir noktaya geldiğini" söyledi.
- 25 Kasım 2011: Dışışleri Bakanı Davutoğlu, Arap Ligi'nin teklif ettiği protokolü Suriye yönetiminin imzalaması gerektiğini belirterek, bunun son bir şans olduğunu vurguladı.
- 27 Kasım 2011: Irak Cumhurbaşkanı Celal Talabani, Batı'nın ya da Türkiye'nin Suriye'ye askeri müdahalesine karşı olduklarını belirtti.
- 28 Kasım 2011: Suriye Dışışleri Bakanı Velid Muallim, Adana İttifakı'nın hala geçerli olduğunu ifade etti.
- 30 Kasım 2011: Dışışleri Bakanı Davutoğlu, Suriye'ye yönelik yaptırımları açıkladı.
- 2 Aralık 2011: ABD Başkan Yardımcısı Joseph Biden, Cumhurbaşkanı Gül ile görüştü. Bu görüşmede Suriye konusu ele alındı ve Biden, Türkiye'nin izlemiş olduğu politikadan memnuniyet duyduklarını ifade etti.
- 4 Aralık 2011: Suriye, Türkiye ile arasında imzalanan Serbest Ticaret Anlaşması'nı askıya aldığını açıkladı. Ayrıca, Suriye'den geçişlerde ek gümrük

harcı alınması da dâhil olmak üzere, Türkiye'ye bir dizi karşı yaptırım kararları aldı.

- 8 Aralık 2011: Suriye, Mardin'in Nusaybin ile Şanlıurfa'da ki Akçakale sınır kapılarını bakım ve onarım yapıldığı gerekçesiyle giriş-çıkışlara kapattı.
- 1 Şubat 2012: Suriye'nin BM Daimi Temsilcisi Büyükelçi Beşar El Caferi, BM Güvenlik Konsey'inde ki konuşmasında Türkiye'nin desteğini talep etti.
- 4 Şubat 2012: BM Güvenlik Konseyi (BMGK), Suriye'deki şiddetin derhal sona ermesi çağrısında bulunan ve Suriye rejimi tarafından yapılan insan hakları ihlallerini kınayan karar tasarısını, Rusya ve Çin'in vetosu nedeniyle kabul etmedi.

Kırılma Noktası 6: Suriyeli Muhaliflere Fiili Destek, Mültecilerin Kabulü ve Suriye'ye Müdahale Tartışmaları

- 5 Şubat 2012: Dışişleri Bakanı Davutoğlu, Devlet Başkanı Esad'ın baskısından kaçan herkesin Türkiye'ye gelebileceğini söyledi.
- 6 Şubat 2012: ABD Başkanı Obama, Suriye sorununun müzakere yoluyla çözümünün mümkün olduğunu belirtti.
- 7 Şubat 2012: Suriye Devlet Başkanı Esad, Suriye'nin istikrarı çabalarında işbirliğine hazır olduğunu açıkladı.
- 9 Şubat 2012: Türkiye, Suriye'nin durumuna ilişkin uluslararası bir konferans düzenleme çağrısında bulundu.
- 9 Şubat 2012: Fransa, Türkiye'nin çağrısına olumlu baktığını açıkladı.
- 24 Şubat 2012: Tunus'ta yapılan "Suriye Dostları Grubu" zirvesinde yaptığı konuşmada Dışişleri Bakanı Davutoğlu, uluslararası kamuoyunun Suriye konusunda yetersiz kaldığını vurguladı. Ayrıca, Suriye'de barışın sağlanması ve bu ülkeye yardımların ulaştırılması için Arap Ligi gücünün oluşturulması gerektiğini açıkladı.

- 27 Şubat 2012: ABD Dışışleri Bakanı Hillary Clinton, Suriye'deki muhaliflerin silahlandırılmasının tehlikeli olacağını ve Türkiye, Lübnan ve Ürdün sınırlarından tankların Suriye topraklarına girmesine izin verilmeyeceğini belirtti.
- 26 Mart 2012: Ankara, Suriye'de devam eden olaylar nedeniyle Şam Büyükelçiliği'ni kapattı.
- 30 Mart 2012: Dışışleri Bakanı Davutoğlu, Suriye konusuna dâhil olmanın, bir tercih değil, zorunluluk olduğunu dile getirdi.
- 31 Mart 2012: Başbakan Erdoğan, Suriye'de devam eden sorunun, sandık yoluyla (genel seçimler) çözülebileceğini belirtti.
- 1 Nisan 2012: Dışışleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Wall Street Journal gazetesiyile yaptığı mülakatta, Suriye ile ilgili Türkiye'nin ulusal güvenliğine yönelik bir tehdide müsamaha edilmeyeceği uyarısını yaptı.
- 1 Nisan 2012: Suriye'nin Dostları Toplantısı'nın ikincisi, İstanbul'da düzenlendi.
- 6 Nisan 2012: Dışışleri Bakanı Davutoğlu, Suriye'den gelen mülteci akınına ilişkin olarak uluslararası toplumun artık net bir önlem alması gerektiğini vurguladı.
- 10 Nisan 2012: Başbakan Erdoğan, BM Güvenlik Konseyi'nde Suriye'nin artık eski desteği bulabileceği kanaatinde olmadığını belirtti.
- 11 Nisan 2012: Suriye'den açılan ateşin Kilis'teki mülteci kampında can kaybına yol açması, Türkiye'nin tepki göstermesine neden oldu. Başbakan Erdoğan, net bir sınır ihlali yapıldığını belirterek, Şam'ı uyardı.
- 15 Nisan 2012: Suriye Dışışleri Bakanı Muallim, BM'ye mektup yazarak, Türkiye'nin Suriye'deki durumu karışık göstermek için Kilis saldırısını düzenlediğini iddia etti.

- 20 Nisan 2012: BM gözlemcileri, muhalifler tarafından Suriye sokaklarında “özgürlük” sloganlarıyla karşılandı.
- 17 Mayıs 2012: Suriye Devlet Başkanı Esad, Rus televizyonuna verdiği demeçte, artan terör olaylarının, Türkiye ve diğer komşularını da etkileyebileceğini iddia etti. Ayrıca Türkiye’de ki bazı yapıların, Suriye muhalefetine siyasi olarak destek verdiğini de sözlerine ekledi.
- 20 Mayıs 2012: Suriye, Türkiye sınırındaki Babel-Hava Sınır Kapısı’nı Türk plakalı araçlara kapattı.
- 27 Mayıs 2012: Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Suriye Ulusal Konseyi heyetini kabul etti.
- 31 Mayıs 2012: Dışişleri Bakanı Davutoğlu, Suriye rejiminin içeride ve dışarıda meşruiyetinin kalmadığını ifade etti. Ayrıca Suriye Ulusal Konseyi’ne ve diğer muhaliflere silahlı mücadele konusunda telkinde bulunmadıklarını söyledi.
- 7 Haziran 2012: Türkiye ve ABD ile birlikte 17 ülkenin Dışişleri Bakanları, Suriyeli muhalif grupların liderlerinin ve Avrupa Birliği Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton'ın da yer aldığı bir toplantı İstanbul’da düzenlendi.
- 7 Haziran 2012: Türkiye'nin "diyalog ortağı" olarak kabul edildiği Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) zirvesi sona erdi. Zirvenin ardından yayımlanan ortak bildiri, Suriye'ye müdahaleye karşı karar çıktı.
- 7 Haziran 2012: Dışişleri Bakanı Davutoğlu, Suriye Devlet Başkanı Esad yönetiminin artık istikrar sağlamadığını ve aksine bölge istikrarını tehdit ettiğini belirtti.
- 9 Haziran 2012: Dışişleri Bakanı Davutoğlu, Suriye’de yaşanan gelişmelerin insanlık trajedisi olduğunu ve Suriye yönetimine karşı baskının artırılması gerektiğini söyledi.
- 12 Haziran 2012: Milli Savunma Bakanı İsmet Yılmaz, uluslararası toplumun Suriye’deki şiddetin sona erdirilmesi için gerekli eylemlerde bulunması gerektiğine değindi.

Kırılma Noktası 7: Türk Jetinin Düşürülmesi ve Angajman Kuralları

- 22 Haziran 2012: Türk Hava Kuvvetleri'ne ait F-4 tipi uçak, Suriye tarafından düşürüldü.
- 23 Haziran 2012: Başbakan Erdoğan'ın başkanlığında Başbakanlık'ta Güvenlik Zirvesi yapıldı. Bu zirvenin ardından yapılan açıklamada, atılması gereken adımların kararlılıkla atılacağı ifade edildi.
- 24 Haziran 2012: Türkiye, düşürülen Türk jetine ilişkin olarak Suriye'ye diplomatik nota verdi.
- 26 Haziran 2012: Suriye'nin Türk jetini düşürmesinin ardından, Türkiye resmen BM'ye müracaat etti ve Suriye krizi çerçevesinde bölgedeki barış ve güvenliğin tehdit altında olduğunu vurguladı.
- 26 Haziran 2012: Başbakan Erdoğan, TSK'nın angajman kurallarının değiştiğini açıkladı.
- 3 Temmuz 2012: Suriye Devlet Başkanı Esad, Türk jetini düşürdükleri için pişman olduklarını söyledi.
- 23 Temmuz 2012: Dışişleri Bakanı Davutoğlu, Suriye Ulusal Konseyi Başkanı Abdülbasid Seyda ve Konsey üyeleriyle görüştü.
- 26 Temmuz 2012: Dışişleri Bakanı Davutoğlu, Suriye'de Beşar Esad sonrası geçiş yönetimine liderlik edebilecekler arasında gösterilen General Manas Tlas'la bir araya geldi.
- 2 Ağustos 2012: ABD Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Patrick Ventrell, Türkiye'nin Suriye sınırındaki askeri hareketliliğine yönelik olarak, "durumu daha fazla askerileştirmenin gerekli olmadığını" ifade etti.
- 11 Ağustos 2012: ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton ve Dışişleri Bakanı Davutoğlu bir araya geldi ve Suriye'deki geçiş döneminin en kısa sürede tamamlanması konusunda mutabık kaldıklarını açıkladı.

- 23 Ağustos 2012: ABD Dışışleri Bakanı Hillary Clinton'ın son Türkiye ziyareti sırasında, Suriye için kurulması kararlaştırılan "operasyonel mekanizma" hakkında Türk ve Amerikalı yetkililer ilk kez bir araya geldi.
- 25 Ağustos 2012: Dışışleri Bakanı Davutoğlu, Suriye'ye ilişkin olarak muhalifleri desteklemediklerini, Devlet Başkanı Esad ile ilişkileri yürütemedikleri için halkın yanında olduklarını açıkladı.
- 29 Ağustos 2012: Dışışleri Bakanı Davutoğlu, Suriyeli mülteciler sorununa ilişkin olarak Birleşmiş Milletler sisteminin tümüyle ve etkin şekilde devreye girmesinin ve sorunun daha da büyümeden alınacak tedbirlerle önüne geçilmesinin büyük bir önem taşıdığıının altını çizdi.
- 30 Ağustos 2012: Dışışleri Bakanı Davutoğlu, BM'deki konuşmasında Suriye'de gerekli kararlılığın gösterilmediğine dikkat çekerek, acil eylem planına geçilmesi gerektiğini belirtti.
- 4 Eylül 2012: Dışışleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Irak Ulusal Meclis Başkanı Usame Nuceyfi ile Suriye ve Orta Doğu bölgesini ele alan bir görüşme gerçekleştirdi.
- 4 Eylül 2012: Suriyeli muhalifler düzenledikleri basın toplantısında, Türkiye'den silah yardımı almadıklarını açıkladılar.
- 18 Eylül 2012: Türkiye, İran ve Mısır Dışışleri Bakanları bir araya gelerek, Suriye'ye dönük politikalara ilişkin toplantı düzenlediler.
- 25 Eylül 2012: Dışışleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, New York'ta BM Genel Sekreteri Ban Ki-Moon ile Suriye meselesini görüştü.
- 27 Eylül 2012: Dışışleri Bakanı Davutoğlu, İran Cumhurbaşkanı Ahmedinejad ve ABD'li mevkidaşı Clinton ile görüştü. Her iki görüşmede de Bakan Davutoğlu, Suriye konusunda uluslararası camianın daha aktif davranması gerektiğini belirtti. Ayrıca, İran Cumhurbaşkanı Ahmedinejad ile görüşmesinde, Suriye'ye yönelik İran'ın daha fazla nüfuzunu kullanmasını istedi.

Kırılma Noktası 8: Tezkerenin Kabulü

- 28 Eylül 2012: Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Suriye'deki krizin Türkiye için "dev boyutta güvenlik tehdidi oluşturduğunu" söyleyerek, "BM açısından da hayal kırıklığı" yaşadığını belirtti.
- 3 Ekim 2012: Suriye'den ateşlenen top mermilerinin Türkiye'nin Akçakale ilçesine düşmesi nedeniyle ilk resmi açıklama, Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç'tan geldi. Bülent Arınç, yaşanan bu son olayın bardağı taşırdığını ve bunun uluslararası hukukta mutlaka bir karşılığının olduğunu belirtti.
- 3 Ekim 2012: Akçakale'de yaşanan duruma ilişkin olarak Başbakan Erdoğan, kurmayları ile bir toplantı yaptı. Bu toplantıya Genelkurmay Başkanı Necdet Özel de katıldı.
- 3 Ekim 2012: Akçakale'de yaşanan olay neticesinde Başbakanlık'ta yapılan ve yaklaşık 3,5 saat süren zirveden Suriye'ye askeri müdahale konusunda tezkere hazırlanması kararı çıktı. Bakanlar Kurulu'nda imzaları tamamlanan tezkere Meclis'e gönderildi.
- 4 Ekim 2012: CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu, Türkiye'nin sağduyulu davranması gerektiğini belirterek, Suriye tezkeresine hayır oyu kullanacaklarını açıkladı.
- 4 Ekim 2012: MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli, Suriye tezkeresine evet oyu kullanacaklarını açıkladı.
- 4 Ekim 2012: BDP Grup Başkan Vekili Pervin Buldan, Suriye tezkeresine hayır oyu vereceklerini açıkladı.
- 4 Ekim 2012: Hükümete, Suriye konusunda, TSK'nın yabancı ülkelere gönderilmesine ve görevlendirilmesine ilişkin bir yıl süreyle izin verilmesini öngören tezkere, 320 evet, 129 ret oyuyla Meclis'ten geçti.
- 4 Ekim 2012: Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Suriye tezkeresine ilişkin olarak Türkiye'nin mesajının her halükarda alındığını ilettili.

- 4 Ekim 2012: CHP Grup Başkanvekili Muharrem İnce, Suriye tezkeresinin sınırlarının belli olmadığını ve bu tezkere ile tüm dünyaya savaş açılabileceğini belirterek, hükümeti sert bir dille eleştirdi.
- 4 Ekim 2012: MHP Ankara Milletvekili Özcan Yeniçeri, bu tezkerenin, Türkiye'nin meşru müdafaasını sağlamaya yönelik olduğunu ve savaş için olmadığını belirtti.
- 4 Ekim 2012: ABD Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Victoria Nuland, gazetecilere yaptığı açıklamada, Türkiye'nin tezkere kararının, Suriye'yi caydırma amaçlı olduğunu söyledi.
- 5 Ekim 2012: Başbakan Erdoğan Suriye tezkeresine ilişkin olarak yaptığı açıklamada barıştan yana olduğunu belirterek, tezkereye hayır oyu verenlerin tarih nezdinde hesap veremeyeceklerini iddia etti.
- 10 Ekim 2012: Başbakan Erdoğan, CHP'nin Suriye tezkeresine hayır oyu vermesini çok sert bir ifadeyle eleştirdi ve ana muhalefetin tezkereyi değerlendirme biçiminin çarpıklığına dikkat çekti.

ÖZGEÇMİŞ

Fatma Anıl ÖZTOP 06.05.1983 tarihinde Adana' da doğmuştur. İlk, orta ve lise eğitimini Gündoğu Koleji'nde ve Adana Anadolu Lisesi'nde tamamlamıştır. Lisans eğitimini Sakarya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde, yüksek lisans eğitimini Fırat Üniversitesi Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bölümü'nde tamamlamış olup aynı üniversitenin Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde Uzman kadrosunda çalışmaya devam etmektedir.2010 yılında Sakarya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde doktora eğitimine başlamıştır. Evli ve 2 çocuk annesidir.